

beykozakademi

DERGİSİ

CİLT 12 - SAYI 01
YIL 2024



E-ISSN 2651-5393



Cilt: 12 Sayı: 01 Yıl: 2024
E-ISSN: 2651-5393

Derginin Sahibi : Prof. Dr. Mehmet DURMAN
Sorumlu Müdür : Serpil SÜER
Yönetim Yeri : Beykoz Üniversitesi, Beykoz, İSTANBUL
Yayının Türü : Akademik Hakemli Dergi – Altı ayda bir, Haziran ve Aralık aylarında yayınlanır.
Yayının Türü : Beykoz Akademi Dergisi'nde Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilir.

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Baki AKSU (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bengisu BAYRAK SHAHMIRI (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Lawrence A. HOWARD (Sunny Maritime College, ABD)
Prof. Dr. Mehmet TANYAŞ (Maltepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Okan TUNA (Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Selahattin KURU (Beykoz Üniversitesi)
Prof. Dr. Ezgi UZEL AYDINOCAK (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Dicle YURDAKUL (Altınbaş Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. İbrahim Taylan DÖRTYOL (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Olgun KİTAPCI (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Üyesi Nevzat Evrim ÖNAL (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Üyesi Tutku EKER İŞÇİOĞLU (Piri Reis Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Üyesi Ayşen COŞKUN (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Üyesi Erkan YILDIZ (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nejla KARABULUT (Hanze University, Hollanda)
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan BEKAROĞLU (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)

Editör : Özgür Burçak GÜRSOY

Editör Yardımcısı : Serhan KARADENİZ

Redaksiyon : Sezgin YILMAZ

Dizgi ve Mizanpaj: Sude Gügercinoğlu

Yazışma Adresi : Beykoz Üniversitesi
Vatan Cad. No:69 Kavacık, Beykoz, İstanbul

İletişim : beykozakademi@beykoz.edu.tr - 0216 912 22 52

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımında sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden yayınlanamaz.

Beykoz Akademi Dergisi'nde yayınlanan çalışmalarda ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un öngördüğü Uluslararası Standartlar dikkate alınmaktadır.



Ulakbim TR Dizin'de indekslenmektedir.
© Tüm hakları saklıdır.



ASOS
indeks

Editör Kurulu

Prof. Dr. Bengisu BAYRAK
Prof. Dr. Mansur BEYAZYÜREK
Prof. Dr. Muammer Mustafa ERDOĞDU
Dr. Öğr. Üyesi Behiye BEĞENDİK
Dr. Öğr. Üyesi Emre ERGÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan BALCI VAROL
Dr. Öğr. Üyesi Özgül AKINCI

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Ercan GEGEZ
Prof. Dr. Akın MAŞRAP
Prof. Dr. Ali DEVECİ
Prof. Dr. Ali GÖRENER
Prof. Dr. Ali Karun NEMLİOĞLU
Prof. Dr. A. Zafer ACAR
Prof. Dr. Ayfer AYDINER BOYLU
Prof. Dr. Baki AKSU
Prof. Dr. Banu DURUKAN
Prof. Dr. Bengisu BAYRAK
Prof. Dr. Bilge Leyli DEMİREL
Prof. Dr. Birdoğan BAKİ
Prof. Dr. Birsen Talay KELEŞOĞLU
Prof. Dr. Cavide UYARGİL
Prof. Dr. Ceyda Aysuna TÜRKYILMAZ
Prof. Dr. Çiğdem DÜRÜŞKEN
Prof. Dr. Çiğdem AYTEKİN
Prof. Dr. Dilek TEKER
Prof. Dr. Ebru İÇİGEN
Prof. Dr. Emine KOYUNCU
Prof. Dr. Emine Zeynep SUDA
Prof. Dr. Engin Deniz ERİŞ
Prof. Dr. Ercan EYÜBOĞLU
Prof. Dr. Ercan SARIDOĞAN
Prof. Dr. Ercan SEYHAN
Prof. Dr. Erkan SAĞLIK
Prof. Dr. Evren AYRANCI
Prof. Dr. Fatma GÜRSES
Prof. Dr. Göksel ATAMAN
Prof. Dr. Hasan Fehmi BAKLACI
Prof. Dr. Himmet KARADAL
Prof. Dr. İbrahim PINAR
Prof. Dr. İsmail ÜSTEL
Prof. Dr. Kaan Evren BOLGÜN
Prof. Dr. Kadir DABBAOĞLU
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER
Prof. Dr. Mehmet BAŞ
Prof. Dr. Mehmet DALAR
Prof. Dr. Mehmet TANYAŞ

Prof. Dr. Meltem ÖZTURAN
Prof. Dr. Metehan TOLON
Prof. Dr. Metin ÖZMUTAF
Prof. Dr. Mihalis KUYUCU
Prof. Dr. Mustafa Burak GÜRBÜZ
Prof. Dr. Müge ARSLAN
Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR
Prof. Dr. Nail Özgür ÖZPEYNİRCİ
Prof. Dr. Necmi Emel DİLMEN
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK
Prof. Dr. Nüket GÜZ
Prof. Dr. Okan TUNA
Prof. Dr. Oylum ALTUNA
Prof. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Prof. Dr. Ömür Yaşar SAATÇİOĞLU
Prof. Dr. Pınar Seden MERAL
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER
Prof. Dr. Selçuk Nas
Prof. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ
Prof. Dr. Selim İNANÇLI
Prof. Dr. Selim ZAIM
Prof. Dr. Serap İNCAZ
Prof. Dr. Serdar PİRTİNİ
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL
Prof. Dr. Sibel ERKAL
Prof. Dr. Soner ESMER
Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU
Prof. Dr. Uğur YOZGAT
Prof. Dr. Umut Rifat TUZKAYA
Prof. Dr. Vural ÇAĞLIYAN
Prof. Dr. Yaşar Birol SAYGI
Doç. Dr. Adnan Veysel ERTEMEL
Doç. Dr. Ahmet DOLUNAY
Doç. Dr. Ahmet GÜVEN
Doç. Dr. Akansel YALÇINKAYA
Doç. Dr. Ali Özgür KARAGÜLLE
Doç. Dr. Ali Serdar TAŞAN
Doç. Dr. Ali SOMEL
Doç. Dr. Arif SALDANLI
Doç. Dr. Atif Ahmet EVREN
Doç. Dr. Arzum BÜYÜKKEKLİK
Doç. Dr. Ayberk ŞEKER
Doç. Dr. Aylin ÇALIŞKAN
Doç. Dr. Aysel ÇETİNDERE FİLİZ
Doç. Dr. Ayşe ATILGAN YAŞA
Doç. Dr. Başak ERDEM
Doç. Dr. Begüm ERDİL ŞAHİN
Doç. Dr. Betül ÖNAY DOĞAN
Doç. Dr. Bilge ÖZTÜRK GÖKTUNA
Doç. Dr. Burcu ŞENTÜRK YILDIZ

Doç. Dr. Bülent HOCA
Doç. Dr. Bülent İLHAN
Doç. Dr. Ceren ALTUNTAŞ VURAL
Doç. Dr. Cuma SUNGUR
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR
Doç. Dr. Dicle YURDAKUL
Doç. Dr. Ebru Beyza BAYARÇELİK
Doç. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY
Doç. Dr. Eda YEŞİL
Doç. Dr. Efe DUYAN
Doç. Dr. Emine Eser GEGEZ
Doç. Dr. Ergün DEMİREL
Doç. Dr. Erkan YILDIZ
Doç. Dr. Ersin KANAT
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ
Doç. Dr. Esra YILDIZ
Doç. Dr. Fatma Özlem GÜZEL
Doç. Dr. Fatma Nur YORGANCILAR ATATOPRAK
Doç. Dr. Feyyaz ZEREN
Doç. Dr. Feyza AĞLARGÖZ
Doç. Dr. Fulya TAŞEL
Doç. Dr. Funda KILIÇ
Doç. Dr. Gaye İLHAN DEMİRYOL
Doç. Dr. Gül COŞKUN DEĞİRMEN
Doç. Dr. Gül DENKTAŞ ŞAKAR
Doç. Dr. Hakan AYTEKİN
Doç. Dr. Hatice Yaprak CİVELEK
Doç. Dr. Hatice YAZGAN
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN
Doç. Dr. İbrahim BARCA
Doç. Dr. İlhan ARAS
Doç. Dr. İlknur BİLGİN
Doç. Dr. İrfan ÖZET
Doç. Dr. İsmail ŞAFAK
Doç. Dr. Kasım KİRACI
Doç. Dr. Kenan DUMAN
Doç. Dr. Levent DALYANCI
Doç. Dr. Levent YILMAZOK
Doç. Dr. Mehmet ERTAN
Doç. Dr. Mehmet YAKIN
Doç. Dr. Mehmet YEŞİLYAPRAK
Doç. Dr. Melih YEŞİLBAĞ
Doç. Dr. Murat AKKAYA
Doç. Dr. Mustafa Emre CİVELEK
Doç. Dr. Müge İRFANOĞLU
Doç. Dr. Nevin KARABIYIK YERDEN
Doç. Dr. Nevzat Evrim ÖNAL
Doç. Dr. Nigar Çağla MUTLUCAN
Doç. Dr. Niham Tomris KÜÇÜN
Doç. Dr. Nuran TUNCER

Doç. Dr. Nurettin Ozan BAKIR
Doç. Dr. Nurhan YEL
Doç. Dr. Onur OĞUZ
Doç. Dr. Orhan ŞİMŞEK
Doç. Dr. Osman GEYİK
Doç. Dr. Osman SAVAŐKAN
Doç. Dr. Osman Nuri ÖZALP
Doç. Dr. Ömür Dünya ÇAKMAKLI AKÇA
Doç. Dr. Özge MEHTAP
Doç. Dr. Özgür KILINÇ
Doç. Dr. Özlem DENLİ
Doç. Dr. Pelin ÖNDER EROL
Doç. Dr. Pelin VARDARLIER
Doç. Dr. Pınar ACAR
Doç. Dr. Samet AYDIN
Doç. Dr. Serpil GERDAN
Doç. Dr. Sevinç ARI
Doç. Dr. Simge ÖZER PINARBAŐI
Doç. Dr. Sinan APAK
Doç. Dr. Şafak GÜNDÜZ
Doç. Dr. Tarık GEDİK
Doç. Dr. Tuğçe BORAN
Doç. Dr. Tutku EKER İŐÇİÖĐLU
Doç. Dr. Volkan YILMAZ
Doç. Dr. Yağmur ÖZYER AKSOY
Doç. Dr. Yusuf ESMER
Doç. Dr. Zerife YILDIRIM
Doç. Dr. Zeynep KOÇER
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BAŐCI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERKASAP
Dr. Öğr. Üyesi Ahu SAMAV UĐURSOY
Dr. Öğr. Üyesi Aksoy YAVAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Alev ÖZER TORGALÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Ali İSKENDER
Dr. Öğr. Üyesi Ali KUZU
Dr. Öğr. Üyesi Alpkan BİRELMA
Dr. Öğr. Üyesi Anıl SAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan BEKAROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Atiye TÜMENBATUR
Dr. Öğr. Üyesi Aynur ACER
Dr. Öğr. Üyesi Aysun VARAN
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Nuriye BAYRAKTAR
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır UYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Başak DEĞERLİ
Dr. Öğr. Üyesi Başak DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Behiye BEĞENDİK
Dr. Öğr. Üyesi Beste Gökçe PARSEHYAN
Dr. Öğr. Üyesi Biray KOÇAK
Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKALOZ
Dr. Öğr. Üyesi Burak LEBLEBİCİÖĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Burak Nedim AKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Canan TİFTİK
Dr. Öğr. Üyesi Celil DURDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Cihan TINAZTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Cumhur TAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ZARPLI
Dr. Öğr. Üyesi Deniz ARZUK
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ESEN
Dr. Öğr. Üyesi Diren BULUT
Dr. Öğr. Üyesi Ece İPEKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem ÇELİKİZ
Dr. Öğr. Üyesi Elvin DİNLER KISAÇTUTAN
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇAKMAK
Dr. Öğr. Üyesi Emre ERGÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Emre SAYGIN
Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER
Dr. Öğr. Üyesi Eray POLAT
Dr. Öğr. Üyesi Erdal AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Erol SAĞLAM
Dr. Öğr. Üyesi Esra SERDAR TEKELİ
Dr. Öğr. Üyesi Esra Nur GÖKHAN
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Merdin UYGUR
Dr. Öğr. Üyesi Fatma DEMİRCAN KESKİN
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KAYIM
Dr. Öğr. Üyesi Filiz DAŞKIRAN
Dr. Öğr. Üyesi Fuat YALMAN
Dr. Öğr. Üyesi Füsun Deniz ÖZDEN
Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÖZKILIÇÇI
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ZENGİN
Dr. Öğr. Üyesi Göksel BASMACI
Dr. Öğr. Üyesi Göktürk KALKAN
Dr. Öğr. Üyesi Gözde SEZEN GÜLTEKİN
Dr. Öğr. Üyesi Gülen SÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah TAŞÇI
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen KIRPIK
Dr. Öğr. Üyesi Güray TEZER
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı BAŞGÜNEY
Dr. Öğr. Üyesi Hami AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Handan NOYAN
Dr. Öğr. Üyesi Hande Begüm BUMİN DOYDUK
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selçuk ETİ
Dr. Öğr. Üyesi Hazal Koray ALAY
Dr. Öğr. Üyesi Hazar DÖRDÜNCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Hüsniye FIRAT
Dr. Öğr. Üyesi İlknur TANRIVERDİ
Dr. Öğr. Üyesi İmren BORSUK
Dr. Öğr. Üyesi İrfan AKYÜZ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Erım GÜLAÇTI
Dr. Öğr. Üyesi Kaan KOÇALI

Dr. Öğr. Üyesi Kenan İLARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Levent POLAT
Dr. Öğr. Üyesi Lokman KANTAR
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Suat DELİBALTA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet NUHOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Baskın YENİCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Melis KAYTAZ YİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fatih ERTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Murat DÜZGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YAĞIMLI
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit Haydar ŞİŞLİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Nagehan UCA
Dr. Öğr. Üyesi Narman KUZUCU
Dr. Öğr. Üyesi Necla DALBAY
Dr. Öğr. Üyesi Nejla KARABULUT
Dr. Öğr. Üyesi Nesli ÇANKIRI
Dr. Öğr. Üyesi Neslişah BAŞARAN
Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Nilnur TANDAÇGÜNEŞ KAHRAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Onur DERSE
Dr. Öğr. Üyesi Onur SESİGÜR
Dr. Öğr. Üyesi Onur Hasan ÖZGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Özge SİĞİRCİ
Dr. Öğr. Üyesi Özgül AKINCI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ATAN TARLACI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem SANRI
Dr. Öğr. Üyesi Pervin ERSOY ATAÇ
Dr. Öğr. Üyesi Petek AKMAN ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Pınar DENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Pınar SAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKTAŞ ŞENKARDEŞLER
Dr. Öğr. Üyesi Rabia YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan BAHAR
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Selin UYSAL AFACAN
Dr. Öğr. Üyesi Saadet ÇETİNKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Seda GÖKDEMİR EKİCİ
Dr. Öğr. Üyesi Seda GÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Seher ŞEN
Dr. Öğr. Üyesi Serim PAKER
Dr. Öğr. Üyesi Serkan CENGİZ
Dr. Öğr. Üyesi Serpil KUZUCU
Dr. Öğr. Üyesi Seval ÜNLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç GÖKTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BİLKAY
Dr. Öğr. Üyesi Simin GERÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Sinem KUNT
Dr. Öğr. Üyesi Sündüz DAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Şafak Ümit DENİZ

Dr. Öğr. Üyesi Şahika Burçin EMİROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Tuba DEMİRCİ
Dr. Öğr. Üyesi Ulaş KARAKOÇ
Dr. Öğr. Üyesi Umut ŞAH
Dr. Öğr. Üyesi Ü. Ceren ÜNLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Yalçın ÖZKAN
Dr. Öğr. Üyesi Yasin AKSOY
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Sezer OĞUZHAN
Dr. Öğr. Üyesi Yunus KAYMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GÜVEN AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Feride OLCAY
Öğr. Gör. Dr. Bilge VİLLİ
Öğr. Gör. Dr. Fatih ŞAHİN
Arş. Gör. Dr. Abdülkadir KESKİN
Arş. Gör. Dr. Muhammed UĞURLU
Arş. Gör. Dr. Onur İZMİR
Arş. Gör. Dr. Taylan YENİLMEZ

içindekiler

01

FOUCAULT'NUN İKTİDAR KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE TAHAKKÜM İLİŞKİLERİNİN YENİDEN ÜRETİLMESİ: ESRA EROL'DA ÖRNEĞİ

REPRODUCTION OF DOMINATION RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF FOUCAULT'S POWER CONCEPT: ESRA EROL'DA

Öykü YENEN AYTEKİN

(Araştırma Makalesi)

25

KATILIMCI BÜTÇELEME VE BARCELONA ÖRNEĞİ

PARTICIPATORY BUDGETING AND THE CASE OF BARCELONA

İsmail GÜNEŞ

(Araştırma Makalesi)

58

CİNSİYETİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ROLÜ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

THE ROLE OF GENDER IN SUSTAINABLE CONSUMER BEHAVIOR: RESEARCH UPON UNIVERSITY STUDENTS

Derya ŞAHİN

(Araştırma Makalesi)

75

KAMU KURUMLARI WEB SİTELERİNİN ERİŞEBİLİRLİK BAĞLAMINDA VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

REVIEW OF PUBLIC INSTITUTIONS WEBSITES IN THE CONTEXT ACCESSIBILITY WITH DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

Gonca YÜZBAŞI

(Araştırma Makalesi)

99

TÜRKİYE'DE YAPILAN YENİLİK FAALİYETLERİ VE YENİLİK PERFORMANSININ AB ORTALAMASIYLA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF INNOVATION ACTIVITIES AND INNOVATION PERFORMANCE OF BUSINESSES IN TURKIYE WITH EU AVERAGES

Mehmet KARAHAN

(Araştırma Makalesi)

120

REKLAMCILIK ALANINDAKİ AKADEMİSYEN ÖZGEÇMİŞLERİNİN İNCELENMESİ: BİR İÇERİK ANALİZ ÇALIŞMASI

AN ANALYSIS OF ACADEMICIAN BACKGROUNDS IN AN ADVERTISING FIELD: A CONTENT ANALYSIS STUDY

Yeliz YAPICIOĞLU AYAZ

(Araştırma Makalesi)

beykozakademi

141

ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE İNSAN KAYNAKLARI YETKİNLİKLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

A QUALITATIVE RESEARCH ON HUMAN RESOURCES COMPETENCIES IN THE INDUSTRY 4.0 PROCESS

Ahmet SARNIÇ, Hatice ÖZUTKU

(Araştırma Makalesi)

172

SOCIAL NETWORKS IN THE JEWELRY INDUSTRY: A QUALITATIVE RESEARCH ON ETHNIC/MINORITY ENTREPRENEURS IN TÜRKİYE

KUYUMCULUK SEKTÖRÜNDE SOSYAL AĞLAR: TÜRKİYE'DEKİ ETNİK/AZINLIK GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Meri TAKSİ DEVECİYAN, Fatma Şebnem ARIKBOĞA

(Araştırma Makalesi)

196

İYİMSERLİK-KÖTÜMSERLİK ÖLÇEĞİ TÜRKÇE GEÇERLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

OPTIMISM-PESSIMISM SCALE TURKISH VALIDITY RELIABILITY STUDY

Hande TASA, Seray TOPÇU

(Araştırma Makalesi)

216

BİR HAFIZA MEKÂNI OLARAK PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI

PAŞABAHÇE GLASS FACTORY AS A PLACE OF MEMORY

Ayşegül GÜÇHAN

(Araştırma Makalesi)

233

OSMANLI COĞRAFYASINDA İSİM VERME GELENEĞİNE BİR ÖRNEK: BELGRADCIK

AN EXAMPLE OF NAMING TRADITION IN OTTOMAN GEOGRAPHY: BELOGRADCIK

Berna ÇAÇAN ONGUN

(Araştırma Makalesi)

245

META ZİNCİRLERİNDEN KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNE TARİHSEL BAKIŞ

A HISTORICAL PERSPECTIVE FROM COMMODITY CHAINS TO GLOBAL VALUE CHAINS

Neslihan BALCI VAROL

(İnceleme Makalesi)

beykozakademi

261

SON KİLOMETRE TESLİMATTA YEŞİL İŞ BİRLİĞİNİN YEŞİL SATIN ALMAYA ETKİSİ : İŞLEM MALİYETİ TEORİSİ İLE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

THE EFFECT OF GREEN COOPERATION ON GREEN PURCHASING IN LAST MILE DELIVERY: A CONCEPTUAL STUDY WITH TRANSACTION COST THEORY

Başak KURU, Serdar PİRTİNİ

(İnceleme Makalesi)

273

EFFECT OF ISO 56002 INNOVATION MANAGEMENT SYSTEM FUNDAMENTAL PRINCIPLES ON CORPORATE PERFORMANCE COMPONENTS: RESEARCH WITHIN THE SCOPE OF THE PERCEPTION OF THE R&D EMPLOYEES

ISO 56002 İNOVASYON YÖNETİM SİSTEMİ TEMEL PRENSİPLERİNİN KURUMSAL PERFORMANS BİLEŞENLERİNE ETKİSİ: AR-GE ÇALIŞANLARI KAPSAMINDA BİR ARAŞTIRMA

Ömer ÖZKAN

(Araştırma Makalesi)

295

ANALYSIS OF THE STUDIES CONDUCTED ON THE INTERNET OF THINGS IN LOGISTICS BY SCIENTIFIC MAPPING METHOD

LOJİSTİKTE NESNELERİN İNTERNETİ KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİLİMSEL HARİTALAMA YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Filiz SİVASLIOĞLU, Nurgül ERDAL

(Araştırma Makalesi)

329

GEY BİREYLERİN BABALARIYLA KURDUKLARI İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

A QUALITATIVE RESEARCH ON THE EVALUATION OF THE RELATIONSHIP OF GAY INDIVIDUALS WITH THEIR FATHERS

Gizem KURBAN ABUELENİN, Hakan KARAMAN, Ömer Miraç YAMAN

(Araştırma Makalesi)

FOUCAULT'UN İKTİDAR KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE TAHAKKÜM İLİŞKİLERİNİN YENİDEN ÜRETİLMESİ: *ESRA EROL'DA* ÖRNEĞİ*

Öykü YENEN AYTEKİN¹

Öz

Realite show programları, televizyon türleri arasında kitleler tarafından en çok ilgi gören türlerden birisidir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) verilerine göre en çok izlenen programlar arasında yer alan, Realite show programı olarak değerlendirilen evlendirme programlarının izleyiciler nezdinde bu denli çekici olması ve türünün bir özelliği olarak geniş kitlelere ulaşabiliyor olması bu programları disipline edici iktidar mekanizmaları olarak okumanın önünü açmaktadır. RTÜK'ün yayın içerikleri ile ilgili, ailenin güçlenmesi için alınması gereken tedbirler adı altında verdiği kararı sonrasında, bazı programlar yayından kaldırılırken *Esra Erol'da* programı format değiştirerek yayınlanmaya devam etmiştir. Bu çalışmada *Esra Erol'da* programında yeniden üretilen söylemler tahakküm ilişkileri bağlamında incelenmiş, Michel Foucault'nun iktidar kavramı çerçevesinde tartışılmıştır. RTÜK kararı öncesi ve sonrası dönemden üçer tane olmak üzere toplamda altı program inceleme kapsamına alınmıştır. İnceleme sonucunda programlarda sunucu, uzman ve loca olmak üzere üç farklı otorite figürü olduğu saptanmıştır. Sunucu, uzman ve locanın onaylanmayı beklediği iktidar konumuna sahip otorite figürü olarak ortaya çıkmıştır. Uzman, bilimsel bilginin temsili olarak yer alırken loca ise toplumsal baskının temsili olarak programlarda yer almaktadır. Karar öncesi ve karar sonrası olarak karşılaştırıldığında ise karar sonrasında yayınlanan programlarda otoriter tavrın daha baskın olduğu görülmüştür. Tahakküm ilişkilerinin her iki dönemde de programdaki aktörler tarafından tekrar tekrar yeniden üretildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlendirme Programları, Otorite, Tahakküm, İktidar
Jel Sınıflaması: L82, Z, Z0

REPRODUCTION OF DOMINATION RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF FOUCAULT'S POWER CONCEPT: *ESRA EROL'DA*

Abstract

Reality show programs are one of the most popular types of television programs among audiences. According to data from the Radio and Television Supreme Council (RTÜK), matchmaking programs evaluated as reality shows, which are among the most watched programs, are so attractive to viewers and can reach large audiences as a characteristic of the genre, opening the way for reading these programs as disciplinary mechanisms of power. After the decision made by RTÜK regarding the content of the broadcasts, under the name of measures to strengthen the family, some programs were taken off the air, while *Esra Erol* continued to broadcast the program by changing its format. In this study, the discourses reproduced in *Esra Erol's* program were examined in the context of power relations and discussed within Michel Foucault's concept of power. Six programs, three before and three after the RTÜK decision, were included in the study. As a result of the examination, it was found that there were three different authority figures in the programs: the host, expert, and the audience in the program. The host, expert, and the audience were found to be in a position of power awaiting approval. The expert represents scientific knowledge, while the audience represents social pressure. When compared before and after the decision, it was seen that the authoritarian attitude was more dominant in the programs aired after the decision. Additionally, it was determined that power relations were repeatedly reproduced by the actors in the program in both periods.

Keywords: Marriage Shows, Authority, Domination, Power

Jel Classification: L82, Z, Z0

* Bu çalışma Yaşar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı Doktora Programı çerçevesinde hazırlanmış "Evlendirme Programlarının Muhafazakar Söylemler ve Tahakküm İlişkileri Bağlamında İncelenmesi" başlıklı tezden üretilmiştir.

¹ Araştırma Görevlisi (Ph.D.) Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü,
oyku.yenen@yasar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8715-0831

1. Giriş

Evlendirme programlarını realite televizyonunun bir alt türü olan buluşma programları (*dating shows*) ve *confessional talk show*'un özelliklerini taşıyan melez bir tür olarak değerlendirmek mümkündür. Kişiyi özel duyguların veya eylemlerin toplum önünde açıklanması veya itiraf edilmesi, 1980-2000 yılları arasında, özellikle Amerika yapımı talk showların etkisiyle yaygınlaşmıştır (Creeber, 2008, s. 167). Talk show türünün önemli örneklerinden biri olan *The Oprah Winfrey Show*, programda gündeme gelen sosyal konuları bir yandan magazinleştirmiş diğer yandan ise izleyicilere gündelik yaşamlarında, bu konularla ilgili tartışma alanı sunarak 1990'lı yılların popüler programlarından olmuştur. Sorunlara odaklanan *confessional talk show* türü programların içeriği, toplumsal sorunlardan ya da tecavüz, uyuşturucu kullanımı, cinsiyet değişikliği gibi toplumsal değeri olan kişisel konulardan oluşmaktadır. Bu programlar konuk ve izleyici arasında aracılık yapan bir sunucunun ve/veya bir uzmanın ahlaki otoritesi ve eğitilmiş bilgisi etrafında yapılandırılmaktadır. Bu program türünü diğer talk showlardan ayıran en belirgin farklardan biri aktif izleyici katılımının programın merkezinde yer almasıdır (Creeber, 2008, s.167). *Geraldo* (1987-98), *The Oprah Winfrey Show* (1986-2011), *The Phil Donahue Show* (1970-96) ve *Sally Jessy Raphael* (1983-2002) bu programlara örnek olarak gösterilebilecek ilk nesil talk showlar olarak sayılmaktadır. Bu programlar *Oprah Winfrey* geleneğine dayanmaktadır. Çoğunluğu *Oprah Winfrey* geleneğine dayanan bu programlarda stüdyo izleyicisi programdaki katılımcılara, ekran başındaki izleyicilerin sormak istediği türden sorular sormaktadır (Moorti, 1998, s.86). Bu durum katılımcıyı gözetleyen ve soru soran stüdyo izleyicisini ve aynı zamanda ekran başındaki izleyiciyi tahakküm ilişkisinin içerisine dahil etmekte ve iktidar sahibi yapmaktadır. Sorun ve çözüm odaklı bir yapıya sahip olan bu türün bir diğer belirgin özelliği de çoğunun evsel alanla ilişkili samimiyet duygusunu inşa ederek, programların kamusal doğasını maskeleyesidir. Örneğin Winfrey'in programının adının *Oprah* olması, izleyici kitlesiyle arasında samimiyet duygusu inşa etmek istemesiyle ilişkilidir. Sunucu ev sahibi olarak görünerek, arkadaş canlısı, samimi ve izleyicilerinin sadece ilk adıyla hitap edebileceği şekilde yakın bir kişi imajı çizmektedir (Moorti, 1998: 87).

Bu türe ait programların başlıca özelliği, tahakküm ilişkilerinin başladığı yer olan ev ile ilişkili bu kurgusuyla iktidar ilişkilerini ekranda sürdürmeye devam etmesidir. *Gelinim Olur musun?* (2004) *Esra Erol'la İzdivaç* (2007-2009), *Su Gibi* (2008), *Zuhal Topal'la İzdivaç* (2009), *Esra Erol'da Evlen Benimle* (2013-2015), *Evleneceksen Gel* (2015) gibi Türkiye'de 2000'li yılların

başlarından itibaren yayınlanmaya başlayan buluşma program türünün (*dating show*) bir alt türü olarak değerlendirilebilecek evlendirme programları, 2017 yılında RTÜK tarafından “ailenin güçlendirilmesi için alınması gereken tedbirler” adı altında verilen karar sonucu yayından kaldırılmıştır.² 2017 yılında RTÜK tarafından ailevi değerlerin korunmasına yönelik verilen kararlar yayından kaldırılan evlendirme programlarından, karar sonrasında format değiştirerek ve önceki dönemle arasındaki organik bağı koruyarak yayınlanmaya devam eden tek program *Esra Erol*'da olmuştur. RTÜK kararı öncesinde evlendirme programı olan *Esra Erol*'da, karar sonrasında programdaki uzman, loca, aktif stüdyo seyircisi gibi temel unsurlarını koruyarak, ailevi sorunlara çözüm arayan bir formatla devam etmektedir. Yayınlandığı süre boyunca yoğun ilgi gören ancak diğer yandan RTÜK'ün 2016 Vatandaş Bildirimleri Raporu'na (RTÜK, 2017b) göre en çok şikayet alan programlar arasında yer alan evlendirme programları geniş bir siyasi ve toplumsal tartışmanın öznesi haline gelmiştir. Evlendirme programlarının hem çok izlenmesi hem de birçok eleştiri ve şikayet alması, bu ikiliği bünyesinde barındıran bu programların izleyiciye neyi, nasıl söylediğini incelemeyi önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada incelenen *Esra Erol*'da programı hem RTÜK kararı öncesi hem de karar sonrasında yayınlandığı haliyle *Oprah Winfrey* geleneğine dayanan *confessional talk show* türünün özelliklerini taşımaktadır. *Esra Erol*'da programında stüdyonun ev şeklinde dekore edilmesi, programa sunucunun isminin verilerek sunucu ve izleyici arasında samimi bir ilişki kurulması gibi özellikler bu türe ait özelliklerdir. Bunun yanı sıra programlarda ahlaki otoritesi ve mesleki bilgisinden yararlanan bir uzmanın bulunması, sunucunun programda yer alan katılımcıların arasında ve katılımcılar ile izleyici arasında arabuluculuk görevi görmesi, olaylara aktif bir şekilde dahil olup, yorum yapabilen bir izleyici kitlesinin olması programın *Oprah Winfrey* geleneğinden beslendiğini göstermektedir. Bu çalışma RTÜK kararı öncesinde ve sonrasında yayınlanan *Esra Erol*'da programında stüdyo dekoru, programda yer alan aktörler ve söylemleriyle tahakküm ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiğini ortaya çıkarmak amacıyla çalışmada amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen, RTÜK kararı öncesinden ve sonrasında üçer tane olmak üzere toplamda altı bölüm, Foucault'un iktidar anlayışı üzerinden ve tematik betimsel bir yöntem kullanılarak analiz edilecektir.

² Evlendirme programlarının RTÜK'ün 6112 sayılı kanununun 8. Maddesine, 17 Nisan 2017'de KHK ile eklenen bir madde doğrultusunda yayından kaldırılması yönünde karar verilmiştir (RTÜK, 2017a).

2. İktidarın Doğası

İktidar kavramı, çalışma alanlarında insanlar arasındaki güç ilişkilerine yer veren iletişim, sosyoloji, siyaset bilimi gibi bilim dallarının konusu olmanın yanı sıra yaşam pratiklerinde deneyimlenen, medya ve sanat ürünlerinin içeriklerini açıkça ya da örtülü biçimde etkileyen bir kavramdır. Literatürde sıklıkla güç ile ilişkilendirilen iktidar kavramı “bir işi yapabilme, erk, kudret”, “bir işi başarabilme yetki ve yeteneği”, “devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi”, “bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar” biçiminde tanımlanmıştır (Sozluk, 2021). Kelimenin İngilizce karşılığı olan “power” ise Cambridge sözlüğünde “insanlar ve olaylar üzerindeki kontrol”, “ülkedeki siyasi kontrol”, “eyleme geçmek için sahip olunan yasal hak” olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary, 2021).

İktidar ve tahakküm mekanizmalarıyla ilgili çalışmalarıyla bilinen kuramcı Michel Foucault, iktidar üzerine analizlerinde bilgi ve iktidar ilişkisinin önemine vurgu yapmaktadır. İktidarın her yerde olduğunu ve her yerden geldiğini öne süren Foucault, çalışmalarındaki asıl amacının iktidarın ne olduğunu açığa çıkarmak olmadığını sıklıkla dile getirmektedir. Mikro ölçekli iktidar ilişkilerine -gündelik hayattaki ilişkilere- odaklanarak, bu ilişkilerin özne üretimini nasıl gerçekleştirdiğini ortaya koymaya çalışan Foucault, iktidarla ilgili yazılarında iktidarın sadece eyleme geçirildiğinde var olduğunu vurgulayan Max Weber’in anlayışına (Anter, 2020; Weber, 1947) paralel bir şekilde iktidarı eylem temelli olarak tartışmaktadır.

Foucault’nun iktidar anlayışında bireylerin özgür özneler olarak eylemde bulunması ön plandadır. İktidar ancak bireylerin özgür bir şekilde eyleme geçmesi ya da direniş göstermesi durumunda uygulanabilir. İktidar eyleme geçen bireylerin eylemlerini kısıktırdığı, zorlaştırdığı, kolaylaştırdığı veya teşvik ettiği ölçüde vardır ve iktidar, eylemde bulunan bireylerin üzerinde uygulanan diğer bir eylem kümesidir (Güneş, 2015). Mikro iktidarlara ilgilenen Foucault, iktidara ilişkin çalışmalarında iktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığının altını çizerek gündelik yaşam düzeyinde iktidar pratiklerine odaklanmaktadır. Onun iktidar analizi, kavrama dair ortaya atılan diğer görüşlere göre farklılıklar içermektedir. Yoğunlaşmaktan ziyade yayılan, somutlaştırılan, hayata geçirilen ve zorlayıcı olmaktan çok söylemsel bir iktidardan bahsetmektedir (Gaventa, 2003). Foucault nezdinde tarihsel anlamda, iktidarın ortaya çıkış noktasının devlet olduğu görüşü ve iktidar araçlarının sorumluluğunun devlete ait olduğuna yönelik görüş verimliliğini yitirmiştir. Foucault’nun bahsettiği iktidar “hukuksal ve yasal aygıttan çok, daha geniş ve çok daha fazla tahakküm prosedürleri” (2019, s. 167) aracılığıyla

uygulanmaktadır. Buna göre tek bir iktidarın varlığından ziyade, çeşitli tahakküm yöntemleri üzerinden işleyen karmaşık iktidar ilişkilerinden söz edilmektedir.

Foucault, 19. yy'ın sonunda derinlemesine incelenen ve geliştirilen iktidar anlayışının yasaklama, hayır deme, kural koyma olgularıyla açıklandığını ve bu anlayışın özellikle sosyolog, psikolog ve psikanlistlerde yaygın olduğunu belirtmektedir. Toplumlarda iktidarların uygulanış biçimlerine yönelik çalışmalarda genel olarak yasalar temelinde düşünülmekte ve “İktidar nerededir, iktidarı elinde tutan kimdir, iktidarı yöneten kurallar hangileridir, iktidar toplumsal gövde üzerinde hangi yasalar sistemini inşa eder” sorularına cevap aranmaktadır (Foucault, 2014). Foucault ise kavramın en iyi şekilde anlaşılması için bu yaklaşımdan özellikle kaçınmaktadır. Ona göre iktidar devlet aygıtlarından çok başka yerlerde ve şeylerde. Ordu, polis, adalet gibi ilk akla gelenin aksine iktidar ilişkileri kadın ile erkek arasında ya da anne baba ile çocuklar arasında, gündelik hayatı düzenleyen ilişkilerin merkezindedir (Foucault, 2019, s. 174).

Foucault, iktidarın kişiler veya gruplar tarafından tahakküm veya baskıcı eylemler yoluyla kullanıldığı fikrine karşı çıkararak iktidarın dağınık olarak bulunan ve nüfuz eden yapısına dikkat çekmektedir. İktidar her yerdedir ve her yerden gelir. Bu anlamda bir faillik ya da bir yapı değildir (Foucault, 2019). Mikro ölçekli ilişkilere odaklanan Foucault'nun önem atfettiği bir konu bilgi-iktidar ilişkisidir. Bilgi ve iktidar ilişkisine göre iktidar bilginin kabul görmüş, bilimsel olan ve gerçeklik biçimlerinden oluşmaktadır. Bilgi ve iktidar iç içe geçmiştir. Foucault'nun bu dünyaya ait olarak değerlendirdiği gerçeklik, birden çok kısıtlama biçimi sayesinde üretilir. Bu gerçekliğin üretimi ise düzenli olarak iktidar etkilerine neden olur. Her toplumun kendi hakikat rejimi, kendi hakikatının kabul ettiği ve doğru olarak işlev gördüğü söylem türlerini içeren genel bir politikası, bireylerin doğru ve yanlış ifadeleri ayırt etmesini sağlayan mekanizmalar ve örnekler, her birinin onaylanmasını sağlayan araçlar, gerçeğin elde edilmesine önem veren teknikler ve prosedürler vardır (Foucault & Rabinow, 1984, s. 72-73). İç içe geçmiş olan bilgi, iktidar ve toplumun var olabilmesi için aynı anda işlemesi şarttır (Gaventa, 2003, s. 2).

Bilgi ve iktidar ilişkisinden söz edilirken önemli olan bir diğer kavram öznedir. Foucault'ya göre özne iktidarlardan tarafından üretildiği için farklı zamanlarda ve farklı koşullarda farklı türde özneler oluşmaktadır. Bu nedenle özne tarihsel bir üründür. Foucault'ya göre özne sözcüğü iki farklı anlamı içinde bulundurmaktadır. Boyun eğmiş anlamında kullandığı, denetim ve kontrol

mekanizmaları yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlı olan öznedir (Foucault, 2014, s. 63). Özne, bilgi ve iktidarın tam merkezinde bulunmakta ve bu iki kavramın karşılıklı ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İktidar mekanizmaları tarafından dolaşıma sokulan bilginin özneler tarafından içselleştirilmesiyle iktidarlar uygulama alanı bulur.

İktidar ve bilgi karşılıklı olarak birbirlerini içerirler; karşılığında bir bilgi kümesi ortaya çıkarmayan iktidar ilişkisi olmadığı gibi iktidar ilişkilerine ihtimal vermeyen ve onları üretmeyen bilginin de varlığından söz edilemez. Bu bilgi kümesinin ve hakikatlerinin ortaya çıkardığı söylemin üretimi, birikimi, dolaşımı ve işleyişi olmadan iktidar ilişkileri ne yerleştirilebilir ne güçlendirilebilir ne de yürütülebilir (Foucault, [2000] 2014, s. 18).

İktidarın kendi başına var olduğundan şüphe ederek “bireyler başkaları üzerinde iktidar uyguladıklarında ne olur?” (2014, s. 69) sorusunu soran Foucault, ancak özgür özneler ya da en azından özgür olduğunu düşünen öznelerin varlığıyla oluşabilecek iktidar ilişkileri üzerine düşünmektedir. Şiddet ve baskı yoluyla kurulan tahakküm biçimlerinde iktidar ilişkileri yoktur. İktidar ilişkisi, özneler özgürce eyleme geçebildikleri ve direniş imkanı bulabildiklerinde ortaya çıkmaktadır. Gücünü bilgiden alarak bireyleri tahakküm altına alabilen iktidar ilişkileri öznelerin inşasında rol oynamaktadır. Foucault’nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu ilişkide bilgiyi üreten iktidarı elinde bulundurmaktadır. “İktidarın işleyişi sürekli olarak bilgi yaratır ve aksi yönde, bilgi de iktidar etkilerine yol açar” (Foucault, 2019, s. 35). Burada özne, üretilen ve dağıtıma sokulan bilginin bir hakikat rejimi oluşturması ve dolayısıyla iktidarın topluma nüfuz etmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bilgi tarafından üretilen ve özneler tarafından içselleştirilen hakikat rejimleri egemen ideolojinin bireyler tarafından benimsenmesinde etkili bir sistem olarak işlemektedir. Din, aile, okul, medya gibi kurumlar disipline edici iktidar mekanizmaları bir toplumun sahip olduğu hakikat anlayışını ortaya çıkararak, disipline edici iktidar mekanizmaları olarak işlemektedir.

3. Disipline Edici İktidar Mekanizmaları

Asıl amacı özne üretim sürecinin nasıl olduğunu anlamak olan ve bu bağlamda bilgi-iktidar, hakikat-iktidar ekseninde iktidar ilişkilerini çözümlemeye çalışan Foucault’nun iktidar analizinde önemli olan bir konu da ilk olarak *Hapishanenin Doğuşu*’nda (1992) bahsettiği disipline edici iktidar modelidir. Foucault 17. ve 18. yy’da teknolojilerin iki yönde geliştiğini

ve bunlardan birinin disiplin teknolojileri olduğundan bahsetmektedir. Ona göre disiplin çok genel anlamıyla toplumu denetleyen bir mekanizmadır. “Disiplin, aslında, toplumsal gövdedeki en ufak unsurlara varıncaya kadar denetleyebilmemizi sağlayan, bizzat toplumsal atomlara, yani bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizmasıdır. İktidarın bireyselleştirme teknikleridir.” (Foucault, 2014, s. 149). Toplumların tarihleri, disiplinin hayatın her alanında farklı biçim ve araçlarla kurulup ve sürdürülebildiğinin bir göstergesidir. Zaman içerisinde iktidar mekanizmalarında değişiklik meydana gelmiş, önceleri davranışlarının bir yaratıcının denetim ve gözetimi altında olduğunu düşünen birey, toplumsal yapıların değişmesi ve gelişmesiyle devlet, patron, öğretmen, doktor, polis gibi iktidar mekanizmaları tarafından denetim altına alınmıştır (Yücedağ, 2017, s. 162). Modern bireyin inşasında iktidar mekanizmalarının sahip olduğu normatif işlev yadsınamaz. Güç kavramıyla birlikte tanımlanan dışlama, baskı, sansür gibi negatif terimlerin yanı sıra gücün üretkenliğini kabul etmek gerekir. Güç gerçekliği, nesnelerin alanlarını, gerçekliğin ritüellerini üretir. Birey ve onun hakkında elde edilebilecek bilgi bu üretimin bir parçasıdır. Modern birey normla karşılaştırma, uyum ve farklılaşma yoluyla disipline edici iktidar mekanizmaları tarafından üretilir (Schrift, 2013, s. 147). Foucault disiplin kavramı içerisinde bireylerin tavırları, davranışları, yetenekli oldukları alanlar ve bu yeteneklerin nasıl geliştirilebileceği, en faydalı oldukları alanların neresi olduğu gibi konuları tartışmaktadır.

Disipline edici iktidar konusunda Foucault'nun görüşlerinin yanı sıra Antonio Gramsci, Micheal Mann, Louise Althusser gibi kuramcıların görüşleri de ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Gramsci'nin ortaya attığı hegemonya kavramı siyaset bilimi literatüründe oldukça ön plandadır. Öte yandan literatürde yer alan, hegemonya, despotik iktidar, alt yapısal iktidar gibi bazı iktidar biçimlerine kıyasla iktidarı devlet ile sınırlamayan, iktidarın her yerde olabileceğinden bahseden Foucault'nun yaklaşımı daha kapsayıcıdır. Foucault *Özne ve İktidar*'da (2014) disiplinin gelişim tarihinin iki önemli kurumsal yapının ortaya çıkışıyla şekillendiğinden bahsetmektedir. Bunları tarihsel olarak ordu ve eğitim şeklinde sıralar. Disiplin ilk olarak orduda gelişmiştir. Eğitim ise bireyleri kalabalık toplumlar içerisinde bireyselleştiren bir disipliner yöntemdir. Bireylerin ilkökul ve ortaokulda görmeye başladıkları eğitim ile öğrenci ve öğretmen arasında bir iktidar ilişkisi ortaya çıkar. Bir bakıma gözetmen görevi gören öğretmenin masası sınıfta öğrencilerin karşısına gelecek, tüm öğrencilerin davranışlarını görebilecek ve gerektiğinde müdahale edebilecek şekilde konumlanır. Kurumsal yapılarda

karşılaşılan bu uygulamalar “bir dizi iktidar uygulaması düzeyinde, bu yeni mekanizmalar tam da bu küçük tekniklerin içine girebilmiş, içine işleyebilmişlerdir” (Foucault, 2014, s. 151).

Kurumsal yapılar nezdinde düşünüldüğünde, Bentham kardeşler tarafından hapisane modeli olarak tasarlanmış mimari bir form olan panoptikon kavramı disipliner iktidarın işleyişi hakkında çok şey söylemektedir. Jeremy Bentham panoptikonu, bir gözetleyicinin merkeziyetinde görülmeden görmenin en etkili tasarımı olarak betimlemektedir (1995, s. 43). Panoptikon tasarımı binalarla kapatılabilecek ve kontrol edilebilecek genişlikte bir alanda, bir dizi insanın denetim altında tutulmasını amaçlayan her kuruluş için uygundur (Bentham, 1995, s. 33). Bentham’ın bir ütopya olarak nitelediği panoptikon teorisi Foucault’ya göre gerçekte var olan mekanizmaları ve düzeni betimlemektedir (Brunon, 2012, s. 9). Düzene sokan, dışlayan ve kayıt altına alan bu iktidar teknolojisi, öz denetime vurgu yapmaktadır (Lyon, 2006, s.3). Buradan hareketle, hayata geçirilmemiş mimari bir form olan panoptikonun çalışma prensibiyle günümüzde eğitim kurumları, hastaneler, süpermarketler, medya gibi bireylerin denetlendiği kurumlar için uygulanabilir bir model olduğu açıktır.

Foucault’nun disiplin ile ilgili görüşleri düşünüldüğünde, disipline edici iktidar uygulamalarının toplumsal hayatın her alanında olduğu ve bireylerin bu uygulamalara göre hayatlarını düzenledikleri söylenebilir. İlk olarak ordu ve eğitim alanlarında ortaya çıkan disiplin uygulamaları zamanla toplumun hemen her alanına yayılmıştır. Aile içerisinde, iş yerinde, arkadaş çevresinde veya sosyalleşme alanlarında, medyada disiplin mekanizmaları sürekli olarak işlemektedir. Panoptikon estetiği zamanla iletişim stratejilerinin ve fotoğraf, film, televizyon dizilerinde işitsel-görsel deneylerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Bolin ve Jerslev, 2018, s.4). Bu alanların tümü bireylerin eylemlerini kontrol altında tutarak disipline eden ve onları birer özne haline getiren iktidar araçlarının işlediği alanlar olarak okunabilir. Bu alanlar farketirmeden bireyleri sınıflandırmaya imkan vermekte ve bireyselleşmeye neden olmaktadır. Öznelerin eylemlerinde gerçekte ne kadar özgür oldukları tartışılır bir konu olsa da iktidar mekanizmalarının uygulamaları sonucunda üretilen öznelerin özgürce eyleyebilmeleri iktidarın uygulanması açısından oldukça önem taşımaktadır. Örneğin en yaygın ve kitlelere ulaşmadaki etkisi göz ardı edilemeyecek olan geleneksel medya aracı televizyonlar düşünüldüğünde, bireyler istedikleri kanalı izleyebilme özgürlüğüne sahiptirler. Ancak televizyon kanallarının birçoğunun iktidarın söylemini benimsemiş olması noktasında özgürlüğün bir yanılsama olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4. Hakikat Üretim Kaynağı Olarak Medya

Güç, bilgi sayesinde hakikat üreten kimse veya neyse onun elindedir. Bu bağlamda Foucault'nun bahsettiği iktidar aslında hakikat ile eşdeğerdir. Foucault'ya göre hakikat kavramı norm veya önermeden farklıdır. *İktidarın Gözü*'nde (2019) söz ettiğine göre hakikat, "doğru kabul edilecek sözceleri her an ve herkesin dile getirmesini sağlayan prosedürler bütünüdür" (Foucault, 2019, s. 177). Yani hakikat rejimleri öne sürülen bir takım hakikat arasından hangisinin kabul göreceğini belirleyen yöntemler bütünüdür (Schrift, 2013, s.142). Buradan hareketle hakikat, belli bir konu veya durum hakkında uygulanacak yöntemlerin kişi ve zaman fark etmeksizin aynı olması durumudur. Hakikat üretimi için iktidar araçlarının dolaşıma soktuğu bilgiyi içselleştiren özneler gereklidir. Matematik gibi önceden bilinen ve kodlanmış birtakım kurallara bağlı alanlarda herkesin her an, aynı hakikati dile getirmesi beklenebilir. Ancak Foucault bilimlerin dışında kalan, enformasyon sistemleri tarafından yaratılan ve toplumsal yaşamın şekillenmesinde oldukça önemli bir yere sahip olan hakikat etkilerine odaklanmaktadır.

İktidar tarafından üretilen disiplinler söylemlerin meşrulaştırıldığı ana kaynaklardan biri olarak görülen kitle medyası (Castells, 2005, s.16), modern toplumların kuruluşunda, bireylerin toplumsal değişimleri benimsemesinde, egemen olanın fikirlerini içselleştirmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Medya büyük ölçüde, bireylerin toplumsal gerçeklik ve normallik algılarını ve tanımlarını, toplumsal hayatın amaçları ve gereklilikleri doğrultusunda oluşturmasına hizmet etmekte ve standartlar, modeller ve normların temel kaynağı olarak görülmektedir (McQuail, 2010, s. 112). C. Wright Mills'e göre kitle iletişim araçları bireylere "ne oldukları, ne olmaları gerektiği, dışarıdan nasıl görünmeleri gerektiğini benimsetebilmekte, yeni davranışlar edinmelerinde ve olmaları beklenen bireyler gibi davranmalarını yönünde etkili olmaktadır." (1974, s. 440). Dennis McQuail, Manuel Castells, Mills ve diğer kuramcıların söyledikleri doğrultusunda düşünüldüğünde medyanın politik ve ekonomik güç ile her zaman karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Medya, kontrol ve erişim konusunda etkili olan, aynı zamanda ekonomik değeri olan bir iktidar mekanizmasıdır. Toplumsal denetimi ve disiplini sağlaması, bireylerin egemen olan ideolojinin istediği yönde davranışlar benimsemesi ve böylece toplumsal değişime yol açabilecek potansiyel bir etkiye sahip olması nedeniyle iktidarın önemli mekanizmaları arasında yer almaktadır. Kitle iletişim araçlarının bireyleri etkileme gücü yüksek olan araçlar olduğu görüşü yaygın olarak kabul edildiği görülmektedir.

Bolin ve Jerslev *Surveillance through Media, by Media, in Media* (2018) başlıklı çalışmalarında gözetim sistemlerinin, gözetimin nasıl gerçekleştirildiği, kimlerin bu sistemler içerisinde yer aldığı ve sahip olunan gözetim teknolojilerinin kapasitesinde niceliksel ve niteliksel anlamda değişiklik olduğu ve medyanın evrensel gözetimin tartışılması için önemli bir zemin hazırladığı sonucuna varmıştır. Özellikle son birkaç on yılda gözetim filmler, tv dizileri, realite şovlar gibi popüler kültür ürünlerinde mekan ve toplumsallık yapısının temel mantığını oluşturmaktadır (Bolin ve Jersev, 2018, s. 15). Benzer nitelikte gözetim teknolojileri ve yöntemleri etrafındaki karmaşıklıkları serigleyen, tarihsel, hukuki, teknolojik, gazetecilik ve sosyal perspektifleri içeren ve gözetleme sistemlerinin gündelik yaşamdaki etkilerini inceleyen çalışmalar da mevcuttur (Carlsson ve Jarlbrink, 2018; Holmene, 2018; Leckner, 2018).

Foucault bahsettiği hakikat etkilerini açıklamak için radyo ve televizyon haberlerini örnek verir. Televizyonun en yaygın geleneksel medya araçlarından biri olması hakikat üretimi konusunda enformasyon sistemi içerisinde önemini arttırmaktadır. “Birisi, radyo ya da televizyon spikeri size bir şey duyurduğunda ister inanın ister inanmayın, bu binlerce insanın kafasında hakikat olarak işlemeye başlar, tek hakikat olarak, çünkü o şekilde, o tonda, o kişi tarafından o saatte sözcelenmiştir” (Foucault, 2019, s. 177). Bu çalışma açısından düşünüldüğünde de evlendirme programlarında yer alan sunucu ve bilimsel bilginin temsili olarak stüdyoda bulunan, mesleği genellikle psikolog veya avukat olan uzman kişilerin görüş ve önerileri öznenin inşası ve iktidar ilişkilerinin anlaşılması açısından önemli bir yer tutmaktadır. Foucault’nun, Aydınlanma’nın bilimin özgürleştirici olduğu yönündeki görüşüyle çeliştiği nokta, iktidar ve bilgi arasında kurduğu bu karşılıklı ilişkide açıklık kazanmaktadır. Bilginin iktidar mekanizmaları tarafından biçimlendirilip yayılması, bilimi iktidarın bir uzantısı olarak ele almasına yol açmış ve sonuç olarak bilimin iktidarın denetim araçlarından biri olduğu ve esasında bireyleri özgürleştirmek yerine kontrol altına aldığı fikrine ulaştırmıştır (Çelebi, 2013). İktidarın da uygulanabilmesi ve sürekliliği için gerekli olan, bilgiyle birlikte öznenin de üzerinde kontrolün ve denetimin sağlanmasıdır (Özüoğlu, 2019, s. 635).

Bilginin üretilmesi yoluyla kontrol sağlanması ve bireyin izlenme durumu zaman içerisinde insanların kendileriyle ilgili olarak ne yapıp ne yapmamaları gerektiği konusunda yol gösterici olmuştur. Bu da bilgi ve iktidar ilişkisinin, bireylerin neler yapabileceklerini sınırlamakla kalmadığını, aynı zamanda kendileri hakkında yeni hareket etme ve düşünme yolları açtığının bir göstergesi olarak okunabilir. Bireyler dini kurum ve kuruluşlar gibi toplumda yer alan ve davranışlarını kontrol eden, denetleyen iktidar mekanizmaları ile

ehlileştirilerek o toplumun hakikat rejimlerini benimsemiş öznelere haline gelmektedir. İktidarın söylemlerini meşrulaştırma aracı olarak görülen medya, bu doğrultuda meydana getirdiği hakikat ile özne üretim sürecinin önemli aktörleri arasında yer almaktadır.

5. Yöntem

Çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel analiz yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. İrfan Erdoğan'a göre nitel araştırma "bir yazılı metnin, mesajın, programın, filmin, film sahnesinin, reklamın, kampanyanın veya konuşmanın, özlüce ifade edilmiş bir ürünün (son-ürünün) içeriğinin anlamının ve anlamsal/semiyotik/dilsel yapısının incelenmesidir" (2012, s. 273). Nitel araştırmalarda elde edilen verilerin analizinde ise iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan biri betimsel analizdir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 89). John W. Best ve James V. Khan'a göre betimsel çalışmalar olanı betimler ve yorumlar. Var olan koşullar veya ilişkiler, sahip olunan görüşler, devam eden süreçler, belirgin etkiler veya gelişen eğilimlerle ilgilidir. Genellikle şimdiki koşullarla ilgili olarak geçmiş olayların etkilerini dikkate alsa da öncelikle şimdiki zamanla ilgilidir (1995, s. 105).

Betimsel analiz elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalar doğrultusunda özetlenmesi ve yorumlanması şeklinde uygulanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 224). Bu çalışmada elde edilen veriler *stüdyo dekoru* ve *otorite- argüman* olmak üzere iki ana tema ve otorite-argüman temasının altında *sunucu*, *uzman* ve *loca* alt temaları doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu iki ana tema etrafında *Esra Erol'da* programında tahakküm ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiği araştırılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda RTÜK kararı öncesinden üç (3 Eylül 2015, 2 Eylül 2016, 3 Ocak 2017), karar sonrasında üç tane olmak üzere (4 Eylül 2017, 18 Mayıs 2018, 16 Ocak 2019) toplamda altı program inceleme kapsamına alınmıştır.

6. Bulgular ve Yorum

6.1. Stüdyo Dekor

Esra Erol'da programının stüdyosu ev şeklinde dekore edilmiştir. RTÜK'ün verdiği karar sonrasında programın formatına paralel birtakım değişiklikler olsa da stüdyonun evi andıran tasarımı değişmemiştir. Ev görünümünü destekleyen aksesuarlar ve ışıklandırmalar bulunmaktadır. Stüdyonun sol tarafında loca bulunmaktadır. Talibini bekleyen adayların ve uzmanın oturduğu yer de aynı tarafta yer almaktadır. Stüdyonun sağında, locanın tam karşısına denk gelen kısımda ise talibi gelen adayların kararları doğrultusunda gittikleri çay içme köşesi

ve orkestra bulunmaktadır. Koltuk takımı, sehpa ve çay makinesinin bulunduğu çay içme köşesi de yine eve benzeyen bir şekilde tasarlanmıştır. Loca ve çay içme köşesinin, aynı zamanda stüdyonun tam ortasında ise hem ekran başındaki izleyicinin hem de stüdyodaki izleyicinin odak noktası olan, adayların talipleriyle ilk karşılaşma alanı, paravan yer almaktadır. Paravanın hemen yanında program sunucusunun oturduğu, biraz yüksek bir masa bulunmaktadır. Programın sunucusu Esra Erol'un oturduğu yer çay içme köşesini, paravanı ve locayı kontrol edebileceği şekilde konumlanmıştır.

RTÜK kararı sonrasında da stüdyo dekorundaki ev teması değişmemiştir. Loca ve uzman sol tarafta yer almaktadır. Karar sonrasında programın formatında meydana gelen değişiklik nedeniyle paravan kaldırılmış ve onun olduğu yere, sorunlarına çözüm bulmak için gelen katılımcıların oturacağı bir koltuk takımı gelmiştir. Bu programda ekran başındaki ve stüdyodaki izleyicilerin odak noktası koltuk takımının bulunduğu yerdir. Orkestranın yeri değişmemiştir, ev görünümünü destekleyen aksesuarlar ve ışıklandırmalar karar sonrası programlarda da yer almaktadır. Esra Erol'un oturduğu bistro tarzındaki masa karar öncesi dönemde olduğu gibi hem locayı hem de programa katılanların kontrolünü sağlayabileceği bir yerde bulunmaktadır.

Her iki dönemde de evi andıran bir stüdyo dekorunun kullanılması programların konu ve söylem yapısına uygundur. Genel olarak stüdyonun panoptikon modelini temsil ettiği söylenebilir. Foucault'nun panoptikon modeli hakkında, bireylerin denetlendiği kurumlara uygulanabileceği yönündeki görüşünü destekler bir şekilde, televizyon stüdyosu katılımcıların sunucu tarafından denetlenmesine imkan vermektedir. Programda sık sık sunucunun ekran başındaki izleyicilerin evine konuk olması, ailenin bir kızı olarak görülmesi üzerine vurgu yapılmaktadır. 4 Eylül 2017 tarihli, RTÜK kararı sonrası yayınlanan ilk programda uzman olarak yer alan avukatın sözleri bu durumu destekler niteliktedir:

Bundan 10 yıl önce ben de sizler gibi, empati yeteneği yüksek samimi genç bir kızla, daha sonra iyi bir eş donanımlı bir anne her şeyden önemlisi insan yaşamlarına dokunmayı misyon edinen, vicdanım polisimdir diyen bir televizyoncuyla tanıştım sizler de tanıştınız ve evinizin kızı olarak onu kabul ettiniz. Bundan sonra bu dekor bu format değişse de bu yetenek ve değerlerin olduğu sürece programının ismi *Esra Erol'da* gibi senin izleyen kitlenin

değişmeyeceğini, Türk halkının seni evlerinin en güzel en değerli köşesinde misafir etmeye devam edeceğinden eminim.

Stüdyonun ev şeklinde dekore edilmesiyle bu vurguyu pekiştirmek ve aynı zamanda izleyiciyle programda gündeme gelen konular arasında samimi ve gerçekçi bir bağ kurmak amaçlanmış olabilir. Evi andıran dekor içerisinde yer alan süs eşyalarına baktığımızda içerisinde program sunucusunun eşi ve çocuklarıyla birlikte olduğu fotoğrafların bulunduğu çerçeveler dikkat çekmektedir. Aynı zamanda programın yapım sürecinde birlikte çalıştıkları eşi Ali Özbir'in programdaki katılımcılarla da iyi ilişkiler içerisinde olması, katılımcıların ondan bahsederken "abi" diye bahsetmesi bir aile ortamını andırır niteliktedir. Esra Erol'un programda gündeme gelen konularla ilgili olarak zaman zaman kendi aile hayatını örnek göstererek yorumlarda bulunması, eşinin de program yapım sürecinde yer alması sanki stüdyo kendi evleriymiş ve konuklarını ağırlıyorlarmış gibi bir izlenim yaratmaktadır.

Ev, özel alan mekanıdır. Evin medya aracılığıyla kamusal alana taşınması, ev içindeki iktidar yapısının, tanışma, aşık olma, evlenmeye karar verme gibi mahrem ilişkilerin ve evlilik/aile içi sorunların da kamusal alana taşınması anlamına gelmektedir. Böylece, özel alanda üretilen iktidar ilişkileri kamusal alanda yeniden üretilir ve kitlelerin huzurunda bir anlamda sağlaması yapılarak doğrulanmış olur. Bu durum, aile kavramına ve onun "kutsallığına", "mahremiyetine" karşıt görünmektedir. Bireylerin doğdukları andan itibaren aile ve ev içerisinde hayatlarına nüfuz etmeye başlayan normlara uyumlanma, itaat etme, disipline girme gibi iktidar ilişkileri stüdyonun evsel alan kurgusuyla işlemeye devam etmektedir. Foucault'nun iktidar anlayışında yer verdiği itaatkarlık kavramı cezalandırma sistemlerinde meydana gelen değişikliklerden sonra özellikle önem kazanmıştır. *Hapishanenin Doğuşu*'nda (1992) da bahsedildiği üzere, cezalandırmanın bedenden ruha kaymış olması bedenlerin uysallaşması, otoriteye itaat gibi süreçleri de gündeme getirmiştir. İşkence ve azap çektirmenin yerini alan cezalandırma şekli, denetleme yoluyla bireyleri itaatkar kılmaktadır. Modern toplumların cezalandırma sistemi olan denetleme ve gözetleme yoluyla disiplin sağlama şekli bireylerin içine doğdukları aile ve evde başlamaktadır. Bu anlamda, Foucault'nun tabi kılınıp, kullanılabilen ve geliştirilebilen bedenler olarak betimlediği itaatkar bedenlerin yaratılmasında ailenin ve bir özel alan mekanı olan evin rolü büyüktür. Evsel alan kurgusuna sahip stüdyo ile ev içindeki gözetim, disiplin mekanizmasına stüdyodaki konuklar ve programın izleyicileri de dahil olmuştur. Özgür iradeyle bir otoriteye itaat etmenin meşrulaştırıldığı ev, boyun eğmeyi içselleştiren uysal

bedenlerin yetiştirildiği bir mekandır. Stüdyonun ev şeklinde kurgulanması, evde başlayan itaatkar özne yetiştirme sürecinin kamusal alana taşınıp kitleler nezdinde onaylanarak, sürecin devamlılığına yol açmış olur. Programın evi andıran dekoru ve aktörlerin evsel alan kurgusunu destekleyen söylem ve tutumları, katılımcıların tıpkı kendi evlerinde ve ailelerinde alışık oldukları, kurallara uyma, aile reisinin sözünü dinleme gibi tutumlarını devam ettirmelerini kolaylaştırmakta ve bu itaat sürecini normalleştirmektedir.

6.2. Otorite ve Argüman

Araştırma kapsamında yer alan programlar incelendiğinde toplumda evlilik, aile, toplumsal cinsiyet, din ve ahlak gibi konularda egemen olan söylemin programda yer alan aktörler tarafından yeniden üretildiği görülmektedir. Bahsedilen bu aktörlerden ilki, toplumsal olan ile siyasal olanın kesiştiği nokta olan mutlak otorite (Duman, 2017, s. 137) temsili olarak programda yer alan sunucudur. Diğer aktörler ise bilimsel bilginin temsili, genellikle psikolog veya avukat olan uzman ve toplumu temsil eden locadır.

6.2.1. Sunucu

Programın sunuculuğunu yapan Esra Erol, evlenmek için katılan adaylar ve onlara talip olanlar arasında bir aracı görevi görmektedir. İki tarafın bir araya gelmesini sağlamanın yanı sıra aradaki iletişimi de kurmakta ve yeri geldiğinde yönlendirmektedir. Bu anlamda Esra Erol otorite konumundadır. Sembolik bir panoptikon kurgusu şeklinde olan stüdyoda, sunucunun oturduğu yerin stüdyonun merkezinde bulunması ve yayın sırasında sıklıkla ayağa kalkarak konuşması, stüdyo içinde dolaşması onu programın katılımcılarını ve locayı kontrol edebilen fiziksel bir konuma yerleştirmektedir. Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu*'nda (1992) bahsettiği gibi, disiplin uygulamalarının ilk olarak ortaya çıktığı alanlardan biri olan eğitim kurumlarında öğretmen-öğrenci arasında bir iktidar ilişkisi meydana getiren fiziksel konumlanmaya benzer şekildedir. Konuşmalarını ayakta yapması ve oturduğu yerin stüdyonun merkezinde olması otoritesini güçlendirmektedir. Bu fiziksel konumu sayesinde herkese ve her yere hemen ulaşabilmektedir. Aynı zamanda sunucu Esra Erol on yılı aşkın bir süredir bu programı sürdürmektedir. Bu süreçte Esra Erol, programın izleyici kitlesi tarafından fazlaca benimsenmiş, ailenin bir bireyi olduğu imajını yaratmıştır. Sunucunun on yılı aşkın bir süreye dayanan tecrübesi, programın izleyici kitlesi tarafından sevilmesi ve özel hayatının örnek gösterilmesi Esra Erol'un otoritesini desteklemektedir.

Esra Erol'da programında sunucu programdaki konuşmaları, katılımcıların birbirlerine olan davranışlarını, programın akışını yöneten otorite figürüdür. Foucault'nun iktidar anlayışında öne çıkan yönetimsellik³ kavramının bu programda Esra Erol tarafından temsil edildiği görülmektedir. Katılımcıları birbirleriyle evlendirmeyi amaçlayan bu programda, içerikle uyumlu söylemler üreten sunucu, evlilikte ve aile hayatında kadın ve erkekten beklenen davranış kalıplarını, ataerkil kadınlık ve erkeklik değerleri ile destekleyerek ifadelerine yerleştirmekte ve kendi ilişkisinde, aile yaşantısında da bu değerlere yer verdiğini dile getirmektedir. 3 Eylül 2015 tarihli programın açılışında sunucunun yaptığı konuşma bunu destekler niteliktedir:

Herkes aile olmak istiyor, herkes evlenmek istiyor, hayat arkadaşını bulmak istiyor ama olay bunda bitmiyor. O yuvayı kurduktan sonra onu sürdürebilmek, devam ettirebilmek, sabırla göğüsleyebilmek, ailenizin içerisindeki çocukları büyütme gerçekten kolay değil, çok büyük bir fedakarlık göstermeniz lazım. Kırgınlıklarınız oluyor, kızgınlıklarınız oluyor bunlarda bitirmeyi değil tam tersi o ilişkiyi daha da kuvvetlendirmeyi seçmeniz gerekiyor ki, evlilikteki en kolay şey aslında boşanma. En zoru ve en önemlisi o evliliği ve aile birliğini sürdürebilmek. Biz bunun için buradayız.

Yine aynı tarihli programda, daha önceden programda tanışıp evlenen çiftler stüdyoya ziyarete gelmiştir. Evliliklerinin nasıl gittiğini anlatan eski bir erkek yarışmacının, eşi için iç işleri bakanı kendisi için ise dış işleri bakanı şeklinde yaptığı ataerkil kadınlık ve erkeklik değerlerini pekiştirir nitelikteki yorum programın sunucusu tarafından “bravo” tepkisiyle desteklenmiştir. Sunucu, kadın adaylara karşı daha hassas bir tavır sergiliyormuş gibi görünmektedir. Programlarda yaptığı “bir kadının tüm fedakarlıkları yapması gerektiği” yönündeki yorum ve öneriler mevcut ideoloji lehine yumuşatarak, üstünü örten bir iletişim stratejisi olarak okunabilir. 3 Ocak 2017 tarihli programda aldatılan bir kadın adaya “insanın gerçekten sevdiği bir insana karşı dikenlerini göstermemesi lazım” yorumuyla kadının içinde bulunduğu durumu yumuşatarak meşrulaştırmaya yönelik bir tavır sergilemiştir. 2 Eylül 2016 tarihli programda “aile olmak demek sadece aynı deftere imza atmak demek değil, gerçekten o zorlukları beraber

³ Foucault yönetimsellik analizinde yönetim anlayışının ortaya çıkışını incelemektedir. Bu kavram ile iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler ve düşünceler bütününe atıfta bulunmaktadır (Macey, 2004, s.113).

göğüslemek, birbirine inanmak, yarı yolda bırakmamak birbirinin değerlerine sahip çıkmak demek” ifadeleriyle bir otorite gibi değer saptamakta, tanımlar yapmaktadır.

Foucault'nun sadece siyasal terminolojide değil, toplumun tüm katmanlarında ve bireyler arası tüm ilişkilerde var olduğunu öne sürdüğü iktidar anlayışını destekler bir şekilde aile, evlilik, kadın erkek rolleri hakkında söylemlerin yönetselliğini sağlayan program sunucusu, aynı zamanda programdaki adayları ve talipleri disipline eden iktidar konumundadır. Program katılımcılarının sunucunun haberi olmadan birbirleriyle flört etmek amaçlı görüşmeleri yasaktır. 3 Ocak 2017 tarihli programda erkek adaylardan birinin Esra Erol'un haberi olmadan dışarıda başka bir kadınla görüşmesi bir sorun olarak gündeme getirilmiş, adaylar sunucu tarafından uyarılmıştır. Bunun yanı sıra adayların taliplerini beğendiklerinin ve yakından tanımak istediklerinin bir göstergesi olan çay içme ritüeli stüdyoda sunucunun kontrolünde ve izleyicilerin gözü önünde gerçekleşmektedir. Aday ve talipler arasındaki bu tarz ilişkilerin sunucunun kontrolünde ve izleyicinin gözü önünde yaşanması izleyicinin temsilcisi olarak sunucunun otoritesini pekiştirmektedir. Aynı zamanda izleyici de bu ilişkinin gözetleyicisi ve denetleyicisi rolüyle kendini iktidar sahibi olarak hissetmektedir. Birbirlerini tanımak isteyen katılımcılar çay içme ritüelinin ardından ilişkilerini iletirmek ve stüdyo dışında görüşmek isterlerse bu görüşmeler yine Esra Erol'un ve program ekibinin kontrolünde, onların bilgisi dahilinde gerçekleşmektedir. Stüdyo dışında görüşen adaylar ve talipleri kameraman eşliğinde görüşmekte ve bu süreçte neler yaptıkları kayıt altına alınarak stüdyodaki ve ekran başındaki izleyicilere gösterilmektedir. Programın işleyişine dair bu özelliklere bakıldığında programın sunucusu kuralları koyan, kurallara uymayanları ise cezalandıran ve bu yolla disipline eden otorite figürüdür. Bununla birlikte adaylar ve talipleri arasında geçen sorunlarda veya tartışmalarda başvuru, olayı çözmesi beklenen ve çoğu zaman ortaya attığı argümanlarla son sözü söyleyen kişi yine program sunucusudur. Programda yer alan uzman dahil diğer tüm aktörler programın sunucusu tarafından onaylanmayı beklemektedir.

6.2.2. Uzman

Esra Erol'da programında yer alan bir diğer aktör, gündeme gelen konularla ilgili görüşlerine ve önerilerine başvuru uzmanıdır. Hemen hemen her programda bulunan bu uzman çoğunlukla bir avukat veya bir psikolog olarak karşımıza çıkar. Çalışmada incelenen, 2015 sonrası programlarda düzenli olarak bir avukatın bulunduğu görülmektedir. Bu programlarda uzman, bilgi-iktidar ilişkisinin görünür olduğu bir otorite figürüdür. İktidar kavramını hakikat-

iktidar ve bilgi-iktidar ilişkileri üzerinden açıklayan Foucault'ya göre hakikat, iktidardan ve iktidar mekanizmalarından ayrı düşünülemeyen ve üretilen bir şeydir. Hakikat üretimi ancak iktidar mekanizmaları ile mümkündür (Foucault, 2003). Foucault'ya göre iktidar ilişkilerinin olduğu her yerde bilgi oluşur. Aynı zamanda iktidarın uygulanması ve güvence altına alınması da yerleşik bilgi ile mümkündür (Miller, 1990). *İktidarın Gözü* (2019) eserinde bahsettiği üzere Foucault'nun hakikatten anladığı “doğru kabul edilecek sözceleri her an ve herkesin dile getirmesini sağlayan prosedürler bütünü” dür. Hakikat ile ilgili bu görüşler programda çeşitli uzmanlara ihtiyaç duyulmasını anlaşılır kılmaktadır.

RTÜK'ün verdiği karar sonrasında yayımlanan *Esra Erol'da* programlarında ailevi sorunların sıklıkla gündeme gelmesiyle avukat, hukuki bilgisine sık sık başvuru alan bir uzman olarak yer almaktadır. Foucault'nun bilgi-iktidar ve hakikat ile arasında kurduğu bu ilişki doğrultusunda düşünüldüğünde uzman/avukat ürettiği bilimsel söylem ile gerek stüdyoda bulunan katılımcılar gerekse ekran başındaki izleyiciler için hakikati üreten bir iktidar mekanizmasıdır. Programlar incelendiğinde avukatın programda gündeme gelen sorunların hukuki boyutunun yanı sıra ahlaki boyutuna da değindiği, yorum ve önerilerde bulunduğu görülmektedir. 3 Eylül 2015 tarihli programda talibini arayan bir kadın adayın evlilikle ilgili endişelerini babasız büyümesiyle açıklayan, hukukla ilgisi olmayan yorumu dikkat çekmektedir:

Evlilikte maalesef bizim toplumumuzda baba statüsüne çok büyük anlamlar yüklüyoruz. Baba bizim için güven, baba bizim için sorumluluk, baba bizim için büyük bir çınar, sırtımızı yasladığımız kişi. Evlilik kurumu da aile için Türk toplumunda bu kadar önemli ve eşin sorumlulukları çok fazla. Senin tabii ki aile özlemi ve babayı çok fazla istemen duygularını birbiriyle çakıştırıyor.

16 Ocak 2019 tarihli programda eşi tarafından terk edilen ve çocuklarını, bakamadığı gerekçesiyle çocuk esirgeme yurduna veren bir babanın konusu gündeme geldiğinde avukat, konunun hukuki değil ahlaki ve toplumsal boyutuna değinen bir yorum yapmıştır:

Yazıklar olsun. Ben size diyecek bir şey bulamıyorum. Lütfen Esra Hanım ben daha fazla dayanamıyorum, çocuklar konusunda bu kadar mağduriyet... Yani sizin bir büyük olarak ellerinizden öpüyorum (annesine) ama siz de bunlara bir akıl verseydiniz, gülüyorsunuz... İki çocuk mahvolmuş bu anlamda büyük olarak gülüyorsunuz yapmayın. Babaanneler, dedeler torunlarına sahip çıkar bizim toplumumuzda.

İktidarı hakikat ile eşdeğer gören Foucault'nun anlayışından hareketle, bilgiyi ve hakikati üreten gücü elinde bulundurmaktadır. Programda yer alan avukat, medeni hukuka referans veren bir terminoloji kullanmakla birlikte, “evlilik birliği” ve “aile kurumu” gibi kavramlar üzerinde sıkça durmakta ve yorum yaparken “Türk örf ve adetlerine” de referans vermektedir. Geleneklere ve hukuk dilindeki aile ve evlilik kavramlarını yücelten ifadelere yapılan referansların, bir otoriteden geliyor olması kabul edilirliliğini arttırmaktadır denebilir. İzleyicilerin pek azının hukuki kavramlara vakıf olduğu varsayıldığında, bir otorite tarafından öne sürülen, öğrenilmiş değer yargılarını güçlendiren bu tarz ifadeler izleyiciler açısından rahatlatıcı ve kabul edilmesi kolay ifadelerdir.

6.2.3. Loca

Programda, sunucu ve uzman dışında locada oturan adaylar ve stüdyoda bulunan izleyiciler de istedikleri zaman mevcut durumla ilgili yorum yapma ve öneride bulunma hakkına sahiptir. Stüdyoda talibini bekleyen adayların oturduğu bölüm loca olarak adlandırılmıştır. Paravanda talibini bekleyen adaylar gelen kişiye sorularını sorup, sohbet ettikten sonra paravani açıp açmamaya karar vermek için locada kendilerine yakın hissettikleri diğer adaylardan talipleriyle ilgili yorum yapmalarını isteyebilir. Locanın yorum ve önerileri adaylar tarafından oldukça önemsenmektedir. Burada aday ve talibinin birbirlerine yakışıp yakışmadıkları, anlaşılabilir anlaşamayacakları konusunda yorumlar yapılmaktadır. Locanın onayını almak katılan adaylar açısından önemlidir. Adayın kendisine gelen talibi istemediği durumlarda locanın yorumları doğrultusunda fikir değiştirdiği durumlar görülmektedir. Bu programlarda loca bir halk jürisi görevi görmektedir. Toplumsal normlara ve kurallara dayandırarak yaptıkları yorumlar toplum baskısı şeklinde, programın gerek katılımcıları gerekse izleyicileri için bu doğrultuda yaşanması konusunda yol gösterici olarak işlemektedir. 3 Eylül 2015 tarihli programda locada bulunan adaylardan biri “Şimdi evlilik bitme sebebi ‘ben yapamadım kızım, babana muhtaç kaldım’ diye gaza getirip sonradan en ufak bir kavgada ben annemin evine gidiyorum. Biraz aslında eski kökene dönsek karı kocayı kendine bıraksalar, daha iyi olmaz mı?” şeklindeki yorumuyla evlilikte kadın ve erkek ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair bir otorite gibi değerlendirme yapmaktadır. Yine locadaki adaylar 18 Mayıs 2018 tarihli programda, bir babanın çocuğunu terk etmesini sert bir dille eleştirerek baba olmak üzerine değer saptamaktadır. 3 Ocak 2017 tarihli programda gündeme gelen, erkek arkadaşının kendisinden intikam aldığı iddia eden bir aday için locadaki erkek bir aday “İki çocuklu bir anneden

intikam almak ne zamandan beri erkekliğin adamlığın adı olmuş? ben bunu sormak istiyorum. Ne oldu da erkek adam intikam almış ya, bir bayandan nasıl intikam alıyorsunuz siz ya!” şeklinde yorum yapmıştır. Yapılan bu yorumda görüldüğü üzere toplumda egemen olan erkeklik değerlerine vurgu yapan “erkek adam”, “adamlık”, “erkeklik” gibi kelimelerle, toplumsal cinsiyet rollerini destekler nitelikte söylemler yeniden üretilmektedir.

3 Ocak 2017 tarihli programda locanın eleştirdiği durum toplum genelinde kutsal olarak görülen “anne” den intikam alınmasıdır. Anne olmak, kadının değerli olabilmesinin bir ön koşulu, onu ayrıcalıklı kılan bir değer olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu ayrıcalıklı konum yine toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde düşünülmelidir. “Bir bayandan nasıl intikam alıyorsunuz siz ya!” cümlesinde kadın daha güçsüz ve savunmasız bir konuma yerleştirilerek aslında erkeğin intikam alabileceği eşitlikte olmadığından söz edilmektedir. Loca tarafından yapılan bu ve benzeri yorumlar iktidarın söylemini ve toplumda kabul görmüş kadınlık ve erkeklik normlarını destekler niteliktedir. Adalet ve Kalkınma Partili bir belediye başkanı, bir toplantıda Trabzon İl Müftülüğünde görevli kadının konuşmasına “Sen kimsin de bize vaaz veriyorsun? Bu kadın nereden çıktı? Bu ne iş. Erkekler kadınlardan vaiz mi almış? Bizim kadınlardan alacağımız eğitime ihtiyacımız yok” sözleriyle tepki göstermiştir. Savunmasında ise “Temelde bayan olduğu için tepki gösterdim. Bayanların konuşacağı yer vardır, erkeklerin konuşacağı yer vardır” sözlerini kullanmıştır (Cumhuriyet, 2016). Türkiye Cumhuriyeti 60. Hükümetinin Orman ve Su İşleri Bakanı kendisinden iş isteyen bir grup kadına “evdeki işler yetmiyor mu” şeklinde cevap vermiştir (Hürriyet, 2009). 2015 yılının ilk bebeğini ziyareti sırasında dönemin sağlık bakanı “Anneler dünyada bir başkasının sahip olamayacağı annelik kariyerine sahip oluyorlar. Anneler, annelik kariyerinin dışında bir başka kariyeri merkeze almamaları gerekir” sözleriyle kadının en önemli kariyerinin annelik olduğunu vurgulamaktadır (Diken, 2015). İktidarın kadın erkek eşitliği ile ilgili tutumunu gösteren bu ifadeler kadının “değerli ve makbul” görülebilmemesinin anne oluşuna bağlı olduğunu vurgular niteliktedir.

Programdaki herkes gibi, locada oturan adayların ve stüdyodaki izleyicilerin de programın otorite figürü Esra Erol’un görüşleriyle uyumlu söylemler ürettiği görülmektedir. Bir loca ve uzmanın da katılımıyla mahkeme havası yaratılan programlarda evlenmek isteyen adaylar veya gündeme gelen olaylardaki kişiler yargılanmaktadır. Yapılan yorumlarda görüldüğü üzere, locadaki adayların söylemleri dikkate alındığında bu programların iktidarın söylemiyle

paralellik gösteren geleneksel kadınlık ve erkeklik temsillerinin, aile ve evlilik kurumu içinde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreten söylemlerin üzerine kurulu olduğu görülmektedir.

7. Sonuç

Bu çalışmada RTÜK'ün evlendirme programlarına yönelik aldığı karar sonrasında format değiştirerek devam eden *Esra Erol'da* programı incelenmiştir. Organik bağını koruyarak devam eden programın biçimsel ve söylemsel olarak tahakküm ilişkilerini nasıl yeniden ürettiğini ortaya koymak amacıyla karar öncesi ve sonrası dönemden üçer tane olmak üzere toplamda altı program analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk üç bölümünde analize temel olmak üzere Michel Foucault'nun iktidar anlayışına yer verilmiştir. Foucault'nun mikro ölçekli iktidar anlayışı çerçevesinde bilgi, iktidar ve özne ilişkisine değinilmiştir. Siyasi ve sosyal hayatı içine alan disipline edici iktidar mekanizmalarının gündelik yaşam pratiklerinde var olarak nasıl işlediği ve bireylerin hayatlarına nasıl nüfuz ettiği üzerinde durulmuştur.

Yapılan analizler doğrultusunda elde edilen bulgular, Foucault'nun mikro ölçekli iktidar anlayışının, *Esra Erol'da* programında işlediğini göstermektedir. Formatın bir özelliği olarak adayların kendilerine gelen talipleri ile birbirini tanıma amaçlı çay içmesi, program sunucusunun kontrolünde gerçekleşmektedir. Sunucunun otoritesi izleyicinin alteregosu olarak pekişmektedir. Bu gibi durumlarda sunucu ile birlikte stüdyodaki ve televizyon başındaki izleyicilerin de denetleyen ve gözetleyen rolüne girerek, iktidar sahibi konumuna geçmesi söz konusudur. Ayrıca bu denetim ve gözetim altında gerçekleşen tanışma ritüelleri ile özel hayatın kontrolü de sağlanmaktadır. Programdaki katılımcıların sunucu ve diğer aktörlerin denetiminde ve gözetiminde hareket etmesiyle, bedenlerin artık kitlesel olarak değil ayrıntılarıyla ele alınması durumu ortaya çıkmaktadır. Programdaki katılımcılar üzerinde gözetleme yoluyla, farkettilmeden uygulanan baskı, onların tutum, davranış, jest ve mimik düzeyinde ele geçirilmesine yol açarak disipline girmiş bedenler inşa etmektedir. Bu programlarda zorlayıcı olmaktan ziyade söylemsel bir iktidarın varlığı görülmektedir. Programdaki otorite figürlerinin söylemleri doğrultusunda bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendirmesi gücün üretkenliğini göstermektedir. Baskı ve dışlama gibi negatif anlamların yanı sıra güç kavramı beraberinde modern bireyin üretimini de getirmektedir. Bu programlarda da, programda yer alan bireyler otorite figürlerinin saptadığı değer yargıları doğrultusunda, uyum ve farklılaşma yoluyla disipline edici iktidar mekanizmaları tarafından yeniden üretilmektedir.

Stüdyo dekoruna yönelik bulgular bir panoptikon kurgusunun olduğuna yöneliktir. Stüdyonun panoptikon şeklindeki kurgusu program aktörleri arasındaki iktidar ilişkilerini temsil eder niteliktedir. Bunun yanı sıra izleyicinin bu aktörlerle özdeşleşerek oradaki iktidar yapısına katılımını sağlamaktadır. Diğer yandan panoptikon, programın aktörlerinin de üzerinde bir gözetim işlevine gönderme yapmaktadır. Sunucu Esra Erol'un stüdyodaki fiziksel konumu otorite olarak konumlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte stüdyodaki seyirciye de konumundan ötürü gözetleyen ve denetleyen rolü vermektedir. Böylelikle stüdyo seyircisi kendisini olaylar hakkında yorum yapan, öneride bulunan ve yargılayan iktidar sahibi kimse olarak davranmaktadır. İktidar ilişkilerinin işleyişi programın stüdyo dekorunda açığa çıkmaktadır.

Stüdyo dekoruna yönelik bulgularda ortaya çıkan evsel alan kurgusu, üzerinde durulması gereken diğer bir konudur. Bireylerin davranışları içerisine doğdukları ev ve ailenin kurallarına tabi olarak, denetleme, gözetleme ve düzenleme yoluyla terbiye edilmektedir. Ev ve aile doğası gereği içerisinde işleyen denetim mekanizması ile otoriteye itaati öğretmektedir. Stüdyonun panoptikon kurgusu ve eve benzer dekoru da programın bir disiplin mekanizması olarak işlemesine yol açmaktadır. Evde iktidar sahibi erkeğin, babanın ya da ona eş değer gücün aile bireyleri üzerinde sağladığı otoriteyi programlarda sunucu ve programdaki diğer aktörler sağlamaktadır. Stüdyonun denetleme, gözetleme ve düzenlemeyi beraberinde getiren evsel alan kurgusu tüm disipline edici iktidar teknolojilerinde olduğu gibi stüdyodaki bireylerde özdenetim duygusunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Zaman zaman otorite figürlerinin onaylamadığı davranışlarda bulunsalar da aldıkları uyarılar sonucunda davranışlarının yanlışlığını içselleştirerek, değiştirmektedirler. Hiyerarşik bir yapıya sahip olan iktidar ilişkilerinde bir ya da birden fazla otorite figürünün olması mümkündür. Bulgulara bakıldığında bu programlarda da birden fazla otorite figürü olduğu görülmektedir. Bu programların iktidar yapısında mutlak otoriteyi programın sunucusu temsil etmektedir. Diğer otoriteler ise uzman ve locadır. Program sunucusunun otoritesi, programda gündeme gelen konulara hakim olan ve müdahale etme yetkisi bulunan uzman ve loca tarafından desteklenmekte ve devamlılığı sağlanmaktadır.

Programdaki iktidar ilişkileri katılımcılardan uzmanlara sunucunun bir üst ses ve otorite olarak konuşmasından locadaki kişilerin konuşmasına kadar bir şemsiye gibi bütün içeriği kapsamaktadır. Programa gelen katılımcıların mutlak otorite temsili sunucu ve bilimsel bilginin temsili avukatın değerlendirmeleri ve önerileri doğrultusunda tutum ve davranışlarına yön

verme çabası içerisinde olması otoriteye itaatı meşrulaştırmaktadır. Bir disiplin mekanizması olarak işleyen bu programlarda da katılımcılar, aile içerisinde ve panoptikon kurgusunun uygulanabilir olduğu diğer kurumlarda olduğu gibi kurallara ve normlara uyan, kurulu bir düzene boyun eğen, kendi üzerinde ve içinde işleyen bir yaptırıma bağlı olarak hareket eden özneler haline gelmektedir. İktidar mekanizması olarak işleyen bu tür programlar tahakküm ilişkilerini yeniden ve yeniden üretmekte, bu ilişkilerin devamlılığına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Anter, A. (2020). Power and Rulership in Max Weber. Context and Effect of a Conceptual Pair. *Scienza & Politica*, 32(63), 9-20.
- Bentham, J. (1995). Miran Bozovic (eds). *Panopticon Writings*. Verso.
- Best, J. W., & Khan, J. V. (1995). *Research in Education*. Prentice of India.
- Bolin, G., & Jerslev, A. (2018). Surveillance through Media, by Media, in Media. *Northern Lights*, 16 (3), 3-21.
- Brunon, E. A. (2012). Ernst Anne Brunon (der.) *Beyond Foucault New Perspectives on Bentham's Panopticon* içinde (ss.1-221) Ashgate Publishing.
- Cambridge Dictionary (2021). "Power." <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/temel-ingiliz-ingilizcesi/power>. Erişim tarihi: 10.02.2021
- Carlsson, E., & Jarlbrink, J. (2018). All-Seeing Eyes: Metaphors of Surveillance in the Media Monitoring Industry. *Northern Lights*, 16(1), 23-39.
- Castells, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. (Ebru Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Yayınları.
- Creeber, G. (2008). *The Television Genre Book*. British Film Institute.
- Cumhuriyet (2016, Nisan 3). *Kadıncıdan alacağımız eğitime ihtiyacımız yok*. Erişim tarihi 16.12.2023. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kadincıdan-alacagımız-egitime-ihtiyacımız-yok-509377>
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523.
- Diken (2015, Ocak 1). *Yılın ilk cinsiyetçi açıklaması: Sağlık Bakanı'na göre kadının kariyeri annelik olmalı*. Erişim tarihi 16.12.2023. <https://www.diken.com.tr/yilin-ilk-cinsiyetci-aciklamasi-dustu-bakan-muezzinogluna-gore-kadının-kariyeri-annelik-olmalı/>
- Duman, F. (2017). Muhafazakâr Düşüncede 'Otorite' Anlayışı. *Milel ve Nihal*, 14(1), 135-159.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist Metodoloji Ve Ötesi Araştırma Tasarımları Niteliksel ve İstatistiksel Yöntemler*. Erk Yayınları.
- Foucault, M., & Rabinow, P. (1984). *The Foucault, Reader*. Panteon Books. New York.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Mehmet Ali Kılıçba, Çev.). İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*. (Işık Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2*. (Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2019). *İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4*. (Işık Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gaventa, J. (2003). *Power after Lukes: An overview of theories of power since Lukes and their application to development*. Brighton: Participation Group, Institute of Development Studies. https://www.powercube.net/wp-content/uploads/2009/11/power_after_lukes.pdf
- Güneş, D. C. (2015). Ruh Bedenin Hapishanesidir: Michel Foucault. *Ekev Akademi Dergisi*, 19(64), 59-72.
- Holmene, I. (2018). Paid or Semi-Public Media? The Norwegian Film Industry's Strategies for Social Media. *Northern Lights*, 16(1). 41-57.
- Hürriyet (2009, Mart 12). *Bakan Eroğlu'ndan iş isteyen kadına garip cevap*. Erişim tarihi 16.12.2023. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-eroglundan-is-isteyen-kadına-garip-cevap-11196061>
- Leckner, S. (2018). Sceptics and Supporters of Corporate Use of Behavioural Data: Attitudes Towards Informational Privacy and Internet Surveillance in Sweden. *Northern Lights*, 16(1), 113-132.
- Lyon, D. (2006). *Theorizing Surveillance: The panopticon and beyond*. Willan Publishing

- McQuail, D. (2010). *Mcquail's Mass Communication Theory*. Sage Publications.
- Macey, D. (2004). *Michel Foucault*. Reaktion Books.
- Miller, S. (1990). Foucault on Discourse and Power. *Theoria: a journal of social and political theory*, 76, 115-126.
- Mills, C. W. (1974). *İktidar Seçkinleri*. Ünsal Oskay, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Moorti, S. (1998). *Cathartic Confessions or Emancipatory Texts? Rape Narratives on The Oprah Winfrey Show*. <https://about.jstor.org/terms>
- Özüölmez, K. P. (2019). Michel Foucault'nun İktidar Ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak: Black Mirror– Arkangel. *Selçuk İletişim*, 12(2), 630-655.
- RTÜK. (2017a). *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*.
- RTÜK. (2017b). *Vatandaş Bildirimleri Yıllık Raporu 2016*.
- Schrift, A.D. (2013). Discipline and Punish. İçinde Christopher Falzon, Timothy O'Leary & Jana Sawicki (Der), *A Companion to Foucault*. (ss. 137–153). Chichester, UK: Wiley
- Sozluk. (2021). “İktidar.” <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 04.05.2021
- Weber, M. (1947). Guenther Roth ve Claus Wittich (eds.), *Economy and Society an Outline of Interpretive Sociology* içinde (ss.53-55) University of California Press.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yücedağ, İ. (2017). Modern Toplumda Denetim Asemblajı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 161-176.

KATILIMCI BÜTÇELEME ve BARCELONA ÖRNEĞİ

İsmail GÜNEŞ¹

Öz

Katılımcı Bütçe, kamu harcamalarının tahsisinde uzun zamandan beri önemli bir araç ve yeni demokratik bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Katılımcı bütçeleme, yerel hizmetler için kamu kaynaklarını demokratik bir şekilde tahsis etmeyi ve toplulukların kamu bütçelerinin nasıl harcanacağına karar vermelerini amaçlar. 1989 yılında Porto Alegre'de ortaya çıktığından beri, birçok ülkede uygulanmış ve dünya çapında giderek daha fazla uygulanmaktadır. Bu makale, 2020-2023 yılları arasında Barcelona belediyelerinde katılımcı bütçeleme kullanımını incelemektedir. Bu çalışmada Barcelona kentinin resmi katılımcı bütçeleme sitesi olan “Barcelona.Decidim” verileri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: demokrasi, katılımcı bütçeleme, yönetim, Barcelona, bütçe

Jel Sınıflaması: H61, H72, H77, H83

PARTICIPATORY BUDGETING AND THE CASE OF BARCELONA

Abstract

Participatory Budget has long been accepted as an important tools and new democratic method for allocation of public expenditures. Participatory budgeting is the process by which citizens deliberate and negotiate the distribution of public resources and it aims to democratically allocate public money for local services, enabling communities to decide how public funds are spent. Since its origination in 1989 in Porto Alegre, it has been implemented across Europe and worldwide. This article analyses participatory budgets in Barcelona municipalities during 2020–2023. For this study, The analysis has been performed using “Barcelona.Decidim” platform databes.

Keywords : democracy, participatory budgeting, governance, Barcelona, budget.

JEL Classification : H61, H72, H77, H83

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ismailgunes@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9048-9433

1. Giriş

Demokratik bir rejimde sosyal faydanın maksimize edilmesi, halkın talep ve isteklerine uygun işler yapılması ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması hükümetlerin temel amaçlarından. Bu amaçla pek çok ülkede değişik girişimler ortaya çıkmıştır. Kamu bütçesi alanında “Katılımcı Bütçeleme” (KB) bu girişimlerden en önemlisidir. İlk defa 1989 yılında Brezilya’da uygulanmasından bu yana kent sakinlerinin, politikacıların ve akademik çevrelerin ilgi odağı olmuştur (Kelly,1998; Rosen:2004).

Katılımcı bütçeleme uygulamalarının artışı akademisyenlerin araştırmaları için değerli kaynaklar sağlarken, yurttaş katılımını teşvik eden akademik araştırmalar da artmıştır. Katılımcı Bütçeleme konusundaki araştırmalar kamu maliyesi alanının yanı sıra kamu yönetimi, ekonomi, hukuk ve sosyoloji araştırmaları kapsamında da çoklu disiplinleri kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

Çalışmada öncelikle katılımcı bütçelemenin tanımı, kısa tarihçesi, katılımcı bütçe sürecinin aşamaları, katılımcı bütçeleme sürecinden beklenen faydalar ve bu süreçte karşılaşılan zorluklar ele alınmıştır. Çalışmamızda örnek katılımcı bütçe uygulaması olarak İspanya’nın Katalan Bölgesinin başkenti Barselona incelenecektir. Pek çok ülkede katılım bütçeleme farklı şekillerde uygulanmaktadır. 2020 Yılında yayımlanan “Porto Alegre, Paris ve Seul Katılımcı Bütçe Modelleri” ve “Katılımcı Bütçelemeyi Etkileyen Başarı Faktörleri: New York Örneği” adlı iki ayrı çalışmada dört farklı kentte katılımcı bütçeleme uygulaması incelenmiştir. Bu çalışmada ele alınan Barselona kenti Avrupa’nın altıncı büyük metropolü olma özelliği yanında kent nüfusunun %18.52’si yabancılardan oluşmaktadır. Kentin tarihsel, kültürel, etnik dokusu kenti diğer kentlerden ayırmakta ve çekici kılmaktadır. Son yıllarda farklı katılımcı, yenilikçi yöntemler yanında, akıllı kent alanında dikkat çekici atılımlar yapması, dünyanın her yerinden girişimci için cazibe alanına dönüşmüş olması, Barselona kentinin katılımcı bütçeleme uygulamasının ilk denemesin ve şu ana kadarki ilk sonuçlarının analiz edilmesini önemli hale getirmektedir. Çalışmada 2020-2023 döneminde Barselona’da ilk defa uygulanan katılımcı bütçe sürecinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada katılımcı bütçeleme süreci sonunda Barselona kentini oluşturan 10 ilçe ve 73 mahallede uygulanmak üzere seçilen 76 proje ele alınmıştır. Projeler, katılımcı süreçte aldıkları destekler, kategorilere göre seçimler, projelere ayrılan finansman ve projelerin bitme oranlarına göre sınıflandırılmıştır. Katılımcı bütçe uygulamasıyla ilgili “Decidim.Barcelona” platformunun detaylı incelenmesinin yanı sıra Barselona kentindeki katılımcı bütçe

uygulamalarıyla ilgili yerinde gözlem ve incelemelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda 28 Mayıs-3 Haziran 2003 tarihleri arasında Barselona'nın dört ilçesinde, 12 mahallede on altı projenin uygulanması yerinde incelenmiştir.

2. Katılımcı Bütçe

Dünya'daki ilk kapsamlı katılımcı bütçe uygulaması 1989'da Brezilya İşçi Partisi tarafından Porto Alegre'de gerçekleştirmiştir. Katılımcı bütçenin bazı fonksiyonlarının tarihte ilk kez 1295 gibi erken bir tarihte İngiltere'de uygulama alanı bulduğu söylenmektedir. Kuşkusuz bugünkü katılımcılık anlayışıyla bire bir örtüşmemekle beraber Kral Henry'nin ölümünün ardından yerine geçen I. Edward, babasının kabul etmek istemediği Magna Carta'yı kabul etmekle kalmayıp alışılmışın dışına çıkarak parlamento toplantıları yapmış ve Avam Kamarası ve Lordlar Kamarasını tek bir parlamento olarak çağırmamıştır. Bunun yerine baronları ilgilendiren konularda baronları davet etmiş, yerli halkı ilgilendiren konularda köy, kasaba ya da kent temsilcilerini davet etmiştir. Bu uygulama diğer sınıflar için de benzer şekilde uygulanmıştır (Gardiner, 1910: 143-144). 1295'de savaş için gerekli paranın toplanması için yapılan toplantıya baronlar, din adamları ve şövalyelerin yanında kasabalıların da çağrılmış olması katılımcılığın ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Bu model karar sürecinde birçok kesimi kapsamaması nedeniyle "Model Parlamento", İngiliz "Model Konferansı" olarak adlandırılmaktadır Bu model konferans "Tüm insanları ilgilendiren sorunlar tüm insanlar tarafından onaylanmalıdır" şeklinde tarihe geçen bir şart getirmiştir (Thompson,1953; Angelucci, Meraglia&Voigtlander,2017; Boucoyannis, 2015). Bu olay iki taraflı parlamentonun temellerini oluşturmuştur ve mutlak monarşi zayıflama sürecine girmiştir. İki ayrı parlamentonun oluşması, halkın istek ve sorunlarını belirli oranlarda da olsa yönetime aktarmasını sağlamıştır. Lordlar Kamarası (House of Lords) ve Avam Kamarası (House of Commons) ayrımının temelinde ise, köylüler Parlamentoda temsil edilmeye başlandıktan sonra senyörlerin, soyluluk unvanına sahip olmayanlarla eşit bir ortamda yer almak istememeleri üzerine "Alt Meclis", "Üst Meclis" şeklindeki oluşuma gidilmesi bulunmaktadır (Erkul, 2015:131-151). Lordlar Kamarası bakımından "monark" meclis başkanlığını sürdürmekle beraber, Avam Kamarasının toplantılarına monarkın katılmaması sebebiyle bu toplantılarda alınan kararları monarka bildiren "Sözcü" (Speaker), bu meclisin başkanı haline gelmiştir (Kama, 2016; TBMM, 2016). Magna Carta'nın açtığı yoldan yüzyıllar boyunca yaşanan ilerlemeler çağdaş bütçe sistemlerinin temelini oluşturmuştur. Bu anlamda Magna Carta ve 1295'de halkın parlamentoda yerel sorunlar konusunda karar ve danışma sürecine dahil edilmesi önemli bir detaydır.

Modern anlamda katılımcı bütçe 1989 yılından bu yana dünyada ilgiyle karşılanmış ve pek çok ülkede hızla yaygınlaşmıştır. Katılımcı bütçelemenin amacı ister kaynak tahsisatı, ister halkın katılımını artırmak, ister savunmasız kesimlerin fikirlerini ifade etmeleri için bir yöntem sağlamak olsun, bir yerel yönetim aracı olarak geniş çapta kabul görmüştür. Günümüzde 2000'e yakın kentte uygulama alanı bulduğunu görülmektedir (Wampler&Avritzer, 2004; Cabannes, 2023).

Günümüzde katılımcı bütçeleme konusunda ülkeden ülkeye değişen farklı uygulama modelleri mevcuttur. Katılımcı bütçelemenin tek bir tanımı ve tek tip uygulama biçimi yoktur. Ancak katılımcı bütçelemede mali konular tartışılmakta ve katılımcı bütçelemenin kendisi sınırlı kaynakların kullanılmasını içermektedir. Genel olarak yerelde uygulama alanı bulan katılımcı bütçeleme sürdürülebilir ve yenilenebilir nitelikte olmalıdır. Herhangi bir mali konuda bir defaya mahsus bir toplantı veya referandum yapılması katılımcı bütçeleme için yeterli değildir. Süreç yenilenebilir olması yanında bir tür kamu müzakeresini içermelidir. Katılımcı bütçeleme vatandaşlara açık olan belirli toplantılar veya forumlar, yürütme konseyi veya geleneksel hükümet kurumu toplantıları çerçevesinde gerçekleşmelidir. Sonuçların izlenebilmesi için hesap verebilir olmalıdır (Wampler, 2012).

Katılımcı bütçelemenin hedeflerine baktığımızda, idari kurumların rasyonel gelişimini desteklemek; kaynak tahsisini iyileştirerek sosyal adaleti sağlamak, idari kurumların rasyonelliğini ve katılımını artırmak hedefi ön plana çıkmaktadır. Genel özellikleri ve ön plana çıkan fonksiyonlarını ele alarak katılımcı bütçelemeyi tanımlamaya çalışılırsa "Katılımcı Bütçeleme", vatandaşların sınırlı kamu kaynaklarının tahsisi konusunda müzakere edebildiği ve sonunda kamu kaynaklarının tamamının veya bir kısmının tahsisine karar verebildiği, tekrarlanabilir bir karar verme sürecidir (Studzieniecki, & Meyer 2018). Başka bir deyişle, "Katılımcı Bütçeleme", vatandaşların kamu bütçesi harcamalarının bir kısmının önceliğini belirlediği, kent sakinlerinin ve temsilcilerinin resmi veya gayri resmi toplantılar yoluyla insanların yaşamlarıyla ilgili kamu bütçesi harcamalarını tartıştığı, öncelik belirlediği, proje önererek ve oylayarak karar verdiği çağdaş bir bütçeleme yöntemidir. Vatandaşların müzakeresi, iletişimi ve koordinasyonu yoluyla hükümetin kamu kaynaklarını etkili ve makul bir şekilde tahsis etmesine, vatandaşların bütçe karar alma sürecine doğrudan katılmasına ve karar vermesine izin veren bir karar alma sürecidir. Yves Cabannes, katılımcı bütçelemeyi "insanların kamu kaynaklarının tamamının veya bir kısmının nihai kullanımına ilişkin kararlar aldığı veya bu kararlara katkıda bulunduğu bir mekanizma olarak tanımlamaktadır (Cabannes,2004).

Katılımcı bütçeleme, vatandaşların bütçenin bölümlerinin nasıl tahsis edilmesi gerektiğine ilişkin önceliklere karar vermesine olanak tanıyan bir yöntemdir. Katılımcı bütçelemenin uygulanabileceği alanın büyüklüğü ve katılımcı bütçe kapsamında kullanılacak bütçe miktarı esnekliğe sahiptir ve bundan daha da önemlisi belirli bir bölgede yaşayan ve bütçe tahsisatından önemli ölçüde etkilenen vatandaşların bütçenin tahsisinde karar alma sürecine katılmasına ve kamu bütçesinin bir kısmının harcama önceliklerini belirlemesine olanak sağlamaktadır (Sintomer, Herzberg, Röcke vd 2012; Sousa,2001).

Kamu bütçelerinin tahsisi büyük ölçüde hükümet yetkilileri, uzmanlar, seçilmiş temsilciler ve bürokrasi tarafından kontrol edilirken, katılımcı bütçelemede demokratik yöntemler yoluyla topluluk üyeleri kendileri karar verirler. Bu, geleneksel bütçe sisteminin karar alma şeklinden tamamıyla farklıdır. Katılımcı bütçeler, vatandaşlara gerçek bir güç vererek, gerçek parayı kamusal tercihlerde kullanmak üzere tahsis etmektedirler. Karar verme sürecinin müzakere yoluyla işlemesi demokratik değerlerin yansımasıdır. Katılımcı bütçeleme, doğrudan demokrasi ve müzakereci demokrasi unsurlarını birleştirir (Tanaka, 2007; He, 2011).

Bütçeleme son derece teknik ve uzmanlık gerektiren bir alandır ve insanların katılımını sağlamak için fonların tam olarak ve doğru şekilde tahsisatını sağlamak zordur. Bu nedenle katılımcı bir bütçenin uygulama kapsamının tanımlanması ve sınırlarının iyi belirlenmesi gerekir. İnsanların katılımlarının şekli, izin verilecek alanlar, miktarı ve kuralları iyi düşünülmelidir. Katılımcı bütçeleme, projenin en başından sonuna kadar insanları karar ve izleme sürecine dahil etmesi nedeniyle insanların kendi kamusal kaynaklarını yönetme konusunda toplumu oluşturan bireylere vicdani ve etik sorumluluklar da yüklemektedir. Vatandaş, bütçeleme sürecine katılarak kamu kaynaklarının toplumsal ihtiyaçlara göre göre harcanmasına katkı yapmaktadır.

3. Katılımcı Bütçeleme Uygulama Süreci ve Aşamaları

Katılımcı bütçelemenin uygulama süreci, farklı aşamalar ve bileşenlerden oluşmaktadır. Bir yıl devam eden bu sürece “katılımcı bütçeleme döngüsü” adı verilmektedir. Katılımcı bütçelemenin tartışılması, müzakereler, oylama ve uygulanması süreci temel olarak aşağıdaki aşamaları içerecek şekilde bir yıl sürmektedir (Wampler,2000; Pena,2020).

1. Aşama: Katılımcı bütçelemenin anlaşılması ve benimsenmesi; Vatandaşlar, STK, meslek kuruluşları, topluluklar, sektörler, kurum ve kuruluşlar, kişiler, üniversiteler gibi tüm taraflarca katılımcı bütçelemeyi anlama, destek olma, beyin fırtınası ve fikirsel destek verme aşamasıdır.

2. Aşama: Vatandaş toplantıları, yerel ve sektörel toplantılar, mahalle ve kent katılımcı komisyonları veya meclislerin, kişi ve kurumların koşullara uygun öneriler hazırlaması ve sunması, savunuculuk faaliyetleri ve destek arayışları aşaması.
3. Aşama: Projelerin katılımcı anlayış ile değerlendirilmesi ve halkın onayına sunulması, çevrimiçi ve çevrimdışı yöntemlerle oylama yapılması ve projelerin sırasının oylama ile belirlenmesi.
4. Aşama: Seçilen projelerin yerel yönetimlerin bütçelerine ve faaliyet programlarına dahil edilmesi, belediye meclisleri tarafından onaylanarak kesinlik kazanması süreci.
5. Aşama: Projelerin ilgili dönemde uygulanması ve izlenmesi.

Katılımcı bütçeleme ilk döngüsü genellikle Mart ayında başlamakta, Ekim veya Kasım aylarında sona ermektedir. Katılımcı bütçeleme ikinci döngüsü, izleyen yılda başlayan uygulama ve izleme döngüsüdür. Bu döngüler teknik çalışmalarla başlar ve projelerin uygulanması ve onaylanması ile sona erer. Yerel yönetimler, vatandaşlar ve genellikle bütçe izleme komiteleri ya da katılımcı bütçe komiteleri süreci iş birliği içinde takip ederler.

Kuşkusuz politikadan etkilenen tüm vatandaşların veya temsilcilerinin toplu karar alma sürecine katılmalarını sağlamak kolay ulaşılabilecek bir hedef değildir (Innes& Booher,2004:419). Katılımcı bütçelemeden beklenen toplumsal faydaların elde edilebilmesi ve başarılı olabilmesi için halkın katılımcı bütçeleme ne olduğunu anlaması ve benimsemesi gerekir ki bu zaman alabilecek bir süreçtir. Bu süreçte katılım ve aktif vatandaşlık kavramları vatandaşlara anlatılarak katılımları teşvik edilmelidir. Üniversiteler ile ortaklık mekanizması kurulmalıdır. Belirli koşullar altında rasyonel bir şekilde ve değerlendirme yaparak karar alınması için yerel yönetimler resmi olarak oylamadan önce genellikle bir dizi hazırlık yapmak, toplantı ve tartışmalar düzenlemek durumundadır. Bu süreç bazı yasal düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Katılımcı bütçeleme sürdürülebilir olabilmesi için ayrılacak bütçe ve fonların sürekliliği düzenlenmeli ve kurallara bağlanarak kesintisiz uygulaması sağlanmalıdır. İradi olmaktan çok yasal dayanakları belirlenmelidir. Katılımcı bütçeleme uygulaması sonucunda kaynak tahsisatının iyileştirilerek, sosyal adaleti sağlama yönünde iyileşmeler sağlanacağına kamuoyu ikna edilmelidir. Kent merkezi ve mahallelerin yanı sıra ilçelere ve kırsal kesimlere doğru katılım genişletilmelidir. Diğer taraftan katılımcı bütçelemeden sorumlu birimler, uygulama sürecinin nasıl işleyeceği, iletişim, gözetim ve kontrol süreçleri kurumsallaştırılmalıdır.

4. Katılımcı Bütçeleme Sürecinde Beklenen Faydalar ve Uygulamada Karşılaşılan Zorluklar

Kentleri yönetenler, kentlerde yaşayanlar sorunların çözümünde başarılı ve yenilikçi politika araçlarına her zaman gereksinim duymuşlardır. Özgürlük ve demokrasinin dünyada ana akım ve eğilim haline geldiği günümüzde, demokratik bilincin yükselişiyle birlikte kamu politikalarının planlanmasında vatandaşların katılımı konusu ana bir akım haline gelmiştir. Temelde rasyonel müzakere ve kaynak aktarım süreci yoluyla, vatandaşlar ve kamu görevlileri açısından sonunda yerel halkın ihtiyaçlarına uygun politikalar bulunmasını sağlamayı amaçlayan katılımcı bütçeleme, teşvik edilen en iyi demokratik uygulamalardan biri olarak kabul edilmektedir (OECD,2022).

Açık yönetim ve halkın katılımı kavramları altında, vatandaşların doğrudan katılımı vurgulanmakta ve "müzakereci demokrasi" ve "katılımcı bütçe" kavramları türetilmektedir. "Müzakereci demokrasi", kamu politikasının veya karar alma sürecinin katılımcı yönüne vurgu yapmaktadır. Bu, katılımcı bütçelemenin temel taşıdır ve "katılımcı bütçeleme", vatandaşların tekliflerine odaklanarak bütçe tahsisi ve uygulama mekanizmalarına katılımı sağlamaktır. Katılımcı bütçelemenin teşvik edilmesi demokrasiye yeni bir anlam kazandırmaktadır. Katılımcılık ve toplumsal konulara duyarlılığın artması, vatandaşların siyasi ve ortak yaşam konularına duyarsızlığı azaltarak daha geniş bir sivil katılımı teşvik edebilecektir. İnsanların kamusal konulara daha fazla ilgi duyması, daha fazla toplum kanaat önderinin ortaya çıkmasını ve aktif vatandaşlık örneklerinin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Hükümet, kuruluşlar ve bölge sakinleri arasındaki ilişkiyi güçlendirmek suretiyle daha şeffaf, daha adil ve daha verimli bütçelerin hazırlanmasını teşvik edebilecektir (Ebdon& Franlin:2004).

Temsili demokraside halkın temsilcisi konumunda olan milletvekillerinin veya yerelde meclis üyelerinin bütçenin gözden geçirilmesi ve denetlenmesi konusunda kendilerinden beklenen rolleri etkin bir biçimde yapamaması kamuoyunda bütçe konusunda halkın temsilcilerinin gerçek bir gücü olmadığı algısı yaratmaktadır. Özellikle demokratik kültürün yeterince gelişmediği toplumlarda siyasi karar sürecinde halkın temsilcilerinin kararlarının bağlı oldukları parti, gruplar veya liderleri tarafından kullanılması temsili demokrasiye olan güvende erozyon yaratmaktadır.

İdari açıdan katılımcı bütçeleme, bütçe tahsislerini gözden geçirerek ve projelerin önemini halka, kent sakinlerine sivil toplum temsilcileri aracılığıyla sıralayarak yönetsel demokrasiyi

inşa etme yöntemidir. Siyasi reform açısından yerel demokrasiyi tanıtmının bir yoludur ve ana hedefi yerel halkın katılımı ile demokrasiyi güçlendirmektir. Günümüzde katılımcı bütçeleme yerel bir demokratikleşme stratejisi haline gelmiştir. Yerel yönetimlerin karar alma mekanizmasının demokratikleşmesine yardımcı olmaktadır.

Katılımcı bütçeleden beklenen faydaların ortaya çıkabilmesi için daha açık ve şeffaf bir mali bütçe bilgi açıklama sistemi kurulması gerekmektedir. Kent sakinlerinin bütçenin teknik işleyişi ve süreçlerini bilmesi beklenemez. Ancak mali hizmetlerden sorumlu birimler yeterli ve anlaşılır bilgi sağladığında ve mali kaynakların genel düzenlemesini açıkladığında, insanlar kamu parasının nereye ve nasıl harcanacağını anlayabilirler ve katılımları ile görüşlerini belirtebilirler. Katılımcı bütçeleme bu anlamda yolsuzluğu azaltmak, yönetimi iyileştirmek, açıklık ve şeffaflığı sağlamak, yerel halk için sosyal hizmetler sağlamak yanında memnuniyetsizlikleri ve şikâyetleri azaltıcı, kapsayıcı role sahiptir. Katılımcı bütçenin, kamu bütçesinin şeffaflığını artırmak suretiyle halk ile hükümet arasındaki bilgi asimetrisini düzeltmesi beklenmektedir.

Katılımcı bütçe, demokrasinin değerini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik önemini de ön plana çıkarır. Katılımcı bütçeleme, kamu tercihlerinin ifade edilmesine, koordine edilmesine ve birleştirilmesine, kamu kaynaklarının halkın gerçek ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmasına ve kamu bütçelerinin etkinliğinin artırılmasına yardımcı olur. Katılımcı bütçelemenin mali açıdan şu katkıları sağlaması beklenmektedir;

1. Gereksiz harcamaların ve israfın azalması, maliyetlerin düşmesi ve bunun sonucunda sınırlı olan mali kaynakların daha etkin kullanılmasının sağlanması,
2. Yerel yönetim kapasitesinin ve yönetim performansının iyileştirilmesi,
3. Kamu mal ve hizmetlerine yönelik tercihlerin daha doğru bir şekilde açıklanması,
4. Kamu mali kaynaklarının en uygun şekilde tahsis edilmesinin sağlanması ve vatandaşların en çok ihtiyaç duyduğu kamu projelerinin uygulanmasına fırsat yaratılması,
5. Demokratik ve katılımcı mali yönetim anlayışının geliştirilmesi,
6. Kamu hizmetlerinin sunumunun kalitesinin iyileştirilmesi ve kamu hizmeti projelerinin faydalarının en üst düzeye çıkarılmasına katkı yapılması.

Katılımcı bütçeleme, toplam bütçenin ve yıllık harcamaların küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Mevcut yerel ya da merkezi hükümetlerin politikalarında önemli değişimlere yol açmamaktadır. Peki, buna rağmen katılımcı bütçelemenin bu kadar popüler olmasının nedeni nedir? En önemlisi vatandaşların karar alma sürecine doğrudan katılımının sağladığı aidiyet duygusudur. Herhangi bir yerel yönetimin kendi sunduğu hizmetten ziyade vatandaşlar sahiplendikleri ve talep ettikleri projelere daha fazla değer atfetmektedirler.

Katılımcı bütçeleme, kendini dışlanmış hissedenen, toplumda marjinalleştirilmiş kişilerin temsilcilerini de sürece dahil etmektedir. Bu yönüyle kapsayıcıdır. Kent sakinlerinin tercihlerini ve görüşlerini doğrudan ifade ettikleri bu mekanizma, vatandaşların ve STK'ların bütçeleri gözden geçirmesi, karar vermesi ve izlemesi için katılım olanağı tanıyan bir süreçtir. Bu anlamda katılımcı bütçeleme bir toplumda demokratikleşme sürecine katkı yapmakla kalmamakta alternatif politikalar üretmeye olanak sağlamaktadır.

Katılımcı bütçeleme toplumun her düzeyindeki kentsel çatışmaları azaltmaya, sosyal uyum ve istikrarı sağlamaya yardımcı olabilir. Katılımcı bütçeleme, şehrin tüm kesimlerinin bütçe kaynaklarından faydalanması sonrasında farklı gruplar arasındaki çatışmaları azaltabilir. Kamu bütçesi süreci aracılığıyla, toplumun farklı kesimleri diyaloga katılabilir. Katılımcı bütçeleme yoluyla, toplum ve karar vericiler arasında iletişim kurulur ve sosyal, ekonomik ve çevresel politikaların sürdürülebilir gelişimi sağlanabilir.

Katılımcı bütçeleme sürecinin olumlu yönleri yanında uygulama örneklerinden gözlemlenen pek çok zorluk da mevcuttur. Bunların en başında yenilikçi ve katılımcı bir yöntem olan katılımcı bütçelemeye karşı geleneksel bütçe yapım sürecinde rol alanların takındığı tavidir. Bütçenin idari kurumlar tarafından derlenmesi, kanuna dayalı geleneksel yönetim ve bütçe yapma alışkanlıkları ile yeni yöntemler arasındaki uyum sağlamada bürokratik ve vatandaşların tutumları yer yer güçlük yaratabilmektedir. Siyasi güçlerin yetkilerinin bir kısmını paylaşma konusunda direnç göstermesi de olası zorluklardandır. İdare bütçe sürecinde kamuoyunun görüşlerini dinlemiş olsa da, bütçeyle ilgili nihai karar hala idare tarafından kontrol edilmektedir. İdarenin kendi çıkarlarını veya gündemdeki belirli politikaları göz önünde bulundurarak vatandaşların taleplerinin sayısını azaltması ve vatandaşların taleplerinin içeriğini kontrol etmesi, bu talepleri yönlendirmesi muhtemeldir.

Siyasi sistemdeki bütçe bilgileri yeterince şeffaf olmayabilir. Bilgi paylaşımı eksikliği ve bilgi ifşasının neden olduğu bilgi asimetrisi, bütçe dengesizliklerine neden olabilir. Katılımcı bütçe bilgileri web sitesi oluşturmuş olsa da, ayrıntılı bütçe bilgileri düzeyi gereksinimleri

karşılmaktan uzak olabilir. Temel bütçe bilgilerini bulmak hala zordur. Bu bilgiler çoğu kez özet nitelikte olup ayrıntılı analize olanak vermemektedir. Gelecekte bütçe bilgilerinin açıklanmasının nasıl daha fazla teşvik edileceği, katılımcı bütçelemenin en önemli önceliklerinden biri olacaktır.

Katılımcı bütçelemenin kalitesini artırmak için öncelikle katılımcıların finansal verileri anlamaları ve finansal bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Ancak uygulamada vatandaşlardan bunları mükemmel şekilde beklemek doğru olmayacaktır. Katılımcı bütçeleme, karmaşık mali konuların tartışılmasından ziyade bütçe materyallerinin özetlenerek ve anlaşılır şekilde vatandaşa anlatılmasını gerekmektedir. Bu noktada en önemli konu bürokrasinin ve yetkililerin katılımcı bütçelemeyi manipüle etme olasılığıdır. Buna izin vermeyecek düzenlemeler ve kontrol mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Bütçe sürecinde siyasal tercihler, hemşehrilik, kayırmacılık, baskı gruplarının bütçeyi etkilemesi, bütçe gücünün bürokrasi elinde aşırı yoğunlaşması, yerel yönetim bütçelerinin çoğu zaman halkın ihtiyaçlarını gerçekçi ve tam yansıtmaması gibi ciddi sorunlar yaşanabilir. Vatandaşların bütçe sistemi üzerinde çok az denetimi vardır ve idari takdir genellikle yasama denetiminin ötesine geçmektedir. Geleneksel olarak bütçeye bakış açısı bütçenin sadece devletin işi olduğu yönündedir. Toplumun refahına ve kamu mal ve hizmetlerine daha fazla önem verilmesi sonrasında bütçe giderek kamunun bütçesine dönüşmüştür. Bütçenin finansmanının ağırlıklı olarak gerçek ve tüzel kişilerin gelir ve harcamalarından oluşması bu paranın nasıl kullanıldığı konusunda duyarlılığı artırmıştır. Bu anlamda bütçeyi hazırlayan bürokratik mekanizmasının, karar verici ve onaylayıcı yerel ya da genel meclislerin ellerindeki yetki ve etki alanının bir kısmını vatandaş ile paylaşması konusunda direnç oluşabilir, uygulamada engeller yaşanabilir.

Sınırlı kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçlar arasında seçim önce kime hizmet verileceğine karar vermeyi gerektirmektedir ve zor bir süreçtir. Sivil katılım, bu tür zor konulardan sorumlu yetkililere siyasi bir kalkan sağlar. Böylece “yerel demokrasi” sorumluluk riskini azaltmak için bir araç haline gelebilir. Tartışmalar kısıtlı konularda ve dar çerçeve içerisinde yapılırken müzakereler ve tartışmaların genelde geniş çaplı ve odaktan uzaklaşarak yapıldığı görülmektedir. Katılımcı bütçelemede tartışılan kapsam arttıkça müzakerelerin kapasitesi ve kalitesi azalmakta ve süreç uzamaktadır. Katılımcıların bütçe konusunda yeterli donanıma sahip olmaması tartışmada ele alınan konuya odaklanmaktan çok fazla ve karmaşık konular ele alınabilmektedir. Bu ise zaman yönetimi anlamında sorunlar yaratmaktadır.

Vatandaşların bütçe karar alma sürecinin bazı yönlerini etkilemesine rağmen, çoğu katılımcı bütçeleme programının bir danışmanlık rolü vardır. Tüm güç sisteminin ve bütçe yapısının özü değişmemektedir. Çoğu katılımcı bütçeleme projesi yerel düzeyle sınırlıdır. Katılımcı bütçelemeyi daha yüksek hükümet seviyelerine ölçeklendirmek zor görünmektedir.

Bütçenin çıktı ve geri bildirim bağlantısında, bütçe sonuçlarının değerlendirilmesi çoğu kez ihmal edilmektedir. Bütçeyi yapanlar ve vatandaşlar sürecin ilk aşamalarından itibaren yeni bütçe hedefinin belirlenmesine ve bütçe tutarının kontrolüne daha çok zaman ve enerji harcarlarken bütçe harcama sonuçlarının değerlendirilmesi çoğu kez ihmal edilmektedir. Bütçelerin oluşturulması ve yatırımı sadece bir araçtır ve bütçelerin sonuçları da hedeflerdir. Performans değerlendirmesi olmadan, finansal kaynakların hedeflere uygun kullanılıp kullanılmadığı veya beklenen sonuçlara ne ölçüde ulaşıldığını bilmenin başka bir yolu yoktur. Katılımcı bütçeleme bu anlamda performans ölçüm sistemlerini sonuç odaklı şekilde kullanmayı daha öncelikli bir politika haline getirmelidir.

5. Katılımcı Bütçeleme Uygulaması Olarak Barselona Örneği

Dünyanın en çekici kentlerinden biri olan Barselona, iklimi, kent içinde 5 km boyunca uzanan plajları, ikonik parkları, çarpıcı mimarisi, renkli mahalleleri, sanatsal, sofistike ve bohem tarzıyla ilgi çeken bir Avrupa şehridir. Barselona şehrinin yılda 12 milyon turist alması bunun bir sonucudur. Gelen turist sayısı tüm Katalonya bölge nüfusunun neredeyse iki katıdır. Barselona Avrupa'nın en büyük altıncı metropol bölgesidir. "Dünyanın En İyi Şehirleri" raporuna göre kültürden lojistiğe, girişimciler için cazibesine ve turizm yatırıma kadar Barselona, yaşamak, seyahat ve ziyaret etmek için dünyanın en çekici dokuzuncu şehri ve yeni kurulan şirketler için dünyadaki en iyi beşinci şehir olarak nitelenmektedir (Ohr,2020). İşletmelerin ekosistemlerini izlemekle görevli Avrupa kuruluşu Startup Heatmap Europe'a göre, Barselona bir işe başlamak için ideal şehir sıralamasında üçüncü sırada yer almaktadır. Bunun nedeni, Barselona belediye meclisinin, uluslararası yetenekleri, araştırmacıları, yatırımcıları, girişimcileri ve yüksek nitelikli profesyonelleri çekmek için stratejik davranarak "Uluslararası Karşılama Masasını" kurması ve yeşil mutabakat kapsamında hareket etmek için taahhütte bulunmasıdır. Katalan bölgesi teknoloji şirketleri açısından yatırım çekmede tüm Avrupa sıralamasında yedinci sıraya yükselirken 2021'de yapılan yatırım miktarını dört katına çıkararak 1,5 milyar Euro'ya ulaşmıştır. (State Of European Tech 21). Bu bölümde ekonomik olarak güçlü bir yapıya sahip olan Barselona kentini biraz daha yakından tanıtarak katılımcı bütçe uygulamasının aşamaları, süreçler, proje uygulamaları ve sonuçları ele alınacaktır.

İspanya'nın yönetim şekli parlamenter demokrasiye dayalı monarşidir. General Franco'nun 36 yıllık diktatörlüğü 20 Kasım 1975'de ölümüyle sona ermiş ve Bourbon Hanedanı'ndan I. Juan Carlos İspanya tahtına çıkmıştır. Kral I. Juan Carlos, Haziran 2014'te tahttan feragat etmiş yerine oğlu VI. Felipe geçmiştir. Kralın yetkileri büyük ölçüde semboliktir. Esas yetki kralın atadığı hükümete aittir. Ancak, kral, yasama organını feshetme ve Anayasa'da belirtilen koşullarda halkoyuna başvurma yetkisine sahiptir. Hükümet, Anayasa uyarınca, 350 üyeli Temsilciler Meclisi ve 266 üyeli Senato'dan oluşan Parlamenta (Cortes Generales) karşı sorumludur (MFA,2023).

Franko rejiminin yıkılması ve demokratikleşme süreciyle beraber İspanya 1978 tarihli Anayasası'nın 137. maddesinde ülkenin otonom bölgelere (özerk topluluklar), illere ve belediyelere ayrıldığı ve bunların üçünün de özerkliğe sahip oldukları belirtilmektedir (Keleş,1993:13; Solten&Meditz;1988). 1978 Anayasası İspanya'yı oluşturan etnik grupların ve bölgelerin özerkliğini tanımakta ve haklarını teminat altına almaktadır. Otonom bölgelerin özerkliği gerçekten çok güçlüdür ve bu bölgelerin kendi parlamentoları vardır. Anayasadaki bu özerklik anlayışına karşın İspanya federal yapıda bir devlet değildir. Anayasasındaki üniter devlet vurgusuna rağmen fiili durum İspanya'daki uygulama bir tür adı konulmamış federalizme benzemektedir.

İspanya anayasasının ilgili hükümleri dışında, 17 bölgeden her birinin kendisine ait özerklik yasası bulunmaktadır. Bölgelerin kendi parlamento ve yürütme organları vardır. Ülkenin resmi dili "Castellano" İspanyolca'dır. Altı otonom bölgede (Katalonya, Bask Bölgesi, Galiçya, Valensiya, Navarra ve Balear Adaları) İspanyolca'nın yanısıra kendi bölgesel dilleri konuşulmaktadır. Özerk yönetimlerde ikinci bir resmî dil de kabul edilebilmekte ve bu yönetimler ulusal bayrak yanında kendi bölgesel bayraklarını da kullanabilmektedir. Katalonya, Bask Ülkesi ve Galisiya, 1978 Anayasası hazırlanmadan önce de özerklik statüsünü elde etmiş olduklarından, "Tarihsel Özyönetimler" olarak adlandırılmışlardır (MFA,2023).

Katalonya'nın başkenti ve İspanya'nın ikinci büyük şehri olan Barselona, yakın zamana kadar Madrid'in önünde ülkedeki en sanayileşmiş kentsel metropolü konumundaydı. Barselona şehrinin nüfusu 2021 verilerine göre yaklaşık 1,627,559 dur. Yıllık nüfus artış hızı % 0.11, yüzölçümü 99,11 km², nüfus yoğunluğu ise 16,422/km² olan şehrin ve diğer belediyelerin oluşturduğu büyükşehir metropol alanı nüfusu 2023'te 5.687.000 olmuştur (Maccrotrends:2023).

Katalonya'nın 2021'de 7.749.896 nüfusa sahip olduğu düşünülürse Barselona'nın Katalan bölgesinin nüfusunun %75'ini oluşturduğu görülür. Bu durum Barselona'nın Katalan bölgesi için önemini göstermektedir. Barselona 1992 Olimpiyatlarından sonra tüm dünyada büyük bir üne sahip olmuştur. 1992 Olimpiyatları kentin dönüşümüne katkı yapmış olimpiyat sonrasında kentin uluslararası tanınması, saygınlığı artmış ve Uluslararası turizmin önemli hedef varış yerlerinden biri haline gelmiştir. Kent merkezindeki turizm hareketliliği şehirdeki hizmet sektörünün gelişmesinde önemli bir etmen olurken sanayi Barselona bölgesinin geri kalan kısmına taşınmıştır. Barselona genişledikçe Katalonya'da güçlü bir sosyal ve ekonomik rol oynamıştır (Salet, Thornley & Kreukels 2003).

1992 Barselona Yaz Olimpiyat Oyunları Barselona'nın dünyada tanınması ve kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesinde dönüm noktası olmuştur. Bunun yanı sıra Barselona kentinin dünyada tanınmasında Barselona Futbol Kulübünün rolü büyüktür. Akademik çevreler ve basın organları FC Barselona'nın Franco'nun otoriter rejimi altında Katalan kimliğinin ve Katalan ulusal duygularının ifade edilmesi için önemli bir araç işlevi gördüğünün farkındadırlar. Diktatörlük döneminde yasaklanan Katalan sosyal, politik ve ekonomik kurumları hızlı gelişimler göstermiştir (Shaw,1985; Kuper,1994). " *El Barça es més que un club* ", "Barça bir kulüpten daha fazlasıdır" anlamına gelmektedir. Bu ifade kulübün üstlendiği sosyal rolü ifade ettiği için artan bir şekilde bir slogan olarak benimsenmiştir.

5.1.Barselona Katılımcı Bütçe Süreci

Barselona Belediye Meclisi'nin aldığı kararla 2020-2023 döneminde katılımcı bütçe uygulamasının ilk denemesi yaşama geçirilmek istenmiştir. Bu kapsamda katılımcı bütçe için Barselona'nın 10 ilçesi ve 73 mahallesi için 30 milyon € bütçe tahsisi yapılmıştır. Projeler ilçelerin faaliyet programlarına dahil edilmenin yanı sıra yetkili belediye organı tarafından onaylanan 2020-2023 Belediye Yatırım Planı kapsamına alınmıştır. Barselona Belediye Meclisi katılımcı bütçe kapsamında gerçekleştirilebilecek harcamalar ve kısıtlama getirilen konulara açıklık getirmiştir. Buna göre izin verilen harcama türleri şunlardır:

1. Rehabilitasyon, yenileme çalışmaları, kamu tesislerinin veya kamu altyapılarının teknolojik veya mobilya ekipmanlarının sağlanması; sportif mekanların iyileştirilmesi, mahalle merkezlerinde bilgisayar sınıfları kurulması, evin yaşlılara uyarlanması, eğitim merkezlerinin okul ortamlarının düzenlenmesi, kütüphaneler,

- oyun kütüphanelerinin yenilenmesi, spor tesislerinde soyunma odalarının yapılması vb faaliyetler.
2. Küçük ölçekli tesislerin inşa edilmesi: spor sahaları, yeşil noktalar, değişik sporlar için özel alanlar,
 3. Kentsel ve kamusal alanların yeniden düzenlenmesi, iyileştirilmesi: sokaklar, meydanlar, parklar ve yeşil alanlar, kentsel bahçeler, hayvanlar için rekreasyon alanları vb.
 4. Altyapılar ve kent mobilyaları: Kamusal alanlarda her türlü sokak mobilyaları (banklar, çeşmeler, çöp kutuları), aydınlatma, bisiklet şeritleri, çocuk oyun alanları, yürüyen merdivenler, asansörler vb.
 5. Teknolojik uygulamalar veya altyapı: uygulamalar, yazılımlar veya bölge düzeyinde web siteleri geliştirmek, 3d yazıcının satın alınması, dijital akıllı beyaz tahtaların satın alınması, mobil uygulamalar, vb.

İzin verilmeyen harcamalar ise; eğitim amaçlı kurslar düzenlenmesi, kültürel veya boş zaman etkinlikleri, farkındalık kampanyaları, ders dışı etkinlikler, yaşlılara yönelik etkinlikler, spor etkinlikleri, envantere alınamayan malzemenin satın alınması, okul malzemeleri, ofis malzemeleri, genel olarak sarf malzemeleri, gıda tüketim malzemeleri, araştırma amaçlı mevcut durum raporları, eylem planları, teknik raporlar, dış danışmanların işe alınması, belediye alanlarının veya ilçelerinin işgücünün genişletilmesi, mevcut personelin saatlerinin uzatılması, yeni personel alım önerilmesi, yeni hizmetlerin oluşturulması için üçüncü taraflarla sözleşmeye dayalı iş ve etkinlik yapmak, sübvansiyonlar, burslar vermek anlaşmalar yapmak, ekipman ve altyapı harcamaları olmuştur.

5.2.Barselona İlçeleri ve İlçeler Arasında Katılımcı Bütçe Tahsisatlarının Belirlenmesi

Barselona Belediye Meclisi 2020 yılında katılımcı bütçe genelgesini onaylamış ve Belediye faaliyet Programına katılım süreçleri düzenlenmiştir. Belirlenen katılımcı bütçe rakamlarının ilçeler arasındaki nasıl dağıtılacağı konusu uzun tartışmalar sonrasında karara bağlanmıştır.

Hangi ilçenin ne kadar tahsisat alacağını belirlemek üzere bir ölçüt geliştirilmiştir. Kriterler Tablo-1’de gösterilmiştir. Bu ölçüt iki ana temele dayanır. Birincisi asgari olarak her ilçeye eşit düzeyde verilecek olan paydır. Herhangi bir kriter uygulamadan katılımcı bütçeye ayrılan payın %50’si 10 ilçe arasında paylaşılmaktadır. İkinci kriter ise

ilçelerin nüfusları, kişi başına düşen harcanabilir aile geliri, nüfus yoğunluğu, yaşam beklenti süresi ve ilçenin yüzölçümüne göre pay verilmesi esasıdır.

Tablo-1: Barselona İlçeler Arası Katılım Bütçe Paylarının Dağıtım Ölçütleri

Şehrin 10 ilçesi arasında eşit dağıtım Miktarı		% 50
Demografik ve Sosyo- Ekonomik Bölgesel Kriterler	İlçelerin Nüfusları	% 15
	Kişi başına düşen harcanabilir aile geliri	% 10
	Net nüfus yoğunluğu	% 10
	Yaşam Beklentisi	% 10
	İlçenin yüzölçümü	% 5

Kaynak: Decidim.Barcelona (2023), Meet Barcelona (2023), Barcelona City Hall (2022)

Ancak 14 Mart'ta Covid-19 tedbirleri devreye girince süreç duraklatılmış ve bir yıl sonra yeni düzenlemeler yapılarak 2021 Mart ayından itibaren devam etmiştir. Pandemi döneminde projelerde ortaya çıkan gecikmeler nedeniyle projelerin gerçekleşme yüzdelerine bakarken bu durumun da göz ardı edilmemesi gerekir. Katılımcı bütçeleme sürecinde 10 İlçe ve 73 Mahalle ve dağıtım kriterleri sonrasında aldıkları tahsisat miktarları Tablo-2 de gösterilmiştir.

Tablo-2. Barselona'nın İlçeleri, Mahalleler ve Katılımcı Bütçe Tahsisat Miktarları

İlçe Adı	Alan km ²	Nüfus	Yoğunluk	Katılımcı Bütçe €	Mahalleler
Ciutat Vella	4.49	111,290	24,786	3.400.000	<u>Barceloneta, Gotic, Raval, Sant Pere, Santa Caterina ve Ribera</u>
Eixample	7.46	262,485	35,185	3.000.000	Fort Pienc, Sagrada Família, Dreta de l'Eixample, Antiga Esquerra de l'Eixample, Nova Esquerra de l'Eixample, Sant Antoni
Sants-Montjuic	21.35	177,636	8,320	3.600.000	Poble Sec - Parc Montjuic, Marina del Prat Vermell, Zona Franca, Marina de Port, Font de la Guatlla, Hostafrancs, Bordeta, Sants – Badal, Sants
Les Corts	6.08	82,588	13,583	2.000.000	les Corts, Maternitat i Sant Ramon, Pedralbes
Sarria Sant Gervasi	20.09	140,461	6,991	2.200.000	Vallvidrera, Tibidabo ve Planes Sarria, Sant Gervasi – Bonanova, Sant Gervasi – Galvany, Putxet ve el Farró, les Tres Torres,
Gracia	4.19	120,087	28,660	2.400.000	Vallcarca and the Penitents, Coll, Salut, Vila de Gracia, Camp d'en Grassot ve Gracia Nova
Horta-Guinardo	11.96	169,920	14,207	3.200.000	Horta-Guinardo, Baix Guinardo, Can Baro, Guinardo, Font Fargues, Carmel, Montbau, Teixonera, Sant Genis dels Agudells, Vall d'Hebron, Clota, Horta
Sant Andreu	6.56	142,598	21,737	3.000.000	Baro de Viver, Trinitat Vella, Bon Pastor, Congrés ve Indians, Navas, Sant Andreu, Sagrera
Sant Marti	10.80	221,029	20,465	3.600.000	Besos -Maresme, Clot, Camp de l'Arpa del Clot, Diagonal Mar ve Poblenuo sahili, Provençals del Poblenuo, Poblenuo, Poblenuo Parkı ve Lagünü, Poblenuo

Olimpiyat Köyü, Sant Martí de Provençals,
Verneda ve La Pau,

(*) Monjuic ve Zona Franca komşu olmasalar da Sants-Montjuic ilçesinin bir parçasıdır.

Kaynak: Decidim.Barcelona (2023), Meet Barcelona (2023), Barcelona City Hall (2022) , City Population (2012) , Demographia (2023) faydalanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır

Barselona kentinin 10 ilçesi ve temel özelliklerine baktığımızda 110.000'den fazla nüfusu ile Eski Şehir (**Ciutat Vella**) bölgesi, Sant Martí ile birlikte en yüksek net nüfus yoğunluklarına sahiptir. Şehir sakinlerinin %6,6'sını barındırmaktadır. Barselona'da erkek nüfusun daha fazla olduğu (%54,1) tek bölgedir. Bu bölgede her dört kişiden üçü 16-64 yaş aralığında çalışma çağındadır ve yaşlılık oranının şehirde en düşük olduğu yerdir. Göçmen nüfusun en yoğun yaşadığı ilçedir. Bu ilçede yaşayan yabancı sayısı İspanyol vatandaşı sayısından daha fazladır. Yabancılar içerisinde ise Pakistan, İtalyan ve Bangladeşliler çoğunluktadır (%52,6). Gelir düzeyi Barselona ortalamasının altındadır ve 10 mahalle içerisinde gelir düzeyi en düşük olan ilçedir. Buna karşın üniversite mezunu kişi sayısı kent ortalamasına yakındır. Bu bölgede sosyal hizmetlere olan talep ilk sırada yer almaktadır. Bu bölgede çok sayıda otel işletmesi yer alır, şehrin anıtsal, kültürel ve tarihi tesislerinin en yoğun olduğu bölgedir (Barcelona City Hall 2022 a).

Yaklaşık 270.000 nüfuslu **Eixample**, şehir nüfusunun %16,2'sinin yaşadığı Barselona'nın en fazla nüfusa sahip ilçesidir. Bu bölgede yaşayan yabancıların ağırlığı, AB vatandaşları ve Çinlilerden oluşmaktadır. Yaşlı nüfusun en fazla olduğu ikinci ilçe ve doğum oranının en düşük olduğu ilçedir. Gelir düzeyi ortalamanın üzerindedir ve nüfusun eğitim düzeyi yüksektir. Faaliyet alanı ofisler ve ticarete yoğunlaşmıştır. ilçe otel işletmelerinin %40'ından fazlasını barındırmaktadır. Kişi başına en düşük kentsel yeşil orana sahiptir (Barcelona City Hall 2022b).

187.000'den fazla nüfusu ile **Sants - Montjuic** bölgesi, şehir nüfusunun %11,3'üne ev sahipliği yapmaktadır. İlçedeki yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı Barselona kent ortalamasına yakındır. Bölgede yaşayan yabancılar İtalyan, Pakistan ve Çinli ağırlıklıdır. Gelir düzeyi ve eğitim düzeyi kent ortalamasının altındadır. Gelir düzeyi ve eğitim düzeyi kent ortalamasının altındadır. Ekonomik faaliyet olarak Serbest Ticaret Bölgesi'ndeki lojistik alanın ağırlığı nedeniyle bu sektörde yoğun bir uzmanlaşma görülmektedir. Bölge, önemli müze tesislerine, kültür ve sivil merkezler ağına sahiptir (Barcelona City Hall 2022c).

Les Corts bölgesi, 81.500'den fazla nüfusu ile toplam nüfusun yalnızca % 4,9'u nu oluşturmaktadır. Şehirdeki nüfus ve nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ilçelerden biridir. Nüfusun dörtte birinden fazlası 65 yaş üzerindedir. Yabancı nüfusun ağırlığı, AB uyruklu ve

Çinlilerden oluşmaktadır. Nüfusun gelir düzeyi ve eğitim düzeyi yüksektir. Nüfusun % 45'ten fazlası üniversite eğitimi almıştır. Ekonomik faaliyetlerde eğitim, ticari ofisler, spor tesisleri ön plana çıkmaktadır İlçe sakinlerinin ilçelerinde yaşamaktan duydukları memnuniyetin en yüksek olduğu ilçedir (Barcelona City Hall 2022d).

150.000'den az nüfusa sahip olan **Sarria-Sant Gervasi**, şehir nüfusunun % 9'una sahiptir ve Barselona'nın en az nüfus yoğunluğu olan ilçesidir. 0-15 yaş çocuk nüfusunun (%16,2) ve yaşam beklentisi 86,2 yıl ile en yüksek olduğu ilçedir. Yabancı nüfusun ağırlığı, Les Corts ile beraber şehirdeki en düşük olan ilçedir ve ağırlıklı olarak AB ve ABD uyruklu kişiler yaşamaktadır. Yaşayanların yarısından fazlasının üniversite eğitimi veya yüksek öğrenim bitirdiği ilçe, Barselona'da nüfusun gelir ve eğitim düzeyinin en yüksek olduğu ilçedir. İşsizlik oranı on ilçe içinde % 3,2 ile en düşük olanıdır. İlçe arazisinin yarısından fazlası orman ve park alanından oluşmaktadır. İlçedeki başlıca ekonomik faaliyetler ticari ofisler, eğitim ve sağlık alanlarındaki uzmanlaşmış kuruluşlardan oluşmaktadır (Barcelona City Hall 2022e).

123.000'den fazla nüfusuyla **Gracia** bölgesi, şehir nüfusunun %7,4'ünün yaşadığı ilçedir. Yaş yapısı Barselona ortalamasına benzer, genç nüfusun göreceli ağırlığı biraz daha düşüktür ve 65 yaş ve üstü nüfusun ağırlığı daha fazladır. Doğum oranı şehir ortalamasının üzerindedir Kadınlarda yaşam beklentisi 89 yıl ile on ilçe arasında en yüksek olanıdır. Yabancı nüfusun ağırlığı, Barselona ortalamasının altındadır ve ağırlıklı olarak AB ve İngiltere uyruklulardan oluşmaktadır. Gelir düzeyi ve eğitim düzeyi şehir ortalamasının üzerindedir. Barselona'ya göre daha az araç daha çok bisiklet ve motosiklet bulunur. Sağlık hizmetleri de çok önemli bir nispi ağırlığa sahiptir. Ticari faaliyetlerde uzmanlaşmış bir ilçedir (Barcelona City Hall 2022f).

Yaklaşık 174.000 nüfusuyla **Horta-Guinardo** ilçesi, şehir nüfusunun %10,5'ini temsil etmektedir. Ortalamanın altında nüfus yoğunluğu vardır. Yaşlı nüfus ağırlıktadır. Bölgede yaşayan yabancı nüfusu içinde Güney Amerika uyrukluları çoğunluktadır. Gelir düzeyi şehrin bütününden daha düşüktür. Yüksek öğrenim düzeyi de ortalamanın altındadır. Sosyal hizmetlerle ilgili yardım talebinin en yüksek olduğu ilçedir. (Barcelona City Hall 2022g).

Nou Barris ilçesi, 173.500'den fazla nüfusuyla şehir nüfusunun %10,5'ini oluşturmaktadır. Ortalamanın üzerinde nüfus yoğunluğu vardır. Yaş dağılımında, çocuklar ve gençler ile yaşlılar görece daha fazla ağırlığa sahiptir. Yabancı nüfusun ağırlığı, Barselona'dan daha düşüktür. Güney Amerika, Pakistan ve Fas'tan gelenlerin yaşadığı bir bölgedir. Gelir düzeyi tüm mahallelerinde ortalamanın altındadır. Ayrıca yüksek öğretim düzeyi on ilçe arasında en düşük

ve tahmini işsizlik oranı en yüksek olanlardan biridir. Sosyal hizmet bakımına olan talep yüksektir (Barcelona City Hall 2022h).

151.500'den fazla nüfusu ile **Sant Andreu** bölgesi, ortalamanın üzerinde nüfus yoğunluğuna sahip olmakla birlikte, toplam nüfusun %9,1'ini barındırmaktadır. Nüfus içerisinde çocuk ve gençlerle yaşlılar nispeten daha yüksek bir ağırlığına sahiptir. Yabancı nüfusun ağırlığı ortalamadan daha düşüktür. Ağırlıklı olarak Çin, Pakistan ve İtalya'dan gelenler yaşamaktadır. Üniversite eğitim seviyesi ve ortalama gelir düzeyi kent ortalamasının altındadır. Endüstriyel ve ticari faaliyetlerin ön planda olduğu bir bölgedir (Barcelona City Hall 2022i).

Sant Marti İlçesi, 241.000'den fazla nüfusu ile nüfusun %14,5'inin yaşadığı ilçedir. Şehrin en kalabalık bölgelerinden biridir ve şehirdeki en yüksek nüfus yoğunluğuna sahiptir. Çocuk ve genç nüfus nispi olarak daha yüksek bir ağırlığa sahiptir. Yabancı nüfusun ağırlığı, ortalamadan daha düşüktür. İtalyanlar, Çinliler ve Pakistanlıların daha ağırlıklı yaşadığı bir bölgedir. Gelir düzeyi ve üniversite eğitim düzeyi şehir değerinin altında olan bir ilçedir. Sosyal hizmetlere olan talep yüksektir. Güçlü bir sanayi ve lojistik uzmanlığına sahip, ticari hareketliliği ve ofis ağırlığı ile Barselona ortalamasına çok yakın bir bölgedir. (Barcelona City Hall 2022j).

Barselona geneline bakıldığında yabancı nüfusun fazlalığı dikkat çekmektedir. Yabancı yerleşimcilerin en yoğun yaşadığı semtler, Eixample, Ciutat Vella ve Sant Martí gibi merkezi konuma sahip ilçelerdir. Bu ilçeler Barselona'da ikamet eden yabancıların neredeyse yarısına (%48,01) ev sahipliği yapmaktadır. Grubun en başında 56.257 yabancıların ikamet ettiği Eixample bölgesi gelmektedir. En az yabancıların bulunduğu yer 10.347 kişiyle Les Corts ilçesidir. Barselona'nın yabancı sakinleri şehrin her yerine dağılmış durumdadır. Barselona'nın 73 mahallesinin tamamında Kolombiya, Honduras, Bolivya, Venezuela, Ekvador, Küba, İtalya ve Fas uyruklu yabancılar bulunmaktadır. Yabancı uyruklular arasında en az dağılık yaşayan Nepallilerdir ve 62 mahallede yaşamaktadırlar. Eski kentte yer alan Raval mahallesinde yaşayanların yaklaşık %51'i yabancı uyrukludur. Raval aynı zamanda yabancı uyrukluların İspanyollardan fazla olduğu mahalledir. Barselona, nüfusunun 2018 verilerine göre %18,52'si yabancı uyruklulardan oluşmaktadır. Barselona'da en büyük yabancı uyruklu grup İtalyan'lardır. 31.500 İtalyan'ın yaşadığı Barselona'da en büyük ikinci yabancı uyruklu topluluk, 20.555 (% 6,81) ile Çinlilerdir. Üçüncü sırada, Pakistan uyruklular 19.240 (% 6,38) yer almaktadır. Bu anlamda turistler de eklendiğinde Barselona sokaklarında yabancı ağırlıklı bir görüntü çıkmaktadır. Barselona yıllık olarak nüfusunun altı katından fazla turist konuk etmektedir. Bu sayı yıl boyunca eşit olarak dağıtılsa, günlük yaklaşık 27.500 turist anlamına gelmektedir. Barselona'da yaşayan 50 kişiden dokuzu İspanya'da doğmamıştır. Barselona

nüfusunun cinsiyet dağılımına bakıldığında, kadın nüfusu (%52,2) erkek nüfusundan (%47,8) fazladır.

5.3. Barselona Katılımcı Bütçe Sisteminin Aşamaları

Barselona sakinleri 2020-2023 yılları için Belediye Faaliyet Programları ve stratejik planlama ile uyumlu olmak koşuluyla yönetmelikle belirlenmiş konularda belediye bütçesinden tahsis edilen 30 milyon avronun kullanımını belirleyecek katılımcı bütçeleme sürecine katılım sağladılar. Barselona'da ilk kez uygulanan öncü bir doğrudan demokrasi deneyimi çerçevesinde sakinlerine hangi projelere yatırım yapmak istediklerine karar verebilmeleri için olanak yaratılmıştır. Tablo-3'de katılımcı bütçeleme sürecinin aşamaları gösterilmektedir. Kentin tüm sakinleri ile orada ikamet etmemesine rağmen kent gerçeğiyle ilgili katkı sağlamak veya tartışma açmak isteyenler başlangıç aşamasında katılım sağlayabilirler. Katılımcı bütçeleme sürecinde resmi katılım platformu olan "Decidim Barcelona"ya 14 yaşından büyük kişiler kayıt yaptırabilir ve ihtiyaçların tartışılacağı ve yatırım projelerinin sunulacağı yüz yüze toplantılara da katılabilirler. Bu süreçte sokaklarda, meydanlarda ve belediye tesislerinde de gezici katılım noktaları oluşturulmaktadır. Platformun yanı sıra tematik veya bölgesel toplantılar, kamusal alanda mobil katılım noktaları aracılığıyla teklifler iletilebilmektedir. Önceki aşamada alınan teklifler, uygulanabilirliklerini doğrulayan teknik bir değerlendirmeye tabi tutulur. Hükümetin stratejik öncelikleri ile uyumlu olup olmadığını belirlemek için bir değerlendirme de yapılır. Projelerin somutlaştırılması aşamasında, konut sakinleri ve proje alanlarında uzman belediye personeli arasında projelerin detaylarının konuşulduğu çalışma toplantıları düzenlenmektedir. Bu aşamaların herhangi bir noktasında katılım sağlamak mümkündür. Önceki aşamada alınan teklifler, uygulanabilirliklerini doğrulayan teknik bir değerlendirmeye tabi tutulur. Hükümetin stratejik öncelikleri ile uyumlu olup olmadığını belirlemek için bir değerlendirme de yapılır. Projelerin somutlaştırılması aşamasında, konut sakinleri ve proje alanlarında uzman belediye personeli arasında projelerin detaylarının konuşulduğu çalışma toplantıları düzenlenmektedir.

Tablo-3 Barselona Katılımcı Bütçe Sistemi: Süreç ve Aşamalar

Projelerin Tartışılması ve Toplanması	
Şubat 1. Hafta Mayıs 3.Hafta	Katılımcı bütçenin yatırım projelerinin tartışılması ve toplanmasına yönelik aşamadır
Sektörel veya Bölgesel Toplantılar. https://www.decidim.barcelona/users/sign_in adresinde üyelik sonrası takip edilebilir. Katılım sağlanabilir.	
Kamusal alanda mobil katılım noktaları https://www.decidim.barcelona/users/sign_in adresinde üyelik sonrası takip edilebilir.	

Yatırım projeleri “Decidim” platformundan üyelik sonrası sunulabilir. Her kişi veya kuruluş en fazla üç yatırım projesi sunabilir.	
Projelerin Teknik Değerlendirmesi	
23.05.2020 - 18.03.2021	Mart 2020’de Pandemi nedeniyle kesintisine uğrayan süreç Mart 2021’de kaldığı yerden devam etmiştir.
Başvurusu tamamlanan projeler, başvuru koşullarına uygunluk ve teknik olarak uygulanabilir olup olmadığı açısından teknik bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır	
Hiçbir aşamada siyasi bir değerlendirme yapılmamaktadır. Bir dizi teknik kriter açısından incelenmektedir.	
Bu kriterler şunlardır; <ul style="list-style-type: none">• Ekonomik olarak ölçülebilir olmalı ve ekonomik sınırlar içinde olmalıdır.• Anlaşılabilir ve teknik olarak uygulanabilir olmalıdırlar.• Mevcut yasalara uygun olmalıdır.• Belediye faaliyeti kapsamında olmalıdır.• En azından bir belediye faaliyet planı içerisinde yer alan faaliyetle ilgili olmalıdır.• Bir ilçenin etki alanı içinde olmalıdır.• Sürdürülebilir bir proje olmalıdır.• Barselona Kent Konseyi tarafından imzalanan politikalara, programlara, planlara, onaylanmış kentsel projelere veya sözleşmelere aykırı olmamalıdır.• Bireysel ve toplu hak ve özgürlüklere, demokratik değerlere ve insan haklarına aykırı olmamalıdır.• Projenin yürütülmesi belirli bir sağlayıcıya bağlanmamalı veya koşullu olmamalıdır.• Tesislere atıfta bulunan projeler, tesisin amacı, kullanımını ve işlevselliği ile tutarlı olmalıdır.• Kamusal alan müdahale ve iyileştirme projeleri sosyoekonomik seviye açısından olumlu sonuçlar önermelidir.	
Projelerini sunan kişi veya kuruluşlar sistemde etkinleştirilmesinden sonra gerçekleştirilen teknik incelemeye ilişkin açıklama talep edebilirler.	
Kişi veya kuruluşlar uygun gördükleri takdirde projelerini geri çekebilirler.	
Destek Toplayarak Önceliklendirme	
Mart 3.Hafta Mayıs ilk Hafta	Teknik değerlendirme yapıldıktan sonra, uygulanabilir bulunan projeler kent sakinlerinden destek isteyebilirler.
Bu aşamada şehir sakinleri “Decidim.Barcelona” platformunda bir kullanıcı hesabın açarak sistemi kullanabilirler.	
Bunun için 14 yaşında veya daha büyük olma Barselona’da kayıtlı olmak gerekir. Bölge sınırlaması olmaksızın minimum 2 ve maksimum 10 projeye destek verebilirler.	
Mahalleler arasında dengeyi garanti eden bölgesel dağılım kriterleri uygulandıktan sonra her ilçede en fazla desteği alan 20 proje finale kalır ve son oylamaya katılabilir.	
En çok desteklenen 20 projenin ilçe bütçesinin 1,5 katına ulaşamaması durumunda, bu miktara ulaşılmıyacak kadar (destek sırasına göre) daha fazla projeye öncelik verilir.	
Projelerin Tamamlanması	
Haziran 1. Hafta Temmuz 1. Hafta	Her ilçede en çok desteği alan projelerin belediye görevlileri ve vatandaşların bir araya gelmesiyle son halinin verilmesi.
Teknik doğrulamayı geçen projeler, vatandaş desteği ve önceliklendirmesi sonrasında her ilçede 20 projeye öncelik verilir.	
Nisan 2. Hafta ile Mayıs 1. Hafta sonuna kadar vatandaşlar ile belediye personeli arasında proje kapsamına göre yatırım projelerinin belirlendiği bire bir toplantılar yapılır. Bu aşamanın ilk amacı, projeyi ayrıntılı olarak inceleyerek maliyetini doğru tespit etmektir. Bu karar vericilere ve ileride proje uygulamak için seçilmesi durumunda uygulamacılara kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca belediye ekibi ve proje sunanların bir arada çalışmasını kolaylaştıracaktır.	
Sunulan projeler net şekilde anlaşılır ve olası değişiklikler başlangıçta yapılır. Projenin uygulanabilirliğini garanti altına alacak şekilde uyarılma ve değişiklikler yapılabilir. Olası	

sorunlar proje uygulanmadan önce öngörülür ve uzlaşma sağlanır. Bu aşamaya gelen projelerin tüm bilgileri projelerin oylanması aşaması için kamuoyuna sunulur.	
Son Oylama	
10.06.2021- 20.6.2021	Son oylama aşamasında vatandaşlar her ilçede nihai olarak gerçekleştirilecek projeleri seçerler.
Son oylama'da 14 yaşında veya daha büyük, Barselona'da kayıtlı kişiler şehrin en fazla 2 semtindeki projeler için oy kullanabilirler. Bu oylardan bir tanesi kendi ikametgâhının olduğu bölge olmak zorundadır. Diğerini istediği bir bölgeden seçebilir.	
Her ilçede en az 2 projeye oy verilir. Kent Sakini ilçeye ayrılan bütçe bitene kadar uygun gördüğü kadar projeye oy verebilir. Ancak, oy kullanmak için bütçe tahsisatının tamamını tüketmesi gerekmez.	
Oylama Haziran ayının 2.ve 3. Haftasında gerçekleşmektedir.	
Sonuçların Açıklanması ve Duyurulması	
Haziran 3. Hafta Haziran 4. Hafta	Katılımcı sürecin sonuçlarının açıklanıp, raporlanarak dağıtıldığı aşamadır.
Oylama sonuçları Haziran ayı üçüncü haftasında düzenlenen bir basın toplantısı ile açıklanır.	
Kentın uygun görülen mekânlar ve yazılı veya görsel çevrimiçi ve çevrimdışı katılım araçlarıyla da bilgilendirme yapılır.	

Kaynak: Barselona Kenti Katılımcı Bütçe Resmi Sitesi olan “Decidim.Barcelona” ‘da yer alan bilgiler ışığında <https://www.decidim.barcelona/processes/PressupostosParticipatius/steps> sitesinden faydalanılarak tarafımızca düzenlenerek tablolştırılmıştır.

2021 Mart ayına kadar gerçekleşen teknik değerlendirme aşamasından geçmiş projeler arasından nihai oylama ile seçim tamamlanmıştır. Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan acil sağlık durumunun ardından, katılım sürecinin ilk programında, katılım sürecinin aşamalarında değişiklikler olmuştur. 10- 20 Haziran 2021 tarihleri arasında yapılan projelerin nihai oylaması aşamasında kent sakinleri, birisi ikamet ettikleri kayıtlı bölge olmak üzere iki bölgede sunulan yatırım projeleri için oylamaya katılım sağlamıştır. Her ilçede en az 2 projeden başlayarak, ilçeye ayrılan toplam bütçe bitene kadar uygun gördüğünüz kadar projeye oy verebilmek mümkün kılınmıştır. Ancak oy kullanmak için ayrılan bütçenin tamamının kullanılması şart olarak sunulmamıştır.

İnternet bağlantısı olan herhangi bir cihazdan “Decidim.Barcelona” üzerinden oy kullanılabilir. Oy kullanmak için Belediye Kütüğünü kontrol ederek ve cep telefonuna gönderilen bir SMS koduyla çifte doğrulama sistemi aracılığıyla kimlik doğrulaması gerektirmektedir. Bunun yanında oylamaya katılan kişiye eşlik edecek bir ekibin olacağı yüz yüze oylama destek noktalarından da oy kullanılabilir. Oylama tamamen anonimdir. Oylama sistemi başlangıçta Belediye Kütüğündeki kaydı kontrol etmekte olup oy kullanırken herhangi bir kişisel bilgi depolamamakta ve kaydedilmemektedir. Oylamanın gizliliği ve anonimliği garanti edilmektedir. Oylar kişiseldir ve devredilememektedir. Başkaları adına oy kullanmak için o kişinin verilerini kullanmak yasaktır. Tüzel kişiler, kuruluşlar oy kullanamamaktadırlar. Barselona'nın Katılımcı Bütçelerinin bu ilk uygulamasında kâğıt

üzerinde oylama düşünülmemiştir. Oy kullanmak için desteğe ihtiyacı olan kişiler site içi oy kullanma destek noktalarından herhangi birine gidebilmekte ya da yüz yüze oylama için kalıcı destek noktalarından yardım talep edebilmektedir.

Yüz yüze oylama destek noktalarında vatandaşlar katılımcı bütçeleme süreci, oylama prosedürü ve koşulları veya “Decidim.Barcelona”nın işleyişi ile ilgili merak ettiği konuları sorup öğrenebilirler. Katılım platformuna kaydolurken yardım alabilir, oylamaya sunulan projeler hakkındaki bilgileri inceleyebilirler. Kişiler, “Decidim.Barcelona”da oylama sürecine katılmak için teknik destek de alabilmektedirler. Yüz yüze destek noktalarında oy kullanılması durumunda, kişinin kimliğini ve katılım koşullarına uygunluğunu kanıtlamak için belediye sicilinde görünen kimlik belgesini veya Pasaportunu göstermesi ve yaşadığı bölgeyi ispat eden belgeyi sunması gerekmektedir. Şehirde çeşitli tesislere dağıtılmış yüz yüze oylama için 19 kalıcı destek noktası bulunmaktadır. Herhangi bir noktada oy kullanmak isteyen kişi cep telefonu numarasına gönderilecek bir SMS mesajı ile kimlik doğrulaması yapabilmektedir. Ayrıca mobil oylama destek noktaları, gezici ve esnek zaman ve konumlara göre kentin değişik noktalarında yerleştirilmektedir. Mobil noktalar halka açık alanlarda bulunmaktadır. Oylamanın her aşamasına ilişkin Yurttaş Kılavuzu Katalanca ve İspanyolca olarak kent sakinlerine sunulmaktadır.

Oylamaya tabi projeler oylamanın yapıldığı hafta 10 ilçede sergi ile vatandaşa sunulmaktadır. Uygulama aşamasında 10-20 Haziran arasında oylamaya tabi her ilçede var olan toplamda 19 noktada projelerin sergilerini gezerek oy vermek mümkün olmuştur. Kentin oylamaya konu projelere yakın sokak ve meydanlarına büyük totem direkleri konularak, vatandaşların katılımcı bütçeleme projelerini görselleştirmesi sağlanmıştır. Totemlerin yüzlerinden birinde proje hakkında bilgi diğer yüzünde ise ilçedeki oylanabilecek tüm projeleri gösteren bir harita yer almıştır. Ayrıca projeler hakkında daha fazla bilgi içeren “Decidim.Barcelona” web sitesine erişimi kolaylaştırmak için QR kodları da eklenmiştir. Katılımcılar, “Decidim.Barcelona” proje oylama sayfasında, seçtiği/oy verdiği projeleri kontrol edebilmektedirler. Oylama yapıldıktan sonra sistem, oylamanın doğru bir şekilde işlendiğini belirten bir mesaj görüntülemektedir. Oylama ancak en az 2 bölge projesi seçip OY VER düğmesine basıldıktan sonra geçerli olmaktadır. Daha önce oy kullanan bir kişi projeler için yapılan oylama aşamasının son tarihine kadar "oyunu sil ve baştan başla" seçenekleri aracılığıyla verdiği oyu değiştirebilir.

Oylama dönemi sona erdikten sonra, bölgeye tahsis edilen mali tahsisat bitene kadar projeler en çoktan en az oya göre sıralanmaktadır. Katılımcı Bütçeleme süreci oylaması sonucunda uygulanmak üzere seçilen projelerin duyurusu belediye iletişim ve katılım kanalları aracılığıyla yapılarak halka duyurulmaktadır.

5.4.Barcelona Katılımcı Bütçe İzleme ve Denetleme Mekanizmasının İşleyişi

Barcelona katılımcı bütçe sürecinin uygulanmasında izleme ve denetleme aşamasında oluşturulan iki komisyon aracılığıyla süreç yönetilmektedir. Bu komisyonlar “Empara Komisyonu” ve “Katılımcı Süreçler Danışma Komitesi”dir.

Kent Konseyi'ne entegre olan Empara Komisyonu, amacı vatandaş katılımına ilişkin düzenlemelerden kaynaklanan hak ve yükümlülüklerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak olan ve vatandaş tarafından öncelikleri belirlenen projelere katılım kanallarının kullanımında iyi uygulamalar yapmak için kurulan bir danışma organıdır. Empara Komisyonu, belediye başkanı tarafından atanan altı kişiden oluşmaktadır. Belediye başkanı bu atamayı yaparken belediye meclisinin (2) hükümet komisyonunun (2) kent konseyinin (1), Ombudsman'ın (1) teklif ettiği kişiler arasından seçim yapmaktadır. Komisyonun başkanı, Empara Komisyonunun teklifi üzerine belediye başkanı tarafından atanmaktadır. Komisyon üyelerinin görev süresi dört yıldır. Yenileme belediye seçimlerinden sonraki ilk yıl yapılır. Görevleri şu şekildedir (Decidim, Barcelona, 2023a):

1. Yönetmelik'ten kaynaklanan katılım haklarının ihlal edildiğini düşünen herkes, haklarının ve meşru menfaatlerinin savunulması için hukuk sisteminin oluşturduğu diğer kanalları da kullanmak hakkı saklı kalmak kaydıyla,Empara Komisyonu'na şikâyette bulunabilir.
2. Empara Komisyonu, sunulan şikâyet üzerine, gerçekleştirilen eylemleri, tespit ettiği bulgularını, katılım hakkının ihlal edilip edilmediğine ilişkin varılan sonuçlara ilişkin tartışmayı ve ihlal edildiyse, durumu anlatan bir rapor yayımlar. Belirli bir idari karar alması için Belediye Meclisine tavsiyede bulunur. Ayrıca Empara Komisyonu, bu yönetmelikte düzenlenen katılma haklarının ihlal edildiği iddiasıyla belediye kararlarına karşı açılan idari itirazları bildirmek zorundadır.
3. Empara Komisyonu, iddia edilen ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediğini netleştirmek için, gündeme getirilen sorunla ilgili belediye bilgi ve belgelerine ulaşabilir ve gerekli gördüğünüz veri ve bilgileri belediye kurum ve kuruluşlarından isteyebilir.

4. Belediye Meclisi ve ilgililer, belediye vatandaşı katılımcı kurumlara uygulanan düzenlemelerin yorumlanması veya açıklığa kavuşturulması talebiyle ilgili olarak Empara Komisyonu'na da yazılı olarak görüş alabilirler.
5. Empara Komisyonu, raporlarını oybirliğiyle veya bu mümkün değilse oy çokluğu ile, şikâyet mektubunun veya rapor veya yorum veya açıklama talebinin kendisine ulaştığı tarihten itibaren en geç iki aylık süre içinde düzenler. Eşitlik halinde başkanın belirleyici oyu vardır.
6. Empara Komisyonu tarafından yayınlanan rapor ve tavsiyelerde yer alan kriterlerden farklı olan tüm belediye kararları kanıtlanmalıdır. Empara Komisyonu, eylemlerinin toplandığı bir yıllık rapor hazırlamalıdır.

Katılımcı Süreç Danışma Komisyonu ise katılımcı süreçlerin işleyişini iyileştirmek amacıyla vatandaş katılımı yönetmeliği tarafından oluşturulan bir danışma organıdır. Danışma Kurulu'nun işlevleri, Vatandaş Katılım Yönetmeliği'nde tanımlanan katılımcı süreçlerin en iyi şekilde yürütülmesi konusunda istişari niteliktedir ve aşağıdaki işlevleri yerine getirir;

1. Her belirli katılımcı sürecin önerilen hedeflere ulaşması erişilebilirliği ve toplumsal cinsiyet eşitliğini garanti etmesi için raporlar yayımlamak ve en uygun metodolojiler hakkında tavsiyeler ve önerilerde bulunmak.
2. Katılımcı süreçlerde maksimum çoğulculuk ve çeşitlilik elde etmek için gerekli araçlar ve araçlar hakkında raporlar yayımlamak, tavsiyelerde bulunmak
3. Empara Komisyonu'na bir şikâyette bulunulmadan önce, katılımcı süreç sırasında ortaya çıkan herhangi bir tutarsızlık hakkında açıklama yapması gerektiğinde ve devamında düzenlenen Katılımcı Süreç İzleme Komisyonu'nun talebi üzerine raporlar düzenlemek.
4. Vatandaş Katılım Yönetmeliğinden kaynaklanan diğer işleri yapmak.

Vatandaş Katılımı Yönetmeliği'nin 34. maddesine göre, Belediye Başkanı, Belediye Meclisi, Hükümet Komisyonu ve Vatandaşlar tarafından dijital ortamda önerilen kişiler arasından 6 kişiyi katılımcı süreçlere ilişkin Danışma Komisyonuna seçer. Bu seçimi yaparken, bu süreçlerde uzman olan ve kapsayıcılık, çeşitlilik ve toplumsal cinsiyet konularında bilgisi olan en az üç kadın üyeyi atamak zorundadır. Böylece komisyonda asgari düzeyde cinsiyet eşitliği sağlanmaktadır. Danışma Komisyonu üyelerinin atanma süresi altı yıldır ve görev süresi sonunda yeniden seçilebilirler. Görevlerini yerine getirdikleri süre içinde yaptıkları toplantılar ve hazırladıkları raporlara göre harcırah alırlar.

5.5.Barselona Katılımcı Bütçeleme Sürecinin Sonuçları ve değerlendirilmesi

Bu bölümde katılımcı bütçeleme sürecinin çeşitli aşamalarında elde edilen sonuçlar ve tespitlerimiz yer almaktadır. Tartışma ve proje sunum aşamasında 3 Şubat - 22 Mayıs 2020 tarihleri arasında 1.982 proje sunulmuştur. Projelerin tartışma ve sunum aşamasında 156 müzakere toplantısı düzenlenmiştir. Bu aşamaya 14.637 kişi katılmıştır. Projelerin belediye teknik değerlendirme aşaması 25 Mayıs 2020'den 18 Mart 2021'e kadar devam etmiş ve 1982 projenin 823 tanesi teknik olarak onaylanmıştır. Sunulan projelerin onaylanma oranı %41.5'tir. Bir sonraki aşamada teknik yeterlilik sağlayan 823 proje için oylama ve vatandaşlar tarafından destek verilmesi aşamasına geçilmiştir. Bu süreçte online oylama dışında 138 mobil puanlama noktası oluşturulmuştur. Projelerinin desteklenmesi veya önceliklendirilmesi aşamasına ise 17.763 kişi katılmıştır. Projelerin önceliklendirme sürecinde 204 öncelikli proje seçilmiş ve bu projelerle ilgili vatandaşlar ve belediye personeli arasında projelerin uygulama aşamasında 209 yüz yüze görüşme gerçekleşmiştir. Tablo-4, İlçelere katılan seçmen sayısı oylanan projeler ve seçilen proje sayılarını göstermektedir. Tablo-5 ise seçilen projelerin kategorilere göre dağılımını göstermektedir.

Tablo-4 İlçelere Göre Katılım, Oylama ve Seçilen Proje Sayısı

Bölge	İlçelere Göre seçmen sayısı	Oylanan projeler	İlçelere göre seçilen proje sayısı
Ciutat Vella	4.185	19.697	9
Eixample	9.210	35.023	8
Sants-Montjuic	9.294	34.187	5
Les Cortes	2.743	11.513	8
Sarria-Sant Gervasi	3.206	9.654	6
Gracia	5.794	23.188	8
Horta-Guinardo	5.079	18.486	7
New Barris	3.153	17.556	9
Sant Andreu	4.416	18.905	9
San Marti	7.996	28.419	7
Toplam Genel	55.076 / 39.433	216.628	76

Kaynak: Decidim.Barcelona (2021), Pressupostos participatius 2020-2023 <https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.amazonaws.com/decidim-barcelona/uploads/decidim/attachment/file/14189/Presentacio-Pressupostos-Resultats-votacio.pdf>

Nihai oylama aşamasında Decidim platformunda çevrimiçi oy yanında 19 farklı kamuya açık tesiste ve 167 mobil noktada oylama olanağı sağlanmıştır. 10-20 Haziran 2021 tarihlerinde yapılan sonuç oylaması ile Barcelona şehri sakinleri, katılımcı bütçelere tahsis edilen 30 milyon avroyu dağıtmak için 10 ilçede uygulanmak üzere toplam 76 yatırım projesi seçmiştir. Decidim.Barcelona'ya 55.076 kişi kayıtlı olup son aşamada 39.433 kişi oy kullanmıştır. Son oylamaya katılan tekil 39.433 kişi toplam 216.628 oy kullanmıştır. Her katılımcı ortalama 5,6 projeye oy vermiştir. Sürecin ilk aşamasından son aşamasına kadar olan farklı aşamalarda ise Decidim.Barcelona üzerinden 20.772 kişi, yüz yüze 52.718 kişi olmak üzere toplam 73.490 kişi katılım sağlamıştır (Decidim.Barcelona 2021).

Tablo-5'de görüleceği üzere katılımcı bütçeleme kapsamında oylamaya katılan projeler içinde 4 kategori ön plana çıkmaktadır. Bunlar eğitim tesisleri ile ilgili projeler, sokak sağlıklılaştırılması, yeşil alan talepleri ve kamusal alanların iyileştirilmesi projeleridir. Seçilen projelere baktığımızda ise projelerin %18,4'ü eğitim tesisleri ile ilgilidir. Sokak sağlıklılaştırılması projeleri %15,8, yeşil alan talepleri % 14,5 oranı ile sıralanmaktadır. Oylamaya katılma hakkı elde eden 7 sokak mobilya talebinin 6'sı kabul edilmiştir. Çocuk oyun alanları ve mobilite ve bisiklet yolu talepleri de altışar proje ile kabul edilmiştir.

Tablo-5. Kategorilere Göre Seçilen Projeler

Kategoriye göre projeler	Oylamaya Katılan	Seçilen	Seçilen %
Eğitim Tesisleri ve Okul Ortamları	42	14	18,4%
Sokak Sağlıklılaştırma / İyileştirme	38	12	15,8%
Yeşil Alanlar ve Kentsel Bahçeler	21	11	14,5%
Kamusal Alanın İyileştirilmesi	15	5	6,6%
Çocuk Oyun Alanları	12	6	7,9%
Mobilite ve Bisiklet Ağı	11	6	7,9%
Spor Tesisleri ve Alanları	9	4	5,3%
Yakınlık Tesisleri	9	4	5,3%
Sokak Mobilyaları	7	6	7,9%
Asansörler ve Yürüyen Merdivenler	7	0	0,0%
Tarihsel Hafıza	4	1	1,3%
Diğer Ekipmanlar	3	1	1,3%
Belirli Gruplar İçin Olanaklar	3	3	3,9%
Teknoloji	2	2	2,6%
Kültürel Tesisler	1	1	1,3%
Toplam Genel	184	76	100%

Kaynak: Decidim Barcelona Pressupostos participatius 2020-2023 Resultats de la fase de votació

Barcelona resmi katılımcı bütçe sitesinden derlediğimiz verilerle 2023 yılının Haziran ayına kadar projelerin bitme oranları, tahsis edilen bütçe ve katılımcı süreçte aldıkları nihai oy sayılarını Tablo-6'da görmekteyiz. 2023 yılı sonuna kadar bitirilmesi planlanan projelere bakıldığında kent genelindeki projelerin % 60.9'unun bitirilmiş olduğunu görüyoruz.

Tablo-6. Katılımcı Bütçe 2020-2023 Dönemi Seçilen Projeler, Bütçeleri, Projelerin Bitirilme Oranları

İlçesi-Proje Adı ve Konusu	Oy Sayısı	Bitme Oranı	Bütçe (€)
CIUTAT VELLA ESKİ KENT 9 Proje		% 55	3.400.000
Raval'ı Düzenleme	1980	% 40	180.000
Roma Duvarı	1530	% 100	65.000
Place Dels Angelsi Çocuklar için Uyarlama	450	İptal	150.000
Raval Çocuk Oyun Alanı Artırma	1428	% 40	600.000
Gil Okul Ortamı Sakinleştirme	1304	% 40	130.000
Raval'da Mimari Engelleri Azaltma	1261	% 30	785.000
J.Borbo Gezinti Yolunda Bisiklet Şeridi	1224	% 30	920.000
Akdenizde Asitletme Ölçen Şamandıra	1154	% 30	200.000
Mahalle Derneğine Bilgisayar Hizmet Noktası	1325	% 100	50.000
EIXAMPLE 8 Proje		% 46.9	3.000.000
Esquerra de'Eixample'in yeşil eksen ağımlı genişletme	2816	% 30	875.000
Arago Caddesi Tanıtım ve düzenleme	2805	% 50	300.000
Tüm çocuklar için erişilebilir Park	2676	% 50	200.000
Esquerra de l'Eixample Sokak sakınleştirme	2516	% 35	380.000
Katalan Meydanında bisiklet Yolu	2332	% 30	600.000
Dr.Letamendi Meydanı Yeşillendirme	2104	% 40	250.000
Okul çevresinde yeşil ve oyun alanı	1738	% 50	120.000
Entance Okul Ortamı Sakinleştirme	1687	% 55	270.000
SANTS – MONTJUIC 5 Proje		% 62.8	3.600.000
İspanya Endüstri Parkı düzenleme	3351	% 50	850.000
Kriket ve az bilinen spor alanları yaratma	2890	%56	1.600.000
Eski Sant sokak sakınleştirme yeniden modelleme	2483	% 50	200.000
Doğa Koruma ve Ekolojik Denge	2413	% 58	850.000
Spor tesislerine çok fonksiyonlu LED ekran	1854	% 100	70.000
LES CORTES 8 Proje		% 53.1	2.000.000
Bisiklet Yolu	1212	% 35	345.000
Travessera ile Vallespir ortam sakınleştirme	1009	% 45	120.000
Bina ve kamusal yerlerde yeşil alan miktarını artırma	908	% 45	472.000
Gençlik Kuruluşlarına destek , Ekipman	819	% 100	52.000
Anglesola-Numància'yı yayalar için iyileştirme	790	% 35	260.000
Les Cortes Basketbol Buluşma Noktası	764	% 100	70.000
Colonia Castells Park İyileştirme	746	% 15	150.000
Longueras Cortes Miguel Kütüphanesi yenileme	600	% 50	540.000
SARRIA - SANT GERVASI 6 Proje		% 62	2.200.000
Via Augusta Bisiklet yolu	1009	% 65	1.100.000
BALMES Caddesi yayalar için Alan kazanma	946	% 55	340.000
Lurdes Okulu çevre düzenlemesi	698	% 100	50.000
Farró'da Superilla Sessizleştirme	686	% 45	370.000
Topluluk Bahçesi	613	% 45	120.000
Romaniar Caddesi Kentlileştirme	360	İptal	112.500
GRACIA 8 Proje		% 61.3	2.400.000
Daha yeşil bir Gracia	2885	% 65	500.000
Vallcarca-Collserola yol düzenleme	2655	% 100	50.000

Gracia'da karanlık alanlara son	2220	% 60	300.000
Creueta del Coll Havuzunu yenileme ve sağlıklaştırma	1492	% 40	200.000
Okul bahçesi düzenleme ve halka açma	1370	% 100	450.000
Paseo de Sant Joan Çocuk oyun alanı ve çevre mobilyaları	1350	% 40	225.000
Dones Meydanı umumi tuvalet	1348	% 40	150.000
Revolucio Meydanı oyun alanını yenileme	1249	% 40	350.000
HORTA – GUINARDO 7 Proje		% 80.7	3.200.000
Guinardo parkının tarihi bölümünün rehabilitesi	1597	% 35	1.600.000
Escuela de les Aigües'in avlusunun iyileştirilmesi	1442	% 100	185.000
Ronda del Guinardo'da bisiklet yolu	1418	% 100	650.000
Baix Guinardo bahçelerindeki gölü iyileştirme	1374	% 30	300.000
Fargues Ekolojik ve sürdürülebilir alan yaratma	1262	% 100	100.000
Cimany Spor Merkezini mahalle kullanımına açma	1079	% 100	300.000
Sorolla'nın sokak aydınlatması	899	% 100	52.000
NEW BARRIS 7 Proje		% 61.1	3.600.000
Yeniden Ağaçlandırma	1889	% 100	50.000
Can Valent'e kapsayıcı Spor Park	1504	% 30	578.000
Yaşlı Bankları	1455	% 100	50.000
Paseo de Fabra i Puig Bisiklet Yolu	1225	% 30	650.000
Can Valent'e Kentsel Tarım Parkı	1140	% 30	700.000
Trinitat Nova'da Bilgisayar Odaları	1073	% 100	50.000
Rio de Janeiro caddesinin gezinti yolu-kaldırım İyileştirilmesi	985	% 30	275.000
Can Valent'i kurtarma	945	% 100	1.175.000
La Cosa Nostra' terasını genç mekan olarak düzenlemek	827	% 30	50.000
SANT ANDREU 9 Proje		%73.9	3.000.000
La Pegaso parkını iyileştirme	2004	% 50	585.000
Massana Bahçelerinde kapsayıcı park	1564	% 30	525.000
Avenida Meridiana kaldırımını yenileme	1382	% 100	175.000
Palomar eski kentinin sakinleştirilmesi	1133	% 15	400.000
El Sagrer'de kapsayıcı oyun alanı	1090	% 100	193.000
Paseo Fabra i Puig'in kaldırım yenileme	1083	% 100	910.000
R.Llull Okulu'nun ortamını sakinleştirme	1038	%100	85.000
T'acompanyem merkezinde düzenleme	989	% 100	50.000
16 Tesise etkinlik duyuru sistemi	862	% 50	50.000
SAN MARTI 7 Proje		%53.6	3.600.000
Farigola'nın verandasını yeşillendirme	2430	% 100	350.000
Camp de Arpa del Clot'ta sokak düzenleme ve yeniden modelleme	2205	% 35	390.000
Yeni Bahçe Modeli, kent bahçesi	2011	% 30	725.000
Eski deponun toplum kullanımına açılması	1859	% 30	1.000.000
Escola La Pau'da bir mutfak yapımı	1804	% 100	400.000
Escola Pere IV ve Institut Quatre Cantons Sokaklarında Çevre sakinleştirme	1671	% 50	250.000
Poblenou kentsel düzenle ve yenileme	1645	% 30	365.000
TOPLAM		%60.9	30.000.000

Kaynak: Primers pressupostos participatius de Barcelona
Barcelona Resmi Katılımcı Bütçe Sitesi ve Platformu Decidim.Barcelona
ve Barcelona Belediyesi Resmi İstatistik Sitesi verilerinden faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tamamı sona eren projelerin ilçelere göre dağılımı şu şekilde olmuştur: Horta – Guinard (5), Sant Andreu (5) , New Barris (4), Ciutat Vella (2) , Les Cortes (2) , Gracia (2), San Martí (2), Sants – Montjuic (1), Sarria - Sant Gervasi (1), Eixample (0). Biten projelere tahsis edilen bütçe miktarı 30 milyon Avro'nun 7.2 milyonudur ve bu oransal olarak %24'e denk gelmektedir. Biten projelerin genelde küçük bütçeli olduğu görülmektedir. Biten projeler arasında en yüksek bütçeye sahip olan proje 1.175.000 Avro ile New Barris ilçesinde Can Valet bölgesinin

dönüşüm projesidir. İlçelerin projelerinin gerçekleşme oranları ise sırasıyla; Horta – Guinard (80,7), Sant Andreu (73,9) , Sants – Montjuic (62,8), Sarria - Sant Gervasi (%62), Gracia (%61,3), New Barris (%61.1), Ciutat Vella (%55) , San Martí (53,6), Les Cortes (53,1), Eixample (46,9)'dir. 31 Aralık 2023 tarihinde sona erecek katılımcı bütçe dönemi sonuna kadar bütün projelerin yetiştirilmesinin mümkün olmayacağı görülmektedir. Pandemi süreci, projelerin uygulama aşamasının başlamasının gecikmesine neden olmuştur. Bu yüzden projelerin bazıları 2024 yılında da devam edecektir.

6. Sonuç

1989 Porte Alegre deneyiminin yarattığı katılımcı bütçeleme rüzgarının etkisi önce Güney Amerika ardından Avrupa'da hızla yayılmıştır. Çok kültürlü yaşam şekline sahip olan Barcelona bu akıma 2020-2023 dönemi içerisinde detaylı bir çalışma ve planlama sonrasında katılmıştır. Barcelona'nın sürece geç katılmasına karşın kendini diğer kentlerden ayıran önemli bir özelliğe sahiptir. Kuruluşların ve kurumların müzakere, karar verme, işbirliği ve ortak tasarım gibi katılımcı süreçleri başlatmasını sağlayan ücretsiz bir açık kaynak platformu olan Decidim'i açık kaynak kodlu şekilde geliştirmesi ve bu platformu ölçeği ne olursa olsun her türlü kuruluşla paylaşarak kopyalanabilir, değiştirilebilir veya paylaşılabilir hale getirmesi sonucunda dünya geninde katılımcılık sürecine çok değerli bir katkı yapmıştır. Bu sayede dünya çapında 300'den fazla şehir ve kuruluş bu platformu kullanmaktadır. Bu platform ilk aşamadan son aşamaya kadar tüm süreçlerin takip edilmesine olanak vermektedir. Böylelikle, Barcelona katılımcı süreçleri kâğıtsız ortamlarda ve tamamıyla dijitalleşmiş araçlarla yürütülmektedir. Bunlar çevrimiçi Decidim platformu, yüz yüze merkezlerde bilgisayar vb. araçlarla oy kullanma noktaları, mobil oy kullanma noktalarıdır. Farklı katılım mekanizmalarının yaygınlaştırılması katılımı kolaylaştırmış ve sürecin ilk aşaması olan bilgilendirme aşaması sonucunda 70 bini aşkın kişi Decidim platformuna katılım sağlamıştır. İlk deneyim için ulaşılan bu rakam gelecek dönemlere dair umutları da güçlendirmektedir. Barcelona modeli uzlaşmaya dayanmaktadır. Burada sözü edilen önce vatandaşın uygulanmasını istediği projeleri seçmesi ve önceliklendirmesi, daha sonra bu projelerin sahipleri ile belediye yetkilileri arasındaki uygulama detayları ve yöntemleri üzerindeki teknik uzlaşmadır. Bu sürecin işlerlik kazanabilmesi için gerekli olan taraflar arası tartışmalar, toplantılar teşvik edilmiş ve uygulanmıştır. Yaşanılan pandemi sürecinde konulan kısıtlamalar bir yıla yaklaşan gecikmeler meydana getirmesine rağmen süreç ısrarlı şekilde devam

ettirilmiştir. Bu Barcelona kentinin katılımcı bütçenin uygulanması konusundaki kararlılığının işaretidir.

2023 yılı sonunda bitecek olan ilk katılımcı bütçe deneyiminde şu ana kadar 10 ilçe 73 mahallede uygulamaya konan 76 projenin % 60,9'u Haziran 2023 ortası itibariyle bitirilmiştir. Bu oranın yıl sonunda yüzde 80'nin üzerinde olması beklenmektedir. Pandemi etkisi nedeniyle yaşanan gecikmeler bazı projelerin 2024 yılında da devam edeceğini göstermektedir. Katılımcı Bütçelemeye Barcelona sakinlerinin gösterdiği ilgi 2. katılımcı bütçe döneminde daha büyük bütçe tahsisi, daha fazla proje sunumu ve oylama sürecine daha yüksek katılım olacağı beklentisini artırmaktadır.

Barcelona gibi yoğun göç alan ve Afrika ve Avrupa arasında stratejik noktada bulunan bir kentte uygulamalar katılımcı bütçelemenin kendini dışlanmış hisseden veya toplumda marjinalleştirilmiş kişilerin sürece dahil edilmesinin ekonomik açıdan katma değer yaratma yanında sosyal uyum konusunda da önemli katkısı olmaktadır. Bu anlamda katılımcı bütçeleme bir yandan demokratikleşme sürecine katkı yaparken diğer yandan kentte yaşayanların taleplerinin öncelikli ve en uygun maliyetlerle yerine getirilmesine olanak sağlamıştır.

Barcelona uygulaması katılımcı bütçeleme toplumun her düzeyindeki kentsel çatışmaları azaltmaya, sosyal uyum ve istikrarı sağlamaya yardımcı olabileceğini göstermektedir. Katılımcı bütçeleme, şehrin tüm kesimlerinin bütçe kaynaklarından faydalanması sonrasında farklı gruplar arasındaki çatışmaları azaltmaktadır. Kamu bütçesi süreci aracılığıyla, toplumun farklı kesimleri diyaloga katılabilmektedirler. Katılımcı bütçeleme yoluyla, toplum ve karar vericiler arasında iletişim kurulmakta ve sosyal, ekonomik ve çevresel politikaların sürdürülebilir gelişimi sağlanabilmektedir.

Kaynakça

- Angelucci, C., Meraglia, S., & Voigtländer, N. (2017). *The Medieval Roots of Inclusive Institutions: From the Norman Conquest of England to the Great Reform Act* (No. w23606). National Bureau of Economic Research.
- Barcelona City Hall (2022) *District Observatory :Statistics and Data Dissemination*, Online Erişim https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes
https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/barris/index.htm
- a) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/01_CiutatVella_2022.pdf
- b) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/02_Eixample_2022.pdf
- c) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/03_Sants_Montju%C3%AFc_2022.pdf
- d) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/04_LesCorts_2022.pdf
- e) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/05_Sarria_San%20Gervasi_2022.pdf
- f) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/06_Gracia_2022.pdf
- g) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/07_Horta_Guinardo_2022.pdf
- h) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/08_NouBarris_2022.pdf
- i) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/09_SantAndreu_2022.pdf
- j) https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Estadistiques_per_territori/Documents/districtes/10_SantMarti_2022.pdf
- Boucoyannis, D. (2015). No Taxation of Elites, No Representation: State Capacity and The Origins of Representation, *Politics & Society*, 43(3), 303-332.
- Cabannes, Y. (2023). Another City is Possible with Participatory Budgeting. *University of Chicago Press Economics Books*.
- Cabannes, Y. (2015), The Impact of Participatory Budgeting on Basic Services: Municipal Practices And Evidence From The Field, *Environment and Urbanization*, 27(1): 257-284. <https://doi.org/10.1177/095624781557229>
- Cabannes, Y. (2004), Participatory Budgeting: a Significant Contribution to Participatory Democracy, *Environment and Urbanization*, 16(1): 27-46, <https://doi.org/10.1177/095624780401600104>
- City Population (2012) *Barcelona (Katuluna)* Online erişim: https://www.citypopulation.de/en/spain/cataluna/barcelona/08019__barcelona/
<https://www.citypopulation.de/en/spain/admin/>
- Cols, H(2019) *Who Are the People in Your Neighborhood? Demographics of Foreigners Living in Barcelona*, <https://www.barcelona-metropolitan.com/>
- Decidim.Barcelona (2021) *Pressupostos Participatius 2020-2023*, Online Erişim: <https://ajben-decidim-barcelona.s3.amazonaws.com/decidim-barcelona/uploads/decidim/attachment/file/14189/Presentacio-Pressupostos-Resultats-votacio.pdf>

- Decidim Barcelona (2022) *Reglamento de Participación Ciudadana* Online Erişim: <https://www.decidim.barcelona/processes/ReglamentParticipacio>
- Decidim.Barcelona (2023) Presupuestos Participativos de Barcelona <https://www.decidim.barcelona/processes/PressupostosParticipatius/f/4517/?locale=e>
- Decidim.Barcelona (2023a) *Comissions de Garanties* Online Erişim: <https://www.decidim.barcelona/assemblies/comissions-garanties>
- Demographia (2023) *Barcelona Sub-City Areas: Population & Density* Online Erişim: <http://www.demographia.com/db-barcelonaward.htm>
- Ebdon, C., & Franklin, A. (2004). Searching for a Role for Citizens in the Budget Process. *Public Budgeting & Finance*, 24(1), 32-49.
- Erkul, İ. Ç. (2015). İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(2), 131-151.
- Gardiner, Samuel R. (1910), *The History of Nations England*, Vol. XI, The H. W. Snow and Son Company, Chicago.
- He, B. (2011). Civic Engagement Through Participatory Budgeting in China: Three Different Logics at Work. *Public Administration and Development*, 31(2), 122-133.
- Innes, J. E., & Booher, D. E. (2004). Reframing Public Participation Strategies for the 21st Century. *Planning Theory & Practice*, 5, 419-436.
- Kama, S. (2016). Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 161-201.
- Keleş, R (1993) "İspanya'da Yerinden Yönetim", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 2, S. 4, Temmuz 1993, s. 13.
- Kelly, R. M. (1998). An Inclusive Democratic Polity, Representative Bureaucracies, and The New Public Management. *Public Administration Review*, 58(3), 201-208.
- Macrotrends (2022) Barcelona, Spain Metro Area Population 1950-2023 <https://www.macrotrends.net/cities/22525/barcelona/population>
- Meet Barcelona (2023) Points of interest in the city <https://www.meet.barcelona/en/visit-and-love-it/points-interest-city#the-districts>
- MFA (2023) *İspanya'nın Siyasal Gelişimi* Online Erişim: <https://www.mfa.gov.tr/ispanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
- OECD (2022) Dispelling Myths about Participatory Budgeting Across Levels of Government Online Erişim: <https://www.oecd.org/tax/federalism/participatory-budgeting-note.pdf>
- Ohr, Thomas (2020) *EU Europe's Biggest Startup Hubs in 2020* Online Erişim <https://www.eu-startups.com/2020/11/top-30-europes-biggest-startup-hubs-in-2020/>
- Peña-López, I. (2020). Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave.
- Rosen, H.S. (2004). Public Finance. In: Rowley, C.K., Schneider, F. (eds) *The Encyclopedia of Public Choice*. Springer, Boston https://doi.org/10.1007/978-0-306-47828-4_21
- Salet, W., Thornley, A., & Kreukels, A. (2003). Metropolitan Governance and Spatial Planning. Comparative Case Studies of European City-Regions Routledge London: Spon
- Sintomer Y. & Herzberg C. & Röcke A. & Allegretti G., (2012) "Transnational Models of Citizen Participation: The Case of Participatory Budgeting", *Journal of Public Deliberation* 8(2). doi: <https://doi.org/10.16997/jdd.141>
- Solsten, E & Meditz, S.W. (1988) *Spain: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1988. Online Erişim: <http://countrystudies.us/spain/>
- Souza, C. (2001). Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions. *Environment and Urbanization*, 13(1), 159-184.

- State of Tech 21 (2021) *State Of European Technology 2021*, Online Erişim: <https://2021.stateofeuropeantech.com/chapter/executive-summary/>
- Studzieniecki, T., & Meyer, B. (2018). The Role of Consular Corps in the Development of International Cooperation of Polish Cities and Regions. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 205-214.
- Tanaka, S. (2007). Engaging the Public in National Budgeting: A non-Governmental Perspective. *OECD Journal on Budgeting*, 7(2), 139-177.
- TBMM (2019) *İngiltere Avam Kamarasında Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, Online Erişim: <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Yayinlar/Dosya/1565b3e9-7048-4591-80b2-c8b4dda1f874.pdf>
- Thompson, F. (1953) *A Short History of Parliament, 1295-1642*. U of Minnesota Press.
- Wampler, B., & Avritzer, L. (2004). Participatory Publics: Civil Society and New Institutions in Democratic Brazil. *Comparative Politics*, 36(3), 291–312.
- Wampler, B. (2012). Participatory Budgeting: Core Principles and Key impacts. *Journal of Public Deliberation*.
- Wampler, B. (2000) *A Guide to Participatory Budgeting*. International Budget Partnership.
- Worldmeters (2023) Spain Population, Online Erişim: <https://www.worldometers.info/world-population/spain-population/>

CİNSİYETİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ROLÜ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Derya ŞAHİN¹

Öz

21. yüzyılda yaşanan teknolojik ilerlemeler, iletişim alanında yaşanan gelişmeler, kirlenen çevre ve doğal kaynakların kullanımı hususunda yaşanan problemler, tüketicileri çevresel bağlamda ortaya çıkan konulara daha duyarlı hale getirmiş, bu doğrultuda güçlü bir bilincin oluşmasını sağlamıştır. Sürdürülebilir tüketim kavramı, güncel dönem içerisinde üzerinde sıklıkla tartışılan ve bu konuda birçok yaklaşım üretilen bir alan haline almıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışı, temelinde dünya kaynaklarına ve çevreye daha duyarlı tüketim davranışlarının ortaya konulması ve bu doğrultuda bireyin doğal kaynakları bilinçli olarak tüketip gelecek nesillere yaşam döngülerinde ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek bir dünya bırakılması hususuna odaklanmaktadır. Söz konusu bilgiler ışığında bu araştırma; Türkiye’de yaşayan üniversite öğrencilerinin sürdürülebilir tüketim davranışlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda güvenilirliği ve geçerliliği sağlanmış olan anket formu, 340 kişiye uygulanmıştır. Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde, SPSS 21.0 programı kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde; çevre duyarlılığı haricinde tüm değişkenler için temel hipotezler kabul edilmiştir. Çevre duyarlılığı değişkeni için cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmuş, tasarruf, ihtiyaç dışı satın alma ve yeniden kullanılabilirlik değişkenleri için ise cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Tüketim, Sürdürülebilir Tüketim Davranışı, Cinsiyetin Rolü

JEL Sınıflandırması: D11, D18, D19

THE ROLE OF GENDER IN SUSTAINABLE CONSUMER BEHAVIOR: RESEARCH UPON UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

In the 21. century, technological improvement, development of the communication field, environmental pollution, and using natural sources issues make the individual more sensible. Therefore, the consciousness which is about this kind of problem rises. The concept of sustainable consumption is based on the world’s sources and more sensible consumer behavior toward the environment. So, it focuses on the consciousness of natural source consumption of people and leaving a world, which has enough sources for living, to the other generation. From this point of view, this research aims to measure the behavior of university students living in Turkey. The survey is applied to 340 participants. The SPSS 21.0 is used for analyzing collected data. The results of the survey show that all null hypothesis is accepted, except environmental sensitivity. The environmental sensitivity variable has a statistically significant difference by gender. However, other variables such as saving, excessive purchasing, and reusing variables don’t have any difference according to gender.

Keywords: Sustainability, Sustainable Consumption, Sustainable Consumption Behavior, The Role of Gender

JEL Classification: D11, D18, D19

¹ Dr. Öğr. Üyesi Derya ŞAHİN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu Bil. Meslek Yüksek Okulu, deryasahin2@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5894-1554.

1. Giriş

Dünya nüfusundaki artışa paralel olarak tüketimin de günden güne artması, doğal kaynakların daha verimli kullanılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, 1970’lerde yalnızca üretim ile ilgili bir kavram olarak ele alınan sürdürülebilirlik, günümüzde tüketici davranışlarının da önemli bir belirleyicisi haline gelmiştir (Bulut vd., 2019:73). Doğal kaynakların sınırlı olması ve firmaların kar maksimizasyonu amacına yönelik yapmış oldukları üretime karşı bir bilinç ve farkındalık yükselse de bu uyanış üretimin en azından çevreye vermiş olduğu zararı minimize edecek ya da ortadan kaldıracak seviyede bir etki oluşturmamıştır. Bu sebeple sürdürülebilirlik üzerine yürütülen projelere yoğun bir ihtiyaç duyulmuştur. Fakat bu projelerin istenilen seviyede olmaması ve daha fazla sürdürülebilirlik üzerine konumlandırılmış projelere gereksinim duyulduğu da aşıkardır. Çevreye duyarlı, doğayı koruma odaklı ürün ve hizmetlerin geri dönüşüm süreçlerine uygun bir şekilde popüler hale getirilmesi için daha planlı projelere ihtiyaç vardır. Bu noktada politika ve yasa yapıcının teşvik edici bir rol üstlenmesi, aksi hususta ise caydırıcı nitelikte cezai müeyyidelerin uygulayıcısı ve takipçisi olması gereklidir. Böyle bir senaryoda doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve çevrenin tahribatı azaltılabilir, yükselen sürdürülebilirlik bilinci ile gelecek kuşaklara daha yaşanabilir bir dünya miras bırakılabilir (Kayıkçı vd., 2019:8).

Tam da bu noktada Birleşmiş Milletler ’in 193 katılımcı ülke ile hazırlamış olduğu Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, süreci algılayabilmemiz adına değerlidir. Birleşmiş Milletler tarafından “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” kapsamında hazırlanan “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde hazırlanan rapor, ülkelerin yoksulluklarına son verilmesi, iklim ve çevre sorunları ile mücadele, sağlık ve eğitim alanında eşitlik gibi konulara önemle değinmektedir (Birleşmiş Milletler, 2019). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Raporu (2019), 17 ana hedeften oluşmaktadır. Bu hedefler, küresel dengeli bir sosyal, ekonomik ve ekolojik kalkınma ihtiyacının ortak bir ifadesini temsil etmektedir. Raporun 12.ci hedefi özellikle “Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını sağlamak” üzerine yapılandırılmıştır. Bu hedef (Zhang ve Chabay, 2020:2), yerel veya bölgesel olarak uygun politika ve uygulamaları küresel olarak tutarlı, sürdürülebilir bir sürece entegre edecek şekilde tüketim kalıplarını ve yaşam tarzlarını derinlemesine yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır.

Sürdürülebilir tüketim kavramı, küresel bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın daha çok çevre boyutu ile ilişkilendirildiği ve bu sorunların önüne geçebilmek adına ortaya atılmış bir fikri kapsamaktadır. Dünya kaynaklarının sürdürülebilirlik kavramı dahilinde kullanılmasını hedef

alan ve çevreye verilen zararı minimize etme yollarını sorgulayan bir tüketim şekli olan sürdürülebilir tüketimi, hayata geçirmek için bireyin bilinçli olarak davranması ve bu doğrultuda farkındalık oluşturulması kavramın temelini oluşturmaktadır. Buradan hareketle çalışma, Türkiye’de yaşayan bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda bireyin sürdürülebilir tüketime teşvik edilmesi ve bu fikir ışığında bilinçlendirilmesi, ileriki yıllarda yapılacak çalışmalar açısından büyük önem taşımaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

18. yüzyılda “Sanayi Devrimi” ile başlayarak günümüze değin gelen süreçte ülkeler, ekonomik gelişmenin sonucu olarak doğal kaynakları umarsızca kullanmış, üretim ve tüketim seviyesini arttırmış, refah seviyesini yükseltme çabasını ana ölçüt olarak belirlemişlerdir. Bilhassa 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nüfus artışında yaşanan hız, enerji kaynakları ve gıda maddelerinin kullanımını arttırmış ve bu duruma bağlı olarak tüketim oranı toplumlarda artış göstermeye başlamıştır. Tüketimin hızla artması ise, doğal kaynakların yüksek oranda azaldığının fark edilmesini sağlamıştır. 1970’lere değin sadece bireylerin yaşam seviyelerinin arttırılmasına yönelik ekonomik gelişmeyi hedef alan birey, yavaş yavaş çevre konusunda bilinçlenmeye başlamış ve 1987 yılında “Sürdürülebilirlik” fikrinin literatüre girmesi ile ivme kazanmıştır (Hayta, 2009:144).

Literatür tarandığında sürdürülebilirlik kavramına yönelik çeşitli tanımların var olduğu kaynaklar görülebilmektedir. Sürdürülebilir kavramı üzerine yapılan tanımlar arasında en yaygın olarak kabul göreni Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yapılandır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan toplantıda “Ortak Geleceğimiz” başlıklı raporunda yer alan tanıma göre sürdürülebilirlik; “*gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin mevcut ihtiyaçlarının karşılanması*” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım “sürdürülebilirlik” ve “toplumsal eşitlik” kavramları arasındaki bağlantıyı açıklamaktadır. Toplumsal eşitlik, sürdürülebilirlik düşüncesinin sağlanmasında yararlanılan yöntemlerin yaşadığımız dönem ve gelecek nesillerin yararına olma düşüncesini kapsamaktadır. Dolayısıyla, kaynakların umarsızca tüketilmesi, geliştirilememesi, keşfedilememesi veya yanlış kullanılması gibi insanların benimsediği bazı yanlış uygulamalar, kaynakların şeklini ve miktarını etkilemektedir (Babaoğlu, 2010). Kaypak’a göre (2010:98) ise sürdürülebilirlik, spesifik bir ekosistemin veya devamlılığı olan herhangi bir sistemin, bozulmadan, ana kaynaklara fazla yüklenmeden, kesintisiz ve fazla kullanımla tüketmeden sürdürülebilmesi yetkinliği olarak tanımlanmaktadır. Gelecek nesillerin tüketim hakkının bugünden harcanılması ve bazı ayrıcalıklı grupların

günümüz kaynaklarını kendi kişisel çıkarları için kullanması, bilim dünyasını bu doğrultuda araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. 1991 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Rio’da düzenlenen Dünya Çevre Zirvesi, 1997 yılında iklimin korunmasına adına Japonya’da düzenlenen Kyoto Protokolü ve 2001 yılında Johannesburg Dünya Zirvesi toplantısında çevre korunması ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlarda; doğal kaynakların verimli kullanımı, çevrenin doğal görünümünün korunması, geri dönüşümünün artırılması, toprak, su ve hava kalitesinin bozulmasının önlenmesi, sera gazlarının emisyon oranının düşürülmesi ve atıkların azaltılması gibi konular sürdürülebilir kalkınma içinde yer almıştır (Kaypak, 2010: 99).

Sürdürülebilir tüketim (Karaca, 2018:56) “*temel ihtiyaçların karşılanması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile vazgeçilmez doğal kaynakların, zehirli maddelerin, atıkların ve kirliliğin yan ürünlerinin kullanımını en aza indiren mal ve hizmetlerin kullanılmasını*” kapsamaktadır. Sürdürülebilir tüketim davranışının gerçekleşebilmesi için bazı unsurların gerekliliği vurgulanmaktadır (Seyfang, 2006):

- Yerelleştirme: Yerel ekonomilerin güçlendirilmesi
- Ekolojik ayak izlerinin azaltılması: Geri dönüşüm bilincinin oluşması, malzeme tüketiminin ve atık seviyelerinin azaltılması
- Topluluk oluşturma: Sürdürülebilir topluluklar kurulması, katılımcı topluluklar içinde aktif vatandaşlıkların geliştirilmesi
- Kolektif eylem: Bu, hem kararları etkilemek ve hizmet sunmak için toplu olarak hareket etmeyi hem de kurumsal tüketim sorularını ele almayı kapsamaktadır.
- Yeni sosyal kurumlar inşa etmek: Toplumda sürdürülebilirlik bilincine yönelik davranışların özendirilmesi

Literatürde, sürdürülebilir tüketici davranışına yönelik çeşitli araştırmaların var olduğu görülmektedir. Araştırmaların uygulama alanlarına göre araştırmalar mikro ya da makro bağlamda incelenmiştir. Mikro bağlamda gerçekleştirilen çalışmalar (Hansen ve Schrader, 1997; Umut, Topuz, Velioğlu, 2015; Bulut vd., 2019; Khan ve Hameed, 2019; Soyer ve Dittrich, 2021) sürdürülebilir tüketici davranışlarının nedenlerine odaklanırken, makro bağlamda gerçekleştirilen çalışmalar (Theotokis ve Mangarani, 2014; Dinu, vd., 2020; Zhang ve Chabay, 2020) özellikle sürdürülebilirliği oluşturma, sürdürülebilir gıda tüketimi ile ilintili devlet politikalarını kapsamaktadır.

2.1.Sürdürülebilir Tüketime Odaklanan Çalışmalar

Çalışma kapsamında mikro bağlamda gerçekleşen sürdürülebilir tüketici davranışlarına odaklanıldığından, literatürde yer alan sürdürülebilir tüketici davranışlarına yönelik çalışmalar (Hansen ve Schrader, 1997; Umut, Topuz, Velioglu, 2015; Bulut vd., 2019; Khan ve Hameed, 2019; Soyer ve Dittrich, 2021) incelenmiştir. Bu çalışmalardan biri de Hansen ve Schrader (1997)'e aittir. Hansen ve Schrader (1997) sürdürülebilir toplum oluşturmaya yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada, bireyin yalnızca kendi faydasını düşünmeden toplumsal yarara da odaklanan tüketim düşüncesini benimsemelerinin önemi ve bu hususta toplumsal bağlamda neler yapılabileceği üzerine odaklanmışlardır. Araştırma sonucunda, tüketicilerin ihtiyaçlarından daha fazla tüketmeye yönelten tüketim anlayışı yerine doğal, ekonomik ve sosyal kaynakları kullanmada hem var olan hem de gelecek nesillerle eşit haklara sahip olma ilkesini içselleştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede bireylerin toplam tüketim miktarını azaltmaları ve çevreye duyarlı bir tüketim politikası oluşturmaları gerekliliği büyük önem arz etmektedir.

Soyer ve Dittrich (2021) Hollanda'da yaşayan tüketicilerin giysi satın alırken, kullanırken ya da ürünü elden çıkarırken sürdürülebilir uygulamaları benimsemeye nasıl ikna edilebileceklerini araştırdıkları çalışmada, tüketicinin satın alma ve ürünü elden çıkarma sürecinde motivasyonun önemli bir değişken olduğu, kullanımda ise motivasyon unsurunun hiçbir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Orindaru vd. (2021) pandemi süreciyle insanların finansal durumlarındaki belirsizliğin tüketim alışkanlıklarını da değiştirmeye ittiğini belirtmiştir. Covid-19 süresince yaşanan kriz döneminde insanların tüketim alışkanlıklarının değişimi üzerine odaklanan çalışma, bu süreçte tüketicinin daha ihtiyatlı satın alma kararları verdiğini, indirimli fiyatlara daha yüksek ilgi gösterdiğini ve işlenmiş ya da yarı işlenmiş ürünler yerine taze ürünleri satın alma tercihinin arttığını tespit etmişlerdir.

Umut ve arkadaşlarının (2015) tüketicilerin doğayı koruma ve geri dönüşüm bilincinin oluşması ile bu konulardaki tutum ve davranış yönelimlerini belirlemek amacı ile yapmış oldukları çalışmada, tüketicilerin doğru olarak bildikleri doğayı koruma davranışlarının, doğaya zarar verebileceğinin farkında olmadıkları sonucuna varmışlardır.

Bu çalışmaların yanı sıra 2019 yılında Avrupa Komisyonu, AB vatandaşlarının sürdürülebilir tüketim davranışlarına atıfta bulunan yeni bir büyüme stratejisi hazırlamıştır. Bu yeni strateji ile Avrupa Komisyonu, AB ekonomisinin geleceğini, 2050 yılına kadar net sera gazı emisyonu

olmadan kaynak verimli ve rekabetçi olacak şekilde şekillendirmeyi amaçlamaktadır. 2050 yılına kadar yıllık atık üretiminin küresel olarak %70 oranında artacağı, biyokütle, fosil yakıtlar, mineraller ve metaller dahil olmak üzere malzeme tüketiminin artacağı düşünüldüğünde, bu geçişin artık bir tercih değil, bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu durumun önümüzdeki 40 yılda ikiye katlanması beklenilmektedir (European Commission, 2019). Daha öz bir ifadeyle yarınların yaşanılabilir dünyasının inşa edilebilmesi için bireysel veya toplu olarak üretim ve tüketim süreçleri hakkında daha bilinçli kararların alınması gerekmektedir. Sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve toplumsal yönleri ve belirli tüketim kalıplarının sonuçları hakkında bilgi, insanların tüketim tercihlerinde ifade ettikleri tercihlerin oluşumunda önemli faktörlerdir (Zhang ve Chabay, 2020:2). Bu nedenle sürdürülebilir ürünlerin tüketimine teşvik etmek ve sürdürülebilir üretim yöntemlerinin sonuçları dikkate alınarak nasıl geliştirilebileceğine yönelik bilgisel boşluğun saptanarak doldurulması önem arz etmektedir.

2.2.Cinsiyetin Sürdürülebilir Tüketici Davranışındaki Rolüne Odaklanan Çalışmalar

Cinsiyetin tüketici davranışında önemli bir belirleyici olduğu literatürde yer alan çalışmalarla desteklenmektedir. Bu çalışmaların bazıları kadınların (Luchs ve Mooradian, 2012; Üstündağlı ve Güzeloğlu, 2015; Bulut vd., 2017; Rakib vd., 2021; Dangelico vd., 2022; Saraç, 2022) bazıları ise erkeklerin (Günay ve Oğuz, 2012) sürdürülebilir tüketici davranışına daha fazla önem verdiğini göstermektedir. Bununla beraber sürdürülebilir tüketici davranışında cinsiyete göre anlamlı bir farkın tespit edilmediği (Ay ve Zümrüt, 2005; D'Souza vd., 2007; Aktaş ve Çiçek, 2019) çalışmalar da yer almaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde cinsiyetin sürdürülebilir tüketici davranışı üzerindeki etkisini ortaya koymaya odaklanan farklı değişkenlerin yer aldığı görülmektedir. Bu değişkenlerdeki ortak nokta tüketim davranışındaki sürdürülebilirlik unsurunu ortaya çıkarmaktır. Nitekim konuyla ilintili yürütülen çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre; kadın tüketicilerin erkek tüketicilere nazaran sürdürülebilir tüketime daha fazla önem verdiği yapılan çalışmalar ile desteklenmiştir.

Sürdürülebilir tüketim kavramı, küresel bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın daha çok çevre boyutu ile ilişkilendirildiği ve bu sorunların önüne geçebilmek adına ortaya atılmış bir fikri kapsamaktadır. Dünya kaynaklarının sürdürülebilirlik kavramı dahilinde kullanılmasını hedef alan ve çevreye verilen zararı en aza indirme yollarını arayan bir tüketim anlayışı olan

sürdürülebilir tüketimi hayata geçirmek için bireyin bilinçli olarak davranması ve bu doğrultuda farkındalık oluşturulması kavramın temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ortaya atılan fikirlere odaklanıldığında; yaklaşımların iki ana husus üzerinde vuku bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki, dünya kaynaklarına ve çevreye daha duyarlı tüketim davranışlarının ortaya konulması ve olabildiğince tüketim sürecinden kaçınarak tüketim oranını minimize etmeye çalışmaktır. İkinci yaklaşımın odaklandığı husus ise tüketici davranışlarını sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde dönüştürürken bir yandan da üretim sürecini de bu doğrultuda şekillendirmeyi esas almaktadır. Bu çerçevede temiz üretim, eko-tasarım, geri dönüşüm ve yaşam döngüsünü temel alan üretimlere odaklanılmaktadır.

3.Araştırmanın Metodolojisi

3.1.Araştırmanın Amacı

Sürdürülebilir tüketici davranışı, güncel dönemde giderek artan öneme sahip bir kavram haline almıştır. Bu kavram tüketicilerin satın alma kararlarını şekillendirirken, ekonomik çevresel ve sosyal etkileri göz önünde bulundurarak bilinçli seçimler yapmalarını kapsamaktadır. Bu davranış biçimi salt bireysel çapta değil, bununla birlikte toplumsal ve küresel düzeyde olumlu değişimlere katkıda sağlamaktadır Sürdürülebilir tüketim, gelecek nesillerin yaşam kalitesini koruma, çevresel sürdürülebilirliği destekleme ve toplumsal adaleti sağlama amacını güder. Bu nedenle, tüketicilerin sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarını benimsemeleri, ekosistemlerin dengesini sürdürmek ve gezegenimizin sürdürülebilir bir geleceğe yönelik olarak ayakta kalmasına katkıda bulunmak açısından hayati bir rol oynar.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışma, Türkiye’de yaşayan bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda bireyin sürdürülebilir tüketime teşvik edilmesi ve bu fikir ışığında bilinçlendirilmesi, ileriki yıllarda yapılacak çalışmalar açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında üzerinde durulacak hipotezler ise aşağıda yer almaktadır.

H1: Katılımcılar için çevre duyarlılığı değişkeninde cinsiyete göre anlamlı bir fark vardır.

H2: Katılımcılar için ihtiyaç dışı satın alma değişkeninde cinsiyete göre anlamlı bir fark vardır.

H3: Katılımcılar için tasarruf değişkeninde cinsiyete göre anlamlı bir fark vardır.

H4: Katılımcılar için yeniden kullanılabilirlik değişkeninde cinsiyete göre anlamlı bir fark vardır.

3.2.Araştırmanın Yöntemi

Çalışma evrenini İstanbul Aydın Üniversitesi'nde 2022-2023 eğitim-öğretim yılı döneminde eğitim almakta olan ön lisans ve lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise İletişim Fakültesi ve Meslek Yüksekokulu'nda iletişim odaklı bölümlerde okuyan (Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Pazarlama) toplam 340 öğrenci oluşturmaktadır. Sürdürülebilirlikle ilintili konular toplumsal etkileşime ve iletişime ihtiyaç duyar. Bu nedenle araştırma, iletişim odaklı bölümlerde okuyan öğrenciler üzerinden gerçekleştirilerek sürdürülebilirlik konularına ilişkin iletişim stratejilerini anlamak ve geliştirmek adına da değerli olacağı düşünülmektedir. Örneklem belirleme aşamasında seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında araştırma sorularını ve hipotezlerini değerlendirmek için anket metodolojisi kullanılmıştır. Anket formu Doğan ve ark. (2015) tarafından geliştirilen "Sürdürülebilir Tüketici Davranışı Ölçeği"nden faydalanarak oluşturulmuştur. 17 maddeden oluşan dört boyutlu ölçeğin güvenirlik ve geçerlilik testi yapılmış olup Cronbach alpha değerlerin 0.70'in üzerinde tespit edildiği gözlemlenmiştir Böyle bir değere sahip olması da ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir

3.3.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Üniversite öğrencileri, herhangi bir konuya ilişkin geleceğe dair eğilimleri keşfetme açısından bilimsel bağlamda yapılan çalışmalarda sıklıkla araştırma evreni olarak tercih edilmektedir. Araştırma kapsamında odaklanılan sürdürülebilir tüketici davranışlarına dair eğilimleri keşfetmek adına bu çalışmada üniversite öğrencileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde sürdürülebilir tüketici davranışını üniversite öğrencileri üzerinden gerçekleştiren çalışmalar (Kamenidou vd., 2019; Salehi vd., 2021) literatürde yer almaktadır.

Çalışma evrenini İstanbul Aydın Üniversitesi'nde 2022-2023 eğitim-öğretim yılı döneminde eğitim almakta olan ön lisans ve lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise İletişim Fakültesi ve Meslek Yüksekokulu'nda bulunan toplam 340 öğrenciden meydana gelmektedir. Benzer şekilde sürdürülebilir tüketici davranışı üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda da (Ay ve Zümrüt, 2005; D'Souza vd., 2007; Aktaş ve Çiçek, 2019 Kamenidou vd., 2019; Salehi vd., 2021) 300-400 aralığında kişiye ulaşıldığı tespit edilmiştir Örneklem belirleme sürecinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme, ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin

araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler, ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanır (Malhotra, 2004: 321, Aaker vd., 2007: 394, Zikmund, 1997: 428). Bu sebeple çalışmanın örneklemini İletişim Fakültesi ve Meslek Yüksekokulu'nda eğitim ve öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

Amaçlı örnekleme, derinlemesine araştırma yapabilmek suretiyle çalışmanın amacı çerçevesinde bilgi yönünden zengin durumların tercih edilmesini kapsamaktadır (Büyüköztürk, 2012:9).

3.5.Araştırmanın Bulguları

Çalışmada ilk olarak tanımlayıcı istatistiklerin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda anket soru grubunda yer alan ölçeklerin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık gibi temel istatistik değerlerine dair ölçekler bazında değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

		ÇD	İDSA	T	YK
Tüm Katılımcılar	Ortalama	3,2012	2,7782	3,4221	2,9706
	Varyans	,917	1,464	1,309	,754
	Std. Sapma	,95750	,95750	1,14403	,86850
	Minumum	5,00	1,00	1,00	1,00
	Maksimum	5,00	5,00	5,00	5,00
	Çarpıklık	,069	,215	-,224	-,221
	Basıklık	-,585	-1,011	-,896	-,145

ÇD: Çevre Duyarlılığı İDSA: İhtiyaç Dışı Tüketim T:Tasarruf YK:Yeniden Kullanabilirlik

Anketten elde edilen veri setine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de verilmektedir. Ortalama değerlerin yaklaşık 3 civarı olması olumlu olarak belirtilen sorulara katılım oranının yüksekliğini göstermektedir. Standart sapma değerlerinin yaklaşık 1 puan seviyesinin altında olması görüş bildirenlerin çok aşırı farklı cevaplar vermediklerini belirtir. Bununla birlikte çevre duyarlılığına ilişkin ölçekli sorulara verilen yanıtlarda kadınların ortalama cevapları erkeklere nazaran daha fazla bu eğilimde olduklarını göstermektedir ($\bar{X}_1= 2.99$, $\bar{X}_2= 3.12$).

İhtiyaç dışı satın almaya ilişkin sorulara verilen cevaplarda ise erkeklerin eğilimlerinin kadınlara görece daha yüksek olduğu görülmektedir ($\bar{X}_1= 3.36$, $\bar{X}_2= 2.99$). Bununla birlikte

tasarrufu ölçmeye yönelik sorulara verilen cevaplarda ise kadınların tasarruf eğilimlerinin ortalama olarak erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($\bar{X}_1= 2.70$, $\bar{X}_2= 3.13$). Son olarak yeniden kullanılabilirlik davranışına ilişkin cevaplar göz önünde bulundurulduğunda kadınların vermiş oldukları cevapların ortalaması erkeklerin vermiş oldukları cevapların ortalamasından daha büyük olduğu görülmektedir ($\bar{X}_1= 3.92$, $\bar{X}_2= 3.69$). Ancak bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını analiz etmek üzere önce verinin dağılımına ilişkin hem Kolmogorov-Smirnov hem de Shapiro-Wilk normal dağılım testi uygulanmıştır.

Tablo 2. Kolmogorov-Smirnov, ve Shapiro-Wilk Testi

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk			
	İstatistik	s.d.	P	İstatistik	s.d.	P	
Tüm Katılımcılar	ÇD	,101	340	.000	,973	340	.000
	İDSA	,123	340	.000	,944	340	.000
	T	,098	340	.000	,941	340	.000
	YK	,116	340	.000	,968	340	.000

ÇD: Çevre Duyarlılığı İDSA: İhtiyaç Dışı Tüketim T:Tasarruf YK:Yeniden Kullanabilirlik

Tablo 2’de verilen Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk test sonuçlarına göre tüm değişkenler için verinin normal dağıldığı temel hipotezinin %5 anlam düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Bu sebeple veride kullanılması gereken analiz yöntemi nonparametrik testler arasından seçilmektedir. Bu sınama için Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Tablo 3. Mann Whitney U Testi

	Cinsiyet	N	Ortalama Sıra	Mann-Whitney U	P
ÇD	Erkek	81	177,65	8637,500	,016
	Kız	259	147,64		
	Toplam	340			
İDSA	Erkek	81	168,59	9996,000	,522
	Kız	259	176,59		
	Toplam	340			
T	Erkek	81	175,44	9210,000	,096
	Kız	259	154,70		
	Toplam	340			
YK	Erkek	81	173,20	9789,000	,359
	Kız	259	161,85		
	Toplam	340			

ÇD: Çevre Duyarlılığı İDSA: İhtiyaç Dışı Tüketim T:Tasarruf YK:Yeniden Kullanabilirlik

Tablo 3'te katılımcıların çevre duyarlılığı, ihtiyaç dışı satın alma, tasarruf ve yeniden kullanılabilirlik değişkenlerinin cinsiyete göre farklarının istatistik olarak anlamlı olup olmadığı sınınamak üzere yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına yer verilmektedir. Buna göre çevre duyarlılığı haricinde tüm değişkenler için temel hipotezler kabul edilmektedir. ($p < 0.05$). Test sonucunda elde edilen p değeri 0.016 olduğu için yokluk hipotezi reddedilir ve çevre duyarlılığı değişkeni için cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılır. İhtiyaç dışı satın alma, tasarruf ve yeniden kullanılabilirlik değişkenleri için ise cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

5. Sonuç

Tüketim günlük hayatımızın son derece önemli bir parçası haline geldiğinden, bilimsel araştırmayı hak eden bir konu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ancak bu odaklanma nispeten yenidir. Sürdürülebilir tüketim, tüketimin çevresel etkilerini azaltmak için toplumun her seviyesinde yaygın davranış değişiklikleri gerektiren bir çevre politikası hedefi olarak geçerlilik kazanmaktadır.

Toplumda ekolojik bilgi ve eğitimi teşvik etmek, tüketim kalıplarını, hükümet politikalarını etkiler ve uzun vadede daha yeşil ve daha sürdürülebilir bir ekonominin inşasına katkıda bulunur (Zhang ve Chabay, 2020). Tüketim ve üretim hakkında bilinçli bireysel veya toplu kararlar vermek, daha sürdürülebilir ürünler tüketmenin sonuçları hakkında bilgi sahibi olmayı ve daha sürdürülebilir üretim yöntemlerini düşünmeyi gerektirir (Ladaru ve Marin, 2020). Dolayısıyla bireylerin karar verme sürecinde çevresel, ekonomik, sosyal, kültürel sinerjinin rolünü anlamak ve tüketim alışkanlıklarının sonuçlarını göz önünde bulundurmamak, insanların tüketim sürecinde sahip oldukları tercih kalıplarını oluşturmada kilit faktörlerdir.

Buradan hareketle araştırmanın amacını ortaya koyabilmek adına en uygun modeli bulmak için literatür taraması yapılmıştır. Araştırma neticesinde; Doğan ve arkadaşlarının (2015) çalışmasından yararlanılarak sürdürülebilir tüketici davranışı dört boyut altında incelenmiştir. Benzer şekilde Uzun ve Altaş (2017), Aktaş ve Çiçek (2019), Özdemir (2021) ve Saraç'ın (2022) aynı boyutlar üzerinden sürdürülebilir tüketici davranışını incelediği saptanmıştır.

Çalışmanın öncelikli olarak kullanılan dört temel ölçeğin; çevre duyarlılığı, tasarruf, ihtiyaç dışı satın alma ve yeniden kullanılabilirlik ölçeklerinin genel değerlendirmeleri yapılmıştır. Değerlendirme kapsamında; ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri belirtilmiştir. Çalışmanın devamında ise ölçekler arasındaki ilişkilerden hareketle kurgulanan hipotezler sırasıyla test edilmiştir. Katılımcıların çevre duyarlılığı, tasarruf, ihtiyaç dışı satın alma ve yeniden kullanılabilirlik değişkenlerinin cinsiyete göre farklarının istatistik olarak anlamlı olup olmadığı sınamak üzere ise yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırma sonucunda; çevre duyarlılığı değişkeninin için cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunduğu, tasarruf, ihtiyaç dışı satın alma ve yeniden kullanılabilirlik değişkenleri için ise cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde ise bu çalışmaya benzer (Karalar ve Kiracı, 2010; Üstündağlı ve Güzeloğlu, 2015; Bulut vd., 2017; Aktaş ve Çiçek, 2019; Saraç, 2022) sonuçların yer aldığı görülmektedir.

Çevre duyarlılığı boyutunun kadınlarda erkeklere göre daha yüksek çıktığı bu çalışmanın sonucu literatürde yer alan bazı çalışmalar ile (Zimmer vd., 1994; Autio ve Heinonen, 2004, Bulut vd., 2017) desteklenmektedir. Bu durumun kadın tüketicilerin çevreye karşı erkeklere nazaran daha duyarlı olmasıyla açıklanabilir. Bu duyarlılık, kadınların sürdürülebilirlikle ilgili konulara yönelik bilinçli tüketim kararları almasına ve bu alanda liderlik rolü üstlenmelerine olanak tanır. Kadınların sürdürülebilir tüketim konusundaki bu öncülüğü, genel olarak toplumsal normları ve tüketim alışkanlıklarını şekillendirme potansiyeline sahiptir. Ancak bu durumun bireysel tercihlere ve kültürel faktörlere de bağlı olarak değişebileceğini de

unutmamak gerekmektedir. Bununla birlikte kadınların sürdürülebilir tüketim konusundaki bu yüksek duyarlılık düzeyi, genellikle aile içinde ve toplumda sürdürülebilir davranışların yayılmasında bir itici güç olarak işlev gördüğü de ortaya çıkarabilir.

Merkezi noktaya cinsiyet değişkenini konumlandıran sürdürülebilir tüketici davranışlarını inceleyen araştırmalarda (Dzialo, 2017; Kennedy ve Kmec, 2018; Salehi vd. 2021) en önemli husus bireyin bu farklılıklardan doğan istek ve ihtiyaçlarını kavrayarak sürdürülebilirlik anlayışını bir yaşam tarzı haline dönüştürmeyi amaçlamaktır. Bu hususta ortaya konulan araştırmalar neticesinde elde edilen verilerle daha etkili ve kapsamlı sürdürülebilirlik stratejilerinin geliştirilmesi önemlidir.

Cinsiyet değişkeninin sürdürülebilir tüketici davranışı üzerindeki etkisini incelemek, ileride yapılacak sürdürülebilirlik çabalarının başarılı olabilmesi için önemlidir. Farklı cinsiyet gruplarının sürdürülebilirlikle ilintili ürün ve hizmetlerde farklı tepkiler verme durumunun tespit edilmesi, gelecek dönemlerde hazırlanacak pazarlama stratejilerinin daha etkili olmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca cinsiyet temelli araştırmalar pazarlamacılara ve firmalara hedef kitlesine daha etkili bir biçimde ulaşma ve sürdürülebilirlikle ilintili mesajların daha etkin bir şekilde oluşturulmasını sağlayacaktır. Böylelikle cinsiyet gruplarının motivasyonlarını ve ihtiyaçlarını anlayarak etkili mesajların ve stratejilerin geliştirme potansiyelini de güçlendirecektir.

Elde edilen bütün sonuçlar doğrultusunda, çevre duyarlılığı, tasarruf, ihtiyaç dışı satın alma ve yeniden kullanılabilirliğin üniversite öğrencilerinin sürdürülebilir tüketici davranışı üzerinde önemli değişkenler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada incelenen değişkenlerin üniversite öğrencilerinde çevre duyarlılığı değişeni dışında cinsiyete göre anlamlı bir fark yaratmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada üniversite öğrencilerinin gelecekteki karar vericiler ve tüketiciler arasında yer alacaklarını düşünürsek böyle bir grubun üzerinden sürdürülebilir tüketici davranışını anlamak, gelecekteki tüketici trendlerini kavramak ve yönlendirmek adına kritik bir önem taşır. Ayrıca üniversite döneminin kişinin dünya görüşünün şekillenmesi açısından önemli bir süreç olması (Gardner, 2011; Chan, 2016) bu konuda farkındalığın artmasına ve bilinçli tüketici davranışının gelişimine de katkı sağlayacaktır.

Bu sonuçlar göz önüne alındığında gelecek çalışmalar için bazı öneriler yapılabilir. Tüketicilerin sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığını ve bilgi düzeyini artırmak amacıyla gelecek araştırmalarda sürdürülebilirlikle ilintili olarak hazırlanan kampanyaların tüketici üzerindeki etkisi incelenebilir. Bununla birlikte yeni medya ortamlarının bu denli etkin ve aktif

kullanıldığı günümüzde, yeni medya araçları vasıtasıyla sürdürülebilirlikle ilgili gönderilen mesajların tüketici üzerindeki etkililiğini ölçmek de pazarlamacılara önemli bir veri sağlayacaktır. Son olarak sürdürülebilir tüketici davranışlarını kültürel farklılıklar üzerinden inceleyerek bu faktörün sürdürülebilir tüketici davranışlarına etkisi araştırılabilir ve böylelikle gelecek çalışmalara önemli katkılar sağlanabilir.

Kaynakça

- Aaker, D.A., Kumar, V. ve Day, G.S., (2007). *Marketing Research*, 9. Edition, John Wiley & Sons, Danvers
- Aktaş, S. C. ve Çiçek, B. (2019). Farklı Kuşaktaki Kadın ve Erkeklerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının İncelenmesi, *Third Sector Social Economic Review*, 54(4), 1957-1978.
- Autio, M. ve Heinonen V. (2004). To Consume or not to Consume? Young People's Environmentalism in the Affluent Finnish Society, *Young*, Vol.12, No:2, 137-153.
- Ay, C., Zümrüt, E., (2005). "Çevre Bilinçli Tüketiciler", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:10, 238-263.
- Babaoğlu, M., Erişim Tarihi; 30.07.2010, Yoksulluk, Sürdürülebilir Tüketim ve Tüketici Eğitimi, "ww.tupadem.hacettepe.edu.tr/dokumanlar/yoksulluk.pdf.
- Baştürk, S. ve Taştepe, M. (2013). *Evren ve Örneklem, Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Vize Yayıncılık.
- BM (2019). *The Sustainable Development Goals Report 2019*, New York, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-GoalsReport-2019.pdf> (20.08.2022)
- Bulut, Z.A., Özkaya, F.T., Karabulut, A.N. ve Atağan, G. (2019). Gıda Ürünlerinin Sürdürülebilir Tüketimi Bağlamında Tüketici Tipolojisi Geliştirme Çalışması, *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 73-90.
- Bulut, Z.A., Kökalan Çımrın, F. ve Doğan, O. (2017), Gender, Generation and Sustainable Consumption: Exploring the Behaviour of Consumers from Izmir, Turkey, *International Journal of Consumer Studies*, No:41, 597-604.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Örneklem Yöntemleri*, <http://cv.ankara.edu.tr/duzenleme/kisisel/dosyalar/21082015162828.pdf>
- Chan, Roy Y. (2016). Understanding the Purpose of Higher Education: An Analysis of the Economic and Social Benefits For Completing A Collage Degree, *JEPPA*, 6(5), 1-41.
- Dangelico, R.M., Schiaroli, V. ve Fraccascia, L. (2022). Is Covid-19 changing sustainable consumer behavior? A survey of Italian consumers, *Sustainable Development*, 30(6), 1477-1496, <https://doi.org/10.1002/sd.2322>
- Dinu, M., Patarlageau, S.R., Petrariu, R., Constantin, M. ve Potcovaru, A.M. (2020). Empowering Sustainable Consumer Behavior in the EU by Consolidating the Roles of Waste Recycling and Energy Productivity, *Sustainability*, 12, 2-24, <https://doi.org/10.3390/su12239794>
- Doğan, O., Bulut, Z.A. ve Çımrın, F.K. (2015). Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çabası, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 29(4), 659-678.
- D'Souza, C., Taghian, M., Lamb, P. ve Peretiatko, R. (2007). "Green Decisions: Demographics and Consumer Understanding of Environmental Labels", *International Journal of Consumer Studies*, No:31, 371-376.
- Dzialo, Liz (2017). The Feminization of Environmental Responsibility: A Quantitative, Cross-National Analysis. *Environmental Sociology* 3(4), 427-437. doi: 10.1080/23251042.2017.1327924
- European Commission (2019). *The European Green Deal*; European Commission: Brussels, Belgium.
- Gardner, Howard (2011). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*, United Kingdom, Basic Books.
- Günay, G. ve Oğuz, A. (2012). Sustainable Development from The Family to The Society, 2nd International Conference on Human and Social Sciences, (ICHSS'12) 23-24 March 2012, Tirana/ALBANIA.

- Hayta, A.B. (2009). Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 143-151.
- Hansen, U. ve Schrader, U. (1997), A Modern Model of Consumption for a Sustainable Society, *Journal of Consumer Policy*, 20, 443-468.
- Kamenidou, I.C., Mamalis, S.A., Pavlidis, S. ve Bara, E.G. (2019). Segmenting the Generation Z Cohort University Students Based on Sustainable Food Consumption Behavior: A Preliminary Study, *sustainability*, 11(3), 2-22, <https://doi.org/10.3390/su11030837>
- Karaca, Ş. (2018). Duygusal ve Bilişsel Güdülerin Sürdürülebilir Giysi Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini İncelemeye Yönelik Bir Çalışma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 254-268.
- Kayıkcı, P., Armağan, K. ve Dal, N.E. (2019). Sürdürülebilir Pazarlama: Kavramsal Bir Çalışma, *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 77-93.
- Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 93-114.
- Kennedy, Emily H. ve Kmec, J. (2018). Reinterpreting The Gender Gap in Household Pro-Environmental Behaviour. *Environmental Sociology*, 4(1), 299–310. doi: 10.1080/23251042.2018.1436891
- Khan, K. ve Hameed, Iulie (2019). Relationship between Consumer Motivations and Sustainable Consumer Behavior in a Developing Market, *KASBIT Business Journal (KBJ)*, 12, 161-191.
- Ladaru, R. ve Marin, F. (2020). The synergy between Tulcea county development model proposed by the World Bank and consumption behavior of territorial administrative units | International Business Information Management Association (IBIMA). In *Proceedings of the Sustainable Economic Growth, Education Excellence, and Innovation Management through Vision 2020*, 394–404.
- Luchs, M.G. ve Mooradian, T.A. (2012). Sex, Personality, and Sustainable Consumer Behaviour: Elucidating the Gender Effect, *Journal of Consumer Policy*, 35, 127-144.
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing Research an Applied Orientation*, 4. Edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Orindaru, A., Popescu, M.F., Ciescu, Ş.C., Botezatu, F., Florescu, M.S ve Albu, C.C.R. (2021). Leveraging COVID-19 Outbreak for Shaping a More Sustainable Consumer Behavior, *Sustainability*, 13, 2-19, <https://doi.org/10.3390/su13115762>
- Özdemir, N. (2021). Dindarlık ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı: Gönüllü Sadeliğin Aracı Rolü, *Turkish Journal of Marketing*, 6(1), 70-89.
- Pinto, Diego C., Herter, Marcia M., Rossi, Patricia ve Borges, Adilson (2014). Going Green For Self or For Others? Gender and Identity Saliency Effects on Sustainable Consumption, *International Journal of Consumer Studies*, 38, 540-549, <https://doi.org/10.1111/ijcs.12114>
- Rakib, M. & Chang, H. J. & Jones, R. P. ve Jung, K. (2022) The Effects of Brand Emotion and Action Desire on Sustainable Consumer Behavior: The Moderating Roles of Gender and Sustainability Motivation, *International Textile and Apparel Association Annual Conference Proceedings* 78(1). doi: <https://doi.org/10.31274/itaa.13745>
- Salehi, S., Telesiene, A. ve Pazokinejad, Z. (2021). Socio-Cultural Determinants and the Moderating Effect of Gender in Adopting Sustainable Consumption Behavior among University Students in Iran and Japan, *Sustainability*, 13(16), 2-14, <https://doi.org/10.3390/su13168955>
- Saraç, Ö. (2022). Kültür Turistlerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Cinsiyete Göre Farklılıkları: Safranbolu Üzerinde Bir Araştırma, *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12 (2), 265-283, DOI: 10.14230/johut1209

- Seyfang, G. (2006), Sustainable consumption, the new economics and community currencies: developing new institutions for environmental governance. *Regional Studies*, 70 (7), 781-791.
- Soyer, M. ve Dittrich K. (2021). Sustainable Consumer Behavior in Purchasing, Using and Disposing of Clothes, *Sustainability*, 13, 2-17, <https://doi.org/10.3390/su13158333>
- Theotakis, A. Mangarani, E. (2014). The Impact of Choice Architecture on Sustainable Consumer Behavior: The Role of Guilt, *J Bus Ethics*, 131, 423-437.
- Umut, M.Ö., Topuz, Y.V. ve Velioğlu, M.N. (2015). Çöpten Geri dönüşüme Giden Yolda Sürdürülebilir Tüketiciler, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 264-288, Doi Number: 10.18026/cbusos.68623
- Uzun, F. V. ve Altaş, A. (2017). Kapadokya Bölgesi’ni Ziyaret Eden Turistlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışları, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 1-10.
- Üstündağlı, E. ve Güzeloğlu, E. B., (2015). Gençlerin Yeşil Tüketim Profili Farkındalık Tutum ve Davranış Pratiklerine Yönelik Analiz, *Global Media Journal*, Sayı:5, 341-362.
- Zhang, Y. ve Chabay, I. (2020).How “Green Knowledge” Influences Sustainability through Behavior Change: Theory and Policy Implications. *Sustainability* , 12, 6448
- Zikmund, W. G. (1997). *Business Research Methods*, 5. Edition, The Dryden Press, Orlando.
- Zimmer, M.R., Stafford, T.M. ve Stafferd, M.R. (1994). Green Issues: Dimensions of Environmental Concern, *Journal of Business Research*, Vol.30, No:1, 63-74.

KAMU KURUMLARI WEB SİTELERİNİN ERİŞEBİLİRLİK BAĞLAMINDA VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Gonca YÜZBAŞI¹

Öz

Web sitelerinin tasarımları, erişilebilirlik özelliklerini kapsayacak şekilde planlanmalıdır. Bu nedenle erişilebilirlik günümüzde önemli bir konu olarak tartışılmaktadır. Engelli ya da engelli olmayan, yaşlı ya da genç vb. birçok vatandaş istedikleri bilgiye ve işleme aynı şartlarda ulaşabilmelidir. Vatandaşlar devletle sarsılmaz bir ilişki içerisinde. Devlet kurumlarına ait web sitelerinin erişilebilirlik koşulları vatandaşlar açısından önemlidir. Bu bağlamda T.C. Bakanlık web sitelerinin erişilebilirlik açısından etkinlik performanslarının incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma yöntemi olarak belirlenen "veri zarflama analizi girdi ve çıktı değişkenlerine göre birimlerin etkinliklerini ortaya çıkaran çok kriterli bir değerlendirme yöntemidir. Bu yöntem ile bakanlık web sitelerinin birbirlerine göre etkinlik performanslarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bakanlıkların web sitelerine ait hata sayısı girdisi (bilinen ve potansiyel erişilebilirlik hataları) ile içerik sayısı çıktısı (duyuru sıklığı sayısı, iletişim içeriği sayısı, e-uygulama sayısı) değişkenleri kullanılarak veri zarflama analizi yapılmıştır. Girdi değişkenleri olan erişilebilirlik hataları WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) kılavuzuna göre tespit edilmiştir. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı'na ait web sayfalarının erişilebilirlik açısından etkin web sayfalarına sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Sağlık Bakanlığı web sitesinin ise diğer bakanlık web sitelerine göre etkinlik sınırına en yakın olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Erişilebilirlik, Web, Çok Amaçlı Karar Verme, İletişim, Etkinlik.

JEL Sınıflaması: M15, C38, C44, H11

REVIEW OF PUBLIC INSTITUTIONS WEBSITES IN THE CONTEXT ACCESSIBILITY WITH DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

Abstract

Many processes in people's lives have changed with the introduction of the Internet. The designs of the websites should be planned according to the use of all people. Accessibility is discussed as an important issue today. All people should be able to access under the same conditions the information they want. People have a constant relationship with the state. For this reason, websites of government are institutions that need to pay more attention to accessibility conditions. The aim of the study is to investigate the effectiveness of ministry websites in terms of accessibility with data envelopment analysis. In this context, 12 ministry websites were analyzed with input variables (number of web accessibility potential and known errors) and output variables (number of announcement frequency, number of communication content, number of e-applications). Accessibility errors, which are input variables, were detected according to the WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) guide. It was concluded that the web pages of Ministry of Treasury and Finance, the Ministry of Industry and Technology and the Ministry of Trade have effective in terms of accessibility. It was concluded that the website of the Ministry of Health is closest to the effectiveness limit compared to other ministry websites.

Keywords: Data Envelopment Analysis, Accessibility, Web, Multicriteria Decision Making, Communication, Efficiency.

JEL Classification: M15, C38, C44, H11

¹ Dr.Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, gyuzbasi@adiyaman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-02.13-7310.

1.Giriş

İnternet üzerinden web sitelerine erişimin kolaylaştırılması kullanıcılar açısından önemlidir. Erişilebilirlik kavramı, geniş kapsamlı kullanıcı kitlesine hitap etmektedir. Bu kitleye yönelik ilkeleri ve düzenlemeleri içermektedir. Web erişilebilirliği ise hedef kullanıcıların bilişsel, fizyolojik, sosyolojik vb. gibi çeşitli farklılıkları bile olsa, web teknolojilerinden sorunsuz bir şekilde faydalanmalarını ifade etmektedir. Devlet açısından web erişilebilirliği ise elektronik olarak sunulan kamu hizmetlerine tüm vatandaşlar tarafından ulaşılabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle web sitelerindeki açıklamalar, görsellerle mantıklı olmalı ve içeriği ile ilgili yeterli bilgi vermelidir (Ahn vd., 2006,).

Erişilebilirlik, evrensel tasarım kavramı ile iç içedir. 2007 yılında Birleşmiş milletlerde yapılan insan hakları anlaşması engellilerin haklarına ilişkin olarak düzenlenmişti. Evrensel tasarım kavramı, ilk olarak bu sözleşmenin eylem planına dahil edildi. "Evrensel tasarım", ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin tüm insanlar tarafından, mümkün olan en geniş kapsamda, tasarlanması anlamına gelmektedir (Ostroff, 2011 ; Uslu ve Sakodur, 2014). Bu kapsamda evrensel tasarım yedi ilkedен oluşmaktadır. Bunlar;

- Evrensel tasarım farklı özellikteki insanlar için pazarlanabilir ve kullanılabilir olmalıdır.
- Bireysel tercihleri ve yetenekleri en geniş kapsamda değerlendirmelidir.
- Anlama kolaylığı sağlamalıdır.
- Ortam koşulları veya duyuusal yeteneklerden bağımsız olarak gerekli bilgileri etkili bir şekilde iletmelidir.
- Eylemlerin tehlikelerini ve olumsuz sonuçlarını en aza indirmelidir.
- Minimum gayret ile verimli ve rahat bir şekilde kullanım sağlamalıdır.
- Geniş bir kullanım alanı sağlamalıdır (Iwarsson ve Ståhl ,2003).

Evrensel tasarımı göz önünde bulundurarak planlama yapmak, engelli kullanıcılar hedef kitlesinin bir üyesi olsalar bile erişilebilirliği sağlamaktadır (McHale, 2011). Bu nedenle devlete ait web sitelerinin erişilebilirlik özellikleri kullanıcılar için evrensel tasarım temel alınarak geliştirilmelidir (Acartürk ve Yıldırım, 2006). Web sitelerinin erişilebilirlik performanslarının etkinliğinin ortaya çıkarılması birçok açıdan faydalıdır.

Çalışma şu sırada dizayn edilmiştir: İlk olarak çalışmada erişilebilirlikle alakalı çalışmalar tablo halinde sunulmuştur. Genel literatürden sonra kamu web siteleri ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. İkinci aşamada çalışmada kullanılan yöntem incelenmiştir. Daha sonra ele alınan literatür doğrultusunda girdi ve çıktı değişkenleri belirlenmiştir. Çalışmada T.C. bakanlık web sitelerinin erişilebilirlik açısından etkinlikleri araştırılmıştır. Bu nedenle devlete ait bakanlıkların web siteleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Veri zarflama analizi ile Bakanlık web sitelerinin birbirlerine göre olan etkinlik skorları hesaplanmıştır. Bakanlık web sitelerinin birbirlerine göre erişilebilir olma durumlarını incelemek ve etkinliklerini hesaplamak çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlarla web sitelerine erişilebilirlik ile ilgili yararlı bilgiler sunulmuştur. Etkin olan bakanlık web sitelerinin tespit edilmesinin diğer bakanlık web siteleri için faydalı olacağı düşünülmektedir.

2.Web İçeriği Erişebilirlik Kılavuzu (WCAG)

WCAG (Web Content Accessibility Guidelines), tam kapsamlı bir web erişilebilirliği ve kullanılabilirliği değerlendirme prosedürü için bir öneri kılavuzudur (Gonçalves vd., 2014). Mevcut bilimsel literatür, belirli bir web sitesinin erişilebilirlik uyumluluğunu değerlendirmenin en etkili yolunun hem otomatik araçları hem de manuel değerlendirme prosedürlerini birleştirmek olduğunu göstermektedir (Gohin ve Vinod, 2013; Petrie ve Beyan, 2019). Çalışmada girdi değişkeni olarak kullanılan erişilebilirlik hata sayıları WCAG kılavuzuna göre belirlenmiştir.

WCAG erişilebilirlik kılavuzunun da yer alan belli standartlar vardır. Bu standartlar engelli insanların ihtiyaçlarına göre belirlenmiştir. Özür gruplarının bütününe hitap etmese de pek çok engelli bireyin internet erişimine olanak sağlamaktadır. Kılavuzda engellilerin yansıra yaşlı ve çocuklar içinde erişim standartları bulunmaktadır. WCAG 1.0'in içeriğinin geliştirilmesiyle WCAG 2.0 kılavuzu 2008'de yayınlanmıştır. Mobil teknolojilere erişiminde göz önünde bulundurulduğu WCAG 2.1. ise 2018 yılında yayınlanmıştır.

WCAG farklı özür gruplarının ihtiyaçlarını eksiksiz olarak karşılamasa da birçok engelli kullanıcıya erişim kolaylığı sağlamaktadır. Bu standartlar ayrıca yaşlılar, çocuklar ve diğer tüm kullanıcılar için de internet sitelerinin erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Burada web sitelerinden elde edilen erişilebilirlik hataları WCAG'nin temel ilkesi olan algılanabilirlik, çalışabilirlik, anlaşılabilirlik ve sağlamlık ile ilgilidir. Bu ilkeler ise 12 yönergeden meydana gelmektedir.

Algılanabilir bilgi ve kullanıcı ara yüzü: Metin seçenekleri ve metin olmayan içerikler, multimedya için başlıklar ve diğer alternatifler bu başlık altında incelenmektedir. İçerik farklı şekillerde sunulabilmelidir, içeriği anlamak ve duymak daha kolay hale getirilmelidir.

- **Alternatif Metin:** Metin şeklinde olmayan içeriklerin eşdeğerlerini ifade etmektedir. Görüntüler için simge, düğme ya da grafikler eklenmesi, grafikler, diyagramlar ve resimlerde gösterilen verilerin açıklanması, ses ve video dosyaları gibi içeriklerin kısa açıklamaları, form kontrolleri, girdi ve diğer kullanıcı arabirimi bileşenleri için etiketler örnek gösterilebilir.
- **Multimedya için Başlıklar ve Diğer Alternatifler (Zaman Tabanlı Medya):** Sesi duyamayan veya videoyu göremeyen kişiler için alternatiflerin meydana getirilmesini ifade eder. Bir radyo röportaj kaydı gibi sesli içeriğe ait metin transkriptleri ve altyazıları örnek verilebilir.
- **Uyumluluk:** Web sitesinden iletilen bilgi ve belgeleri ekran okuyucu programların çözebilmesi için gereken ayarları ifade etmektedir. Ayrıca sadece metin olarak da sunulabilmelidir. Bu düzenlemeler yapılırken anlam bütünlüğü korunmalıdır.
- **Ayrt edilebilirlik:** İçerikler kolayca duyulmalı ve görülmelidir. Bu gereksinimin karşılanması, önemli bilgilerin ayrt edilebilir hale gelmesi için ön planı arka plandan ayırmaya yardımcı olur.

Çalışabilir kullanıcı ara yüzü ve navigasyon: İşlevsellik klavyeden sağlanabilmelidir. Kullanıcıların içeriği okuma ve kullanma süresi yeterli olmalıdır. İçerik fiziksel reaksiyonlara neden olmamalıdır. Kullanıcılar kolayca gezinebilmeli, içerikleri bulabilmeli ve nerede olduklarını belirleyebilmelidirler. Kullanıcılar bilgisayara klavyeden farklı olarak değişik girdilerle işlem yapabilmelidirler.

- **Klavye erişilebilirliği:** Çoğu kişi fareyi kullanmaz ve Web ile etkileşim için klavyeye güvenir. Kullanılabilen tüm işlevler klavye ile de kullanılabilir. Klavye odağı, içeriğin herhangi bir yerinde sıkışıp kalmamalıdır. Web tarayıcılarına, yazma araçlarına ve diğer araçlara klavye desteği sağlamalıdır.
- **Zamanın yeterliliği:** Bazı insanların içeriği okumak ve kullanmak için diğerlerinden daha fazla zamana ihtiyacı vardır. Örneğin, bazı insanlar bir web sitesinde metin yazmak,

talimatları anlamak, kontrolleri çalıştırmak veya başka bir şekilde görevleri tamamlamak için daha fazla zamana ihtiyaç duyar.

- **Takılmalar:** Belirli hızlarda veya kalıplarda yanıp sönen içerikler tamamen önlenmelidir. Çünkü kilitlenmeye sebep olmaktadır.
- **Navigasyon:** Kullanıcılar web site içerisinde kolayca gezinebilmeli, içerik bulabilmeli ve nerede olduklarını belirleyebilmelidirler. Kullanıcıların kendilerini yönlendirmelerini ve etkili bir şekilde gezinmelerini sağlayan içerikler organize edilmelidir.
- **Farklılık:** Kullanıcılar klavyenin ötesinde farklı giriş modalitelerini kullanmak isteyebilirler. Dokunmatik aktivasyon, ses tanıma (konuşma girişi) ve hareketler gibi klavyenin ötesinde giriş modaliteleri, içeriğin birçok kişi için kullanımını kolaylaştırır. Bu özellikler sağlanmalıdır.

Anlaşılabilir bilgi ve kullanıcı ara yüzü: Metinler okunabilir ve anlaşılabilir olmalıdır. İçerik öngörülebilir şekillerde çalışmalıdır. Kullanıcıların hataları önlemelerine ve düzeltmelerine yardımcı olunmalıdır.

- **Okunabilirlik:** Metin içeriğinin mümkün olan en geniş kitle tarafından okunabilme ve anlaşılabilir olması sağlanmalıdır. Sayfa anadilini belirlemek, kısaltmalar için tanımlar sağlamak, net ve basit bir dil meydana getirmek için tasarım yapılmalıdır.
- **Öngörülebilirlik:** İçerik öngörülebilir şekillerde çalışmalıdır. Kullanıcılar öngörülebilir ara yüzlere güvenmektedirler. Birden fazla sayfada tekrarlanan gezinme mekanizmaları her seferinde aynı yerde görünmelidir. Web sayfalarında tekrarlanan kullanıcı arabirimi bileşenleri, her seferinde aynı etiketlere sahip olmalıdır. Web sayfasındaki önemli değişiklikler kullanıcının izni olmadan gerçekleşmemelidir.
- **Giriş Yardımı:** Kullanıcıların hatalarını önlemelerine ve düzeltmelerine yardımcı olunmalıdır. Formlar ve diğer etkileşimler, birçok insan için kafa karıştırıcı veya kullanımı zor olabilir. Sonuç olarak, hata yapma olasılıkları daha yüksek olabilir. Bu nedenle bu hatalar önlenebilir olmalıdır. Açıklayıcı talimatlar, hata mesajları ve düzeltme önerileri verilmelidir.

Sağlam içerik ve güvenilir yorumlama: İçerik, mevcut ve gelecekteki kullanıcı araçlarıyla uyumlu olmalıdır. (<https://www.w3.org/WAI/fundamentals/accessibility-principles/> Erişim tarihi: 01.04.2023)

3. Literatür Taraması

Erişilebilirlikle alakalı literatürde yerli ve yabancı birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı Tablo 1.'de bir araya getirilmiştir.

Tablo.1. Erişilebilirlikle ilgili yapılan çalışmalar

YAZAR	İNCELENİLEN ÖZELLİK	YÖNTEM
Cevher (2015)	Kurumsal Özellikler, Hedef Kitle, Sunulan Hizmetler, İletişim Alanı, Yabancı Dilde web Sayfası	İçerik analizi
Kaya ve Över, (2019)	Çalışma Prensipleri, Site içi Kategori Düzeni, İletişim bilgileri, Sosyal Medya, Diğer Aktiviteler.	İçerik analizi
Uçak ve Çakmak, (2009)	14 anket sorusuna ek olarak bilgisayar ve İnternet kullanım düzeyleri, bölüm web sayfasını kullanım sıklıkları ve kullanım amaçları	Nitel ve Nitel araştırma
Aksoy ve Şengel, (2018)	Alternatif metin, uyarlanabilirlik, navigasyon, okunabilirlik ve giriş yardımı yönergeleri	AChecker ve WAVE ile hata tespiti
Ertürk vd, (2014)	Algılanabilirlik, Kullanılabilirlik, Anlaşılabilirlik, Sağlamlık,.	AChecker yazılımı ile hata tespiti
Şerefoğlu, ve Henkoğlu, (2019)	Erişebilirlik ilkeleri, Görsel Öğelere İlişkin İlkeler, Ses öğelerine İlişkin İlkeler, Video Öğelerine İlişkin İlkeler, Klavye Kullanımına İlişkin İlkeler	Betimsel İstatistikler
Ismail ve Kuppusamy, (2018)	Algılanabilirlik, Kullanılabilirlik, Anlaşılabilirlik, Sağlamlık,.	Tanımlayıcı istatistik ölçüler
Ismail, ve Kuppusamy,(2019).	Algılanabilirlik, Kullanılabilirlik, Anlaşılabilirlik, Sağlamlık,.	Tanımlayıcı istatistik ölçüler
Friedman ve Bryen, (2007).	Metinle birlikte resimler, grafikler, simge ve sembol kullanımı, Açık ve basit metin kullanımı, başlık kullanımı, tutarlı gezinme ve tasarım.	Frekans hesaplama
Rodríguez vd., (2017).	Algılanabilirlik, Kullanılabilirlik, Anlaşılabilirlik, Sağlamlık	Vaka Çalışması
Sullivan ve Matson, (2000).	Erişilebilirlik ve kullanılabilirlik	LIFT online hizmet aracı
Ayman (2007)	Şirket bilgileri, iletişim çalışmaları, medya ile ilişkiler, kurum kimliği, kurum yayınları ve etkileşim	İçerik analizi
İşeri vd.(2017)	Erişebilirlik hataları	TAW, EIII Page Checker ve WAVE ile hata tespiti
Çelik (2020)	Erişebilirlik hataları	Achecker ile hata tespiti
Atılgan Yaşa (2020)	Kamu Hizmetlerinin Sunumunda E-Belediye Uygulamaların Karşılaştırılması	Nitel analiz çalışması
Mecek (2017)	Türkiye'de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi	Nitel analiz çalışması

Ayman (2007), Kaya ve Över (2019) ve Cevher (2015) yaptıkları çalışmalarda farklı içerik bilgileriyle içerik analizi yapmışlardır. Aksoy ve Şengel, (2018), Ertürk vd, (2014), Çelik (2020), İşeri vd. (2017) ve Sullivan ve Matson, (2000) yaptıkları çalışmalarda farklı kurumların erişilebilirlik hatalarını online hata tespit yazılımlarıyla tespit etmişler ve değerlendirmede bulunmuşlardır. Friedman ve Bryen (2007), Ismail, ve Kuppusamy (2019), Ismail ve Kuppusamy (2018), Uçak ve Çakmak (2009) ile Şerefoğlu ve Henkoğlu (2019) çalışmalarında web sitelerinin erişilebilirliklerini basit nicel yöntemler ve betimleyici istatistiklerle incelemişlerdir. Rodríguez vd. (2017) yaptıkları çalışmalarda örnek olay ile seçtikleri kurumların web sitelerini erişilebilirlik ve kullanılabilirlik açısından araştırmışlardır.

3.1.Kamu Web Siteleri

Kamu web siteleri erişilebilirlikleri ile ilgili birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar genellikle erişim ve kullanım hataları ile ilgili incelemelerdir.

Malezya e-devlet web sitelerinin WCAG erişilebilirlik değerlendirmesi sonucu, bu web sitelerinin Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri standardına tam olarak uymadığını ortaya çıkarılmıştır (Latif ve Masrek, 2010). Suudi Arabistan devlet web sitelerinin erişilebilirliklerinin değerlendirilmesi 2010 ve 2016 yılları için yapılmıştır. 2016 yılında erişilebilirliğin daha iyi olduğu ancak geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Khalifa ve Baazeem, 2017). Türkiye’deki ve Nijerya’daki e-devlet web siteleri erişilebilirlik açısından yılında farklı araçlarla değerlendirilmiştir. En fazla rastlanan hata alternatif metin hatasıdır (Akgül ve Vatansever; 2016, Adepoju ve Shehu, 2016). Libya hükümeti web siteleri erişilebilirlik ve kullanılabilirlik açısından incelediğinde çok fazla kullanılabilirlik hatası ile karşılaşmıştır. Ayrıca en fazla alternatif metin hatası bulunmaktadır (Karaim ve İnal; 2019: 210). Hindistan e-devlet web sitelerinde birçok kullanılabilirlik ve erişilebilirlik sorunları olduğunu vurgulanmıştır. İndirme süresi ve bozuk bağlantılar gibi kullanılabilirlik problemleri olduğu ortaya çıkarılmıştır (Paul ve Das, 2020). Bangladeş e-devlet web sitelerine ait potansiyel ve bilinen hataları incelenmiştir. Bu web siteleri ile ilgili birçok problem olduğu bulunmuştur (Baowaly ve Bhuiyan, 2012). Türkiye’de E-devlet Genel Müdürlük Uygulamaları Kapsamında Kamu Kurumlarına ait web siteleri incelenmiştir. Bu inceleme 16 bakanlık ve 8 genel müdürlük için 30 kriter ile yapılmıştır. Bu kriterler “Web İçeriği Erişilebilirlik Rehberi Kontrol Listesi” ve “Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu-Marmara Araştırma Merkezi (TÜBİTAK-MAM)” tarafından yayımlanan “Kamu Kurumları

İnternet Sitesi Kılavuzundaki” kriterler dikkat alınarak belirlenmiştir. Hizmet sunumu, teknik özellikler ve etkileşimli hizmetler konusunda kayda değer oranda eksiklikler ortaya çıkarılmıştır (Alır vd, 2007). İngiltere parlamentosuna ait 130 e-devlet web sitesi WCAG ve 1995 tarihli Birleşik Krallık'ın “Engelli Ayrımcılığı Yasası (DDA)” kriterlerine göre incelenmiştir. Bu yasa engelli kişilere web sitelerine erişimde eşitlik sağlamasına rağmen, çalışma bu kişiler için web sitelerinin tamamen uygun olmadığını ve kriterler açısından birçok hata tespit edildiğini ifade edilmiştir (Kuzma, 2010). Kırgız Cumhuriyetine ait 55 e-devlet web sitesi incelendiğinde, bu web sitelerinin %46,3 kullanılabilirlik hata oranına ve %69,38 erişilebilirlik hata oranına sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Kırgız Cumhuriyeti'ndeki hükümet web sitelerinin erişilebilirlik, kullanılabilirlik ve güvenlik açısından iyileştirilmesi için hala büyük çabalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir (İsmailova, 2017). Brezilya'daki dört devlet mobil uygulamasının Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri (WCAG) 2.0 kullanılarak değerlendirildiği bir çalışma da bilinen birçok temel erişilebilirlik problemine yoğun olarak rastlandığı gösterilmiştir (Serra vd, 2015).

Tablo.1’de yer alan çalışmalar ve kamuya ait web sitesi erişilebilirliğiyle ilgili çalışmaların çoğunluğu WCAG kriterlerine göre yapılmıştır. İncelenen çalışmalarda bu kılavuza göre yapılan değerlendirme araçları kullanılmıştır. Bu değerlendirme araçları ile erişimle ilgili hata tespitleri yapılmıştır. Tablodaki çalışmaların bir kısmında ise içerik analizi ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. İçerik analizinin kullanıcılar için önemli sonuçlar meydana getirdiği görülmektedir. Çünkü kullanıcılar web sitelerinin içeriği ile ilgilenmektedirler. Literatüre bakıldığında kullanıcıların kullanımı açısından web sitelerinin tasarımlarının, erişim hatalarının ve faydalı içeriklerinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’deki bakanlık web sitelerinin bu açıdan vatandaşlara nasıl bir erişimle içerikler sunduğu araştırmanın sorusunu meydana getirmektedir.

Web erişilebilirliği ile ilgili detaylı istatistik ve matematik çalışmalar çok yaygın değildir. Bu çalışma erişilebilirlikle, çok kriterli matematiksel bir teknik olan veri zarflama analizini bir araya getirmiştir. Bu açıdan diğer çalışmalardan farklıdır. Literatürde yapılan çalışmalar da erişilebilirlik göstergeleri ile içerik analizini bir arada bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu yönüyle literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışma vatandaşların kamu kurumu web sitelerini kullanımı açısından etkinliği ortaya çıkaracağından, diğer çalışmalardan farklıdır.

4.Araştırma Yöntemi

Web erişilebilirliği ile veri zarflama yöntemi bir araya getirilerek T.C. bakanlık web sitelerinin birbirlerine göre performans etkinlikleri çalışmanın amacını meydana getirmektedir. Bu yöntem birimlerin birbirlerine göre etkinliklerini ortaya çıkardığından dolayı çalışmada kullanılmıştır.

Çıktı değişkenleri olarak 16 bakanlık web sitesine ait içerik analizi sonucu elde edilen değişkenler kullanılmıştır. Girdi değişkenleri olarak 16 bakanlık web sitesine ait WCAG kılavuzuna göre belirlenen erişilebilirlik hataları kullanılmıştır. VZA' da etkinlik minimum girdi ile maksimum çıktı sağlanmasıyla elde edilmektedir. Bu nedenle en az hata ile en fazla içeriğe sahip olan web siteleri belirlenebilecektir.

Bu yöntem birden fazla girdi ve çıktıyı dikkate aldığından, analitik bir yapıya gerek duymadığından tercih edilmiştir. Burada amaç web sitelerinin erişilebilirlik açısından yeterliliğini kanıtlamak değil, web sitelerinin birbirlerine göre performans etkinliklerinin ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda önce Veri Zarflama Analizi yöntemi araştırılmıştır. Daha sonra ise değişkenler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

4.1.Verİ Zarflama Analizi (VZA)

Etkinlik ölçümü genellikle oran analiziyle, parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerle yapılmaktadır. Basit kullanımı nedeniyle etkinlik genellikle oran analizi ile sıklıkla ölçülmektedir. Ancak girdi çıktı oranlamasıyla elde edilen oran analizi sonuçları performans ölçümünde yeterli sonuçlar vermemektedir. Parametrik yöntemlere ise regresyon analizi örnek verilebilir. Regresyon analizi, girdiler ve sadece bir çıktı arasındaki etkinlik ilişkisini göstermektedir. Söz konusu teknikler etkinlikle ilgili yeterli olmadığında Veri Zarflama Analizinden faydalanılmaktadır. VZA bu durumlarda etkinlik hesaplayan ve parametrik olmayan bir yöntemdir. Yöntemde en az girdi ve en fazla çıktı kombinasyonu ile en etkin birimler ortaya çıkarılmaktadır. VZA çok boyutlu bir yöntem olup birden fazla girdi ve birden fazla çıktı verisi kullanarak etkinlik hesaplanmasına olanak sağlayan bir yöntemdir (Baysal vd., 2004, s.448). VZA benzer gözlem birimlerinin etkinliğini ve verimliliğini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır (Charnes vd., 1997).

VZA, girdi ve çıktılarının sınır analizini sağlayan doğrusal programlama prosedürüdür (Andersen ve Petersen, 1993). VZA farklı göstergelerle bir değerlendirme mekanizması meydana getirmektedir. Ayrıca bu göstergelere ait ağırlıkları objektif olarak belirlemek için ideal bir yöntemdir (Wang vd., 2009). VZA yöntemini benzerlerinden ayıran özellik bir performansta kullanılmış kaynakları, bu

performans ile ilgili başarı seviyesine bağlamasıdır. VZA’ da kullanılan karar birimleri hastaneler, firmalar, hükümetler, eğitim kurumları vb. gibi organizasyonlardır. VZA bu birimlerin değerlendirilmesinde sağlam bir araç olarak kabul edilmektedir (El-Mashaleh vd., 2010). Ayrıca VZA, karar alma tekniklerinin doğrusal matematik programlamadaki zarflama seviyesine göre performans ölçümünü ortaya çıkarmaktadır (Arslan ve Ulubeyli, 2017). VZA etkin olmayan birimleri ve etkin olan birimleri ortaya çıkarmayı hedeflerken, etkin olmayanların etkin hale gelmesi için gerekenleri sunmaktadır (Henriques vd., 2020). VZA ile elde edilen sonuç test edilemez. (Berg, 2010). Tanımlanan etkinlik sınırında herhangi bir olasılık ve fonksiyon gerekmemektedir (Jorda vd., 2012, (Özden, 2008).

VZA uygulaması 4 adımla meydana gelmektedir.

- 1) Gözlem birimlerinin tespiti
- 2) Girdi ve Çıktı değişkenlerinin tespiti
- 3) VZA ile etkinlik hesaplanması
- 4) Elde edilen sonuçların yorumu (Golany ve Roll, 1989).

4.1.1. VZA Modelleri

VZA, Farrell (1957) tarafından geliştirilmiştir. Farrell (1957), ortalama performans ölçütünün, performans faktörü ölçme yöntemi ve maliyet karşılaştırma yöntemlerinin dezavantajlarını ele almıştır. Buna karşılık teknik verimliliği, maksimum üretim miktarını boşa harcamadan üretmek için kullanılan üretim fonksiyonu tarafından yönlendirilen üretken faktörlerin kombinasyonu olarak tanımlamıştır. Böylece sınır üretim fonksiyonu önerisini şekillendirmiştir (Farantos, 2015). VZA uygulaması Farrell (1957)’nin ‘The Measurement of Productivite Efficiency’ çalışmasındaki ‘etkin sınır’ temeline dayanmaktadır. Charnes Cooper ve Rhodes temelinde bu çalışmadan faydalanarak VZA ile ilgili ilk çalışmalarını sunmuşlardır. 1984’teki bu çalışmada VZA’ nın kuramsal açıdan etkinlik ölçümü ile ilgili gücü ortaya çıkarılarak CCR ve BCC modelleri meydana getirilmiştir (Sarı, 2015). CCR ve BCC modelleri Farrell (1957)’nin sınır üretim fonksiyonu çalışması geliştirilerek elde edilmiştir (Charnes, Cooper and Rhodes, 1978; Banker, Charnes ve Cooper, 1984).

CCR modelinde olasılık kümesine ait gereken şartları taşıyan minimum toplam olduğu kabul edilir. Modelde etkin olmayan birimlerin tahmini hedeflenmektedir (Thanassoulis, 2001). Etkinliğin ortaya çıkarılmasında çıktılarının azaltılmasını girdilerin arttırılmasını dahil eden eşitlikle çözüme

gidilmektedir. Bu şekilde etkin olmayan birimler tespit edilmektedir. Bu modelde ölçüğe göre sabit getiri esas alınır.

Doğrusal olan bu model girdi ve çıktı aracılığıyla sürecin verimliliğinin etkinliğini ölçmektedir. Ölçüğe göre değişken getiriyi de dikkate almaktadır. Üretim olasılık kümesi için konveksivite gibi temel bazı özellikleri doğru kabul etmektedirler ve bu küme için bir tanımlama türetmişlerdir. Aynı zamanda üretim fonksiyonunun etkinliğe ait özelliklerini öngörebilmek için doğrusal programlama formüllerinden yararlanılmaktadır (Banker, 1984).

BCC modelinde karar birimlerine ait dış bükey gövde üretim sınırlarını belirlemektedir. BCC ve CCR modelleri bu açıdan farklılaşmaktadır. Bu farklılıktan dolayı BCC modelinde $\sum_{i=1}^m \lambda_{ij} = 1$, $\lambda_j \geq 0$, $\forall j$ kısıtı yer almaktadır.

Girdi odaklılık çıktı miktarları sabit tutulduğunda, çıktı odaklılık ise girdi miktarları sabit tutulduğunda söz konusu olmaktadır. Genel etkinlik formülü, genel VZA matematiksel modeli, CCR ve BCC modelleri Tablo.2.'de görülmektedir.

Tablo.2. VZA modelleri

Genel Etkinlik Tipi	VZA Modelinin Matematiksel Gösterimi	CCR Modeli Girdi Odaklı	CCR Modeli Çıktı Odaklı	BCC modeli
Etkinlik= $\frac{\sum_{r=1}^s U_r Y_{rj}}{\sum_{i=1}^m V_i X_{ij}}$ İ=girdi sayısı (i=1, 2,... m) J=karar birimi sayısı (j=1,2,...n) r= çıktı sayısı (r=1,2,...s) X_{ij} ; j. birimin i. girdisi Y_{rj} ; j. birimin r. çıktısı s; çıktıların toplam sayısı m; girdilerin toplam sayısı n; birimlerin toplam sayısı	$\max \frac{\sum_{r=1}^s U_r Y_{r0}}{\sum_{i=1}^m V_i X_{i0}}$ Kısıtlar $\frac{\sum_{r=1}^s U_r Y_{rj}}{\sum_{i=1}^m V_i X_{ij}} \leq 1$ $U_r \geq 0$ $V_i \geq 0$ O=incelenen birimdir.	$Max = \sum_{r=1}^s U_r Y_r$ Kısıtlar: $\sum_{i=1}^m V_i X_i = 1$ $\sum_{r=1}^s U_r Y_r - \sum_{i=1}^m V_i X_i \geq 0$ $U_r \geq 0$ $V_i \geq 0$	$min = \sum_{i=1}^m V_i X_i$ Kısıtlar: $\sum_{r=1}^s U_r Y_r = 1$ $-\sum_{r=1}^s U_r Y_r - \sum_{i=1}^m V_i X_i \geq 0$ $U_r \geq 0$ $V_i \geq 0$	Kısıt olarak; $\sum_{j=1}^s \lambda_j = 1$ Eklenir.

Çalışmada T.C. bakanlık web sitelerinin 16 tanesi incelenmiştir. Sadece Ulaştırma Bakanlığının web sitesi hata verdiği için değerlendirmeye alınmamıştır. Çalışmaya konu olan girdi ve çıktı değişkenlerine ait veriler aşağıda açıklanmıştır.

Girdi Değişkenleri:

- **Bilinen Hata Sayısı:** Web sitelerinin WCAG kılavuzuna göre test edilmesi sonucu belirlenen kesin hata sayısı
- **Potansiyel Hata Sayısı:** Web sitelerinin WCAG kılavuzuna göre test edilmesi sonucu belirlenen potansiyel hata sayısı

Çıktı Değişkenleri:

- **İletişim Bilgi İçeriği Sayısı:** Bakanlık web sitelerinde yer alan iletişim içerikleri sayısı
- **E-Uygulama Sayısı:** Bakanlık web sitelerine ait e-uygulama sayısı
- **Duyuru Ortalaması:** Her bir bakanlık web sitesinde son bir yıl içerisinde yer alan aylık duyuru ortalaması

Girdi değişkenleri erişilebilirlik değerlendirmesi yapan web sayfalarından araştırılarak elde edilmiştir. Çıktı değişkenleri ise söz konusu web sitelerinin tek tek incelenmesiyle içerik analizi yapılarak elde edilmiştir.

Çalışmada girdiler üzerinde kontrol az olduğundan çıktı odaklı CCR modeli tercih edilmiştir. Söz konusu uygulamaların hepsi DEA solver kullanılarak elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında da WCAG kriterlerine göre erişilebilirlik hatalarını ortaya çıkaran değerlendirme araçları kullanılmıştır. Web sitelerinin erişilebilirlik açısından değerlendirilmesini sağlayan birçok web sitesi bulunmaktadır. Çalışmada bu sitelerden www.validator.it. web sitesi kullanılmıştır. Vamola Validator' ait değerlendirme ara yüzü Şekil.1'de yer almaktadır.

Şekil.1. Vamola Validator Ara Yüzü

Web Page URL HTML File Upload Paste HTML Markup

Address:

Check It

Guidelines to Check Against

Allegato A L.4/04 WCAG 2.0 (Level A) WCAG 2.0 (Level AA)

WCAG 2.0 (Level AAA)

Validator web sitesinin tercih edilme nedeni bütün bakanlık sitelerine ait sonuçların eksiksiz olarak yalnızca bu siteden elde edilebilmesidir. Altyapısı bu konuda yeterli olduğu için tercih edilmiştir.

5.Bulgular

Bu bölümde web sitelerine ait erişilebilirlik hata sayıları ve bu hataların hangi tür hatalar olduğu incelenmiştir. Ayrıca veri zarflama analizi sonucu elde edilen tablolar değerlendirilmiştir. Etkin olan ve etkin olmayan web siteleri tablolarda belirtilmiştir. Etkin olmayan web sitelerinin içeriklerine göre fazla erişilebilirlik hatalarının tespiti sağlanmıştır. Etkin olmayan web siteleri için mevcut girdi düzeyleri ile olması gereken çıktı düzeylerinin tespiti yapılmıştır. Ayrıca etkin olmayan web sitelerinin etkin referans setini oluşturan web siteleri belirlenmiştir.

5.1.Bakanlık Web Sitelerinin Erişilebilirlik Hataları

Web sitelerine ait bilinen ve potansiyel hatalar ve bu hataların WCAG 2.0 kılavuzuna göre hangi hatalar oldukları belirlenmiştir. Ayrıca tablo 3' de sonraki tablolarda kısaltmak amacıyla web site isimlerinin kısaltılmış kodları yer almaktadır.

Tablo.3.Bakanlık Web Sitelerine ait Hata Sayıları ve Web Site İsimlerinin Kodları

Bakanlık	Bilinen Hata Sayısı	Potansiyel Hata Sayısı	Web Site Kodu
Adalet Bak.	21	283	AB
Aile Ve Sos. Pol. Bak.	634	1179	ÇSHAB
Çevre ve Şehircilik Bak.	39	339	ÇHB
Diş İşleri Bak.	19	367	DB
Enerji Bak.	37	437	ETKB
Gençlik ve Spor Bak.	46	399	GSB
Hazine ve Mal. Bak.	2	13	HMB
İçişleri Bak.	69	673	İB
Kültür ve Turizm Bak.	76	489	KTB
Milli Eğitim Bakanlığı	60	418	MEB
Sağlık Bakanlığı	3	18	SB
Sanayi Bak.	2	46	STB
Savunma Bak.	68	445	MSB

Tarım Ve Orman Bak.	47	672	TOB
Ticaret Bakanlığı	86	564	TB

WCAG kılavuzuna göre algılanabilirlik, çalıştırılabilirlik, anlaşılabilirlik ve sağlamlık olmak üzere dört ana hata başlığı bulunmaktadır. T.R. bakanlık web sitelerinin potansiyel ve bilinen hata sayıları tablo 4'te ve tablo.5'te verilmiştir.

Tablo 4. bakanlıkların web sitelerinde çok sayıda potansiyel hata olduğunu göstermektedir. Web sitelerine ait potansiyel sağlamlık hatası yer almadığından, Tablo.4'te sağlamlık sütunu bulunmamaktadır. Ana hata başlıklarının bazı alt başlıklarında 0 hata bulunduğundan bu alt başlıklara ait sütun açılmamıştır. Bunlar “algılanabilirlik” başlığı altındaki “Zamana dayalı medya” alt başlığı, “çalışabilirlik” başlığı altındaki “yeterli zaman, girdi yöntemleri” alt başlıkları, “çalışabilirlik” başlığı altındaki “okunabilirlik” alt başlıklarıdır.

Tablo.4'e göre en fazla potansiyel hata türü, çalışabilirlik başlığı altındaki navigasyon hatasıdır. 2. en fazla hata türü, algılanabilirlik başlığı altındaki ayırt edilebilirlik hata türüdür.

Tablo.4. Hata Türüne Göre Web Sitelerinin Potansiyel Hata Sayıları

BAKANLIK	POTANSİYEL HATA SAYISI							
	Algılanabilirlik			Çalışabilirlik			Anlaşılabilirlik	
	Alternatif Metin	Uyumlu	Ayrıtedilebilirlik	Clavye Erişimi	Takımlar	Navigasyon	Öngörülebilirlik	Giriş Yardımı
AB	57	6	88	4	4	114	4	6
ÇSHAB	46	6	509	27	27	550	3	9
ÇHB	82	6	116	12	-	103	3	5
DB	67	8	90	19	19	154	3	7
ETKB	48	5	102	10	10	264	10	
GSB	18	5	131	9	-	219	5	12
HMB	-	2	2	2		4	1	-
İB	96	6	152	53	53	319	3	-

KTB.	32	8	190	51	47	150	3	-
MEB	96	5	182	14	14	107	2	-
SB	-	2	4	-	-	3	1	-
STB	3	2	14	11	14	4	1	-
MSB	95	6	182	16	16	116	4	10
TOB	59	6	150	-	70	352	4	31
TB	62	4	158	1	1	306	2	-
A.O.	50,73333	5,1333	138	15,26	19,642	184,33	3,2666	5,3333

Tablo.5. bakanlıkların web sitelerine ait bilinen hata sayılarını türlerine göre göstermektedir. Ana hata başlıklarının bazı alt başlıklarında 0 hata bulunduğundan bu alt başlıklara ait sütun açılmamıştır. Bunlar “algılanabilirlik” başlığı altındaki “Zamana dayalı medya” alt başlığı, “çalışabilirlik” başlığı altındaki “yeterli zaman, klavye erişimi, takılmalar” alt başlıklarıdır. Tablo.5'e göre en fazla bilinen hata türü algılanabilir başlığı altındaki alternatif metindir. En çok bilinen 2. hata türü ise algılanabilir başlığı altındaki ayırt edilebilir hatadır. En çok bilinen 3. tip hata ise çalıştırılabilir başlığı altındaki navigasyon hatasıdır.

Tablo.5. Hata Türüne Göre Web Sitelerinin Bilinen Hata Sayıları

BAKANLIK	BİLİNEN HATA SAYISI							
	Algılanabilirlik			Çalışabilirlik	Anlaşılabilirlik			Güvenlik
	Alternatif Metin	Uyumluluk	Ayırtedilebilirlik	Navigasyon	Okunabilirlik	Öngörülebilirlik	Giriş Yardımı	Uyumluluk
AB		3	12	4	-	-	2	-
ÇSHAB	576	3	46	6	-	-	2	1
ÇHB	1	2	34	1	-	-	1	-
DB	-	1	1	5	2	-	4	6
ETKB	14	3	9	6	2	-	2	1
GSB	-	1	33	-	-	11	1	-
HMB	-	-	-	-	2	-	-	-
İB	5	3	42	17	1	-	1	-
KTB.	63	3	7	1	-	-	1	1
MEB	13	-	25	22	-	-	-	-

SB	-	-	-	1	2	-	-	-
STB	-	-	-	-	2	-	-	-
MSB	22	6	-	35	-	-	4	1
TOB	14	-	23	9	1	-	-	-
TB	44	-	14	26	-	-	2	-
A.O.	50,13	1,66	16,4	8,866	0,8	0,73	1,33	0,66

5.2. Veri Zarflama Analizine Ait Bulgular

Web sitelerine ait veri zarflama sonucu etkinlik skorları Tablo 6’da yer almaktadır. Tablo 6’ya göre Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı web siteleri erişilebilirlik açısından etkin web sitelerine sahiptirler. Geriye kalan diğer bakanlık web sitelerinin etkinlik skorları 1’den küçük olduğu için etkin değillerdir. Ancak Sağlık Bakanlığı web sitesinin etkinlik skoru diğer bakanlık web sitelerine göre en yüksektir. Bu nedenle etkinlik sınırına yakın olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Kurum Web Sitelerinin Etkinlik Skorları

Web Sitesi	Etkinlik Skoru
Hazine ve Maliye Bakanlığı	1
Ticaret Bakanlığı	1
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1
Sağlık Bakanlığı	0,722215
Dışişleri Bakanlığı	0,105262105
Adalet Bakanlığı	0,095237143
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	0,054053514
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	0,051281538
Gençlik ve Spor Bakanlığı	0,043477826
Tarım ve Orman Bakanlığı	0,042552766
Millî Eğitim Bakanlığı	0,033333
Millî Savunma Bakanlığı	0,029411471
İçişleri Bakanlığı	0,028985217
Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı	0,028335375
Kültür ve Turizm Bakanlığı	0,026584601

Etkin olmayan web sitelerinin etkin hale getirmek için yapılması gerekli girdi ve çıktıya yönelik potansiyel iyileştirmeler Tablo 7’de verilmiştir. Bu tabloda hata (girdi) sayılarındaki ve içerik (çıkıtı) sayılarındaki yapılması gereken düzenlemeler yer almaktadır. Bu tablodaki etkin olmayan birimlere ait iyileştirme değerleri, referans gösterilen etkin birimlerin, referans değerlerinin kendi değişken değerleri ile çapılıp toplanmasıyla elde edilmektedir. Bu tabloya göre web sitelerindeki hata sayılarını en fazla düzeltmesi gereken Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak görülmektedir. Daha sonra ise İçişleri Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı web siteleri gelmektedir.

Tablo 7. Etkin Olmayan Web Siteleri için Gerçek ve Hedef Değerler

Girdi ve Çıktı	Mevcut Değer	Olması Gereken Değer	Girdi ve Çıktı	Mevcut Değer	Olması Gereken Değer
ADALET BAKANLIĞI			ÇALIŞMA, SOSYAL HİZMETLER VE AİLE BAKANLIĞI		
Bilinen Hata Sayısı	21	2	Bilinen Hata Sayısı	634	5
Potansiyel Hata Sayısı	283	27	Potansiyel Hata Sayısı	1179	33
İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	20	24	İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	20	27
E-Uygulama Sayısı	7	12	E-Uygulama Sayısı	18	25
Duyuru Ortalaması	10	17	Duyuru Ortalaması	3	19
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI			ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI		
Bilinen Hata Sayısı	19	2	Bilinen Hata Sayısı	37	2
Potansiyel Hata Sayısı	367	38	Potansiyel Hata Sayısı	437	23
İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	2	10	İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	13	30
E-Uygulama Sayısı	9	29	E-Uygulama Sayısı	1	16
Duyuru Ortalaması	2	6	Duyuru Ortalaması	3	22
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI			KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI		
Bilinen Hata Sayısı	69	2	Bilinen Hata Sayısı	76	2
Potansiyel Hata Sayısı	673	20	Potansiyel Hata Sayısı	489	13
İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	22	30	İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	8	31
E-Uygulama Sayısı	6	16	E-Uygulama Sayısı	5	19

Duyuru Ortalaması	3	22	Duyuru Ortalaması	1	22
MILLI SAVUNMA BAKANLIĞI			GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI		
Bilinen Hata Sayısı	68	2	Bilinen Hata Sayısı	46	2
Potansiyel Hata Sayısı	445	13	Potansiyel Hata Sayısı	399	17
İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	25	32	İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	17	35
E-Uygulama Sayısı	3	17	E-Uygulama Sayısı	1	18
Duyuru Ortalaması	3	24	Duyuru Ortalaması	1	26
MILLI EĞİTİM BAKANLIĞI			ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI		
Bilinen Hata Sayısı	60	2	Bilinen Hata Sayısı	39	2
Potansiyel Hata Sayısı	418	13	Potansiyel Hata Sayısı	339	17
İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	23	38	İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	21	32
E-Uygulama Sayısı	5	20	E-Uygulama Sayısı	6	17
Duyuru Ortalaması	4	28	Duyuru Ortalaması	4	24
SAĞLIK BAKANLIĞI			TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI		
Bilinen Hata Sayısı	2	8	Bilinen Hata Sayısı	47	2
Potansiyel Hata Sayısı	13	8	Potansiyel Hata Sayısı	672	28
İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	18	23	İletişim Bilgi İçeriği Sayısı	15	21
E-Uygulama Sayısı	11	14	E-Uygulama Sayısı	3	11
Duyuru Ortalaması	5	17	Duyuru Ortalaması	3	16

Etkin bulunmayan web sitelerinin elde edilen referans kümeleri Tablo 8’de gösterilmektedir. Erişebilirlik açısından etkin olmayan web siteleri etkin hale gelebilmek için referans kümesi sütununda yer alan etkin bakanlık web sitelerini referans almalıdırlar. Bu tabloya göre Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı web sitelerinin etkin hale gelebilmeleri için Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı web sitelerini referans almalıdır. Sağlık Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı web sitelerinin erişilebilirlik açısından etkin olabilmesi için sadece Hazine ve Maliye Bakanlığına ait web sitesini referans almalıdırlar. Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile

Bakanlığı web sitesi ise erişilebilirlik etkinliği açısından hem Hazine ve Maliye Bakanlığı'nı hem de Ticaret Bakanlığı'nı referans almalıdır.

Tablo 8. Referans Kümesi

Birim Web Sitesi	Referans Kümesi
Adalet Bakanlığı	HMB (0,577), STB (0,422)
Dışişleri Bakanlığı	HMB (0,22), STB (0,77)
İçişleri Bakanlığı	HMB (0,80), STB (0,19)
Millî Savunma Bakanlığı	HMB (0,99), STB (0,002)
Millî Eğitim Bakanlığı	HMB (0,97), STB (0,028)
Sağlık Bakanlığı	HMB (0,99)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	HMB (0,68), STB (0,32)
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	HMB (0,86), STB (0,13)
Tarım ve Orman Bakanlığı	HMB (0,52), STB (0,47)
Kültür ve Turizm Bakanlığı	HMB (0,99)
Gençlik ve Spor Bakanlığı	HMB (0,86), STB (0,13)
Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı	HMB (0,96), TB (0,03)

6.Tartışma ve Sonuç

Web erişilebilirliği ile ilgili literatür genellikle hata tespitleri, web sitesi hata değerlendirme, içerik analizi ve basit istatistik çalışmalarla ilgilidir. Çalışmamızda ise hem hata tespiti yapılmış hem de diğer çalışmalardan farklı olarak web sitelerinin hata girdileriyle, içerik çıktıları dikkate alınarak etkinlik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda web erişilebilirlik hataları ve içerik değişkenleriyle matematiksel modellemeye dayanan veri zarflama analizi kullanılmıştır. Devlete ait bakanlık kurumlarının web erişilebilirlik etkinlikleri, hata analizleri yapılarak değerlendirilmiştir.

Türkiye ile ilgili ilk olarak 2007'de kamu web sitelerine ait hata tespit çalışması yapılmıştır. Bu inceleme E-devlet Genel Müdürlük Uygulamaları Kapsamında yapılmıştır. Araştırma, "Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzunda" yer alan kriterlere göre değerlendirilmiş olup, hizmet sunumu, teknik özellikler ve etkileşimli hizmetlerdeki mevcut eksiklikleri meydana çıkarmıştır. 16 bakanlık web sitesi bu çalışmada da değerlendirilmiştir. Daha sonra yine Türkiye'de 2016 yılında 16 bakanlığında dahil olduğu 24 e-devlet web sitesi 13 farklı değerlendirme aracı kullanılarak incelenmiştir. En fazla ise alternatif metin hatası bulunmuştur. Çalışmamızda ise, 6 sene önce

yapılan bu çalışma da olduğu gibi bakanlık web sitelerine ait tespit edilen en fazla hata türü alternatif metin hatası olarak tespit edilmiştir (Akgül ve Vatansever, 2016 , Alır vd, 2007).

İncelenen web sitelerinde daha önceki çalışmalarda olduğu gibi en fazla karşılaşılan hata türü algılanabilirlik hatası olmuştur (Adepoju ve Shehu, 2016; Karaim ve İnal, 2019). Türkiye için 2016 yılında yapılan kamu web siteleri hata tespiti çalışmasında da bu durum aynıdır ve 5 yıllık süre içerisinde değişmemiştir. Metin halinde olmayan içeriklerin kullanıcılar için alternatifi bulunmamaktadır. Çalışmamızda en etkin olan web sitelerinin bile alternatif metin hatası bulunmaktadır.

Web sitelerinin içerik türü, sitenin boyutu ve faydalanılan yazılım gibi faktörlere göre erişilebilirlik özelliği farklılaşmaktadır ancak bu özelliklerin eşitlenmesi gerekir. Erişilebilirlik engelli kullanıcıların özel ihtiyaçlarının dikkate alınıp alınmadığına da bakılmasını sağlar (Emiroğlu, 2015; Durmuş ve Çağıltay, 2014). Yapılan VZA sonucu 16 web sitesinden 3'ü erişilebilirlik açısından etkin bulunurken, 13 tanesi etkin bulunmamıştır. Bu kapsamda yaptığımız çalışmamızda bakanlık web sitelerinin erişilebilirlik açısından etkin olanları Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı web siteleridir. Özellikle Hazine ve Maliye Bakanlığı web sitesi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı web sitesinden etkin olmayan web siteleri için daha fazla referans olarak gösterilmiştir. Bu nedenle Hazine ve Maliye Bakanlığı web sitesinin erişilebilirlik açısından en etkin web sitesine sahip olduğu söylenebilir.

Web tasarımı yapan uzmanlar zamandan kazanmak için erişilebilirliğe çok fazla önem vermemektedirler. Ancak devlet kurumlarında çalışan BİT uzmanlarının bu konuda hassas olmaları gerekmektedir. Çünkü devlete ait kurumların web siteleri ile bütün bireyler etkileşim kurma ihtiyacı hissetmektedirler. Web siteleri kurumlar ve bireyleri arasındaki sanal bağlantı ortamıdır. Bu web siteleri amaçlarına uygun kullanım sunabilmek için bazı nitelikleri taşımalıdır. Kurumlar ve kullanıcılar arasında temel iletişim ortamı olan web sitelerinin; hedeflediği amaçlara ulaşması için taşınması gereken bazı nitelikler bulunmaktadır (Kocabaş ve Özgüler, 2015; Lawrence ve Giles, 2000). Web sayfalarının içerikleri insanlar tarafından anlaşılma ve sezilme özelliklerine sahip olmalıdır (Tekerek ve Bay, 2009). Bu nedenle devletin belli standartlar getirerek erişilebilir site olmayı zorunlu hale getirmesi gerekmektedir.

Çalışma da etkin olmayan web sitelerinin özellikle web site erişim hatalarını azaltarak ve içerik sayılarını arttırarak daha erişilebilir olabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca Sağlık Bakanlığına ait web sitesi etkin olan web sitelerine en yakın olandır. Devletin her bireye eşit imkân sunabilmesi için web sitelerinin erişilebilir özellikte olması gerekmektedir. Bu nedenle etkin olmayan web sitelerinin hatalarının azaltılarak daha erişilebilir hale gelmesi zorunludur. Devlet kurumlarının saydamlığı, yapılması gereken duyuruların, kullanılması gereken elektronik uygulamaların, ulaşılmak istenen kişilerin, ulaşılmak istenen istatistiklerin halka web siteleri aracılığıyla sunulmasına bağlıdır. Sunulan gerekli bu içeriklerin hepsi engelli-engelsiz, genç-yaşlı vb. gibi grupların tümü için erişilebilir olmalıdır.

Web erişilebilirliği sürekli bir süreç olduğu için sık sık güncellenmeli ve kontrol edilmelidir. Bu işlemler rutin haline getirilmelidir. Kullanıcılarla birlikte web siteleri test edilmelidir ve bu test sonuçlarına göre güncellemeler yapılmalıdır (Latif ve Masrek, 2010).

E-devlet web sitesi tasarımı ve geliştirmesi sırasında erişilebilirlik ve kullanılabilirlik konularına daha az öncelik verildiğini ve bunun sonucunda verimsiz hizmet sunumu, zayıf benimseme ve kullanıcı katılımı ile sonuçlanmaktadır. Birçok kamu web sitesinde olduğu gibi Türkiye içinde aynı durum geçerlidir (Paul ve Das; 2020, Serra vd.; 2015).

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji bakanlığı web siteleri ile ilgili sonraki çalışmalarda daha ayrıntılı hata analizleri yapılabilir ve bu hatalar giderilebilirse, diğer bakanlıklar bu üç bakanlık web sitesini referans alarak kendi web sitelerindeki düzenlemeleri yapabilirler. Böylece her kesimden her özellikteki kullanıcılar bakanlık web sitelerine daha rahat erişebilme imkanına sahip olabilirler.

Bakanlıklara ait web sitelerinin erişilebilirlik açısından etkin olmama nedenlerinin başında bütün kamu kurumlarında karşılaşılan BIT uzmanı yetersizliği de gelmektedir. Doğru istihdam politikalarının uygulanması ve iş verimliliğinin artırılması ile buna çözüm aranmalıdır. Özellikle yenilikçi, öngörülü web tasarımcılarına devlet kurumlarında oldukça fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Gerekirse erişilebilirlik ile alakalı BİT uzmanlarına kurslar ve eğitimler düzenlenmelidir.

Kaynakça

- Acartürk, C. & Yıldırım Y., C. (2006). Görme Engelliler İçin Web Sayfalarında Erişilebilirliğin Sağlanması. *AB*, Cilt: 6, Sayı: ss:9-11.
- Adepoju, S. A., Shehu, I.S., Bake, P. (2016), Accessibility evaluation and performance analysis of e-government websites in Nigeria. *Journal of Advances in Information Technology*, 7 (1), .49-53.
- Akgül, Y., Vatansever, K. (2016), Web Accessibility Evaluation of Government Websites For People With Disabilities in Turkey. *Journal of Advanced Management Science*, 4 (3) , 201-210.
- Aksoy, E. & Şengel, E. (2018), Eğitim İnternete Göç Ederken Özel Gereksinimli Bireyleri Geride mi Bıraktık? Uludağ Üniversitesi Erişilebilirlik Değerlendirmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 561-588.
- Al-Khalifa, H. S., Baazeem, I., Alamer, R. (2017). Reem. Revisiting the accessibility of Saudi Arabia government websites. *Universal Access in the Information Society*, 2017, 16 (4), 1027-1039.
- Andersen, P. & Petersen, N.C. (1993). A Procedure for Ranking Efficient Units in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 39 (10), 1261-1264
- Arslan, V. & Ulubeyli, S. (2017). Bulanık Veri Zarflama Analizi ile Beton Pompası Seçimi. *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 8 (1), 1-12.
- Atılğan Yaşa, A. (2020). Güncel Maliye ve Kamu Yönetimi Çalışmaları. Yurdadoğ, V. (Ed.). *Kamu Hizmetlerinin Sunumunda E-Belediye Uygulamalarının Karşılaştırılması: Ege Bölgesi Büyükşehir Belediyeleri Karşılaştırılması*, (1-18) Akademisyen Kitabevi.
- Banker, R. (1984). Estimating Most Productive Scale Size Using Data Envelopment Analysis. *European Journal of Operational Research*, 7(1), 35-44.
- Baowaly, M. K. Bhuiyan, M., *Accessibility Analysis and Evaluation of Bangladesh Government Websites*. In: 2012 International Conference on Informatics, Electronics & Vision (ICIEV). IEEE, 2012. p. 46-51.
- Baysal, M. E., Uygur, M., & Toklu, B. (2004). Veri Zarflama Analizi ile TCDD Limanlarında Bir Etkinlik Ölçümü Çalışması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (4), 437-442.
- Berg, S. (2010). *Water Utility Benchmarking*. Iwa Publishing.
- Cevher, E. (2015). Kamu Üniversiteleri Web Sayfalarının Kullanılabilirliğinin İçerik Analizi ile İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14 (2), 387-402.
- Charnes, A. Cooper, W., Lewin, A. Y. & Seiford, L. M. vd, (1997). Data Envelopment Analysis Theory, Methodology and Applications. *Journal of the Operational Research Society*, 48(3), 332-333.
- Çelik, T. (2020) İzmir'deki Devlet Üniversitelerinin Web Sitelerinin Erişilebilirlik Açısından Değerlendirilmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13 (80), 469-480.
- Durmuş, S. & Çağıltay, K. (2014). Kamu Kurumu Web Siteleri ve Kullanılabilirlik. "*E-Devlet Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler*, 293-332.
- El-Mashaleh, M. S., Rababeh, S. M. ve HyarĀ, K. H. (2010). Utilizing Data Envelopment Analysis to Benchmark Safety Performance of Construction Contractors, *International Journal of Project Management*, 28 (3), 61-67.
- Emiroğlu, B. GÜRSEL. (2015). Üniversitelerin Engelli Destek Ofislerinin Web Sayfalarının Erişilebilirlikleri. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 14 (27), 43-55.

- Ertürk, K.L., Şimşek, A. A. Songür, D.G., Şengül G. (2014). Türkiye'de Engelli Farkındalığı ve Engelli Bireylerin Adalete Web Erişilebilirlikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Information World/Bilgi Dnyasi*, 15 () ,2375-395.
- Farantos, G. I. (2015). The Data Envelopment Analysis Method and the Influence of a Phenomenon in Organizational Efficiency: A Literature Review and the Data Envelopment Contrast Analysis New Application. *Journal of Data Envelopment Analysis and Decision Science*, 2 (1), 101-117.
- Friedman, M. G., & Bryen, D. N. (2007). Web accessibility design recommendations for people with cognitive disabilities. *Technology and Disability*, 19 (4), 205-212.
- Gohin, B.& Vinod, V. (2013). A Study on Web Accessibility in Perspective of Evaluation Tools. *International Review on Computers and Software (IRECOS)*, 8 (11), 2640-2648.
- Golany, B. & Roll, Y.(1989). An Application Procedure for DEA. *Omega*, 17 (3), 237-250.
- Gonçalves, R. Martins, J. & Branco, F. (2014). A Review on the Portuguese Enterprises Web Accessibility Levels—A website accessibility high level improvement proposal. *Procedia Computer Science*, 27 (12), 176-185.
- Henrique's, Iago. C.,vd. Sobreiro, V. A., Kimura, H., & Mariano, E. B. (2020). Two-Stage DEA in Banks: Terminological Controversies and Future Directions. *Expert Systems with Applications*, 162 (3), ss:1-32.
- Ismail, A. & Kuppusamy, K. (2018). Accessibility of Indian universities' homepages: An exploratory study. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*, 30 (2), 268-278.
- Ismail, A., & Kuppusamy, K. (2019). Web accessibility investigation and identification of major issues of higher education websites with statistical measures: A case study of college websites. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*.1-11.
- Ismailova, R. (2017). Web Site Accessibility, Usability and Security: A Survey of Government Web Sites in Kyrgyz Republic. *Universal Access in the Information Society*, 16 (1), 257-264.
- Iwarsson, S. & Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design—positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability And Rehabilitation*, 25 (2), 57-66.
- İşeri, E. İ., Uyar, K., & İlhan, Ü. (2017). The Accessibility of Cyprus Islands' Higher Education Institution Websites. *Procedia Computer Science*, 120 () , 967-974.
- Jordá, P., Cascajo, R. & Monzón, A. (2012). Analysis of The Technical Efficiency of Urban Bus Services in Spain Based on SBM Models. *ISRN Civil Engineering*, 10 (3), 1-13.
- Karaim, N. A.; Inal, Y., (2019). Usability and accessibility evaluation of Libyan government websites. *Universal Access in the Information Society*, 18 (1), 207-216.
- Kaya, T. & Över, A.S. (2019). Bakanlık ve Belediye Web Sitelerinin İçerik Analiz Yöntemiyle E-Katılım Bağlamında İncelenmesi-KKTC Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (4), 1201-1226.
- Kocabaş, F. & Özgüler, V. C.2015). Türkiye'de Sendikaların Web Sitelerinin İçerik Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (4), 157-194.
- Kuzma, J. M. (2010). Accessibility Design Issues with UK E-Government Sites. *Government Information Quarterly*, 27 (2), 141-146.
- Latif, M. H. A.; Masrek, M. N. (2010). Accessibility Evaluation on Malaysian E-Government Websites. *Journal of E-Government Studies and Best Practicesss*, 5 (2), 1-11.
- Lawrence, S. & Giles, C. L. (2000). Accessibility of Information on the Web. *Intelligence*, 11 (1), 32-39.

- Mchale, N. (2011). An Introduction to Web Accessibility, Web Standards, and Web Standards Makers. *Journal of Web Librarianship*, 5 (2), 152-160.
- Mecek, M. (2017). E-Devlet ve E-Belediye: Kavramsal Çerçeve ve Türkiye'de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1815-1851.
- Özden, Ünal. Hüseyin. (2008). Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye'deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 37 (2), 167-185.
- Ostroff, E. (2011). Universal Design: An Evolving Paradigm. *Universal Design Handbook*, 2, 34-42.
- Öztürk, M. C., & Ayman, M. (2007). Web Sayfalarının Halkla İlişkiler Amaçlı Kullanımı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (4), 57-66.
- Paul, S; Das, S. (2020). Accessibility and usability analysis of Indian e-government websites. *Universal Access in the Information Society*, 19 (4), 949-957.
- Petrie, H. & Bevan, N. (2009). The Evaluation of Accessibility, Usability, and User Experience. *The Universal Access Handbook*, 1, 1-16.
- Rodriguez, G., Pérez, J., Cueva, S., & Torres, R. (2017). A Framework for Improving Web Accessibility and Usability of Open Course Ware Sites. *Computers & Education*, 109, 197-215.
- Sarı, Z. (2015). Veri zarflama analizi ve bir uygulama. Hacettepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Serra, L. C., Lucas, P.C., Lucas, P. F., Jorge, P. S. V., Andre, P. F. (2015). Accessibility Evaluation of E-Government Mobile Applications In Brazil. *Procedia Computer Science*, 67, 348-357.
- Sullivan, T. & Matson, R. (2000, November). Barriers to Use: Usability and Content Accessibility on the Web's Most Popular Sites. *In Proceedings on the 2000 conference on Universal Usability*, 139-144.
- Şerefoğlu, H. & Henkoğlu, T. (2019). Türkiye'deki Üniversite Web Sitelerinin Görme ve İşitme Engelli Kullanıcılar Açısından Erişilebilirliklerinin Değerlendirilmesi. *Journal Of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9 (1), 111-133.
- Tekerek, A. & Bay, Ö. F. (2009). Web İçerik Yönetim Sistemi Tasarımı ve Gerçekleştirilmesi. *Politeknik Dergisi*, 12 (2), 85-91.
- Thanassoulis, E. (2001). *Introduction to the Theory and Application of Data Envelopment Analysis, A Foundation Text with Integrated Software*, Kluwer Academic Publishers, Massachusetts
- Uçak, N. Ö., & Çakmak, T. (2009). Web Sayfası Kullanılabilirliğinin Ölçülmesi: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Web Sayfası Örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23 (2), 278-298.
- Uslu, A., & Shakourİ, N. (2014). Kentsel Peyzajda Engelli/Yaşlı Birey için Bağımsız Hareket Olanağı ve Evrensel Tasarım Kavramı. *Journal of Forestry Faculty of Kastamonu University*, 14 (1), 7-14.
- Von Ahn, L., Ginosar, S., Kedia, M., Liu, R., & Blum, M. (2006, April). Improving Accessibility of the Web with a Computer Game. *In Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 79-82.
- Wang, Y. M., Luo, Y. & Liang, L. (2009). Fuzzy Data Envelopment Analysis Based Upon Fuzzy Arithmetic with an Application to Performance Assessment of Manufacturing Enterprises. *Expert Systems with Applications*, 36 (3), 5205-5211.

TÜRKİYE'DE YAPILAN YENİLİK FAALİYETLERİ VE YENİLİK PERFORMANSININ AB ORTALAMASIYLA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Mehmet KARAHAN¹

Öz

Günümüzdeki ileri rekabet ortamlarında işletmelerin rakipleri ile yarışması ve onlardan bir adım öne çıkmaları için rekabetçi öncelikleri rakiplerine göre daha iyi kullanmaları gerekmektedir. Bu kapsamda, işletmelerin rakiplerine üstünlük sağlamaları için yenilikler yapması artık bir zorunluluğa dönüşmüştür. Yenilikçilik ülke ekonomilerinin tüm boyutlarında önemli bir rekabet aracı olarak kullanılabilirliğinden, zamanımızın ileri rekabet ortamlarında işletmelerin üretim süreçlerini ve örgütsel yapılarını bu ortama uygun olarak sürekli yenilemeleri, işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için hayati derecede öneme sahiptir. Bu bağlamda yapılan çalışmada, yenilikçilik faaliyetleri yapan işletmeler, yenilik çeşitleri, yeniliklerin sürdürülebilirliği, finansal destek almaları, yenilikçilik yapma gayeleri, girişimlerin karşı karşıya geldiği engeller, işletmelerin yenilik yapmama nedenleri, ayrıntılı olarak incelenmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin yenilikçilik performansı AB ortalamasıyla karşılaştırılarak ülkenin uluslararası seviyede güçlü ve zayıf yönleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; Türkiye'de 2018-2020 yılları arasında genel olarak en yüksek yenilik faaliyeti sanayi sektöründe yapılmıştır. En yüksek ürün, hizmet ve iş süreci yeniliği sanayi sektöründe yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre sanayi sektöründeki ürün yenilikçisi girişimler ve Pazar için yeni olan yeniliklerde daha iyi durumdadır. Yenilik faaliyetleri sırasında girişimlerin karşılaştığı en büyük engel yüksek maliyetlerdir. AB ile yapılan karşılaştırmada Türkiye'nin yenilik performansının daha düşük seviyelerde olduğu, ancak yenilikçilik kriterleri yönüyle yenilikçiler ve satış etkileri kriterlerinde 2019-20 döneminde AB ortalamasını geçtiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilik faaliyetleri, yenilik engelleri, inovasyon güçlükleri, yenilik performansı

Jel Sınıflaması: O31, O32, D81, C16

A COMPARATIVE ANALYSIS OF INNOVATION ACTIVITIES AND INNOVATION PERFORMANCE OF BUSINESSES IN TURKIYE WITH EU AVERAGES

Abstract

In today's advanced competitive environments, businesses need to use competitive priorities better than their competitors in order to compete with their competitors and stand out from them. In this context, it has become a necessity for enterprises to innovate in order to outperform their competitors. Since innovation can be used as an important competitive tool in all dimensions of the country's economies, it is vitally important for enterprises to continuously renew their production processes and organizational structures in accordance with this environment in advanced competitive environments of our time, so that businesses can live their lives. In this context, in this study, businesses engaged in innovation activities, types of innovations, sustainability of innovations, receiving financial support, the objectives of innovating, obstacles faced by enterprises, the reasons why the enterprises do not innovate, are examined in detail and the results are presented below. In addition, in order to find the necessary solutions for the dissemination of innovation, the problems faced by the innovation were tried to be determined in the study and suggestions were developed for the solution of these problems. According to the results obtained from the study; The highest innovation activity in general was carried out in the industrial sector in Turkey between 2018 and 2020. The highest product innovation, business process innovation, products innovation were also made in the industrial sector. According to the data obtained, product innovation initiatives in the industrial sector are better positioned from innovations that are new to the market. The most compelling obstacle faced by business during innovation activities is high costs. In the comparison with the EU, it has been determined that Turkey's innovation performance is at lower levels, but it exceeds the EU average in the 2019-20 period in terms of innovators and sales impact criteria in terms of innovation criteria.

Keywords: Innovation activities, innovation barriers, innovation challenges, innovation performance.

Jel Classification: O31, O32, D81, C16

¹ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mkarahan@msn.com ORCID: 0000-0002-0402-0020

1. Giriş

Günümüz şartlarında işletmeler rekabetçi olabilmek ve global pazar isteklerine cevap verebilmek için yeni yollar aramaktadırlar. Bu nedenle günümüz ileri rekabetçi ortamlarında işletmelerin üretecekleri ürün, hizmet, yönetim yöntemleri, pazarlama teknolojileri ve üretim süreçlerinde yapılabilecek farklılıklara hayati derecede ihtiyaçları vardır. Bu süreçlerde işletmelerin verimliliğini ve karlılığını artıracak her türlü değişim ve farklılıklar, örgütsel yenilik olarak kabul edilmektedir. Yaşadığımız zaman diliminde işletmelere rekabet üstünlüğü kazandıran önde gelen araçlar; ürünler, hizmetler, süreçlerde yenilik yapacak, bilgi ve teknolojik yeteneklerin keşfedilmesi, arkasından da bunların ürün, hizmet ve süreçlere döndürülmesi, işletmelere faydalı olacak bir değere dönüştürülmesi gerekmektedir (Uzkurt, 2008). İşletmelerin içinde buldukları pazarda kalıcılıklarını sağlayabilecek ana unsur, rekabet üstünlüğü kazanmaları ve bunu uzun vadeli olarak sürdürebilmeleridir. İşletmeler ancak yeniliklerle kazandıkları üstünlükler sayesinde verimlilik ve karlılıklarını artıracak ve bu şekilde yeni pazarlar bulabilecek, mevcut pazarlardaki paylarını da artıracaklardır.

Yenilik, yeni bir ürünün icat edilmesi, yeni bir üretim metodunun geliştirilmesi, yeni bir pazarın kurulması, hammadde ya da yarı mamul madde temini için yeni kaynakların geliştirilmesi vb. faaliyetleri kapsamaktadır (Özçifçi ve Sarıçay, 2014). Yenilik, bilginin ekonomik ve toplumsal yarara döndürülmesi süreci olarak tanımlanabilir. Bu sebeple teknik, ekonomik ve sosyal süreçlerden oluşan bir bütün olarak değerlendirilebilir. Bireysel ve toplumsal değişime olan istek, yeniliğe açık olmak ve girişimcilik ruhuyla tamamlanan bir kültüre ihtiyaç duyar. Yenilikçiden beklenen, bilim ve teknolojinin etkisindeki fikirlerin kuramsal ve eylemsel olarak faydaya dönüştürülmesidir. Yenilik, bulunduğu duruma göre bölgesel ve milli özellikleri olan faaliyetlerdir (Langvik vd., 2005).

Yenilik; süreç, yapı, hizmet ve mallarda yapılan değişiklikler ile kaliteyi artırarak arzu ve ihtiyaçları daha etkili olarak karşılamayı sağlayan, süreç ve yönetsel eylemlerdeki değişim ve gelişmelerdir. Girişimciler; yenilik çalışmalarını farklı düşüncelerle yaparak yenilik sürecini yönetirler (Drucker, 2015). Yenilik, yeni fikirlerin pazarlanabilir bir ürüne veya hizmete, üretim yöntemine dönüştürülme sürecidir (Ömürbek ve Kişi, 2019: 264).

Yenilikçilik, ileri düzeyde rekabetin olduğu piyasalarda işletmelere sürdürülebilir bir üstünlük kazandırmak, öncü işletmelerden biri olma şansını elde etmek ve işletme performansını artırmak gibi avantajları kazandıran bir yöntemdir. İşletmeler ürettikleri ürün ve hizmetleri geliştirerek daha kıymetli müşteri tabakalarına erişmeye gayret ederek rekabet ortamında diğer

firmalardan bir adım önüne geçmeye çabalarlar. İşletmelerin bunu başarmaları için maliyet liderliği, farklılaşma ve maliyet oryantasyonu seçeneklerinden en fazla farklılaşmaya odaklanmaları gerekir. Bu noktadan bakıldığında yenilikçilik, zorlu rekabetçi piyasalarda şirket karlılığını artırarak ve maliyetleri önemli oranlarda azaltarak, yenilik yapan firmalara ciddi avantajlar kazandırır.

Çetin rekabet ortamlarının hâkim olduğu zamanımızda, işletmelerin rakipleriyle yarışmaları ve onlara üstünlük sağlaması, onlara karşı rekabet önceliklerini daha başarılı kullanmalarına bağlıdır. Bunun yanı sıra, dinamik bir örgüt olan işletmelerin rakiplerine kolay hedef olmaması için sürekli yenilikler yapması oldukça önemlidir. Ekonomik hayatın tüm dönemlerinde, yenilikçilik önemli bir unsur olduğundan yarış içindeki firmaların ürünlerini, süreçlerini ve örgütsel yapılarını devamlı olarak yenilemeleri gerekmekte, varlıklarını devam ettirebilmek için bu yarışa dahil olmaları gerekmektedir (Cozijnsen vd., 2000; Karahan ve Dinç, 2017). Hızlı teknolojik ilerlemelerle gelişen zamanımızdaki acımasız rekabet ortamında yaşamak zorunda kalan günümüz işletmelerinin yaşamlarını sürdürebilmeleri için güncel organizasyonel yenilik kültürünü inşa etmeleri artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu süreçte organizasyon içerisinde çalışanlardan bazıları bu değişime karşı bir direnç gösterebilir. Bu direncin kırılması için örgüt içi iletişimin geliştirilmesi oldukça önemlidir.

İnovasyon ile ilgili yapılan birçok çalışmada yeniliklerin karşılaştığı zorluklar genellikle; insan kaynakları ve organizasyon, maliyetler, kurumsal kısıtlar, hükümet politikaları ve bilgi akışı olarak sıralanabilir. İlgili yazında yeniliklerin karşılaştığı engeller; ağırlıklı olarak finansal kaynak yetersizliği, bilgi eksikliği, nitelikli personel eksikliği, çalışanların yeniliğe karşı direnci, örgüt kültürü eksikliği ve dış çevre kaynaklı sorunlardır (Yıldız ve Aslan, 2019). Yenilikçiliğin karşılaştığı engellerle alakalı tüm zorlukların niteliği ve önemi incelenerek bu süreçlerdeki tüm engellerin etkileri ve sonuçları analiz edilerek yenilikçiliğin yaygınlaştırması için nelerin yapılması gerektiği ortaya çıkarılmalıdır. Bu amaçla yapılan bu çalışmada, öncelikle yeniliğin karşılaştığı sorunlar, TUIK'in 2021 yılında yayınladığı verilerine göre belirlenmiş ve bu sorunlara çözüm öneriler geliştirilmiş, daha sonra Türkiye'nin yenilik performansı AB ortalaması ile dönemsel olarak karşılaştırmalı analiz edilmiştir.

2. Konuyla İlgili Literatür

Çalışma kapsamında yapılan geniş bir yazın taraması sonucunda, *yenilikçiliğin işletme performansına etkileri ve yenilik performansını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik* öne çıkan yerli ve yabancı çalışmalardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Erdem, Gökdeniz ve Met (2011) tarafından yapılan çalışmada, yenilikçiliğin işletme performansına etkisini otel işletmeleri özelinde araştırmışlardır. Bu amaçla, Antalya ilinde bulunan 44 beş yıldızlı otel işletmesinde anket tekniği uygulanarak araştırma verileri toplanmıştır. Çalışma sonucunda, yöneticilerin, yenilikçilik ve işletme performansı konularında olumlu bir tutuma sahip oldukları, yenilikçiliğe bakış açılarının olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yöneticilerin çalıştıkları işletmelerin performansını, rakiplerine göre daha iyi düzeyde olduğu değerlendirilmiştir.

Uzunbacak (2012) tarafından yapılan çalışmada, işletmelerin yeniliğe ne kadar önem verdikleri, yararlandıkları kaynaklar, yenilik çalışmalarını nasıl finansa ettikleri, işletmeye etkileri ve ortaya çıkan sorunların analizi amaçlanmıştır. 2012 yılında Burdur ve Isparta organize sanayi bölgesinde beş sektörde faaliyet gösteren 58 işletmeye anket çalışması uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda örneklemdaki işletmelerin çoğunun KOBİ'lerden oluştuğu ve patent ve marka sayılarının oldukça az olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yapılan yenilik çalışmalarının sürdürülebilirlik noktasında problemler yaşandığı, finansman sağlayan ulusal ve uluslararası kuruluşlardan yeteri kadar destek alınmadığı ileri sürülmüştür. Yenilikçilik çalışmalarında karşılaşılan problemlerden bazılarının; ekonomik riskler, finans kaynaklı sorunlar, yetişmiş eleman yetersizliği, maliyet üzerindeki baskı ve teknolojik bilgi yetersizliği olduğu ileri sürülmüştür.

Çelik (2013) tarafından yapılan çalışmada, yenilikçiliğin rekabet gücünü artırmadaki etkisi, ülkemizdeki girişimlerin yenilikçiliği benimseme ve ulusal yenilik stratejisine uyumlarına ilişkin durumunu ortaya çıkarmayı amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada, Küresel Rekabet Gücü (GCI) raporundan elde edilen verilerden faydalanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin yenilik kapasitesinin kısmen geliştiği, ancak yaşanan bazı olumsuzluklar yüzünden yenilikçi uygulamaların performansının yetersiz olduğu, bir önceki dönemine göre yenilik faaliyetinde bulunan girişim sayısının azaldığı ileri sürülmüştür.

Löfsten, (2014) yaptığı çalışmada İsveç'te bulunan işletmelerde yenilik performansının iş performansı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; ürün yeniliği performansının, ürün yeniliği prosedürlerini gösteren 14 değişkenden yedisini etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, firma büyüklüğü, yaş, dal ve ürün yaşam döngüleri gibi değişkenlerin ise ürün inovasyon performansını etkilemediği ileri sürülmüştür.

Camisón ve Villar-López, (2014) tarafından yapılan çalışmanın amacı, organizasyonel yenilik ve teknolojik yenilik yetkinlikleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bu amaçla İspanya'da bulunan 144 sanayi firmasından veri toplanmış ve elde edilen bu veriler, kısmi en küçük kareler

yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, organizasyonel yeniliğin, teknolojik yenilik yetkinliklerinin geliştirilmesinde olumlu yönde desteklediği ileri sürülmüştür.

Akgün ve Keskin (2014) tarafından yapılan çalışmada, İstanbul Ticaret Odasına kayıtlı 112 yenilikçi işletmeden elde edilen verilerle, örgütsel esneklik kapasitesi ile ilgili değişkenlerin firmanın yeni ürün geliştirme ve firma performansına etkisi araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bilgilere göre, yetkinlik yönelimi ve orijinal çeviklik değişkenlerinin firmanın inovasyon performansına pozitif katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Özçiftçi ve Sarıçay (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Kayseri’de bulunan işletmelerde gerçekleştirilen yenilik faaliyetleri ve bu faaliyetler ile işletme performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, 2012 yılında Kayseri Organize Sanayi Bölgesi’ne kayıtlı 105 işletmede bir anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma sonucunda, işletmelerin tüm alanlarda yenilik yapmak için yeterli kaynaklara sahip oldukları, bu yenilikleri gerçekleştirmek amacıyla, yenilikçi stratejileri uyguladıkları ve işletmelerdeki yenilik faaliyetlerinin işletmenin performansını etkilediği ifade edilmiştir.

Maletič, vd., (2015) tarafından yapılan bu çalışmada, sürdürülebilirlik merkezli yenilik uygulamalarının performansa etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Almanya, Polonya, Sırbistan, Slovenya ve İspanya merkezli ve çalışan sayıları farklılık gösteren imalat ve hizmet sektörlerindeki işletmelerin yöneticilerine e-mail yoluyla ulaşılarak 266 geçerli veri toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, sürdürülebilirlik odaklı inovasyon uygulamalarının inovasyon performansı ve iş memnuniyeti üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu belirlenmiştir.

Karahan ve Dinç (2017) tarafından yürütülen çalışmada, teknolojik yenilik yapma, teknolojik yenilikleri kullanma ve yenilik gerçekleştirebilme yetenekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, 2010-2012 dönemini kapsayan TÜİK verilerinden oluşmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; yapılan yenilik çalışmalarında sanayi işletmelerinin, hizmet işletmelerine her alanda üstünlük sağladığı, en çok yeniliğin pazarlama alanında gerçekleştiği ileri sürülmüştür. Ayrıca, yenilik girişimlerine finans sağlamak amacıyla işletmelerin çoğunluğunun kamu kurumlarından destek aldıkları ve girişimlerin en çok fiyat rekabeti, yeterli finans kaynak sağlama, yasal gerekliliklerin maliyeti, yeni pazarlara girişte yüksek maliyet ve talep eksikliği gibi sorunlarla karşılaştıkları ifade edilmiştir.

Ndesaulwa ve Kikula (2017), gerçekleştirdikleri çalışmada Kuzey Tanzania'daki Arusha ve Kilimanjaro bölgelerindeki mobilya işletmelerindeki yenilikçiliğin temel belirleyicileri ve etkileri incelemiştir. Çalışmanın verileri, anket ve KOBİ sahipleri/yöneticileri ve çalışanları ile derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmaya 384 kişi katılmıştır. Çalışma sonucunda, işletmelerin teknolojik ve organizasyonel yenilik performansını etkileyen faktörlerin; endüstriyel olgunluk, rekabet, yatırım çekiciliği, şirket büyüklüğü, ihracat yönelimi, teknolojik fırsatlar ve müşteri ihtiyaçları olduğu ileri sürülmüştür.

Tidd ve Bessant (2018) yaptıkları çalışmada, yenilikle ilgili çalışmaların yaygınlaştırılması için alternatif yollar bulmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın verileri literatürde yapılan çalışmalardan sağlanmıştır. Elde edilen verilere göre, çalışmalarda temel temalara ve zorluklara odaklanmak yerine çağdaş eğilimleri takip etmek ve bunlara uyumlu eğilimleri takip etmek gerektiği yorumu yapılmıştır.

Durmuş (2018) gerçekleştirdiği çalışmada, yenilik stratejilerinin işletmenin performansı üzerindeki etkilerini ortaya koymak, sürekli olarak değişim ve gelişim gösteren küresel rekabet ortamında yenilik sürecinin işletme performansını nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışmaya veri sağlamak üzere tekstil firmalarında çalışan 400 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda yenilik stratejilerinin tüm boyutlarıyla birlikte işletme performansını yüksek düzeyde ve olumlu etkilediği, işletme performansına en fazla etkiyi risk alma boyutunun yaptığı ve en az etkiyi ise agresiflik boyutunun oluşturduğu ileri sürülmüştür.

Distanont ve Khongmalai (2018) tarafından yapılan bu çalışmada, dondurulmuş gıda sektöründeki KOBİ işletmelerine rekabet avantajı sağlayan yenilik çalışmalarını incelemiştir. Yapılan çalışmada örgütün iç bağlamlarına ek olarak, öncelikle yeniliklerin geliştirilmesini sağlayacak dış faktörlere dikkat çekilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, yeniliklerin işletmelere önemli avantajlar kazandırdığı ileri sürülmüştür.

Ömürbek ve Kişi (2019) tarafından yapılan çalışmada, 100 işletmenin sektörel bazda yaptıkları yenilik faaliyetleri ÇKKV yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Araştırmada 2014-2016 dönemine ait TÜİK verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, imalat sanayinin pazarlama yeniliği açısından en iyi performansı gösterdiği, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme araçları üretiminde sektörün en düşük performansı gösterdiği belirlenmiştir. Ürün yeniliği kategorisinde ise imalat sanayi en yüksek performansı gösterirken, mimarlık ve mühendislik kategorisi de en düşük performansı göstermiştir.

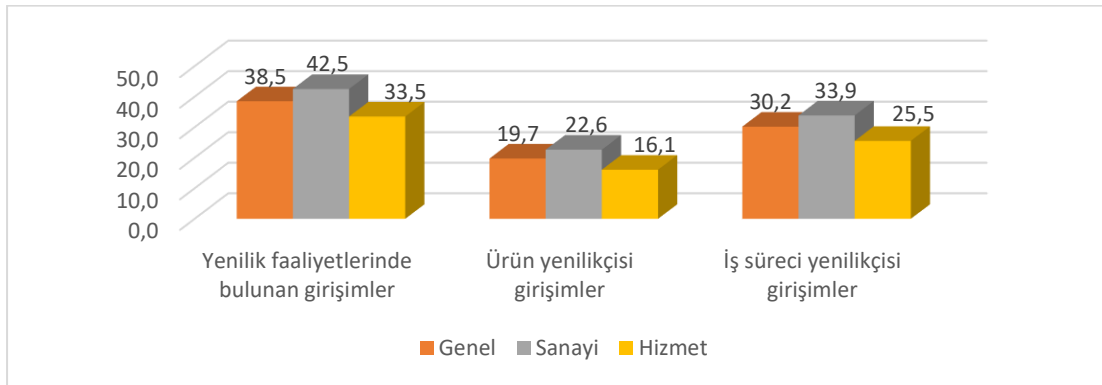
3. Türkiye’deki İşletmelerde Yapılan Yenilik Faaliyetleri

Günümüzde yeniliğin, rekabet gücünü artırmada önemli etkenlerden biri olduğu anlayışı geniş kabul görmektedir. Bu bağlamda, hem işletme hem ülke ekonomileri bazında, yenilikte etkinleşme amacıyla ulusal yenilik sistemlerinin geliştirildiği göze çarpar. Türkiye’de de yenilik kapasitesini artırma; yeni ürün-hizmetler, yeni üretim ve dağıtım yöntemleri, yeni sistemler oluşturma yeteneğini artırma ve bunu ekonomik-toplumsal faydaya dönüştürme hedefi benimsenmiştir. (Çelik, 2013). Bu bağlamda çalışmada öncelikle Türkiye’de yapılan yenilik faaliyetleri TUIK 2021 verilerine göre incelenerek öncelikle bir durum tespiti yapılmış ve sonra yenilik faaliyetleri sırasında belirlenen eksiklikler ve sorunlar tespit edilmiş ve daha sonra belirlenen sorunların çözümüyle ilgili öneriler geliştirilmiştir.

3.1. Türkiye’de Yenilik Faaliyetlerinde Bulunan Yenilikçi İşletmeler

Türkiye’de 2018-2020 döneminde yenilik faaliyetlerinde bulunan işletmeler ve yaptıkları yenilik çeşitleri; genel, sanayi ve hizmet sektörü oranları olarak üç çeşit sınıflandırmaya göre yapılmış, elde edilen veriler aşağıda Şekil 1’de gösterilmiştir. 2018-2020 yılları arasında genel olarak yenilik girişiminde bulunan firmaların % 38,5 olduğu, bu oranın sanayi sektöründe %42,5 ve hizmet sektöründe ise 33,5 olduğu görülmektedir. Buna göre ilgili dönemde en yüksek yeniliğin % 42,5 ile ‘sanayi’ sektöründe olduğu ifade edilebilir.

Şekil 1: Yenilikçi İşletmeler ve Yaptıkları Yenilik Çeşitleri



Not: Grafik verileri TUIK, 2021 Yenilik Araştırmaları raporundan alınarak hazırlanmıştır.

Şekil 1’de ürün yeniliği yapan işletmelerin genel oranının %19,7 olduğu, bu oranın sanayi sektöründe %22,6 ve hizmet sektöründe %16,1 olduğu görülmektedir. Buna göre en yüksek oranda ürün yenilikçiliği sanayi sektöründe yapılmıştır. Yine yenilikçi işletmelerden iş süreci yenilikçisi olanların genel oranı % 30,2 olup, sanayide % 33,9 ve hizmet sektöründe % 25,5 oranında gerçekleşmiştir. Buna göre de en yüksek oranda iş süreci yeniliği yapan işletmeler

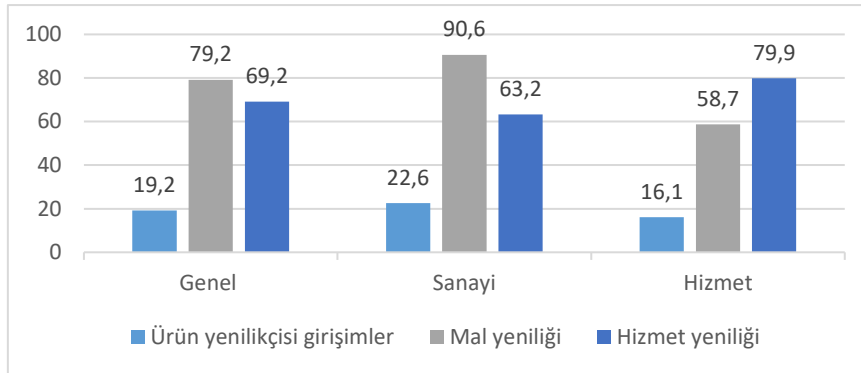
sanayi sektöründedir yorumu yapılabilir. Elde edilen bu verilere göre, Türkiye’de ilgili dönemde en fazla iş süreci yeniliği sanayi sektöründe yapılmıştır.

3.2. Türkiye’de 2018-2020 Döneminde Ürün Yeniliği Yapan İşletmeler

Ürün yeniliği; teknik özelliklerde, bileşenler ve malzemelerde, birleştirilmiş yazılımda, kullanıcıya kolaylığında ve diğer işlevsel özelliklerinde önemli derecede iyileştirmeleri içeren, mevcut özellikleri veya öngörülen kullanımlarına göre yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş bir mal veya hizmetin ortaya konulmasıdır. Ürün yenilikleri, hem pazar için yeni sayılabilecek mal ve hizmetlerin pazara sunulmasını, hem de mevcut durumda pazarda var olan mal ve hizmetlerin kullanıcı veya işlevsel özelliklerinde yapılan önemli sayılabilecek geliştirmeleri içermektedir. Ürün yeniliği kavramı mal yeniliğiyle birlikte hizmet yeniliğini de kapsamaktadır (Kalay ve Kızıldere, 2015:37).

Türkiye’de 2018-2020 yılları arasında ürün (mal ya da hizmet) yeniliği gerçekleştiren işletmelerin bu yeniliği hangi sektörde yaptıkları incelenmiş; ürün yeniliği yapanların genel olarak %19,2 oranında sanayi sektöründe, %22,6 oranında hizmet sektöründe ve %16,1 oranında ise hizmet sektöründe olduğu belirlenmiştir. Buna verilere göre en fazla ürün yeniliği sanayi sektöründe yapılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Ürün Yeniliği Yapan İşletmeler



Not: Grafikteki verileri TÜİK, 2021Yenilik Araştırması raporundan alınmıştır.

Şekil 2’de görülebileceği üzere, ilgili dönemde genel olarak mal yeniliği yapan %79,2 oranında, sanayi kesiminde %90,6 oranında ve hizmet sektöründe ise %58,7 oranında gerçekleşmiştir. Buna göre en çok mal yeniliği sanayi kesiminde yapılmıştır.

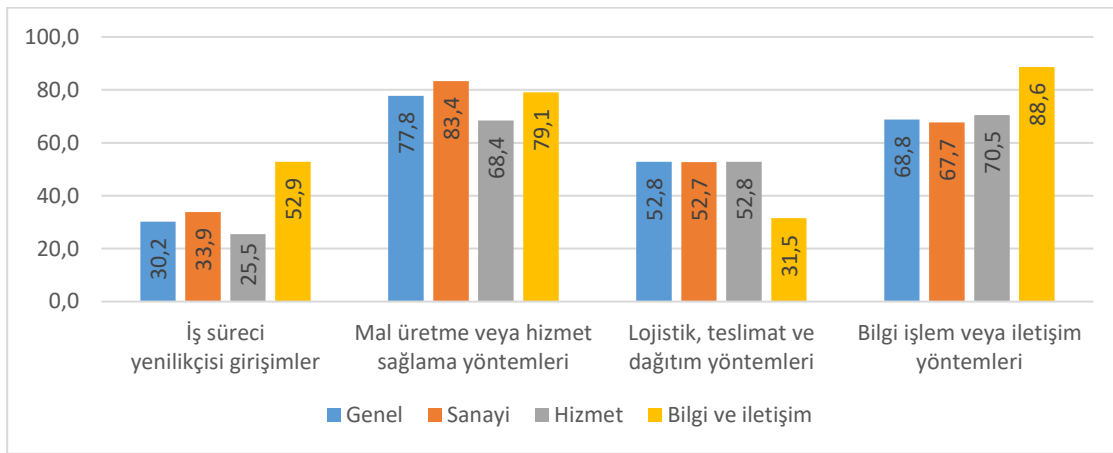
Yine ilgili dönemde hizmet yeniliği yapan işletmeler genel olarak %69,2 oranında, sanayi sektöründe %63,2 oranında ve %79,9 oranında hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. Buna göre en çok hizmet yeniliği hizmet sektöründe olmuştur.

3.3. Türkiye’de 2018-2020 Döneminde İş Süreci Yenilikçisi İşletmeler

Türkiye’de 2018-2020 yılları arasında iş süreci yenilikçisi girişimler genel başlığı altında %30,2, sanayi sektöründe %33,9, hizmet sektöründe %25,5, bilgi ve iletişim sektöründe %52,9 olduğu görülmektedir. Buna göre iş süreci yenilikçisi girişimler arasında bilgi ve iletişim sektörü en yüksek orana sahiptir.

Şekil 3’de görüldüğü gibi, iş süreci yeniliği türleri açısından incelendiğinde mal üretme veya hizmet sağlama yöntemleri üzerine yenilik girişiminde bulunan işletmelerin genel başlığında %77,8, sanayi sektöründe %83,4, hizmet sektöründe %68,4, bilgi ve iletişim sektöründe %79,1 olduğu görülmektedir. Mal üretme veya hizmet sağlama yöntemleri üzerine yenilik girişiminin en çok sanayi sektöründe olduğu görülmektedir. Lojistik, teslimat ve dağıtım yöntemleri üzerine yenilik girişiminde bulunan işletmelerin genel başlığında %52,8, sanayi sektöründe %52,7, hizmet sektöründe %52,8, bilgi iletişim sektöründe ise %31,5 olduğu görülmektedir. Bu başlık altında sanayi ve hizmet sektöründe aynı oranda yenilik girişiminin yapıldığı söylenebilir.

Şekil 3: İş Süreci Yenilikçisi İşletmeler ve İş Süreci Yenilik Çeşitleri

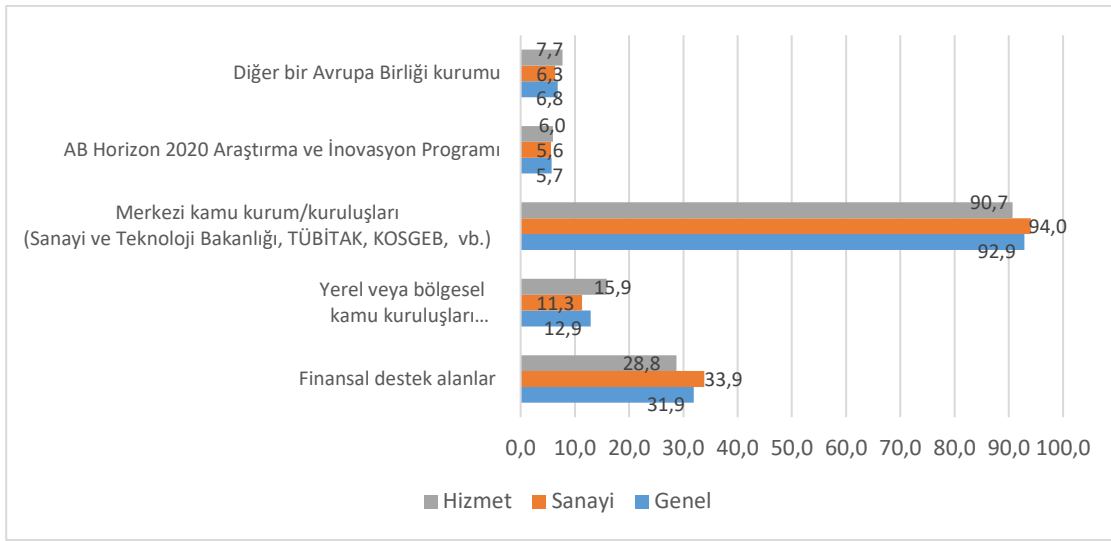


Şekil 3’de görüldüğü gibi, bilgi işlem veya iletişim yöntemlerine yönelik girişimlerdeki oranların genel başlığında %68,8, sanayi sektöründe %67,7, hizmet sektöründe %70,5, bilgi ve iletişim sektöründe %88,6 olduğu görülmektedir. Bu başlık altında tüm sektörlerin yüksek oranda yenilik girişiminde bulunduğu söylenebilir. %88,6’lık oranda girişimde bulunan bilgi ve iletişim sektöründeki işletmeler en yüksek orana sahiptir.

3.4. Türkiye’de 2018-2020 Döneminde Yenilik Faaliyetinde Bulunan Girişimlerin Çeşitli Kaynaklardan Finansal Destek Alma Oranları

Türkiye’de 2018-2020 yılları arasında yenilik faaliyetinde bulunan girişimlerin çeşitli kaynaklardan finansal destek alma durumları genel olarak % 31,9’unun finansal destek aldığı şeklindedir. Bu oran sanayi sektöründe %33,9 ve hizmet sektöründe %28,8’dir. Buna göre en çok finansal destek sanayi sektöründe alınmıştır yorumu yapılabilir.

Şekil 4: Girişimlerin Çeşitli Kaynaklardan Finansal Destek Alma Oranları



Şekil 4’de görüldüğü gibi yenilik faaliyetlerini finanse etmek için işletmelerin genel olarak %12,9’u yerel veya bölgesel kamu kuruluşlarından, %11,3’ü sanayi sektöründen ve %15,9’u hizmet sektöründen destek almışlardır. Merkezi kamu kurum/kuruluşlarında destek alanların oranı genel olarak %92,9, sanayi sektöründe %94,0 ve hizmet sektöründe %90,7 oranındadır.

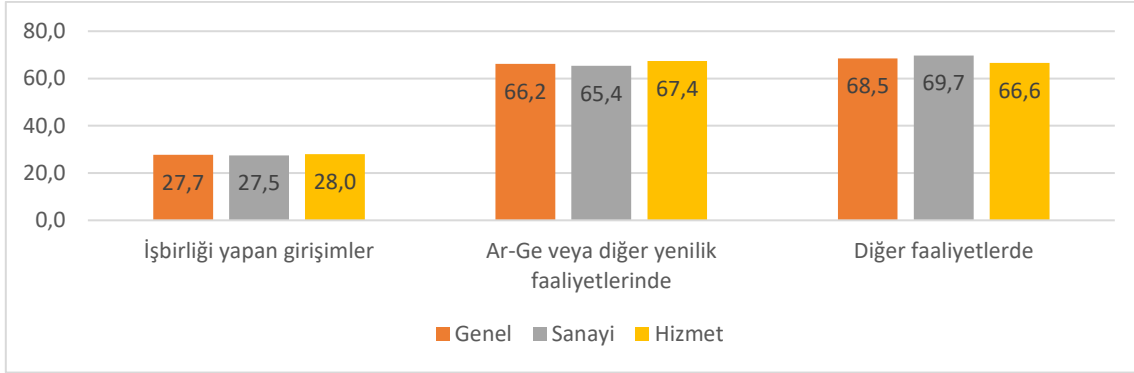
Yenilik faaliyetinde bulunmak için AB Horizon 2020 Araştırma ve İnovasyon Programı’ndan faydalanan işletmeler genel olarak %5,7, sanayi sektöründe %5,6 ve hizmet sektöründe ise %6,0 oranındadır. Diğer bir Avrupa Birliği kurumundan faydalanan işletmeler genel olarak %6,8, sanayi sektöründe %6,3 ve hizmet sektörü %7,7 oranındadır. Bu verilere göre yenilikçilik faaliyetinde bulunan işletmelerin büyük bir çoğunluğu merkezi kamu kurum ve kuruluşlarından destek almaktadırlar yorumu yapılabilir.

3.5. Türkiye’de 2018-2020 Yılları Arasında Yenilik faaliyetinde bulunan girişimlerin işbirliği yapma oranı ve İşbirliği yapılan alanlar

Türkiye’de yenilik girişiminde bulunan işletmelerin iş birliği yapma oranları, genel olarak %27,7, sanayi sektöründe %27,5 ve hizmet sektöründe %28,0 oranındadır. Aşağıda Şekil 8’de

görüldüğü gibi yenilik faaliyeti yapmak için iş birliğinde bulunan işletmeler AR-GE veya diğer yenilik faaliyetlerini genel olarak %66,2, sanayi sektöründe %65,4 ve hizmet sektöründe %67,4 oranında yapmıştır.

Şekil 5: Girişimlerin İşbirliği Yapma Oranı ve İşbirliği Yapılan Alanlar

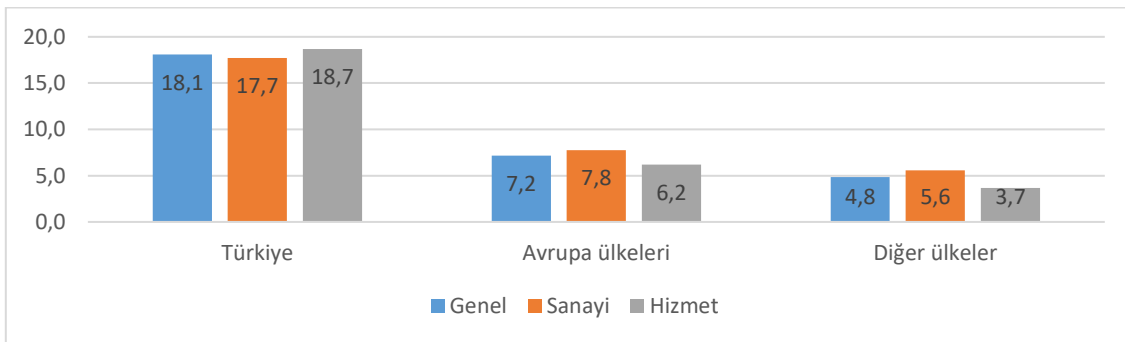


Şekil 5’de görüldüğü gibi, diğer faaliyetler başlığı altında yenilik faaliyeti yapan girişimler genel olarak %68,5, sanayi sektöründe %69,7 ve hizmet sektöründe %66,6 oranındadır. Bu sonuçlara göre hizmet sektöründeki işletmelerin daha fazla işbirliği yaptığı, Ar-Ge veya diğer yenilik faaliyetlerinde bulunduğu yorumu yapılmıştır.

3.6. Türkiye’de 2018-2020 Yılları Arasında Yenilik faaliyetinde bulunan girişimlerin işbirliğine gittiği ülkeler

Türkiye’de yenilik faaliyetinde bulunan işletmelerden Ar-Ge/Yenilik faaliyetlerinde iş birliğinde bulunan işletmeler genel olarak %18,1 oranında, sanayi sektöründe %17,7 oranında ve hizmet sektöründe %18,7 oranında Türkiye’deki kurumlarla işbirliği yapmaktadır.

Şekil 6: Girişimlerin Ar-Ge / Yenilik Faaliyetlerinde İşbirliğine Gittiği Ülkeler



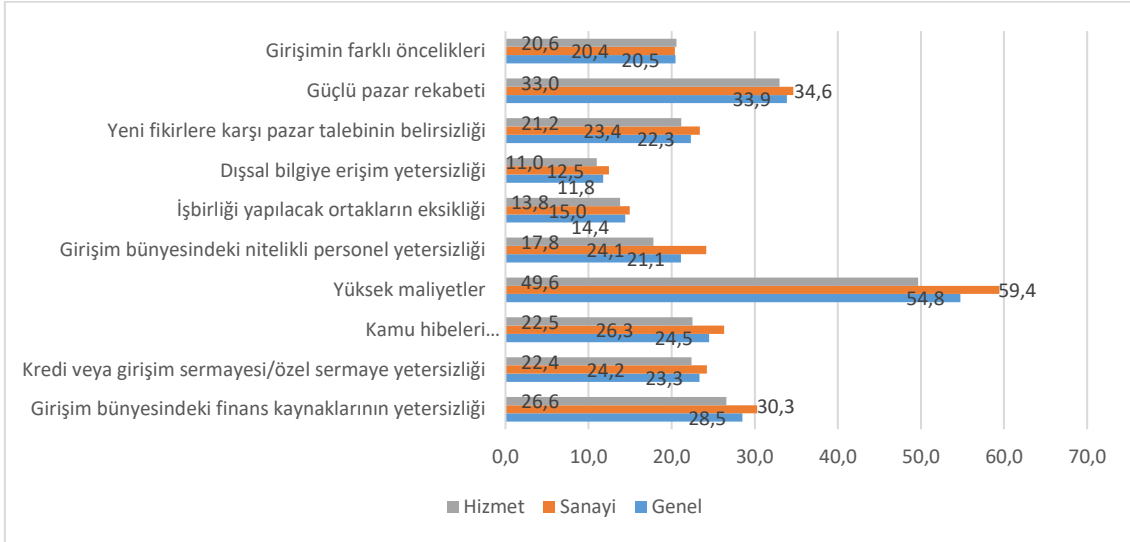
Şekil 6’da görüldüğü gibi Avrupa ülkeleri ile işbirliğinde bulunan işletmelerin oranı; genel olarak %7,2, sanayi sektöründe %7,8 ve hizmet sektöründe %6,2 şeklindedir. Bunların dışında diğer ülkelerle işbirliğinde bulunan girişimlerin oranları ise genel olarak %4,8, sanayi sektöründe %5,6 ve hizmet sektöründe ise %3,7 oranındadır. Bu sonuçlara göre, işletmelerin

çoğu Türkiye'deki hizmet sektöründen kurumlarla işbirliğine gitmektedirler yorumu yapılabilir.

3.7. Türkiye'de 2018-2020 Döneminde Yenilik Faaliyetinde Bulunmayan İşletmelerin Karşılaştığı Engeller

Yenilik girişiminde bulunan işletmeler bu faaliyetleri gerçekleştirirken birçok engelle karşılaşmaktadır. Bu engellerden en çok karşılaşılan, yüksek maliyetler konusundaki engellerdir. Yüksek maliyetli engeller; genel olarak %54,8 oranında, sanayi sektöründe %59,4 oranında ve hizmet sektöründe %49,6 oranındadır. İşletmelerin ikinci sırada karşılaştığı engel ise güçlü pazar rekabeti olup genel olarak %33,9, sanayi sektöründe %34,6 ve hizmet sektöründe %33,0 oranında engel teşkil etmektedir.

Şekil 7: Yenilik Faaliyetinde Bulunmayan İşletmelerin Karşılaştıkları Engeller



Şekil 7'de görüldüğü gibi işletmeler için finans kaynaklarının yetersizliği de engel teşkil etmektedir. Finans kaynaklarının yetersizliği genel olarak %28,5, sanayi sektöründe %30,3 ve hizmet sektöründe %26,6 oranında engel çıkarmaktadır. Güçlü Pazar rekabeti genel olarak %33,9 oranında, sanayi sektöründe %34,6 ve hizmet sektöründe ise %33,0 oranında engel çıkarmaktadır. İşletmelerin dışsal bilgiye erişim yetersizliği konusu; genel olarak %11,8 oranında, sanayi sektöründe %12,5 ve hizmet sektöründe %11,0 oranda engel teşkil etmektedir. Sonuç olarak yenilik girişimlerinin önündeki en büyük engelin yüksek maliyetler olduğu yorumu yapılabilir.

3.8. Türkiye’de 2004-2020 Döneminde İşletmelerin Yaptıkları Yenilik Türleri

Çalışmanın bu kısmında 2004 yılından 2020 yılına kadar TUIK tarafından yapılan yenilikçilik çalışmalarından elde edilen verilerine göre Türkiye’deki işletmelerin yaptıkları yenilik türlerinin yıllara göre değişimi bir tablo halinde hazırlanmış (Tablo 1) ve yorumlanmıştır.

Tablo 1. İşletmelerde Yapılan Yenilikler ve Türleri

Yenilik Türleri	2004 2006	2006 2008	2008 2010	2010 2012	2012 2014	2014 2016	2016 2018	2018 2020	Ortal.
Yenilikçi İşletmeler	58,2	37,1	51,4	48,5	51,3	61,5	36,0	38,5	47,8
Ürün Yeniliği	22,0	21,7	24,4	17,7	22,7	31,8	20,9	19,7	22,6
İş Süreci Yeniliği	22,6	19,9	27,4	20,4	26,8	34,0	29,0	30,2	26,3
Organizasyon Yeniliği	43,2	12,7	24,7	31,7	28,5	34,0	-	-	29,1
Pazarlama Yeniliği	29,4	16,6	35,5	34,7	33,6	42,0	-	-	32,0

Kaynak: Tablodaki veriler TUIK Yenilik istatistiklerinden alınmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi 2004-2006 yıllarını kapsayan üç yıllık dönemde işletmelerin %58,2’si genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %22, iş süreci yeniliği yapanların oranı %22,6, organizasyonel yenilikçilik yapanların oranı %43,2 ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise %29,4 olmuştur. 2006-2008 yıllarını kapsayan dönemde işletmelerin %37,1’i genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %21,7 olmuş, iş süreci yeniliği yapanların oranı %19,9 olmuş, organizasyonel yenilikçilik yapanların oranı %12,7 olmuş ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise %16,6 olmuştur.

2008-2010 yıllarını kapsayan dönemde işletmelerin %51,4’ü genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %24,4 olmuş, iş süreci yeniliği yapanların oranı %27,4 olmuş, organizasyonel yenilikçilik yapanların oranı %24,7 ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise %35,5 olmuştur. 2010-2012 yıllarını kapsayan dönemde işletmelerin %48,5’i genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %17,7 olmuş, iş süreci yeniliği yapanların oranı %20,4 olmuş, organizasyonel yenilikçilik yapanların oranı %31,7 ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise %34,7 olmuştur.

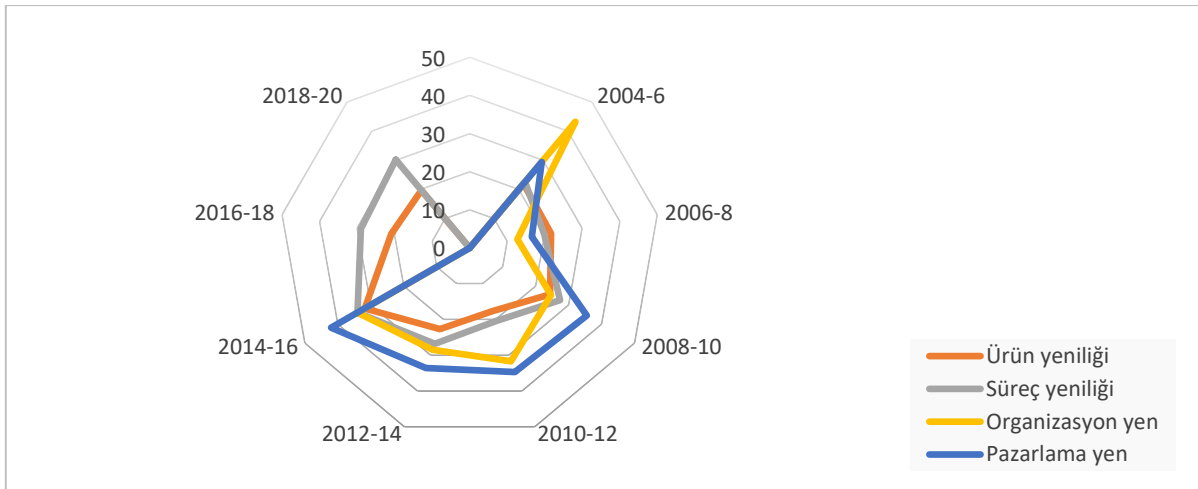
2012-2014 yıllarını kapsayan dönemde işletmelerin %51,3’ü genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %22,7 olmuş, iş süreci yeniliği yapanların oranı %26,8 olmuş, organizasyonel yenilikçilik yapanların oranı %28,5 ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise %33,6 olmuştur. 2014-2016 yıllarını kapsayan dönemde işletmelerin

%61,5'i genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %31,8 olmuş, iş süreci yeniliği yapanların oranı %34 olmuş, organizasyonel yenilikçilik yapanların oranı %34 ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise %42 olmuştur.

2016-2018 yıllarını kapsayan dönemde işletmelerin %36'sı genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %20,9 olmuş, iş süreci yeniliği yapanların oranı %29 olmuş, organizasyonel yenilikçilik ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise bu dönemde hesaplanmamıştır. 2018-2020 yıllarını kapsayan dönemde işletmelerin %38,5'i genel olarak yenilik faaliyeti yapmıştır. Bunlardan ürün yeniliği yapanların oranı %19,7 olmuş, iş süreci yeniliği yapanların oranı %30,2 olmuştur. Organizasyonel yenilikçilik ve pazarlama yeniliği yapanların oranı ise bu dönemde TUIK tarafından hesaplanmamıştır.

Tablo 1'de verilen verilerden yararlanarak Türkiye'deki işletmelerin yaptıkları yenilik düzeyleri ve yapılan yenilik çeşitlerinin yıllara göre dönemsel olarak değişimini gösteren grafik hazırlanmış (Şekil 8) ve altında yorumlamaları yapılmıştır.

Şekil 8. Yenilik Çeşitleri (2004-2020)

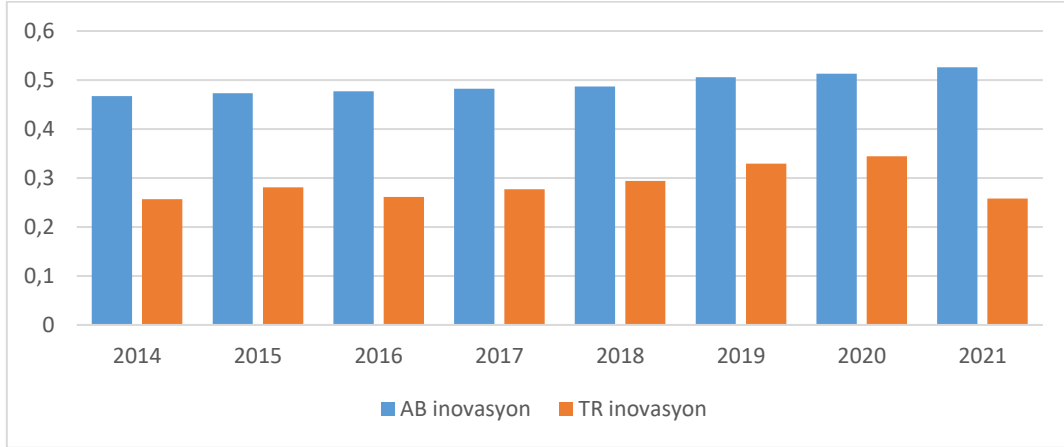


Şekil 9'daki grafikte görüldüğü gibi başlangıçta birinci dönemde en fazla organizasyon yeniliği yapılırken, ikinci dönemde en fazla ürün yeniliği, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı dönemde en fazla pazarlama yenilikçiliği, yedinci ve sekizinci dönemde ise en fazla süreç yeniliği yapılmıştır. Genel olarak tüm dönem için ortalama olarak pazarlama ve organizasyonel yenilikçiliğin daha fazla yapıldığını, bununla birlikte ürün yeniliğinin ise en az miktarda yapıldığını söylemek mümkündür.

4. AB ile Türkiye'nin Yenilikçilik Performansının Karşılaştırması

Türkiye'nin inovasyon performansını incelerken öncelikli olarak AB inovasyon performansı ortalamaları ile karşılaştırmalı olarak 2014-2021 yılları arasındaki değişim incelenecek ve aşağıda Şekil 9'da AB inovasyon performansı çalışması raporundan alınan verilere göre hazırlanmış grafik yorumlanacaktır

Şekil 9. AB Ortalaması Türkiye Karşılaştırması (2014-2021)



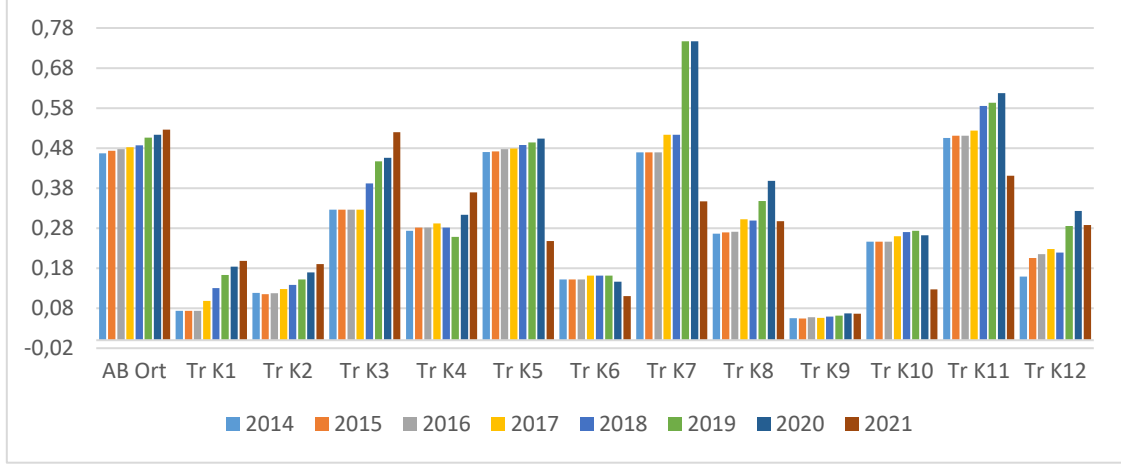
Kaynak: European Innovation Scoreboard 2022

Şekil 9'da görüldüğü gibi Türkiye'nin inovasyon puanı genel olarak AB ortalamasının neredeyse yarısı kadar olup 2014 yılından itibaren performansı nispeten artış göstermekte ancak 2022 yılında (pandemi sonrası dönem) bir miktar gerilemektedir. Bu verilere göre AB ve Türkiye'nin inovasyon performansının pandemi sürecinden çok fazla etkilenmediği ancak Türkiye'nin bu sürecin olası etkisinden olması muhtemel sorunlar yüzünden 2021 yılı performansında bir miktar düşüş yaşanmıştır. Grafikte görüldüğü gibi Türkiye'nin AB ortalamasına en yakın dönemleri 2019 (0,329 puan)ve 2020 (0,344 puan) yıllarıdır.

Çalışmada, AB komisyonunun her yıl yayınladığı AB İnovasyon Endeksi (2022) raporundaki verilerden yararlanılmıştır. Bu sebebi, 2010 yılından itibaren her yıl düzenli olarak üye ülkelerden, komşu ve aday ülkelerden toplanan nicel verilerle ülkelerin inovasyon performanslarının kıyaslanması sonucu oluşturulan net istatistiksel verilerin mevcut olmasıdır. Avrupa İnovasyon Endeksi hesaplamasında kullanılan kriterler; insan kaynakları (K1), araştırma sistemleri (K2), dijitalleşme(K3), finansman ve destek (K4), firma yatırımları (K5), bilgi teknolojileri (K6), yenilikçiler (K7), bağlantılar (K8), entelektüel varlıklar (K9), istihdam etkileri (K10) satış etkileri (K11) ve çevresel sürdürülebilirlik (K12) olmak üzere 12 temel göstergedir. Değerlendirmede AB inovasyon performansı 2014-2021 verilerine göre indeksteki

12 kriterin puanları açısından Türkiye ve AB karşılaştırmalı olarak grafiklere dönüştürülmüş ve ayrı ayrı yorumlamaları yapılmıştır.

Şekil 10. Kriter Puanları AB-Türkiye Karşılaştırması (2014-2021)



Not: Grafikteki veriler AB İnovasyon Skorbordu 2022 Raporundan alınmıştır.

Şekil 10’de görüldüğü gibi 2021 yılı itibariyle Türkiye dijitalleşme (K3) kriterlerinde AB ortalamasını yakalamış, firma yatırımları (K5) kriteri yönüyle 2020 yılı itibariyle AB ortalamasını yakalamış, yenilikçiler (K7) ve satış etkileri (K11) kriterleri yönüyle 2019-2020 döneminde AB ortalamasını geçmiştir. Türkiye’nin en iyi durumda olduğu kriter yenilikçiler (K7) kriteri olmuş, en zayıf durumdaki kriter ise entelektüel varlıklar (K9) kriteri olmuştur. En çok artış 2019 ve 2020 yıllarında yenilikçiler (K7) kriterinde olmuş, satış etkileri (K11) kriteri ise 2014-2020 döneminde hep AB ortalamasının üstünde iken 2021 yılında muhtemelen pandemi sürecinin etkisinden olsa gerek AB ortalaması altına düşmüştür.

5. Sonuç

Yaşadığımız zaman diliminde içinde bulunduğumuz acımasız rekabet ortamında işletmelerin rakipleri ile kıyasıya mücadele etmesi ve onlara karşı avantaj kazanabilmesi için sahip oldukları değerleri başarılı bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte, dinamik bir örgüt olan işletmelerin rakipleri karşısında zafiyete düşmemesi için sürekli olarak yenilikler yapmaları oldukça önemlidir. Yenilikçilik ekonomik hayatın tüm aşamalarında önem arz ettiğinden, günümüz işletmelerinin ürettikleri ürünlerini, üretim süreçlerini ve örgütsel yapılarını da devamlı olarak yenilemeleri gerekmektedir. Çünkü artık işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmelerinin temel unsuru yenilikçilik olmuştur.

Bu bağlamda yapılan çalışmada; yenilik yapan işletmeler, ürün yeniliği yapanlar, iş süreci yeniliği yapanlar, işletmelerin finansal destek alma oranı, işbirliği yapma oranı ve işbirliğine

gidilen ülkeler, yenilikçi işletmelerin karşılaştığı engeller, TÜİK 2021 verilerine göre incelemiş, Türkiye'deki işletmelerin 2004-2021 yılları arasında yaptıkları yenilik çeşitleri 8 dönem olarak analiz edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin yenilik performansı AB ortalamaları ile karşılaştırmalı olarak analiz edilerek yorumları yapılmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi. Türkiye'de 2018-2020 yılları arasında genel olarak en yüksek yenilik faaliyeti sanayi sektöründe yapılmıştır. En yüksek ürün yeniliği, iş süreci yeniliği, mal yeniliği yine sanayi sektöründe yapılmıştır. Elde edilen verilere göre sanayi sektöründeki ürün yenilikçisi girişimler ve Pazar için yeni olan yeniliklerde daha iyi durumdadır. Hizmet sektörü ise girişim için yeni olan yenilikler konusunda nispeten daha iyi durumdadır. Ayrıca, sanayi kesimindeki girişimler kendileri tarafından yapılan yeniliklerde diğer sektörlere göre daha iyi bir seviyededir. Hizmet sektöründe ise en çok diğer girişim veya kuruluşlarla birlikte yenilik yapılmaktadır.

Yine bu bulgulara göre iş süreci yenilikçisi girişimler arasında bilgi ve iletişim sektörünün en yüksek oranda olduğu ifade edilebilir. Mal üretme veya hizmet sağlama yöntemleri üzerine yenilik girişimi en çok sanayi sektöründe yapılmaktadır. Lojistik, teslimat ve dağıtım yöntemleri üzerine yenilik girişiminde bulunan işletmeler genel olarak sanayi ve hizmet sektöründe aynı orandadır. Bu sonuçlara göre, *iş süreci yeniliklerinin en çok işletmenin kendisi tarafından ve bilgi ve iletişim sektöründe yapıldığı* yorumu yapılabilir. Yenilik faaliyetinde bulunan girişimlerden en fazla finansal desteği alanlar, sanayi sektöründeki işletmelerdir ve bunlar merkezi kamu kurumlarından destek almaktadırlar.

Türkiye'de 2018-2020 yılları arasında yenilik faaliyetinde bulunan girişimlerden en çok *işbirliği yapan işletmeler hizmet sektöründendir ve bu işbirliğini Ar-Ge veya diğer yenilik faaliyetlerinde yaptıkları* görülmektedir. Yenilik faaliyetinde bulunan girişimler yenilik faaliyetlerini çoğunlukla *Türkiye'deki hizmet sektöründen kurumlarla işbirliği içinde yapmaktadırlar*, Buna karşın Avrupa ülkeleriyle olan işbirliği oranı ise düşüktür.

Yenilik faaliyetleri sırasında girişimlerin *karşılaştığı* en büyük engel yüksek maliyetler, ikincisi güçlü Pazar rekabeti, üçüncüsü girişim bünyesindeki finans kaynaklarının yetersizliğidir. Finans kaynaklarının yetersizliği, güçlü pazar rekabeti ve işletmelerin dışsal bilgiye erişim yetersizliği konusu en çok sanayi sektöründe engel teşkil etmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara benzer olarak; Yıldız ve Aslan, (2019) tarafından yapılan yeniliğin güçlüklerinin belirlenmesi çalışmasında, çoğunlukla mali kaynakların azlığı, bilgi yoksulluğu, nitelikli eleman eksikliği, işgörenlerin yeniliğe direnci, yeniliği benimseyen örgüt kültürünün olmaması gibi sorunlar olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca Özçifçi ve Sarıçay, (2014) tarafından yapılan

çalışmada da, yüksek kapasiteli işletmelerin orta seviyedeki işletmelere göre daha yüksek seviyede yenilik gerçekleştirdiği, en çok ürünlerin pazar koşullarına uyumlaştırılması konusunda sorunlar yaşandığı, müşteri talep ve ihtiyaçlarına uygun yenilikler yapılmasının gerektiği ileri sürülmüştür. Yine benzer şekilde, Karahan ve Karhan (2013) yaptıkları çalışmada, yenilik yapmayan işletmelerin çoğunluğunun güçlü fiyat rekabeti ve yeterince mali kaynaklarının olmamasından ötürü yenilik yapamadıkları ileri sürülmüştür.

2004-2020 dönemi için Türkiye'deki işletmelerin yaptıkları yenilik türlerinin yıllara göre değişiminin genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa; başlangıçta en fazla organizasyon yeniliği yapılırken, ikinci dönemde en fazla ürün yeniliği, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı dönemde en fazla pazarlama yenilikçiliği, yedinci ve sekizinci dönemde ise en fazla süreç yeniliği yapılmıştır. Genel olarak tüm dönem için ortalama olarak pazarlama ve organizasyonel yenilikçiliğin daha fazla yapıldığını, bununla birlikte ürün yeniliğinin ise en az miktarda yapıldığını söylemek mümkündür.

AB ile Türkiye'nin Yenilikçilik performanslarının karşılaştırılması sonucunda; Türkiye'nin inovasyon puanı genel olarak AB ortalamasının neredeyse yarısı kadar olduğu, 2014 yılından itibaren performansı nispeten artış göstermekte ancak 2022 yılında (pandemi sonrası dönem) bir miktar gerilediği görülmektedir. Bu verilere göre AB ve Türkiye'nin inovasyon performansının pandemi sürecinden çok fazla etkilenmediği ancak Türkiye'nin bu sürecin olası etkisinden olması muhtemel sorunlar yüzünden 2021 yılı performansında bir miktar düşüş yaşanmıştır.

AB İnovasyon Endeksi hesaplamasında kullanılan kriterler yönüyle yapılan karşılaştırmalara göre Türkiye dijitalleşme kriterlerinde AB ortalamasını yakalamış, firma yatırımları kriteri yönüyle 2020 yılı itibariyle AB ortalamasını yakalamış, yenilikçiler ve satış etkileri kriterleri yönüyle 2019-20 döneminde AB ortalamasını geçmiştir. Türkiye'nin en iyi durumda olduğu kriter yenilikçiler kriteri, en zayıf durumdaki kriter ise entelektüel varlıklar kriteri olmuştur.

6. Öneriler

İşletmelerin yaptıkları yenilik çalışmaları esnasında karşılaştıkları *engellere çözüm olarak*; öne çıkan yenilikler için yeterli mali kaynağın ayrılamaması sorununa çözüm olarak; yenilik faaliyetlerinde firmalara çeşitli kaynaklar tarafından sağlanan desteğin artırılması önerilebilir. Yeniliklere yeterli miktarda kaynak ayrılamaması birçok çalışmada öne çıkan engellerden birisidir. Ayrıca yine çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, yenilikçiliğin bazı kurumlar tarafından desteklenmesi gerektiği ve verilen desteklerin de artırılması gereklidir. Hammadde

ve enerji maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı yenilikçi girişimlere çeşitli kurumlardan destek sağlanmalı ve bu desteklerle ilgili bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması da oldukça önemlidir.

AB'ne aday olan Türkiye'nin önemli rekabet araçlarından birisi olan yenilikçilik konusunda performansını artırmak için öncelikle kriterler ağırlıkları dikkate alınarak yeni stratejiler belirlemesi ve mevcut durumunu optimize etmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akgün, A.E ve Keskin, H. (2014). Organisational Resilience Capacity and Firm Product Innovativeness and Performance. *International Journal of Production Research*, 52(23), 6918-6937
- Camisón, C., & Villar-López, A. (2014). Organizational innovation as an enabler of technological innovation capabilities and firm performance. *Journal of business research*, 67(1), 2891-2902.
- Cozijnsen A.J., Vrakking W.J. and Ijzerloo M. (2000). Success and failure of 50 innovation projects in Dutch companies. *European Journal of Innovation Management*. 3(3),150-159.
- Çelik, Neslihan (2013). Ulusal Yenilik Stratejisi ve Girişimlerde Yenilikçilik, *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2013, Sayı:6, ss.17-36.
- Distanont, A. and Khongmalai, O. (2018). The role of innovation in creating a competitive advantage, *Kasetsart Journal of Social Sciences*, Vol. 41 No. 1 (2020): January-April
- Drucker, P.F., (2015). Innovation and Entrepreneurship -Practice and Principles. London and New york: Routledge Classics.
- Durmuş, Aysun (2018) Yenilik Stratejilerinin İşletme Performansı Üzerindeki Etkileri ve Bir Uygulama, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Erdem, Barış, Gökdeniz, Ayhan ve Met, Önder (2011), Yenilikçilik ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya’da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 77-80.
- European Union (2022). European Innovation Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.27777/309907 ISBN 978-92-76-55508-7.
- Kalay, F. ve Kızıldere, C. (2015). Türk İşletmelerinin İnovasyon Performansını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, *Ordu Üniv. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Cilt 5, Sayı 13*, s.36-63.
- Karahan M. ve Karhan G. (2013). A case study on innovation activities in Turkey and the obstacles for innovation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 75:129-138.
- Karahan, Mehmet ve Dinç, Hasan (2017), Innovation Activities in Turkey: Comparative Analysis of 2010-2012 and 2012-2014 Periods, *Journal of Economics, Management and Trade*, 18(4): 1-10. Article no.JEMT.35764
- Langvik TA, Johansen FR, Callisen F, Norman S, Thoresen J. (2005). Innovation and regional development. *Al & Soc*. 2005; 19: 384-406.
- Löfsten, H. (2014). Product innovation processes and the trade-off between product innovation performance and business performance. *European Journal of Innovation Management*, 17(1), 61-84.
- Maletič, M., Maletič, D. Dahlgaard, J.J., Dahlgaard-Park, S.M. & Gomišček, B. (2015): Effect of sustainability-oriented innovation practices on the overall organisational performance: an empirical examination, *Total Quality Management & Business Excellence*, Volume 27, 2016-Issue:9-10.

- Ndesaulwa, A. P. & Kikula, J. (2017) Determinants of Innovation Activities Being Carried Out By Small and Medium Enterprises (SMES) in Arusha and Moshi-Northern Tanzania. *European Journal of Business, Economics and Accountancy* Vol. 5, No. 1, 2017
- Ömürhek, N. & Kişi, E. (2019). "Entropi Temelli MAUT Yöntemi ile Yenilikçi Girişimlerin Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 264-288.
- Özçifçi, Vesile ve Sarıçay, Hatice (2014), İşletmelerde Yenilikçilik Faaliyetlerinin İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2014 18 (1): 387-404
- Tidd, Joe and Bessant, John (2018), Innovation Management Challenges: From Fads to Fundamentals, *International Journal of Innovation Management*, 22(5), 1840007.
- TUİK, (2021). Yenilik Araştırması 2020, url: tuik.gov.tr, ET: 20.01.2021
- Uzkurt C. (2008). *Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Uzunbacak, Hasan Hüseyin (2015). Organize Sanayi Bölgelerindeki İşletmelerin Yenilikçilik Durumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi: Isparta ve Burdur OSB Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2015, 8(40), 17-36.
- Yıldız, Bülent ve Aslan, Hüseyin (2019). İmalat Firmalarında İnovasyon Faaliyetlerinde Karşılaşılan Güçlükler: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 94.

REKLAMCILIK ALANINDAKİ AKADEMİSYEN ÖZGEÇMİŞLERİNİN İNCELENMESİ: BİR İÇERİK ANALİZ ÇALIŞMASI

Yeliz YAPICIOĞLU AYAZ¹

Öz

Reklamlar, insan yaşamının var olduğu süreçten itibaren yer almışlar ve geçmişten bugüne çeşitli formlardan geçmişlerdir. Toplumsal bazdaki değişiklikler reklamcılığın da formatında belirli değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Günümüz yaşam düzeninde üreticiler ve tüketiciler arasındaki iletişimin sürdürülebilirliği noktasında tüketim toplumu yapısının önemli bir dinamiği haline gelmiştir. Reklamcılığın profesyonel bir meslek dalı olarak yer almaya başlaması alanda akademik eğitimlerin alınması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Alanın akademiye yer alması öncelikli olarak gazetecilik okulları ile başlamış sonrasında ise iletişim fakültelerinin kurulması ile gerçekleşmiştir. Üniversitelerde reklamcılık bölümleri ilk aşamada devlet üniversitelerinde yer almaya başlamıştır. 1999 yılı ile beraber vakıf üniversitelerinde iletişim fakültelerinin kurulması ile bu üniversitelerde akademik eğitim alınmasının yolu açılmıştır. Reklamcılık alanının devlet ve özel üniversiteler bünyesinde 2 yıllık ve 4 yıllık programlar çerçevesinde yapılandırıldığı görülmektedir. Reklamcılık bölümü akademik çerçevede bölümlerdeki akademik personellerin nitelikleri ve özgeçmişleri ile doğru orantılı olarak değerlendirilebilmektedir. Devlet ve özel üniversiteler bazında akademik personellerin yetkinlikleri çeşitli değişkenler çerçevesinde analiz edilebilmektedir. Üniversite web sitelerinin kullanıldığı çalışmada, 48 iletişim fakültesi araştırma evrenini, 175 akademik personel ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Akademik özgeçmişlerdeki ortak başlıklardan yola çıkılarak oluşturulan 8 kategori nitel bir yöntem olan içerik analizi ışığında analiz edilmiştir. Kategori başlıkları; 'Devlet ve özel üniversiteler', 'Bölümler', 'Akademisyen sayıları', 'Akademisyen cinsiyetleri', 'Unvanlar', 'Mezun olunan üniversiteler', 'Yüksek lisans ve doktora mezun olunan üniversiteler', 'Çalışma yılları', şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın bu konuda gelecekte yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Reklam, Akademisyenler, Akademik özgeçmiş, Betimsel İçerik analizi

Jel Sınıflaması: M37, M39, Y1, Z0

AN ANALYSIS OF ACADEMICIAN BACKGROUNDS IN AN ADVERTISING FIELD: A CONTENT ANALYSIS STUDY

Abstract

Advertisements have hold a place since existence human life and which passed through various form from past to present. Social changes have necessiated certain changes in the format of advertising. Advertising which is one of important of social dynamic to sustain communication between manufacturers and consumer in today's life order. It is needed to take academic education as advertising started to take place a profession in the field. Firstly, it started to take place in academy with journalism schools and then advertising education formally given with establishment of communication faculties. Communication faculties firstly established in public universities. In addition to this, education on communication opened the door with by establishment of private universities in 1999. Advertising department is established both public and private universities within the framework of two year and four year academic programmes. The competencies of academic staff at public and private universities can be analyzed within the framework of different variables. The population is made up of 48 communication faculties in Turkey and the sample composed of 175 academicians with using websites of universities. Fourteen categories were created with common headings in academic backgrounds via using content analysis. Titles of categories were determined as 'Public and private universities', 'Departments', 'Number of academicians', 'Academicians' gender', 'Academicians' title', 'Graduation university and departments', Graduation university of master and department', 'Graduation university of doctorate and department', 'Research areas', 'Working years' and 'Names of lectures given by academicians'. This study will set an example for future studies about this issue.

Key words: Advertising, Instructors, Academic backgrounds, Descriptive content analysis

Jell Classification: M37, M39, Y1, Z0

¹ Dr, Bağımsız araştırmacı, yeliz.yapicioglu@gmail.com, ORCID NO:0000-0002-4488-9759

1. Giriş

Reklam; ses, görüntü ve kelimeler gibi uyarıların yer verildiği mesaj içeriklerinde farklı tekniklerin kullanıldığı (Tayfur, 2006, s.78), tüketici kitleye bilgi vermenin ötesinde (Çamdereli, 2012), taleplerin yaratılmasına yönelik bir sanat ortaya koyarak (Oluç, 1990), farklı disiplinleri bir araya getiren (Fidan, 2007, s.16) iletişim süreçleri olarak ifade edilmektedir. Buna ek olarak, kitleleri ikna etme yoluyla ürünlerin satın alınması için tüketicilerde satın alma davranışının oluşmasında etkin ve aktif bir iletişim aracı olarak tanımlanabilmektedir.

Reklamı diğer iletişim araçlarından etkili ve görünür kılan özelliklerden bir tanesi farklı iletişim araçları aracılığıyla iletilmek istenilen mesajları yaratıcı unsurlar ile sunuyor olmasıdır. Daha önce yapılmayan ve tüketicinin karşılaşmamış olduğu düşünceler yaratıcı unsurlar ile yapılandırılmaktadır (Akbulut ve Balkaş, 2006, s.96). Reklamın önemli özelliklerinden bir diğeri ise farklı iletişim araçları yoluyla tüketicilere her noktada erişebilir ve mesajları iletebiliyor olmasıdır. Bu noktada, reklamı dinamik bir iletişim alanı ve kanalı olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Tüketici kitleler zaman ve yer fark etmeksizin markaların ürünleri konusunda iletişim kanalları aracılığıyla fikir sahibi olarak, tutumlarını ve tüketim davranışlarını biçimlendirebilmektedirler. Tüketici davranışlarının biçimlendirilmesinde reklamların verdiği mesaj içeriklerinin tüketici düşünceleri ile örtüşmesi veya tam tersi bir durumun oluşmasında reklamlar etkin bir role sahip olmaktadır.

Reklam tarihi 19. yüzyılın ortalarına kadar dayanmaktadır. Reklamcılık alanı toplumsal, ekonomik ve kültürel alandaki değişimler çerçevesinde biçim değiştirmiştir. Özellikle, reklamcılık alanının toplumsal yaşantı içerisinde görünür durumda olmasında 1980 yılı önem arz etmektedir. Bu süreçte, Sanayi devrimi sonrası sanayileşme ve makineleşme ile beraber kitlesel üretim ortaya çıkmıştır. Üreticiler ve tüketiciler arasındaki iletişimin kuvvetlendirilmesinde ve kitlesel mesajların yaratılmasında reklamcılığa büyük roller düşmüştür. Çünkü tüketicilerle iletişim kurulması noktasında mesajların yaratılması ve bunun kitlesel bazda yapılma ihtiyacı doğmuştur (Ersu, 2008, s.165) Buna ek olarak, tüketici kitleler tüketme kavramı ile tanışmaya başlamışlardır. Reklamın var olması tüketimin oluşması ile mümkün olabilmektedir. Tüketimin yaratılması, tüketim ihtiyacının oluşması için tüketici kitlelerde isteklilik yaratmak reklamlar tarafından sağlanabilmektedir. Reklamın çıkış noktasını tüketim ve tüketim toplumu oluşturmaktadır. 1980 yılında tüketim toplumu kavramının ortaya çıkmasında bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlar; tüketim mallarındaki artışla beraber erişim

olanaklarının artması, satışların desteklenmesi, tüketim ürünlerindeki çeşitlilik ve ürünlerin satın alınmasında kredi kartları ile alışveriş yapabilme imkanının sunulmaya başlamasıdır (Yavuz, 2013). Toplumsal yapıda nüfusun artması, tüketicilerin farklı istek ve beklenti içerisinde olması, pazarda farklı kategorilerde ürün ihtiyacını doğurmuş ve firmaları da ürün çeşitliliğini artırma yoluna gitmesine sebep olmuştur.

Teknolojik alanda gelişmelerin günden güne farklı bir noktaya gelmesi, tüketici beklenti ve isteklerinin artması firmaları profesyonel düzeyde hizmet etmeye itmektir. Bu noktada, teknolojik gelişmelere paralel olarak akademik düzeyde reklam eğitiminin alınması gerekli bir hal almaktadır. Reklamcılık alanında akademik eğitimin tamamlanması pazar koşullarında özellikle teknolojik gelişmelerin etkisi ile yaratıcı reklam içeriklerinin üretilmesinin de zeminini hazırlamaktadır. Aynı zamanda, reklamcılık alanının halkla ilişkiler ve pazarlama gibi disiplinlerle bağlantılı olmasından ötürü ders programlarına yer verilmektedir. Reklamcılık alanındaki eğitimin profesyonel düzeyde sağlanabilmesi İletişim fakültelerinin var olabilmesi ile gerçekleşebilmektedir. Reklamcılık bölümü devlet ve vakıf üniversitelerinin iletişim fakülteleri içerisindeki 4 yıllık programlar içerisinde yer almaktadır. Ancak, bazı devlet ve vakıf üniversitelerinde bölümün güzel sanatlar fakültelerinde ve bazı üniversitelerde ise iki yıllık ön lisans programları çerçevesinde yapılandırıldığı da görülmektedir (Arık ve Bayram, 2011, s.83-84). Reklamcılığın akademik çerçevede gelişimi alanda kendini uzmanlaştıran akademisyenlerin eğitimi ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de yer alan iletişim fakültelerinde bulunan akademisyenlerin akademik profillerine yönelik detaylı bilgiler edinilerek reklamcılığın akademik çerçevede nasıl geliştiği ve akademik personelin yetkinlikleri çerçevesinde nasıl geliştirilmeye çalışıldığı konusunda bilgi verilmeye çalışılmıştır.

2.Genel Özellikleri ile Reklam

İnsanlara farklı kanallar aracılığıyla mesajların konumlandırılmış hedefler çerçevesinde iletilmesinde reklamlara önemli görevler düşmektedir (Taran ve Akbayır, 2022). Doğru hedef kitleye ulaşmaya çalışan reklamlar farklı karakteristikteki hedef kitlelere bilgi akışını sağlarken (Alemdar ve Erdoğan, 2005) duygu ve davranışlarında istenilen yönde değişikliklerin oluşmasına çabalamaktadırlar (Akarsu vd, 2020). Reklamlar aracılığıyla tüketicilerde istenilen yönde tutum değişikliklerinin oluşması tüketicilere belirli davranış kalıplarına yönelik mesajların verilmesi ile gerçekleşmektedir. İkna etmeye yönelik verilen mesajların içerisinde yer alan anlamlar tüketiciler için davranış kalıpları ve tutumları içermekte ve bunlar reklamlar aracılığıyla satılmaktadır (Çetin, 2014, s. 265).Buna ek olarak, sosyal yaşam içerisinde hedef

kitleler için ortak bir alan oluşturan reklamlar tüketicilere benzer deneyimler sunmaktadır (Landa, 2010).

Reklamın diğer iletişim araçlarına göre farklılığı belirli mecralar üzerinden ücretli şekilde tüketicilerine ulaşıyor olmasıdır (Anjum, Irum ve Sualtan, 2015, s.36). Özellikle teknolojiye yaşanan gelişmeler, internetin tüketicilerin yaşamlarına girmesi ile birçok formu değiştirmesi, gerek yerel gerek uluslararası markalar arasında rekabetin doğmasına neden olmuştur. Markaların artması ile tüketicilere yönelik izlenecek stratejiler noktasında reklamcılarının farklı yapılanmalar içerisine girmesinin zemini hazırlanmıştır (Bolat, 2022, s. 657). Bunlara ek olarak, popüler kültür çerçevesinde görsel kültür üzerinden anlam üretiminin farklılaştığı da dikkat çekmektedir (Edensor, 2002, s.13). Bugün gelinen noktada, tüketici ile iletişim kurabilecek farklı yolların arandığı ve dış mekanların reklamların sunulmasında (Acar ve Tanyıldızı, 2022, s.79) tercih edildiği görülmektedir.

Reklam stratejileri kullanılan iletişim mecrasına göre biçim yönünden farklılık gösterebilmektedir. Reklamın içeriği ve reklam mesajı iletişim mecrasının karakteristiğine göre biçimlenmektedir. Görsel, yazılı ve işitsel olan iletişim mecraları reklam mesajlarını iletme açısından ve reklamın maliyeti açısından farklılık gösterebilmektedir. Teknolojik gelişmeler görsel ve işitsel mecrada reklamların daha görünür bir şekilde olmasına olanak sağlamaktadır. Çünkü hem ses ile ilgili hem de görüntü içerikli öğeler kullanılabilir. Özellikle, iletişim mecrası olarak televizyon markaların görünür olması ve etkileyici unsurlarla daha çok hedef kitleye ulaşması noktasında ön plana çıkmaktadır. Diğer iletişim mecralarına göre televizyonun daha maliyetli olduğu bilinmektedir (Şahin, 2021, s.1). Hem görsel hem işitsel unsurların zengin reklam içerikleri ile tüketicilerin istek ve beklentilerine göre hazırlanan reklam mesajları çerçevesinde sunulması televizyonun reklam sektörü için önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir (Tellan, Akt: Deniz, 2022, s.7). Dolayısıyla, reklam sektörü açısından televizyon farklı bir devrenin başlangıcını oluşturmaktadır. Televizyon ile beraber tüm iletişim kanalları reklamın kurguladığı sistem içerisinde yer alan ürünlere yönelik marka imajlarının tüketilmesini vurgulamaktadır. Postmodern yapı içerisinde tüketicilerin ürünleri ve markaları satın alarak kullanmalarında daha ayrıcalıklı olduklarına yönelik mesajlar verilmektedir (Özoran, 2017).

Günümüz yaşam koşullarında hayat düzeni içerisinde yaşanan değişiklikler, teknolojinin gelişmesi ile farklı iletişim kanallarının doğmasını kaçınılmaz kılmaktadır. İnternet çağı ile dijitalleşme süreçleri internet dünyası üzerinde yer alan platformların reklam mecrası haline gelmesini sağlamıştır. Geleneksel ve dijital reklam mecralarının ayrılması kapsamında

tüketicilerle olan etkileşim düzeyindeki farklılıklar ön plana çıkmakta ve reklam dünyası yeni mecralar kanalıyla post modern dünya düzeni içerisindeki sisteme entegre edilmeye çalışılmaktadır (Sarıbaş ve Cörüt, 2018, s.171,172).

3. Reklamın Tarihsel Gelişimi

Sosyolojik, toplumsal ve teknolojik alanda yaşanan gelişmeler reklam tarihini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Reklamın ilk formları ile ilgili bilgiye fotoğraf makineleri aracılığıyla erişmek mümkündür. Özellikle kitle iletişim araçları öncesi 19. yüzyıla denk gelen süreci içerisine alan bu dönem reklamın biçimlenmesinde önemli etkilere sahip olmaktadır (Kaya, 2018, s.100).

Dünya tarihinde reklamın bir sektör haline gelmesinde özellikle Fransız ve Sanayi devrimlerinin önemli bir yeri olmaktadır. Toplumsal yaşamda kitlelerin artmaya başlaması ve tüketim ihtiyacının doğması üretim ihtiyacının da fazla olmasını gerektirmiş ve bu durum makineleşme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. Bu çerçevede, reklamın tüketim hızına dayalı sistem içerisinde yer alması ve sektör haline gelmesine ivme kazandırılmıştır (Geçit ve Altınok, 2023, s.45).

Reklamın kitlelere ulaştırılması ve iletişim mecralarının gelişme süreçleri ile beraber kitlelere ulaştırılma biçimleri de değişime uğramıştır. Kitle iletişim araçlarının gelişim süreçleri içerisinde reklamın ilk formlarının afişler ve gazeteler içerisinde yer alan ilanlar biçiminde olduğu görülmektedir. Reklamcılığın bu formlarda kitlelerin karşısına çıkmasında matbaanın icat edilmesinin çok önemli bir payı olmaktadır (Dilber vd, 2012). Yazılı olarak kitleler karşısına çıkan reklamlar, toplumsal ekonomik ve teknolojik değişimlerle bağlantılı olarak farklı mecralar kanalıyla da tüketici karşısına çıkmaya başlamışlardır (Yılmaz, 2001). Bu noktada, ilk aşamada gazete mecrası reklamcılık alanının gelişmesinde ve reklamların tüketiciye ulaşmasında önemli bir araç konumunda yer almaktadır. Reklamların teknolojik gelişmelerle doğru orantılı olarak geniş kitlelere ulaşmasında ikinci önemli mecra radyolar olmuş, (Gökalliler ve Saatçioğlu, 2023) ve üçüncü etapta ise televizyonun icat edilmesi ile reklamcılık alanı farklı bir döneme giriş yapmıştır (Geçit ve Altınok, 2023).

Türkiye’de reklamın teknik ve araçlar konusundaki yapılanması Cumhuriyet’in ilanı ile olan süreç ile başlamaktadır. Özellikle Cumhuriyet dönemi öncesi yazılı yöntemler esas alınarak ilan içerikli reklam temaları oluşturulduğu görülmektedir. Reklam mecralarına yönelik olarak gazetenin ilk olarak kullanılmasında yaşanan gecikmeler Türkiye’de matbaanın gelişiminin geç olmasına paralellik göstermektedir. Reklam gelişiminde özellikle alfabe devrimi ve buna bağlı

okurun ve yazarın artması ile doğru orantılı olarak Türkiye’de reklam tarihinde önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir (Gökaliiler ve Saatçioğlu, 2023, s.78-79).

Cumhuriyet döneminde sektörel yapının incelenmesinde ajansların kurulma süreçleri de reklam dünyasının yapılanmasında önemli mihenk taşları oluşturmaktadır. Türkiye’de 1970’li yıllarla beraber Cenajans, Ajans Maya, Güzel Sanatlar, Ajans Ada gibi birçok reklam ajansının kurulmaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de reklam sektörünün geçmişten bugüne geldiği noktada gerek biçimsel gerek yapısal anlamda büyümesi ve kitlelere farklı kanallar aracılığıyla ulaşarak etkinliğini arttırmasının da Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki gelişmeler oldukça önem arz etmektedir (İplikçi, 2023, s.109). 1980’li yıllarla beraber yurtdışında yer alan ajanslarla da ortak çalışmaların yapıldığı dönem başlamıştır. 1970’li yıllarda radyo ve televizyon, 1990’larla beraber ise televizyon kanalı reklamcılık alanın büyümesi ve çalışmaların hızlanmasını arttırmıştır (Çetinkaya, 2014).

4. Dünya’da ve Türkiye’de Reklamcılık Alanında Lisans Eğitimi

Reklamcılık iletişim alanının dinamik bir parçasıdır. Dolayısıyla, eğitim çerçevesinde değerlendirebilmek için iletişim alanı ile ilgili bilgiye sahip olmak gerekmektedir. İletişim alanı bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlanması ve mesleki anlamda farklı seçenekler sunması ile yükseköğretimde tercih edilebilir duruma gelmiştir (Özkanal ve Özgür, 2017). İletişim alanında teorik çerçevedeki eğitimlerin iletişim ve gazetecilik dalları içerisinde Amerika Birleşik Devletlerinde verildiği görülmektedir. İletişim ve gazetecilik alanındaki eğitimlerin verilmeye başlanmasında sosyal bilimlerin ortaya çıkması büyük bir etken oluşturmuştur (Artysheva, 2023, s.29).

Dünyada iletişime yönelik teorik eğitimlerin tarihsel gelişimi kitle iletişim araçlarının gelişimine bağlı olarak (Kılıç, 2023) gazetecilik eğitimleri ile şekillenmiş ve iletişimin diğer alanları bu kapsam ile genişletilmiştir. İletişimin sürdürülebilir bir alan olması toplumsal anlamda yaşanan gelişmelere de paralellik göstermekte ve bu durum iletişimin eğitim boyutuna da yansımaktadır (Uzun, 2011, s. 128). Yurt dışında gazetecilik ve iletişim alanındaki eğitimlerin lisans düzeyinde başlaması 1908’li yıllara tekabül etmektedir (Mutlu, 2008). Ülke bazında verilen eğitimler reklamcılık sektörünün gelişimine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Reklamcılığa yönelik olan dersler Amerikan üniversitelerinde Reklamcılık ile ilgili ilkeler ve Pazarlama ile ilgili branşlara yönelik derslerin içerisinde yer almıştır. Lisans eğitimleri kapsamında yer alan reklamcılık alanına yönelik kitapların da basılmaya başladığı dönem bu süreçlere denk gelmektedir. Kitap içeriklerinin psikoloji ve ikna ile ilgili kavramlarla

bütünleştirilerek okuyucuya sunulduğu gözlenmiştir (Pratkanis ve Aronson, 2008, s.11). ABD'den farklı olarak İsveç'te 1939 yılında, 1963 yılında Japonya'da, 1968 yılında Hong Kong'ta, 1974 yılında Güney Kore'de, 1983 yılında Çin'de, 1986 yılında ise Afrika'da, 1994 yılında ise Rusya'da reklamcılık eğitimleri resmi olarak verilmeye başlanmıştır (Ross ve Richards, 2008, s.325-332).

Türkiye'de iletişime dair lisans eğitiminin yaklaşık olarak elli yıllık süreç içerisinde (Akgül ve Akdağ, 2018) dünyada olduğu gibi gazetecilik alanı çerçevesinde verildiği bilinmektedir (Şeker ve Şeker, 2011, s.100). Gazeteciliğin yeni bir bilim alanını oluşturduğu, eğitim planlaması içerisine alınması ve bu kapsamda gazetecilik okullarının açılması gerektiği fikrini ortaya atan kişi Ahmet Rasim olmuştur (Topuz, 2003, s.93). İlk gazetecilik okulu olan İstanbul Gazetecilik okulu 1948 yılında Fehmi Yayla tarafından kurulmuştur (Arık ve Bayram, 2011, s.83). İletişim lisans eğitimleri ilk olarak 1950 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesi içerisinde yer alan Gazetecilik enstitüsünde, 1965 yılında Ankara Üniversitesi Basın yüksek okulunun kurulması ile beraber bu alandaki eğitimler artış göstermeye başlamıştır (Tokgöz, 2000, s. 25).

İletişim alanında lisans eğitimlerine yönelik ders içeriklerinin genişletilerek fakülteler içerisinde verilmeye başladığı dönem 1992 yılına tekabül etmektedir (Vuran, 2003, s. 235). Lisans eğitimlerinin başladığı İstanbul, İzmir ve Ankara'da yer alan gazetecilik okulları fakültelere çevrilmiştir (Şeker ve Şeker, 2011, s.100). Dolayısıyla, gazetecilik okullarının reklamcılık alanındaki lisans eğitimlerinin üniversitelerde resmi anlamda başlamasından önceki süreç mihenk taşı oluşturmuştur. 1950 ve 1990 yılları arasında iletişim alanına yönelik akademik eğitimler Basın ve yayıncılık yüksek okulları bünyesinde verilmiştir. Marmara, Ege, Gazi, İstanbul ve Ankara üniversitelerinde kurulan iletişim fakülteleri daha sonra Anadolu ve Selçuk üniversitelerinde de kurulmuştur (Tokgöz, 2000, s. 4). Metropollerle beraber Anadolu'da yer alan diğer şehirlerde de fakülteler açılmaya başlamıştır (Tokgöz, 2003, s.7, Okay ve Okay, 2008, s.6). İletişim fakültelerindeki artışın nedenleri arasında üniversitelerin halkla ilişkiler etkinliklerini aktif bir şekilde yürütme çabaları ve eğitim amaçlı olarak radyo televizyon yayın yapma olanaklarının RTÜK yasası ile sağlanabiliyor olması gösterilmektedir (Dağtaş, 2011, s.38). Üniversitelerin yapılanmasındaki süreçte 1980 dönemi ve 2000'li yıllarla beraber siyasal, toplumsal alanda yaşanan değişimler ve internet teknolojisi yeni dönüşümlerin kapısını aralamış ve eğitim içeriklerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur (Atabek, 2023, s.117).

Türkiye’de özel üniversitelerde reklamcılık alanındaki lisans eğitimlerinin temelini 1999 yılında kurulan vakıf üniversiteleri atmıştır (Yakın, 2018). Vakıf üniversitelerinin kurulması ile beraber aynı zamanda Halkla İlişkiler, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık (Canpolat, 2013: 155), Yeni Medya, İletişim Sanatları, İletişim Bilimleri gibi isimler altında bölümler kurulduğu ve bölümlerle bağlantılı olan alt disiplinlerinde sayıca artmasının zemini oluşmuştur (Akgül ve Akdağ, 2017, s. 213). Vakıf üniversitelerindeki iletişim fakültelerinin bazılarında İngilizce dilde eğitim verildiği ve açılan farklı bölümlerin devlet üniversitelerindeki iletişim fakültelerinde yer almaya başladığı görülmektedir (Büyükaslan ve Mavnacıoğlu, 2017, s. 222). Vakıf üniversitelerindeki eğitimlerin içeriği, ders programlarının yapılandırılmasında devlet üniversitelerinden bu üniversitelere geçiş yapan öğretim üyeleri önemli rol oynamışlardır (Dağtaş, 2011, s.39).

Günümüzde Türkiye’de reklamcılık bölümü 10 üniversitede yer alırken; diğer üniversitelerde Halkla İlişkiler, Reklam ve Tanıtım isimleriyle bölümlerin yer aldığı görülmektedir. İletişim fakülteleri bünyelerinde farklı eğitim modelleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, akademik yeterliliğin sağlanması amacıyla sosyal bilim yetkinliğine dayalı oluşturulan modeldir. Bu nedenle, mesleki olarak donanımlı olabilmenin ilk aşaması olarak kuramsal temelli bir eğitim benimsenmektedir. İkinci modele göre ise sektörde mezunlardan istenilen niteliklerin karşılanması için ders içeriklerinin zemini bu hususa göre hazırlanmaktadır. Özellikle, bazı vakıf üniversitelerine sektörde çalışan tecrübeli kişiler tarafından ders verilmektedir. Piyasa şartları ve pazar durumu baz alındığında pek çok üniversitenin ikinci modele göre ders içeriklerini hazırlamaya çalıştıkları görülmektedir (Arık ve Bayram, 2011, s.85 ; Özbek, 1993, s.325). Bu doğrultuda, üniversitelerin belirli denetimlerle içerikleri kontrol edilerek kuram ve uygulamayı birleştirecek ders programlarını onaylaması sektöre nitelikli mezunlar kazandırılması sağlayacaktır (Erdoğan, 2003, s.98).

5. Araştırma

5.1 Araştırma Amacı

Çalışmada, reklamcılık bölümlerinin yer aldığı devlet ve özel üniversitelerde çalışan akademik personel özgeçmişlerinin genel özellikleri ortaya konulurken, belirlenen kategoriler çerçevesinde özgeçmişlerde farklılaşan noktaların tespit edilerek analiz edilmesi amaçlanmıştır.

5.2 Araştırma Soruları

İletişim fakültelerinin bulunduğu üniversitelerde hangi kategorilerde yer almaktadır?

Reklamcılık bölümü hangi alanlarla bağlantılıdır?

İletişim fakültelerinde çalışan akademisyenler hangi tür üniversitelerde görev yapmaktadır? Devlet ve özel üniversitelerdeki reklamcılık bölümlerinde çalışan akademik personellerin cinsiyet dağılımları nasıldır?

Türkiye’de reklamcılık bölümlerinde çalışan akademik personel unvanlarının üniversite türüne göre dağılımı nasıldır?

İletişim fakültelerinde çalışan akademik personeller hangi üniversitelerin lisans programlarından mezun olmuşlardır?

İletişim fakültelerinde çalışan akademik personeller hangi üniversitelerin yüksek lisans programlarından mezun olmuşlardır?

İletişim fakültelerinde çalışan akademik personeller doktora derecelerini hangi üniversitelerden almışlardır?

Reklamcılık bölümlerinde çalışan akademik personelin çalışma yılları devlet ve özel üniversiteler bazında nasıl farklılaşmaktadır?

5.3 Araştırma Sınırlılıkları

Araştırmada ele alınan 48 iletişim fakültesine, üniversitelerin web siteleri aracılığıyla 2019 yılının yaz döneminde erişim sağlanmıştır. Erişim sağlanamayan 10 üniversitenin akademik personeline yönelik bilgiye erişilmemiş olmaması araştırmanın sınırlılığını ortaya koymaktadır.

a. Araştırma Evren-Örneklem

Türkiye’deki üniversiteler içerisinde 58 adet iletişim fakültesi bulunmaktadır. Araştırma kapsamında, 48 iletişim fakültesinin web siteleri aracılığıyla bilgiye ulaşılmıştır. Web sitelerine erişilen iletişim fakülteleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini iletişim fakültelerinde çalışan 175 akademisyen meydana getirmektedir. 175 akademisyenin 90’ı devlet, 85’i ise özel üniversitelerde çalışmaktadır.

b. Araştırma Yöntemi

Araştırma kapsamını elde edilen dokümanlardan meydana gelen ikincil veriler oluşturmaktadır. Bu veriler dokümantasyonel ikincil veriler olarak isimlendirilmektedir (Altunışık vd, 2012) Bu çalışmada, betimsel içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi sosyal bilimler tarafından kullanılan ve doğrudan insan davranışları ile ilgili olmayan çalışmaları kapsamaktadır (Çiftçi

ve Ersoy, 2019, s. 866). Betimleme esaslı çalışmalarda ise var olan durumun betimlenmesine yönelik tarama esaslı bir çalışma yürütülmektedir. Ele alınan durumun içerisinde bulunduğu dinamikler araştırmanın içeriğini belirlerken (Karasar, 2007: 77), birbirleri ile benzerlik gösteren kavramlar ve temalar bir araya getirilerek (Altunışık vd, 2012) araştırmaya yönelik sonuçlar ile genel mevcut durum ortaya konulmaktadır (Çalık ve Sözbilir, 2014, s.34). Betimsel içerik analizinde ulaşılan literatüre dayalı bilgilerin sistemli ve düzenli bir şekilde sıralanması çalışmanın doğru noktalardan analiz edilerek sonuçların bu yönde değerlendirilmesini sağlamaktadır (Ültay vd 2021, s.190).

5.4 Veri Toplama Süreci

Türkiye’de yer alan iletişim fakülteleri, fakülteler ile ilgili genel bilgilere Mediacat dergisi aracılığıyla erişim sağlanmıştır. İletişim fakültelerinin bulunduğu üniversitelerin listesi çerçevesinde ele alınacak olan üniversiteler ve bu üniversitelerde çalışan akademisyenlere yönelik detaylı bilgiler üç aylık süre zarfında elde edilmiştir.

c. Araştırma Bulguları

Tablo 1:Üniversite Türü

	Sayı	Yüzde
Devlet Ü.	37	%63,79
Özel Ü.	21	%36,20
Toplam Üniversite Sayısı	58	%99,99

Tablo 1’e göre, iletişim fakülteleri %63,79 bir oran ile devlet üniversitelerinde bulunmaktadır.

Tablo 2: İletişim Fakültelerine Yer Alan Bölümlerin Yüzdeleri

Bölümler	Sayı	Yüzde
HİT	23	%39,65
HİR	21	%36,20
R	10	%17,24
Hİ	1	%1,72
R. T ve R.İ	2	%3,44
RT	1	%1,72
Toplam	58	%99,97

Tablo 2'ye göre iletişim fakültelerinin bulunduğu üniversitelerde yüzdesel dağılıma göre en fazla HİT ve HİR bölümlerinin olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Akademik Personelin Sayıları

	Sayı	Yüzde
Devlet Üniversitesi	90	%51,42
Özel Üniversitesi	85	%48,57
Toplam Sayı	175	%99,99

Tablo 3'te üniversitelerin %51,42'sinin devlet, %48,57'si ise özel üniversite olduğu görülmektedir. 175 üniversite devlet üniversitesindeki iletişim fakültelerinin sayıca daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Akademisyenlerin Cinsiyet Dağılımları

Akademisyenlerin Cinsiyet Dağılımları	Devlet		Özel	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kadın	43	%50,58	58	%64,44
Erkek	42	%49,41	32	%35,55
Toplam	85	%99,99	90	%99,99

Tablo 4'e göre üniversitelerde çalışan akademik personellerin cinsiyet dağılımlarında; devlet üniversitesinde çalışan akademisyenlerin 43'ünün kadın 42'sinin erkek; özel üniversitelerde çalışan 90 akademisyenin 58'inin kadın, 32'sinin ise erkek akademisyenlerden oluştuğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Üniversite Türüne Göre Akademik Ünvan Dağılımları

	Devlet		Özel	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Arş. Gör	26	%29,88	12	%13,68
Öğr. Gör	6	%6,89	15	%17,04
Dr Üyesi	23	%26,43	31	%35,22
Doç	20	%22,98	20	%22,72
Prof	12	%13,79	10	%11,36
Toplam	87	%99,97	88	%100

Tablo 5'e göre akademik unvanlar incelenmiş olduğu zaman devlet üniversitesinde çalışan 87 akademisyenin unvanları içerisinde yüzdesel olarak en fazla araştırma görevlisinin olduğu ve

doktor öğretim üyelerinin sayıca onu takip ettiği; özel üniversitede çalışan 88 akademisyen içerisinde doktor öğretim üyesi ve doçent unvanına sahip akademik personelin sayıca yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 6: Akademisyen Lisans Mezuniyetlerinin Üniversite Bazında Dağılımı

	Devlet		Özel	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İstanbul Ü.	12	%14,11	14	%16,27
Marmara Ü.	3	%3,52	11	%12,79
Anadolu Ü.	19	%22,35	5	%5,81
Atılım Ü.	1	%1,17	-	-
Bilgi Ü.	1	%1,17	1	%1,16
Cumhuriyet Ü.	-	-	1	%1,16
Ege Ü.	7	%8,23	10	%11,62
Erciyes Ü.	2	%2,35	-	-
Dokuz Eylül Ü.	2	%2,35	1	%1,16
Doğuş Ü.	-	-	1	%1,16
Doğu Akdeniz Ü.	1	%1,17	6	%6,97
Ankara Ü.	9	%10,58	5	%5,81
Ankara Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisi	-	-	1	%1,16
Selçuk Ü.	14	%16,47	2	%2,32
Yeditepe Ü.	-	-	3	%3,48
Bilkent Ü.	-	-	2	%2,32
Kadir Has Ü.	-	-	1	%1,16
Sabancı Ü.	-	-	1	%1,16
Eskişehir Osmangazi Ü.	1	%1,17	-	-
Atatürk Ü.	1	%1,17	-	-
Kocaeli Ü.	-	-	2	%2,32
Mimar Sinan Ü.	1	%1,17	1	%1,16
İzmir Ekonomi Ü.	2		3	%3,48
Işık Ü.	1	%1,17	-	-
Boğaziçi Ü.	2	%2,35	3	%3,48
Galatasaray Ü.	-	-	1	%1,16
Yakın Doğu Ü.	-	-	1	%1,16

Tablo	Yaşar Ü.	-	-	2	%2,32	6'da
	Gazi Ü.	2	%2,35	1	%1,16	
	Fırat Ü.	1	%1,17	-	-	
	Hacettepe Ü.	2	%2,35	2	%2,32	
	Orta Doğu Teknik Ü.	-	-	1	%1,16	
	Yabancı Üniversiteler (University of Maryland, Illhonis University)	-	-	2	%2,32	
	İstanbul Ticaret Ü.	-	-	1	%1,16	
	İstanbul Bilgi Ü.	1	%1,17	1	%1,16	
		85	%97,54	86	%99,87	

akademik personelin lisans mezuniyetlerinin en fazla olduğu 36 üniversite sıralanmıştır. 85 devlet üniversitesi içerisinde ilk beşte yer alan üniversiteler sırasıyla; Anadolu Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi olmuştur. Özel üniversitelerde ilk beşte yer alan üniversiteler sırasıyla; İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yeditepe, İzmir Ekonomi ve Boğaziçi Üniversitelerinin aynı yüzdeye sahip olarak sıralamada yer aldıkları görülmüştür. Devlet üniversitesinde çalışan akademik personelin yoğun olarak Anadolu üniversitesinden; özel üniversitedekilerde ise Marmara üniversitesinden mezun oldukları ortaya çıkmıştır.

Tablo 7: Yüksek Lisans Mezuniyetlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

	Devlet		Özel	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Marmara Ü.	11	%13,92	17	%22,07
Ege Ü.	8	%10,12	11	%14,28
Çukurova Ü.	-	-	1	%1,29
Erciyes Ü.	7	%8,86	-	-
Akdeniz Ü.	3	%3,79	-	-
İstanbul Ü.	8	%10,12	9	%11,68
İstanbul Bilgi Ü.	-	-	1	%1,29
İstanbul Şehir Ü.	-	-	1	%1,29
İstanbul Ticaret Ü.	-	-	1	%1,29
İzmir Ekonomi Ü.	-	-	4	%5,19
Anadolu Ü.	11	%13,92	2	%2,59

Selçuk Ü.	10	%12,65	3	%3,89
Süleyman Demirel Ü.	1	%1,26	-	-
Niğde Ü.	1	%1,26	-	-
Fırat Ü.	5	%6,32	-	-
Boğaziçi Ü.	-	-	2	%2,59
Yeditepe Ü.	1	%1,26	5	%6,49
Mimar Sinan Ü.	-	-	1	%1,29
Doğu Akdeniz Ü.	-	-	2	%2,59
Yakın Doğu Ü.	-	-	3	%3,89
Gazi Ü.	3	%3,79	-	-
Ankara Ü.	6	%7,59	1	%1,29
Atılım Ü.	-	-	1	%1,29
Hacettepe Ü.	-	-	1	%1,29
Bahçeşehir Ü.	-	-	1	
Kadir Has Ü.	-	-	1	%1,29
Karadeniz Teknik Ü.	-	-	1	%1,29
Kocaeli Ü.	3	%3,79	2	%2,59
Atatürk Ü.	1	%1,26	-	-
New York U	-	-	1	%1,29
Morehead State	-	-	1	%1,29
Maryland U	-	-	1	%1,29
Texas U	-	-	1	%1,29
Universite Libre de Bruxelles	-	-	1	%1,29
Nantes U	-	-	1	%1,29
Toplam	79	%99,91	77	%98,49

Tablo 7'ye göre akademik personelin mezun olduğu 35 üniversite sıralanmıştır. 35 üniversite içerisinde yer alan altı üniversitenin yabancı üniversite olduğu görülmektedir. Devlet üniversitesindeki akademisyenlerin yüksek lisans mezuniyetlerinin sayıca yüksek olduğu ilk beş üniversite sırasıyla; Marmara, Anadolu, Selçuk, Ege ve İstanbul Üniversiteleri; özel üniversitelerdeki yüksek lisans mezuniyetlerinde ise Marmara, Ege, İstanbul, Yeditepe ve İzmir Ekonomi Üniversiteleri olmuştur.

Tablo 8: Akademisyen Doktora Mezuniyetleri ve Üniversiteler

	Devlet		Özel	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İstanbul Ü.	9	%12,32	12	%16,66
İstanbul Bilgi Ü.	-	-	1	%1,38
İstanbul Ticaret Ü.	-	-	1	%1,38
Ege Ü.	8	%10,95	12	%16,66
Anadolu Ü.	12	%16,43	5	%6,94
Marmara Ü.	12	%16,43	17	%23,61
Dokuz Eylül Ü.	-	-	1	%1,38
Erciyes Ü.	9	%12,32	-	-
Akdeniz Ü.	3	%4,10	-	-
Kocaeli Ü.	2	%2,73	-	-
Gazi Ü.	3	%4,10	-	-
Selçuk Ü.	5	%6,84	-	-
Süleyman Demirel Ü.	1	%1,36	-	-
Bahçeşehir Ü.	-	-	2	%2,77
Ankara Ü.	5	%6,84	2	%2,77
Niğde Ü.	1	%1,36	-	-
Işık Ü.	-	-	1	%1,38
Doğu Akdeniz Ü.	-	-	2	%2,77
Girne Amerikan Ü.	-	-	2	%2,77
Fırat Ü.	2	%2,73	-	-
İnönü Ü.	1	%1,36	2	%2,77
Boğaziçi Ü.	-	-	2	%2,77
Yeditepe Ü.	-	-	3	%4,16
Yakındoğu Ü.	-	-	2	%2,77
Mimar Sinan Ü.	-	-	1	%1,38

Tablo 8'e göre akademik personelin mezun olduğu 28 üniversite sıralanmıştır. 28 üniversite içerisinde yer alan üç üniversitenin yabancı üniversite olduğu görülmektedir. Devlet üniversitesinde çalışan akademik personellerin yüksek lisans mezuniyetlerinin en fazla olduğu ilk beş üniversite sırasıyla; Anadolu, Marmara, Erciyes, Ege ve İstanbul üniversiteleri olmuştur. Özel üniversiteler sırasıyla; Marmara, İstanbul, Ege, Anadolu üniversiteleri ile beraber yabancı üniversiteler üzerinden doktora unvanlarının alındığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 9: Akademik Personellerin Çalışma Yılları

	Devlet		Özel	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1-5	22	%24,44	20	%23,52
5-10	33	%36,66	21	%24,70
10-15	15	%16,66	23	%27,05
15 yıl ve üzeri	20	%22,22	21	%24,70
Toplam	90	%99,98	85	%99,97

Tablo 9'a göre akademik personellerin 5 ile 10 yıl arasında devlet üniversitelerinde çalıştığı, 10-15 yıl arasında özel üniversitelerde çalıştığı ortaya çıkmıştır.

d. Sonuç ve Öneriler

Reklamcılık alanının akademik çerçeveden incelenmesinde akademik personellerin nitelikleri buldukları üniversite özelinde nicel anlamda 14 kategori çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında şu bilgiler elde edilmiştir;

- Türkiye'de yer alan 48 iletişim fakültesinin yoğunlukla devlet üniversitelerinde olduğu, vakıf üniversitelerinde yer alan iletişim fakültelerinin ise sayıca artış göstermeye başladığı gözlenmektedir. Bu çerçevede, özel üniversitelerdeki fakülte sayılarının devlet üniversitelerindeki fakülte sayılarına belirli bir zamanda erişeceği öngörüsünde bulunmak yanlış olmayacaktır.
- İletişim fakültelerinin kurulma süreçlerinde Halkla İlişkiler bölümüne yer verilmiştir. Dolayısıyla, bu bölümler sayıca yüksek bir orana sahiptir ancak vakıf üniversitelerinin öncülüğünde reklamcılık alanı ile bağlantılı olan alt disiplinlerle ilgili bölümlere yer verildiği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, alt disiplinlere yer verilmesi ile devlet üniversitelerinde de farklı bölümlerin açılması, yeni dersler ve farklı araştırma konularının ön plana çıkmasının zemini hazırlanmaktadır.
- İletişim fakültelerinin ilk kuruldukları üniversiteler devlet üniversiteleridir. Dolayısıyla, bu üniversiteler akademik personelin yüksek olduğu bir tablo sunmaktadırlar.
- Devlet üniversiteleri kadın ve erkek akademik personellerin cinsiyet dağılımlarının eşit bir sayıda birleştiği; özel üniversitelerde ise kadın akademik personel sayısının yüksek bir sayıda olduğu görülmektedir. Bu durum; kadrolardaki stratejik planlamalarda kadın

akademisyenlere öncelik verilmesi ve bu bölümleri kadınların daha çok tercih etmesi ile doğru orantılı olabileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

- Üniversite türüne göre akademik unvanların dağılımında araştırma görevlileri diğer akademik unvanlara göre sayıca daha yüksek iken özel üniversitelerde doktor öğretim üyelerinin sayıları diğer akademik unvana sahip personellere göre daha yüksek sayıda çıkmıştır. Devlet ve özel üniversitelerde doçent ve profesör sayılarının birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir. Devlet üniversitelerdeki araştırma görevlilerinin derslerin asiste edilmesinde daha çok elemana ihtiyaç duyulmasından kaynaklı olarak yüksek sayıda çıkması öngörüsünde bulunmak mümkündür.
- Devlet ve özel üniversitelerdeki akademik personellerin lisans mezuniyetlerinin en fazla olduğu üniversite İstanbul üniversitesi olmuştur. İstanbul üniversitesini sırasıyla Marmara, Ege ve Anadolu Üniversiteleri takip etmektedir. Mezuniyetlerin bu üniversitelerden alınmasının arkasında iletişim fakültelerini ilk kuran devlet üniversiteleri olmaları yatmaktadır.
- Akademik personellerin lisans mezuniyetlerinin alındığı bölümlerde Halkla İlişkiler ve Tanıtım ve Reklamcılık birinci sırada gelmiştir. Bu bölümlerin iletişim fakültelerinde reklamcılık alanı ile bağlantılı olarak kurulan ilk bölümler olmaları lisans mezuniyet bölümlerindeki yoğunluğu da belirlemiştir. Diğer bir taraftan, alan dışı olarak İşletme bölümünün lisans mezuniyetlerde ön plana çıktığı görülmüştür. Halkla İlişkiler alanı ile disiplinler arası ilişkisinden kaynaklı olarak bu bölümün tercih edilmesi ile ilgili çıkarımı yapmak mümkündür.
- Yüksek lisans mezuniyetlerinin alındığı üniversiteler yoğunlukta olarak Marmara ve Ege Üniversiteleri olmuştur. Akademik personellerin çalışmaları ile bağlantılı olarak kurdukları bölümlerin bu üniversitelerde olmaları bu durumun oluşmasında etken olmuştur. Devlet üniversitelerdeki yüksek lisans mezuniyetlerinin alındığı bölüm yüksek oranda Halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü olmuştur. Özel üniversitelerde çalışan akademik personelin ise özel üniversitelerde yer alan programlardan mezun oldukları görülmüştür. Yüksek lisans programının açılmasında akademik personelin bu bölüm üzerinden uzmanlıkları almış olmaları bölümün sayıca yüksek bir sayı ile çıkmasında etken oluşturmuştur.
- Doktora mezuniyetlerinde İstanbul ve Marmara Üniversiteleri ön plana çıkmaktadır. Doktora mezuniyetlerinin alındığı bölümlerde ise Halkla İlişkiler ve tanıtım birinci

sırada gelmektedir. Üniversitelerin doktora programlarını açmalarında akademik personelin uzmanlaştığı alan ve akademik personel sayısı önem taşımaktadır. Buna ek olarak, özel üniversitelerde çalışan bazı akademisyenlerin ise doktora mezuniyetlerini aldıkları üniversitelerin yurtdışındaki üniversiteler olduğu görülmektedir. Bu noktada, özel üniversitelerin uluslararası standartlarda oluşturdukları ders içerikleri ve akademik kadrolar için konulan şartların etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

- Akademisyenlerin çalışma yılları içerisinde özel üniversitede çalışan akademisyenlerin yıl bazlı daha yüksek olduğu devlette ise bu durumun değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Özellikle, devlet üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin ilk 10 yıl içerisinde daha yüksek olduğu; özel üniversitelerde ise 10 yıl sonrasında çalışma sürelerinde artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun, sabit bir kadro oluşumu ile bağlantılı olabileceği çıkarımını yapmak mümkündür.

Akademik personellerin nitelikleri bölümün akademik çerçevede nasıl bir noktada olduğu konusunda genel bilgiler sunmaktadırlar. Reklamcılık, hem teknolojik hem de ekonomik anlamdaki yapılara bağlı olarak değişime uğrayabilen dinamik bir alanı içermektedir. Bu nedenle, reklamcılık alanına dair olarak oluşturulan ders içeriklerinde toplumsal bazdaki etkenlere bağlı olarak düzenlemelerin yapılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Yapıların değişkenliği uzmanlaşılacak alanların da değişmesine ve reklamcılığın bu çerçevede evrilmesine zemin hazırlamaktadır. Akademik çerçevede de, çalışan öğretim elemanları ve akademisyenler akademik eğitimin en önemli yapıtaşını oluşturmaktadırlar. Bireysel bazdaki unsurlar dışında üniversitenin türü ve yapısına bağlı olarak değişkenlerin çeşitlendiği de görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'deki iki üniversite türüne bağlı olarak reklamcılık alanında görev yapan akademik personeller ile ilgili olarak oluşturulan kategoriler bazında karşılaştırılmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırma dört yıllık lisans bölümlerinin bulunduğu üniversiteler ele alınarak incelenmiştir. Konu ile ilgili olarak yapılacak akademik çalışmalarda iki yıllık programlarda görev yapan reklamcılık bölümlerindeki akademik personeller dahil edilerek ve dil puanı, yurtdışı tecrübesi gibi kategoriler eklenerek çalışmanın genişletilmesi mümkündür.

Kaynakça

- Acar, H. M. ve Tanyıldızı, N. İ. (2022). Reklamda Yapay Zekâ Kullanımı: Ziraat Bankası #Senhepgülümse Reklam Filminde Deepfake Uygulamasının Görsel Anlatıya Etkisi, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 8, 79-99
- Akarsu, H., Gülmez, E. ve Öztürk, M. C. (2020). Reklamlarda Emoji Kullanımı: Emojilerin Reklam Mesajı Hatırlanabilirliğine Etkisi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 36, 1-32
- Akbulut, N.T ve Balkaş, E. E. (2006). *Adım Adım Reklam Üretimi*, İstanbul : Beta Yayınları
- Akgül, M. ve Akdağ, M. (2017). Türkiye’de Yeni Medya Eğitimi Üzerine Niceliksel Bir Betimleme, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 210-220
- Akgül, M. ve Akdağ, M. (2018). İletişim Eğitimi ve Disiplinlerarasılık: İletişim Fakültelerindeki Akademisyen Profili Üzerine Bir Değerlendirme, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31, 1-2
- Alemdar, K. ve Erdoğan. İ. (2005). *Öteki Kuram*. İstanbul: Erk Yayınları
- Altunışık, R, Coşkun, R, Bayraktaroğlu, ve S, Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 201
- Artysheva, M. (2023). Eğitim Programları ile Sektör Eğilimlerinin Karşılaştırılması: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneğinde, 42, *Akdeniz İletişim*, 28-50
- Arık, B. ve Bayram, F. (2011). İletişim Eğitimi ve İletişim Akademisyenleri: Veriler Işığında Genel Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15
- Anjum, B., Irum, A. ve Sultana, N. (2015). Impact of television advertisement on consumer buying behavior: The moderating role of religiosity in the context of Pakistan. *International Interdisciplinary Journal of Scholarly Research*, 1(3), 36- 48. Erişim adresi: https://www.academia.edu/36292345/Impact_of_Television_Advertisement_on_Consumer_Buying_Behavior_The_Moderating_Role_of_Religiosity_in_the_context_of_Pakistan
- Atabek, G. Ş. (2023). Türkiye’de İletişim Eğitimi Alanında Akreditasyon Süreci, 42, *Akdeniz İletişim*, 107-122
- Büyükaşlan, A. ve Mavnacıoğlu, K. (2017). İletişim Fakültesi Ders Müfredatlarının Sektörün Nitelikli İşgücü Talebine Uyumu, *International Journal of Cultural and Social Studies*, 3(2), 219-233
- Bolat, N. (2022). Reklam film (Advermovie): Uzun metraj film olarak reklam, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 651-670
- Canpolat, N. (2013). Türkiye’de Halkla İlişkiler Eğitimi: Halkla İlişkiler Ders Programlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(2)
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri, *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38
- Çamdereli, M. (2012). *Reklam Arası ‘Reklam Üzerine’*, (1.basım), Konya: Tablet Kitabevi
- Çetin, B. N. (2014). Yeniden Anlamlandırma Aracı Olarak Reklam, *Turkish Studies*, 9(5), 559-573
- Çetinkaya, E. (2014). Küresel Medya Formatlarının Temel Aktörleri, *Culture & Communication/Kültür ve İletişim*, 17(2).
- Çiftçi, M. ve Ersoy, M. (2019). Okul Öncesi Eğitim Alanındaki Araştırmaların Yönelimleri: Bir İçerik Analizi, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(3), 862-886
- Deniz, E. (2022). *Türk Televizyon Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Stereotipleri Bağlamında Reklamlar ve Tarihsel Dönüşümü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Dağtaş, E. (2011). Üniversite Sanayi İşbirliği Perspektifinden Türkiye'deki İletişim Eğitimine İlişkin Bir Değerlendirme, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 15, 32- 48.
- Dilber, M., Eraslan, İ. ve Artemel., M. (2012). *Ekonomik ve toplumsal etkileri açısından Türkiye'de reklamcılık*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları
- Edensor, T. (2002). *National Identity, Popular Culture And Everyday Life*, Oxford: Berg.
- Erdoğan, İ. (2003). *Karşılaştırmalı Eğitim: Çağdaş Eğitim Sistemleri*, Sistem Yayıncılık
- Ersu, D. (2008). *Markalaşma ve Reklam 'Reklamcılığın Gelişimi'*, İstanbul: Kum Saati Yayınları
- Fidan, B. (2007). *Reklam ve Karikatür*, (1.baskı), İstanbul: Beslenme Saati
- Geçit, E. ve Altınok, E. (2023). *Reklam Genomu 'Pratikte ve Teoride Reklam, Reklam Tasarım ve Reklam Tasarım Süreci*, (Ed: Erdem Geçit), İstanbul: Eğitim Yayınevi
- Gökallıler, E. ve Saatçioğlu, E. (2023). Cumhuriyet'ten Günümüze Reklamalarda Kadın İmgesi, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 64, 78-99
- İplikçi, H.G. (2023). Cumhuriyetin 100. Yılında Reklam Ve Tüketici Algısı: Reklam Okuryazarlığının Bibliyometrik Analizi, *Yeni Yüzyılda İletişim Çalışmaları*, 4(8), 105-120
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel
- Kaya, F. (2018). Reklam ve Pazarlama Stratejileri: Bir Reklamda Olması Gereken, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 99-111
- Kılıç, N. (2023). Cumhuriyet'in 100. Yılında Türkiye'de İletişim Fakültelerinde Verilen İletişim Eğitimi Üzerine Bir Betimleme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(100), 83-93
- Landa, R. (2010). *Advertising By Design*, John Wiley&Sonsinc, New Jersey.
- Mutlu, E. (2008). Türkiye'de İletişim Eğitimi: Kişisel Bir Tarih Denemesi, *İletişim*, 8, 234-259.
- Pratkanis, A. ve E., Aronson (2008). *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı Ve Suistimali* (Çev. N. Haliloğlu), Paradigma Yay: İstanbul
- Okay, A. ve Okay, A. (2008). Undergraduate and Graduate Public Relations Education in Turkey; A Quantitative Study of Dissertations Contributions to Public Relations Field (1984-2007), *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(2), 5-14.
- Oluç, M. (1990). Reklam, *Pazarlama Dünyası*, 4(20)
- Özbek, M. (1993). İletişim Eğitimi Üzerine, *İLEF Yıllık*, 307-327
- Özkanal, B. ve Özgür, A.Z. (2017). Türkiye'de Yükseköğretimde Açık Ve Uzaktan Öğrenme Yöntemi İle İletişim Eğitimi Üzerine Değerlendirmeler, *Selçuk İletişim*, 9(4), 5-24
- Özoran, B. A. (2017). Modernite ve Postmodernite Kavramları Çerçevesinde Reklamlar: Hürriyet Gazetesi Örneği, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (19), 2261-2286.
- Ross, B, I. ve Richards, J. I. (2008). A Century of Advertisingşimşek, American Academy of Advertising, <http://www.aaasite.org/assets/docs/a%20century%20of%20advertising%20education.pdf>
- Sarıbaş, N. ve Cörüt, B. (2018). Markaların Hedef Kitlelerine Ulaşmasında Dijital İletişimin Rolü ve Göstergibilimin Önemi. *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergisi*. 2 (1): 168-182.
- Şahin, T. E. (2021). Youtube Mecrasında Trueview Reklam Uygulamaları Ve Mizah Kullanımı: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek lisans Tezi, Konya
- Şeker, M. ve Şeker, T. (2011). İletişim Eğitiminde Temel Sorunlar ve Açmazlar, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 99-118
- Taran, K.B. ve Akbayır, Z. (2022). Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişiminde Reklam: Alana İlişkin Bir İçerik Analizi, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 40, 146-172
- Tayfur, G. (2006). *Reklamcılık*. Ankara: Nobel Yayınları: 112-146.

- Tokgöz, O. (2000). Türkiye’de İletişim Araştırması: Nereden Nereye, 3(2), *Culture and Communication*, 4-11
- Tokgöz, Oya. (2003). Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi, *Kültür ve İletişim*, (6) 1: 9-32
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uzun, R. (2011). Türkiye’de Gazetecilik Eğitimi: Değişenler ve Eğilimler, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15 (Haziran), 119-132
- Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201
- Vuran, A. (2003). Yükseköğretimde İletişim Fakülteleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2 (4), 235-239.
- Yakın, M. (2018). Türkiye’de “Reklamcı” Eğitimi: Reklamcılık Lisans Programları Üzerine Bir İnceleme, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 47, 292-308
- Yılmaz, A. (2001). İlanattan İnternete: Türkiye’de Reklamcılık, *Kurgu Dergisi*, 18, 355-367
- Yavuz, Ş. (2013). Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 220-240
- Mediacat. (2018). İletişim Rehberi, Eğitim: İletişim Fakülteleri, 7-108

ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE İNSAN KAYNAKLARI YETKİNLİKLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Ahmet SARNIÇ¹, Hatice ÖZUTKU²

Öz

Endüstri 4.0 veya dördüncü endüstri devrimi örgütlerin ve çevrelerinin geçirdikleri dijital dönüşümü tanımlayan sürecin genel bir adıdır. Bu süreç içerisinde fazlasıyla önemli olan veri kavramı kaldırıcı etkisi oluştururken, örgütleri mutlak bir dönüşüme ve uyuma zorlamaktadır. Bu sürece dâhil olmayan örgütlerin ise rekabet avantajlarını yitirmeleri kaçınılmaz bir sonuç haline gelmektedir. Örgütlerde insan kaynakları sistemleri ekseninde mükemmel performansın elde edilmesinde ayırt edici bilgi, beceri ve tutumları kapsayan gözlenebilir davranışlar olarak karşımıza çıkan işgören yetkinlikleri, birinci endüstri devrinde önemli olduğu gibi her geçen gün gelişerek günümüz dördüncü endüstri devrimi içerisinde de önemini devam ettirmektedir. Endüstri 4.0 devrinin etkileri ile örgüt ve işgören yetkinlikleri önem kazanmıştır. Endüstri 4.0 sürecinde işgören yetkinliklerindeki değişim ve dönüşümleri tespit etmek için yapılan bu çalışma; imalat, hazır giyim, otomotiv ve gıda sektöründe faaliyet gösteren dört farklı işletmede amaçlı örnekleme metodlarından birisi olan ölçüt örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ulusal ve uluslararası literatürdeki bazı çalışmalarla, Avrupa Birliği Konseyi ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2018 yılında yayımlanan çalışma ile benzerlikler göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, İnsan Kaynakları Yetkinlikleri, Endüstri 4.0 Bileşenleri

Jel Sınıflaması:M10, M12, M19

A QUALITATIVE RESEARCH ON HUMAN RESOURCES COMPETENCIES IN THE INDUSTRY 4.0 PROCESS

Abstract

Industry 4.0, or the Fourth Industrial Revolution, is the general term defining the process of digital transformation that organizations and their environments undergo. In this process, the concept of data, creating a leverage effect, becomes highly significant, compelling organizations to undergo absolute transformation and adaptation. Organizations that do not participate in this process inevitably face the loss of their competitive advantages. Competencies of employees, observable behaviors encompassing distinctive knowledge, skills, and attitudes within human resource systems of organizations, play a crucial role in achieving excellent performance. These competencies, as important as they were in the first industrial revolution, continue to gain significance in today's Fourth Industrial Revolution. The impacts of the Industry 4.0 era have elevated the importance of organizational and employee competencies. This study, conducted to identify changes and transformations in employee competencies during the Industry 4.0 process, employed the purposive sampling method, specifically the criterion sampling method, in four different businesses operating in the manufacturing, ready-to-wear, automotive, and food sectors. The findings of the research show similarities with some national and international studies, as well as with a study published by the Council Of European Union and the World Economic Forum in 2018.

Keywords: Industry 4.0, Human Resources Competencies, Industry 4.0 Components

JEL Classification: M10, M12, M19

*Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümünde, Prof. Dr. Hatice ÖZUTKU danışmanlığında hazırlanmış olan Doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ J. Tğm. Dr. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi,
ahmetsarnic@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8825-5205

² Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
hozutku@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0425-4967

1. Giriş

Endüstri 4.0 kavramı, üretim sektörünün çoğu alanında karşılaşılan, dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılmaktadır (Can ve Kıymaz, 2016: 110). 2011 yılında Almanya'nın Hannover kentinde düzenlenen fuarda dile getirilen endüstri 4.0 devrimi, otomasyon şeklinde çalışan süreçlerin teknolojiyle ilişkilendirilmesi olarak tanımlanmıştır. Sürecin temel amacı ise daha esnek, hızlı, verimli ve düşük maliyetli sistemlerle daha kaliteli mal ve hizmetlerin üretilmesini mümkün kılmaktır (TÜSİAD, 2016: 20).

Endüstri 4.0, temelde nesnelerin interneti ve bulut bilişim kavramlarına dayalı siber-fiziksel sistemlerin varlığına dayanmaktadır (Sung, 2018: 40). Özellikle üretim, hizmet, eğitim ve sağlık alanlarında kullanılan tüm cihazların (nesneler) internet ağına dahil olarak diğer cihazlarla iletişim ve etkileşim halinde olması nesnelerin interneti kavramını ifade etmektedir. Siber-fiziksel sistemler gerçek Dünya ile dijital Dünya'nın etkileşimi olarak; nesnelerin interneti, iletişim ve bulut bilişim sistemleri gibi teknolojilerin entegrasyonu ile ortaya çıkmaktadır (Dengiz, 2017: 39). Endüstriyel üretimin endüstri 4.0 bileşenleri ile dijitalleşmesi, veri odaklı tüketicilerin de içinde olduğu, yeni dijital pazar süreçlerinin artmasına yol açacaktır. Bu ve benzer süreçlerin artması da endüstri 4.0'ın sadece internet teknolojileri ve gelişmiş algoritmalar ile yüksek seviyede ilişkili bir model olmayıp örgütlere küresel çapta endüstriyel bir değer katma ve bilgi yönetimi içerdiğini de göstermektedir (Lu, 2017:1).

Endüstri 4.0 sürecinde hedeflenen en büyük etki insan kaynakları yaklaşımını farklı bir boyuta taşımasıdır. Endüstri 4.0 süreci ve insan kaynakları yönetimiyle ilgili, işgören yetkinliklerinin artırılması, şekillendirilmesi, dijital yetenek ve yetkinliklerin geliştirilmesi gibi konularda bilimsel katkıların sağlanması ve anlaşılması önem kazanmaktadır (Dengiz, 2017: 41). Diğer taraftan yetkinlik kavramı ise insan kaynakları yönetiminde yoğun olarak kullanım alanı bulmuştur. Üst düzey yöneticiler ve insan kaynakları yöneticileri, işgörenlerin performanslarını artırmak ve rakipler üzerinde rekabet avantajı elde etmek için işgören yetkinliklerinin sürekli olarak geliştirilmesine ve günümüz koşullarına yönelik uygun yetkinliklerin kazandırılmasına önem verir hale gelmişlerdir. Ayrıca insan kaynakları yönetiminde, işgören yetkinliklerinin, gelişim gereksinimlerinin ve potansiyel katkılarının tam ve doğru olarak ölçülüp değerlendirilmesi her zaman kritik bir önem taşımaktadır. Günümüz örgütlerinde bilgi ve becerilere yönelik motivasyon, tutum ve davranışlar gibi unsurların da değerlendirme kapsamına alınması gerekmektedir.

Günümüz endüstri devrimi olan 4.0 sürecinde insan kaynakları bakış açısı ile örgütler için gerekli olan yetkinliklerin önemini ortaya çıkarabilmek bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Çünkü gerek Türk literatüründe gerekse Dünya literatüründe endüstri 4.0 ve yetkinlikler kavramları ayrı ayrı üzerinde durularak önemi defalarca vurgulanmaktadır. Ayrıca yapılan bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan endüstri 4.0 kavramı, şu an için Türk işletme ve yönetim disiplininde kendisine yeni yeni araştırma alanı oluşturamaya çalışan bir kavramdır. Bu nedenle çalışmanın işletme ve yönetim alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmanın endüstri 4.0 ve yetkinlik temelli insan kaynakları yönetimi arasındaki ilişkiyi araştıran ender çalışmalardan birisi olması da araştırmayı önemli kılmaktadır. Diğer önemli bir faktör ise; araştırma, endüstri 4.0 sürecinde olmayan ve belki de konudan tam anlamıyla haberdar olmayan örgütlere de endüstri 4.0 sürecinde bir referans noktası olacak ve bu sürece girmiş örgütlerin de bu süreçte yetkinlik temelli insan kaynakları sistemlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Endüstri 4.0 Süreci ve Bileşenleri

Günümüzün son endüstriyel devrimi olan endüstri 4.0 Schrauf'a (2016) göre; ileri teknoloji, robotik, yapay zekâ, gelişmiş sensörler, bulut teknolojileri, nesnelerin interneti, büyük verilerin analizi, katmanlı üretim yapan dijital örgütler, akıllı telefonlar ve tüm bu teknolojilerin birlikte koordineli çalışmasına olanak veren ve örgütler tarafından paylaşılan küresel bir değer zinciri oluşturan dijital teknolojilerdeki yeniliklerin birleşimidir (Yoşumaz, 2018: 16). Tanım içerisindeki bileşenlerin yanı sıra; simülasyon teknolojileri ekseninde ürün tasarımının hızlandırılması ve tüm cihazlardan toplanan bilgilerin analitik programlarında işlenip kullanılabilir hale getirilmesi de bu sürecin odak noktasıdır (Davies, 2015: 18). Her geçen gün ilerleyen teknoloji, aslında beraberinde artan müşteri taleplerini getirmiştir. Endüstri 4.0 giderek artan ve kişiselleşen müşteri taleplerini karşılamak için; üretim aşamalarını, müşterileri ve geri dönüşümleri de içine alan yaşam döngüsündeki tüm değer zincirinde yeni bir boyuttur.

Endüstri 4.0'ın örgütlerde hedeflediği; üretim sistemlerini ve örgütleri akıllı birer organizasyonlar haline getirerek kendi kendilerini yönetebilen üretim aşamaları oluşturmaktır. Ayrıca endüstri 4.0 akıllı üretimin uygulanması ile beraberinde esnek üretime de geçilen bir süreçtir (Kabaklarlı, 2016: 13). Endüstri 4.0 süreci, temel olarak otomasyonun yani endüstri 3.0 sanayi devrimindeki sistemlerin daha akıllı olmasına dayanan bir kavramdır. Başka bir anlamıyla endüstri 4.0, özünde tamamen teknoloji ve siber sistemler aracılığıyla üretim kapasitesini artırmaya yöneliktir. Gerek literatürde gerekse sosyal yaşantıda akıllı fabrikalardan kastedilen aslında; bütün fiziksel sistemlerin otomatikleştirilmesi ve uzaktan

takip edilebilmesidir. Buna ek olarak üretim sistemlerinde ve fabrikalarda kullanılacak yeni nesil robotların kusursuz çalışmakla birlikte birbirleri ve insanlar ile iletişimlerinin olmasıdır (Özdoğan, 2017: 28).

Endüstriyel üretim ucuz işçilik ve düşük maliyet temelli üretim yapan Çin için büyük bir fırsat olarak algılanmıştır. Çin gibi diğer doğu ülkelerinde gelişen endüstriyel üretim aslında batılı ülkeler için aynı zamanda bir tehdit olarak atfedildi. Aynı zamanda endüstriyel üretimin başta Çin olmak üzere doğulu ülkelerde gelişme göstermesi batılı ülkelerin rekabet hırsını da pekiştirdi. Rekabette güçlü bir konumda olmak için endüstriyel gelişmelerin mümkün olduğunca güncel tutulması gerekiyordu (Şahin ve Kaya, 2019: 18).

Teknolojik gelişmeler ekseninde; endüstri 4.0 ile erişilebilecek hedefler arasında modern üretime geçiş, hızla ilerleyen teknolojiye adaptasyon, üretim zenginliğinin artması, tedarik ve teslimat sürelerinin azalması gibi faktörler yer almaktadır (Özdoğan, 2017: 28). Ayrıca endüstri 4.0 mal ve makinelerin internete bağlı olduğu birbiriyle iletişim kuran, veri alışverişinde bulunan, toplayan ve analiz eden; dağılmış süreçleri bir arada tutarak koordine eden örgütleri ve tedarik zincirlerini öngörmektedir. Aslında endüstri 4.0 veri odaklı bir sistemdir. Bu veri odaklı entegre sistemler gelecekte daha esnek örgütler ortaya çıkartarak üretimde daha fazla verimlilik sağlayacaklardır (Şahin ve Kaya, 2019: 18). Endüstri 4.0, endüstrilerde verimlilik artışına imkân vererek, daha büyük endüstriyel yapıların oluşmasına, üretim süreçlerinin en az hata ile çok daha hızlı olmasına, kalite düzeyinin yükselmesine ve maliyet düzeylerinin düşmesine katkı sağlayacaktır (Acar, 2022:439).

Endüstri 4.0 sürecinin örgütlere sağladığı tüm olumlu faktörlerin temelinde, hızlı gelişen iletişim alt yapısının ve büyük veri analizleri alanında yapılan çalışmaların payı büyüktür. Gelişen telekomünikasyon altyapısı ile tüm nesnelere ve cihazlar birbiriyle kablolu veya kablosuz iletişim kurma imkânı bulmuştur. Tüm iletişimsel ağların bulunduğu endüstri 4.0 sürecinin; siber-fiziksel sistemler, nesnelere interneti, akıllı fabrikalar, hizmetlerin dijitalleşmesi, bulut bilgi işlem, büyük veri, veri bilimi ve madenciliği, yatay entegrasyon, dikey entegrasyon, yapay zeka ve siber güvenlik olmak üzere 11 alt bileşenine ayrıntıları ile aşağıda yer verilmiştir.

Siber – Fiziksel Sistemler; Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Bilim Vakfı (The International Science Foundation – NSF)’nin tanımına göre siber-fiziksel sistemler; gözleme, eşgüdümleme ve denetim gibi üretim süreçlerindeki temel prensiplerin, hesaplamalar ile karma teknoloji tarafından yönetilen sistemlerdir. Ayrıca karma teknolojiler başka bir tanımla, fiziksel makineleri, siber teknolojilerle birleştirerek daha çok akıllı bir konuma ulaştırmaktadır. Bu

bağlamda, süreç bir bütün olarak siber fiziksel sistemler şekliyle karşılık bulmaktadır (Avcı, 2019: 19).

Endüstri 4.0 gerçek dünyada var olan fiziksel sistemlerin bilgisayar ortamında simülasyonunun gerçekleştirilmesine büyük katkı sağlamıştır. Siber fiziksel sistemlerde herhangi bir malın fiziksel üretimi yapılmadan önce dijital ortamda sanal olarak üretilmektedir. Böylece üretime başlanmadan önce mal üzerindeki değişiklikler öncelikle dijital ortamda yaratılan simülasyon üzerinde denenerek; sürecin devamlılığı sürekli kontrol altında tutulmakta ve hata payı neredeyse sıfıra indirilmektedir (Şahin ve Kaya, 2019: 23).

Makine, depolama sistemleri ve üretim tesislerini içeren örgütler için küresel çapta ağlar oluşturarak fiziksel ve dijital Dünya'yı bütünleştirmek olarak da karşılık bulan siber fiziksel sistemler; sensörler ve bu söz konusu sensörleri kontrol eden denetleyicilerden oluşur. Siber fiziksel sistemler planlama, analiz etme, tasarlama, uygulamaya dönüştürme, kontrol etme ve bakım işlemleri gibi tüm üretim süreçlerinde ve sonrasında iş birliği içindedir. Aslında bu söz konusu sistemlerin örgütlerin içerisinde merkezi bulunmayan, bağımsız ve devamlı geliştirmeye yönelik bir rolü vardır (Lu, 2017: 6-7).

Nesnelerin İnterneti; nesnelerin interneti tanımını ilk defa 1999 yılında İngiliz asıllı bilim insanı Kevin Ashton kullanılmıştır. Kavramsal olarak fiziksel dünyada alıcılar vasıtasıyla internete bağlanabilen nesnelere sistemi ifade edilmektedir. Sonrasında ise 2011 yılında Kopetz tarafından nesnelerin interneti tanımı kullanılmıştır. Tanımda nesnelerin interneti amaçsal olarak; çeşitli kaynaklardan alınan bilgilerin (verilerin) toplanması, çoğaltılması ve organize edilmesi olarak ifade edilmektedir (Gür, Ünay ve Dilek, 2020: 82). Ayrıca nesnelerin interneti, nesnelerin daha akıllı bir şekilde geçmesi değildir. Nesnelerin interneti yer küreyi büyük bir veri haline getirip, kaynak kullanımları konusunda kararlar vermeyi sağlamanın yanı sıra israfı azaltan ve verimliliği artıran bir kavramdır (Crozier, 2015: 24).

Günümüzde küresel çapta yazılım ve teknoloji şirketleri nesnelerin interneti ile ilgili ürün gruplarını ortaya çıkarmaya başlamaktadır. Dünya genelinde bu işin liderliğini IBM ve Oracle şirketleri üstlenirken; ülkemizde Koç Sistem ve Siemens gibi şirketler büyük yatırımlar yapmaktadır. Koç sistem nesnelerin interneti olarak "Platform 360" diye tanımladıkları bir sistem ile elektrik sayacından baz istasyonlarına kadar uzaktan yönetim sağlamaktadır (Pamuk ve Soysal, 2018:46). Bunlara ek olarak günümüzde artık çoğu alanda nesnelerin internetinin kullanıldığı görülmektedir. Sulama sistemleri takibi, hayvan davranışlarının takibi, deniz suyu takibi, yağmur ve kar seviye takibi, belirli bir orandaki ısı,

zehirli gaz ve karbondioksit salınım takipleri gerçekleştirilebilmektedir (Türkoğlu, 2018: 14).

Akıllı Fabrikalar: değer yaratmak için siber-fiziksel sistemleri örtülü bir şekilde içerisinde bulunduran, çalışanlar, makineler ve kaynaklar arasında üçlü bir etkileşimin olduğu fabrikalar olarak nitelendirilen akıllı fabrikalarda; çıktılar benzersiz şekilde tanımlanabilmekte, herhangi bir süreç içerisinde konumları tespit edilmekte ve çıktılarının geçmişlerini, buldukları zamanı dilimini ve gelecekteki hedefleri öngörülmektedir (Demir, 2019: 69).

Akıllı fabrikalarda nesnelere arası iletişimin ve uzaktan kontrol edilebilme imkanının olması, üretimin esnek ve süreçler sırasında değişiklik yapılabilmesi ile üretim kolaylaşmaktadır. Akıllı fabrika sistemlerinin büyük verilere uygun olarak entegre edilmesi ile analiz ve kontrol imkanı fabrikalara kazandırılmaktadır. Diğer taraftan akıllı fabrikaların sağladığı esneklik gibi faydalar, tedarik zincirini de olumlu bir şekilde etkilemektedir. Tedarikçilerin ihtiyaç duydukları veriler anlık olarak kendilerine iletilebilmekte ve süreçler daha hızlı tamamlanabilmektedir (Shrouf vd., 2014:700).

Hizmetlerin Dijitalleşmesi: hizmetlerin dijitalleşmesi tüketiciye sunulan mal veya hizmetten vazgeçip yerine dijital malların veya hizmetlerin verilmesi değildir. Yeni üretilen malların veya tüketiciye verilen hizmetlerin sensörler aracılığıyla dijitalleşmesidir (Reinhard vd., 2016: 21).

Endüstri 4.0 ile artan dijitalleşmeye paralel olarak akıllı fabrikalara geçiş olduğunda sadece örgüt yapıları veya uygulamaları değil aynı zamanda üretim sürecinde ve iş modellerinde de değişiklikler olmuştur. Örneğin; Haier firmasının Çin'deki fabrikasında tüketicilerin telefon, bilgisayar veya mağaza içerisinde bulunan otomatlar aracılığıyla satın almak istedikleri beyaz eşyaları istedikleri şekilde doğrudan üretim bandına gönderilmesine olanak sağlamaktadır. Yani tüketici evinden çıkmadan dijital hizmetler sayesinde istediği ürünün imalat sürecini başlatabilir. Bu işi yapmak için herhangi bir fabrikada işgören olmaya veya tek tek mağaza dolaşmaya gerek yoktur. Böylelikle tüketiciye hizmet alımında birçok avantaj sağlamaktadır (Yoşumaz, 2018: 23).

Bulut Bilgi İşlem; endüstri 4.0'da temel bileşenler arasında yer alan bulut sistemler; interneti temsil ettiği var sayılan bulut şekline göre yola çıkılarak konumlandırılmış, ölçeklendirilebilir, servis ve altyapı desteği vererek istenilen tüm bilgilerin ve uygulamaların çevrimiçi ortamındaki ağlarla çalıştırılması ile her yerden her zaman erişim sağlanan sistemler olarak tanımlanabilmektedir (Arkan, 2018: 21). Böylelikle gerek örgütsel olarak gerekse bireysel olarak ekonomik, esnek ve çevik veri yönetim imkânı sağlanmaktadır. Diğer taraftan bulut

bilgi işlem servisleri sayesinde, örgütler açısından yüksek maliyetlere neden olan fiziksel veri depolama maliyetleri ve sorunları ortadan kalkmaktadır. Verilerin hesaplanması ve birbirleriyle olan ilişkilerinin değerlendirilmesi kolaylaşır çünkü tüm veriler zincir şeklinde bir yerde depolanmaktadır.

Sanal ortamlar internet ağları ile kurulan ortamlardır. Özellikle endüstri 4.0' a geçiş ile sanal ortamlarda üretime katkı sağlayan örgütler buralara ciddi veri aktarımları gerçekleştirmektedirler. Bulut bilgi işlem sistemlerinden faydalanabilmek için öncelikle verilerin güvenliğinin sağlandığından emin olunması gerekir. Nitekim internet kullanımı yaygınlaştıkça örgüte ait bilgilerin güvenliğini sağlama konusunda ciddi sorunlar yaşanmaktadır (Şahin ve Kaya, 2019: 25).

Büyük Veri; geleneksel olarak bildiğimiz ilişkisel veri tabanlarında, sahip olunan verilerin saklanması ve örgüte maliyet açacak durumların azaltılması için geliştirilmiş olan büyük veri kavramının gelişimi ve kullanım alanları henüz tam olarak tanımlanmamış bir kavramdır. Her ne kadar endüstri 3.0 içerisindeyken ortaya çıkan bir kavram olsa da; endüstri 4.0'ı zaman içerisinde başka bir boyuta taşıyacak kavramdır. Çünkü endüstri 4.0 devri içerisinde veri ile ilgili ciddi ve somut değişimler olmaktadır.

Büyük veriyi anlamak için literatürdeki 4V kuralına bakmak faydalı olacaktır. Hacim (Volume), Sürat (Velocity), Çeşitlilik (Variety) ve Değer (Value) bileşenleri bulunan büyük veride bu söz konusu 4V bileşenleri endüstri 4.0'daki büyük veri kullanımlarını doğrudan etkilemektedir. Özellikle makinelerin ürettikleri veriler verideki hacmi genişletirken geleneksel metotlarla verileri analiz etmekte güçleşmektedir. Yakın zamanda verileri hacimsel olarak gigabayt ve megabayt diye nitelendirirken günümüzde terabayt hatta petabayt kavramlarını kullanmaya başladık. Bunun en önemli nedeni ise; verideki hacmin (volume) süratle (velocity) birleşerek artış göstermesidir (Özdoğan, 2017: 81).

Veri tabanları ve veri ambarlarına internet ağları üzerinden erişimin kolaylaşması ile günümüzde veri toplamak ve toplanan verileri analiz etmek çok daha az sürelerde gerçekleşebilmektedir. Ancak örgütler, büyük verinin zorluklarıyla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Örgütler farklı türden çok sayıda veriye ulaşabilseler bile bu söz konusu veriler çoğunlukla ham, yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış formda olduğu için veriden nasıl değer yaratacağını bilemeyebilirler. Buna benzer sorunlar büyük verinin zorluklarını ifade etmekte olup çağımızın bir diğer önemli kavramı olan aşırı bilgi artışı sorununa da işaret etmektedir. Bu sorun, özellikle internetin de yaygınlaşmasıyla birlikte

insanoğlunun tarihinde hiç olmadığı kadar yoğun bir bilgi havuzu içerisinde yaşadığını ve işe yarar bilgi ile gereksiz bilgi ayrımının zor olduğunu işaret etmektedir (Demir, 2019:69).

Günümüzde bankacılık sektöründen eğlence, spor ve eğitim sektörüne kadar, kamu örgütlerinden adalet, sağlık, savunma sektörüne kadar neredeyse tüm sektörlerde büyük veri kavramı kendisine yer etmeye başlamıştır. Bu yüzden büyük veriyi bir sektöre atfetmek doğru olmayacaktır. Çünkü veri nerede yoğunsa orada büyük veri kullanımından söz edilebilir. Gen araştırmalarının konusu ve sağlık sektörü çözümleri büyük veriye örnek teşkil etmektedir. Savunma sektöründeki akıllı makineler ve üretim bandındaki yeni nesil robotların ürettikleri veriler de büyük veriye örnek gösterilebilir.

Veri Bilimi ve Madenciliği; toplumsal yaşamın neredeyse tamamında etkili olmaya başlayan endüstri 4.0 döneminde, verilerin önem kazanması ile ortaya çıkan ve yeni bir kavram olan veri yönetimi artık yönetim literatüründe de fazlası ile önem kazanmaya başlamıştır. Endüstri 4.0 başlangıcında veri yönetimi olarak adlandırılan ancak günümüzde veri bilimi haline dönüşen bu kavramda amaç; verilerden bilgi üretmek ve elde edilen bilgiye bir değer yükleyebilmektir (Özdoğan, 2017: 89-90).

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle büyük hacimli işlem yapabilme gücü ucuzlamıştır. Hızlı şekilde fazlalaşan büyük kapasitedeki ham bilgilerin depolanması için uzunca süredir kullanılan veri tabanları yetersiz olmaya başlamış ve veri ambarları kavramı ortaya çıkmıştır (Şentürk, 2006: 1). Zaman içerisinde birikmiş verilerin oluşturduğu veri ambarları; örgüte ait olan ham bilgilerin, alınacak kararları desteklemek maksadıyla değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır (Özkan, 2013: 11). Diğer taraftan endüstri 4.0 döneminin temel taşı olan verilerin yönetimi, çoğu örgütteki hiyerarşik yapılanmayı da etkilemiştir. Dünyadaki öncü endüstri 4.0 örgütleri, yapılanmalarında değişime giderek yeni oluşturdukları “veri departmanları” “baş veri uzmanı, veri yöneticisi, veri asistanı” gibi yeni unvanlar ile işgörenler istihdam etmeye başlamıştır.

Yatay Entegrasyon; endüstri 4.0 sadece örgütün içerisinde etkili olan bir sanayi devrimi değildir. Örgütün dış çevresinde de etkileri olan bir devrim olarak ele alınmaktadır. Örgüt dışı çevreyi oluşturan tedarikçiler, müşteriler, lojistik ve tüm önemli değer zinciri ortakların örgüt ile ilintili hale gelmesi olarak karşılık bulan yatay entegrasyon; birlikte çalışılan diğer örgütlerin iş süreçlerini entegre hale getirerek daha esnek ve yalın bir süreç oluşturmada yardımcı olmaktadır. Yatay entegrasyon örgüt ve çevresi ile ilgilendiği için, örgütün dışındaki alanda etkilidir. Bu durum ise yatay entegrasyonun sağlanmasını zorlaştırıcı bir etkidir.

Çünkü örgüt ve çevresinin aynı dönüşümleri eş zamanlı yapmaları, örgütün sadece kendisi ile ilgili dönüşümleri yapmasına oranla daha zorlu olduğu düşünülmektedir (Rathfelder ve Lanting, 2014: 11-13).

Dikey Entegrasyon; endüstri 4.0; örgüt içerisinde fazlası ile kendisini hissettirmiş bir sanayi devrimidir. Teknolojik olarak farklılaşan dağıtım, üretim, pazarlama ve diğer ekonomik süreçlerin tek bir örgütün bünyesinde birleştirilmesi olan dikey entegrasyonda; planlama, geliştirme ve üretim arasında geçmişe nazaran daha fazla etkileşim olmaktadır. Dikey entegrasyon aslında; hammadde temininden satış sonrası hizmete kadar olan tüm süreçlerin hatta finans, muhasebe, insan kaynakları gibi departmanların birbirine entegre olmasıdır. Ayrıca dikey entegrasyon ile akıllı makineler, çeşitli ürünlerle uyumlu olması için dinamik olarak baştan oluşturulabilen, kendi kendini yönlendiren bir süreç oluşturur (Wang vd., 2015: 2).

Yapay Zekâ; yapay zekâ, endüstri 4.0 sürecinde önemli yapı taşlarından biridir. Endüstri 4.0 sürecini oluşturan akıllı fabrikalar, siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti gibi süreçlerin yapay zekâdan faydalanmasının yanı sıra yapay zekânın gelişimine de katkı sağlayabilmektedirler. Ham bilgi değerlendirme ve işleme süreçlerinin hızlı bir şekilde çözümlenmesi ve artmasıyla, günümüzde insan-makine arasındaki etkileşimin ve nesnelerin insanlardan komut almasının ötesinde, nesnelerin de kendi arasında etkileşim ve komut mekanizması bulunması mümkündür. İnsanlar aracılığıyla ortaya sunulan rasyonel zekâ süreçlerinin öğrenme becerisine hâkim olmasıyla söz konusu nesnelere hem kendilerinin hem de faaliyet gösterdikleri örgütlerin verimliliğini artırabilecektir (Demir, 2019: 71).

Günümüzde halen insan zekâsının karmaşıklığı ve beyne ait birçok cevaplanmamış soru mevcuttur. Nasıl öğrendiğimiz ve düşündüğümüz gibi pek çok soru gizemini korumaktadır. Yapay zekânın da aslında çıkış noktası burası olmuştur. Yapay zekâ yardımıyla, makinelerin mantıklı öğrenmeleri ve düşünmeleri sağlanabilmektedir. Yapay zekâ entegrasyonu ile makinelerin karmaşık görevleri yerine getirmesi mümkün kılınmaktadır. İnsan öğrendiği bilgiye değer katıp nasıl bir anlam yükleyebiliyorsa; yapay zekâ da ise amaç elde edilen verileri canlandırabilmektedir. Bu yüzden endüstri 4.0 devrinde, hacimli veriler üzerindeki algoritmalar ile makinelerin öğrenmesi sağlanabilmektedir (Atak, 2018:15).

Siber Güvenlik; Endüstri 4.0 ile yaşantımıza giren bir tanım olan bilgi güvenliği; bilginin oluşturulması, işlenmesi, saklanması ve silinmesi gibi faaliyetler esnasında oluşabilecek sorunlara karşı yasal, teknik ve insan merkezli tüm güvenlik önemlerinin alınması” olarak nitelendirilebilir. Bilgi güvenliğinin tam anlamıyla korunuyor olabilmesi için; gizlilik,

erişilebilirlik ve bütünlük özelliklerinin bozulmaması gerekmektedir (Cherdantseva ve Hilton,2013: 551). Diğer taraftan, siber saldırılar ise artık günümüzde kamu kurumlarına mensup tüm hizmet kurumlarını (sağlık, savunma, sanayi, askeri vb), bankaları ve tüm üretim-hizmet veren özel örgütleri ciddi anlamda tehdit etmektedir (Yuva, 2019: 22).

Bu tehditlerin üstesinden gelmek için; örgütlerin her türlü varlıklarını korumak amacıyla kullanılan araçları, politikaları, güvenlik kavramlarını ve tedbirlerini, yönergelerini, gerekli eğitimlerini, uygulamalarını ve teknolojilerinin tamamını siber güvenlik olarak ele alabiliriz. Örgütlerin dışında yazılım ve donanım temelli ürünlere (sürücüsüz otomobiller, akıllı telefonlar, beyaz eşyalar, akıllı sistem evler vs.) sahip olan tüketiciler de her zaman olası siber saldırılara karşı risk altındadırlar (Yuva, 2019: 22).

3.Yetkinlik Kavramı ve Yetkinliklerin Özellikleri

Yetkinlik kavramı, literatüre 1960'lı yıllarda girmiş olsa bile, hayata geçirilmesi çok yenidir. Özellikle gelişim yolunda ilerleyen Türkiye'de yabancı yatırımlarda ve yabancı iştirakleri bulunan örgütlerde yeni yeni kullanım alanları bulmuştur. Örgütler bir taraftan rekabet avantajı bularak farklılık oluşturmak isterken, diğer taraftan Avrupa Birliği uyum aşamasında ön görülen ve iş dünyasını düzenleyen İş Güvencesi Yasası şeklindeki yasaların baskısıyla yetkinlik kavramına yönelik ilgide artış göstermiştir. Ayrıca işgörenlerin hümanistlik yaklaşım ve iş yeri barışını koruma ekseninde verimlilik ve etkinlik artırma uğraşları; bu yeni uygulamaların artış göstermesinde de önemli olmuştur (Budak, 2013: 45).

Yetkinlik kavramı kişinin etkili performansı ile ilişkili özelliği ya da niteliğidir. Başka bir deyişle kişinin bilgi, beceri, güdü vb. bireysel özelliklerinin birleşimi olarak karşılık bulurken; bilgi ve becerinin toplamından daha fazlası olarak da karşılık bulmaktadır. Aslında yetkinlik özel bir konuda psikolojik kaynakları harekete geçirerek planlar ekseninde karmaşık ihtiyaçları karşılayabilmektir. Örneğin; bireylerin dil bilgisini, bilişim teknolojileri kullanım becerilerini, kişilere karşı tutumları gibi bazı özelliklerini etkili olarak kullanabilmesini hedef almaktadır. Bilgi, transfer edilebilir beceriler, teknik kabiliyetler, karakter ve tutumlar buna örnek verilebilir. Aynı zamanda yetkinlik motive olabilme, beceri, kişinin öz saygısı veya sosyal rolü, bir işte genel olarak etkili veya üstün performansla ilişkili kişilik özelliklerinin de temelidir (Çetinkaya, 2009: 221).

Belli bir alanda yetkinlik için en başta o alan üzerinde **bilgi** sahibi olmak gerekmektedir. Örneğin 'ekip çalışması' konusunda yetkinlik sahibi olabilmek için bir işgörenin, takım çalışmalarına yönelik bilgi sahibi olması gerekir. Bu bilgi deneyimleme yöntemiyle elde

edilebileceği gibi eğitimle de elde edilebilir. Ayrıca yetkinlik kavramında önemli bir yeri olan **beceriler** ise; “güç olarak ele alınan, ustalık gerektiren bir görevi yerine getirebilme yeteneği” olarak karşılık bulmaktadır. Bir alanda beceri sahibi olabilmek; o alanda yetenekli olmayla ilişkilidir. Bu yetenekler kişide doğuştan olabileceği gibi yaşamı boyunca da elde edilebilir. Örneğin bireylerin kişilik özellikleri takım çalışmalarına yatkınsa bu alanda doğuştan bir beceriye sahip olduğu düşünülebilir. **Kişilik** özelliği sadece tek başına görev almaya yönelik olan bir işgörende zamanla başkalarıyla bir takım içinde, uyumlu şekilde çalışma becerisi elde edebilir (Tanyeri, 2018: 2).

Genel anlamıyla yetkinlik daha iyi bir performans elde etme yolunda ayırt edici bilgi, beceri ve bireysel davranışları içinde barındıran gözlemlenerek ölçümlenebilen davranışlar bütünüdür. Ayrıca örgütte, yetenek ve tüm kaynakların birleşimi, temel yetkinlikler olarak sınıflandırılabilir. Bu söz konusu temel yetkinlikler, değerlidir, az bulunur, taklit edilemez, ikamesi yoktur ve değiştirilemezler. Başka bir açıdan ise temel yetkinlikler, örgütlerin rekabet kaynağıdır. Örneğin, Apple için en temel yetkinlik, ürün tasarımıdır ve stratejik rekabetin temel kaynağını teşkil eder. Aynı şekilde Wal-Mart’ın düşük fiyat stratejisi de rekabet odaklı olduğu için söz konusu örgütün temel yetkinliğidir. Örgütlerde olduğu gibi işgörenlerde de yetkinliklerden söz edilmektedir. Etkili iş performansına sebep olan yetkinlikler; işgörenler açısından bireysel görevlerini gerçekleştirirken başvurdukları bilgi, beceri, yetenek ve davranışlardır. Ayrıca örgütün iş stratejileriyle ilgili çıktılarının olumlu olması için işgörenlerle ilgili harekete geçirici güçtür (Bacak ve Arıcan, 2019: 39).

Örgüt içerisindeki çalışan yetkinliklerinin özellikleri ise gözlemlenebilir, ölçülebilir ve geliştirilebilir olması ile üç grupta açıklanabilir. Her yetkinlik, en azından dışarıdan bakıldığında sonuçları etkileme şekliyle gözlemlenebilmektedir. Ayrıca yetkinlikler tamamen sonuç ve çıktı odaklı oldukları için gözlemlenebilir bir davranışa dönüşmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan yetkinlikler tanımlanmış ve derecelendirilmiş olmalıdır. Böylelikle bu derecelendirme sistemine göre ölçülebilirler. Son olarak yetkinlikler, sonuç odaklı olduklarından eğitim ve deneyim yoluyla geliştirilebilir olmalarının yanı sıra çalışanın gelişimine katkıda bulunabilmelidir (Goleman, 1993; 22, Partes, 2004: 34).

Yetkinliklerin geliştirilmesi aslında örgüt içi eğitimlerle mümkündür. Eğitime örgütsel anlamda baktığımızda; “işle ilgili yetkinliklerin çalışanlar tarafından öğrenilmesini kolaylaştırmada örgüt tarafından planlanmış çaba” olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu söz konusu yetkinliklerin öğrenilmesinde ve eğitimlerin sürekliliğinde liderlere de önemli görevler düşmektedir (Öcal ve Sarıncı, 2017: 113). Yukarıdaki üç gruba ek olarak

yetkinliklerin diğer özellikleri ise (Çetinkaya ve Özutku, 2012. 143, Birsen, 2018: 48, Bacak ve Arıcan, 2019: 39, Güden, 2020: 59, Goleman, 1993; 22, Partes, 2004: 34);

- Örgütsel yetkinlikler en ideal davranışları tanımlar.
- Örgüt içerisinde nelerin kontrol edileceğini ve ölçülmesi gerektiğini ön plana çıkartırlar. Başka bir deyişle yöneticilerin etkili bir performansa yönelik nelerin önemli olduğunu ve hangi konuların göz önünde tutulması gerektiğini görmelerine yardımcı olurlar.
- Yetkinliklerin temel alındığı örgütlerde çalışanlar beklentilerine nasıl ulaşacaklarını algılamak; takımlar davranışlarını temel organizasyon stratejileri ile uyumlaştırabilirler.
- Yetkinlikler bireylerin temel özelliklerinden kaynaklanır. Bu özellikler bireyin güdüsü, nitelikleri, becerileri veya benlik algılarının, toplumsal rolünün veya bilgi seviyesinin bir yansımasıdır.
- Yetkinlikler tüketiciye fayda sağlayan, çıktıları açıkça tanımlanabilen, diğer örgütlerin taklit etmesi zor, hatta imkânsız bir bilgi tabanı veya beceriler barındırır.
- Yetkinlikler diğer fiziksel varlıkların aksine yıpranmazlar. Başka bir deyiş ile yetkinlikler kullanılıp paylaştıkça artar.
- Yetkinlikler çalışanların görevsel olarak kendilerinden beklenen özel davranışları sergilemelerine imkân vermektedirler. Ayrıca yetkinlikler çalışanların iş yerine getirdikleri bireysel yeteneklerini temsil ederler. Ancak bir örgütte etkili performansların olması; sadece bireyin barındırdığı yetkinliklerle değil işte çalışandan neler beklendiği ve işin yapıldığı örgüt çevresiyle de ilişkilidir.
- Başka bir açıdan bakıldığında yetkinlikler çalışanların performansını sağlarken; aynı zamanda bilgi, beceri ve davranışlarında da değişimlere yol açabilir.

İnsan kaynağının önemi arttıkça işletmeler emek gücünün sahip olduğu beceri ve bilgiyi geliştirmelerinin yanı sıra, bireysel özelliklerini de tespit ederek artırmaya yönelmişlerdir. Herhangi bir görevde yüksek performans elde etmeye sebep veren, çalışanların bilgi, beceri ve bireysel özellikleri; başka bir deyiş ile çalışan yetkinlikleri örgütler tarafından fark edilmiş ve gereklilikleri her geçen gün daha iyi anlaşılmıştır. Bu gelişim sürecine baktıktan sonra örgütlerin neden yetkinliklere önem verdiklerini anlamak zor olmamaktadır (Klink ve Boon, 2002: 421).

4. Endüstri 4.0'ın İşgören Yetkinliklerine Etkisi

Küresel çapta endüstri 4.0 devrinin başlaması ile birlikte gerçekleşen endüstriyel dönüşüm; dijital çağ, dijital ekonomi, dijital liderlik, dijital vatandaşlık, endüstri 4.0, toplum 5.0, big data, siber güvenlik, nano teknoloji, e-finans, sosyal medya, sanal işletmeler, mekatronik üretim, dijital - kripto para, kodlama, otonom robotlar, bilgi analizi gibi daha pek çok kavramı ve tanımını günlük konuşmamıza ve hayatımıza yerleştirmiştir. Haliyle bu söz konusu yeni kavram ve tanımlar endüstri 4.0 toplumlarında; çalışanlar, yöneticiler ve örgütler açısından da ihtiyaç duyulan yetkinliklerin değişmesine neden olmuştur (Aksu ve Dalkılıç, 2019: 54). Değişen bu söz konusu yetkinlikler ekseninde Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi tarafından 2016 yılında yayımlanan çalışmada günümüz endüstri 4.0 toplum ve örgütlerine uygun; *kendi dilinde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematik, bilim ve teknolojik alanlarda temel yetkinlikler, dijital yetkinlikler ve yeterlilikler, öğrenebilmeyi öğrenmek, toplumsal ve sosyal yetkinlikler, girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade yetkinlikleri* olmak üzere 8 farklı yetkinlik üzerinde durulmuştur.

2016 yılında Avrupa Birliği Komisyonunda yayımlanan 8 yetkinlik; dört yıl sonra Avrupa 2020 Stratejisi'nde oy birliği ile kabul görmüştür. Diğer taraftan Rana ve Sharma'nın 2019 yılında yaptıkları çalışma sonucunda, metodolojik yetenekler, sosyal yeterlilikler ve kişisel yeterliliklerin olmak üzere 3 farklı yetkinlik türünün günümüz endüstri 4.0 sürecine dahil olmuştur. Rana ve Sharma (2019)'ya ait yetkinlikler ise tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Endüstri 4.0 Sürecindeki Önemli Yetkinlikler

Metodolojik Yetenekler	Sosyal Yeterlilikler	Kişisel Yeterlilikler
Yaratıcılık	Kültürlerarası Beceriler	Esneklik
Girişimci Düşünme	Dil Becerileri	Belirsizlik Toleransı
Problem Çözme	İletişim Yetenekleri	Öğrenme Becerisi
Çatışma Yönetimi	Ağ Kurma Becerileri	Baskı Altında Çalışabilme
Karar Verme	Takım Halinde Çalışabilme	Sürdürülebilir Düşünce Uyumu
Analitik Beceri	Uzlaşma ve Uyum Yeteneği	Uyumlu olmak
Araştırma Becerisi	Bilgi Aktarabilme	
Verimlilik Yönelimi	Liderlik	

Kaynak: Rana ve Sharma, 2019, s. 177.

Tablo 1'e baktığımızda; Rana ve Sharma yaptıkları çalışmalarında günümüz endüstri 4.0 örgütlerinde çalışan işgörenlerin metodolojik yetenekler, sosyal yeterlilikler ve kişisel

yeterlilikler olmak üzere 3 temel yetkinlik ve 22 alt yetkinliği tespit edildiği görülmektedir. Ayrıca örgütlerin insan kaynakları süreçlerinde bu söz konusu yetkinliklere özellikle iş gören bulma ve seçme aşamasında ağırlık verdiğini ortaya çıkartarak bu yetkinliklere sahip adayların örgüte seçilme nedeni olduğunu ortaya çıkartmışlardır.

Diğer taraftan Dünya Ekonomik Forumu (2018)'nun yayımladığı Mesleklerin Geleceği: Dördüncü Sanayi Devriminde İstihdam, Beceri ve İş Gücü Stratejisi, başlıklı rapor bizlere, 2018-2022 yıllarında talep görecek ve değer kaybedecek olan yeteneklere yönelik bir öngörü sunmaktadır. Söz konusu rapora göre; 2022 ve daha sonraki yıllarda analitik düşünme, yaratıcılık, aktif öğrenme, eleştirel düşünme, teknoloji tasarımı, duygusal zeka, liderlik ve sistem analizi gibi yeteneklerin talep görmesi beklenirken; hafıza, el becerisi, koordinasyon, kalite, zaman yönetimi, teknoloji kullanımı ve kontrol gibi yeteneklerin zaman içerisinde değer kaybetmesi beklenmektedir. Dünya Ekonomik Forumunda yayınlanan kıyaslamalı yetkinlikler aşağıdaki tablo 2'de gösterilmektedir (Aksu ve Dalkılıç, 2019: 55-56).

Tablo 2. 2018-2022 Yılları Arasında En Çok Talep Görecek On Beceri Kıyaslaması

2018 Yılında Talep Gören Beceriler	2022 Yılında Talep Görmesi Beklenen Beceriler	2022 Yılında Kaybedilmesi Beklenen Beceriler
Analitik Düşünme ve Yenilikçilik	Analitik Düşünme ve Yenilikçilik	El Becerisi, Dayanıklılık ve Hassasiyet
Karmaşık Problem Çözme	Aktif Öğrenme ve Öğrenme Stratejisi	Hafızaya Yönelik Sözel, İşitsel ve Mekânsal Yetenekler
Eleştirel Düşünme ve Analiz	Yaratıcılık, Özgünlük ve İnişiyatif	Finansal, Maddi Kaynakların Yönetimi
Aktif Öğrenme ve Öğrenme Stratejileri	Teknoloji Tasarımı ve Programlama	Teknoloji Kurulumu ve Bakımı
Yaratıcılık, Özgünlük ve İnişiyatif	Eleştirel Düşünme ve Analiz	Okuma, Yazma, Matematik ve Aktif Dinleme
Detaycılık, Güvenilirlik	Karmaşık Problem Çözme	Personel Yönetimi
Duygusal Zekâ	Liderlik ve Sosyal Etki	Kalite Kontrol ve Güvenlik Bilinci
Muhakeme, Problem Çözme ve Kavrayış	Duygusal Zekâ	Koordinasyon ve Zaman Yönetimi
Liderlik ve Sosyal Etki	Muhakeme, Problem Çözme ve Kavrayış	Teknoloji Kullanımı İzleme ve Kontrol
Koordinasyon ve Zaman Yönetimi	Sistem Analizi ve Değerlendirmesi	

Kaynak: Aksu ve Dalkılıç, 2019, s. 56.

Tablo 2'ye göre, yıllar içinde önemini yitireceği düşünülen bu yetkinlikler, aynı zamanda mevcut çalışma koşullarında, iş özelliklerinde ve dolayısıyla işgörenlerde aranacak niteliklerin değişeceğinin bir göstergesidir. Aslında bu ve bunun gibi olan çoğu çalışma dijital çağın bu dönüşüm üzerindeki etkisini tartışmaktadır (Ferrari, 2012: 86).

5. Literatür Taraması

Endüstri 4.0 ve yetkinlik terimleri son yıllarda örgüt literatüründe özellikle de insan kaynakları alanında önemli bir kavram haline gelmiştir. Bazı araştırmacılar, yetkinlik kavramını şirketlerin bir varlığı olarak değerlendirirken, bazıları da yetkinlik kavramını çalışanların yetkinlikleri olarak ele almışlardır. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliğinin ortaya koyduğu *kendi dilinde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematik, bilim ve teknolojik alanlarda temel yetkinlikler, dijital yetkinlikler ve yeterlilikler, öğrenebilmeyi öğrenmek, toplumsal ve sosyal yetkinlikler, girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade yetkinlikleri olmak üzere 8 farklı yetkinlik bulunmaktadır.*

Rana ve Sharma'nın 2019 yılında yaptıkları çalışma sonucu; aralarında, yaratıcılık, girişimci düşünce, analitik beceri, araştırma becerisi esneklik, öğrenme becerisi, sürdürülebilir düşünce uyumu ve uyumlu olma yetkinlikleri de olmak üzere 22 alt yetkinlik tespit etmişlerdir. Çetinkaya (2009) ise çalışmasında inisiyatif alma, esneklik, uyum sağlama yeteneği, yeniliğe açıklık, yaratıcılık, empati kurabilme ve sürekli öğrenme yetkinliklerinde içerisinde olduğu 62 farklı yetkinlik türünü ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan Küsbeci ve Tekin (2021); endüstri 4.0 sürecinde işgören yetkinliklerinin aslında başarının anahtarı olduğu sonucuna ulaşmışlar ve işletmelerin sürdürülebilir dönüşümlerinin, işgören yetkinliklerinin kullanılmasıyla ilişkili olduğunu vurgulayıp; işgörenlerin yeniliğe açık olma, iş birliği içinde çalışma ve üretici yetkinliklerinin olmasının örgütlere faydalı olacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Hecklau vd. (2016) ise yapmış oldukları çalışmalarında örgütsel yetkinlikleri "endüstri 4.0 farkındalık düzeyine göre işgücü yetkinlikleri" ve "teknoloji kullanım düzeyine göre işgücü yetkinlikleri" olmak üzere iki ana başlık; teknik, metodolojik, sosyal ve kişisel olmak üzere dört alt başlık altında incelemişlerdir. İş ile ilgili teknik yetkinlikler için ileri teknoloji bilgisi, süreç anlayışı, kodlama becerileri ve medya becerileri gibi beceriler, metodolojik yetkinlikler için yaratıcılık, karar verme, analitik ve araştırma becerileri, problem çözme, sosyal yetkinlikler için dil, iletişim, ağ becerileri, takım çalışması, iş birliği ve uzlaşma, bilgi transfer ve liderlik becerileri, kişisel yetkinlikler için ise, esneklik, uyum, öğrenme motivasyonu, belirsizliği tolerans etme, baskı altında çalışma yetkinliği gibi yetkinliklerin gerekli olduğu

sonucuna ulaşmışlardır. Grzybowska ve Łupicka (2017)'da Endüstri 4.0 sürecinde bulunan ilaç ve otomotiv sektöründe yetkinlik üzerine yaptıkları çalışmada sektörler arası beklenen niteliklerin farklılaştığı belirtilmektedirler. Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre otomotiv sektöründe girişimci düşünce, karar verme becerisi ve analitik beceriler, ilaç sektöründe ise karar verme becerisi, çatışma ve problem çözme becerisi ön plana çıkmıştır. Sektörlerdeki en yüksek farklılık ise araştırma becerisi olduğu ifade edilmektedir.

6. Endüstri 4.0'ın İnsan Kaynakları Yetkinlikleri Üzerine Etkisine İlişkin Bir Araştırma

Küresel çapta endüstri 4.0 devrinin başlaması ile yıkıcı bazı teknolojik gelişmelerle insanlar yüz yüze gelmek zorunda kalmıştır. Bu söz konusu teknolojik gelişmeler; blockchain, pilotsuz uçak ve diğer taşıtlar, nesnelerin interneti, robotik, 3 boyutlu (3D) baskı, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve yapay zeka şeklinde sıralanabilmektedir. Bu gelişmelerle birlikte gerçekleşen endüstriyel dönüşüm; dijital çağ, dijital ekonomi, dijital liderlik, dijital vatandaşlık, endüstri 4.0, toplum 5.0, big data, siber güvenlik, nano teknoloji, e-finans, sosyal medya, sanal işletmeler, mekatronik üretim, dijital - kripto para, kodlama, otonom robotlar, bilgi analizi gibi daha pek çok kavramı ve tanımı günlük konuşmamıza ve hayatımıza yerleştirmiştir. Haliyle bu söz konusu yeni kavram ve tanımlar endüstri 4.0 toplumlarında; çalışanlar, yöneticiler ve örgütler açısından da ihtiyaç duyulan yetkinliklerin değişmesine neden olmuştur (Aksu ve Dalkılıç, 2019: 54). Yapılan bu çalışmada ise endüstri 4.0 sürecinin insan kaynakları yetkinliklerindeki değişim ve dönüşümleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

6.1. Araştırmanın Amacı

Endüstri 4.0 süreci temelinde; üretim miktarını, verimliliği ve kaliteyi artırırken insan faktörünü en aza indirmeyi hedeflemektedir. Bununla beraber iş gücünün farklı yetkinliklerle donatılarak standart operasyonların otomasyon tarafından yürütülmesini sağlamak üzere, iş gücünün dönüşümü için de önemli tutarlarda kaynak ayrıldığını ve eğitimler programlandığı görülmektedir (Yüksel, 2020: 44). Yapılan literatür taramasına dayanarak bu çalışmada, örgütlerin endüstri 4.0 süreçlerine başlaması ile iş gücünde hangi yetkinliklerin önem kazandığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

6.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Nitel araştırma saha notları, röportajlar, sohbetler, fotoğraflar, kayıtlar ve kişisel notlar kullanarak dünyayı görünür kılan bir dizi yorumlayıcı uygulamadan oluşur. Buna göre, nitel araştırma, her zaman eldeki konuyu daha iyi anlamayı umarak, birbiriyle bağlantılı çok çeşitli yorumlayıcı uygulamalar kullanır. Nitel araştırma dünyaya yorumlayıcı bir natüralist yaklaşımı içerir. Bu, nitel araştırmacıların, olayları insanların bakış açılarından anlamlandırmaya veya yorumlamaya çalışarak doğal ortamlarında incelediği anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41).

Araştırmanın örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Nitel bir araştırma yöntemi olan amaçlı örnekleme, bir konu hakkında çalışırken bu konu ile ilgili bilgi alınamayacak kişi ve örgütlerin örnekleme dışında tutulmasını ve bilgi alınması muhtemel kişi ve örgütlerin tesadüfü olmayan metotlarla seçilmesini hedef almaktadır (Patton, 2015: 230).

Endüstri 4.0 kavramının yeni bir kavram olması ve çalışmanın diğer işletmelere örnek olabilmesi için Türkiye’de endüstriyel alanda faaliyetler yapan ve endüstri 4.0 alanında gerekli çalışmaları yaptığını beyan eden 68 farklı işletme ile iletişime geçilmiştir. Ancak bu 68 işletmeden sadece 4’ü araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Araştırmanın verileri yüz yüze görüşme ve online yarı yapılandırılmış görüşme metodu ile araştırmacı tarafından not alınarak elde edilmiştir. Görüşme metodu olarak yarı yapılandırılmış görüşme metodu kullanılmıştır. Böylece çalışanın kendi şahsi görüşlerini de yansıtabilmesi ihtimali de göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırma için 4 farklı işletmenin 3’üne (İşletme A, İşletme B ve İşletme D) gidilerek, işletmelerin tüm süreçleri yerinde görülerek incelenmiştir. Ayrıca işletmelerin mevcut endüstri 4.0 yatırımları, teknolojik yatırımları ve departmanlar arası ilişkilerde ayrıca yerinde gözlemlenerek incelenmiştir. Araştırmalar sonucunda oluşturulan ve işletmeler ile ilgili mevcut konuların analizlerini içeren hususlar, katılımcılara tekrardan yollanmış ve elde edilen geri dönüşlerle araştırmadan elde edilen veri analizlerinin son hali verilmiştir. Bu sayede hem yanlış anlaşılmanın önüne geçilmiş, hem de görüşme esnasında katılımcıların aktarmayı unuttukları konular hakkında bilgileri de elde edilmiştir.

Bu kapsamda araştırmaya katılmak isteyen dört işletmeden toplamda on altı kişi ile görüşülmüştür. Endüstri 4.0 sürecinden veya insan kaynakları yönetiminden sorumlu olan

çalışanların unvanları, işletme içerisinde kaç yıldır çalışmakta oldukları, görüşmenin nerede ve ne kadar süre ile yapıldığı gibi tüm bilgiler tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırmanın Katılımcıları

İşletme	Görüşülen Kişi	Araştırma Yapılan İşletmedeki Çalışma Süresi	Görüşmenin Yapıldığı Yer	Görüşme Süresi
A	İnsan Kaynakları Müdürü	10 Yıl	FABRİKA	3Saat 30Dakika
	Yazılım Mühendisi	5 Yıl		
	Büyük Veri İşleme Uzm.	4 Yıl		
	Operatör 1	8 Yıl		
	Operatör 2	9 Yıl		
B	İnsan Kaynakları Müdürü	12 Yıl	FABRİKA	3 Saat 45 Dakika
	Üretim Müdürü	8 Yıl		
	Operatör 1	5 Yıl		
	Operatör 2	9 Yıl		
	Operatör 3	11 Yıl		
C	İnsan Kaynakları Müdürü	12 Yıl	ÇEVİRİM İÇİ	1Saat 30 Dakika
D	İnsan Kaynakları Müdürü	8 Yıl	FABRİKA	4Saat 15 Dakika
	Üretim Müdürü	8 Yıl		
	AR-GE Müdürü	5 Yıl		
	Sistem Mühendisi	4 Yıl		
	Operatör 1	14 Yıl		

6.3. Araştırmanın Yapıldığı İşletmeler Hakkında Bilgiler

Araştırmanın gerçekleştirildiği birinci işletme, imalat sektöründe faaliyet gösteren Türk sermayeli bir işletmedir. Söz konusu bu işletme otomobil, kamyon ve ticari tarzda araçların motor aksamları da dâhil olmak yaklaşık 10.000 farklı parça üretmekte ve ürettiği bu parçaları hem iç pazara satmakta hem de yaklaşık 100 farklı ülkeye ihraç etmektedir. Aynı zamanda çok fazla tedarikçi ile çalışmaktadır. Konya ili sınırlarında bulunan bu işletmede, işletme genel müdürü, insan kaynakları müdürü ve çeşitli mühendis ve teknikerlerden oluşan beş kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu işletme çalışmamızda **İşletme A** olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmada kapsamındaki ikinci işletme ise, hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren ve merkezi yurtdışında bulunan bir işletmedir. Söz konusu işletme kadın giyim, polo yaka giyim, gömlek ve takım elbise olmak üzere 2 farklı fabrikada 4 farklı ürün üretmektedir. İzmir ili sınırlarında bulunan bu işletme de insan kaynakları müdürü, üretim müdürü ve 3 teknikerden oluşan 5 farklı kişi ile görüşülmüştür. Bu işletme çalışmamızda **İşletme B** olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmada kapsamındaki üçüncü işletme ise, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren merkezi yurtdışında bulunan bir işletmedir. İşletme binek, ticari ve ağır vasıta üretimi yapmaktadır. İstanbul ve Kocaeli'nde üretim tesisi bulunan işletme de insan kaynakları müdürü ile görüşülmüştür. Bu işletme çalışmamızda **İşletme C** olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmada kapsamındaki son işletme ise, gıda sektöründe faaliyet gösteren ve merkezi Konya ilinde bulunan bir işletmedir. İşletme hazır dondurma çeşitleri, baharat çeşitleri gibi yaklaşık 150 farklı gıda maddesi üretmektedir. Söz konusu işletmede çalışan insan kaynakları müdürü, üretim müdürü, AR-GE müdürü, sistem müdürü ve 2 farklı teknisyen ile görüşülmüştür. Bu işletme çalışmamızda **İşletme D** olarak isimlendirilmiştir.

Görüşülen kişilerin işletmede çalışma süreleri, endüstri 4.0 öncesi ve geçiş aşamasını yaşamış olmalarına dikkat edilerek, alt sınır olarak en az 5 yıldır aynı işletmede çalışıyor olma şartı aranmıştır.

7. İşletmelerde İnsan Kaynakları Yetkinliklerinde Meydana Gelen Değişimler

İşletme A:

İşletme zaman içerisinde endüstri 4.0'ı mümkün olan her alanda kullanmayı hedeflemenin yanı sıra hali hazırda insan kaynaklarında Endüstri 4.0 etkin bir şekilde kullanmaktadır. Dijital yazılımları sürecin her evresinde kullanan işletme, karar alma sürecinin azaltılmasıyla günümüz işletmelerinde zamanın önemini bir kez daha göstermektedir. İşletmede, Endüstri 4.0 sürecini mevcut tesislerde kullanmak yerine teknoloji yoğun yeni bir üretim tesisi kurma çalışmaları yapılmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise yeni oluşumların eskiyi değiştirmekten daha az maliyetli ve daha kolay olması olarak belirtilmiştir. Endüstri 4.0 sürecini çoğu yönleriyle aktif kullanan bir işletme olmasına rağmen hali hazırda 1850 civarı çalışanın bulunduğu tesiste, insan kaynakları yöneticileri tarafından 2022 sonuna kadar 500 yeni çalışan alımı planlanmaktadır. Bu planlanan alımların çoğunluğunu mavi yaka oluştururken beyaz yaka çalışanlar da alım planları arasındadır. Endüstri 4.0'ın verimliliği ve esnekliği artırması

ve yeni ürün gruplarının işletmede üretilmeye başlaması ve örgütsel yetkinliklerin artmasıyla yeni çalışanlara ihtiyaç duyulmuştur.

İşletme ilerleyen 2-3 yıl içerisinde yıllık üretim miktarını %35-40 civarında artırmayı hedeflemektedir. Bu stratejik hedef doğrultusunda otomasyon ve üretim kapasitesi artırımına ek olarak çalışan sayısını da artırmayı hedefleyen işletme taleplere ancak bu şekilde karşılık verileceğini düşünmektedir. Taşlama, kumlama, depo ve sevkiyat aşamalarında insan gücünün daha etkili olduğunu düşünen işletme, özellikle presleme ve paketleme bölümünde ileri düzey teknolojinin avantajlı olacağını belirtmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi işletme emek gücüne önem verirken ileri düzey teknolojiye de önem vermektedir. Bu yüzden işletme çalışanlarına verimlilik artırma, teknolojik yenilikler gibi eğitim programları hazırlamaktadır.

İşletmede faaliyet gösteren insan kaynakları yöneticileri endüstri 4.0 ile birlikte 3A olarak nitelendirdikleri yeniliğe açıklık, öğrenmeye açıklık ve sorgulamaya açıklık olmak üzere 3 farklı yetkinliğe ayrıca önem verdiklerini ifade etmiştir.

Yeniliğe açıklık: Çalışanlar neredeyse her gün değişen ve gelen yeniliklere hızlı reaksiyonlar sergileyerek yeni sürece hızlı adaptasyon sergilemelidir.

Öğrenmeye açıklık: İşletme, çalışanların bir işte uzmanlaşması yerine birkaç bölümde uzmanlaşmalarının onların gelişimi için daha verimli olacağını düşünmektedir. Bu yüzden çalışanların gerek teknik konularda gerekse bireysel gelişim konularında öğrenmeye istekli olmalarını gerektiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan gelişen teknolojik yeniliklerin verimli kullanılması çalışanların teknolojik dönüşümü ne kadar bildikleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Sorgulamaya Açıklık: İşletme, günümüz çalışanlarından üretimin tüm süreçlerini sorgulamalarını beklemektedir. Bu üretim tekniği en doğru teknik mi? En iyi bu mu? Daha iyi nasıl olabilir? En verimlilik yöntemi hangisi? gibi soruları çalışanların kendilerine sormaları gereken sorular olarak nitelendirmiş ve tüm süreçleri sorgulayan çalışanların aslında tüm yeniliklere de açık olduğunu vurgulamıştır.

İşletme B:

İşletme endüstri 4.0'ı mümkün olan her alanda kullanan bir işletmedir. İnsan kaynaklarında ise Endüstri 4.0 etkin bir şekilde kullanılmaktadır. İşletmenin çalışan seviyesinden, genel müdür seviyesine kadar bulunan hiyerarşik basamaklardan 1 basamağın azaltılması aslında

bizlere endüstri 4.0 sürecinde yeni bir yapılanmayı göstermektedir. Dijital yazılımlar ile karar alma sürecinin azaltılması ise günümüz işletmelerinde zamanın önemini bir kez daha göstermektedir. Hali hazırda 3.850 çalışanın bulunduğu işletmede, insan kaynakları departmanı tarafından 450 yeni çalışan alımı planlanmaktadır. Bu planlanan alımların %90'ını mavi yaka oluştururken %10'unu beyaz yaka çalışanlar oluşturmaktadır. Endüstri 4.0'ın verimliliği ve esnekliği artırması ve yeni ürün gruplarının işletmede üretilmeye başlaması ve örgütsel yetkinliklerin artmasıyla yeni çalışanlara ihtiyaç duyulmuştur.

İşletme endüstri 4.0 sürecinde derinlemesine uzmanlaşmanın yanı sıra diğer konularda da bilgili personele ihtiyaç duymaktadır. Üretimci çok iyi bir üretim yapmalı ancak üretimin yanında yeni teknolojileri de etkin bir şekilde kullanabilmelidir biçiminde beyanlarda bulunulmuştur. Bu iki faktör günümüz endüstri 4.0 işletmelerinde aslında birbirini tamamlar niteliktedir. İşletmede endüstri 4.0 sürecinde insan kaynakları açısından işlerin niteliklerinde artışlar meydana gelmiştir. Örneğin eski dönemde personel kayıt defterleri elle tutulurken bugün işletme arttırılmış gerçeklik (VR) gözlükleriyle eğitimler vermektedir. Başka bir deyiş ile yetkinlikler aslında işletme faaliyete başladı başlayalı vardır. Ancak endüstri 4.0 ile yetkinlik setleri güncellenerek günün koşullarına uygun hale dönüştürülmüştür. İnsan kaynaklarının eski dönemlerde yüz yüze yaptığı eğitimlerin yerini ise dijital eğitimler ve online öğrenme yöntemlerinin almasının yanı sıra büyük veri analizi, tasarım, inovasyon ve yaratıcılık gibi konulara insan kaynakları alanında fazlasıyla önem verilmiştir.

İşletmede faaliyet gösteren insan kaynakları yöneticileri, endüstri 4.0 ile birlikte eleştirel düşünce, yaratıcı düşünce, duygusal zekâ ve öğrenme becerisi olmak üzere dört yetkinliğe ayrıca önem verdiklerini ifade etmişlerdir.

Eleştirel Düşünce: “Paradigmalar sorgulanırsa inovasyon olur. Ayrıca eleştirel düşünce yeniliklere yol açar”.

Yaratıcı Düşünce: “Bu kombinasyon en doğrusu mu? En iyi bu mu? En fazla değer yaratan süreç, yöntem ve yönetim hangisi?” gibi sorulara cevap aramaktadır.

Duygusal Zekâ: “Herhangi bir şeyi değerli veya değersiz yapan aslında ona atfedilen duygudur anlayışı ile işletmenin duyguları anlaşılırsa doğru bir inovasyon ve doğru bir endüstri 4.0 süreci yönetilir”.

Öğrenme Becerisi: “Öğrenme becerisi her zaman aktif olmalıdır. Çünkü her ilerleyen gün yeni yetkinlikler ortaya çıkacaktır. Bu söz konusu yetkinliklere uyum sağlayamayan çalışanlar eleneceklerdir”.

İşletme içerisinde insan kaynakları yöneticileri Endüstri 4.0 sürecinde en çok mavi yaka çalışanların bazı durumlarda değişime direnmelerinin aslında işleri bir parça da olsa zorlaştırdığını bildirmişlerdir. Bu soruna çözüm olarak da yeni teknolojinin avantajlarını ayrıntılı olarak anlatmakta bulmuşlardır. Beyaz yaka çalışanlarda ise değişime direnç azken genellikle “bu değişim bana fayda sağlar mı?” sorusunun sorulduğu belirtilmiştir.

İşletme C:

İşletme Endüstri 4.0 sürecini çoğunlukla her alanda kullanmayı başardığı gibi insan kaynakları yönetiminde de başarmıştır. Ayrıca işletme karar alma sürecinde de Endüstri 4.0’ı kullanarak zamandan tasarruf yapmayı ve süreçleri hızlı ilerletmeyi başarmıştır. Endüstri 4.0 sürecini çoğu yönüyle aktif kullanan bir işletme olmasına rağmen hali hazırda 13.000 civarı çalışanın bulunduğu işletmede, insan kaynakları yönetimince 2.500 yeni çalışan alımı planlanmaktadır. Bu planlanan alımların çoğunluğunu mavi yaka oluştururken beyaz yaka çalışanlar da alım planları arasındadır. Endüstri 4.0’ın verimliliği ve esnekliği artırması ve yeni ürün gruplarının işletmede üretilmeye başlaması ve örgütsel yetkinliklerin artmasıyla yeni çalışanlara ihtiyaç duyulmuştur.

İşletme ilerleyen 2-3 yıl içerisinde yıllık 450.000 araç üretimini 650.000 seviyelerine çıkarmayı hedeflemektedir. Bu stratejik hedef doğrultusunda otomasyon ve üretim kapasitesi artırımına ek olarak çalışan sayısını da artırmayı hedefleyen işletme taleplere ancak bu şekilde karşılık verileceğini düşünmektedir. Otomotiv sektöründe yer alan her işletmede olduğu gibi araştırma kapsamında yer alan bu işletme içerisinde de, makine mühendisliği geçmişte günümüze nazaran daha önemli bir durumda iken günümüzde makine mühendisliği alanında uzmanlaşmaya gidilerek çalışma alanları iyice özelleştirilmiştir. Tek uzmanlıkları makineler olan makine mühendisi sayısı sabit tutulurken; mekatronik, elektrik – elektronik ve yazılım mühendisi gibi Endüstri 4.0 sürecine daha uyumlu mühendisler ayrıca tercih edilmektedir.

İşletme, faaliyetlerini her süreçte çalışanlarla iç içe yürütmektedir. Bu yüzden çalışanların bağlılıkları ve adanmışlıkları özellikle son 5 yıl verilerine bakıldığında artış göstermektedir. İşletme bunun en önemli nedenini ise çalışanları işletmenin bir parçası olarak görmesine bağlamaktadır. Neredeyse her bir çalışanın günlük ve geleceğe yönelik talep ve isteklerine tek tek cevap vermeyi başaran insan kaynakları yönetimi, bunu dijital insan kaynakları

modülleriyle araya herhangi bir hiyerarşik yapı dâhil etmeden başarmaktadır. İşletmedeki insan kaynakları yöneticilerine göre, çalışan kusursuz bir üretim sürecinde bulunmalı, ancak üretimin yanında yeni teknolojileri de etkin bir şekilde kullanabilmelidir. Bu iki faktör günümüz endüstri 4.0 işletmelerinde aslında birbirini tamamlar niteliktedir. 2016 yılı öncesinde –Endüstri 4.0 süreci öncesi- hangi operasyonun ne zaman biteceğinin tespiti manuel olarak yapılırken bugün işletmede bu ve buna benzer tespitler otomasyonlar sayesinde yapılmaktadır. Yaklaşık 5 farklı çalışanın montaj hattı ve diğer istasyonlar arasında ellerinde kontrol listeleri ile süreleri ölçmek ve gerekli kontroller yapmak için çalıştıkları işletmede bugün tüm bu işleri söz konusu çalışanlar yerine sensörler ve otomasyon sistemleri üstlenmiştir. Bu bahsettiğimiz 5 çalışan ise insan kaynakları yönetimi tarafından gerekli eğitimler ile özellikle problem çözme ve iş geliştirme gibi yetkinlikler kazandırılarak başka bölümlerde çalıştırılmaya başlanmıştır.

İşletmede faaliyet gösteren insan kaynakları yöneticileri endüstri 4.0 ile birlikte **adapte olabilme, kendilerini yeniden icat yeteneği ve öğrenebilme yeteneği** olmak üzere üç yetkinliğe ayrıca önem vermektedir.

Adapte Olabilme: “Çalışanlar günlük değişen ve gelişen yeniliklere hızlı reaksiyonlar sergileyerek yeni sürece hızlı adaptasyon sergilemeliler”.

Kendilerini Yeniden İcat Yeteneği: “İşletme içerisindeki mevcut tüm çalışanlar kendilerini uzmanlık alanlarının yanında başka alanlarda da geliştirmeli ve kendilerini her değişime uygun hale getirmeliler”.

Öğrenebilme Yeteneği: “Öğrenme yeteneği her zaman aktif olmalıdır. Çünkü her ilerleyen gün yeni yetkinlikler ortaya çıkacaktır. Bu söz konusu yetkinliklere uyum sağlayamayan çalışanlar eleneceklerdir”.

Endüstri 4.0 öncesinde sahip olduğu bir tek yetkinlikle çalışma hayatını bitiren çalışanlara karşı günümüzde birden çok yetkinliğin istendiği iş yaşamında bu neredeyse mümkün olmamaktadır. Bu yüzden günümüz çalışanları bireysel gelişim ve yetkinliklerini kontrol ederek, sürekli artırarak öğrenebilme yeteneklerini geliştirmeli ve dinamik bir süreç olan endüstri 4.0’a uyum sağlamalıdır.

İşletme D:

İşletme zamanla Endüstri 4.0’ı mümkün olan tüm süreçlerde kullanmayı hedeflemenin yanı sıra hali hazırda insan kaynaklarında Endüstri 4.0’ı etkin bir şekilde kullanmaktadır. Dijital

yazılımları ve programları insan kaynakları sürecinde her aşamada kullanan işletme, karar alma süresinin azaltılmasıyla günümüz işletmelerinde zaman kavramının önemli bir kavram olduğunu bir kez daha göstermektedir. 50 yılı aşkın süredir faaliyet yürüten işletme endüstri 4.0 sürecinde çoğu alanda uzmanlaşmanın yanı sıra çoğu alanda yine de tecrübeli çalışanlara fazlasıyla önem vermektedir. Tecrübeli çalışanların önemli olduğunu belirten insan kaynakları yöneticileri ancak günümüzde sadece tek başına tecrübenin yetersiz olduğunu ve eski üretim tekniklerine fazlasıyla hâkim olan tecrübeli çalışanların da yeni teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilmelerini istemektedir. Çünkü işletme yönetimine göre günümüz üretim tekniklerinde çalışanlar ve teknolojik yenilikler birbirlerini tamamlayan iki farklı boyut olarak ele alınmaktadır.

Özellikle 2017 yılı öncesi işletmede üretim süresi ölçümü manuel olarak çalışanlara verilen formların doldurulmasıyla ölçülürken günümüzde söz konusu üretim süresi artık işletmede otomasyon sistemleri tarafından ölçülmektedir. Endüstri 4.0 ile hiyerarşik yapıya dahil edilen veri analiz uzmanları, üretim süresinin analizinden üretim sonrası satış süresine kadar tüm süreci verileri analiz ederek görmekte ve böylelikle tüm sürece hakim olabilmekteler. Üretim sürecinin yanı sıra işletmede bakımdan sorumlu olan çalışanların ise kendilerini geliştirmeleri için fırsatlar sunulmaktadır. Bunun en temel sebebi ise eski üretim süreçlerinde olası bir arızadan dolayı üretim durduğu zaman bakım sorumluları mekanik arızalara kolaylıkla müdahale edebilmektelerdi. Ancak günümüz teknolojilerinde sensörlerin, yazılımların vs. bulunduğu dijital teknolojilerde bakım sorumlularının sorunu çözebilmesi için mekanik, teknik ve dijital yetkinliklere sahip olmaları gerekmektedir.

İşletmede faaliyet gösteren insan kaynakları yöneticileri Endüstri 4.0 ile birlikte çalışanlarda esneklik, hızlı adaptasyon, inisiyatif almak ve analitik düşünme yeteneği olmak üzere dört yetkinliğe ayrıca önem vermektedir.

Esneklik: “Sürekli değişen koşullara ve şartlara karşı strese girmeden ve direnç göstermeden uyum sağlanmalıdır”.

Hızlı Adaptasyon: “Yeni yatırımlar, sistemler veya örgütsel süreçler olumsuz bir tutum sergilenmeden kolaylıkla kabul edilmeli. Ayrıca tüm yeniliklere kısa süre içerisinde alışılarak öğrenilmelidir”.

İnisiyatif Almak: “İşletmede çözüm odaklı çalışanlar her zaman önemlidir. Çalışanlar sorunun kaynağına inerek eldeki mevcut imkânlarla çözüm yolları geliştirmelidirler. İnisiyatif

alabilen çalışanlar, bir problemi hemen fark eder ve birisinin sorunu çözmesini söylemesini beklemek yerine kendileri bir şeyler yaparlar”.

Analitik Düşünme Yeteneği: “Çalışanlar problem çözmek veya yeni fikirler üretmek için arasında ilişki kurabildiği olaylar ve verileri ayrıntılı olarak ele almalıdırlar. Endüstri 4.0 sürecinde sensörlerden veya başka kaynaklardan elde edilen ham veriler işlenebildiği oranda başarı getirecektir. Bu yüzden günümüz çalışanları analitik düşünerek süreçleri yorumlayabilmelidirler”.

Araştırmanın yapıldığı işletmelerde gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda günümüz işgörenlerinden beklenen günün çalışma standartlarına uygun yeni yetkinlikler olduğu saptanmıştır. Araştırma sunucunda 4 farklı işletmeden elde edilen yetkinlikler tablo 4’te açıklamaları ile birlikte bütün bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 4. Araştırma Yapılan İşletmelerin Gelecekte Önemli Olacağını Düşündükleri Yetkinlikler

İŞLETME	ÖNEMLİ GÖRÜLEN YETKİNLİKLER VE TANIMLARI
A	<ol style="list-style-type: none">Yeniliğe açıklık: Çalışanlar neredeyse her gün değişen ve gelen yeniliklere hızlı reaksiyonlar sergileyerek yeni sürece hızlı adaptasyon sergilemelidir.Öğrenmeye açıklık: Çalışanlardan gerek teknik konularda gerekse bireysel gelişim konularında öğrenmeye istekli olmalarını gerektiğini ifade etmektedir.Sorgulamaya Açıklık: Çalışanlardan üretimin tüm süreçlerini sorgulamaları beklenmektedir. Bu üretim tekniği en doğru teknik mi? En iyi bu mu? Daha iyi nasıl olabilir? En verimlilik yöntemi hangisi? gibi soruları çalışanların kendilerine sormaları gereken sorular olarak nitelenmiştir.
B	<ol style="list-style-type: none">Eleştirel Düşünce: Paradigmalar sorgulanırsa inovasyon olur. Ayrıca eleştirel düşünce yeniliklere yol açar.Yaratıcı Düşünce: Bu kombinasyon en doğrusu mu? En iyi bu mu? En fazla değer yaratan süreç, yöntem ve yönetim hangisi? gibi sorulara cevap aramaktadır.Duygusal Zekâ: Herhangi bir şeyi değerli veya değersiz yapan aslında ona atfedilen duygudur anlayışı ile işletmenin duyguları anlaşılırsa doğru bir inovasyon ve doğru bir endüstri 4.0 süreci yönetilir.Öğrenme Becerisi: Öğrenme becerisi her zaman aktif olmalıdır. Çünkü her ilerleyen gün yeni yetkinlikler ortaya çıkacaktır. Bu söz konusu yetkinliklere uyum sağlayamayan çalışanlar eleneceklerdir.
C	<ol style="list-style-type: none">Adapte Olabilme: Çalışanlar günlük değişen ve gelişen yeniliklere hızlı reaksiyonlar sergileyerek yeni sürece hızlı adaptasyon sergilemelidir.Kendilerini Yeniden İcat Yeteneği: İşletme içerisindeki mevcut tüm çalışanlar kendilerini uzmanlık alanlarının yanında başka alanlarda da geliştirmeli ve kendilerini her değişime uygun hale getirmeliler.Öğrenebilme Yeteneği: Öğrenme yeteneği her zaman aktif olmalıdır. Çünkü her ilerleyen gün yeni yetkinlikler ortaya çıkacaktır. Bu söz konusu yetkinliklere uyum sağlayamayan çalışanlar eleneceklerdir.

D	<ol style="list-style-type: none">1. Esneklik: Sürekli değişen koşullara ve şartlara karşı strese girmeden ve direnç göstermeden uyum sağlanmalıdır.2. Hızlı Adaptasyon: Yeni yatırımlar, sistemler veya örgütsel süreçler olumsuz bir tutum sergilenmeden kolaylıkla kabul edilmeli. Ayrıca tüm yeniliklere kısa süre içerisinde alışılarak öğrenilmelidir.3. İnisiyatif Almak: Çalışanlar sorunun kaynağına inerek eldeki mevcut imkânlarla çözüm yolları geliştirmelidirler. İnisiyatif alabilen çalışanlar, bir problemi hemen fark eder ve birisinin sorunu çözmesini söylemesini beklemek yerine kendileri bir şeyler yaparlar.4. Analitik Düşünme Yeteneği: Endüstri 4.0 sürecinde sensörlerden veya başka kaynaklardan elde edilen ham veriler işlenebildiği oranda başarı getirecektir. Bu yüzden günümüz çalışanları analitik düşünerek süreçleri yorumlayabilmelidirler.
----------	--

Tablo 4'e baktığımızda artık günümüz endüstri 4.0 örgütleri hızla değişen Dünya'ya hızla adapte olmaya çalışmaktadır. Her geçen gün değişen üretim sistemlerine biran önce uyum sağlamak örgütün rekabette geri kalmaması için hayati derecede önemlidir. Diğer taraftan yeniliğe ve öğrenmeye açık olunması, örgütsel tüm konuların sorgulanması ve sorgulama sonucunda inisiyatif alarak, analitik düşünme yetisi ekseninde yaratıcı olmak araştırma kapsamında yer alan dört işletmenin birleştiği ortak noktalar.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın yapıldığı işletmeler ağır sanayi, hazır giyim, otomotiv ve gıda sektörlerinde faaliyet gösteren, endüstri 4.0 sürecinde ülkemizde öncü firmalardır. Araştırma yapılan her işletmenin endüstri 4.0 süreci farklılık göstermektedir. Özellikle her sektördeki inovatif alanlar farklılık göstermekle birlikte mekanik nesnelerin sensörler vasıtasıyla internete bağlandığı günümüzde dijital dönüşüm tüm sektörlerdeki ortak inovatif alanlardan bir tanesidir.

Ağır sanayi sektöründe 1975 yılından günümüze kadar faaliyet gösteren ve hali hazırda 1850 çalışanın bulunduğu **İşletme A**'da faaliyet gösteren insan kaynakları yöneticileri, endüstri 4.0 ile birlikte 3A olarak nitelendirdikleri yeniliğe açıklık, öğrenmeye açıklık, sorgulamaya açıklık olmak üzere üç farklı yetkinliğe ayrıca önem vermektedir. Çalışanlarını her zaman yeni bilgilere, öğrenmeye ve sorgulamaya açık olmasını isteyen işletme A, oluşturdukları 3A modeli ile çalışanların yetkinliklerini artırmayı hedeflemektedir. İşletme B'de bulunan insan kaynakları yöneticileri ise endüstri 4.0 ile birlikte eleştirel düşünce, yaratıcı düşünce, duygusal zekâ ve öğrenme becerileri odaklı olarak işgören yetkinliklerinin her zaman önemli olduğunu belirterek söz konusu yetkinlikleri yükseltmeyi kendilerine bir misyon haline getirmişlerdir. İşletme C'de faaliyet gösteren insan kaynakları yöneticileri ise endüstri 4.0 ile birlikte adapte olabilmek, kendilerini yeniden icat edebilme ve öğrenebilme yeteneği olmak

üzere üç yetkinliğe ayrıca önem vermektedir. İşletme söz konusu bu üç yetkinliğin geliştirilmesi için çalışanlara ihtiyaçları olan her türlü imkânı vermektedir. Son olarak işletme D' de bulunan insan kaynakları yöneticileri ise endüstri 4.0 ile birlikte çalışanlarda; esneklik, hızlı adaptasyon, inisiyatif alma ve analitik düşünme yeteneği olmak üzere dört yetkinliğe ayrıca önem vermektedir. İşletme çalışanların bu söz konusu dört yetkinliği elde etmeleri ve sürekli geliştirebilmeleri için ihtiyaç duyacakları tüm imkânları vermektedir.

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliğinin ortaya koyduğu sekiz yetkinlikle benzerlikler tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmada yer alan; yeniliğe açıklık, öğrenmeye açıklık, yaratıcı düşünce, eleştirel düşünce, öğrenme becerisi, kendilerini yeniden icat yeteneği, öğrenebilme yeteneği, analitik düşünme yeteneği yetkinlikler araştırmamız sonucunda elde edilen yetkinliklerle aynıdır. Diğer taraftan Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2018 yılında yayımlanan makale ile ortaya koyduğu “2022 yılında Talep Görmesi Beklenen Beceriler” e bakıldığında; araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre benzerlikler tespit edilmiştir. Tablo 2’de yer alan; yeniliğe açıklık, öğrenmeye açıklık, eleştirel düşünce, yaratıcı düşünce, duygusal zeka, öğrenme becerisi, öğrenebilme yeteneği, inisiyatif almak, analitik düşünce yeteneği yetkinliklerinin önemi araştırma sonucunda benzerlik göstermiştir. Çetinkaya (2009)'un çalışmasında elde etmiş olduğu 62 farklı yetkinlik türünden; inisiyatif alma, esneklik, uyum sağlama yeteneği, yeniliğe açıklık, yaratıcılık, empati kurabilme ve sürekli öğrenme yetkinlikleri olmak üzere yedi farklı yetkinlik benzerlik göstermektedir. Ayrıca Küsbeci ve Tekin (2021)'in örgütlere faydalı olacaklarını savundukları yeniliğe açık olma, iş birliği içinde çalışma ve üretici yetkinliklerinin aynı şekilde araştırmamızla kısmen benzer sonuçlar taşımaktadır.

Benzer konu üzerine yapılmış bir diğer çalışma olan Rana ve Sharma'nın 2019 yılında yaptıkları çalışma sonucu elde edilen bulgulara göre ise; 22 alt yetkinlikten yaratıcılık, girişimci düşünce, analitik beceri, araştırma becerisi, esneklik, öğrenme becerisi, uyumlu olma ve sürdürülebilir düşünce uyumu olmak üzere sekiz yetkinliğin çalışma sonucu elde edilen yetkinliklerle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Hecklau vd. (2016)' nin yapmış oldukları çalışma sonucunda elde etmiş oldukları iş ile ilgili teknik yetkinliklerden; ileri teknoloji bilgisi, süreç anlayışı, kodlama becerileri ve medya yetkinliklerine; sosyal yetkinlikler içerisinde bulunan dil, iletişim, ağ becerileri, takım çalışması, iş birliği ve uzlaşma, bilgi transfer ve liderlik becerilerine, çalışmamızda ulaşılamamıştır. Metodolojik yetkinliklere yönelik ise yaratıcılık, analitik ve araştırma becerileri olmak üzere iki yetkinlik benzerlik göstermiştir. Grzybowska ve Łupicka (2017)'da endüstri 4.0 sürecinde bulunan ilaç

ve otomotiv sektöründe yetkinlik üzerine yaptıkları çalışmaya sonucunda elde ettikleri girişimci düşünce, karar verme becerisi, analitik beceriler, çatışma ve problem çözme becerisi yetkinliklerinden analitik beceri yetkinlikleri gıda sektöründe faaliyet gösteren İşletme D ile benzerlik göstermiştir.

Endüstri 4.0 sürecinde verilerin toplanması ve doğru bir şekilde analiz edilmesi önemlidir. Ancak elde edilen ham bilgiler ne kadar güçlü olursa olsun alanında yetkin olmayan çalışanlar tarafından işlenemezse, elde edilmesi muhtemel olan tüm fırsatlar ve karlılıklar yitirdikten sonra muhtemelen örgüt zamanla kaçınılmaz olan gerileme ve çöküş evresine girerek ömrünü tamamlayacaktır. Bu tür ciddi sorunlardan kaçınmak için insan kaynakları yönetimine fazlaca iş düşmektedir. Alanında yetkin çalışanların seçilmesi ve söz konusu çalışanların sürekli eğitimlerle geliştirilmesinin örgütün tüm süreçlerinde faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Endüstri 4.0'ın, iş hayatı ve iş gücünde köklü değişimlere yol açacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, araştırma sonucu elde edilen 14 farklı yetkinlik çeşidi endüstri 4.0'ın insan kaynakları yönetimine etkisine dikkat çekip farkındalık yaratarak mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmacılar tarafından endüstri 4.0 sürecinin ve yetkinlik temelli süreçlerin Türkiye'de uygulanabilmesi için sektör temelli standartların ortaya konulması ve bir model geliştirilmesi örgütler için bir referans noktası olabilir. Yetkinlikler konusunda yine sektör bazlı çeşitlendirilmiş araştırmaların artırılması örgütler açısından başka bir referans noktası olabilir. Diğer bir nokta ise yetkinlik türleri de ayrı ayrı endüstri 4.0 süreçleri ile ilişkilendirilerek söz konusu yetkinliklerin gelişimleri ve gelecekleri hakkında araştırmalar yapılabilir. Ayrıca endüstri 4.0 süreci örgütlerin diğer departmanları ekseninde incelenerek endüstri 4.0 süreci ile meydana gelen değişim ve dönüşümler de ortaya konulabilir.

Kaynakça

- Acar, S., (2022). Endüstri 4.0 ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi İlişkisine Yenilikçi Bir Bakış, Usta Kara, I., Karalar, S (Ed.), içinde, *Kalite ve Strateji Yönetimi Araştırmaları*, (s. 433-468). Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Aksu, S.D., ve Dalkılıç, O.S. (2019). Dijital Çağın Yetkinlikleri: Çalışanlar, İnsan Kaynakları Uzmanları ve Yöneticiler Çerçevesinden Bakış, *Journal Of Business In The Digital Age*, (2), 54-68.
- Arkan, Ö. (2018). *Endüstri 4.0 Kavramı ve Endüstri 4.0 Dönüşümünün Üretim Maliyetlerine Etkisi Üzerine Bir Vaka Çalışması: Bebek Bezi Üretimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atak, G. (2018). Impact Factors And Current Issues On Technolog Development For Industry 4.0 Transformation In Technopark Companies: The Case Of Turkey, istanbul Technical University Graduate School Of Arts And Social Sciences Department of Management, (Management MBA Programme).
- Avcı, N. (2019). *İnsan Kaynaklarından Yetenek Yönetimine Endüstri 4.0*, Kriter Yayıncılık, İstanbul.
- Avrupa Komisyonu (2010). Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf>, (Erişim Tarihi: 08.08.2021)
- Bacak, Ç. ve Arıcan, B.T. (2019). İşletme ve Kümelerde Stratejinin Önemi ve Komşu Alan Stratejik Yaklaşımı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 29-50.
- Başoğlu, M (2019). *Endüstri 4.0 ve Yönetimsel Stratejilere Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.
- Boyatzis, R. E. (1982). *The Competent Manager*, New York.
- Budak, G. (2008). *Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi*. Barış Yayınları, İzmir.
- Budak, G. (2013). *Yetkinliklere Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi*, Barış Yayınları Fakülteler Yayınevi. İzmir.
- Can, A. V. ve Kıymaz, M. (2016). *Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CİEP Özel Sayısı.
- Cherdantseva, Y. ve Hilton, J. (2013). A Reference Model Of Information Assurance ve Security, *International Conference On Availability, Reliability and Security*, (8), 546-555.
- Crozier, R. (2015). Not Representative Of The Internet Of Things. <https://www.iothub.com.au-411999>. (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2020),
- Çetinkaya, M. ve Özutku, H. (2012). Yönetimsel Performansa Yetkinlik Temelli Yaklaşım: Türk Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41(1), 142-161.
- Davies, R. (2015). Industry 4.0 Digitalisation For Productivity And Growth, European Parliament Briefing.
- Demir, C. (2019). *Endüstri 4.0: Yakın Geleceğin Sanayi Devrimi*, B. Türkcan ve U. Akseki (Ed.), Endüstri 4.0 ve Türkiye Ekonomisi, ORION Kitabevi, Ankara.
- Dengiz, O. (2017). Endüstri 4.0: Üretimde Kavram ve Algı Devrimi, Makina Tasarım ve İmalat Dergisi, 15(1), 38-45.
- Dünya Ekonomik Forumu (2018). *The Future of Jobs Report 2018*. WEF Publishing.
- Ferrari, A. (2012). Digital competence in practice: An analysis of frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2791/82116
- Goleman, D. (1993). *The Emotional Intelligence Of Leaders*, Leaders to Leader. (8), 21-26
- Gür, A., Ünay, S. ve Dilek, Ş. (2018). *Sanayiye Yeniden Düşünmek*. Seta Yayınları. İstanbul.

- International Telecommunication Union (2008). Overview Of Cybersecurity Series X: Data Networks, Open System Communications and Security Telecommunication Security.1-64.
- Kabaklarlı, E. (2016). Endüstri 4.0 ve Paylaşım Ekonomisi Dünya ve Türkiye Ekonomisi İçin Fırsatlar. Etkiler ve Tehditler. Nobel Bilimsel Eserler. Ankara.
- Küsbeci, P., ve Tekin, İ.Ç. (2021). Endüstri 4.0 Perspektifinden İnsan Kaynakları. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 18-29.
- Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A Survey on Technologies, Applications and Open Research Issues. *Journal of Industrial Information Integration*, (6), 1-10.
- Öcal, H. ve Sarnıç, A. (2017), Dönüştürücü Liderliğin Prososyal Davranışlar Üzerindeki Etkileri ve İmalat Endüstrisinde Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 107-125.
- Özdoğan, O. (2017). *Endüstri 4.0. Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları*. Pusula Yayıncılık. İstanbul.
- Özkan, Y.(2013). *Veri Madenciliği Yöntemleri*. Papatya Yayıncılık. İstanbul.
- Pamuk, N. ve Soysal, M. (2018). Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 Üzerine Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi*. (1), 41-66.
- Partes, D. (2004). İnsan Kaynakları Departmanlarında Çalışanların Sahip Olduğu Yetkilikler İle Bu Yetkinliklerin Diğer Çalışanlar Tarafından Algılanmasına Yönelik Bir Uygulama, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Patton, M.Q. (2015). In Science And Maths Education, The Portfolio Implementations Of Prospective Preschool Teachers, *American Journal Of Educational Research*, 3(10), 1243-1252
- Rathfelder, C. ve Lanting,C. (2014), Smart Systemes Integration In Industry 4.0, Best Practices In The European Smart Systems Intergration Ecosystem: From Education To Markets, (1-20).
- Reinhard, G., Jesper, V. ve Stefan, S. (2016). Industry 4.0: Building The Digital Enterprise, PWC-Industry 4.0, 1-36.
- Sarnıç, A. (2023). *Endüstri 4.0 Sürecinde Yetkinlik Temelli İnsan Kaynakları Sistemleri Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar
- Shrouf F, Ordieres J, ve Miragliotta G. (2014). Smart Factories in Industry 4.0: A Review of The Concept and of Energy Management Approached Ğn Production Based On The Internet Of Things Paradigm, *IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management*, 697-701
- Sung, T. K. (2018). Industry 4.0: A Korea Perspective, Technological Forecasting and Social Change, (132), 40-45.
- Şahin, E. ve Kaya, F. (2019). Pazarlamada Yeni Dönem, Endüstri 4.0 Yapay Zekâ ve Akıllı Asistanlar. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Türkoğlu, E. (2018). *Firmaların Endüstri 4.0'a Hazırlık Çalışmalarının Değerlendirilmesi: Bursa İlindeki Uygulaması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tüsiad (2016). *Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklik Olarak Sanayi 4.0: Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi*, N.Numanoğlu, M.E. Eynehan, G. Morkoç Nikelay ve E. Aksoy, (Ed.) Boston Consulting Group, İstanbul.
- Wang,Ş., Wan, J., Zhang,D., Li, D. ve Zhang,C. (2015). Towards Smart Factory For Industry 4.0: A Self-organized Multi-Agent System With Big Data Based Feedback and Coordination. *Computer Networks*, (101), 158-168.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin, Ankara.
- Yoşumaz, İ. (2018). *Endüstri 4.0'a Geçiş Sürecinde Kurumsal Hafızanın Rolü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Yuva, N. (2019). *Endüstri 4.0'ın Örgüt Yapısına ve Karar Vermeye Etkisi: Bir Mobilya Firmasında Vaka Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Burdur Mehmet Akif Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Burdur.

SOCIAL NETWORKS IN THE JEWELRY INDUSTRY: A QUALITATIVE RESEARCH ON ETHNIC/MINORITY ENTREPRENEURS IN TÜRKİYE*

Meri TAKSİ DEVECİYAN¹, Fatma Şebnem ARIKBOĞA²

Abstract

The study aims to reveal how minority entrepreneurs benefit from social networks and the role of social networks in the jewelry sector, which is considered one of the sectors where the use of social networks can be easily detected, where ethnic and minority entrepreneurs are clustered in Istanbul province, in Türkiye. In this context, phenomenology design was used as a qualitative research method, and the research data was collected through individual face-to-face in-depth interviews with a pre-prepared semi-structured questionnaire with 24 minority entrepreneurs registered with the Istanbul Chamber of Jewelers (İKO) and the Istanbul Chamber of Commerce Jewelry Committee (İTO). Descriptive and coding-based qualitative content analysis was used to analyze the data. MAXQDA qualitative data analysis program was used to visualize the data. As a result of the study, minority entrepreneurs in the jewelry sector benefit heavily from their social networks (especially their co-ethnic group) to access resources. Within the framework of the unique structure of the jewelry sector and the internal dynamics of minorities, the impact of the concept of "master" on the social networks of entrepreneurs in addition to family friends, who are among their strong and close networks, was also observed. The study is expected to contribute to the field by offering suggestions, as it is the only study that addresses the concept of "master" in the sectors of the creative industries and brings the concept to the literature.

Key Words: Ethnic Entrepreneurship, Minority Entrepreneurship, Social Networks, Social Network Theory, Master

JEL Classification: J15, L14, L26

KUYUMCULUK SEKTÖRÜNDE SOSYAL AĞLAR: TÜRKİYE'DEKİ ETNİK/AZINLIK GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Öz

Çalışma ile Türkiye'de İstanbul ilinde etnik/azınlık girişimcilerinin ağırlıklı kümelenmiş olduğu, sosyal ağ kullanımının kolaylıkla tespit edilebildiği sektörlerden biri olarak kabul edilen kuyumculuk sektöründe, azınlık girişimcilerinin sosyal ağlardan nasıl faydalandığının, sosyal ağların rolünün ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda nitel bir araştırma yöntemi olarak fenomenoloji tasarımı kullanılmış olup, araştırma verileri, İstanbul Kuyumcular Odası (İKO) ve İstanbul Ticaret Odası Kuyumculuk Komitesine (İTO) kayıtlı 24 azınlık girişimcileriyle önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış soru formu ile bireysel yüz yüze derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel ve kodlamaya dayalı nitel içerik analizi kullanılmıştır. Verilerin görselleştirilmesinde ise, MAXQDA nitel veri analiz programından faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda kuyumculuk sektöründeki azınlık girişimcilerin kaynaklara ulaşmak için sosyal ağlarından (özellikle eş etnik gruptan oluşarlardan) büyük ölçüde faydalandıkları tespit edilmiştir. Kuyumculuk sektörünün kendine özgü yapısı ve azınlıkların iç dinamikleri çerçevesinde girişimcilerin güçlü ve yakın ağları arasında yer alan aile/akraba, arkadaşlarına ilave "usta" kavramının da sosyal ağları üzerindeki etkisi izlenmiştir. Çalışmanın yaratıcı endüstri kollarında yer alan sektörlerde "usta" kavramını ele alan, kavramı literatüre kazandıran tek çalışma olması, öneriler sunması ile alana katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etnik Girişimcilik, Azınlık Girişimciliği, Sosyal Ağlar, Sosyal Ağ Teorisi, Usta

JEL Sınıflandırması: J15, L14, L26

* Çalışma 1.Yazarın İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Fatma Şebnem Arıkboğa Danışmanlığında "Etnik (Azınlık) Girişimciliğinde Sosyal Ağın (Network) Girişimcilik Niyeti Üzerindeki Rolü: Kuyumculuk Sektöründe Bir Araştırma" Başlıklı Doktora Tezinden Üretilmiştir.

¹Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, m.taksideveciyan@iku.edu.tr, ORCID:0000-0001-9206-0315

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, sebnama@istanbul.edu.tr, ORCID:0000-0002-2923-2994

1.Introduction

The minority entrepreneurs in Türkiye are different from immigrant entrepreneurs since they are not people who have settled in the country after migration, but they are people who were born or have lived in those lands for many years, and despite being forced to migrate for various reasons, they try to adapt to the current conditions and preserve their identities as much as possible. Therefore, they are people who know the language and culture of the country.

After World War II, a wave of migration among minorities occurred due to some discriminatory practices. Those who resisted to this wave and chose to stay and adapt to the conditions are mainly from Anatolia and have come to the coastal regions and Istanbul. The 37th and 45th articles of the Lausanne Treaty regulations were all made for minorities. Therefore, the relevant articles of the treaty apply to the minorities. According to the legal and political status established by this treaty, the minorities recognized as such are the Greeks, the Armenians and the Jews (Bournoutian, 2016). In Istanbul, the ethnic origin of the majority of the artisans who are specialized in the jewelry sector are ethnic minorities, so they constitute the sample of this study. Since the minorities living in Istanbul are not considered as diaspora (it is known that there was a large Armenian colony in the city before the Ottoman Empire's arrival in Istanbul in 1453) the study will not deal with the type of entrepreneurship related to migration, called diaspora entrepreneurship, but will focus on the minority entrepreneurship. The study aims to reveal the role of social networks in the jewelry sector one of the sectors where minorities are primarily active. From this perspective, the study is based on "social network theory", theory in question suggests that social relations are a fundamental determinant in explaining both individual and collective actions and outcomes. According to the framework of social network theory, every facet of economic behavior is intricately interwoven within a localized social milieu (Granovetter, 2005) and an individual's or actor's social connections hold a particular significance for their individual as well as collective performance. This theoretical perspective conceptualizes society as an intricate web of interlapping social relationships, serving as conduits that link individuals, groups, and organizations. At its core, the foundational assumption of social network theory maintains that via their personal network, the proprietor-manager of a venture gains entry to vital resources that the firm lacks internally (Ostgaard & Birley, 1994). In terms of the study's contribution to the literature, the fact that it is the only study that deals with the concept of

"master" in the creative industry sectors and introduces the concept to the literature shows the originality of the study. The value given to the master and the importance attributed to him cause him to be in the first circle of the family in social networks. This adds originality to the study as an important difference originating from the Ahi culture in Anatolia.

2. Conceptual Framework

The ethnic minority entrepreneurship is "a series of connections and regular interaction models among people sharing a common national history or migration experience" (Waldinger et.al,1990). This definition emphasizes the importance of interaction and network among ethnic minority entrepreneurs. Social network defined as the resources that individuals can draw upon through their social networks is an important aspect of the ethnic minority entrepreneurship. Social network has been found to have a positive impact on the success of minority-owned businesses. This study aims to understand the role of social networks in the jewelry sector, where ethnic minority entrepreneurs are concentrated in Istanbul, Türkiye.

2.1. Ethnic Resources

For minority entrepreneurs within the same ethnic group, the resources they need help to reduce the risks and uncertainties they may encounter when starting a new business. They also help to reduce the costs of labor and financial market transactions. On the other hand, the existence of ethnic resources can help explain why minority groups are more successful than smaller groups of the same ethnic origin (Lee, 2009:43).

The following elements are included in the ethnic resources used in the minority entrepreneurship:

Family, in ethnic groups is an important institution in the pursuit of economic development often obtaining social capital especially in the early stages after migration. As a social structure, the family embodies the mutual obligations and trust of small support groups (Danes, Stafford & Heck 2008). For instance, intra-family loans are a vital source of funding for new businesses. When it comes to becoming self-employed to raise start-up capital, the family is the first choice for immigrants (Chand & Ghorbani, 2011).

2.2. Ethnic Labor

Co-ethnic (co-ethnic) group is defined as a community where the majority of employees are of the same ethnic minority background as the owner. Co-ethnic workers mean that a significant part of the employment of a specific business is from the same ethnic minority group. Empirical evidence shows that a significant number of businesses owned by ethnic minorities also have a large proportion of their workforce composed of co-ethnic workers (Zhou, 2004:1047).

2.3. Co-ethnic Knowledge

Knowledge about markets and business environment is important for entrepreneurs to capture opportunities. In minority entrepreneurship, co-ethnic knowledge plays a crucial role in the success and sustainability of a business (Kerr & Mandorff, 2015). Minority entrepreneurs have strong ties and extensive informal networks, which gives them a better chance to grow than local businesses. The co-ethnic knowledge resources that minority entrepreneurs have provide a more reliable and accurate flow of information than local businesses (Fong & Chan 2010:128).

2.4. Co-ethnic Market

Ethnic markets are markets where ethnic entrepreneurs operate. These markets are characterized by small scale, low capital requirements, low educational requirements, high labor intensity, low barriers to entry, and low value-added characteristics (Volery, 2007:31). The co-ethnic market and the market conditions in that market support ethnic business owner entrepreneurs by ensuring that ethnic business owners (entrepreneurs) have a protected market position, or by supporting the environment to act with lower risk than normal (Aldrich & Waldinger, 1990:117).

2.5. Co-ethnic Social Networks

Co-ethnic social networks play important roles in the process of the ethnic entrepreneurship. Ethnic-based employees (through social networks) facilitate the recruitment process, and ethnic-based goods and services (especially in ethnic ghettos) are easily obtained (through ethnic-based connections). In addition, co-ethnic social networks create rich role models and mentors as emotional support sources for ethnic entrepreneurs (Lee, 2009:112).

2.6. The Advantages and Disadvantages of Ethnic Entrepreneurship

Labor market disadvantages faced by non-majority populations in developed economies trigger a more aggressive pursuit of entrepreneurial opportunities (Nwankwo, Gbadamosi & Ojo., 2012:149). The Ethnic/minority entrepreneurship can benefit from the individual, society, region, economy and the world. Therefore, it is really helpful for all stakeholders to understand the importance of ethnic/minority entrepreneurship. The unique culture and value system of ethnic/minorities are generally considered to be the most sought after qualities for a successful entrepreneur. Many industrial countries such as the USA, England and Germany have used ethnic minorities to build their economies (Mavoothu, 2013:46). The advantages and disadvantages of ethnic/minority entrepreneurship are discussed below by evaluating them from the individual, social, economic, regional and international perspectives.

- Co-ethnic social networks owned by ethnic entrepreneurs are vital for the development of ethnic businesses, largely by providing network access to members (Nwankwo et al., 2012:151).
- Entrepreneurship is one way of creating job opportunities for people of co-ethnic origin.
- Minorities achieve higher social mobility through entrepreneurship. After all, they are able to achieve a better life and prosperity through entrepreneurship.
- Minority entrepreneurs in the jewelry sector, who are the subject of our research, have existed for a long time in an oligopolistic structure due to the harmony among themselves and the order that requires expertise. This situation has provided minorities with great advantages in the jewelry industry for many years.
- Minority-owned businesses that operate in a boutique, non-aggressive style have been able to stay afloat in the market for a longer period of time (especially small merchants and artisans). However, business owners who lack social networks, small merchants and artisans have been unable to show much presence and have been forced to shut down their operations.

International advantages of ethnic/minority entrepreneurship include the ability of ethnic entrepreneurship to open the way for expansion in both domestic and international trade. Regional advantages include the ability of ethnic entrepreneurs to capture local market niches and succeed in host countries. Additionally, ethnic entrepreneurship can be implemented in "settlement places" consisting of common ethnic members that serve for economic recovery (Mavoothu, 2013:50).

Disadvantages of ethnic/minority entrepreneurship include:

- Ethnic/minority entrepreneurs can only gain access to social networks through birth and marriage, thus the economic advantages are limited to a small minority within the population. Due to the minority's small numbers within the general population, the overall positive economic impact is limited.
- The minority entrepreneurs in the jewelry sector may face difficulties in obtaining employment due to their ethnic origins.
- Limited access to official job markets is considered to be the most basic disadvantage of ethnic/minority entrepreneurs.

2.7. Ethnic Minority Entrepreneurship and Social Networks

Research on ethnic minority entrepreneurship highlights the importance of "social" networks that are composed of two components: the personal network and the cultural dimension of the business owner, which is related to a specific group of individuals (co-ethnic) of the same ethnic origin. Essentially, the concepts of "family" and "community" are at the center of ethnic minority social networks. Co-ethnic social networks that encompass society and family also play an important role in the operation of ethnic businesses (Masurel, Nijkamp, Tastan & Vindigni 2002:242). In accordance with Social Network Theory, it is posited that the connections upheld within a social network possess inherent value in the form of resource provisioning and performance enhancement (Caniels & Romijn, 2008). Entrepreneurial endeavors, through the process of networking, entail the cultivation of both bonding and bridging relationships (DeCarolis & Saporito, 2006). These relationships serve as instrumental conduits through which entrepreneurs gain access to indispensable resources unattainable via alternative channels (Aldrich & Martinez, 2001). In minority entrepreneurship, contacts may not be absolutely continuous for business purposes, but these types of networks are considered as a vital element in the development of ethnic businesses. Social networks in ethnic entrepreneurship are seen as an important potential strength of ethnic minority businesses (Fadahunsi, Smallbone & Supri, 2000). On the other hand, the important element of social network relationships with co-ethnic groups is the exchange of labor and input variables. It is argued that social networks have the potential to provide a critical ethnic-related quality and structure that can facilitate the implementation of a new economic activity (Curran, Jarvis, Blackburn & Black, 1993). Co-ethnic social networks are

multi-faceted and provide flexible and efficient opportunities for personnel recruitment and capital acquisition. Generally, ethnic businesses rely more on labor from common ethnic groups and families (Zhou, 2004:1040).

Although ethnic groups have different attitudes and behaviors, similar personal characteristics are found in ethnic businesses and ethnic entrepreneurs. The most important personal characteristics identified in ethnic entrepreneurs are that they have low education levels and operate in the service sector. Due to low education and high unemployment rates, they are forced to choose less preferred jobs/sectors in entrepreneurship. On the other hand, the presence of ethnic and social networks also plays an important role in the motivation of ethnic entrepreneurs. Administrative and regulatory barriers, lack of capital and credit, lack of information, lack of education, and limited access to official jobs are the most fundamental problems among ethnic entrepreneurs (Baycan, Masurel, & Nijkamp, 2003:391).

3. Methodology

This study uses the phenomenology design from qualitative research patterns and focuses on the jewelry sector as the research area. The phenomenology pattern focuses on phenomena such as events, experiences, perceptions and situations that we notice but do not have in-depth and detailed information about (Yıldırım and Şimşek, 2011). Other in other words, it is to reduce personal experiences to phenomena in order to describe the nature of universal reality, events or beings (Creswell, 2007). The jewelry sector is a commonly chosen and clustered sector among minority entrepreneurs in Türkiye. The research is limited to 24 minority entrepreneurs operating in the jewelry sector in Istanbul and the data is collected through individual face-to-face in-depth interviews with minority entrepreneurs who are registered with the IKO (istanbul chamber of jewelers), ITO (istanbul chamber of commerce). The study employs purposive sampling. How minority entrepreneurs in the jewelry sector benefit from social networks is the research problem of the study. The role of social networks in minority entrepreneurship and how opportunities are created and used are also questions and discussed

3.1. Data Analysis

In this study, descriptive and coding-based qualitative content analysis was used for data analysis. The data collected by the researcher were first recorded in a notebook and then transferred to an

office program and read several times, notes were taken. The notes taken by the researcher were also used to convert recurring statements into codes by using literature analysis. To aid in discipline and ease, the MAXQDA 2020 Qualitative Data Analysis program was also used for coding, creating themes and sub-themes. To ensure the reliability of the data, the records were reviewed and discussed with a consultant faculty member by comparing the researcher's records. Afterwards, the codes created by the researcher were gathered together to form the main themes (categories) that will make up the findings of the study.

3.2. Validity and Reliability

In the study, expert review and participant confirmation were used along with interviews with minority entrepreneurs in the jewelry sector, and the duration of the interviews were kept as long as possible to ensure long-term interaction and internal validity (credibility). On the other hand, the consistency of the findings obtained from the data was checked to increase the reliability of the data. For this purpose, the compatibility of the findings with the conceptual framework used in the formation of the interview form was constantly controlled. During the interviews, the researcher managed the interview on one hand, and on the other hand, observed the process and asked additional questions as necessary to provide additional explanations. This way, possible data losses were prevented and the data was tried to be adapted to the research questions. In addition, direct quotations were asked from the minority entrepreneurs in the jewelry sector to increase the credibility of the research. To increase the external validity (transferability) of the study, the research process and what was done during this process were described in details. In addition, in the data analysis part of our research, the data diversification was used. That is, both content analysis and descriptive analysis were used and the validity of the study was increased.

The study aimed to increase the internal validity (consistency) of the study by directly reporting all of the findings without interpretation. Additionally, the researcher and a consultant faculty member made separate coding on the data collected from the interviews and consistency was attempted to be achieved by comparing the codes. To increase the external validity (verifiability) of the study, details such as the researcher's position in the jewelry sector, ethnic background, experience related to the sector, participants interviewed in the research, social environment in which the research was carried out, conceptual framework used in analyzing the data, and data analysis methods were included in the study.

4.Findings

In this section of the study, the data collected from interviews with minority entrepreneurs in the jewelry sector is compiled, repetitive statements are identified, codes, subcodes, subthemes, and themes are created and analyzed.

Demographic Data of Participants

Out of the 24 participants in the study, 8 have completed primary and secondary education, 5 have completed middle school, and only 3 entrepreneurs have a university degree. Additionally, except for two individuals, all participants are of Armenian nationality. This is in line with the knowledge that the majority of the minority population in the jewelry sector is Armenian. In terms of gender distribution, only two participants are female. Given that the jewelry profession is a male-dominated sector, it is not surprising that the number of minority female entrepreneurs participating in the study is so low.

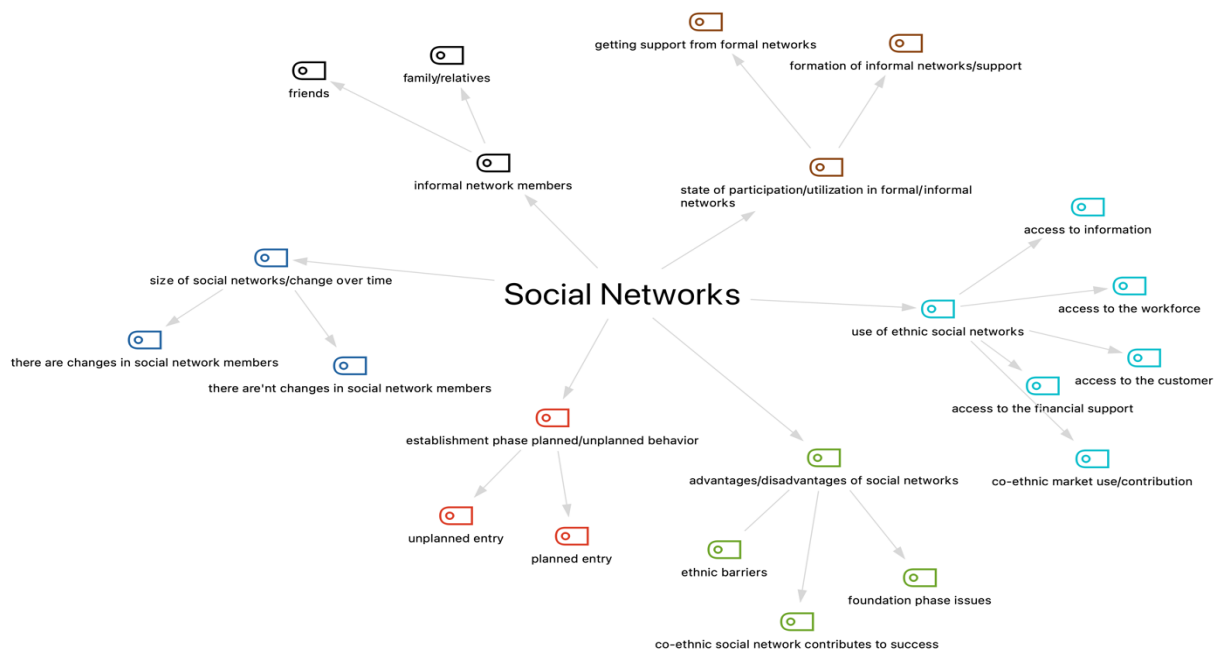


Figure 2. Model of Code-Subcode Sections for Social Network Theme

The figure 2 above shows the mapped version of the sub-codes under the theme of social networks, based on the responses from the participants in the research, using the MAXQDA 2022 program. Six sub-themes were created under the theme of social networks: establishment phase planned/unplanned behavior, advantages/disadvantages of social networks, use of ethnic social networks, state of participation/utilization is formal/informal networks, informal network members, size of social networks/change over time.

4.1. State Of Participation/Utilization Is Formal/Informal Networks

When analyzing the sub-theme of state of participation/utilization is formal/informal networks, the responses from the interviewees were coded as "Getting Support From Formal (Professional Association/Institution/Organization) Networks" and "Getting Support From Informal Networks" and summarized as follows: Minority entrepreneurs do not seem to have much need for formal networks, despite facing some barriers, due to the traditional structure of the jewelry sector and the micro-scale, handcrafted-based appearance of minority businesses that work as subcontractors to larger companies. The barriers that minority entrepreneurs face in "**getting support from formal networks**" include not being aware of formal networks/support services, lack of time to participate in support activities, and uncertainty about services offered.

"I don't have much dependence, but for example I am registered as a person/expert in ITO. When I have work, I go to these organizations, but not very much. I don't really benefit from it. When my goods come, I go to IKO, we do the controls, that's our biggest benefit, in fact." M1

"I'm registered with the Chamber of Commerce. I don't have much interaction with institutions." M4

Upon analyzing the responses of participants for the code "Getting Support from Informal Networks", it is clear that all minority jewelry sector entrepreneurs interviewed receive support from informal networks.

4.2. Informal Network Members

During the interviews with the minority jewelry sector entrepreneurs, a question was asked about who their ethnic social networks were mostly composed of. The informal network members theme was researched by examining who the members of their informal social networks were and who they benefited the most from (close/distant). Upon examination of the responses to this theme, it was found that the most commonly repeated answers were "family/relatives" and

"friends". Entrepreneurs in the minority jewelry sector who believe that family/relatives are very important in the formation of social networks have shown that their family/relatives are the starting point and helpful in their profession.

In a minority jewelry business that we consider the family/relatives to be moderately important in the formation of social networks, the entrepreneur has utilized the family/relatives as helpful in the beginning or continuation of the venture, but has not identified them as a significant first ring in the formation of social networks. In a minority jewelry venture that we consider the family/relatives to be weakly important in the formation of social networks, the entrepreneur has not identified family members/relatives as a significant component of the social network that they benefit from in their profession.

"When I was setting up my business, I was actually in Thailand. I first told my brother, let's start a business in Türkiye. Later, because of my daughter's school, I had to go back to Türkiye. If you ask if there was anyone else besides my brother at the beginning, I did get some information support from a couple of friends." M1

In this interview, the participant mentions the importance of family in their business as they mention that they are working with their brother.

"To be honest, I have never been a supporter of working with my relatives, family, and friends. I have never been interested in that, and I have never had the desire for it, because working with relatives and acquaintances can be difficult. If you do business with them, if there's a problem later, the legal relationship gets damaged. I have never looked favorably on that, to be honest." M10

In this statement, the participant emphasizes that family is not important in their social network for business and that they have never been interested in working with them.

The concept of "friends" as social network members who are thought to have a strong impact and from whom we have received such responses in the interviews was also discussed in depth in this part. To determine the power of friends within the ethnic social network members, the following method was followed:

In a minority jewelry business venture where the importance of a friend/friends in the formation of social network is considered to be high; the entrepreneur has used a friend/friends as a tool in

the initial stages of the formation of the social network. In a minority jewelry business venture where the importance of a friend/friends in the formation of social network is considered to be moderate; the entrepreneur has mentioned a friend/friends as beneficial in the formation of the network, but not as the first and most important connection for the business. In a minority jewelry business venture where the importance of a friend/friends in the formation of social network is considered to be low; the entrepreneur does not see a friend/friends as a significant aspect of the formation of the social network. Below, important responses given by the minority jewelry sector entrepreneurs regarding their concept of "friend" in relation to their social network members are presented in a mixed manner according to the level of importance they assign to the concept of "friend" in their business.

"For example, thanks to a friend of mine from my ethnic background, I decided to rent a shop in the market where I currently operate. Because my friend had been working in jewelry making for years, I have trusted him. With his word, I thought it would be good in this market where there are also wholesale dealers and I rented a shop. I'm glad I listened to him. It was very good. I didn't really get much support from anyone. You know, I only have my brother. If you want help, there's a lot of it, but there's not much support. That help aspect is mostly due to my own ethnic background." - M1

In this interview, the participant states that they did not receive much support from their friends, indicating that the social network in their business formation is actually of weak importance.

"I had one person from my family. The rest is mostly from my friends. Friends and the environment are directing each other. We help each other. We're networking. All my friends in the Grand Bazaar are working in the jewelry sector. I have learned the art in the Grand Bazaar, my relatives were my jewelers. My entry into the Grand Bazaar is through family, wife, friends." - M2

The participant describes their jewelry-making friends as extremely important in the formation of their social network. They mention only one relative being a jeweler, but generally, their surroundings are jewelers and they know the sector through their friends. When asked, "Can you rank the proximity of the first 5 people you discuss and share ideas with during the establishment

or continuation of your business?" They answer by also emphasizing their friends, which supports our observation.

4.3. Size Of Social Networks/ Change Over Time

As a result of the interviews, it has been determined that the majority of minority entrepreneurs in the jewelry sector (11 people) have experienced changes in their ethnic social networks over time. The theme of "there are changes in social network members" and "there aren't changes in social network members" was formed.

"There is no difference. Only our friend who is now supporting us and working with us is of the same ethnic origin as us." M1

"When I started my business, my environment was small, now I have a large environment." M15

"It has decreased now. I used to have a lot of ethnic origin in this market. I think it has decreased, for example. Now, there are people in the market that we don't know. Even people who came from the Laleli market and entered the jewelry." M24

As a result of the interviews, it was determined that the majority (11 people) of minority entrepreneurs in the jewelry sector have experienced changes in their ethnic social networks over time, with two sub-themes emerging: "there are changes in social network members" and "there aren't changes in social network members". Some participants reported that their social networks had decreased, likely due to generational transition, which resulted in some losses.

4.4. Advantages/Disadvantages of Social Networks

As a result of the research questions including "How effective are kinship and friendship networks in the success of minority entrepreneurs in the jewelry sector? If so, how?" the "co-ethnic social network contributes to success", "foundation phase issues", and "ethnic barriers" sub-themes were formed.

When the responses under the sub-theme of "co-ethnic social network contributes to success" were examined, the following was found:

"Of course there is an effect, most of my business was from my own ethnic origin. I went to them, even if it was just for a memory, they bought the product and then others started to as well." - M2

"The people who provided me with work were actually from my own ethnic origin. Because I knew them and had connections with them." - M3

Under the sub-theme of "foundation phase issues", the following was found:

"The most challenging thing for me was capital, because I was working with gold. No one from my family gave me capital, so I used my own savings." - M2

"In the business we do, it is necessary to initially overcome the customer's prejudice and prove it to them. It is very important to gain the customer's trust." - M23

According to the responses given, the frequency distribution table of statements related to "ethnic barriers" includes economic/capital issues (13 people), trust-building issues (3 people), problems related to ethnic origin (1 person), difficulties of being a woman in the sector (1 person), difficulty in getting style accepted (2 people), continuity of business (3 people), no difficulties/problems (2 people), difficulty in accessing workforce (2 people), and being alone in the sector (1 person). Thirteen of the people interviewed emphasized finding capital as a difficulty they faced during the establishment phase. This is an expected outcome given the nature of the jewelry sector, which is based on valuable metals and stones. On the other hand, only one of the people interviewed cited "problems related to ethnic origin" as a difficulty they faced during the establishment phase. Similarly, only one person mentioned the "difficulty of being a woman in the sector" and another person mentioned the difficulty of "being alone in the sector."

"Ethnic barriers"

Regarding the question "Has your ethnicity ever caused you to lose a job in the jewelry industry?", the responses from the interviewed minority entrepreneurs are as follows:

"Yes, it has. I am always the last choice. I have to go around the whole market. When they can't find anyone else, they come to me. Even in my own social circle, they ask me why I hire from this minority but not from Muslims. Unfortunately, these kind of people are considered as normal in the market. Because everyone is protecting their own ethnicity" (M1)

“Yes, it has happened. Even if it wasn't said directly, I have felt it many times. They chose someone else when they found an alternative” (M19)

Out of the interviewed entrepreneurs in the jewelry industry, 13 reported experiencing job loss due to their ethnicity, 5 reported not experiencing job loss, and 8 reported not feeling or knowing if they had experienced job loss. The barriers they reported experiencing were being the last choice (M1, M10), not being able to find work (M11, M13, M14, M15, M16, M19), and being given difficult tasks as a form of discrimination (M22).

4.5. Planned/unplanned behavior based on social networks

Two sub-themes, “planned entry” and “unplanned entry”, were created for the theme of Planned/unplanned behavior based on social networks. Some of the responses received from the interviewees regarding these two sub-themes are given below.

“No, I didn't go in with a plan. The conditions actually led me to these points”. M1

“Of course, it seems to be planned. My father and his friend weighed in and got me into the jewelry business”. M3

In literature, Aldrich and Zimmer (1986) have stated that social networks can form both deliberately-conscious and unconsciously-unplanned ways. However, in our research, it is seen that the majority of minority jewelry industry entrepreneurs have established their businesses in a deliberate and planned way (13 people). This can also be explained by the master-apprentice relationship dynamics in the jewelry industry and the early age at which entrepreneurs enter the sector.

4.6. Use Of Ethnic Social Networks

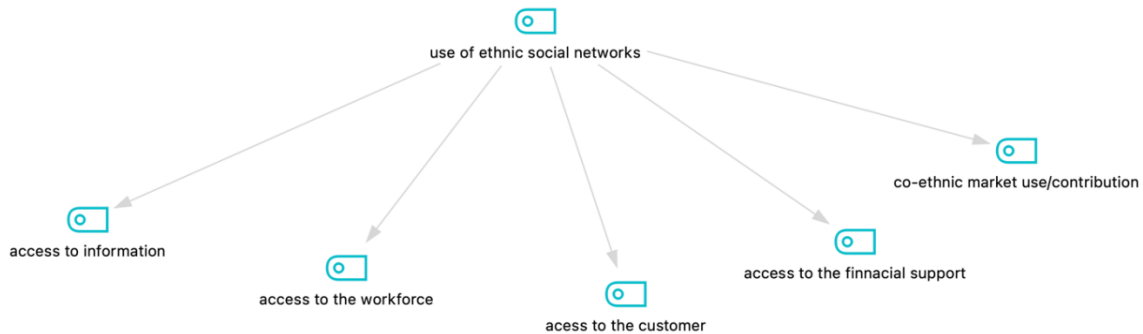


Figure 3. Sub-Codes of Social Networking (Accessing Resources) Theme

As can be seen from the above figure, in relation to access/use of ethnic social networks, five sub-themes were reached: "access to information", "access to the workforce", "access to the customer", "access to financial support" and "co-ethnic use/contribution".

Regarding the sub-theme of access to information, it is understood from the responses of the interviewees that they have reached the necessary information from "their masters" due to their early entrance to the sector through apprenticeship, "past experiences" and also, to a lesser extent, from "close ethnic social networks (father, brother, colleague, etc.)". This situation is interpreted as a result of the ongoing master-apprentice relationship in the jewelry sector.

When the sub-theme of access to the workforce is examined, the most common (sub-codes) phrases in the responses given by the interviewees are: "Employing workforce from the same ethnic origin (15 participants)", "Choosing to work with/referral of trusted and familiar people (20 participants)", "Selecting employees of mixed ethnic origin (3 participants)", "Not needing to employ extra workforce/managing the business alone (7 participants)", "Employing workforce not from the same ethnic origin (5 participants)".

"I was with my brother until now. We did not need another employee. Now we have another friend from the same ethnic background continuing with us". M1

"In fact, I chose both ethnic and non-ethnic employees. I also took what I knew from the people who worked with me. It was from friends. I bought the honest and good ones. There are also Muslims working with me". M2

Research participants on "Access to the workforce" are mostly; They stated that they "choose a trusted, familiar work,/selection of employees by reference".

Looking at the "Access to the customer" sub-theme, "How did you reach the customer base you needed during the establishment of your business" to the minority entrepreneurs of the jewelry industry interviewed? From the answers we received to the question we posed, it was determined that all interviewees reached the customer through their "social networks". In the jewelry industry, since they entered the industry with an apprenticeship at an early age, the majority of the interviewees replied that I gained customers as they were heard and known, due to the social networks I gained from my master's and my past experience. Some of the answers given by the

minority jewelry sector entrepreneurs interviewed below to our question on this subject are presented in an “in vivo” manner.

“As we heard from word of mouth that we have these sought-after goods, my circle of customers increased. At first my entire clientele was of my own origin”. M1

“I took advantage of the environment my mother-in-law had. Over time, I became permanent with my honesty and made a circle”. M5

When "Access to the financial support" theme is considered it has been observed that the sub-themes of "not needing financial support / providing resources by own means" and "providing financial support from social networks" have emerged. On reaching financial support; 15 of the participants of our study stated that they provided financial support from social networks, and 9 of them stated that they did not need financial support (providing resources through their own means).

“I didn't ask anyone, I just used my own savings. I have been working since I was 10 years old”. M2

“I studied and did it all myself”. M4

When the “Co-ethnic market use/contribution” sub-theme is examined, it is observed that there are sub-themes such as “Contributed” and “I am not sure / did not contribute”.

In our interviews with the interviewed minority entrepreneurs, the contribution of the co-ethnic markets in which they are located was tried to be examined. Eighteen of the participants who answered as the contribution of the same ethnic social environment. It was answered that three of them had a moderate contribution (repeated statements of the interviewees, such as whether they contributed or not, were evaluated as moderate contribution). Responses stating that there was a moderate contribution were also included under the code of contributed. Of the two interviewees; It was answered that there was no contribution.

If we look at the answers given by those who say it contributed

“Of course, having the same origin together in our Grand Bazaar has a positive effect. Gathering there brings us a plus. I think it's because we're together, because our market is there. But it doesn't seem to me like it's because of our ethnicity”. M10

“As my circle of friends is mostly of Armenian origin, of course I saw the benefit, they were sending customers. I do not know what is done to minority entrepreneurs operating in the sector, whether my origin would be beneficial if I were in another business branch. Since you grew up in the bazaar from childhood, they know you and recommend you, the environment has been beneficial in this sense”. M15

The findings in this part of the study are important because they present the advantages and disadvantages of the use of social networks in minority entrepreneurship in a holistic framework in the literature, and they are listed below:

- It has been determined that all of the jewelers interviewed have benefited from informal social networks (whether they have co-ethnic social networks or not) at any stage of their entrepreneurial process. This result shows parallelism with the ethnic entrepreneurship literature. Studies such as Robinson (2010); Aliaga-Isla (2014); Šimić, Škokić & Alpeza (2022) can be given as examples. Robinson 2010 emphasizes the significance of informal social networks for entrepreneurs stating that strong networks provide access to resources and create a competitive advantage. Aliaga-Isla 2014 finds that knowing other entrepreneurs personally and having access to angel investors positively impact start-up entrepreneurs in Spain. Šimić, Škokić & Alpeza (2022) highlights the importance of social relationships, particularly informal co-ethnic social networks in gauging entrepreneurial success.
- It is observed that minority participants in the jewelry sector find their family/relatives from their close social networks, especially informal social network members, to be “very important” among social network members. This situation, the jewelry industry BC. It is considered as an indicator of the fact that the sectoral discourse “passed from father to son”, which is one of the dynamics dating back to ancient times, still maintains its validity.
- Among the informal social network members of the participants, most social networks other than family/relatives; It was found that the social network was made up of his friends. It has been determined that friends are seen as “very important” for minority jewelry sector entrepreneurs participating in the interview in social networking.
- Regarding the size of social networks/change over time, which is one of our sub-themes of the social networks theme. The majority of the participants stated that there were differences,

mainly in the direction of increase in their social networks over time. This situation can be explained by the increase in both co-ethnic social networks and other social networks over time. Schøtt, Cheraghi, Rezaei, & Vang (2014) which study the size of social networks in minority entrepreneurship are also suggested that the size of networks in minority entrepreneurship can have an impact on social capital, success rates, and access to resources.

- It has been determined that social networks have a strong effect on the business success of the research participants. This result is similar to the studies in the literature (Thandi & Dini, 2009; Ram, 1994; Fadahunsi et al., 2000).
- Participants mentioned some of the barriers and establishment problems they encountered as disadvantages of informal social networks. They showed the capital/economic problems the most among the establishment phase problems. Within the barriers, they mentioned that they experienced job loss due to the ethnic origin. In the literature Rahman, Ullah & Thompson (2018) and Sepúlveda, Lyon, Botero & Syrett, (2007) mentioned about the disadvantages of social networks in minority entrepreneurship. Rahman (2018) found that access to labor, influenced by immigration rules and visa restrictions, was a significant constraint for ethnic minority entrepreneurs in the UK. Sepúlveda (2007) focused on the informality of ethnic entrepreneurship and the challenges it poses to business support policies.
- The majority of the participants stated that they entered into entrepreneurship in the jewelry industry in a planned/conscious way, considering their informal social networks. In the sub-theme of using ethnic resources, the statements of the respondents were categorized by using codes in terms of accessing information, reaching the workforce, reaching customers, using ethnic markets, and reaching financial support. The interviewed minority entrepreneurs mainly rely on knowledge from their masters. On the other hand, it was determined that they reached the workforce through trusted acquaintances and references as they know. It was determined that all interviewees reached the customer groups they needed during the establishment phase, thanks to their co-ethnic social networks. The use of ethnic markets; According to the statements of the majority of the interviewees, it contributed to them. Thanks to their social networks, it was determined that the interviewees did not have any difficulties in reaching financial resources. Our results in this section are in parallel with the results of ethnic entrepreneurship studies in the literature. Our point, which differs from the studies in the literature here, is that minority jewelry

sector entrepreneurs have easy access to information due to the "master", one of the dynamics of the jewelry sector.

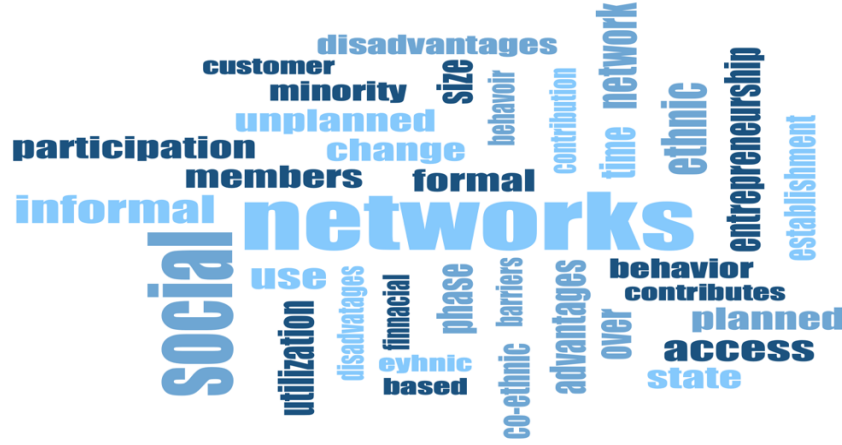


Figure 4. Word Cloud

As it can be understood from the word cloud created using the MAXQDA 2022 qualitative data analysis above and the density of the most repeated/participant expressions, the words shown in larger font are our more repeated words. It is not surprising that the words "networks" and "social", which are among the variables of our study, are the most repeated.

5. Discussion and conclusion

The role of social networks in the activities of minorities in the jewelry sector in Istanbul, Türkiye, was investigated in the study carried out using the phenomenology pattern, one of the qualitative research method designs. As a result of the study, it was determined that minority entrepreneurs in the jewelry sector benefit greatly from their social networks (especially co-ethnic ones) to reach resources. It is also one of our determined results that the benefits of social networks in business success are high. This result is similar to the studies in the literature (Thandi & Dini, 2009; Ram, 1994; Fadahunsi et al., 2000; Sithas & Dissanayake, 2019). However, Blanchett, Chen, Rubach, & Duggins (2019) found that social networking was not related to external success (income and size of the company) among minorities. Tesfom (2009) offers a nuanced perspective, arguing that immigrant network relationships play only a minor role in the business success of Vietnamese and East African entrepreneurs in the Seattle area. It has been determined that the most common advantage of social networks for minority jewelry

entrepreneurs is that minority jewelers reach the capital they need during the establishment of their business. Within the framework of the unique structure of the jewelry sector and the internal dynamics of the minorities, the subject has focused on the concept of family/relatives, friends and master, who are among the strong and close networks of entrepreneurs. However, unlike the literature, research on African-Caribbean and South Asian businesses in Britain challenges the idea that family influence is greater in minority businesses than in 'mainstream' businesses (Ram & Jones, 2002). In addition to the undeniable importance of the concept of master in the jewelry industry, the fact that has been known for years among minorities in the jewelry industry is that the concept of master who is the father half of the same ethnic background is seen as a vocational trainer., this person is one of the family members, in some cases closer than a relative, characterized by strong connection, close relationship and high emotional intensity. As for the concept of "Master"; In order to fill the existing gap in the literature, the following two propositions can be developed:

Proposition 1- It can be investigated how the concept of "master", which is one of the points where the study contributes to the literature in terms of terms, finds its place in different sectors including jewelry, which is also called creative industries, and how important it is.

Proposition2-Master-apprentice relationship exists, and whether the concept of "master" exists among social network members can be examined.

As a result of the research, it has been determined that the minority jewelry sector entrepreneurs have used their entrepreneurial decisions in favor of the jewelry sector due to the fact that minority entrepreneurs have entered the sector at a very young age, the profession where the majority of their co-ethnic social networks are located, and they have easy access to resources. The study is also applicable to different sectors (especially labor-intensive/artistic areas in Türkiye where Armenians are heavily active) in terms of laying the groundwork for future studies. From this point of view, for academics who want to work in this field, generation and gender effects on ethnic entrepreneurship; stand out as potential research areas.

References

- Aldrich, H., & Martinez, M.A. (2001). Many are called, but few are chosen: An evolutionary perspective for the study of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice Journal*, pp.41-56.
- Aldrich, H. E., & Waldinger, R. (1990). Ethnicity and entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 111-135.
- Aliaga-Isla, R. (2014). Informal networks and start-up entrepreneurs in Spain: networking other entrepreneurs and angel investors. Available at SSRN 2479799.
- Baycan Levent, T., Masurel, E., & Nijkamp, P. (2003). Diversity in entrepreneurship: ethnic and female roles in urban economic life. *International Journal of Social Economics*, 30(11), 1131-1161.
- Blanchett, M., Chen, A., Rubach, M. J., & Duggins, R. (2019). Social capital and success of minority entrepreneurs. *Journal of Business Diversity*, 19(5).
- Blount, I. Y., Smith, D. A., & Hill, J. A. (2013). Minority business networks as sources of social capital for minority firms. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 18(03), 1350019.
- Bournoutian, G.A. (2016). Ermeni Tarihi, Aras Yayıncılık, Translation: Ender Abadoğlu, Ohannes Kılıçdağı, Istanbul
- Caniels, M.C., & Romijn, H.A. (2008). Actor networks in strategic niche management: insights from social network theory. *Futures*, 40: 613-629.
- Chaganti, R., & Greene, P. G. (2002). Who are ethnic entrepreneurs? A study of entrepreneurs; ethnic involvement and business characteristics. *Journal Of Small Business Management*, 40(2), 126-143.
- Chand, M., & Ghorbani, M. (2011). National culture, networks and ethnic entrepreneurship: A comparison of the Indian and Chinese immigrants in the US. *International Business Review*, 20(6), 593-606. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2011.02.009>
- Creswell, J. W. (2007), *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Curran, J., Jarvis, R., Blackburn, R. A., & Black, S. (1993). Networks and small firms: constructs, methodological strategies and some findings. *International Small Business Journal*, 11(2), 13-25.
- Danes, S. M., Lee, J., Stafford, K., & Heck, R. K. Z. (2008). The effects of ethnicity, families and culture on entrepreneurial experience: An extension of sustainable family business theory. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 13(03), 229-268.
- Deakins, D., Ishaq, M., Smallbone, D., Whittam, G., & Wyper, J. (2007). Ethnic minority businesses in Scotland and the role of social capital. *International Small Business Journal*, 25(3), 307-326.
- DeCarolis, D. M. & Saporito, P. (2006). Social capital, cognition, and entrepreneurial opportunities: a theoretical framework. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(1):41-56.
- Desmond, N. (2010). *Networking in Ireland's ethnic enterprises: Entrepreneurship and opportunity*. Cambridge Scholars Publishing.
- Dini, K. (2009). *Using Multiple Business Networks (co-ethnic, Other Ethnic and Non-immigrant) in Australia: An Approach in Ethnic Entrepreneurship Networking* [Doctoral dissertation], Swinburne University of Technology, Faculty of Business and Enterprise.

- Fadahunsi, A., Smallbone, D., & Supri, S. (2000). Networking and ethnic minority enterprise development: insights from a North London study. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 7(3), 228-240.
- Fong, E., & Chan, E. (2010). The effect of economic standing, individual preferences, and co-ethnic resources on immigrant residential clustering. *International Migration Review*, 44(1), 111-141.
- Granovetter, M (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–80. — (2005). The impact of social structure on economic outcomes. *Journal of Economic Perspectives*, 33–50.
- Kallas, E. (2019). Environment-readiness entrepreneurship intention model: The case of Estonians and the Russian-speaking minority in Estonia. *Sage Open*, 9(1), 2158244018821759. <https://doi.org/10.1177/2158244018821759>
- Kerr, W. R., & Mandorff, M. (2015). *Social networks, ethnicity, and entrepreneurship* (No. w21597). National Bureau of Economic Research.
- Lee, H. (2009). *Dimensions of entrepreneurship—a study of first and second generation ethnic Chinese in Melbourne*, [Doctoral dissertation], Swinburne University of Technology, Melbourne
- Masurel, E., Nijkamp, P., Tastan, M., & Vindigni, G. (2002). Motivations and performance conditions for ethnic entrepreneurship. *Growth and Change*, 33(2), 238-260.
- Mavoothu, D. (2009). A literature review on the benefits of ethnic and minority entrepreneurship.
- Nwankwo, S., Gbadamosi, A., & Ojo, S. (2012). Religion, spirituality and entrepreneurship: The church as entrepreneurial space among British Africans. *Society And Business Review*.
- Rahman, M. Z., Ullah, F., & Thompson, P. (2018). Challenges and issues facing ethnic minority small business owners: The Scottish experience. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 19(3), 177-193.
- Ram, M., & Jones, T. (2002). Exploring the connection: Ethnic minority businesses and the family enterprise. In *Understanding the small family business* (pp. 171-181). Routledge.
- Robinson, S., & Stubberud, H. A. (2010). An analysis of informal social networks by industry. *International Journal of Entrepreneurship*, 14, 1.
- Schøtt, T., Cheraghi, M., Rezaei, S., & Vang, J. (2014). Innovation embedded in entrepreneurs' networks in private and public spheres: A global study focusing on China and Denmark. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 23(1-2), 145-167.
- Sepulveda Ramirez, L., Lyon, F., Botero, A., & Syrett, S. (2007). Formalising new arrival enterprises: challenges of new ethnic entrepreneurship for business support policy.
- Sithas, M. T. M., & Dissanayake, D. M. R. (2019). Social network and ethnic minority entrepreneurship: A theoretical review and practices. *Archives of Business Research*, 7(6), 1-8.
- Šimić Banović, R., Škokić, V., & Alpeza, M. (2022). Informal networks among immigrant entrepreneurs: Case of Croatia. *Informality, labour mobility and precariousness: Supplementing the state for the invisible and the vulnerable*, 95-123.
- Ostgaard, TA & Birley, S. (1994). Personal networks and firm competitive strategy — A strategic or coincidental match? *Journal of Business Venturing*, 9(4), 281–305.
- Tesfom, G., & Lutz, C. (2009). Immigrant entrepreneurs challenging conventional wisdom: the adherence to immigrant networks plays a minor role in business success. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 8(2), 241-258.

- Volery, T. (2007). Ethnic entrepreneurship: a theoretical framework. *Handbook of research on ethnic minority entrepreneurship, 1*, 30-41.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Waldinger, R., H. Aldrich, and R. Ward (1990). *Ethnic Entrepreneurs*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications
- Zhou, M. (2004). Revisiting ethnic entrepreneurship: Convergencies, controversies, and conceptual advancements 1. *International Migration Review, 38*(3), 1040-1074.

İYİMSERLİK-KÖTÜMSERLİK ÖLÇEĞİ TÜRKÇE GEÇERLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Hande TASA¹, Seray TOPÇU²

Öz

Bu çalışmada, Arapça İyimserlik Kötümserlik Ölçeğinin (The Arabic Scale of Optimism and Pessimism) Türkçeye uyarlama sürecindeki geçerlik ve güvenilirlik analizlerine yer verilmiştir. Ölçek uyarlama çalışmasında keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri için 2 farklı örneklemden (N1 = 274, N2 = 310) veri toplanmıştır. Keşfedici faktör analizi sonucunda elde edilen 2 faktörlü yapı (İyimserlik Kötümserlik), doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarında doğrulanmıştır. Ölçeğin yakınsak ve ıraksak geçerliğini test etmek amacıyla Mutluluk Korkusu Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ayrıca ölçüt bağıntılı geçerliği test etmek üzere belirli bir durumu anlatan bir senaryo okutulmuş ve duruma yönelik iyimser ya da kötümser bakış açılarını içeren 2 soru yanıtlamaları istenmiştir. Güvenirlik analizleri için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı incelenmiş ve ölçeğin alt faktörlerine ait cronbach alfa değerlerinin sırasıyla, .937 (F1-İyimserlik Boyutu) ve .955 (F2-Kötümserlik Boyutu) şeklinde olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen analizler sonucunda İyimserlik Kötümserlik Ölçeği Türkçe Formunun “iyimserlik” ve “kötümserlik” olmak üzere 2 faktörlü ve 27 maddeden oluşan yapısı ile Türkçe alan yazında yapılacak olan çalışmalar için geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İyimserlik, Kötümserlik, Geçerlik, Güvenirlik

Jel Sınıflandırması: I10, I30, I31

OPTIMISM-PESSIMISM SCALE TURKISH VALIDITY RELIABILITY STUDY

Abstract

In this study, the validity and reliability analyzes of the Arabic Scale of Optimism and Pessimism during the adaptation process to Turkish are included. In the scale adaptation study, data were collected from 2 different samples (N1= 274, N2= 310). For exploratory and confirmatory factor analyses, the 2 factor structure (Optimism-Pessimism) obtained as a result of the exploratory factor analysis was confirmed in the confirmatory factor analysis results. Fear of Happiness Scale and Beck Hopelessness Scale were used to test the convergent and divergent validity of the scale. In addition, in order to test criterion-related validity, a scenario describing a certain situation was read and they were asked to answer 2 question about their optimistic or pessimistic perspectives on the situation. For reliability analysis, the Cronbach alpha internal reliability coefficient was examined and it was found that the Cronbach alpha values of the subfactors of the scale were .937 (F1- Optimism Dimension) and .955 (F2-Pessimism Dimension), respectively. As a result of the analyses, it was seen that the Turkish Form of the Optimism Pessimism Scale is a valid and reliable measurement tool for studies to be conducted in the Turkish literature, with its 2 factor structure consisting of ‘optimism’ and ‘pessimism’ and 27 items.

Keywords: Optimism, Pessimism, Validity, Reliability

JEL Classification: I10, I30, I31

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, handetasa@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7543-1217

² Klinik Psikolog, psikologseraytopcu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5140-3710

1. Giriş

İyimserlik ve kötümserlik kelimelerine tarihsel açıdan bakıldığında; kötümserliğin, kelime kökeni olarak Latince “pessimus” kelimesine dayandığı bilinmektedir. Kelime anlamı olarak ise “en kötüsü” manasını taşımaktadır (Wentscher, 1987). “Optimus” kelimesiyle ifade edilen iyimserlik (Çağrııcı, 2023) ise en genel tanımı ile kişilerin gelecek hakkındaki beklentilerini olumlu yöne çekerek algılaması (Maier ve Seligman, 1976) ve insanın yaşantısı ile ilgili sahip olduğu olumlu bakış açısı şeklinde açıklanmaktadır. İyimserlik ve kötümserlik kelimeleri arasındaki farkları en genel biçimi ile tanımlayacak olursak iyimserlik; yaşamda olumlu durumların, kötümserlik ise olumsuz durumların gerçekleşme beklentisi içerisinde olmaktadır (Carver ve ark., 2010).

İyimserlik kelimesinin tarihsel olarak 1700’lü yıllara dayandığı ve Leibniz tarafından bir düşünüş şekli olarak tanımlanması ile ortaya çıktığı bilinirken, kötümserlik kelimesinin ise Schopenhauer ve Coleridge tarafından, iyimserlik kelimesinin tanımlanmasından bir asır sonra ortaya çıktığı bilinmektedir (Öztürk, 2013). Alan yazına bakıldığında ise iyimserliğin 2 şekilde tanımlandığı görülmektedir. İlki kişilik özelliği perspektifinden iyimserliktir. Bu tarz iyimserlik biçimi dünyayı iyi ve yaşanılabilir bir yer olarak görme, gelecekle ilgili umutlu bir bakış açısına sahip olma gibi özellikleri barındırırken, ikinci bakış açısı olan yükleme biçimi olarak iyimserlik ise, yaşamda zorluklarla karşılaşıldığında bu süreçleri dış faktörlere bağlayarak belirli bir probleme özgü şekilde açıklayan iyimserlik yaklaşımıdır (Seligman, 2002). Günümüzde ise pozitif psikolojinin altında yer alan iyimserlik kavramı kişilerin hedefe dönük seçenekleri gözden geçirerek harekete geçme ve hedef yönelimli motivasyona sahip olmasını kapsayan bir kavramdır (Snyder, 1995). Kötümserlik kavramı ise, günümüzde Seligmanın “öğrenilmiş çaresizlik” kavramına dayandırılarak açıklanmaktadır. Öğrenilmiş çaresizlik kişilerin üstesinden gelmelerinin oldukça kolay olduğu durumlarda dahi kendilerini umutsuz hissetmeleri, odaklanma ile ilgili sorunlar yaşamaları ve bunun sonucunda kötümserleşerek karamsar bir hale bürünmelerine neden olabilecek bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Akpur, 2005). Kötümser eğilim gösteren kişilerin problemleri kalıcı, kapsamlı ve kişisel olarak algıladıkları da bilinmektedir (Peterson, 1991).

Bahadır (2011)’a göre kişiler yaşamlarını iyimser veya kötümser bakış açılarından birisi ile sürdürürler, iyimser kişilere göre hayat yaşamaya değer bir yerdir ve bir anlamı vardır. Kötümser kişiler ise, yaşamı bir mecburiyet olarak deneyimlemekte ve yaşamın her alanında umutsuzluk ve mutsuzluk duygularını oldukça sık bir şekilde hissetmektedirler. Bunların

yanında kötümser kişilerin iyimser kişilere oranla daha kadercî oldukları da bilinmektedir. Bu kadercilik nedeniyle bir şeyleri değiştirebileceklerine dair inançları zayıftır ve yine bu sebeple zorlu durumlarla karşılaştıklarında daha çabuk pes ederler (Seligman, 2007). Bu zıt uçlardaki yaklaşımlar, kişilerin yaşantısını büyük ölçüde etkiler ve iyimser olan kişilerin kötümserlerden farklı olarak daha fazla olumlu duygu deneyimledikleri ve bu durumda daha fazla mutluluk hissi ve olumlu tutum olarak kişilere yansıdığı bilinmektedir (Bal ve Gülcan, 2014). Hecht (2013)'e göre, yaşamda iyimserlik ve kötümserlik bir denge içerisinde bulunmalıdır. Her iki uçta da belirli durumlar aşırıya kaçacaktır. Örneğin çok kötümser olan birisi, yaşamı kendisi ve çevresindeki diğer kişiler için çekilmez bir hale getirebilirken, aşırı iyimser olan bir kişi ise kendine çok fazla güvenme, umursamazlık, sorunların nedenlerini ve sonuçlarını görmezden gelme şeklindeki eğilimleriyle kişilerin mutlu olabilmesine engel olabilmektedir. Kişiler, bu iki zıt eğilimi birlikte barındırıyor da olabilirler. Örneğin; maddi konularda kötümser bir bakış açısına sahip olan bir kişi evlilikle ilgili olarak iyimser bir tutuma sahip olabilmektedir. Seligman (2007)'a göre iyimserlik öğrenilebilecek bir şeydir. Gruplarla gerçekleştirilen birtakım danışmanlık ve eğitim uygulamaları doğrultusunda katılımcıların bilişsel süreçlerinin olumlu yönde değiştiği ve eğitimin tamamlanması ile birlikte daha iyimser oldukları gözlenmiştir. Bir de iyimserliği kalıtım ile açıklayan görüş mevcuttur. Tek yumurta ikizleri ile yürütülen bir araştırmada kalıtımın iyimserlik varyansının %36'sını açıkladığı görülmüştür (Sapmaz ve Doğan, 2012).

1.1. Amaç ve Önem

Mevcut çalışmanın amacı, yetişkin bireylerin iyimserlik-kötümserlik eğilimlerini ölçmek için kullanılabilir "İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği Türkçe Formun" geçerlik-güvenilirlik çalışmasını gerçekleştirerek ölçeğin Türkçe alan yazına kazandırılmasıdır. Alan yazına bakıldığında iyimserlik kavramını ölçmeyi amaçlayan çeşitli ölçeklerin olduğu görülmektedir. Bu ölçeklerin başlıkları şu şekildedir; İyimserlik (Çalık, 2008), İyimserlik (Yılmaz ve ark., 2002), Öğretmen Akademik İyimserlik (Ergen ve Elma, 2018), Kariyer Uyum ve İyimserliği (Zorver ve Owen, 2014), ve Akademik İyimserlik (Yıldız, 2011). Kötümserlikle ilgili olarak ise, Norem (2001) tarafından oluşturulan Savunmacı Kötümserlik Ölçeği bulunmaktadır fakat savunmacı kötümserlik ölçeğinin kötümserlik kavramını savunmacı kötümserlik perspektifi altında ele aldığı görülmektedir. Kötümserlik kavramını ölçmeyi amaçlayan bir diğer ölçek; iyimserlik-kötümserlik kavramlarını aynı ölçek içerisinde ele alan, Çalışkan ve Uzunkol (2018) tarafından geliştirilen; Ergenlerde İyimserlik-Kötümserlik Ölçeğidir. İlgili alan yazın incelendiğinde, iyimserlik kavramının ele alındığı birçok çalışmanın bulunduğu görülmüştür.

Doğrudan yetişkinlere yönelik kötümserlik kavramıyla ilgili alan yazın incelendiğinde ise, oldukça sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu görülmüştür. Mevcut çalışmanın önemi; alan yazında, doğrudan yetişkinlere yönelik kötümserlikle ilgili gerçekleştirilecek olan çalışmaların sayıca artması olarak düşünülmüştür.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. İyimserlik ve Kötümserliğin Tanımı ve Tarihçesi

Alan yazına bakıldığında iyimserlik kavramının 2 şekilde ele alındığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla iyimserlik eğilimi ve durumsal iyimserlik şeklinde adlandırılmaktadır. Kavramlardan ilki olan iyimserlik eğilimi, iyimserliği bir kişilik özelliği olarak tanımlar. İnsanların gelecekte olumlu durumlarla karşılaşma olasılığını yüksek olarak gören bu kişiler, geleceğe yönelik beklentilerinde pozitif bir bakış açısına sahiptirler (Scheier ve Carver, 1992). Diğer görüş olan durumsal iyimserlik kavramı ise iyimserliği bir yüklenme biçimi şeklinde ele alarak, kişilerin deneyimledikleri yaşamsal problemleri o soruna özgü, geçici ve kontrol edilebilir şekilde dışsal faktörlere bağlayarak açıklamaktadır (Seligman, 2006).

Kötümserlik kavramının ise, savunmacı kötümserlik, genel olarak kötümserlik ve geçmişe dönük kötümserlik şeklinde 3 başlık altında açıklandığı görülmektedir (Peterson ve Seligman, 1987). Savunmacı kötümserlik; kişilerin gelecek yaşam olayları ile ilgili olan düşüncelerinde, olayların olası olumsuz sonuçlarına fazlaca odaklanmaları ve bu sayede kendilerini olabilecek en kötü senaryoya hazır hale getirmeye çalışmaları şeklinde açıklanmaktadır (Norem, 2001). Savunmacı kötümserliği kötümserlikten ayıran temel kavram kaygı olarak değerlendirilmektedir. Savunmacı kötümserlerin kaygılı bir strateji olarak, işlevsel bir şekilde kullanabilme becerisi vardır. Kötümser kişiler kaygılı durumlar öncesinde daha çok kaçınmacı davranışlar sergileme eğilimindeyken savunmacı kötümserler ise duruma yönelik hazırlıklar yaparlar (Showers ve Ruben, 1990).

Alan yazın incelendiğinde kavramın 2 boyutlu bir yapı olarak ele alındığı görülmektedir. İlk boyut, derinlemesine düşünme boyutudur. Bu boyut kişilerin bir performans sergilemesinin gerekli olduğu durumlar öncesinde, kişinin olası senaryoları oldukça detaylı bir biçimde zihninden geçirmesi durumu şeklinde açıklanmaktadır. Diğer boyut ise negatif beklentiler boyutu şeklinde adlandırılmaktadır. Bu alt boyutla tanımlanmak istenen durum ise; kişilerin herhangi bir değerlendirilme durumu ile karşılaştıklarında oldukça düşük beklentileri olması durumu şeklinde açıklanmaktadır (Norem ve Illingworth, 1993). Geçmişe yönelik kötümserlikte ise, kişilerin düş kırıklığı yaşadığı bir olay sonucu “başarılı olma şansım yok”

şeklinde bir inanç geliştirmesiyle sonuçlanan bir kötümserlik türüdür. Bu tarz kötümserlik sonucu kişilerin, gerçekleşen başarısızlık durumlarını kabullenmeleri kolaylaştırır (Tykocinski, 2001). Genel olarak kötümserlik kavramı ise, genele yayılmış bir olumsuz sonuç beklentisi şeklinde açıklanmaktadır (Peterson ve Seligman, 1987).

Kötümserlik kavramının ortaya çıkışının ilk örnekleri Budizmde görülür. Yunan felsefesinde Sofistler ve Stoacılar pesimist bir bakış açısına sahiptiler (Bolay, 2013). İyimser felsefe düşüncelerinin ortaya çıkışı ise daha eski yıllara, Rönesans dönemi ve sonrasına dayanmaktadır. Kötümserlik ilk olarak, Jean-Jacques Rousseau, Arthur Schopenhauer (Dienstag, 2014), Gobineau ve Friedrich Nietzsche (Palante, 1914) gibi yazarların eserlerinde görülmüştür. Yirminci yüzyılın gelişi, siyasi şiddetin daha fazla ön plana çıktığı bir dönemin gelişi demekti ve kötümserlik; Max Weber, Albert Camus, Theodor Adorno ve Sigmund Freud gibi farklı alanlarla ilgilenen kişilerin eser ve çalışmalarında kendisini göstermiştir (Dienstag, 2014). İyimserlik kavramı ise eski çağ filozoflarınca basit düşünme, acıdan kaçış ve mutluluğa ulaşmanın yolu olarak görülmüştür (Eryılmaz, 2018). Daha sonraki yıllarda ise pozitif psikolojinin temelini oluşturan bir kavram haline gelerek fiziksel ve ruhsal sağlığın temsili olarak görülmüştür (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

İyimserlik ve kötümserlik kavramlarının sıklıkla umut ve umutsuzluk kavramları ile karıştırıldığı görülmektedir. Alan yazında bu 2 kavram birbirinden ayrılmaktadır ve umutsuzluk daha çok bir bekleyiş durumunun son bulması olarak görünürken kötümserlikte ise en kötü durumun bilincinde olduğu bir bekleyiş durumunun söz konusu olmadığı bir hal vardır (Akgün, 2021). Benzer şekilde umut kavramının da iyimserlik kavramı ile karıştırılabildiği görülmektedir. Umut kelimesi daha çok bekleyiş anlamına gelmektedir ve “gerçek umuda en çok, işler olabilecek en vahim halini aldığı anda yani iyimserliğin genellikle kabul etmeye gönülsüz olduğu uç durumlarda ihtiyaç duyulur” (Eagleton, 2016). Sonuç olarak iyimser ve kötümser kişiler, deneyimledikleri olumsuz yaşam olayları karşısında farklı baş etme stratejileri kullanırlar. İyimser kişiler daha çok başlarına gelen olumsuz durumdan elde ettikleri tecrübeye ve bu tecrübenin kişiye kattığı olumlu taraflara odaklanırken kötümser kişilerin ise, yaşama karşı olan umutsuz bakış açılarından dolayı, karşılaştıkları problemleri görmezden gelme, kaçma ya da inkâr etme eğilimi içerisinde oldukları söylenebilir (Wrosch ve Scheier, 2003).

2.2. Yazın İncelemesi

Alan yazında iyimserlik kavramıyla ilgili gerçekleştirilmiş olan, yurt içi ve yurt dışı çalışmalar incelendiğinde iyimser kişilerin kendilerini kaygılı hissettiği anlarda ve yaşamsal kriz

durumlarında ruh sağlığını koruyabilen kişiler oldukları (Singh ve Jha, 2013) travmatik durumlarla karşılaştıklarında daha az problem yaşadıkları (Nes ve Segerstorm, 2006) ve öfke düzeylerinin daha düşük olduğu bilinmektedir (Chang ve ark., 2000). Bununla birlikte iyimser kişilerin daha fazla çözüm odaklı olma eğilimi sergileyerek stresli durumları yönetebilme ve yaşamda daha planlı olma eğilimi (Scheier ve Carver, 1992) gösterdikleri bilinmektedir. İyimserlerin başarısızlık durumlarında umutsuzluğa düşmek yerine, başarısızlığa neden olan duruma yönelik çözüm arayışı içerisine girdikleri ve bu durumun bir sonucu olarak, iyimserlerin kötümserlere oranla daha fazla başarıma arzusu duyarak daha yüksek özgüvene sahip oldukları bilinmektedir (Parmaksız ve ark., 2012). Tüm bunların yanında, benlik saygısı yüksek olan bireylerin yaşamı daha iyimser bir yerden algıladıkları ve bu durumun da kişilerin mutluluk düzeyini olumlu yönde etkilediği bilinmektedir (Avşaroğlu ve İdayeva, 2020; Parmaksız ve ark., 2012).

Kötümserlikle ilgili yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde ise, çalışmaların genellikle ruhsal ve biyolojik sağlık üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Peterson ve Seligman 1987, Scheier ve ark., 1999). Ruhsal alanda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde kötümser olarak tanımlanan kişilerin, başlarına gelen olumsuz olaylar sonucunda, iyimserlere kıyasla çok daha çabuk bir şekilde pes ettikleri (Seligman, 2006) ve kötümserlik düzeyi yüksek olan kişilerin daha fazla fiziksel rahatsızlık yaşayarak iyimserlere kıyasla yine daha fazla depresif dönem ve depresyon deneyimledikleri bilinmektedir (Deniz vd., 2017, Baker ve ark., 2005). Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda kötümserliğin ayrıca düşük başarıyla da ilişkili olduğu bulunmuştur (El-Anzi, 2005; Gibb ve ark., 2002).

Deneyimlenen yaşamsal problemin büyüklüğü arttıkça kişilerin hissettiği stres düzeyinin artması beklenmektedir. Bu yoğun stres durumlarında kötümser kişilerin inkâr savunma mekanizmasını kullanarak problemden kaçınma eğilimi göstermeleri ve başlarına gelen olumsuz olayları dış faktörlere bağlayarak açıklamaya yatkın olmaları kötümserlerle ilgili bilinen diğer özelliklerdir (Singh ve Jha, 2013).

3. Yöntem

3.1. Süreç

The Arabic Scale of Optimism and Pessimism'in (ASOP) Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için, öncelikle ölçek yazarlarından gerekli olan tüm izinler alınmıştır. Sonrasında tüm süreçler Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (31.05.2023 tarih ve 2023/05 sayı ile). Çalışma 01.06.2023-31.12.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Orijinal ölçekte bulunan otuz madde, dil eşdeğerliğini değerlendirmek amacıyla her 2 dili de iyi derecede bilen ve psikoloji alanından olan 3 doktor öğretim üyesi ve araştırmacının kendisi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkçe formda yer alan otuz maddenin anlaşılabilirliği, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde yer alan 2 akademisyen tarafından incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, ölçeğin orijinal formuna sadık kalınarak 1=hayır, 2= biraz, 3= kısmen, 4= fazla, 5= çok fazla şeklinde 5'li likert biçiminde derecelendirilmiştir. Ölçek nihai halini aldıktan sonra İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği Türkçe Formu (İKÖ) adı ile çevrimiçi soru formu şeklinde, Google Forms üzerinden, yapı geçerliği ve Cronbach alfa güvenirlik analizleri için veriler toplanmıştır. Geçerlik ve güvenirlik analizi için örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında Costello ve Osborne (2005) tarafından önerilen “örneklem büyüklüğünün madde sayısının 10 katı olması kuralı” dikkate alınmıştır. Çalışmanın dahil etme kriteri olarak kişilerin gönüllü olması ve 18 yaşından büyük olması olarak belirlenmiştir. Dışlama kriterleri ise herhangi bir psikiyatrik tanıya sahip olmak ve son bir ay içerisinde sevilen bir yakının kaybını yaşamış olmak şeklinde belirlenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni Türkiye'de yaşamakta olan 18 yaş üstü yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise 2 ayrı gruptan elde edilmiştir. İlk olarak yapı geçerliğini test etmek için kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 274 kişilik bir örneklem grubundan veri toplanmıştır. Bu örnekleme yöntemi ulaşılabilir en kolay örneklem grubunu seçmek ve kaynaklardan tasarruf sağlamak için kullanılan bir örnekleme yöntemidir (Patton, 2005). İkinci veri toplama sürecinde ise yine kolayda örnekleme yöntemi ile 310 kişilik farklı bir örneklem grubuna ulaşılmıştır. Çalışma verileri çevrimiçi anket aracılığı ile toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışma kapsamında katılımcılardan cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi bilgileri alınmıştır. Bu sorulara ek olarak katılımcıların son bir aylık dönem içerisinde sevdiğiniz bir kişinin kaybı ve tanısı konmuş bir psikiyatrik rahatsızlığın bulunup bulunmadığı sorularak bu sorulara “evet” şıkkını işaretleyen katılımcıların yanıtları çalışma dışı bırakılmıştır.

3.2.2. Arapça İyimserlik ve Kötümserlik Ölçeği

Khalek ve Lester (2006) tarafından geliştirilmiş olan Arapça İyimserlik ve Kötümserlik Ölçeği (The Arabic Scale of Optimism and Pessimism) yetişkin kişilerin iyimser ya da kötümser olma eğilimini ölçmeyi amaçlamaktadır. İyimserlik ve kötümserlik şeklinde 2 boyutu bulunan ölçek, toplamda 30 maddeden oluşmakta ve 5’li likert şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten en az 15 en fazla 75 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi durumu, iyimserlik ya da kötümserlik düzeyinin yükselmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçek maddelerinin Kuveyt örnekleminde ölçülen faktör yükü .95 olarak bulunurken Amerikan örnekleminde ise .93 ve .88 şeklinde saptanmıştır. Örnek madde: Hayata sevgi ve iyimserlikle yaklaşıyorum.

3.2.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Orijinal formunu Beck ve arkadaşlarının (1974) geliştirmiş olduğu Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUO) kişilerin geleceğe dönük olumsuz beklentilerini belirlemeyi amaçlamıştır. 20 maddeden oluşan ölçekte gelecekle ilgili duygu ve düşünceleri belirten ifadeler yer almaktadır. Ölçeğin 3 alt boyutu bulunmaktadır; “gelecekle ilgili duygu ve beklentiler”, “motivasyon kaybı” ve “umut” şeklindedir. Ölçekten alınabilen en fazla puan 20, en az puan ise 0 şeklindedir ve ölçekte toplam 9 tane ters madde bulunmaktadır. Bu maddeler orijinal ölçekte 1., 3., 5., 6., 8., 10., 13., 15., 19. maddeleridir. Ulaşılan toplam puan arttıkça umutsuzluk düzeyinin arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması Seber (1991) ve Durak (1994) tarafından gerçekleştirilmiştir. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı Seber (1991) tarafından .86 ve Durak (1994) tarafından ise .85 olarak saptanmıştır. Örnek madde: Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum.

3.2.4. Mutluluk Korkusu Ölçeği

Kişilerin kendilerini mutlu hissetmeleri sonucu, bir takım olumsuz durumlarla karşılaşmaya dair olan inançlarını ölçmek amacıyla Mutluluk Korkusu Ölçeği (MKÖ) Joshanloo (2013) tarafından oluşturulmuştur. 5 maddeden oluşan ölçek 7’li likert şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçek sonucunda, ölçekten alınabilecek en az puan 7, alınabilecek en fazla puan ise 35 puandır. Ölçekte herhangi bir ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanların yükselmesi durumu mutluluk korkusunun arttığı anlamını taşımaktadır. Ölçeğin orijinal formunda yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler doğrultusunda ölçeğin tek faktörlü olarak kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .88 olarak bulunmuş olup yaşam

doyumunu ($r = -.21$) ölçeği ile ise negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Örnek madde: Aşırı sevinç bazı kötü sonuçlar doğurur.

4. Bulgular

4.1. Keşfedici Faktör Analizine İlişkin Bulgular

İyimserlik-Kötümserlik Ölçeğinin (İKÖ) yapı geçerliğini test etmek için kolayda örnekleme yöntemi ile 274 katılımcıdan veri toplanmıştır. İlgili örneklem grubunda yaşları 18-70 aralığında değişen ($\bar{x}=30.25$, $ss=12.17$), 146 kadın (%53.3) ve 128 erkek (%46.7) bulunmaktadır. 63 katılımcı lise ve altı düzey eğitime sahipken (%23.4), 167 katılımcı üniversite mezunu (%60.9) ve 43 katılımcı lisansüstü düzeyde eğitim alan kişilerden (%15.7) oluşmaktadır. Yapılan Kaiser-Meyer Olkin-Bartlett testinde, KMO katsayısının .929 ve Bartlett testi χ^2 değerinin de 6336.109 ($p < .01$) anlamlı olduğu saptanmıştır. Keşfedici faktör analizi ile modellemek için yeterli olduğu görülen (Büyüköztürk, 2007) verilere ilişkin Scree Plot grafiği incelenmiştir. Ölçekte özdeğeri 1'in üzerinde 2 faktörün olduğu; 2 faktörün açıkladığı toplam varyansın %55.48 olduğu görülmüştür. Faktör yükleri .458 ile .869 arasında değişmektedir. Keşfedici faktör analizine ilişkin bulgular aşağıda yer alan tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İKÖ'nün Keşfedici Faktör Analizine İlişkin Sonuçlar

	Maddeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans
Faktör 1	OP22	.869	11.150	37.167
	OP30	.862		
	OP21	.854		
	OP24	.836		
	OP18	.835		
	OP19	.820		
	OP23	.807		
	OP20	.763		
	OP29	.747		
	OP28	.747		
	OP26	.740		
	OP27	.699		

	OP25	.664		
	OP17	.609		
	OP16	.591		
	OP14	.843		
	OP13	.824		
	OP7	.814		
	OP4	.787		
	OP3	.767		
	OP6	.748		
	OP12	.735		
Faktör 2	OP9	.728	6.325	19.653
	OP2	.689		
	OP5	.682		
	OP15	.622		
	OP11	.621		
	OP10	.544		
	OP1	.541		
	OP8	.458		
	Toplam varyans			55.483

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Keşfedici faktör analizi sonucunda 2 boyutlu yapıya ilişkin uyum değerlerini görmek amacıyla 310 katılımcıdan erişilebilir örnekleme yoluyla veri toplanmıştır. İlgili örneklem grubunda yaşları 18-73 aralığında değişen ($\bar{x}=26.50$, $ss=12.43$), 169 kadın (%54.5) ve 141 erkek (%45.5) bulunmaktadır. 30 katılımcı lise ve altı düzey eğitime sahipken (%9.7), 255 katılımcı üniversite mezunu (%82.3) ve 25 katılımcı lisansüstü düzeyde eğitim alan kişilerden (%8.1) oluşmaktadır. AMOS v24 kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. İlk analizde elde edilen uyum değerleri ve maddelere ilişkin standardize regresyon katsayıları orijinal ölçekte yer alan 8., 10. ve 16. maddelerin ölçeğin genel yapısı ile yeterince uyumlu olmadığını göstermiştir (sırasıyla .412; .555; .453). Bu 3 maddenin çıkarılmasını takiben analiz tekrarlanmıştır. Yapılan DFA sonucunda modifikasyon önerileri doğrultusunda İKÖ2 ile İKÖ3; İKÖ3 ile İKÖ4; İKÖ11 ve İKÖ12; İKÖ20 ve İKÖ24; İKÖ27 ve İKÖ28; İKÖ29 ve İKÖ30 maddelerinin hata terimleri

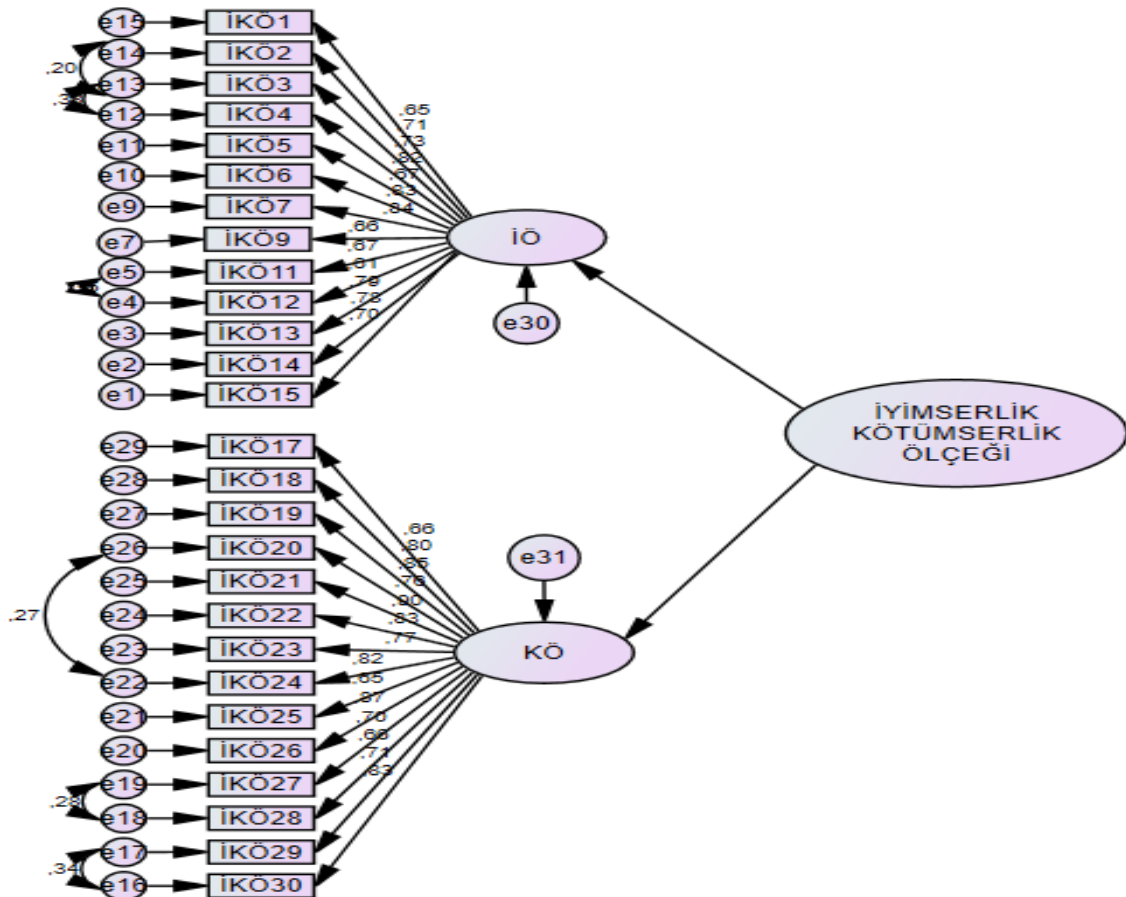
arasında düzeltme içeren modifikasyon yapılmıştır. Modelin ilk test edildiği maddeler atıldıktan sonraki ve modifikasyonlar sonrası nihai haline ilişkin uyum değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İKÖ’nün Uyum Değerlerine Dair Sonuçlar

Model	χ^2	p	sd	χ^2/sd	RMSEA	IFI	GFI	CFI	SRMR
İlk Model	1144.223	.000	404	2.832	.077	.888	.794	.887	.552
Modifikasyon									
içermeyen model	992.257	.000	323	3.072	.082	.893	.800	.893	.543
Son Model	820.953	.000	317	2.590	.072	.920	.830	.919	.519

Son modelde ölçekte yer alan maddelerin standardize regresyon katsayılarının .615 ile .899 arasında değiştiği görülmüştür. Analizler neticesinde yapılan değerlendirmede, ölçeğin 2 faktörlü 27 maddeli yapısının uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Şekil 1. İKÖ’ye İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları



4.3. Yakınsak/İraksak Geçerliğe İlişkin Bulgular

İKÖ'nün yakınsak ve iraksak geçerliğini test etmek üzere Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) ile Mutluluk Korkusu Ölçeği (MKÖ) kullanılmıştır. Katılımcıların ölçeklerden aldığı puanlar arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, İyimserlik alt ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği ($r=-.567$, $p<.01$) ve Mutluluk Korkusu Ölçeği ($r=-.293$, $p<.01$) arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna paralel olarak Kötümserlik alt ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği ($r=.746$, $p<.01$) ve Mutluluk Korkusu Ölçeği ($r=.473$, $p<.01$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 3. İyimserlik ve Kötümserlik Alt Boyutları ile Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Mutluluk Korkusu Ölçeği Arasındaki İlişkiler

	1	2	3	4
(1) İyimserlik	-			
(2) Kötümserlik	-.316**	-		
(3) Beck Umutsuzluk Ölçeği	-.567**	.746**	-	
(4) Mutluluk Korkusu Ölçeği	-.293**	.561**	.473**	-
Ort.	44.24	25.66	5.30	12.95
S.S.	11.17	13.33	4.26	7.74

** $p < .01$

4.4. Ölçüt Geçerliğine İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında ölçüt geçerliğini test etmek için katılımcılara bir senaryo üzerinden belirli bir duruma yönelik iyimser ya da kötümser bakış açılarını içeren 2 seçenek yöneltilmiştir. Senaryo şu şekildedir; “İş yerindeki arkadaşınızın istediği zammı alamadığını ve bu sebeple mutsuz olduğunu söylemektedir. Bu konuda sizin fikrinizi sorduğunu düşünün. Hangisi sizin vereceğiniz yanıtta daha yakındır?”. Yanıt şıkkı olarak katılımcılara 2 seçenek sunulmuştur. Şıklardan ilki; “Hiç zam almamış değilsin. Kendini bu kurumda geliştirdiğinde bir sonraki dönem daha yüksek zam alabilirsin.” şeklinde iyimser yanıtı temsil etmektedir. Kötümser yanıtı temsil eden şık ise; “Bu işte çok uzun zamandır çalışıyorsun. Hak ettiğin zammı çoktan almış olman gerekirdi, hiçbir zaman istediğin zammı alamayacaksın gibi görünüyor.” şeklindedir. Yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda, iyimser yanıtı seçenlerin iyimserlik puan ortalamaları kötümser yanıtı seçenlerden; kötümser yanıtı seçenlerin ise kötümserlik puan

ortalamaları iyimser yanıtı seçenlerden anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Tablo 4'te detaylı olarak görülebileceği gibi, senaryoda iyimser yönde yanıt veren kişilerin iyimserlik puanı ($\bar{x}=45.08$, $ss=10.90$), kötümser yönde yanıt veren kişilerin iyimserlik puanından ($\bar{x}=41.51$, $ss=11.65$) anlamlı düzeyde yüksektir ($t_{(308)}=2.409$, $p<.05$). Benzer şekilde kötümser yönde yanıt veren kişilerin kötümserlik puanı ($\bar{x}=30.40$, $ss=13.37$), iyimser yönde yanıt veren kişilerin kötümserlik puanından ($\bar{x}=24.20$, $ss=13.0$) anlamlı düzeyde yüksektir ($t_{(308)}=3.539$, $p<.01$).

Tablo 4. Senaryoya Verilen Yanıtı Göre Bağımsız Örneklem T-test Sonuçları

İyimserlik	N	Ort.	SS	t	df	p
İyimser yanıt	237	45.08	10.90	2.409	308	.017
Kötümser yanıt	73	41.51	11.65			
Kötümserlik	N	Ort.	SS	t	df	p
İyimser yanıt	237	24.20	13.00	- 3.539	308	.000
Kötümser yanıt	73	30.40	13.37			

4.5. Güvenirlilik Analizine İlişkin Bulgular

İKÖ'nün güvenilirliğini incelemek için gerçekleştirilen analizlerde, ölçeğin alt faktörlerine ait cronbach alfa değerlerinin sırasıyla, .937 (F1-İyimserlik Boyutu) ve .955 (F2-Kötümserlik Boyutu) şeklinde saptanmıştır. Maddelere ilişkin betimleyici istatistikler ve maddeler arası korelasyonlara ilişkin değerler Tablo 5'te bulunmaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde İKÖ'nün iç tutarlılık değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Kötümser yönde yanıt veren kişilerin kötümserlik puanı ($\bar{x}=30.40$, $ss=13.37$), iyimser yönde yanıt veren kişilerin kötümserlik puanından ($\bar{x}=24.20$, $ss=13.0$) anlamlı düzeyde yüksektir ($t_{(308)}=3.539$, $p<.01$).

Tablo 5. İKÖ'ye İlişkin Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Maddeler	S	Düzeltilmiş madde	Madde silindiğinde
-----------------	----------	--------------------------	---------------------------

	\bar{X}		Toplam Korelasyonu	Cronbach α
F1-İyimserlik Alt boyutu				
İKÖ1	3.35	.97	.641	.934
İKÖ2	3.32	.15	.695	.933
İKÖ3	3.56	.16	.710	.932
İKÖ4	3.44	.13	.800	.929
İKÖ5	3.49	.06	.658	.934
İKÖ6	3.47	.20	.797	.929
İKÖ7	3.48	.12	.791	.930
İKÖ9	3.24	.25	.640	.935
İKÖ11	3.36	.12	.662	.934
İKÖ12	3.25	.10	.625	.935
İKÖ13	3.49	.19	.749	.931
İKÖ14	3.18	.18	.762	.931
İKÖ15	3.60	.13	.659	.934
F2-Kötümserlik Alt Boyutu				
İKÖ17	2.17	.32	.651	.953
İKÖ18	1.64	.16	.772	.950
İKÖ19	1.66	.11	.804	.949
İKÖ20	2.03	.25	.753	.950

İKÖ21	1.65	.17	.863	.948
İKÖ22	1.59	.08	.805	.949
İKÖ23	1.82	.27	.750	.950
İKÖ24	1.84	.24	.814	.949
İKÖ25	2.24	.29	.649	.953
İKÖ26	1.54	.04	.826	.949
İKÖ27	1.83	.17	.710	.951
İKÖ28	2.02	.31	.669	.953
İKÖ29	1.95	.25	.717	.951
İKÖ30	1.68	.16	.825	.949

5. Sonuç ve Değerlendirme

İyimserlik ve kötümserlik, yetişkinlik dönemindeki yaşantıların şekillenmesinde önemli rol oynayan iki özelliktir. Genellikle kötü sağlık ve stresle bağlantılı olan kötümserliğin (O'Donovan ve ark., 2009) bireyler üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir ve araştırmalar olumsuz sonuçların habercisi olduğunu göstermektedir (Shields ve ark., 2016). Dahası daha yüksek kötümserlik seviyelerinin intihar düşüncesi olasılığının artmasıyla bağlantılı olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Huffman ve ark., 2016). Bu bulgular, kötümserlik ve diğer psikolojik faktörler arasındaki etkileşimin intihar düşünce ve davranışlarına katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

İyimserlik ise genellikle daha iyi sağlık sonuçları ve iyi oluş ile ilişkilendirilmektedir. Çalışmalar, iyimserliğin yaşlı yetişkinler arasında zaman içinde sağlığın iyileşmesiyle dahi bağlantılı olduğunu göstermiştir (Chopik ve ark., 2015). İyimserliğin umutsuzluk ve intihar

düşüncesi arasındaki ilişkiyi hafiflettiği ve olumsuz psikolojik durumların intihar düşünceleri üzerindeki etkisini azaltmada etkili olduğu gösterilmiştir (Ducasse ve ark., 2019).

Yukarıda belirtilen sonuçlar bireylerin iyimserlik ve kötümserlik eğilimlerinin ilişkili olduğu olumlu ve olumsuz yaşam olayları ile ilişkisini göstermektedir. Bu bağlamda gerek önleyici bir yaklaşım olarak bireylerin bu özelliklerinin ölçülmesi, gerekse yetişkinler ile yapılacak yeni çalışmalarda bu değişkenlerin kullanılarak özellikle sağlık araştırmalarının artırılması bakımından kritik olduğu düşünülebilir. Daha önce Türkçe alan yazında standardize bir ölçüm aracının bulunmamış olması, yapılan araştırmaların sayısının da azlığının bir gerekçesi olabilir. Yapılan çalışmanın bu noktada oldukça önem taşıdığı düşünülmektedir.

The Arabic Scale of Optimism And Pessimism (ASOP), Khalek ve Lester (2006) tarafından, kişilerin iyimserlik-kötümserlik eğilimlerini belirlemek amacı ile oluşturulmuş bir ölçektir. Gerçekleştirilen geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, orijinali 30 madde ve 2 boyuttan oluşan ölçeğin Türkçe formunun, 2 boyutlu ve 27 maddeli bir yapısı olduğu saptanmıştır. AMOS v24 kullanılarak gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucu ulaşılan uyum değerleri ve maddelere ilişkin standardize regresyon katsayıları orijinal ölçekte yer alan 8., 10. ve 16. maddelerin ölçeğin genel yapısı ile yeterince uyumlu olmadığını gerekçesiyle orijinal ölçeğin 3 maddesi Türkçe form dışı bırakılmıştır. Orijinal ölçekte 8. sırada yer alan “Yaşamla birlikte umutsuzluk, umutsuzlukla birlikte yaşam olmaz”, cümlesinin Türkçeye çevrilmiş halinin, cümlenin anlam bakımından anlaşılmasının zor olması nedeniyle ölçümde sorun oluşturmuş olabileceği düşünülmüştür. “Hayattan her şeyin en iyisini bekliyorum”, maddesinin ise, ölçeğin diğer maddelerine kıyasla oldukça genelleyici bir anlam taşıması nedeniyle çalışmamış olabileceği düşünülmüştür. “Deneyimlerim bana hayatın gece kadar karanlık olduğunu gösteriyor” cümlesi ise, Türkçe’de bu ifadenin çok yaygın biçimde kullanılmıyor oluşundan kaynaklı olarak yeterince uyumlu olmamış olabilir.

Çalışma kapsamında ölçüt geçerliğini test etmek için katılımcılara bir senaryo üzerinden belirli bir duruma yönelik iyimser ya da kötümser bakış açılarını içeren bir soru yöneltilmiştir. Bu bakımdan kullanılan senaryonun bireyin günlük yaşamda vereceği potansiyel davranış seçeneğini simüle etmesi bakımından olumlu olduğu söylenebilir. Senaryoda iyimser yönde yanıt veren kişilerin iyimserlik puanının kötümser yönde yanıt veren kişilerin iyimserlik puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülürken benzer şekilde kötümser yönde yanıt veren kişilerin kötümserlik puanının, iyimser yönde yanıt veren kişilerin kötümserlik puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç ve iyimserlik alt ölçeği ile Beck

Umutsuzluk Ölçeği ve Mutluluk Korkusu Ölçeği arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olması; buna paralel olarak Kötümserlik alt ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Mutluluk Korkusu Ölçeği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunması ölçeğin geçerliğine yönelik önemli kanıtlar sunmaktadır.

Sonuç olarak İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği Türkçe Formu öz bildirim dayanan 5’li likert türünde, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. İyimserlik ve kötümserlik olmak üzere 2 boyuttan oluşmaktadır. Boyutlar kendi içerisinde puanlanmaktadır ve yükselen puanlar yüksek iyimserlik ya da kötümserlik düzeyini belirtmektedir. Alan yazında yetişkinlere yönelik kötümserlik eğilimini ölçen farklı bir ölçme aracı bulunmaması nedeniyle mevcut ölçeğin gelecekte yetişkinlere yönelik kötümserlik kavramıyla yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ölçeğin alan yazında sınırlı sayıda bulunan kötümserlik kavramını ele alan yeni çalışmalarda kullanılmasıyla pozitif ve bireysel psikoloji kuramsal ve uygulama alanlarına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Kökleri çok eski yıllara dayanan iyimserlik ve kötümserlik kavramlarının ruh sağlığı çalışanlarının klinik uygulamalarında danışanlarında kişisel bir eğilim olarak iyimserlik-kötümserlik kavramlarının ele alınmasında bir değerlendirme aracı olarak “İyimserlik Kötümserlik Ölçeği Türkçe Form” ile ele almalarının önemli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akpur, U. (2005). *Öğrenilmiş Çaresizlik ve Kaygı Düzeylerinin İngilizce Kaygı Düzeylerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akgün, R. (2021). *Sait Faik Abasıyanık hikâyelerinde kötümserlik*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Avşaroğlu S, İdayeva A. (2020). “Üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının stresle başa çıkma tutumlarını yordama gücü”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), 411-422. <https://doi.org/10.33206/mjss.549840>
- Bahadır, A. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011. <https://doi.org/10.33206/mjss.549840>
- Baker, B. L., Blacher, J., & Olsson, M. B. (2005). Preschool children with and without developmental delay: Behaviour problems, parents' optimism and well-being. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(8), 575–590. doi:10.1111/j.1365-2788.2005.00691.x
- Bal, P.N., Gülcan, A. (2014). Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 41-52.
- Beck, A.T ve ark. (1974). The measurement of pessimism. The hopelessness scale. *J Consult Clin Psycholgy*, 42: 861-865.
- Bolay, H. S., *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınları, İstanbul 2013.
- Büyüköztürk, Ş. (2007), *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Carver, S., Scheier, M.F., Segerstrom, S.C. (2010). *Optimism. Clinical Psychology Review*, 879-889.
- Costello, A. B., & Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 10(1), 7. doi: <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868>
- Chang, C. E., Rand, K. L., & Strunk, D. R. (2000). Optimism and risk for job burnout among working college students: Stress as a mediator. *Personality and Individual Differences*, 29(2), 255–263. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0191-8869\(99\)00191-9](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0191-8869(99)00191-9)
- Chopik, W. J., Kim, E. S., & Smith, J. (2015). Changes in optimism are associated with changes in health over time among older adults. *Social psychological and personality science*, 6(7), 814-822.
- Çağrı, M. (2023). *Türk Diyanet Vakfı Yayınları*. Erişim Adresi:<https://islamansiklopedisi.Org.tr/iyimserlik>
- Çalık, E. (2008). *İlköğretim öğrencilerinin iyimserlik düzeylerinin ve okula ilişkin algılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, H. ve Uzunkol, E. (2018). Ergenlerde iyimserlik-kötümserlik ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 6(2), 78-95.
- Deniz, M. E., Erus, S. M., & Büyükcebeci, A. (2017). Bilinçli farkındalık ile psikolojik iyi oluş ilişkisinde duygusal zekanın aracılık rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(47), 17-31.
- Dienstag, J. F. (2014). Pessimism. *The Encyclopedia of Political Thought*, 2687-2689. <https://doi.org/10.1002/9781118474396.wbept0762>
- Ducasse, D., Dassa, D., Courtet, P., Brand-Arpon, V., Walter, A., Guillaume, S., & Olié, E. (2019). Gratitude diary for the management of suicidal inpatients: A randomized controlled trial. *Depression and anxiety*, 36(5), 400-411.

- Duman, M. A. (2019). Sait Faik Abasıyanık'ın Alemdağ'ında Olup Bitenler Eşliğinde Nietzsche'nin Metafor Algısı ve "Kötümserlik" Kavramı. *Turkish Studies - Language and Literature*, 14 (2), 529-550. doi: 10.29228/TurkishStudies.22674
- Durak, A., & Palabıyıklıoğlu, R. (1994). Beck Umutsuzluk ölçeği geçerlilik çalışması. *Kriz dergisi*, 2(2), 311-319. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000071
- Eagleton, T., (2016). *İyimser Olmayan Umut* (E. Ayhan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- El-Anzi, F. O. (2005). Academic achievement and its relationship with anxiety, self-esteem, optimism, and pessimism in Kuwaiti students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 33(1), 95-104. <https://doi.org/10.2224/sbp.2005.33.1.95>
- Ergen, Y., & Elma, C. (2018). Development of teacher academic optimism scale: The validity and reliability study. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 8(1), 69. doi:10.14527/pegegog.2018.004
- Eryılmaz, A. (2018). *İyimserlik, yüklenme tarzı ve umut.*, Pozitif Psikoloji, Kuram, Araştırma ve Uygulamalar (ss 94-113). Ankara: Nobel A yayıncılık.
- Gibb, B. E., Zhu, L., Alloy, L. B., & Abramson, L. Y. (2002). Attributional styles and academic achievement in university students: A longitudinal investigation. *Cognitive Therapy and Research*, 26(3), 309-315. <http://dx.doi.org/10.1023%2FA%3A1016072810255>
- Hecht, D. (2013). The neural basis of optimism and pessimism. *Experimental neurobiology*, 22(3), 173. <https://doi.org/10.5607/en.2013.22.3.173>
- Huffman, J. C., Boehm, J. K., Beach, S. R., Beale, E. E., DuBois, C. M., & Healy, B. C. (2016). Relationship of optimism and suicidal ideation in three groups of patients at varying levels of suicide risk. *Journal of psychiatric research*, 77, 76-84.
- Joshanloo, M. (2013). The influence of fear of happiness beliefs on responses to the satisfaction with life scale. *Personality and Individual Differences*, 54, 647-651. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.11.011>
- Khalek, A. M. and Lester, D. (2006). Optimism and pessimism in Kuwaiti and American College students. *International Journal of Social Psychiatry*, 52, 110-126. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0020764006062092>
- Maier, S. F., & Seligman, M. E. (1976). Learned helplessness: theory and evidence. *Journal of experimental psychology: general*, 105(1). <https://doi.org/10.1037/0096-3445.105.1.3>
- Nes, L. S., & Segerstrom, S. C. (2006). Dispositional optimism and coping: A meta analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 235-251. doi:10.1207/s15327957pspr1003_3
- Norem J, Illingsworth K (1993) Strategy-dependent effects of reflecting on self and tasks: Some implications of optimism and defensive pessimism. *J Pers Soc Psychol*, 65:822–835. doi:10.1037/0022-3514.65.4.822
- Norem, J. K. (2001). *Defensive pessimism, optimism, and pessimism*. İçinde E. C. Chang (Ed.), *Optimism & pessimism: Implications for theory, research, and practice (77–100)*. doi/10.1037/10385-004
- O'Donovan, A., Lin, J., Dhabhar, F. S., Wolkowitz, O., Tillie, J. M., Blackburn, E., & Epel, E. (2009). Pessimism correlates with leukocyte telomere shortness and elevated interleukin-6 in post-menopausal women. *Brain, behavior, and immunity*, 23(4), 446-449.
- Öztürk, E. E. (2013). *İyimserlik ve dindarlık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Palante, G. (1914). Historical Pessimism. *Pessimisme et Individualisme*. Paris, Alcan.
- Parmaksız İ, Avşaroğlu S. (2012), "Examining the teacher candidates' levels of optimism and styles of coping with stress according to their self-esteem levels", *Ilkogretim Online*, 11(2), 543-555.

- Patton, M. Q. (2005). Qualitative research. *Encyclopedia of statistics in behavioral science*.
<https://doi.org/10.1002/0470013192.bsa514>
- Peterson, C. (1991). The meaning and measurement of explanatory style. *Psychological Inquiry*, 2(1), 1- 10. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0201_1
- Peterson C, Seligman MEP. (1987) Explanatory style and illness. *J Pers*, 55:237-265.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1987.tb00436.x>
- Sapmaz, F., & Doğan, T. (2013). İyimserliğin Mutluluk ve Yaşam Doyumuna Etkisinin İncelenmesi. Mersin Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 63-69.
<https://doi.org/10.17860/efd.56268>
- Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1992). Effects of optimism on psychological and physical well-being: Theoretical overview and empirical update. *Cognitive Therapy and Research*, 16, 201–228. doi: 10.1007/BF01173489
- Scheier MF, Matthews KA. Owens JF. Schulz R. Bridges MW. Magovern GJ. Jr. ve Carver CS., (1999). Optimism And Rehospitalization Following Coronary Artery Bypass Graft Surgery. *Archives of Internal Medicine*.; 159, 829-835. doi:10.1001/archinte.159.8.829
- Seber, G. (1991). *Beck umutsuzluk ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış doçentlik tezi. Anadolu Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Bölümü, Eskişehir.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology, an introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14. doi:10.1037/0003-066X.55.1.5
- Seligman, M. (2002). *Positive psychology, positive prevention, and positive therapy*. Handbook Of Positive Psychology, 2(2002), 3-12.
- Seligman, M.E.P. (2006). *Learned optimism: How to change your mind and your life*. New York: Vintage Books.
- Seligman, M. (2007). *Öğrenilmiş İyimserlik*. (Çev. S. Kunt Akbaş). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Singh, I., & Jha, A. (2013). Anxiety, optimism and academic achievement among students of private medical and engineering colleges: A comparative study. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 3(1), 222. doi:10.5539/jedp.v3n1p222
- Shields, G. S., Toussaint, L. L., & Slavich, G. M. (2016). Stress-related changes in personality: A longitudinal study of perceived stress and trait pessimism. *Journal of research in personality*, 64, 61-68.
- Showers, C., & Ruben, C. (1990). Distinguishing defensive pessimism from depression: Negative expectations and positive coping mechanisms. *Cognitive Therapy and Research*, 14(4), 385-399. doi:10.1007/BF01172934
- Snyder, C.R. (1995). Conceptualizing, measuring and nurturing hope. *Journal of Counseling and Development*, 73(1), 355-360. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01764.x>
- Tykocinski OE (2001) I never had a chance: using hindsight tactics to mitigate disappointments. *Pers Soc Psychol Bull*, 27:376– 382. doi/10.1177/0146167201273011
- Wrosh, C. and Scheier, M. F. (2003). Personality and quality of life: the importance of optimism and goal adjustment. *Quality of Life Research*, 12(1), 59–72.
<http://dx.doi.org/10.1023/A:1023529606137>
- Yıldız, G. (2011). *Akademik iyimserlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanabilirliğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, M., Aldemir, A., & Çelik, S. B. (2023). İyimserlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması “Revizyon”. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(3), 196-202.
<https://doi.org/10.5152/JSSI.2023.23418>
- Zorver, C. E., & Owen, F. K. (2014). Developing a Career Adaptability and Optimism Scale Kariyer Uyumu ve İyimserliği Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 314-331. doi: 10.14687/ijhs.v11i1.2845

BİR HAFIZA MEKÂNI OLARAK PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI

Ayşegül GÜÇHAN¹

Öz

Bu çalışma 1935 yılında açılışı yapılan ve üretim faaliyetine başlayan ve Türkiye'nin ilk cam üretim tesisi olan, 2002 yılına kadar da aralıksız üretim yapan Paşabahçe Cam Fabrikası'nı hafıza mekânı kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra modern ulus inşası sürecinde önemli yeri olan bir dizi sanayi tesisi içinde yer alan ve sadece ulus inşasında değil aynı zamanda kurulduğu bölgenin sosyal dokusuna etki ediliyle de İstanbul'un kent tarihinde de önemli bir yere sahip olan fabrikanın 2002 yılında kapatılması başta Mimarlar Odası olmak üzere çeşitli kuruluşları harekete geçirmiş, binanın bir Sanayi Kültür Mirası olarak tescillenmesi talep edilmiştir. Bu makale adı kurulduğu semt ile özdeş olan Paşabahçe Cam Fabrikası'nın bir kültür mirası olarak korunması ve yeniden işlevlendirilmesi gerekliliğine işaret etmeyi, bir hafıza mekânı olarak bu mekânın müzeye dönüştürülmesi için bir ilk adım olmayı amaçlamaktadır. Çalışma, Fransız tarihçi Pierre Nora'nın 1990'lı yıllarda sosyal bilimler alanına sunduğu Hafıza Mekânları kavramı çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Paşabahçe Cam Fabrikası, Beykoz, hafıza mekânları, sanayi kültür mirası, Camköy Vakfı
JEL Sınıflandırması: Z10, Z12, Z19

PAŞABAHÇE GLASS FACTORY AS A PLACE OF MEMORY

Abstract

This study analyses Paşabahçe Glass Factory, Turkey's first glass production facility, which was in continuous production until 2002, within the framework of the concept of memory space. The closure of the factory in 2002, which was among a series of industrial facilities that played an important role in the process of modern nation building after the foundation of the Republic, and which has an important place not only in nation building but also in the urban history of Istanbul with its impact on the social fabric of the region where it was established, mobilized various organizations, especially the Chamber of Architects, and demanded that the building be registered as an Industrial Cultural Heritage. This article aims to point out the necessity of preserving and re-functionalizing the Paşabahçe Glass Factory as a cultural heritage and to be a first step towards transforming this space into a museum as a place of memory. One of the aims of the study is to make a comparison with the Musée d'Orsay, whose fate is very similar to the Paşabahçe Glass Factory, and which has been transformed into a place of memory and turned into one of the most famous museums in the world.

Keywords: Paşabahçe Glass Factory, Beykoz, places of memory, Industrial Cultural Heritage, Camköy Foundation
JEL Classification: Z10, Z12, Z19

¹ Prof. Dr., Beykoz Üniversitesi, aysegulguchan@beykoz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1285-6220.

1. Giriş

16 Kasım 1972, kültür mirası tarihi açısından en önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. Bu tarihte, Paris'te UNESCO 17. Genel Konferansı toplanır ve Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kabul edilir (UNESCO Convention). Sözleşmenin kabulünden sonra endüstri yapılarının da tarihi dokunun bir parçası olarak özgün dokularına mümkün olduğu kadar sadık kalınarak korunması ve yeniden işlev kazandırılması süreci başlar. Türkiye de 1983 yılında 'Taraflar Devletler Genel Kurulu'nda sözleşmeye taraf olur ve Dünya Mirası Komitesi'nde yer alır. Dünya Mirası Komitesi'ne dahil olduktan sonra Türkiye'de endüstriyel kültür mirasının korunması ve bu kavram çerçevesinde tanımlanan yapıların hafıza mekânı olarak yaşatılmasına yönelik çabaların yoğunlaştığı gözlemlenir. Sanayi yapısı olarak işlevini tamamlamış ya da tamamladığı düşünülerek işlevsiz kılınıp boşaltılmış olan yapılar devlet, yerel yönetimler ya da özel sektör gibi çeşitli otoriteler tarafından farklı işlevler kazandırılarak birer hafıza mekânı olarak yaşatılmaya başlanır. İstanbul bu örnekler açısından oldukça zengindir.

Diğer yandan, birer endüstriyel kültür mirası olarak tanımlanıp hafıza mekânı olarak değerlendirilen benzeri pek çok mekânın aksine Türkiye'nin ilk cam üretim tesisi olan ve 1934'te temeli atılıp 1935'te üretime başlayan ve tam adı 'Şişe ve Cam Fabrikaları A. Ş. Paşabahçe Fabrikası' olan Paşabahçe Cam Fabrikası, 2002 yılından bu yana olduğu gibi bırakılmış ve yıkıma terk edilmiş gibi görünmektedir.

Bu makale 2002 yılında kapatılan ve İstanbul'un Beykoz ilçesinde yer alan ve sadece ulus inşasında değil aynı zamanda kurulduğu bölgenin sosyal dokusunda etki edilişle de İstanbul'un kent tarihinde önemli bir yere sahip olan Paşabahçe Cam Fabrikası'nın Sanayi Kültür Mirası olarak tescil edilerek korunması ve restore edilerek yeniden işlevlendirilmesi gerekliliğine işaret etmeyi ve bir hafıza mekânı olarak bu mekânın müzeye dönüştürülmesi için bir ilk adım olmayı amaçlamaktadır.

Nitel bir araştırma olan çalışmada literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taramasında cam alanında yapılan projelerin ve mevcut yayınların cam sanatının tarihi ve niteliği ile ilgili olduğu görülmüştür. Bu nedenle, yıkıma terk edilen Paşabahçe Cam Fabrikası'nın bir hafıza mekânı olarak müzeye dönüştürülmesi önerisinin bu alanda var olan akademik araştırma ve bilgi açığını gidereceği ve bir başvuru kaynağı oluşturacağı düşünülmektedir. Hafıza ve mekân arasındaki ilişkileri temellendirmek için Pierre Nora'nın 1990'lı yıllarda ortaya koyduğu hafıza mekânları kuramı temel alınacaktır.

2. Kuramsal Çerçeve: Hafıza Mekânları

1990'larda sosyal bilimlerde gündem olan hafıza mekânları kavramı Fransız tarihçi Pierre Nora tarafından aslında *Mémoire Collective* adlı makalesiyle 1970'li yılların başlarında tanıtılır. Nora bu terimi hiçbir zaman tanımlamamakla birlikte öncelikle, toplumsal hafıza çalışmalarıyla tanınan kültür sosyoloğu Andrzej Szpocinski'nin vurguladığı gibi 'geçmişin kolektif anılarının kurumsallaşmış biçimlerine gönderme' yapmaktadır (Szpocinski, 2016). Bu mekânlara gidenler, oraya yüklenen önceki değerleri devralır ve yeni değerler yüklerler. Bu gruplar yittiği zaman hafıza mekânları başlangıçtaki gücünü yitirir ve zaman içinde tümüyle yok olup giderler ve toplumların kolektif hafızaları da hızla silinir (Winter 2010, 302). Bu kavram Pierre Nora tarafından geniş hacimli çalışması Hafıza Mekânları'nda çeşitli konular üzerinden açıklanır (Nora, 2022).

Kolektif hafıza ve önemi kavramının geçmişi Arkaik Yunan kültürüne kadar uzanmakla birlikte bu kavramın sosyal bilimlere girmesi 1925 yılında Les Cadres Sociaux de la Mémoire kitabıyla Fransız sosyolog ve düşünür Maurice Halbwachs'la birlikte olur (Russel, 2006). Halbwachs'ın sosyal bilimlerdeki araştırmalarda kaynak olacak olan kitabı La Mémoire Collective (Kolektif Hafıza) ise ölümünden yirmi yıl kadar sonra yayınlanır. Hafıza Mekânları kavramı ile özdeş isim olan Pierre Nora ise bu kavramı geliştirirken büyük ölçüde Halbwachs'ın bu çalışmasından yararlanır. Maurice Hawlbachs kitabında kentlerdeki yapıların konumuna değinir ve söz konusu yapıların varlıklarını sürdürmelerinin toplumların hassas noktası olduğunu belirtir (2017, 142-143). Halbwachs bu çalışmasında, fiziksel çevremizin hem bizim hem de başkalarının izlerini taşıdığı ifadesiyle aslında hafıza mekânları kavramına temel oluşturacak olan palimpsest kavramını ortaya koyar ve insanların ve insan gruplarının bir arada yaşadığı yaşam alanlarının birer kara tahta gibi olmadığını savunur (Halbwachs, 142). Bir grubun etkileşimde bulunduğu mekân, kişinin istediği gibi yazı yazabileceği ve silebileceği bir karatahta gibi değildir. Bir karatahta bir zamanlar orada ne yazıldığını hatırlamaz, üzerinde daha önce yazılanları umursamaz ve üzerine yeni şeyler rahatça eklenebilir. Oysa insanların yaşam alanları farklıdır ve bir palimpsest gibidir. İnsanlar birbirlerine ve yaşadıkları yere iz bırakır. Dolayısıyla, mekân ve onunla iletişim kurmuş olan insanların her biri diğerinin damgasını taşır. Bu mekânın her yönü, her ayrıntısı grubun üyeleri için bir anlama sahiptir, çünkü mekânın her bölümü, toplumların yapısının ve yaşamının çeşitli ve farklı yönlerine karşılık gelir.

Halbwachs'ın toplumsal hafıza çalışmalarından büyük ölçüde etkilenen ve yararlanan Pierre Nora ise, 1984-1992 yılları arasında Fransız toplumunun belleğini araştırma amacıyla bir grup kurar ve elde ettiği verileri Hafıza Mekânı (Lieux de Mémoire) kavramını ortaya koyarak kavramı ayrıntılı bir biçimde sunar. Nora'ya göre hafıza mekânları hafızanın muhafaza edildiği ve kristalize olduğu mekânlardır. Öncelikle Fransa bağlamında kullanılan kavram, diğer ülkelerde de özellikle tarih, bellek ve kültür mirası araştırmalarında kullanılmaktadır.

Nora'ya göre hafıza mekânları anımsanan şeyler değil, hafızanın oluştuğu ve ortaya çıktığı yerlerdir. Müzeler, anıtlar, ulusal marşlar, mezarlıklar, arşivler, bayramlar ve amblemler unutmamanın önüne geçen hem maddi hem de düşünsel ortamlar hafıza mekânlarıdır. Nora'nın araştırma konusu olan hafıza mekânları hafızanın mayalandığı yerlerdir. Hafıza bu mekânlarda ortaya çıkar ve hafızaya ilişkin simgeler bu mekânlarda oluşur (Evciman, 2022). Hafıza mekânlarının amacı hafızanın canlı tutulmasıdır. Tüm maddi ve düşünsel ortamlar bu amaca hizmet eder. Yeniden işlev kazandırılan bu yapılar da bir geçmişin anılarını taşıyan birer bellek olarak işlev görürler.

Bu çerçevede içerisinde düşünüldüğünde, Beykoz ilçesinin Paşabahçe semtinde kurulmuş olan ve semtin adıyla anılan Paşabahçe Cam Fabrikası da bir yandan Bauhaus fabrika mimarisi oluşuyla anlam taşıyan binası, diğer yandan kentte ekonomik ve sosyal yapı değişimlerine yol açmasıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok özel bir örnek oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı tarihinden devraldığı cam sanatı ve endüstrisini büyük ölçekli modern endüstriyel tekniklerle yirmi birinci yüzyıla değin taşıyan ve Türkiye ekonomisine büyük katkıları olan Paşabahçe Cam Fabrikası, bünyesinde barındırdığı bu özellikleri ile bir müze olarak restore edilip yeniden işlev kazandırılmayı ve Türkiye Cumhuriyeti belleğinin taşıyıcılarından biri olmayı hak etmektedir. Ancak, bugün yıkıma terk edilmiş görünen ve deniz cephesinde 300 metre arsası olan bina (Arkitera, 2023), son yirmi yıla damgasını vuran kentsel dönüşüm ve soylulaştırma çalışmalarından zarar görme riski ile karşı karşıya olduğu izlenimi vermektedir.

3. İşlevsiz Kılınmış Yapılara Yeniden İşlev Kazandırma Olgusu

On sekizinci yüzyılda İngiltere'de gerçekleşen Endüstri Devrimi, uygarlık tarihinde en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Endüstriyel üretimde kullanılan makineler sadece insanlık tarihinin sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişimine damgasını vurmakla kalmamış, fakat mimaride de büyük değişimlere yol açmıştır. Endüstriyel üretimde kullanılan makineler özel ve büyük yapı türleri gerektirmiş, bu talepleri karşılama doğrultusunda da bir

mimarlık türü oluşmuştur. Öte yandan, sanayileşmenin erken dönemlerinde kurulmuş olan fabrikalar, kuruldukları dönemin teknolojisine uygun biçim ve ölçekte olduğu için teknolojideki hızlı gelişmelerin ortaya koyduğu gereksinimler karşısında yetersiz kalmıştır. Bu nedenle var olan fabrika binaları terk edilmiş, yeni teknolojiyi barındıracak ölçek ve biçimde yeni binalar tasarlanmaya başlamıştır.

Sanayileşmenin erken dönemlerinde kurulmuş olan ve yetersiz kalmaları nedeniyle boşaltılarak işlevsiz kalmış fakat tarihin önemli bir dönemecine tanıklık etmiş olan yapılar karşısında çeşitli ülke ve kurumlar değişen tepkiler göstermiş, erken sanayileşme döneminin terk edilmiş sanayi yapılarını değerlendirmenin yolları aranmıştır. Bu arayışlar, UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihinde yaptığı 17. Genel Konferansı'nda imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin kabul edilmesiyle (UNESCO Convention) yeni bir boyut kazanır. Böylece endüstri yapılarının da tarihi dokunun bir parçası olarak özgün dokularına mümkün olduğu kadar sadık kalınarak korunması ve yeniden işlev kazandırılması süreci başlar. Çoğunluğu endüstriyel kültür mirası kapsamına alınarak korunan ve yeniden işlev kazandırılan yapıların başında, bir hafıza mekânı olarak değerlendirilen ve İngiltere'de Derby'deki ilk fabrika olan İpek Fabrikası gelmektedir.



Kaynak: <https://derbymuseums.org/collection/virtual-tour-of-the-museum-of-making/> (Erişim: 11.04.2024)

Tarihteki ilk modern fabrika binası olan ve bugün ‘Museum of Making’ olarak kamuya açık müze statüsünde hizmet veren İpek Fabrikası (Silk Mill), kültür mirası kapsamına alınarak korunan ve yeniden işlev kazandırılan eski sanayi yapıları için çok tipik bir örnektir. Çok aktif bir programı olan müze kendisini ‘yeni yaratıcı edimler için mekân’ olarak nitelemektedir (Derby Museums 2023). Boşaltılmış, modern teknoloji ve üretim gerekliliklerine uyum sağlamayan bu endüstriyel yapıların taşıdığı değer fark edilerek kültür mirası kavramına dahil edilmeye başlandıktan sonra Aralık 2001’de tam adı ‘Derwent Valley Mills’ olan ipek fabrikası da Dünya Mirası Listesi’ne alınmıştır. Bu karar, bu çevrenin 18. yüzyılda su gücü ile başarıyla çalışan fabrika sisteminin toplumsal çevreye olan katkılarının olağanüstü önemini teyit eden bir karardır. 2021’de restorasyonu tamamlanan ve müze olarak tasarımı yapılan bu bina ziyarete açılmıştır (Guardian 2021).

3.1. İstanbul’da Tipik Örnekler

Türkiye’de de son yıllarda endüstriyel kültür mirasının korunması ve hafıza mekânı olarak yaşatılmasına yönelik çabaların yoğunlaştığı görülmektedir. Sanayi yapısı olarak işlevini tamamlamış ya da tamamladığı düşünülerek işlevsiz kılınıp boşaltılan yapılar devlet, yerel yönetimler ya da özel sektör gibi çeşitli otoriteler tarafından farklı işlevler kazandırılarak birer hafıza mekânı olarak yaşatılmaya başlanmıştır. İstanbul bu örnekler açısından oldukça zengindir. Bunda Türkiye’nin Avrupa Birliği Katılım Müzakereleri sürecinde açıkça belirtilen kültürel miras mevzuatı (Kültürel Miras Mevzuatı) ve Avrupa birliğinin yerel kimliklere değer kazandırdığını bildiren ifadeleri de etkili olmaktadır (European Commission Cultural Heritage in Regional Policy Document). Avrupa Konseyi Avrupa Birliği’nin kültür mirası politikasını resmî web sitesinde açıklarken Avrupa’nın her bölgesinde ve kentinde hem yerel halkın hem de turistlerin kültüre büyük değer verdiği ve kültürel mirasın kimliklerinin önemli bir ögesi olduğunu vurgulamakta, kültür turizminin tüm turistik faaliyetlerin % 40’ını oluşturduğunu belirterek belediyelere kültür mirası restorasyonu ve renovasyonu için verilebilecek fonları ve ödülleri listelemektedir. Konsey’in ayrıca 2019 yılında hazırladığı bir Endüstriyel Kültür Mirası rotası bulunmakta, bu rotanın gösterildiği haritada Türkiye de yer almaktadır (European Route of Industrial Heritage).

Tarihsel yapıları restore ederek onlara yeni işlevler kazandıran kentlerin başında İstanbul gelmektedir. İstanbul’da hem Büyükşehir Belediyesi hem de ilçe belediyeleri kültür mirası ve endüstriyel kültür mirası olgusunu kültür programlarına katarak İstanbul’un tarihsel öneme sahip yapılarını hafıza mekânlarına dönüştürme sürecine girmiştir (İBB Kültürel Miras).

İstanbul büyükşehir Belediyesi Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü Türkiye'deki tescilli eserlerin yaklaşık üçte birinin İstanbul'da bulunduğunu vurgulayarak (yaklaşık 35.000) kültür varlıklarının sayısını ve türünü tespit etmek amacıyla İstanbul Kültür Varlıkları Envanteri Projesi başlatmış ve İstanbul'un otuz dokuz ilçesinde tespitler yapılmıştır (Kültür Varlıkları Envanteri). Bu envantere yer alan kültür varlıklarından bazıları endüstriyel kültür mirası varlıklarıdır.

Haydarpaşa Gazhanesi de bu konuda en tipik örneklerden birini oluşturmaktadır. Uzun soluklu bir restorasyon sonrası İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 9 Temmuz 2021'de çok amaçlı bir müze mekânına dönüştürülmüş olan ve İstanbul'un Anadolu yakasının en etkin kültür sanat mekânlarından biri haline getirilerek Müze Gazhane adıyla yeniden işlev kazandırılan bu tarihi endüstriyel yapı, bugün gerçek bir hafıza mekânı olarak İstanbul'un ve Türkiye'nin geçmişini bugüne taşımaktadır.



Müze Gazhane. Kaynak <https://muzegazhane.istanbul/hasanpasa-gazhanesi/> (Erişim: 11.04.2024)

Bugün İstanbul'un Kadıköy ilçesinin Hasanpaşa semtinde bulunan ve aktif programı ile bölgenin kültürel etkinliklerinin merkezi haline gelen Müze Gazhane, İstanbul'un, yeniden işlev kazandırılarak bir hafıza mekânı haline dönüştürülen yapılarının en son örneklerinden

biridir. 1892 yılında İstanbul'un Anadolu yakasının elektrik gereksinimini karşılamak üzere kurulan Hasanpaşa Gazhanesi, Dolmabahçe, Yedikule ve Kuzguncuk gazhaneleri ile birlikte İstanbul'un dört gazhanesinden biriydi. Tesis, Kuzguncuk Gazhanesi Anadolu yakasının aydınlatılmasında yetersiz kalınca 1892'de Hasanpaşa Gazhanesi adıyla inşa edildi ve üretime başladı. I. Dünya Savaşı'na kadar işlev gören gazhane, savaş sıkıntıları nedeniyle üretimine kimi zaman ara vermiş olsa da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte işlevini sürdürdü. Ancak, gaz talebinin azalmasıyla birlikte gazhanenin faaliyetleri 13.06.1993 tarihinde durduruldu. Bu tarihten sonra gazhane arazisi İETT garaj ve deposu, çöplük ve hurdalık gibi işlevlerle kullanıldı ve 1994 yılında arazide kalan parçaların sökülmesi kararı alındı. Yöre halkının direnişi ve Gazhane Çevre Gönüllüleri gibi sivil toplum kuruluşlarının direniş ve desteği ile Gazhane sit alanı ilan edilip yıkımı önlendi.

Tarihi mekânların yeniden işlevlendirilmesi üzerine yapılan bir araştırmada vurgulandığı gibi 'Tarihi yapıların canlılığını koruması ve sürdürmesi için yapılara verilen yeni işlev genellikle bu şekilde bireyler arası karşılıklı iletişim ortamı sunan mekânlar olmaktadır. Önemli olan, çevre ile olan bağlantıyı bozmadan geleneksel konumunu, kompozisyonunu ve dengesini koruyacak şekilde binayı yeniden şekillendirmektedir' (Çetin 2021).

4. Cumhuriyet Öncesi Anadolu'da Cam Üretimi

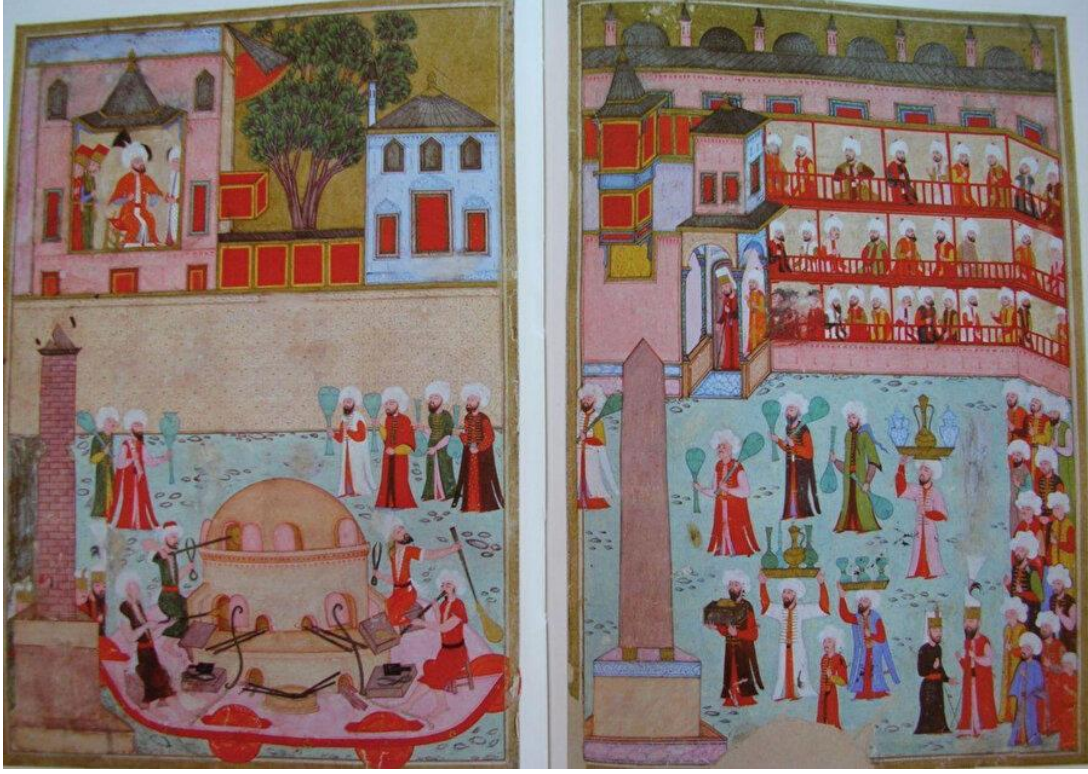
M.Ö. 3000 yıllarında keşfedildiği tarihten bu yana yaşamın içinde sınırsız kullanım alanları olan ve yararlılık açısından benzersiz bir malzeme olarak nitelendirilebilecek cam, sanayi Devrimi sonrasında kitlesel olarak üretilmeye başlanır. Anadolu'da da cama olan ilginin binlerce yıllık bir geçmişi olduğu ve M.Ö. 8 ve 9. yüzyıllarda Güneydoğu Anadolu'da ilk çeşm-i bülbüllerin üretildiği, M.S. 9 ve 10. yüzyıllarda Anadolu ve Kuzey Suriye'de büyük ölçekli cam atölyelerinin kurulduğu bilinmektedir. Bu konudaki bilgilerimizi derinleştiren, Marmaris Serçe Limanı'nda bulunan ve 11. Yüzyıla tarihlenen Bizans gemisi batığındaki cam eşyalar olmuştur. Bu eserlerin Ortaçağ İslam dünyasının en önemli cam üretim merkezi olan Suriye'de üretildiği belirlenmiştir. Söz konusu cam örnekleri bugün Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndedir (Bodrum Sualtı Müzesi).



Bodrum Sualtı Müzesi Serçe Limanı Batığı <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=BSA&SectionId=BSA05> (Erişim: 10.04.2024)

M.S. 10. yüzyılda Güneydoğu Anadolu cam teknolojisinin Venedik Kent Devleti yöneticileri tarafından transfer edildiği ve Venedik'te Murano Adası'nda kurulan cam endüstrisinin böylelikle Avrupa'nın cam gereksinimine yanıt veren önemli merkezlerden biri olarak öne çıktığı kayıtlardadır (Özgümüş 2010, 126).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde sarayın ve saray çevresindeki elitlerin cama olan ilgisi büyük ölçüde yükselmiş ve sarayda kullanılan cam eşyalar Venedik'ten ithal edilmeye başlanmıştır. 17. yüzyıldan başlayarak ise saray bünyesinde cam üretimi başlamış, üretim dekoratif eşyalardan günlük kullanıma yönelik eşyalara uzanan bir çeşitlilik göstermiştir. Araştırmacılar Osmanlı İmparatorluğu'nda camcılarının bu alandaki başarıları bilinen Bizans ve Memluk camcılarının mirasını devraldıkları belirtirken aslında cam üretiminin Anadolu'daki sürekliliğini vurgulamaktadırlar (Özgümüş 2010, 216). Camın kullanım alanlarının artmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu bu alandaki açığı kapatma yolları aramış ve üretime destek vermeye başlamıştır. Diğer mesleklerde olduğu gibi Osmanlı cam ustalarının da loncalarda örgütlendiği ve Topkapı Sarayı'na bağlı olarak çalışan Ehl-i Hıref kadrosunda yer aldıkları bilinmektedir (Sevim & Turan, 2019).



Camcıların Geçidi, Surname-i Humayun Kaynak: Arkitekt

<https://www.gzt.com/arkitekt/ihtisamin-hikayati-surname-i-humayun-3560262> (Erişim: 10.04.2024)

İşçiliğin üst düzeyde olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait belgelerde camcıların Camger Hasan, Camger Yusuf gibi kendi adlarıyla yer aldığı belirtilmektedir (Ölmez & Özaltın, 2011).

Önder Küçükerman da Anadolu'da binlerce yıllık cam tarihini anlattığı kitabında camın sanayileşme sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece sarayda kullanılan lüks malzeme oluşundan fabrika üretimine geçişini ve camcılık merkezi olarak Beykoz'un seçilmesini ayrıntılarıyla anlatır (Küçükerman 1978, 122-181).

Küçükerman Osmanlı İmparatorluğu'nun Sanayi Devrimi sonrasında küçük ölçekli cam üretiminden fabrika düzenine geçişini de şöyle yazar:

'Avrupa'da yeni gelişen sanayi kolları ve üretim merkezleri ile rekabet edebilme isteği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki camcılık geleneğinin değişimini de zorunlu hale getirmiştir. Sanayi Devrimi'nden sonra İstanbul surlarının ve eski Tekfur Sarayı'nın çevresine yerleştirilmiş olan cam atölyelerinin yerini Beykoz ve Paşabahçe arasında kurulan cam

fabrikaları almıştır. Bu dönemde cam sanayi ve teknolojisi alanında ileri seviyede olan ülkelerden çeşitli uzmanlar getirilmiştir (Küçükerman, 2002, 57).

5. Paşabahçe Cam Fabrikası

Türkiye'nin ilk cam üretim tesisi olan ve 1934'te temeli atılıp 1935'te üretime başlayan ve tam adı Şişe ve Cam Fabrikaları A. Ş. Paşabahçe Fabrikası olan Paşabahçe Cam Fabrikası, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra sanayi yatırımlarını artırma projesinin bir adımı olarak kurulur. Bunda dünya ekonomik krizinin rolü büyüktür. 24 Ekim 1929'da gerçekleşen ve 'Kara Cuma' olarak anılan büyük dünya krizi sonrasında Gazi Mustafa Kemal'in Anadolu'da yaptığı araştırma sonucunda geliştirilen ve Altı Ok programı içine dahil edilen devletçilik ilkesi Türkiye sanayileşmesini ve fabrikalaşmasını hızlandırır (Tekeli 2024). Modern ulus inşasının önemli bir atılımı olan bu sanayileşme programında kurulduğu semtin adıyla anılan Paşabahçe Cam Fabrikası, Türkiye'nin Cumhuriyet öncesindeki uzun geçmişinde yer alan küçük ölçekli cam üretiminin Cumhuriyet döneminde geniş ölçekli endüstriyel üretime dönüşümünün en önemli adımıdır.

Paşabahçe Cam Fabrikası Beykoz'un Paşabahçe semtinde 29 Kasım 1935 tarihinde Başbakan İsmet İnönü tarafından hizmete açılır.



İsmet İnönü Paşabahçe Cam Fabrikasının açılışını yapıyor Kaynak: .
<https://www.sisecam.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce> (Erişim: 1 Mayıs 2023)

Bu tesisin kurulmasından önce Türkiye’de cam sanayiinin ne denli yetersiz olduğunu ve yetersiz atölye üretimi nedeniyle tarihsel Beykoz camcılığının kaybolduğunu yazan Paşabahçe tasarım danışmanı Önder Küçükerman’dır (1978, 228-229). Paşabahçe Cam Fabrikası’nın kuruluşundan önce küçük atölye üretiminde günlük cam üretimi 300 kilogramdan az iken, fabrika kurulup üretime geçtiğinde günlük üretim 6 tona çıkar ve üretim 67 yılda bin yüz kat artar (Atatürk Ansiklopedisi). Ancak, Ocak 2002 tarihine kadar üretimini aralıksız sürdüren bu verimli tesis, bu tarihte kapatılır.

Paşabahçe Cam Fabrikası’nın kapatılma kararı alınmadan önce aslında 18 Kasım 1983 tarihinde 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu çıkar. Bu kanun, ‘İstanbul Boğaziçi alanının kültürel ve tarihsel değerleri ve doğal güzelliklerini koruyabilmek, bu alanda nüfus yoğunluğunu sınırlandırmak ve imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemek amacıyla kamu yararı gözetilerek çıkarılan kanundur’ (Wikipedia). Bu kanundaki kamu yararı kavramı bazı inisiyatiflerin ve projelerin geliştirilmesine neden olmuştur. Bunların en önemlisi, Paşabahçe Cam Fabrikası’nın tasarımcısı ve tasarım danışmanı olan Prof. Önder Küçükerman’ın kurduğu ve yönetim kurulu başkanı olduğu ve Belediye, Anıtlar Kurulu ve bakanlık tarafından onaylanan, İtalya ve UNESCO tarafından desteklenen Camköy Vakfı’dır. Fabrikanın bazı bölümlerinin üretimi sürdürmesine yönelik olan ve bazı bölümlerinin Beykoz Camcılığı Tarihi Müzesi olarak planlanan proje, projeye destek olan dönemin siyasi yöneticilerinin vefatı nedeniyle hayata geçirilememiştir (Gün 2014, 87).

Bugün bakımsız ve harabe görüntüsüyle kaderine terk edilmiş gibi görünen Paşabahçe Cam Fabrikası, yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre Paşabahçe semti ile adeta özdeşir. A. Gün’ün araştırmasının anket sorularından biri Paşabahçe denilince akıllarına gelen ilk imge hakkındadır. Katılımcıların %71’i bu soruya ‘Paşabahçe Cam Fabrikası’ yanıtını vermiştir (Gün 2014, 101-102).

5.1. Paşabahçe Cam Fabrikası’nın Önemi

Paşabahçe Cam Fabrikası, yukarıda belirtilen çalışmada yer alan anket sonuçlarının da gösterdiği gibi, kurulu olduğu Paşabahçe semti ile özdeş bir fabrikadır ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarındaki endüstriyel atılımın simgelerinden biridir ve Paşabahçe Cam Fabrikası ile ortaya çıkan Şişecam, tüm dünyayla yarışan bir marka olmuştur (Küçükerman 2021-a, 21). Paşabahçe Cam Fabrikası, Türkiye’nin tarihinden gelen cam sanatına olduğu kadar günlük yaşam nesnelерinin de üretiminde önemli hizmetler vermiş, Türkiye’nin sanat ve tasarım geçmişine tanıklık etmiştir. Paşabahçe Cam Fabrikası,

Türkiye'nin nitelikli iş gücü odaklı ekonomi tarihinin bir parçasıdır. Özetle, Paşabahçe Cam Fabrikası, kuruluşundan kapanışına değin uzanan yılların ekonomiden sanata, tasarımdan emek tarihine uzanan bir'den çok alanda hafıza katmanları olan bir palimpsest gibidir. Bugün bakıldığında ise, bir palimpsest gibi pek çok hafıza katmanlarına sahip olan Paşabahçe Cam Fabrikası'nın yıkıma terk edildiği görülmektedir. Basında tesis arazisinde var olan yapıların yıkılıp yerine otel yapılacağına ilişkin doğrulanma şansı olmayan sansasyonel bilgiler yer almaktadır. Başta Mimarlar Odası olmak üzere buranın kültür mirası olarak tescillenmesi talepleri karşısında da herhangi bir kurumdan açıklama gelmemiş, girişimde bulunulmamıştır.



Bugünkü haliyle Paşabahçe Cam Fabrikası. Fotoğraf: Ayşegül Güçhan.

Çeşitli katmanları olan bir müzeye dönüştürülerek yeniden işlev kazandırılabilir olan Paşabahçe Cam Fabrikası, bir geçmişin anılarını taşıyan bir bellektir. Türkiye'nin Osmanlı tarihinden devraldığı cam sanatı ve endüstrisini büyük ölçekli modern endüstriyel tekniklerle yirmi birinci yüzyıla değin taşıyan ve Türkiye ekonomisine büyük katkıları olan Paşabahçe Cam Fabrikası, bünyesinde barındırdığı ve yukarıda sıralanan pek çok özelliği ile bir müze olarak restore edilip yeniden işlev kazandırılmayı ve bir hafıza mekânına dönüştürülmeyi hak etmektedir. Ancak, bugün yıkıma terk edilen bina, son yirmi yıla damgasını vuran kentsel dönüşüm ve soylulaştırma çalışmalarına kurban edilme riski ile karşı karşıya olduğu izlenimini vermektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada yıkıma terk edilmiş görünen ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli bir parçası olan Paşabahçe Cam Fabrikası'nın önemi vurgulanmış, sahip olduğu belleğe saygı gösterilerek onun bir hafıza mekânına dönüştürülmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Ulusların bellek yitimini önlemenin en güzel yolu, o belleği muhafaza eden yapıları korumak ve yeniden işlev kazandırmaktır.

Müzelerin kültür varlıkları sergilemenin yanı sıra sosyal programlar, eğitim programları, kitap kulüpleri, seminerleri ve müze bünyesinde yer alan kafe ve restoranları ile kent yaşamının aktif bir kurumu oldukları bilinmektedir. Tarihsel öneme sahip yapıların restore edilerek yeniden işlevlendirilmesi konusunda bir araştırmada vurgulandığı gibi 'sanayi yapılarını yıkmadan yeni amaçlar için kullanmak çok daha ekonomik bir yoldur (Çetin 2021) ve UNESCO, ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra yerel yönetimler kent profilini yükseltecek bu projelere destek vermekten çekinmeyecek, hem yerel yönetimler, hem de Mimarlar Odası gibi kuruluşlar bu yapıların kültür mirası listesine alınmasında destek olacaktır.

Bu makalede, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın tasarım danışmanı olan ve bu mekânın bir hafıza mekânına dönüştürülmesi için çok büyük çabaları olan Prof. Dr. Önder Küçükerman'ın Beykoz Belediyesi'nin düzenlediği sempozyumda verdiği bir örneği anmak, bu dönüştürmenin gerekliliğini en açık biçimde anlatacaktır. Küçükerman 1950 yılında Danimarka eğitim bakanının parlamentoda hükümete yönlendirdiği bir soruyu anımsatır: 'Biz Viking miyiz?'. Evet yanıtı alınca da bu kültürü nasıl yaşatmak gerektiğini ayrıntılandırır ve sonuçta bakanın

kültürel nedenlerle talep ettiği tarihi bir Viking köyü olan Lejre’de Viking Araştırma Merkezi kurulur; bugün Viking çocuğu olan ulusların insanları burada en az on beş gün kalarak gerçek Viking kültürünü ve Viking tasarımını öğrenmektedir (Küçükerman, 2021-a. 19-23). Küçükerman bu örneği Beykoz Belediyesi’nin düzenlediği sempozyumda yaptığı konuşmada vermiş ve Paşabahçe Cam Fabrikası’nın yıkıma terk edilmesinin yol açabileceği en hazin sonucun tarihi Beykoz camcılığının yok olması olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, Küçükerman’ın uyarılarının dikkate alınması ve Paşabahçe Cam Fabrikası’nın restore edilerek bir hafıza mekânına dönüştürülmesi için bu araştırmanın bir adım olacağı umut edilmektedir.

Kaynakça

- Arkitera <https://www.arkitera.com/haber/turkiyenin-ilk-cam-fabrikasina-veda-zamani-mi/>
Erişim: 27.07.2023
- Arkitekt <https://www.gzt.com/arkitekt/ihtisamin-hikayati-surname-i-humayun-3560262>
Erişim: 10.04.2024
- Atatürk Ansiklopedisi <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-sise-ve-cam-fabrikalari-a-s/> Erişim: 10.04.2024
- Bodrum Sualtı Müzesi Bodrum Sualtı Müzesi Serçe Limanı Batığı <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=BSA&SectionId=BSA05> Erişim: 10.04.2024
- Çetin, C. İ. (2021). Tarihi yapıların sergileme mekânı olarak yeniden işlevlendirilmesi: Tate Modern ve Orsay müzesi örneği. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 227-253.
- Derby Museums <https://www.derbymuseums.org/museum-of-making/about/> Erişim: 26.07.2023.
- Derby Museums <https://derbymuseums.org/collection/virtual-tour-of-the-museum-of-making/>
Erişim: 11.04.2024.
- European Comission Cultural Heritage in Regional Policy Document <https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/cultural-heritage-in-eu-policies/cultural-heritage-in-regional-policy> Erişim: 08.04.2024
- European Route of Industrial Heritage <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-industrial-heritage> Erişim: 08.04.2024
- Guardian <https://www.theguardian.com/culture/2021/jan/03/building-a-legacy-worlds-first-factory-rises-again-as-a-museum-of-making> Erişim: 10.04.2024
- Gün, A. (2014). *Kıyılarda yer alan eski endüstri alanlarının değerlendirilmesi: Paşabahçe Cam Fabrikası için yeniden kullanım önerisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi. 87.
- Halbwachs (2017). *Kolektif hafıza*. (Çev. Barış, B.). Heretik Yayınları.
- İBB Kültür Varlıkları Envanteri <https://kultursanat.istanbul/mekanlarimiz> Erişim: 08.04.2024
- İBB Kültürel Miras <https://kulturelmiras.ibb.istanbul> Erişim: 11-04.2024
- Küçükerman, Ö. (1978). *Cam ve çağdaş tasarım içindeki yeri*. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Yayınları.
- Küçükerman Ö., (2002). *200 Yıllık Boğaziçi camcılık mirası içinde "Beykoz" camları*. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (2021). *Sanayi Devrimi'nin Beykoz'daki ünlü temsilcileri*. Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (2021-a). *2050 yılında Beykozlular Beykoz'da yaratılmış olan değerler hakkında neleri hatırlayacak?* [Sempozyum bildirisi]. Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kültürel Miras Mevzuatı <https://kumid.net/storage/ch-rights-tr.pdf> Erişim: 08.04.2024
- Nora, P. (2022). *Hafıza mekânları*. (birinci basım: 2006). (Çev: Özcan, M. E.). Doğu Batı Yayınları.
- Ölmez, N. & Özalın, F. N. (2011). Osmanlı dönemi minyatürlerinde el sanatlarından izler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 7, 1-30.
- Özgümüş, Ü. (2010), *Marmaray Sirkeci kurtarma kazıları cam buluntularının değerlendirilmesi*. [1. Marmaray-Sirkeci Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiri Kitabı]. ss. 121-124. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Yayınları.
- Sevim, S. & Turan, N. (2019). Ülkemizdeki cam sanatı eğitimi ve istihdam sorunlarının araştırılması: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Cam Bölümü örneği.

- Sanat ve Tasarım Dergisi*, 9(2), 234-249.
- Russel N. (2006). Collective Memory before and after Halbwachs. *French Review*, 79(4), 702-804.
- Szpocinski, A. (2016). Sites and non-sites of memory. *Texty Drugie Journal*. 10(1), 245-254.
- Tekeli, İ. (2024). Osmanlı'dan günümüze toplumsal bağlamı içinde Beykoz deri ve kundura fabrikası ve sürdürülen öyküsü.
https://www.academia.edu/116885603/osmanlıdan_günümüze_toplumsal_bağlamı_içinde_beykoz_der_i_ve_kundura_fabrikası_ve_sürdürülen_öyküsü?sm=a erişim: 08.04.2024
- Turan, N., (2017). Art Nouveau Akımı'nın Seramik ve Cam Sanatına Yansımaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Eskişehir.
- UNESCO convention <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> Erişim: 26.07.2023
- Wikipedia
https://tr.wikipedia.org/wiki/Boğaziçi_Kanunu#:~:text=18%20Kasım%201983%20tarih%20ve,kamu%20yararı%20gözetilerek%20çıkarılan%20kanundur. Erişim: 10.04.2024
- Winter, J. (2019). Sites of memory. In S. Radstone, B. Schwarz (Eds.), *Memory: histories, theories, debates*. (ss. 312-324). University of Minnesota Press.

OSMANLI COĞRAFYASINDA İSİM VERME GELENEĞİNE BİR ÖRNEK: BELGRADCIK*

Berna ÇAÇAN ONGUN¹

Öz

Bu çalışma 1844-1845 yıllarına ait temettü defterlerindeki bilgiler temel alınarak Vidin'e bağlı Belgradcık bölgesinde yaşayan Müslüman, gayrimüslim ve Kıpti ahalinin kullandıkları isimleri tespit etmek üzere hazırlanmıştır. Kıptiler için Osmanlı kayıtlarında Çingene, Çinganiyan ve Çingane ifadeleri de kullanılmıştır. Çalışma içerisinde yerli ve yabancı kaynaklar ile arşiv belgeleri kullanılmış; Osmanlı toplumunu oluşturan farklı kültürel yapıların isim verme gelenekleri, hangi isimleri kullanmayı tercih ettikleri, bu isimlerin verildiği süreçler ile bunların sosyokültürel, sosyoekonomik koşulları dönemin konjonktürel yapısı içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır. Temettü defterlerinde yer alan bu isimler kimi zaman dönemin görevlileri tarafından kayıtlara, telaffuz özelliklerinden dolayı yanlış aktarılmış olabileme ihtimallerinden ötürü birkaç versiyonuyla beraber verilmiştir. Mesela bu defterlerde Türkçe'nin yapısı Slavca'nın 'ts' sesini vermediği için bu isimler kayıt edilirken 'ç' sesi kullanılmıştır. Çalışmada toplumların yeni doğan üyelerine isim verme süreçlerinde dini duygularının, atalara olan bağlılıklarının, sosyoekonomik koşulların, geleneksel yapının son derece etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu, Belgradcık, Temettuat Defterleri, Şahıs İsimleri
JEL Sınıflaması: D8, D83, Z1

AN EXAMPLE OF NAMING TRADITION IN OTTOMAN GEOGRAPHY: BELOGRADCHIK

Abstract

This study was prepared to establish the names used by the Muslim, non-Muslim and Coptic people living in Belogradchik of Vidin, based on the information in the dividend books of the years 1844-1845. In the Ottoman records, for the expressions Copts, Çingene, Çinganiyan and Çingane were also used. Domestic and foreign sources and archive documents were used in the study; the naming traditions of the different cultural structures, constituted the Ottoman society, were tried to be discussed within the conjunctural structure of the period by which names they preferred to use, the processes that these names were given in their socio-cultural and socio-economic conditions. These names in the Temettuat books were sometimes given in several versions due to the possibility that they were transferred incorrectly to the records by the officials of the period due to their pronunciation characteristics. For instance in these books, since the structure of Turkish language doesn't give 'ts' sound of Slavic. Instead of this 'ç' sound was used when recording these names. In the study, it was seen that religious feelings, devotion to ancestors, socio-economic conditions and traditional structure were extremely effective in the process of naming the newborn members of the societies.

Keywords: XIX. Century, Ottoman Empire, Belogradchik, Temettuat, Personal Names
Jel Classification: D8, D83, Z1

*Bu makale İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen 2016 tarihli *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Belgradcık'ın Sosyal ve Ekonomik Hayatı* isimli tezden türetilmiştir.

¹Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, cacanberna@gmail.com. ORCID: 0000-0002-8747-1096

1. Giriş: Belgradcık'ın Osmanlı İdaresine Geçiş ve Nüfus Sayımları

Balkan coğrafyasında yer alarak stratejik bakımdan önemli bir şehir olan Belgradcık Vidin'e bağlıdır. XIV. Yüzyıla beraber Osmanlı idaresine geçmiştir. Osmanlının Balkanlara ilk girişi için 1363 yılındaki Edirne'nin fethi son derece önemlidir. 1389'da Kosova ve 1393'de Tırnova fetih edilir. Belgradcık'ın yer aldığı Vidin ise 1396'da Osmanlı idaresine geçmiştir (Köksal-Erkan, 2007, s. 2-3).

Osmanlı devletinde özellikle Tanzimat Fermanının ilanı ile beraber nüfus sayımlarına önem verilmiştir. Bu doğrultuda gerek vergi verebilecek kişileri tespit etmek gerekse Osmanlı coğrafyasını oluşturan hane sayılarını ortaya çıkarabilmek için nüfus sayımları yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda vergi mükellefi hane sayılarını belirlemek amacıyla Osmanlı'da temettü sayımları yapılmış bu sayımların yazıldığı defterlere de temettü defterleri denilmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1844-45 yıllarına ait sayımlar ışığında Belgradcık'a ait 5 adet temettü defteri oluşturulmuştur. Bu defterler 552 sayfadır ve eksik sayfalar da bulunmaktadır. Burada yer alan verilere dayanarak Belgradcık'taki yerleşim yeri sayısı 38 adettir. Bu yerleşim yerlerinde yaşayan kişiler hane sayıları üzerinden kayıt edilmiştir. Dolayısıyla nüfusu bulmak amacıyla bu hane sayıları Ömer Lütfü Barkan'ın bir haneyi tahmini bir rakam olan 5 ile çarpma metodu üzerinden hesaplanmıştır. Bu 5 sayısının yanında 4, 6 ve 7 sayıları tahmini nüfus sayısını bulmada kullanılarak bir varyasyonlar çeşitliliği sağlanmıştır. Bu varyasyonlara göre 1.494 haneye sahip Belgradcık kazasında hane sayısı 130 olarak hesaplanan Müslüman ahalinin nüfusu 4 ile çarpılınca 520; 5 ile çarpılınca 650 ve 7 ile çarpılınca 910 gibi rakamlar vermiştir. 1.262 haneye sahip Gayrimüslim ahalinin nüfusu 4 ile çarpılınca 5.048; 5 ile çarpılınca 6.310 ve 7 ile çarpılınca 8.834 rakamlarını vermektedir. 102 haneye sahip Kıptiyan ahalinin nüfusu ise 4 ile çarpılınca 408; 5 ile çarpılınca 510 ve 7 ile çarpılınca 714 rakamlarını vermiştir. O halde 1.495 hanelik Belgradcık kazasının tahmini nüfusu 4 ile çarpılınca 5.976; 5 ile çarpılınca 7.470 ve son olarak ta 7 ile çarpılınca 10.458 rakamını vermektedir.

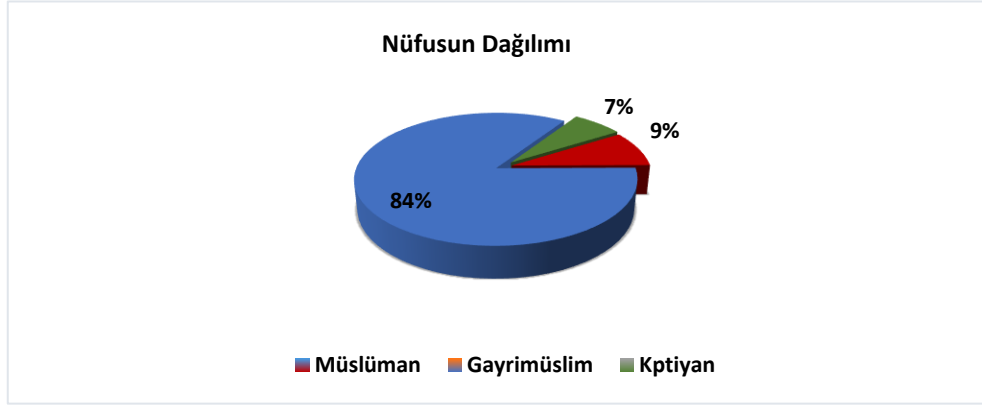
Tablo 1: Belgradcık'taki Hane Sayısı İle Tahmini Nüfus

Cemaat Adı	Hane Sayısı	X 4	X 5	X 7
Müslüman	130	520	650	910
Gayr-i Müslim	1262	5048	6310	8834
Kıptiyan	102	408	510	714
Toplam	1494	5976	7470	10458

Kaynak: Ongun, 2016, 62.

Belgradcık'a ait olan 5 temettü defterine göre (BOA, NFS.d.,nr., 15480, 15481,15482, 15808, 16014) Belgradcık'ta yaşayan üç grup insan topluluğu bulunmaktadır. Müslümanlar, Gayrimüslimler ve Kıptiler.

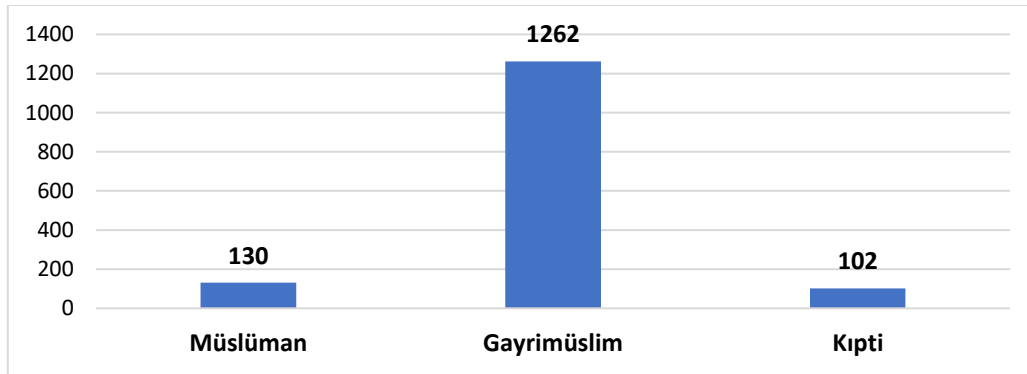
Şekil 1: Belgradcık Nüfus Dağılımı



Kaynak: Ongun,2016, 63.

Bunlar arasında en yoğun olan nüfus % 84'lük dilim ve 1.262 hane sayısı ile Gayrimüslimlere aittir. İkinci sırada ise %9'luk dilim ve 130 hane sayısı ile Müslümanlar gelmektedir. Belgradcık kazasında nüfusları en az olan grup ise %7'lik dilim ve 102 hane sayısı ile Kıptiyan'dır.

Şekil 2: Belgradcık Hane Sayısı



Kaynak: Ongun,2016.

2. Belgradcık'ta Kullanılan Şahıs İsimleri

2.1. Müslüman İsimleri

Toplumunu oluşturan bireylere verilen isimler aslında toplumun yapısıyla ilgili son derece önemli bilgiler sunar. Müslüman Türklerin isim verme gelenekleri İslamiyet'i seçmelerinden önce ve

sonrasında farklılıklar gösterir. Türklerin Şaman inançlarının doğası gereği bu isimlerde doğaya ait sembollerin olduğu görülür. Şahin, Bozkurt, Demir ve Arslan bunlara örnek verilebilir. Bu ve benzeri isimler İslam inancından sonra da devam etmiştir. Nitekim günümüzde de bu isimlere rastlanmaktadır. Türklerin Müslüman oluşuyla beraber bu etki yaşamlarının her alanına etki etmiştir. Bu alanlardan biri de isimleri olmuştur. Türkler özellikle, İslam inancının mukaddes isimlerini çocuklarına vermiştir. Ancak İslam öncesi geleneğinden de kopmamış ve geçmişten getirdikleri isim verme geleneklerini de korumaya devam etmişlerdir. Mesela Türkler arasında doğan çocuğun uzun ömürlü olması niyetiyle verilen bir isim olan Yaşar ve Dursun isimleri buna örnek olmuştur (Aras, 1988, s.332-333; Sümer, 1999, s. 17-21). Her ne kadar bu geleneksel yapı sürdürülmüşse de zaman içerisinde İslam dinin etkisiyle İslam inancının mukaddes isimlerini vermek yaygınlaşmıştır. Özellikle de Balkan coğrafyasında yaşayan Türkler bu geleneği daha yoğun bir şekilde sürdürmüşlerdir. Bunun belki de en önemli nedeni kendi topraklarından, Anadolu coğrafyasından uzakta oluşları bir etken olmuş olabilir (Köksal, 2006, ss. 88-89). Gerçekten de Balkan coğrafyasında yaşayan Müslüman Türkler için isim verme eylemi son derece önemli bir ritüele dönüşmüştür. Osmanlının Balkanları fethetmesiyle beraber geçen süreçte buraları bir Türk-İslam toprağına dönüştürme faaliyetleri sırasında Müslümanlığa ait isimlerin verilmesi özellikle tercih edilmiştir. Ayrıca Müslüman Türkler kendi kimliklerini koruyabilme adına da böyle bir tercihte bulunmuştur.

Gerek temettü defterlerinde ve gerekse Osmanlı nüfus sayımlarına ait diğer arşiv belgelerinde olsun isim kaydı özellikle önemlidir. Belgradcık'a ait temettü defterlerinde her bir hane hane reisi ismi ile kayıt altına alınmıştır. Dolayısıyla bu hanelerin kayıtlarını tutmada ve takip etmede ve bu ailelerinin kaçının bugüne kadar geldiğini belirlemede önemli bir kaynak özelliği görmektedir (Kütükoğlu, 2007, s. 28)

Müslümanlar isimlerinde çeşitli lakaplar, unvanlar ve sıfatlar kullanmışlardır. Hacca giden Hacı, sakat olan Topal gibi isimler kullanmış; yaptıkları işlere, mesleklere ve eğitim seviyesine göre adlandırılmışlardır. Bu durum temettü defterlerine de yansımıştır (Köksal, 2006, s. 85). Dolayısıyla aslında bu isimler kişilerin mesleklerini, toplum içindeki sosyal ve ekonomik konumlarını göstermek açısından da önemli ipuçları vermektedir (Kütükoğlu, 2007, s.39).

Belgradcık temettü defterlerine göre Belgradcık'ta yaşayan Müslümanlar 27 adet farklı isim ile 11 adet farklı lakap kullanmıştır. Bu belirtilen isim ve lakaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Belgradcık Türkleri arasında en sık kullanılan isim 9 hane reisi ismi ile Mehmet ismidir. Mehmet Anadolu coğrafyasında Peygamber Efendimiz'i belirtmek için saygı amacıyla

kullanılan bir isimdir. Gerek Anadolu’da gerekse Balkan coğrafyasında Müslümanlar arasında en çok kullanılan isimler arasındadır (Kütükoğlu, 2007, s. 35-36; Oğuz, 2013, s. 22; Sert,2011, s. 42; Şahin, 2010-56; Erol,1999, s. 469).

Tablo 2: Müslüman İsimleri ve Kullanma Sıklığı

İsimler	Adet	İsimler	Adet	İsimler	Adet
Abbas	1	İbrahim	4	Süleyman	4
Abdullah	1	İsmail	3	Yahya	3
Abdurrahman	1	Yaşar	2		
Abdüssalem	1	Mehmet	9	Yusuf	2
Ahmet	5	Muharrem	1	Veli	1
Ali	4	Mustafa	6	Toplam Hane Reisi	76
Arif	1	Osman	7		
		Ömer	5		
Hacı	3				
Halil	1				
		Reşid	1		
Hasan	4	Rüstem	1		
		Salih	2		
İbiş	1	Selimced	2		

Kaynak:BOA,NFS.d.,nr., 15480,15808

Mehmet ismi gibi Ahmet ve Mustafa isimleri de Peygamber efendimizin isimlerinden olup Ahmet ismi Belgradcık’ta 5 kişi tarafından Mustafa ise 6 kişi tarafından kullanılmıştır. Dört halifeden Ali, Osman ve Ömer isimleri de tercih edilenler arasındadır. Aynı şekilde peygamber isimleri de kullanılmıştır. Süleyman, Yahya, Yusuf ve İbrahim kullanılan isimler arasındadır (Kabir,1990, s.105). Müslüman Türkler arasında birçok menkıbeyle anlatılan Yusuf peygamberin ismi güzelliği temsil etmektedir (Erol, 1999, s. 667). Belgradcık Türkleri arasında kullanım sıklığı en az isimler ‘abd’ kelimesiyle başlayan isimler olup Allah’a ait sıfatların belirtilmesinde kullanılmaktadır (Kabir, 1990, s. 99-103). Müslümanlığın önemli aylarından biri olan Muharrem ismi bir kişi tarafından kullanılmış olup mana itibariyle saygı duyulan ve terim itibariyle de haram kılınan manasındadır (Yaşaroğlu, 2006, s. 4-5).

Balkan coğrafyasında Tasavvufi inanışın çok yaygın olmasından ötürü dergah kültürü dolayısıyla bu kültüre ait isimlerin kullanımı Müslümanlar arasında yaygındır. Müslüman Türklerin bu gelenekleri edebiyatlarına da yansımıştır. Nitekim Yahya Beyatlı tasavvufun Balkanlardaki etkisini “*Anadolu’da hele Rumeli’de her yol üstünde...Her tepede görülen türbelerde yatan veliler...*” ifadeleriyle dile getirmiştir (<http://tdkterim.gov.tr>). Belgradcık’ta bir kişi Veli ismini kullanmıştır.

Dinin buyruklarına göre yaşayan ve faydalı insan anlamındaki Sâlih ismi de özellikle kullanılan isimler arasında olup kullanan hane reisi sayısı ikidir (Çağrı, 2009, s. 31-32). Hem lakap hem de isim olarak kullanılan Hacı kelimesi Müslümanlar arasında sevilen ve saygı duyulan bir kelimedir (Erol,1999, s. 370). Belgradcık’ta bir kişi tarafından kullanılan İbiş ismi İbrahim isminin kısaltılmış şekli olup klasik Türk orta oyunu ve tiyatrosunda maskaralık yapan karakter için kullanılmaktadır (Gençosman, 1975, s. 115).

Belgradcık temettü defterlerinde üç hane reisi ikişer isim kullanmıştır. Diğerleri ise tek isim kullanarak bazen de lakap, sıfat ve unvan kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu lakaplar ve sıfatlar kişilerin dış görünüşlerine, kültürel ve ekonomik durumlarına göre şekillenmiştir. Ten rengine göre Kara, küçük yaşta olanlara Sabi, uzvi sakatlıklarına göre *çolak* ve Topal, hacca gidenlere Hacı, sancak taşıyan anlamında Alemdar ve eğitim görenler için kullanılan Efendi kelimeleri kullanılmıştır (Köksal, 2006, s. 85; Develioğlu, 2011, s.1085; Kütükoğlu, 2007, s.49; Erol, 1999, s. 310).

Tablo 3: Müslümanların Kullandıkları Sıfatlar

Sıfatlar	Adet	Sıfatlar	Adet
Hacı	4		
Alemdar	1	Çolak	1
Efendi	2	Şahin	1
Yüzbaşı	1	Küçük	1
Sabi	1	Hafız	1
Berber	2	Kara	1
		Derviş	1

Kaynak:BOA,NFS.d.,nr., 15480,15808

Bütün bu verilerden Belgradcık'ta yaşayan Müslüman Türklerin özellikle dini karakterli isimleri kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Nitekim Osmanlı toprakları içerisinde bulunan Balkan coğrafyasında yaşayan diğer birçok şehirde de durum bu şekildedir. Burada yaşayan Müslümanlar ilk olarak Hz. Peygambere ait olan isimleri kullanmayı tercih ederken ikinci sırada dört halifeye ait isimler gelmektedir. Hz. Peygamberin torunlarına ait isimler olan Hasan ve Hüseyin ise Türklerin kullanmayı sevdiği isimler arasındadır (Köksal, 2006, s.48; Kütükoğlu, 2007, s.35).

2.2. Gayrimüslim İsimleri

Toplumlar arasında isim verme geleneklerinde benzerlikler bulunmaktadır. Müslümanlarda olduğu gibi Gayrimüslimlerin isim verme alışkanlıklarında da inanç yapılarının son derece etkili olduğu görülmektedir. IX. Yüzyılda Bulgarların Hıristiyanlığı kabul etmeleriyle beraber bu durum isimlerine de yansımıştır. Özellikle İsa'nın on iki havarisine ait isimler, Hıristiyanlık inancının kutsal saydığı azizlerin isimleri ile yine bu inancın kutsallık atfettiği melek isimleri en meşhur isimler arasında yer almıştır. Ayrıca Bulgar geleneğinde isim koymanın kültürel bir yönü de vardır. İlk çocuk eğer erkekse babasının babası kız ise babasının annesi ismini; ikinci çocuk ise erkek ise annesinin babası kız ise annesinin annesi ismini alırdı. Buradaki temel amaç ismin yaşatılması geleneğiydi (İliçev, 2012, s.10-20). Ayrıca Bulgar isim verme geleneği koruma amaçlı ve dilek amaçlıdır Bir başka ifade ile Türkçe yaşasın anlamında kullanılan Yaşar ismi gibi Bulgarca hayatta kalsın anlamında Jivko ismi kullanılır. Luben ismi ise sevilsin manasındadır (İliçev, 2012, s.12 ve 172; Kovaçev, 1995, s.595)

Belgradcık'ta yaşayan Gayrimüslimler Belgradcık temettuat defterlerine göre 201 adet farklı isim kullanmıştır. Ayrıca Türkçenin telaffuzundan ötürü Bulgarca isimler Temettuat defterlerine Osmanlıca kayıt edilirken bazı ses düşmeleri ve hatalar olmuştur. Mesela bu isimlerden bazıları İsyoco (Stoyço), İstoya (Stoya), İstoyan (Stoyan), Sono (Tsono), Tirifun (Trifun), İsladko (Slatko), İspas (Spas), İstayko (Stayko), İstamen (stamen), İstan (Stan), İstanko (Stanko) , İstefan (Stefan), İstoyo (Stoyo), Zalko (Jelko) ve Zivo (Jivo) şeklindedir. Parantez içinde belirtilenler Bulgarca isimlerin doğru yazılış şeklidir.

Aşağıdaki tabloda yer alan her ismin bir anlamı bulunmaktadır. Mesela Gılıp ismi güvercin, Jivko hayat, Dragan değerli, Zlatko altın, Kamen taş, Lozan asma, Milko sevimli manalarından gelmektedir. Belgradcık'ta yaşayan Gayrimüslimler arasında en çok tercih edilen isimlerin başında 100 hane reisinin kullandığı Tanrı bağışlayıcıdır anlamındaki İvan ismi yer almaktadır. İkinci sırada hayatta olmak manasındaki Jivko ve üçüncü sırada ise İstoyan ismi gelip hayatta

kalmak anlamındadır (İliçev, 2012, s. 289 ve 831). Bu tablolardaki hane reisi sayısı ile yukarıda belirtilen hane sayıları arasında meydana gelen farklılık bazı isimlerin okunamamasından ötürüdür.

Tablo 4: Gayrimüslim İsimleri ve Kullanım Sıklıkları

İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet
Agnad	1	Diso	1	Jelesko	1	Milad	1	Pırvul	9	Vidan	7
Aço	1			Jiluko	1						
Aleksi	2	Doko	1	Jive	6	Miladen	33	Pirayko	1	Vidin	1
Andre	1	Dolcu	1	Jivko	67	Milan	2	Poyu	1	Vidko	1
Andri	1	Dolko	1	Jivkop	1	Milço	1	Raco	1	Vilatko	1
Antonas	1	Donço	1	Jivol	1	Milinko	1	Radil	1	Volcu	18
				Kalu	1						
				Kalo	1	Milno	1				
Bogdan	1	Geno	1	Kamen	9	Milko	4	Rankel	4	Volku	2
Bogvin	1	Gino	1	Kanço	7	Milo	1	Rayko	1	Volu	1
Boje	1	Giro	1	Kınço	1	Miloya	1	Rayo	1	Vulço	4
Bojin	8			Kino	1	Mişo	8	Rayoko	1	Vulko	1
Bonço	17	Golup	4	Koçu	7	Mito	2	Risto	10	Yakim	1
Bono	5	Goyko	1	Konu	1	Mitre	18	Rosin	1	Yanço	1
Boyan	1	Görgi	28	Kostatin	2	Monu	1	Sava	6	Yanko	2
Boyko	1	Groyo	1	Koyo	3	Naşko	1	Simon	8	Yankol	1
Cano	2	Gulup	2	Kristo	20	Nayden	15	Sirtko	1	Yano	11
				Kuro	1			Solu	1		
Cino	1	İsladko	1			Nedelko	11	Sono	2	Yavon	4
Colu	3	Istanko	3	Lazar	13	Neço	3	Tarçiko	1	Yilinko	3
								Tani	1		
Conko	1			Lilko	1	Nenko	1	Tirifun	1	Yolu	2
Cono	29	Istefan	3	Lilo	18	Neşo	1	Todor	48		
Conu	3	Istoya	4	Lozan	5	Netko	1	Tomu	3	Yovço	19
Corcu	10	Istoyan	56	Luben	1	Niko	11	Tonço	1	Yoto	2
Çako	1	İvan	100	Luço	1	Nikola	47	Tonu	2	Yovanco	2
		İzdrafko	4	Luko	1	Nikolço	1	Toşu	13	Zalko	2

Çiko	10	İgnad	6	Maçe	1	Ninco	1	Toto	1		
				Mako	1						
Çoku	4	İço	1	Maço	2	Nino	6	Traço	1	Zivo	3
Çolu	8	İliya	23	Marinço	1	Nişo	16				
						Osman	1				
Çotku	22	İspas	19	Marinko	5	Pavle	8	Valko	31		
Damyam	1	İstamen	3	Marko	21	Peço	2	Vaço	1		
Danco	2	İstan	3	Mati	2	Peşko	1	Vasil	2		
Dano	1	İstanko	2	Miço	2	Peşo	36	Vasiliko	1		
David	1	İstayko	2	Mihail	1	Petko	33	Vasilin	1		
Dıragon	2	İstelan	1	Mihalko	1	Petre	40	Vasilyan	2		
Dilo	1	İstoyço	1			Peyo	2	Velko	7		
Dimitri	3	İstoyo	1	Miko	8	Pırva	1	Velu	8		+16
Dimyan	1			Milaço	3	Pırvan	3			Toplam	1.223

Kaynak: BOA,NFS.d.,nr.,15481,1582,16014

2.3.Kıpti İsimleri

Kıptilerin ismi Osmanlı Devleti'ne ait kayıtlarda Kıpti, Kıptiyan, Çingene, Çingane, Çinganiyan terimleri şeklinde geçmektedir (Şerifgil, 1981, s. 127). Kıptiler de gayrimüslimler gibi cizye ödemiş; bir Kıpti Müslüman olunca da cizye ödemeye devam etmiştir (Altınöz, 2009, s. 230-231). Kıptilerin (Günümüzdeki adı Ciganin) isim verme geleneklerinde ilk olarak öne çıkan özellik çok fazla kullandıkları kısaltmalardır. Bunun en önemli nedeni nüfus defterlerine kulaktan nasıl duyulduysa öyle yazılmasıdır. Bu durum da isimlerin bu defterlere yanlış bir şekilde kayıt edilmesine sebebiyet vermiştir (Altınöz, 2009, s. 6-7).

Tablo 5: Kıpti İsimleri ve Kullanım Sıklıkları

İsim	Adet	İsim	Adet
Aço	1	Mako	2
Alço	1	Mano	1
Ali*	1	Mehmet*	1
Ayrabolu	1	Miladen	1
Ayto	1	Nayden	1
Daço	1	Nedelko	1
Damo	1	Nino	1

Demir	1	Osman*	9
Dimo	1	Peko	1
Goço	1	Petko	1
İbro	1	Selim*	1
Jivko	1	Tani	1
Kalo	1	Todor	2
Kalu	1	Veli	3
Kurto	4	Vulço	1
Toplam	46	Yovko	1

Kaynak:BOA,NFS.d.,nr., 15481

Temettü defterlerine göre Belgradcık'ta yaşayan Kıptiler 31 adet farklı isim kullanmıştır. Kıpti ahalinin kullanmayı en çok tercih ettiği isim 9 kişiyle Osman'dır. Ayrıca Kıptiler arasında 1 kişi Mehmet 1 kişi Selim,1 kişi Ali ve 3 kişi de Veli ismini kullanmıştır. Dolayısıyla 16 adet Müslüman hane reisi vardır. Bu Müslüman olduğu düşünülen hane reisleriyle ilgili bir diğer önemli durum isimlerinin sonunda Kıpti kelimesinin kullanımınıdır. Mesela Osman ismi *Osman Veled Kurto Kıpti* şeklinde yazılmıştır. Bu durum Müslüman isimli bu kişilerin Kıpti ahaliden ayrıldıklarını düşündürmektedir. Kıptiler arasında en çok kullanılan ilk üç isim sırasıyla Osman, Kurto ve Veli isimleridir.

Kıptiler isim koyarken geldikleri bölgeleri yaşatmak istemiş bu durumu adlarına da yansıtılmışlardır. Örneğin Tekirdağ Hayrabolu'dan geldiği tahmin edilen bir aile geçmişine sahip çıkmak isteyerek yeni doğan çocuklarına bu isim olarak tercih edilerek Kıpti taifesinin ve Balkan coğrafyasının konuşma dilinin bir yansıması olarak kendisine Ayrabolu ismi verilmiştir (Altınöz, 2009, s. 80).

Yukarıda belirtildiği üzere Kıpti isim verme geleneğinin en önemli özelliklerinden birisi kısaltma isimlerin kullanılmasıdır. Mesela Mako Manko'dan, Dako Yordan'dan ve Peko Petko'dan gelmektedir. Diğer yandan Batı kaynaklı araştırmalar Çingenelerin dini inanış yönünden Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında kaldıklarından bahseder. Bulgar ad verme geleneğinde Müslüman ismi olanlara *Türk Romanları* denilirken Hıristiyan ismi olanlara ise *Bulgar Romanları* denilmektedir (İlçev, 2012, s.136; Kovaçev, 1995, s. 327-33).

3. Sonuç

Belgradcık'a ait olan temettü Defterlerine göre bu bölgede Müslim, Gayrimüslim ve Kıptiler yaşamaktadır. Bu farklı cemaatlerden gelen hane reisleri defterlere kayıt edilirken hangi cemaatten geldikleri kelimelerle belirtilmiştir. Mesela Müslümanlar için *Bin* kelimesi, Gayrimüslimler için *Veled* ve *Zimmi* kelimeleri ve Kıpti taife için ise *Kıpti* ve *Veled* kelimeleri kullanılmıştır. Bu belgelerde kullanılan *bin* ve *veled* kelimelerinin anlamı *oğlu* manasındadır.

Müslümanlar arasında isim verme geleneğini yönlendiren temel etken dini inanışlar ve sosyal statü olmuştur. Müslüman Türklerin özellikle Balkan coğrafyasının fethiyle beraber başlayan süreçte Anadolu'dan Balkanlara göç edişleri neticesinde milli ve dini duygularını koruma istekleri isimlerine yansımıştır. İslam inancı ve Türklük duyguları isimlerde yaşatılmıştır. Bu nedenle olsa gerek ilerleyen süreçlerde Bulgaristan'daki Türk izleri silinmeye çalışıldığı dönemde ilk iş olarak Türklerin isimlerini değiştirme yoluna gidilerek bu isimler Hıristiyanlaştırılmaya çalışılacaktır. Bulgaristan'da yaşayan gerek Gayrimüslimler ve gerekse Kıptiler arasında da inancın ve geleneksel yapının isimlerde yaşatılmaya çalışılarak günümüze kadar geldiği görülmektedir.

Kaynakça

- ML.VRD.TMT.d., nr. 15480.
ML.VRD.TMT.d., nr. 15481.
ML.VRD.TMT.d., nr. 15482.
ML.VRD.TMT.d., nr. 15808.
ML.VRD.TMT.d., nr. 16014.
Altınöz, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*. Ankara, TTK.
Aras, Ö. (1988). *Ad Koyma (Tesmiye)*, DİA, Cilt. I, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Çağrı, M. (20009). *Sâlih*, DİA, Cilt. XXXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Develioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
Erol, A. (1999). *Adlarımız Şarkılarla Türkülerle ve Tarihi Örneklerle*. İstanbul, Turan Kültür Vakfı.
Gençosman, K. Z. (1975). *Türk İsimleri Sözlüğü*. İstanbul, Hür Yayınları.
Hacısalihioğlu, M. (2001-2008). *Südosteuropäische Ortsnamenskordanz Teil: Bulgarien, Deutsche Forschungsgemeinschaft*. Münih.
İliçev, S.(2012). *Bulgar Ad ve Soyadları Sözlüğü*. Sofya, Bulgar Bilimler Akademisi Yayınevi, (Stefan İlçev, Reçnik Na Liçnite İ Familnite İmena Na Bilgarite, Sofya, 2012).
Kabir, B. M. (1990). *A Guide to İslamic Names*. Saudi Arabia, Safa Press.
Köksal, Y. Ve Erkan, D. (2007). *Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi*. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
Köksal, O. (2006). *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugah Kasabası Şumnu*. Ankara, Araştırma Yayınları.
Kütükoğlu, M. (2007). *XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası*, İstanbul, Milenyum Yayınları.
Kovaçev, N. (1995). *İstatistiksel Etimolojik Kişi İsimleri Sözlüğü*, Veliko Tırnova, PİK Yayınevi. (Nikolay Kovaçev, Çestotno-Etimolojiçen Reçnik Na Liçnite İmena, PİK, Veliko Tırново, 1995).
Oğuz, M. K. (2013). *Temettuat Defterlerine Göre Lâpseki Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1844-1845)*, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. No:443501.
Ongun, B.Ç.(2016). *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Belgradcık'ın Sosyal ve Ekonomik Hayatı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. No:10126468
Selçuk, H. (2012). *Vidin'de Toplumsal Hayat:13 Numaralı Şer'iyye Sicillerine Göre (1698-1699)*, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 4(14).
Sert, S.(2011). *Temettuat Defterlerine Göre Edirne Şehri*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde. No:290082
Sümer, F.(1999). *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
Şahin, A. Ç.(2010). *5141 Numaralı Temettuat Defterine Göre Sakız Şehir Merkezinin Etnik ve İktisadi Özellikleri (1260)*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
Şerifgil, Enver M.(1981). *XVI. Yüzyılda Rumeli Eyaletindeki Çingeneler*. Türk Dünyası Araştırmaları, S. 15, İstanbul.
Yaşaroğlu, M. K.(2006). *Muharrem*, DİA, Cilt. XXXI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

<http://tdkterim.gov.tr> (Erişim tarihi: 23.04.2024)

META ZİNCİRLERİNDEN KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNE TARİHSEL BAKIŞ*

Neslihan BALCI VAROL¹

Öz

İlk olarak 1970'lerde meta zincirleri olarak ortaya çıkan zincir çalışmaları sonraki 40 yılda gelişerek ve değişerek uluslararası ticaret ve uluslararası üretim alanında önemli olmuştur. Zincir çalışmalarının tarihine bakıldığında genel kabul görmüş üç temel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birinci yaklaşım makro boyutta ve uzun dönemli tarihsel bir yaklaşım ile ele alan dünya sistemleri, ikinci yaklaşım, kurumsal sosyoloji ve karşılaştırmalı kalkınma alanında çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından geliştirilen Küresel Meta Zincirleri (KMZ) ve üçüncü yaklaşım, KMZ ile benzerlikleri bulunan ancak özellikle işlem maliyeti ekonomisi açısından önemli farklılıklar da gösteren Küresel Değer Zincirleri (KDZ) yaklaşımlarıdır. Bu çalışmada Meta Zincirleri kavramından 2000li yılların Küresel Değer Zincirleri kavramına kadar olan süreçteki kavramsal değişimi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Zincir Çalışmaları, Küresel Değer Zincirleri (KDZ), Küresel Meta Zincirleri (KMZ), Meta Zincirleri

JEL sınıflandırması : F02, F14, E23

A HISTORICAL PERSPECTIVE FROM COMMODITY CHAINS TO GLOBAL VALUE CHAINS

Abstract

Chain studies, which first emerged as Commodity Chains in the 1970s, have evolved and changed over the next 40 years, accumulating a significant literature in the field of international trade and international production. Looking at the history of chain studies, three main approaches have emerged and are generally accepted. The first approach is the world systems approach, which takes a macro and long-term historical approach; the second is the Global Commodity Chains (GCC) approach, which was developed in the context of institutional sociology and comparative development studies; and the last approach is the Global Value Chains (GVC) approach, which has similarities with GVCs but also shows significant differences, especially in terms of transaction cost economics. This paper discusses the conceptual evolution from Commodity Chains to the Global Value Chains of the 2000s.

Keywords: Chain Studies, Global Value Chains, Global Commodity Chains, Commodity Chains

JEL classification : F02, F14, E23

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Osman Küçükahmetoğlu danışmanlığında Neslihan Balcı Varol tarafından "Uluslararası Mal Ticaretinde Küresel Değer Zincirleri" başlığı ile tamamlanan Doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykoz Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, neslihanbaltivarol@beykoz.edu.tr, ORCID:0009-0007-2583-7594

1. Giriş

Küreselleşmenin etkisi ile uluslararası bir boyut kazanan üretim sonucunda tek bir ürünün üretilmesinde pek çok ülke yer almaktadır. Ülkelerin aynı ürünün üretilmesinde artarda yer alması ile aralarındaki bağımlılık da artmıştır. Üretimin ülkeler arasında bu denli ayrışmasına taşıma maliyetlerinin düşmesi, iletişim ve koordinasyon teknolojilerinin gelişimi gibi pek çok etken neden olmuştur. Pek çok çalışma bu durumun tarihsel süreç içerisinde gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Küreselleşme konusunda öncü çalışmaları bulunan Baldwin küreselleşmenin iki döneme ayrıldığını göstermektedir ve bu dönemleri ayrışma (unbundling) olarak adlandırmaktadır (Baldwin ve Martin, 1999). 19.yy. sonlarında ortaya çıkan taşıma maliyetlerindeki düşüş birinci ayrışma dönemini, 1960'larda başlayan iletişim ve koordinasyon maliyetlerindeki düşüş ise ikinci ayrışma dönemini başlatmıştır. Bu ayrışma dönemleri, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğinin artmasından kaynaklanan ücret seviyesi farklılığı ile birlikte teknoloji gelişimi sonucunda düşen iletişim ve taşıma maliyetleri üretimin aşamalarının ülkeler/kıtalar arasında ayrıştırılabilmesini çekici hale getirmiştir. Bu durum küresel ekonomin zaman içerisinde artarak küresel değer zincirleri etrafında yapılanmasına olanak sağlamıştır.

Küresel Değer Zincirleri çalışmaları 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan "meta zincirleri (commodity chain)" çalışmalarına dayanmaktadır. 1980'lere gelindiğinde ise üretimin parçalanmasından çok fazlaca söz edildiği görülmektedir. (Gereffi ve Korzeniewicz, 1994). Zincir Kavramı, pazarda yer alan tüm mal ve hizmetlerin tasarım aşamasından nihai tüketiciye sunulmak üzere pazara gelme aşamasına kadar geçirdikleri tüm süreçlerin detayını ve sırasını açıklamak için kullanılmakta olsa da her bir zincirin ayrıca kendi tarihsel geçmişi de bulunmaktadır Bununla birlikte her bir zincir teorik çerçevede bazı alanlara disiplinler yakınlıklar, kendine has özel vurgular , ampirik tartışmalar ve siyasal değerler taşımaktadır (Bair, 2009).

Zincir çalışmalarının tarihine bakıldığında üç temel yaklaşım ortaya çıkmış ve genel olarak kabul görmüştür. Birinci yaklaşım makro boyutta ve uzun dönemli tarihsel bir yaklaşım ile ele alan dünya sistemleri, ikinci yaklaşım kurumsal sosyoloji ve kalkınma çalışmaları yapan Gary Gereffi ve diğer pek çok araştırmacının çalışmaları sonucunda ortaya çıkan ve gelişen Küresel Meta Zincirleri (KMZ) ve üçüncü yaklaşım, KMZ ile benzerlikleri bulunan ancak özellikle işlem maliyeti ekonomisi açısından önemli farklılıklar da gösteren Küresel Değer Zincirleri (KDZ) yaklaşımlarıdır (Bair, 2009).

Zincir çalışmaları “Tedarik Zincirleri”, “Küresel Meta Zincirleri”, “Küresel Değer Zincirleri”, “Fransız Filiere” yaklaşımı, “Gıda Sistemleri” ...vb. olarak farklı isimlerle ortaya çıkmışlardır. Tüm bu çalışmaların ortak noktası üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar var olan tüm süreci birbirine bağlayan zincirlere vurgu yaparak vaka incelemeleri ile süreci açıklıyor olmasıdır. Ancak tüm bu benzer süreç açıklamalarının yanı sıra her bir zincir çalışmasının kökenlerinin farklı olmasının yanı sıra düzenleme teorisi, işlem maliyeti ekonomisi, performatif teoriler, aktör ağ teorisi vb. konularda birbirlerinden epeyce farklı çerçevelerde yararlanmaktadırlar (Newman, 2015).

Zincirler konusunda yapılan tüm bu çalışmaların amacı zincir yapılarını ortaya koymanın yanı sıra güncel kapitalist sistemi politik ekonomisi ile de birlikte anlamaya çalışmaktadır (Newman, 2015).

2. Dünya Sistemleri Teorisi Çerçevesinde Meta Zincirleri

Meta Zinciri çalışmalarının entelektüel köklerinin dayanağı, 1970li yıllarda gerçekleştirilen küresel kapitalizm bağlamında kurumsalcı ve dünya-tarihsel yapısalcı analizlerdir. Bu analizler bağımlılık teorisi ile de yakın ilişkilidirler. Bağımlılık teorisi bağlamında gerçekleştirilen ilk Meta Zincirleri çalışmalarına Frank tarafından 1969 yılında Latin Amerika ülkeleri ile ilgili yapılmış “Latin America: Underdevelopment or Revolution” (Frank, 1969), Furtado’nun 1970 yılında yayınlanmış olan “Economic Development of Latin America” (Furtado, 1970) ve Cardoso ve Faletto’nun 1979 yılında yayınlanmış olan “Dependency and Development in Latin America” (Cardoso ve Faletto, 1979) kitapları örnek olarak verilebilir (Neilson, 2014). Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen üretimlerle ilgili olan tüm bu çalışmalar bu ülkelerde gerçekleşen üretimin ve pazarın uluslararası hegemon güçler tarafından kontrol edilmesini ele almaktadır. Frank’in 1969 yılında yapmış olduğu çalışmasında, kapitalist sistemin doğası gereği küresel olarak yayılmasının sonucunda az gelişmiş ülkelerde beliren sanayiden daha çok ticari kapitalizmin ortaya çıkarttığı eşitsiz gelişme ve tekelci yapı ortaya konmuştur. Ayrıca bu ülkelerde, ekonomik gelişme ve küresel değişimle ilgili çalışmalara eskiye göre daha çok önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Frank, 1969).

Gary Gereffi tarafından 1983 yılında gerçekleştirilen Latin Amerika ilaç sektörü ile ilgili çalışmalarda da bağımlılık teorisinin izleri görülmektedir (Gereffi, 1983). Ancak, “meta zincirleri” kavramı bu çalışmalardan daha önce Hopkins ve Wallerstein’in 1977 yılında yazdıkları makalelerinde ortaya konmuştur. Yazarlar, bu çalışmalarında, modern dünya sistemleri çerçevesinde öne sürdükleri hipotezlerinde; ekonomik ve politik çerçevede

gösterdikleri tezatlıklar doğrultusunda meta zincirleri kavramına giriş yapmışlardır ve küresel ekonomide yer alan nihai mal ve hizmetlerin üretilmesini gerçekleştiren aktör ve aktiviteler arasındaki ilişkilerin meta zinciri kavramı üzerinden açıklanmasını gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar sonu nihai bir ürün üretmek olan bu süreçleri zincirden daha çok işçilik ve üretim süreçlerinin ağırları olarak adlandırmışlardır. Bu çalışmada, sadece hammadde değil işgücünün de üretim sürecinin kritik bir girdisi olarak ele alınması dikkat çekicidir. Örneğin, konumuz nihai tüketim malzemesi bir giyim ürünü olduğunda; bu ürünün zinciri mutlaka kullanılan kumaşın ve ipliğin imalatını, pamuğun yetiştirilmesini ve bu üretim faaliyetlerinde kullanılmış olan tüm emek güçlerini de içermek durumunda olacaktır. Wallerstein ve Hopkins ayrıca meta zincirlerinin hemen hemen tamamının öncelikli özelliğinin sınırları geçmeleri olduğunu vurgulamışlardır (Hopkins ve Wallerstein, 1977). Dünya sistemleri yaklaşımında, üretimin ülkelerin sınırlarını aşan uzun zincirler sonucunda gerçekleştirildiği ve bu durumun merkezi Avrupa olan kapitalist dünya ekonomisi içinde 16.yy'dan bu yana bu doğrultuda olduğunu savunan görüş en önemlisidir. (sine qua non) (Wallerstein, 2009, Bair 2005).

Devletlerin almış oldukları birtakım kararlar ve müdahaleler Meta Zincirlerinin yapılarını doğrudan etkilemektedirler. Ülkeler sınırlarından nelerin hangi miktarlarda geçebileceğinin kontrolünü ellerinde bulundurmaktadırlar. Sınırlarından tüm geçişlerle ilgili (insan, ürün ya da sermaye) kısıtlamalar koymaya ya da serbest politikalar uygulamaya, ülkeler kendileri karar vermektedirler. Ancak, kapitalist dünya sisteminde gücü elinde bulunduran ülkeler, kendi ülkeleri ve ülkelerindeki üreticiler lehine şartların oluşmasına yönelik kararların alınması için diğer ülkelere baskı yapabilirler. Bu durum ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile Güney ülkeleri arasındaki durumda görülmektedir. ABD'li ve Avrupalı ülkeler, tarım ürünleri ve tekstil gibi Güney ülkelerinin karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunduğu ürünlerde korumacı politikalar izlemeye devam ederken, kendi lehlerine olan tüm ürünler için Güney ülkelerinin sınırlarını tamamen açmalarını istemektedirler (Wallerstein, 2009).

Meta zincirlerinin yapılarını etkileyen faktörlerden bir diğeri de üreticilerin fiyat politikalarıdır. Nihai pazarda oluşan fiyat rekabeti birtakım üreticiler açısından zaman içinde işin tamamen kaybedilmesi veya yarı tekelleşme durumlarını ortaya çıkartabilmektedir. Diğer tarafta alıcıların tercihleri de bu yapıları etkilemektedir. Alıcılar/tüketiciler için her zaman fiyat öncelikli tercih nedeni olmayabilir. Kısa dönemde elde edecekleri avantaj yerine orta vadede elde edecekleri avantajları tercih edebilirler, ürün güvenilirliği ve sempatisi gibi subjektif kriterlere göre hareket edebilirler ya da kimi durumda ekonomik olarak rasyonel karar vermeyebilirler. Son olarak üreticilerden gelen baskı ve lobi faaliyetleri de bu yapılar için

belirleyici olmaktadır. Etki gücü daha fazla olan üreticiler sınırların daha serbest olmasını desteklerler ve güçlerini devletleri politik olarak bu doğrultuda etkilemek için kullanmaya meyillidirler. Etki güçleri nispeten az olan üreticiler ise serbest politikalar yerine korumacı politikalar uygulanmasını istemektedirler (Wallerstein, 2009).

Dünya sistemleri görüşünde küresel kapitalist ekonomi içerisinde uluslararası üretimle bütünleşen merkezi güçler ile jeopolitik organizasyonlarını kendileri yapan ulus devletlerin aralarında var olan ikilem ortaya konmaktadır. Konu ile ilgili sosyal bilimler yazınının çoğunlukla ulus devlet boyutunda kalması sonucu ve verilerin ülke bazında olması nedeni ile yapılan politik ya da ekonomik analizler tüm süreci ortaya koyamamaktadır. Bu durum da dünya sistemleri araştırmacıları için sürecin tamamının bir bütün olarak ele alınabilmesi açısından ciddi problem oluşturmaktadır. Wallerstein, politik ekonomi araştırmacılarının meta zincirleri ile ilgili araştırmalarını fizik araştırmacılarının insan vücudu çalışmalarına benzetmektedir: *“politik ekonomistler için meta zincirlerini çalışmak fizikçilerin insan vücudunun hareketlerini çeşitli testler aracılığı ile incelemeleri gibidir. Ne yapılırsa yapılsın doğrudan görülemeyecek bir toplam olgu, dolaylı ve eksik bir şekilde ölçülmeye çalışılmaktadır.”* (Wallerstein, 2009, 83-89). Diğer tarafta, uluslararası işgücü bölüşümü haritalamasına ve analizine imkân sağlaması nedeni ile de meta zincirleri çalışmaları küresel kapitalizmin uygulama çalışmaları açısından faydalı olmaktadır (Bair, 2005).

3. Küresel Meta Zinciri Araştırmacılarının Görüşleri

Meta zincirleri kavramının küresel kapitalist üretim yapısında uluslararası iş bölümünün açıklanmasında işlevsel bir yapı olduğu konusunda küresel meta zincirleri (KMZ) araştırmacıları dünya sistemleri araştırmacıları ile hem fikir (Bair, 2005) olmalarının yanı sıra onların görüşlerini de kapsayarak meta zincirleri teorisine farklı vurguları ve görüş açılarını da ekleyerek daha kapsamlı bir analiz çerçevesi oluşturmuşlardır.

KMZ araştırmacıları, daha serbest ve dışa açık sanayileşme politika uygulamak yerine devlet müdahalesini ve ithal ikameci sanayileşmeyi öngören dünya sistemleri yaklaşımına karşın gelişme stratejilerini daha karmaşık ve koşullu olarak ele almaktadır. Ayrıca, yarı çevre ülkelerinin meta zincirlerden daha fazla fayda elde edebilmek ve küresel ekonomideki yerlerini yükseltmeleri için zincir kapsamında karlılığı daha yüksek olan bölümlere geçmenin yolunu aramak zorunda olduklarını belirtmektedirler (Gereffi, 1989).

Dünya Sistemleri okulu, uzun dönemli tarihsel ve bütünsel analizi benimserken, KMZ çerçevesi küresel sanayilerde var olan dinamikleri incelemek üzere ağ temelli organizasyon yaklaşımını benimsemektedir (Bair, 2005).

Ulusal kalkınma ilgisi ve analitik bakış açısı da KMZ ve dünya sistemleri yaklaşımı arasındaki bir diğer belirgin farklılıktır. Dünya sistemleri teorisi, meta zincirleri analizlerinin kapitalist dünya ekonomisinin bütünsel olarak ele alınmasında önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dünya sistemleri görüşüne göre ülkelerin toplu olarak kalkınması mümkün değilken, sadece ağ içerisindeki öncü olan belli başlı firmaların kalkınması söz konusu olmaktadır. Ancak, zincir kurulumunun açıklanması dünya sistemi içerisinde sermayenin belli noktalarda birikmesinin aydınlatılması açısından da açıklayıcı olmaktadır. Dünya sistemlerinin zincir araştırmaları çalışmalarındaki diğer amaçlarından biri de zincir içerisinde artı değer hesaplama yollarını geliştirmek ve bu artı değer zincirin bütünü oluştururan linkler arası dağılımını bulmaktır (Bair, 2005).

KMZ araştırmacıları, tüm bu zincirleri küresel sanayilerdeki üretici, tedarikçi ve taşeron firmalardan oluşan ağlar olarak değerlendirmektedirler ve küreselleşmenin artan entegre üretim sistemleri ile daha net açıklanabileceği görüşü ön plandadır. KMZ araştırmacıları çalışmalarında bu kapsam doğrultusunda, otomotiv, tekstil ve teknoloji vb. ürünlerinin günümüz küresel ekonomisi içinde ne şekilde üretildiklerinin analizini gerçekleştirmektedir (Bair, 2005).

KMZ ile ilgili literatür çalışmalarının öncüsü olan “Commodity Chains and Global Capitalism” ortaya koymuş olduğu amaçlar ve sonuçlar ile diğer çalışmalara öncülük etmiştir. Gereffi ve Korzeniewicz tarafından yazılan kitabın amacı; küreselleşme ile birlikte dünya ekonomisinde görülen üretim ve ihracat kapasite değişimlerinin geleneksel karşılaştırmalı sosyoloji perspektifi ile açıklanamayacağını ve ayrıca sosyolojik ve ekonomik olarak yeni bir durumu, KMZ kapsamında teorik bir temele dayandırmaktır. Kitap nihayetinde rekabet çalışmalarında yer alan gelişmenin teorik kavramının tekrar değerlendirilmesini sağlamaktadır (Gereffi ve Korzeniewicz, 1994). Gelişme ve sanayileşme arasındaki pozitif ilişkiyi gelişme sosyolojisi çalışmaları da ortaya koymaktadır. Sermaye birikiminin, sanayileşmenin artışı ve gelişimi ile devlet politikalarının gelişmede etkili oldukları modernizasyon ve bağımlılık araştırmacıları tarafından da belirtilmektedir. Diğer tarafta, tüm bu önermelerin tartışmaya açık olduğunu ve küresel ekonomide var olan zenginlik bölüşümü ile alakalı çalışmaların yanı sıra sanayileşme ve gelişmenin farklı ele alınması gerektiğini söyleyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu

kapsamda dikkat çekici çalışmalardan biri 1986 yılında Arrighi ve Drangel tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada yazarlar, 1938'den 1980'lere kadar olan süreçte merkez, çevre ve yarı çevre ülkelerden örnekler ile sanayileşme ve ekonomik gelişme arasında başlangıçta pozitif korelasyon olsa da bunun zaman içerisinde negatif korelasyona dönüşebildiğini göstermişlerdir (Arrighi ve Drangel, 1986).

Küresel meta zincirleri çalışmaları küresel zenginlik oluşumunu ve bölüşümünü sadece sanayileşmenin sonucu olarak değil, pek çok boyutu olan ve pek çok aşaması olan faaliyet süreçleri olarak ele almaktadır. Bu çerçevede, KMZ yaklaşımı ile dünya sisteminde ortaya çıkmış olan yeni politik ekonominin tüm süreçlerinin sistematik analizi için gerekli olan teori ve metodoloji temeli oluşturulmaktadır.

KMZ literatürü kapsamına katkısı olan başlıca araştırmacıların görüşlerine baktığımızda; Hopkins ve Wallerstein meta zincirleri çalışmalarının en önemli faydasının süreçlere vurgu yapılması olduğunu belirtmişlerdir. Meta Zincirleri içinde var olan süreçlerin ve tüm yapıyı oluşturan bölümlerin ağlar içerisinde birbirine bağlantılı olan kutular ya da boğumlar olarak gösterilir. Art arda olan her boğumun girdilerinin, işgücünün, taşımanın, dağıtımın, tüketimin edinimi ve organizasyonunu da içerdiğini öne sürmektedirler. Diğer tarafta, merkezde yer alan kurum ve devletlerin küresel ekonomideki çevre ülkelere transfer ettikleri inovasyon rekabet baskısı yaratırken, kendilerinin rekabet üstünlüğü elde etmelerine olanak sağladığını dile getirmişlerdir. Ayrıca rekabet ve inovasyon kavramlarının, monopoli ile rekabetin meta zincirlerinde yer alan boğumlarda zenginlik dağılımının anlaşılması için anahtar kavramlar olduklarını belirtmektedirler (Hopkins ve Wallerstein, 1977). Özveren ve Pelizzon'un çalışmalarında Hopkins ve Wallerstein'in önermesini destekleyecek örnekler sunmuşlardır. Özveren tarafından gemi inşa sektöründe işgücü, kurumlar ve devletleri birbirine bağlayan ağların rekabetin şekillenmesinde oynadıkları önemi Hollanda tersaneleri örneği üzerinden açıklamıştır. Buralarda uygulanan düşük maliyet sayesinde elde ettikleri rekabet üstünlüğü örnek gösterilerek açıklanmıştır (Özveren, 1994). Pelizzon da inovasyonun üretim sürecindeki önemini yanı sıra tüketiminin de merkez ve çevre dağılımını örnekleyerek açıklamıştır (Pelizzon, 1994). Merkez ve çevre ülkelerde yer alan boğumlar arası farklılıklar çeşitli araştırmacılar tarafından özellikle süreç farklılığından daha çok üretilen ürünler arasındaki değer farklılığına vurgu yaparak açıklanmıştır (Appelbaum vd., 1994).

Schoenberger, rekabet, zaman ve mekânın birbirleri ile yakın ilişkili olduğunu belirterek 20.yy'a odaklanmıştır. Zaman kavramının da pazarda yer alan firmaların rekabet stratejilerinin

bir parçası olduğunu ve standartlar çerçevesinde gerçekleştirilen toplu üretimin sıra dışı ve geniş mekânsal iş bölümünün gerçekleşmesine imkan sağladığını belirtirken, araştırma-geliştirme süreçlerinin fiili üretim sürecinden tamamen ayrıldığını göstermektedir. Ayrıca, küresel iş bölümünü tanımlayan bu yeni sistem giderek daha fazla organize olmuş pazarlar ve günümüz dünyasından artan tüketim nedeni ile mekânsal olarak esnekliğini artırmak zorunda olduğu ortaya konmuştur (Schoenberger, 1994).

Chen, HongKong ve Tayvan firmalarının Çin'deki yatırımlarının yapısını incelediği çalışmada bu yapıların daha önceden var olan bağlarla şekillenmiş olduğunu belirterek özel firmaların rekabet kalıplarını analiz etmiştir. Bu çalışması ile meta zinciri yapılarını etkileyen etnik yapının rolü gibi pek çok farklı değişkenin de bulunduğunu ortaya koymuştur. Bunların yanı sıra devletlerin kararlarının ve uygulamalarının da meta zincirlerindeki firmaların organizasyonlarının şekillenmesindeki önemine vurgu yaparak KMZ'lerini makro ve mikro boyutta incelemiştir (Chen, 1994).

Rabach ve Kim, ekonomik küreselleşme çalışmalarının çoğu zaman analizlerinde yer vermedikleri "hizmetler" konusunu ele alarak meta zincirleri boğumlarının birbirlerine bağlanmasında hizmetlerin rolünün ne kadar önemli olduğunu altını çizmişlerdir. Hizmetler farklı ülkelerde gerçekleştirilen üretim süreçlerini birbirlerine bağlamaları ve koordine etmeleri açısından KMZ için çok önemli olmaktadır. Hizmetler, neyin (tasarım, araştırma geliştirme...vb.), ne şekilde üretileceğini (teknoloji seçimleri, üretim organizasyonları...vb.), mekân koordinasyonunu, kolaylaştırıcı faaliyetleri (sigorta, finans...vb.) ve malların dağıtımını biçimlendirirler. Hizmetler, ayrıca, bilgi organizasyonu ile birlikte bilginin etrafındaki kontrol sürecini de kapsamaktadır (Rabach ve Kim, 1994).

William Friedland, teknolojik değişimlerin ABD tarım sektörünün organizasyonlarına etkisini incelediği çalışmasını "meta sistemleri analizi" olarak adlandırmıştır (Friedland, 1984). Friedland çalışmada Wallerstein görüşüne yer vermeyerek "gıda ve tarım alanında ortaya çıkan yeni politik ekonomi yaklaşımı"ni benimserken, Jackson, Ward ve Russell gıda ve tarım alanında dünya sistemleri ve meta zincirleri ekseninde çalışmalar yapmışlardır (Jackson, Ward ve Russell, 2006). Ben Fine (2002) "tedarik sistemleri" çerçevesinde gıda ve tarım alanında bir diğer çalışmayı gerçekleştirmiştir. Fine, tarımın yeni politik ekonomisinin aksine üretimden başlamayarak, meta zinciri analizindeki üretimsel zorluğu önlemeye yönelik olarak tüketim ile üretim arasında var olan ilişkilere daha bütünleşik bir yaklaşım sunmuştur (Fine, 2002).

Küresel meta zincirleri kapsamında ele alınan tüm çalışmalara üç çerçevede bakılabilir; metodoloji, teori ve politika. İlk yaklaşım; küresel sanayilerle ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar, ekonomik küreselleşmenin kayda değer bir unsuru olurken mekânsal olarak dağınık, organizasyon açısından da karmaşık olan üretim ağlarının haritalanması ve analiz edilmesine olanak sağlaması açısından KMZ çerçevesinin gelişmesi ve uygulanması metodolojik bir gelişmedir. İkinci olarak, KMZ çalışmalarının teorik katkısı, dünya ekonomisinin anlaşılması ve küresel endüstrilerde gücün işleme mekanizmasının anlaşılmasını sağlamasıdır. Bu bağlamda Gereffi çalışmalarında meta zincirleri analizini dört boyutta ele almaktadır: ilk olarak “girdi çıktı yapısı”, ikincisi “coğrafi kapsam/bölgecilik”, üçüncüsü “yönetim yapısı” ve son olarak “kurumsal bağlam”. Küresel meta zincirleri kapsamında ele alınan üçüncü yaklaşım çerçevesi olarak KMZ’nin politik çıkarımları ele alınmaktadır (Bair, 2005).

KMZ araştırmaları metodolojik olarak öncelikle, belli ürünlerin ve hizmetlerin üretim ve dağıtımında var olan aktörlerin ortaya konması ve bunlar arasındaki ilişki türlerini haritalandırmayı belirleyerek küresel sanayilerin organize yapılarını anlamaya çalışmaktadırlar. Gerçekleştirilen bu metodolojik çalışmaların ana amacı meta zincirleri boyunca ortaya çıkan değerlerin nerede, nasıl ve kim tarafından üretildiğinin ve dağıtımının yapıldığının ortaya konulmasıdır. Bu analizle öncelikli olarak incelenen sektördeki lider/öncü firmalara dikkat çekilmek istenmektedir. Zincirlerin lider firmaları, öteki firmalar üzerinde yükseltici ya da geliştirici etkilere sahip olabildikleri için “zincir merkezi/yöneticisi” (chain driver) adı ile de adlandırılmaktadırlar. KMZ yaklaşımındaki bir diğer önemli hipotez de gelişmenin sektördeki önemli lider firmalarla bağlantılı olmasına dayandırılmasıdır (Bair, 2005).

KMZ çalışmalarının teori içeriğine bakıldığında Gereffi’nin ortaya koyduğu teorik çerçeve öncü olmaktadır. Gereffi KMZ’lerin teorik çerçevesini dört boyutta ana hatları ile açıklamaktadır. İlk olarak, üretim sürecindeki girdi-çıkıtı yapıları incelenmektedir. Böylece hammaddeden nihai ürüne kadara gerçekleşen işlemler tanımlanmaktadır. İkinci sırada, coğrafi kapsam ortaya konmaktadır. Tek bir ürün üretiminde yer alan farklı ülkeler/bölgeler belirlenerek coğrafi değerlendirme yapılır. Üçüncü olarak, yönetsel yapı zincirlerin kontrol edilme şekillerini anlamak üzere incelenmektedir. Nihai inceleme de sektörel zincirlerin entegrasyonun gerçekleştiği kurumsal bağlamda yapılmaktadır (Gereffi ve Fernandez-Stark 4). Tüm bu çalışmalar içinde öne çıkan yönetim yapısının incelenmesi Gereffi ve bu sistemi kullanan çeşitli araştırmacılarca da ele alınmıştır (Sturgeon, 2009).

Ticaret tüm dünyada liberalleşme eğilimine girmesi ile devletlerin tarife ve yerel girdi kurallarının gibi ticaret kısıtlayıcı uygulamaları kısıtlanmıştır. Ticaretin serbestleşmesi ile birlikte ticaret artışı sağlanmıştır ancak bu tek başına mal ve hizmetlerin miktar ve teknolojik olarak sınır ötesi akımları ve dolayısı ile sanayi yeterlilikleri için imkân yaratmaya yetmeyecektir. Tüm bunlar için gelişmiş ülke firmalarının gelişmekte olan ülkelere yeterlilik kazandırmaya yönelik daha yoğun çalışma yapmaları gerekmektedir. Bu firmalar pazar arama baskıları ile küresel ekonomide çeşitli sanayi kaynaklarını kontrol etmekte ve yönetmektedirler. Gereffi de KMZ teorisini yeniden ele alırken firma stratejilerine ve faaliyetlerine odaklanmıştır. (Sturgeon, 2009).

Gereffi, çalışmalarında KMZ üretici merkezli (producer driven) ve tüketici merkezli (buyer driven) zincirlerin denetimi olarak da ayırmaktadır. Otomotiv, uçak teknolojisi ya da bilgisayar gibi sermaye ve teknoloji yoğun sektörler üretici merkezli olurken, tekstil gibi emek yoğun sektörler alıcı merkezli olmaktadır. Emek yoğun sektörlerde hakim olan alıcı merkezli zincirler küresel satın almada yeni modeller olurken çoğunlukla perakende ve marka pazarlamacıları üretim üzerinde kontrole sahiptirler. Bu durum çok uluslu firmaların doğrudan sahipliğine dayalı olan eski yapıya göre çok daha esnek bir yapı ortaya çıkartmıştır. Bu yapının doğru değerlendirilebilmesi için firma yapılarının, özellikle lider firmanın rolünün, çok daha iyi anlaşılması gerekmektedir (Mayer ve Gereffi, 2010).

Gereffi çalışmalarının üretici merkezli/alıcı merkezli zincir yapı üzerinde yapmış olsa da zincirlerin neden bu şekilde bir ayırmda olduğu ile ilgili bu sorudan bağımsız olarak ampirik kanıtlar üzerinde çalışmıştır. Sektörün sermaye yoğunluğu seviyesi firmaların yönetim yapılarını da etkilemektedir. Tekstil ve tüketici ürünleri sektörleri gibi alıcı merkezli KMZ'lerinde çoğunlukla üretim bilgisi ve deneyim yenilik getirmektedir. Ayrıca emek yoğun olan bu sektörlerde lider firma açısından dış kaynak kullanımı daha kolay olmaktadır. Sermaye yoğun olan üretici merkezli zincirlerde ana yeterlilikler teknoloji ve üretim uzmanlıklarıdır ve bunların merkezde geliştirilip konuşlandırılması veya ilişkilerinin rakiplerle paylaşımı engelleyecek yakınlık ve bağlılık ilişkilerinin olduğu tedarikçilerde bulunması gerekmektedir (Sturgeon, 2009).

Sonuç olarak, teknoloji ve sınır geçiş engellerine dayandırılmış tüketici/üretici merkezli KMZ tipolojisi statik olarak konumlandırılmış olsa da teknolojide gerçekleşen değişimleri ve firmaların ve endüstrilerin öğrenme değişkenlikleri sebebiyle de dinamik yapılarıdır. Dinamik bakış açısı ile analiz edilen zincir yönetiminde iki durum ortaya çıkmaktadır: ilk olarak, dikey

uzmanlaşmaya dayalı üretici merkezli olmaktan daha çok farklı endüstrilere kayma meydana gelmiştir, ikinci olarak da diğer tarafta saha incelemeleri tüm ağ çeşitlerini alıcı merkezli tip açıklayamamaktadır (Sturgeon, 2009).

4. Küresel Meta Zincirlerinden Küresel Değer Zincirlerine

2000'lere gelindiğinde literatürde meta zincirlerinden değer zincirlerine terminoloji değişimi başlamıştır. Bu değişimin “değer zinciri” terminolojisinin kalkınma ajanslarınca benimsenmesinde kayda değer etkisi olmuştur. Bu terminoloji değişimi Sussex'deki Kalkınma Çalışmaları Enstitüsündeki akademisyenlere atfedilirken (Hess ve Coe, 2006) Bair söz konusu değişimin basit bir terminoloji değişiminden çok daha fazlası olduğunu ortaya koymaktadır. Bair'e göre değer zinciri kavramı dünya sistemleri teorisi kapsamında daha derin bir kavramsal dönüşümü yansıtmaktadır. Diğer tarafta, meta zincirlerinden değer zincirlerine geçen terminoloji değişikliği konuya eğilim gösterenlerin ilgisini daha fazla çekmek üzere stratejik de bir dönüşümdür. 2000 yılında İtalya'nın Bellagio kentinde gerçekleştirilen workshopta ortaya çıkan “kalkınma için değer zincirleri” kavramı “meta”dan “değer”e geçişle ilgili dönüm noktası kabul edilebilir. Rockefeller Foundation tarafından desteklenen çalışma grubu çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan makaleler IDS bülteninin özel bir baskısı ile yayınlanmışlar. Bellagio'da gerçekleşen workshop katılımcıları Michale Porter'ın öncüsü olduğu Değer Zinciri kavramı ile bağlantı kurarak büyük bir ürün setleri için “Değer Zincirleri” kavramının kullanılmasını daha uygun bulmuşlardır (Neilson, 2014).

Porter'ın değer zincirleri ile ilgili çalışmalarına bakıldığında işletme literatüründeki karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin firmalar bazında uygulanması üzerine bilinen bir teorinin uygulamaları görülmektedir. Bu çalışmalarda değer zincirlerinin firmaların rekabet güçlerinin analizinde deneysel araç olarak kullanılmasıyla firmaların bu rekabet üstünlüğünü nasıl elde ettikleri ve muhafaza ettikleri incelenmektedir. Porter'ın değer zinciri analizinde firmalar stratejik faaliyetlerine ayrıştırılarak maliyet davranışları ve mevcutta olan ve potansiyeli olan farklılaşma kaynakları anlaşılmasına çalışılır (Porter, 1998). Firmaların stratejik çalışmalarında etkili bir araç haline gelen Porter'ın firma merkezli değer zinciri çalışmaları, diğer tarafta kalkınma araştırmacılarının da büyük ölçüde dikkati çekmiştir (Neilson, 2014).

Porter tarafından da açıkladığı gibi değer zincirinin en basit tanımı “*Ürünün tasarım aşamasından, son kullanımına hatta sonrası hizmetlere kadar uzanan süreçte, üretici kurumlar ve tüm çalışanları tarafından sağlanmış olan her türlü işlem, operasyon ve faaliyet sürecinin tamamı*” şeklinde yapılabilir. Porter'ın değer zinciri yapısında her bir aşama arasındaki bağ

tanımlanmamıştır. Ayrıca değer zincirleri Porter'ın gösterdiği gibi bir doğru üzerinde giden ardışık süreçler değildir (Brown vd., 2013) ve de tüm bu faaliyetler günümüz üretim yapısında çoğunlukla tek bir firmada gerçekleşmemenin ötesinde tek bir ülkede gerçekleşmemektedir. Zaman içerisinde bu yapı giderek daha fazla ülkeler arasında dağıldıkça değer zincirleri artık “küresel” olarak tanımlanmaktadır (De Backer ve Miroudot, 2013). Tüm bu gelişmeler ve analizler sonucunda “Küresel Değer Zinciri” kavramı ortaya çıkmaktadır.

KDZ ve KMZ yaklaşımları birbirleri ile yakın iki kavram olsa da politika müdahaleleri ile KDZ'lerde ortaya konan seviye yükseltme “upgrading” kavramı odak noktası olmaktadır. Firmaların KDZ'ler içerisinde düşük katma değerli faaliyetlerden daha yüksek katma değerli faaliyetlere geçiş yapmaları seviye yükseltme olarak tanımlanmaktadır. Yerel firmaların KDZ'lerdeki yerlerinin yükseltilmesine olanak sağlamak için bazı politika müdahaleleri gerçekleştirilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü vb. uluslararası kurumlar gibi ulus devletler de ilgilerini KDZ çerçevesine yönlendirerek KDZ'lere katılım için ne gibi yeteneklere, yetkinliklere ve destekleyici hizmetlere ulaşabileceklerini araştırmaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin firmalarının, sanayilerinin ve toplumlarının KDZ'lere katılımı yükselmeleri için gerekli olan potansiyellerinin de analizi yapılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin tüm ekonomik aktörleri açısından değer zinciri çalışmaları zincir inşası ile yeni gelenler için öngörüler içermesi nedeni ile çok önemlidir (Bair, 2005). Burada Çin'in uluslararası ticaretteki yerine örnek olarak değinilebilir. Mesela daha katma değer içeren kısımları üretebilir hale gelmesi ve bu metodolojinin bunu nasıl analiz ettiği. Başka bir örnek olarak da gelişmiş ülkelerin daha fazla değer içeren faaliyetlere odaklanması (dizayn vs.) verilebilir.

Kısaca, KMZ'den KDZ'ye değişim yalnızca bir terminoloji değişimi değildir. Değer kelimesiyle zincir metaforu ile uyumlu olarak “katma değer” kavramına ve de ekonomik kalkınmaya destek olarak gerçekleştirilen makine yatırımı ile artan insan çabasına vurguyu ortaya koyan bir kavram oluşturulmuştur (Sturgeon, 2009).

5. Sonuç

1977 yılında dünya sistemleri teorisinin öncüleri olan Hopkins ve Wallerstein tarafından ilk defa kullanılan Meta Zinciri kavramı, 40 yıllık süreçte küreselleşmenin artışı ile beraber değişimler geçirmiş ve farklı disiplinlerden pek çok araştırmacının çalışmalarda, Küresel Değer Zincirleri kavramı ile odak noktası haline gelmiştir. 1980 sonrası özellikle gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci ve devlet merkezli sanayileşmeden vazgeçilerek ihracata dayalı

büyümenin önem kazanması ile birlikte, bu ülkeler politika yönelimlerinde, gelişmeden küreselleşmeye doğru eğilimleri artmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bu durum küresel pazar lider firmalarının ve politika yapıcılarının uluslararası ticaret ve üretim ağlarına verdikleri önemi arttırmıştır (Bair, 2005).

Küreselleşmenin artışı ile birlikte zincir çalışmaları bu olgunun kavramsal analizinde araştırmacılar tarafından daha çok tercih edilmeye başlansa da bu aynı zamanda konunun zorluklarının da fark edilmesini sağlamıştır. Bu zorlukların başında teorik bir çerçevenin oluşturulamaması, verimli bir veri tabanının oluşturulmasındaki zorluklar ve konunun ampirik çalışma için uygun olmaması gelmektedir. Literatürde var olan zincir çalışmaları bir zinciri meydana getiren unsurların tanımlanmasını, zincirleri etkileyen unsurları, süreç içinde geçirdikleri değişimleri, yönetim ve yönetişim şekillerini ve etkilerini uygulamada ve teorik olarak açıklamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda zincir çalışmalarının tamamı mal ve hizmetlerin fikir aşamasından pazara gelene kadar tüm süreçleri açıklamak üzere ortaya çıkmış olsa da her bir zincir çalışması tarihsel olarak, teori ve disiplin bağları boyutunda, maddi vurguları ve siyasi değerleri olarak farklılık göstermektedir.

Ekonomik küreselleşme ile ilgili çalışma yapan pek çok araştırmacı küresel sanayilerin ve bu üretim ağlarının çalışma yöntemleri ile ilgili pek çok araştırma ortaya koymuşlardır: “Uluslararası Üretim Ağları” (Borras vd., 2000), “Küresel Üretim Ağları” (Ernst, 2002, Henderson vd., 2002), “Küresel Üretim Sistemleri” (Milberg, 2004) ve “Fransız Filiere”. Tüm bu ağların yapılarının açıklanabilmesi ve konunun uzmanları tarafından karşılıklı istişarede bulunulması amacıyla, 2000 yılında İtalya’nın Bellagio şehrinde bir çalışma grubu toplantısı yapılmıştır. Bu toplantı sonucunda konu ile ilgili çalışma yapan tüm araştırmacılar “Küresel Değer Zinciri Analizi”nde mutabık kalarak ortak terminoloji kullanılmasına karar vermişler ve “Değer Zincirlerinin Değeri: Küreselleşme Kazanımlarının Yayılması” (The Value of Value chains: Spreading the Gains from Globalization) başlığı ile buradaki tüm çalışmalar Temmuz 2001’de Journal IDS Bulletin’de yayınlanmışlardır (Bair, 2005).

Bu çalışma ile literatürü her geçen gün daha fazla dikkat çekerek gelişmeye devam eden zincir çalışmalarının meta zincirlerinden, küresel değer zincirlerine değişim ve gelişimin tarihsel bir perspektifi ortaya konulmuştur. Bu çalışma ile KDZ’nin küreselleşme yolundaki değişim ve gelişimleri ile ilgili literatür bir çatı altında tüm araştırmacılara sunulmuştur.

Kaynakça

- Appelbaum, Richard P., David Smith ve Brad Christerson. (1994). *Commodity Chain and Industrial Restructuring in the Pacific Rim: Garment Trade and Manufacturing*, Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Ed.), *Commodity Chains and Global Capitalism* (187-204). ABD, Greenwood Publishing Group.
- Arrighi Giovanni ve Jessica Drangel. (1986). *The Stratification of the World-Economy: An Exploration of the Semiperipheral Zone: Review X, 1*, Research Foundation of SUNY, 9-74.
- Bair, Jennifer. (2005). *Global Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward: Competition & Change*, 9(2), 153-180.
<https://doi.org/10.1179/102452905X45382>
- Bair, Jennifer (Ed.). (2009). *Global Commodity Chains, Genealogy and Review*. California: Stanford University Press.
- Baldwin, Richard E. ve Philippe Martin (1999). *Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences: NBER Working Paper Series No.6904*, Cambridge MA. <http://dx.doi.org/10.3386/w6904>
- Borras, Michael, Dieter Ernst ve Stephan Haggard. (2000). *International Production Networks in Asia, Rivalry or riches?*, Routledge, London.
- Brown, Steve, Bessant, John ve Lamming, Richard. (2013). *Strategic Operations Management*, Oxon, Routledge.
- Cardosa, Fernando Henrique ve Enzo Faletto. (1979). *Dependency and Development in Latin America*. Marjory Mattingly Urquido (çev.). Berkeley: University of California Press.
- Chen, Xiangming. (1994). "the New Spatial Division of Labor and Commodity Chains in the Greater South China Economic Region", Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Ed.), *Commodity Chains and Global Capitalism* (163-165). ABD, Greenwood Publishing Group.
- Cohen, Stephen S. ve John Zysman. (1987). *Manufacturing Matters: The Myth of the Post-Industrial Economy*, New York, Basic Books, Inc., Publishers.
- De Backer, Koen ve Sebastien Miroudot. (2013). *Mapping Global Value Chains*. OECD Trade Policy Papers, No. 159. Paris: OECD Publishing.
- Ernst, Dieter. (2002). *Global Production Networks and the Changing Geography of Innovation Systems. Implications for Developing Countries: Econ. Innov. Techn.*, 11(6), 497-523.
<https://doi.org/10.1080/10438590214341>
- Fine, Ben. (2002). *The world of consumption: the material and cultural revisited*, London; New York: Routledge.
- Frank, Andre Gunder. (1969). *Latin America: Underdevelopment or Revolution*. 2nd Printing. London: Monthly Review Press.
- Friedland, William H. (1984). *Commodity systems analysis: an approach to the sociology of agriculture: Research in rural sociology and development*, *Research in rural sociology and development*(1): 221-235.
- Furtado, Celso. (1970). *Economic Development of Latin America*. Suzette Macedo (çev.). London: Cambridge University Press.
- Gereffi, Gary ve Karina Fernandez-Stark. (2011). *Global value chain analysis: A Primer*, Duke: Center on Globalization, Governance and Competitiveness at the Social Science Institute, Second Edition.
- Gereffi, Gary ve Miguel Korzeniewicz. (1994). *Commodity Chains and Global Capitalism*, ABD: Greenwood Publishing Group.
- Gereffi, Gary (1989). *Rethinking Development Theory: Insights from East Asia and Latin America*. *Sociological Forum*, 4(4), 505–533. <http://www.jstor.org/stable/684423>

- Gereffi, Gary. (1983). *The Pharmaceutical Industry and Development in the Third World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Henderson, J., Dicken, P., Hess, M., Coe, N., & Yeung, H. W.-C. (2002). Global Production Networks and the Analysis of Economic Development. *Review of International Political Economy*, 9(3), 436–464. <http://www.jstor.org/stable/4177430>
- Hess, M., & Coe, N. M. (2006). Making Connections: Global Production Networks, Standards, and Embeddedness in the Mobile-Telecommunications Industry. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 38(7), 1205-1227. <https://doi.org/10.1068/a38168>
- Hopkins, Terence K. Ve Immanuel Wallerstein. (1994). Commodity Chains: Construct and Research”, Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Ed.), *Commodity Chains and Global Capitalism* (17-20). ABD, Greenwood Publishing Group.
- Hopkins, T. K., & Wallerstein, I. (1977). Patterns of Development of the Modern World-System. *Review* (Fernand Braudel Center), 1(2), 111–145. <http://www.jstor.org/stable/40240765>
- Jackson, Peter, Neil Ward ve Polly Russell. (2006). Mobilising the commodity chain concept in the politics of food and farming: *Journal of Rural Studies*, 22(2), ss. 129-141. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2005.08.008>.
- Mayer, Frederick, Gary Gereffi. (2010). Regulation and Economic Globalization: Prospects and Limits of Private Governance: *Business and Politics*. 12(3), ss.3-4. <https://doi.org/10.2202/1469-3569.1325>.
- Milberg, William. (2004). The changing structure of trade linked to global production systems: What are the policy implications?: *International Labour Review*, 143(1-2), ss.45-90. <https://doi.org/10.1111/j.1564-913X.2004.tb00546.x>
- Neilson, J. (2014). Value chains, neoliberalism and development practice: The Indonesian experience. *Review of International Political Economy*, 21(1), 38–69. <http://www.jstor.org/stable/24673064>
- Newman, Susan. (2015). Küresel Meta Zincirleri ve Küresel Değer Zincirleri, Gürler Burak (çev.), Fine, Ben ve saad Filho, Alfredo (Ed.) *Marksist İktisat Klavuzu* (231-239), Ankara: Dipnot yayınları.
- Özveren, Eyüp. (1994). The Shipbuilding Commodity Chains, 1590-1790, Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Ed.), *Commodity Chains and Global Capitalism* (20-33). ABD, Greenwood Publishing Group.
- Pelizzon, Sheila. (1994). The Grain Flour Commodity Chain, 1590-1790, Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Ed.), *Commodity Chains and Global Capitalism* (34-47). ABD, Greenwood Publishing Group.
- Porter, Michael E. (1998). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press.
- Rabach, Eileen ve Eun Mee Kim. (1994). Where is the chain in Commodity Chains? The Service Sector Nexus, Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Ed.), *Commodity Chains and Global Capitalism* (123-142). ABD, Greenwood Publishing Group.
- Schoenberger, Erica. (1994). Competition, Time, and Space in Industrial Change, Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Ed.), *Commodity Chains and Global Capitalism* (51-66). ABD, Greenwood Publishing Group.
- Sturgeon, Timothy. (2009). From Commodity Chains to Value Chains, *Interdisciplinary Theory Building in an Age of Globalization*, Jennifer Bair (Ed.), *Frontiers of Commodity Chain Research* (110-135). California: Stanford University Press.
- Wallerstein, Immanuel. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi, Bir Giriş*, Ender Abaoğlu ve Nuri Ersoy (çev.), İstanbul: BGST.

Wallerstein, Immanuel. (2009). Production Networks and Commodity Chains in the Capitalist World-Economy, Jennifer Bair (Ed.), *Frontiers of Commodity Chain Research* (83-89), California: Stanford University Press.

World Trade Organization. (2014) “World Trade Report 2014”

SON KİLOMETRE TESLİMATTA YEŞİL İŞ BİRLİĞİNİN YEŞİL SATIN ALMAYA ETKİSİ: İŞLEM MALİYETİ TEORİSİ İLE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Başak KURU¹, Serdar PİRTİNİ²

Öz

Beklenmedik durum (contingency), işlem maliyeti (transaction cost) ve güven (trust) teorilerine³ dayanarak, son kilometre teslimatlarda markalar ve müşteri arasındaki yeşil işbirliğinin, tüketicilerin yeşil teslimat aracılığıyla satın alma etkisini araştıran bu çalışmanın temel amacı çevrimiçi satın alma süreçlerinde tüketicilerin markalarla son kilometre teslimatlarda yeşil işbirliği yapmasını sağlamaktır. Ayrıca markaların son kilometre yeşil teslimat için tüketicilere işlem maliyeti ve güven teorilerine dayanarak sağlaması gereken alternatifleri göstermektedir. Çalışma işlem maliyeti ve güven teorilerini, yeşil işbirliği ve tüketicilerin sürdürülebilir davranışları ile ilişkilendirerek literatürü zenginleştirmektedir. Bu bağlamda, çalışma çevrimiçi satın alma sürecinde, son kilometre yeşil teslimat için işlem maliyetinin ve güvenin etkisini kavramsal olarak ele alırken; beklenmedik durum teorisi ile yeşil işbirliğinin önemine literatür incelemesi ile değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: yeşil işbirliği, son adım yeşil teslimat, yeşil teslimat yoluyla satın alma niyeti, güven, işlem maliyeti, durumsallık teorisi,

Jel Sınıflandırması: M31, L91, Q2, M39

THE EFFECT OF GREEN COOPERATION ON GREEN PURCHASING IN LAST MILE DELIVERY: A CONCEPTUAL STUDY WITH TRANSACTION COST THEORY

Abstract

Based on the theories of contingency, transaction cost and trust, the main purpose of this study is to investigate the impact of green collaboration between brands or suppliers and customers in last-mile green deliveries on consumers' purchase intention through green delivery in order to ensure green cooperation in deliveries. It also demonstrates the alternatives that brands should provide to consumers for last-mile green delivery, based on transaction cost and trust theories. The study enriches the literature by relating transaction cost and trust theories to green collaboration and sustainable behavior of consumers. In this context, the study conceptually addresses the impact of transaction cost and trust on last-mile green delivery in the online purchasing process; It touches upon the importance of contingency theory and green collaboration through a literature review.

Keywords: green cooperation, last-mile green delivery, purchase intention via green delivery, trust, transaction cost, contingency theory

Jel Classification: M31, L91, Q2, M39

¹ Öğr. Gör. Beykoz Üniversitesi, basakkuru@beykoz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2100-1419

² Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, serdarpirtini@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7838-4863

1. Giriş

Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Risk Algısı 2024 raporuna göre gelecekte karşılaşılabilecek 10 riskten 5'i iklim değişikliği kaynaklı olup, iklim değişikliği ve jeopolitik ilişkilerin tedarik zincirlerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu sebeple, küresel riskler karşısında iş birliğinin önemi giderek artmakta ve söz konusu risklerin çözümü için ulusların, şirketlerin ve sivil toplum kuruluşların iş birliği içerisinde hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir (World Economic Forum, 2024). İklim değişikliği küresel bir sorundur (Echeverría & Hugo Moreira, 2014; Hwang & Kim, 2019) ve tüketiciler çevresel farkındalıklarının artmasıyla birlikte sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları kazanmaya başlamışlardır (Bai & Liu, 2013; Penz & Hartl, 2019). Bireylerin de katkıda bulunması gereken sürdürülebilir faaliyetlere geçiş sürecinde, tüketicilerin neredeyse beşte birinin tüketimlerini azaltmak istediklerine yönelik çalışmalar mevcuttur (Ang, Pontes, & France, 2024). Pazarlamacılar için sürdürülebilir ürünler sunmak ve yeşil olduklarına dair ipuçlarını tüketicilere aktarabilmek önemli bir yerdeyken (Martinez, 2015), özellikle lojistik hizmet sağlayıcıların, tedarik zincirindeki çevresel sürdürülebilirliğe etkisinin kritik rolüne rağmen, rekabet avantajı ve tüketicilerin bakış açısı ile ilgili çalışmalar yetersizdir.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı 2022 yılı sektörel dağılım verilerine bakıldığında beyaz eşya ve küçük ev aletleri %96,7; Giyim, ayakkabı ve aksesuar ürünleri %54; elektronik eşyalar %45,9, havayolları kullanımı 45,1%, gıda ve supermarket ürünleri %26,5; seyahat ve taşımacılık depoları %24; yemek %19,6 ve konaklama %11,5 şeklinde çevrimiçi alışveriş yani e-ticaret yoluyla dağılmaktadır. Bununla beraber 2019 yılından bu yana, e-ticaret sipariş sayısında yaklaşık 3.500 milyar artış mevcuttur (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Kentleşme, küreselleşme ve e-ticaret faaliyetleri, son kilometre teslimat hizmetlerine olan ihtiyacı ve popüleriteyi o kadar arttırmıştır ki; 2050 yılında dünya nüfusunun %70'inin büyükşehirlerde yaşaması ve bunun bir sonucu olarak da e-ticaret faaliyetlerinin daha da artması beklenmektedir (Brahme & Shafiqhi, 2022). Tüketicilerin e-ticaret platformlarından yaptıkları çevrimiçi alışverişlerde eve teslimat seçeneği oldukça yaygın ve hemen hemen her markanın artık yapmak zorunda olduğu bir faaliyettir (Villa & Serrano, 2023). Markaların depolarından tüketicilerin evlerine teslim sürecinde gerçekleşen lojistik faaliyetleri son kilometre teslimat olarak adlandırılmaktadır (Yuen & Wang, 2018; Rai, Verlinde, & Macharis, 2019; Janjevic & Winkenbach, 2020; Yang, Fang, Yao, & Su, 2023).

Mevcut literatür incelendiğinde, son kilometre e-ticaret dağıtım uygulamaları ile ilgili Türkiye'de çalışma olmadığı ve kavramsal olarak tanımlara ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Bununla beraber, son yıllarda Avrupa'da çevrimiçi alışverişlerde eve teslimat hizmetlerine ilişkin yapılan çalışmalarda trafik sıklığının yanı sıra çevreye zararlı emisyonlar konusu da oldukça dikkat çekmektedir. Elektronik ticaret faaliyetlerinin son adımı eve teslim hizmeti ile sonlanmakta olup, tedarik zinciri içerisinde eve teslim hizmeti sağlayan firmaların sürdürülebilirliğin üç alt boyutu olan sosyal, ekonomik ve çevresel alanlara etkisi yadsınmamaktadır. Ancak, artan rekabet nedeniyle markaların sürdürülebilir faaliyetler konusunda tüketicilerin güvenini kazanmanın yanı sıra farkındalık seviyelerini artırmak için de birçok çalışma yapması gerekmektedir (Wang, Walker, & Barabanov, 2020; Yang, Fang, Yao, & Su, 2023).

E-ticaretin giderek önem kazanması ve e-ticaret faaliyetlerinin artışı kaçınılmaz olduğundan, bu faaliyetlerin her bir adımında sadece markalar değil, tüketiciler de işbirliği yapmalı ve mümkün olduğu kadar çevreye zararı en aza indirgenecek şekilde organize edilmelidir (Mucowska, 2021; Villa & Serrano, 2023). Böyle bir yaklaşımda, sadece perakendeciler için değil; lojistik sağlayıcılar için de müşteri memnuniyetini artıracak ve dolayısıyla satışlara da katkı sunacak yönünde çalışmalar mevcuttur (Sallnäs & Björklund, 2020). E-ticaretin sürdürülebilir olması için, bütüncül bir bakış açısıyla; satıcılar, müşteriler ve tedarikçiler gibi birçok paydaşla ortaklaşa bir lojistik sistemi yoluyla daha ayrıntılı çalışmalar yapılması gerekmektedir (Mucowska, 2021).

2. Literatür İncelemesi

Bu çalışmanın temel argümanı, yeşil iş birliğinin güven aracılığı ile yeşil satın alma faaliyetlerini desteklerken; işlem maliyetinin olumsuz etkisini göstermektir. Özellikle son dönemde e-ticaret modellerinden biri olan B2C'de, tüketici odaklı lojistik faaliyetleri giderek yaygınlaşmıştır. Bununla beraber, rekabetin artması sebebiyle, tüketicilerin markalara olan bağlılığı giderek önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak, tüketicilerin sürdürülebilir faaliyetlerine ilişkin literatür incelendiğinde, yeşil iş birliğinin sürdürülebilir tüketim davranışlarını artırdığı ve güven kazandırdığı görülmektedir. İşlem maliyetini, yeşil işbirliğini, son kilometre yeşil teslimatı ve yeşil satın alma niyetini birbirine bağlayan teoriler ise beklenmedik durum, işlem maliyeti ve güven teorileridir.

2.1. Yeşil İşbirliği ve Beklenmedik Durum Teorisi

Durumsallık ya da beklenmedik durum teorisi, farklı ortamların farklı öncüller sağlaması sebebiyle, süreçleri yönetmekte tek bir doğru çözümün olmadığını ileri sürmektedir (Lawrence & Lorsch, 1967). Başka bir deyişle, bu şartlar altında tüm kuruluşlara eşit şekilde uygulanan,

evrensel olarak uygun bir sistemin bulunmadığı anlaşılmaktadır (Fiedler, 1964; Ruekert & Walker, 1985). Bu nedenle, durumsallık teorisi, doğal bir teorik temel oluşturur (Grötsch, 2013). Bununla beraber, durumsallık teorisinde, karmaşık ve belirsiz durumlarla şirketlerin başa çıkabilmesi için, dışarıya yönelik iş birliği stratejileri geliştirmeleri gerektiği savunulmaktadır (Yang & Fang, 2023). Şu halde; durumsallık teorisi kurumsal iş birliğine işaret etmekle birlikte, aynı zamanda yeşil işbirliği ile eşleşmektedir (Yuen & Van Thai, 2017; Yang & Fang, 2023).

Yeşil iş birliği kavramı, tedarik zinciri faaliyetlerinin çevreye olumsuz etkilerini en aza indirmek için, müşterilerle iş birliği yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış; yeşil tasarım, yeşil ambalaj, yeşil lojistik gibi tedarik zincirinin birçok halkasında birlikte hareket etmeyi savunmaktadır (Guo & Yen, 2021). İşletmeler, tedarik zincirinin her bir aşamasında, yeşil faaliyetlerin uygulanması için paydaşlarla ortak davranmalıdırlar (Zhang & Pan, 2020). (Yang & Fang, 2023) çalışmalarında, tüketicilerin ürünlerin son kilometre teslimatı için kurye kullanmaları yerine, teslim alma noktaları ile ilgili düzenlemeler yapılması gerektiğini ve bunun için de müşterilerle iş birliği yapılması gerektiğini söylemiştir. Böylelikle, son kilometre lojistiğinde sürdürülebilir tüketici davranışının teşviklenmesi, trafik ve araç kullanımından kaynaklı çevresel etkilerin de azalacağını belirtmektedir.

Yeşil müşteri işbirliği olarak bahsedilen kavram, tedarik zinciri faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkisini azaltmayı temsil eder (Guo & Yen, 2021). Bu bağlamda; çevre dostu tasarım, yeşil ambalajlama, daha temiz üretim ve enerji verimli ulaşımın geliştirilmesinde, imalat işletmeleri ve onların alt müşterileri arasındaki iş birliği çabalarını da ifade etmektedir (Chan ve diğerleri, diğerleri, 2012; Huang, Jim Wu ve Rahman, 2012; Luo ve diğerleri, 2014).

2.2. Son Kilometre Yeşil Teslimat (Last mile green delivery)

Yerel depodan müşterilerin ellerine uzanan ve son mil ya da kilometre teslimatı olarak adlandırılan, tedarik zincirinin son ayağı (Kader & Rashaduzzaman, 2023), geleneksel tedarik zincirinin en maliyetli ve yoğun kısmı olmaktadır. Bu nedenle, pazarın çok kanallı perakendeciliğe geçişiyle birlikte e- perakendeciliğin artışı, büyük bir mal akışına sebep olmuştur (Saghiri&Wilding, 2016). Piyasa perspektifinden bakıldığında, teslim edilen ve iade edilen ürünlerin sürekli artan hacimleriyle, baş etmek oldukça zor bir durum haline gelmiştir. Bu sebeple buradaki en önemli konu; lojistik hizmet sağlayıcılar açısından operasyonel zorlukların, özellikle de müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi yönünden giderek artmış olmasıdır (Vakulenko & Shams, 2019).

Kentleşmenin artan etkisiyle tüketici pazarındaki (B2C) gelişmeler, son kilometre teslimata olan talebi daha da büyütüştür ve son kilometre teslimatlarda verimliliği artırmak oldukça önemli hale gelmiştir. Verimliliği artırmak için modüler nakliye sistemleri, paket teslimatları için dronelar gibi yenilikçi çözümler konuşulsa da, son kilometre teslimat tedarik zincirinin en pahalı ve çevreye en zararlı segmenti olmaya devam etmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, konunun çok aşamalı olması, bir başka ifadeyle ürünlerin iadesi, depolanması ve yeniden teslimi için birçok işlem gerekiyor olmasıdır. İkincisi ise, son kilometre teslimatlarda, kamyon yüklerinden çok daha az sayıda ürün dağıtımı yapılmaktadır. Bu ortaya çıkan koşullar da, kuryeler için yönetilmesi güç operasyonel zorluğa sebep olmaktadır. Son yıllarda, son kilometre teslimatı gerçekleştirmek için insanlardan yararlanan kitlesel kaynak kullanımı modellerine ilgi duyulmaktadır (Ghaderi & Tsai, 2022).

Yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, son kilometre yeşil teslimat, çevre sorunlarıyla ilgilenmektedir (Vadakkepat, 2021). Eve teslimat için hafif araçlar, daha büyük araçlara göre daha fazla yakıt tüketir ve daha fazla sera gazı (GHG) yayar (Rai & Verlinde, 2019). Örnek vermek gerekirse, ABD’de sera gazı emisyonlarının %24’ünden sorumlu olan son kilometre taşımacılığı, tüm ulaşım sektöründeki enerji tüketiminin %23’ünü oluşturmaktadır. (Kader & Rashaduzzaman, 2023). Aynı gün ve aynı saatte teslimat anlamına gelen ekspres son kilometre teslimatı, aynı zamanda verimsiz ambalajlamayla ilişkilendirilmektedir. Sonuç olarak, oluklu ve karton kutular, plastik torbalar, polistiren köpükler ve hava dahil olmak üzere büyük miktarda tüketim sonrası atık oluşmaktadır (Duan & Song, 2019). E-ticaretin büyümesiyle birlikte işletmeler, sürdürülebilir tedarik zinciri çözümlerini seçme konusunda çeşitli paydaşlardan gelen artan baskıyla karşı karşıyadır (Tokar & Williams, 2020; Vadakkepat vd., 2021). Amazon, DHL ve UPS gibi dev perakende ve nakliye şirketleri, sürdürülebilir tedarik zincirlerinin kurulması, CO2 azalımı ve yeşil son kilometre teslimatına yönelik girişimlerde bulunmaktadır (Kader & Rashaduzzaman, 2023). Tüketiciler çok kanallı perakendecilerin daha verimli ürün teslimatı sunmasını beklerken (Rai & Verlinde, 2019), tüketicilerin daha sürdürülebilir son kilometre seçeneklerini kabul etmesi henüz araştırılmamıştır (Kader & Rashaduzzaman, 2023).

(Kader & Rashaduzzaman, 2023) çalışmalarında, kolaylık ve enerji verimliliği alt bileşenlerinden oluşan faydacı özelliklerin, yeşil teslimatı kullanmakta öncü olabileceğini göstermişlerdir. Bununla beraber, e-alışveriş macerası ve motivasyonu olarak nitelendirilen deneysel özelliklerin de, son kilometre yeşil teslimat yoluyla satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi olduğunu belirtmişlerdir. (Klein & Popp, 2022) çalışmalarında, algılanan kullanım

kolaylığının ve algılanan kullanılabilirliğini, son kilometre teslimatlarda dağıtım yöntemlerinin kabulünü artırdığını, algılanan maliyetlerin ise bunu kısıtladığını göstermişlerdir. Buna bağlı olarak, perakendecilere ve iş birliği yapan paket teslimat hizmetlerine, son kilometre teslimat yöntemlerini daha uygun hale getirmeye devam etmeleri tavsiye edilmektedir. Buradan hareketle, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik açısından standartlar uygulamaları ve çok kanallı perakendecilikte rekabet avantajı oluşturmak için, sürdürülebilir son kilometre teslimatına yönelik çabaları hakkında müşterileri bilgilendirmeleri de gerekmektedir.

2.3. İşlem Maliyeti Teorisi

İşlem maliyeti teorisi özünde R. H. Coase tarafından 1937 yılında geliştirilmiş ve işlemleri yürütmenin maliyetli bir çaba olduğu belirtilmiştir (Pirtini, 2021). Bu teoride, sözleşmelerin müzakere edilmesi, performansın izlenmesi, anlaşmazlıkların çözülmesi ve farklı işlem düzenleme modlarının, farklı maliyetler gerektirdiği öne sürülmektedir (Jacobsen, 2008; Wang, Chai, Liu, & Xu, 2015). İşlem maliyet teorisi, pazarlama bilminde (Noordewier, George John, & Nevin, 1990) tarafından kanal ilişkilerinde ve (Klein, Frazier, & Roth, 1990) tarafından da dağıtım kanallarında dikey entegrasyonda kullanılmıştır. (Anderson & Gatignon, 1986) ise uluslararası pazarlara giriş alanında işlem maliyeti teorisini kullanmışlardır (Rindfleisch, 2020). İşlem maliyeti teorisi, toplam maliyetleri en aza indirmenin, satın alma davranışını ve müşteri sadakatini güçlendireceğini savunmaktadır. Müşterilerin satın alma kararlarındaki işlem süreçleri, işlem maliyetleri olarak adlandırılmakla birlikte, satın almalar ve ürünlerin fiyatlarıyla ilişkili tüm maliyetleri de içermektedir. Toplam maliyetlerin en az seviyede sunulması, müşterilerin satın alma niyetini güçlendirmektedir (Yang & Fang, 2023). (Tate, Ellram, & Dooley, 2014) işlem maliyeti teorisini, son kilometre yeşil teslimat ile birleştirmiş ve son kilometre işlem maliyetinin üç şekilde olduğunu ortaya koymuştur:

1. Son kilometre teslimatı hakkında bilgi alma maliyeti: **Bilgi arama**
2. Son kilometre teslimatı için öğrenme maliyetleri ve son kilometre teslimatını kullanmak için kurye paketleme ve toplama çabalarının maliyeti: **Öğrenme ve çaba**
3. Son kilometre teslimatının verimliliği ve son kilometre teslimatının çevresel maliyetleri:

Genel işlem maliyetleri

(Wu, Chen, Chen, & Cheng, 2014) çevrimiçi alışverişteki çevresel karmaşıklık ve belirsizliğin, tüketicilerin çevrimiçi alışveriş yapmalarında işlem maliyetine neden olduğunu; (Wang, Chai, Liu, & Xu, 2015) ise çalışmalarında e-ticaretin ortaya çıkmasının temel sebebinin işlem maliyetlerinin azalması olduğunu savunmuşlardır. (Yang & Fang, 2023) ise çalışmalarında,

işlem maliyetinin hem sürdürülebilir tüketim davranışı hem de güvene dayalı iş birliğini olumsuz yönde etkilediklerini göstermişlerdir.

2.4. Güven Teorisi

Güven teorisi, (Morgan & Hunt, 1994) çalışmalarına dayanmaktadır. Güven teorisine göre, güven kavramı bir başka işletmenin kendisi için olumlu sonuçlar doğuracak eylemler gerçekleştirmesidir. Aynı zamanda, bir işletmenin diğerine olumsuz sonuçlar doğuracak beklenmeyen eylemlerde bulunmayacağına olan inanç olarak tanımlanmaktadır (Hart & Saunders, 1997). (Morgan & Hunt, 1994)'a göre güven, kişinin güven duyduğu bir değişim ortağına güvenme isteği olarak tanımlanmaktadır. Güven teorisine göre, güven kavramının olumlu sonuçlar ve örgütler arasındaki istikrarlı ilişkiler üzerinde etkileri olduğu görülmektedir. Son yıllarda işletmeler arasındaki ilişkiler, rekabet yerine iş birliğine yönelmekte ve güvenin önemi artmaktadır. Güven, başarılı ilişkilerde en önemli faktörlerden biridir (Chen & Chang, 2013).

Literatür incelendiğinde, e-ticarette güvenin aracı rolündeki önemine değinilmiş, tüketicinin satın alma niyetinin oluşacağı yönünde çok sayıda çalışma olduğu görülmüştür (Doney & Cannon, 1997; Macintosh & Lockshin, 1997; van der Heijden & Verhagen, 2003). Bununla beraber, yeşil pazarlama literatürüne bakıldığında, yeşil güvenin yeşil satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği görülmüştür (Chen & Chang, 2012; Chairy & Alam, 2019; Chinomona & Chivhungwa, 2019; Wasaya & Saleem, 2021; Amin & Tarun, 2021). Buna karşın, güvenin, yeşil teslimat yoluyla satın alma niyetine etkisine ilişkin çalışmalar oldukça azdır. Örnek vermek gerekirse, (Yang & Fang, 2023) yeşil iş birliğinin sürdürülebilir tüketici davranışlarını artıracaklarını ve güven sağladığını savunurken, beraberinde sadakati de olumlu etkileyeceğini belirtmiştir. Başka bir çalışma da ise, tedarik zincirinde organizasyonlar arası bilgi paylaşımının güveni olumlu etkilediği üzerinde de durulmuştur (Zheng & Chen, 2023).

Güven ve yeşil teslimat ile ilişkili çalışmaların sınırlı olması sebebiyle, güven ile yeşil lojistik arasındaki ilişkiler incelendiğinde, (Kwak & Cho, 2020) çalışmalarında güveni, bir lojistik platformda doğru, güvenilir ve bol miktarda bilgi sağlamak, platform operatörüne güvenmek olarak tanımlamışlardır. (Paula & Campos, 2020) ise, tedarik zinciri ve tersine lojistik bağlamlarında iş birliği ve güven kavramlarının oldukça benzer olduğunu; ancak sürdürülebilir yaklaşımlarda ve tersine lojistikte ağların yönetilmesi için iş birliği ve güvenin zorunlu olduğunu belirtmişlerdir.

2.5. Yeşil İş Birliği, Güven ve İşlem Maliyetinin Yeşil Teslimat Yoluyla Satın Alma Niyetine Etkisi

Yeşil iş birliği kavramı, literatürde durumsallık teorisi ile birlikte yer almış ve işletmelerin değişen durumlara karşı iş birliği yapmaları gerektiği savunmaktadır. Başka bir ifadeyle, tedarik zincirindeki her bir unsurun çevre dostu ürünler için birbirleriyle iş birliği yapmaları gerektiğini belirtmektedir (Yang & Fang, 2023). Yeşil iş birliği, tüketicilerin sürdürülebilir tüketim davranışlarını ve güveni olumlu yönde etkilerken (Tate, Ellram, & Dooley, 2014; Guo & Yen, 2021); işlem maliyetinin etkisi tam tersine negatif olmaktadır (Yang & Fang, 2023). Ayrıca tüketici güveni, marka güveni ya da tek başına güven, tüketicilerin çevre dostu faaliyetlere karşı olumlu bakmalarını sağlamaktadır (Chen & Chang, 2012; Martinez, 2015).

3. Sonuç ve Öneriler

Durumsallık, bir başka tanımıyla beklenmedik durum teorisi, yeşil iş birliği kavramına temel bir dayanak oluşturmaktadır. Böylelikle, işletmelerin tedarik zincirinin her bir adımında iş birliği yapmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bakış açısıyla işletmeler, ürünlerin üretim sürecinden, ambalajlama, paketleme ve nihai tüketiciye ulaşana kadarki tüm depolama ve lojistik süreçlerinde yeşil aktiviteler yapmalıdır. Bu yeşil aktiviteler içerisinde, karbon ayak izini azaltmak, işlem maliyetlerini azaltmak ve her türlü israfı önleyecek yeşil aktiviteler desteklenmektedir.

Güven teorisi, bu çalışmanın kapsamında tüketicilerin işletmelere duyduğu güveni ifade etmektedir. Mevcut literatürden de görüleceği üzere, tüketicilerin satın alma niyetinde en önemli faktörlerden biri güven unsurudur. İşletmelerin, yeşil aktiviteleri konusunda güven sağlamadıkları sürece başarılı ve sürdürülebilir bir marka imajı yaratabilmeleri mümkün gözükmemektedir.

İşlem maliyeti teorisi, bu çalışmanın kapsamında bilgi arama, genel maliyetler ve tüketicilerin süreci öğrenmedeki çabası olarak ele alınmıştır. İşlem maliyeti, tüketicilerin sürdürülebilir aktivitelere karşı düşüncelerini olumsuz etkilemektedir. İşletmeler, yeşil faaliyetlerine ilişkin bilgileri açık, anlaşılır bir şekilde ifade edebilmeli, tüketicileri bilgiye ulaştırmada bir rehber görevi görebilmelidirler. Bununla beraber, işletmeler, yeşil faaliyetlerine ilişkin maliyetleri tüketici fiyatlarına yansıtırken oldukça düşük tutmaya özen göstermelidirler. Tüm bu bilgiler kapsamında, tüketiciler yeşil aktiviteler için işletmeler ile işbirliği yapmak istediklerinde süreçle ilgili öğrenme çabaları oldukça düşük tutulmalı, basit ve anlaşılır bir şekilde süreç yürütülmelidir.

Çalışmanın kısıtlarına odaklandığımızda; çalışma yeşil iş birliğinin güvenin aracı rolü etkisiyle, tüketicileri yeşil teslimat yoluyla satın almaya teşvik edeceğini savunmaktadır. Bununla birlikte, işlem maliyetinin dönüştürücü etkisi mevcuttur. Tüketiciler, bilgi arama, öğrenme ve çabanın yanı sıra; genel işlem maliyetleri gibi üç farklı işlem maliyeti ile karşılaştıklarında (Tate, Ellram, & Dooley, 2014), yeşil teslimat yoluyla satın alma niyetleri olumsuz etkilenmektedir (Yang & Fang, 2023). Mevcut literatür incelendiğinde, yeşil pazarlama perspektifinde, güveni oluşturan çeşitli unsurlar mevcuttur. (Chen & Chang, 2013), yeşil güven için yeşil algılanan kalite, yeşil algılanan risk ve yeşil memnuniyet gibi kavramların önemine değinmişlerdir. Buna karşın (Nogueira, Rangel, & Shimoda, 2021) yeşil teslimatın tercihi için maliyetlerin ve teslimat hızının önemini vurgulamışlardır. Çalışmanın kapsamı, yeşil iş birliğinin hem sektörel hem de literatürdeki yerini ve yeşil teslimat yoluyla satın alma niyetine etkisine odaklandığından, diğer unsurlar göz ardı edilmiştir. Gelecek çalışmalarda, tüketicilerin daha fazla ödeme isteği (Nogueira, Rangel, & Shimoda, 2021), endüstriye özel değişiklik olup olmadığı (Farooq & Wicaksono, 2021), algılanan risk ve kalite unsuru (Chen & Chang, 2013) ve hatta karbon etiketlerinin etkisini incelemek önemli olacaktır (Ang, Pontes, & France, 2024). Literatürde, yeşil aktivitelerin tüketicilerin güvenine, satın alma niyetine etkisine ilişkin deneysel çalışmaların yanı sıra (Ang, Pontes, & France, 2024), anket yoluyla da verilerin değerlendirildiği görülmüştür (Villa & Serrano, 2023). Sonuç olarak, gelecek çalışmalarda Türkçe literatüre en önemli katkının deneysel çalışmaların artırılması olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Amin, S., & Tarun, M. (2021). Effect of consumption values on customers' green purchase intention: a mediating role of green trust. *Social Responsibility Journal*, 1320-1336.
- Anderson, E., & Gatignon, H. (1986). Modes of foreign entry: A transaction cost analysis and propositions. *Journal of International Business Studies*, 1-26.
- Ang, M., Pontes, N., & France, C. (2024). Unsustainable burgers? Deploying carbon footprint labels to enhance sustainability perceptions of animal-based food products. *Journal of Retailing and Consumer Services*(76).
- Brahme, S., & Shafiqhi, N. (2022). Green Logistics in Last-Mile Delivery: A Focus on Customers' Requirements and Satisfaction. *International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 7230-7238.
- Chairy, C., & Alam, M. (2019). The influence of environmental concern, green perceived knowledge, and green trust on green purchase intention. *Jurnal Manajemen (Edisi Elektronik)*, 131-145.
- Chen, Y., & Chang, C. (2012). Enhance green purchase intentions: The roles of green perceived value, green perceived risk, and green trust. *Management Decision*, 502-520.
- Chen, Y.-S., & Chang, C.-H. (2013). Towards green trust: The influences of green perceived quality, green perceived risk, and green satisfaction. *Management Decision*, 63-82.
- Chinomona, E., & Chivhungwa, T. (2019). The influence of green image, physical environment quality and green trust on green purchase intention. *The Retail and Marketing Review*, 13-26.
- Doney, P., & Cannon, J. (1997). An examination of the nature of trust in buyer-seller relationships. *Journal of Marketing*, 35-51.
- Duan, H., & Song, G. (2019). Post-consumer packaging waste from express delivery in China. *Resources, Conservation and Recycling*, 137-143.
- Farooq, Y., & Wicaksono, H. (2021). Advancing on the analysis of causes and consequences of green skepticism. *Journal of Cleaner Production*.
- Fiedler, F. (1964). A contingency model of leadership effectiveness. *In Advances in experimental social psychology*, 149-190.
- Ghaderi, H., & Tsai, P. (2022). An integrated crowdshipping framework for green last mile delivery. *Sustainable Cities and Society*.
- Grötsch, V. (2013). Antecedents of proactive supply chain risk management – a contingency theory perspective. *International journal of production research*, 10(51), 2842-2867.
- Guo, Y., & Yen, D. (2021). Drivers of green cooperation between Chinese manufacturers and their customers: an empirical analysis. *Industrial Marketing Management*, 137-146.
- Haq, G., & Weiss, M. (2016). CO2 Labelling of passenger cars in Europe: Status, challenges, and future prospects. *Energy and Policy*, 324-335.
- Hart, P., & Saunders, C. (1997). Power and trust: critical factors in the adoption and use of electronic data interchange. *Organizational Science*, 23-42.
- Jacobsen, L. (2008). On Robinson, Coase, and "The Nature of the Firm". *Journal of the History of Economic Thought*, 65-80.
- Kader, M., & Rashaduzzaman, M. (2023). Influencing factors toward e-shoppers' adoption of green last-mile delivery. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 220-237.
- Klein, P., & Popp, B. (2022). Last-Mile Delivery Methods in E-Commerce: Does Perceived Sustainability Matter for Consumer Acceptance and Usage? *Sustainability*.
- Klein, S., Frazier, G., & Roth, V. (1990). A transaction cost analysis model of channel integration in international markets. *Journal of Marketing Research*, 196-208.

- Kwak, S.-Y., & Cho, W.-S. (2020). Intention to Use Sustainable Green Logistics Platforms. *Sustainability*.
- Lawrence, P., & Lorsch, J. (1967). Differentiation and integration in complex organizations. *Administrative Science Quarterly*, 1-47.
- Macintosh, G., & Lockshin, L. (1997). Retail relationships and store loyalty: A multi-level perspective. *International Journal of Research Marketing*, 487-497.
- Martinez, P. (2015). Customer loyalty: exploring its antecedents from a green marketing perspective". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 5(27), 896-917.
- Morgan, R., & Hunt, S. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of marketing*, 58(3), 20-38.
- Mucowska, M. (2021). Trends of Environmentally Sustainable Solutions of Urban Last-Mile Deliveries on the E-Commerce Market—A Literature Review. *Sustainability*.
- Nogueira, G., Rangel, J., & Shimoda, E. (2021). Sustainable last-mile distribution in B2C e-commerce: Do consumers really care? *Cleaner and Responsible Consumption*.
- Noordewier, T., George John, G., & Nevin, J. (1990). Performance outcomes of purchasing arrangements in industrial buyer-vendor relationships. *Journal of Marketing*, 4(54), 80-93.
- Paula, I., & Campos, E. (2020). Are collaboration and trust sources for innovation in the reverse logistics? Insights from a systematic literature review. *Supply Chain Management*.
- Pirtini, S. (2021). Pazarlamada Dağıtım Kanalı Yönetimi Kararları Açısından İşlem Maliyeti Analizi (Transaction Cost Analysis). M. Yağcı, & S. Çabuk içinde, *Pazarlama Teorileri* (s. 373-383). İstanbul: MediaCat.
- Rai, H., & Verlinde, S. (2019). The ‘next day, free delivery’ myth unravelled:possibilities for sustainable last mile transport in an omnichannel environment. *International Journal of Retail and Distribution Management*, 39-54.
- Rindfleisch, A. (2020). Transaction cost theory: past, present and future. *AMS Review*, 85-97.
- Ruekert, R., & Walker, O. (1985). The Organization of Marketing Activities: A Contingency Theory of Structure and Performance. *Journal of Marketing*, 13-25.
- Sallnäs, U., & Björklund, M. (2020). Consumers' influence on the greening of distribution – exploring the communication between logistics service providers, e-tailers and consumers. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 11(48), 1177-1193.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). e-ticaret bilgi platformu: https://www.eticaret.gov.tr/adresinden_alindi
- Tate, L., Ellram, W., & Dooley, K. (2014). The impact of transaction costs and institutional pressure on supplier environmental practices. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 353-372.
- Tokar , T., & Williams, B. (2020). I h0eart logistics—just don’t ask me to pay for it:online shopper behavior in response to a delivery carrier upgrade and subsequent shipping charge increase. *Journal of Business Logistics*, 3(41), 182-205.
- Vadakkepatt, G. W. (2021). Sustainable retailing. *Journal of Retailing*, 62-80.
- Vakulenko, Y., & Shams, P. (2019). Service innovation in e-commerce last mile delivery: Mapping the e-customer journey. . *Journal of Business Research*, 461-468.
- van der Heijden, H., & Verhagen, T. (2003). Understanding online purchase intentions: contributions from technology and trust perspectives. *European Journal of Information Systems*, 41-48.
- Villa, R., & Serrano, M. (2023). To Green or Not to Green: The E-Commerce-Delivery Question. *Sustainability*.

- Wang, L., Chai, Y., Liu, Y., & Xu, Y. (2015). Qualitative Analysis of Cross-Border E-Commerce Based on Transaction Costs Theory. *In 2015 IEEE 12th International Conference on e-Business Engineering*, 166-172.
- Wasaya, A., & Saleem, M. (2021). Impact of green trust and green perceived quality on green purchase intentions: A moderation study. *Environment, Development and Sustainability*, 13418-13435.
- World Economic Forum. (2024). *Global Risks Report 2024*. Geneva: In partnership with Marsh McLennan and Zurich Insurance Group. <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/> adresinden alındı
- Wu, L.-Y., Chen, K.-Y., Chen, P.-Y., & Cheng, S.-L. (2014). Perceived value, transaction cost, and repurchase-intention in online shopping: A relational exchange perspective. *Journal of Business Research*, 2768-2776.
- Yang, H.-j., & Fang, M. (2023). Green cooperation in last-mile logistics and consumer loyalty: An empirical analysis of a theoretical framework. *Journal of Retailing and Consumer Services*.
- Yuen, K., & Van Thai, V. (2017). The influence of supply chain integration on operational performance: a comparison between product and service supply chains. *International Journal of Logistics Management*, 2(28), 444-463.
- Zhang, Q., & Pan, J. (2020). Balancing coercive and non-coercive powers to enhance green supplier integration: do relationship commitment and closeness matter? *Supply Chain Management: An International Journal*, 637-653.
- Zheng, S., & Chen, R. (2023). Corporate social responsibility initiatives and their role in firms' reputation and green economic recovery through organizational trust. *Environmental Science and Pollution Research*.

EFFECT OF ISO 56002 INNOVATION MANAGEMENT SYSTEM FUNDAMENTAL PRINCIPLES ON CORPORATE PERFORMANCE COMPONENTS: RESEARCH WITHIN THE SCOPE OF THE PERCEPTION OF THE R&D EMPLOYEES

Ömer ÖZKAN¹

Abstract

The main purpose of this research is to determine the effect of ISO 56002 innovation management system fundamental principles on corporate performance components within the scope of R&D employee perceptions. In this context, the survey form prepared for the research was applied between March 2023 and July 2023, over face-to-face and teams on 29 employees (managers and specialists) of the R&D and Innovation company which has 37 employees and was entitled to be certified by successfully passing the ISO 56002 Innovation Management System Certification audit for the first time in Turkey. Within the scope of the ISO 56002 innovation management system, nine factors (Profitability, Productivity, Productiveness, Effectiveness, Efficiency, High Quality, Customer Satisfaction, Expectation and Attitude, Strategic and Operational Success and Human Resources Behavioural Dimensions) are determined for the effect of innovation management system fundamental principles on corporate performance components. These factors are perceived as very high concern by the participants. On the other hand, very high, high and medium correlations emerged among the factors positively. Consequently, it is observed that ISO 56002 innovation management system fundamental principles affect corporate performance components. According to the research findings, it is noteworthy that companies should have a robust innovation system as a strategic priority and main driving force, especially to achieve success in corporate performance management. It can be remarked that the internationally accepted ISO 56002 Management System standard forms a basis for establishing, implementing, and maintaining an innovation system for providing better services through innovation in their products and services, achieving customer satisfaction and continuous improvement.

Keywords: Innovation, ISO 56002 Innovation Management System, Corporate Performance Components

Jel Classification: M10, M12, M13, M14

ISO 56002 İNOVASYON YÖNETİM SİSTEMİ TEMEL PRENSİPLERİNİN KURUMSAL PERFORMANS BİLEŞENLERİNE ETKİSİ: AR-GE ÇALIŞANLARI KAPSAMINDA BİR ARAŞTIRMA

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, ISO 56002 inovasyon yönetim sistemi temel prensiplerinin kurumsal performans bileşenlerine etkisinin çalışan algıları çerçevesinde belirlenmesidir. Bu kapsamda araştırmaya yönelik hazırlanan anket formu, Mart 2023– Temmuz 2023 tarihleri arasında, Türkiye’de bir ilk olarak ISO 56002 İnovasyon Yönetim Sistemi Belgelendirme denetimini başarılı şekilde geçip belgelendirilmeye hak kazanan ve toplam 37 çalışanı olan, uluslararası platformda enerji sektöründe faaliyet gösteren bir grupla ile entegre şekilde faaliyetlerde bulunan Ar-Ge ve İnovasyon şirketinin 29 çalışanı (yönetici ve uzman) ile birebir yüzyüze ve teams aracılığı ile uygulanmıştır. ISO 56002 inovasyon yönetim sistemi kapsamında inovasyon yönetim sistemi temel prensiplerinin kurumsal performans bileşenlerine etkisine yönelik 9 faktör (Karlılık, Verimlilik, Üretkenlik, Etkililik, Etkinlik, Yüksek Kalite, Müşteri Memnuniyeti, Beklenti ve Tutum, Stratejik ve Faaliyet Başarı ve İnsan Kaynakları Davranışsal Boyutları) belirlenmiştir. Bu faktörler katılımcılar tarafından ileri düzeyde önemli olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan faktörler arasında pozitif yönde çok yüksek, yüksek ve orta düzeyde korelasyonlar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak ISO 56002 inovasyon yönetim sistemi temel prensiplerinin kurumsal performans bileşenlerine etkisi olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına göre şirketler, özellikle kurumsal performans yönetiminde başarıya ulaşmak için stratejik öncelik ve temel itici güç olarak sağlam bir inovasyon sistemine sahip olması gerekliliği dikkat çekmektedir. Uluslararası kabul görüş gören ISO 56002 Yönetim Sistemi standardının İnovasyon Yönetim Sistemi oluşturmak, uygulamak, sürdürmek ve kuruluşların ürün ve hizmetlerinde inovasyon yoluyla daha iyi hizmetler sunmaları, müşteri memnuniyeti elde etmeleri ve sürekli iyileştirmeleri için bir temel oluşturduğu belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, ISO 56002 İnovasyon Yönetim Sistemi, Kurumsal Performans Bileşenleri

Jel Sınıflaması: M10, M12, M13, M14

¹ PhD, Business Processes And Quality Management Systems Manager, SOCAR Türkiye, omerozkan2016@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-0752-307X

1. Introduction

Digitalization and the use of new technologies pave the way for the machines that exchange information and organize themselves, combine processes in all value chains and production becomes more efficient, more flexible and cost-effective combining the physical and digital world because of its automation. It can be said that these tendencies may cause a wide range of changes for both companies and employees. At this point, with revolutionary industry 5.0 carrying this forward via developed automation and feedback to form a service-based model people may focus on adding value for the last users. The differences between the fourth and fifth industry revolution show how to use modern technology to introduce a more homocentric, more flexible and environmentally-conscious, sustainable future, to direct the work among human, hi-tech and artificial intelligence robots to enhance workplace processes

Considering transitions between these two revolutions Industry 4.0 can be defined to be technology-driven whereas Industry 5.0 is people oriented. Rather than productivity and profit, Industry 5.0 turns the related business into a part of the solution with developed world-oriented benefits including the employees; breaks new ground with the dimensions of quality, performance and innovation. When the historical process is examined to recognize the essentials of how innovation and quality work together and how these powers have to be used together, it would be useful to turn back at times and to see the distance covered. For example, the modern classic "A Brief History of Time 1" (1988) by Stephen Hawking precedes a short brief of individuals who form quality history, issues and events with the dimension of quality. At this point where it engages with developing discipline and way of thinking, it will be observed how innovation has to be. It is admitted that the modern quality movement gathered after a great deal of negative processes and emerged after World War II. It is known that during this process in 1945 United Nations, in 1947 International Organization for Standardization (ISO) and 1946 American Society Quality Control (ASQC) were established. When ASQC and ISO membership became increased new funds of knowledge reached until today via the ISO series. During innovation generation, in today's business world, it can be observed that isolation recoveries fall short in some directions of management and organization. A holistic strategy is needed for competitive advantage and by this exit strategy, common relations among quality, innovation and performance cognitive dimensions are analysed and integrated with cognitive dimension. (Walker, Damanpour, Devece, 2010).

Concordantly, determining the effect of the innovation management system and fundamental principles on corporate components within the frame of employee perception forms the main purpose of this research.

The survey study which is performed included 29 employees (managers and specialists) of an R&D and innovation company with a total of 37 employees who broke new ground by passing ISO 56002 Innovation Management System Audit successfully and entitled to certification applied using one-to-one and teams are expected to contribute literature with analysis and findings.

2. Literature Review

2.1. Innovation Management System: ISO 56002

Innovation is a process in which an area, a product or service is renewed and updated by applying new processes, offering new methods or developing successful ideas to create a fresh value (Roberts,1998). New or changed entity realizing or redistributing value (ISO 56000, 2021). Innovation management is a focal point for many businesses today. An Innovation management system consists of a range of interrelated factors that enable the organization to determine the innovation policy, strategy and vital processes to achieve the expected innovation results. These activities include determining the changing conditions on its own and replying, following the new opportunities, increasing the knowledge and creativity of in-home employees and other related ones and encouraging a culture that supports innovation activities (Griffith, 2006).

Innovation management or an innovation management system can be defined as a process of managing new ideas from energising without forming ideas to realising these ideas (Maxwell, 2010). This approach has four various steps: (1) Constitution: brainstorm and employee input to discover confidential ideas. (2) Catch: recording the ideas in a manner that they can be shared with key shareholders. (3) Assessment: discussing and criticizing innovative ideas to see if they conform to the needs or not. 4. Prioritisation: determining which of the innovative ideas could be applied to maximize the time and other resources in business (Kimpimäki, Malacina and Lähdeaho, 2022).

Innovation management informs senior business objectives that create important value for the corporations. While specific actions and applications follow the innovation as a reply to innovation management systems and business vision and emergent problems, also directs the innovation-oriented developments (Khan, Johl and Johl, 2021).

Accordingly, the ISO series related to innovation management represent a significant factor for an organization's innovative ability, sustainable growth and long-term survival. The purpose of the innovation management system is to guide how to establish an organization and what has to be done to fund an innovation management system. Standards are aimed to be practicable for all sizes of organizations especially SME-based ones (private, public and NGO) and all kinds of innovations (products, methods, services, procedures, organizational and business models). Research performed by PwC shows that better-than-average innovative companies grow %16 faster than others (PwC, 2015). Besides other points, especially innovative companies achieve higher growth in terms of sales, profit and market capitalisation (Truffer and Coenen, 2012).

The concepts of innovation and standard can be seen as a dilemma heuristically. While innovation is associated with the concepts like creativity and flexibility, standard rules mean order and routines. Since bright ideas are one of the main essentials of successful innovations, gathering these two is meaningful for the companies. More to the point is to actualize these ideas. This is proved by the reality that selecting the right ideas, insufficient coordination and long-time development are the major obstacles to successful innovations (Lopes et al., 2022).

ISO series gives a chance to discuss innovation research systematically through a system perspective and may act as a catalyst in innovation management for the integration of theory and practice.

ISO 56000 is a range of ten-section standards and mentor documents designed to help organizations apply, continue and continuously improve an innovation system successfully forming a general frame. Contrary to the ISO 9000 series for quality and ISO 14000 series for environment management and other ISO standards constituted for many years, the 56000 series is at the beginning stage and published partly. Until today ISO series related to innovation management includes the following six published documents and mentors. 1.ISO 56000: Rudiments and terms, 2. ISO 56002: Innovation management system: Guidance, 3.ISO 56003: Tools and methods for innovation partnerships, 4. ISO/TR 56004: Innovation management assessment, 5.ISO 56005: Tools and methods for IP management, 6.ISO 56006: Tools and methods for strategic knowledge management. Additionally, four documents are actually under development. 1.ISO 56001: Innovation management system; Necessaries, 2. ISO 56007: Tools and methods for knowledge management, 3. ISO 56008: Tools and methods for measuring innovation processes, 4. ISO/DTS 56010: Explanatory samples for ISO 56000 (Lopez, 2021).

The International ISO56002 standard for the management of innovation systems that constitutes the research subject was published in 2019. According to Tidd (2022), who discusses the reason, main features and proof basis of this new standard, the primary purpose of the standard is to encourage professionalization providing a frame for an organizational application. The standard has been developed by a great variety of shareholders including consultants and professional associations therefore, it includes most of the factors expected from this high-level, general approach: strategy, organization, leadership, planning, support, process, performance assessment and reformation are discussed as basic dimensions. Tidd (2022) analyses each of the components on an empirical basis, confirms some critical deficiencies in linear modelling and criticises the lack of special tools that support the application or the processes of important varieties according to sector or context. Finally, how the standard could be developed and practised is committed (Tidd, 2022).

The core of ISO 56000 family is ISO 56002 which guides for setting up, maintaining and continuous improvement of an innovation management system. The principles of ISO 56000 management consist of eight major topics; realization of value, future-oriented leadership, strategic tendency, culture, benefit from insight, uncertainty management, adaptability and system approach. This approach uses the frame of management systems developed by ISO as a base. Therefore, it can be applied together with other management system standards easily (e.g. ISO 9001). Nevertheless, using other ISO standards is not a prior condition for the application of ISO 56002, thereby, it can be adapted as a guide by itself (ISO 56000, 2021; Lopez, 2021).

ISO primarily aims at settled organizations no matter what their types, industries or size are. However, the standard can be applied by start-up companies and other businesses since the frame is unforeseen about detailed activities, requirements, special tools or procedures for innovation activities. Additionally, ISO 56002 is proper for all kinds of innovation without considering innovation approaches (e.g. interior or open innovation) and innovation levels (e.g. products, processes). According to ISO, an innovation management system is figured out as a range of interrelated or interactive factors that aim to create value. These factors do not need to be applied at the same time; the standard also allows gradual application. However, all the elements of the system have to be applied to realize the full potential of the standard. The innovation management system declared in ISO 56002 consists of four areas: 1. Context of the organization, 2. Leadership, 3.Support and 4. PDCA (Plan-Do-Check-Act) cycle (Kahl, Jhol and Jhol, 2021).

On the contrary of ISO standards, 56002 includes not necessities but instructions. Since the standard chooses the correct approach and tools considering the market, culture and objectives of the organization, it has a wide range of possibilities. Another attractive point of ISO 56002 is about principles the standard is based. They lead the work to sustainability and can meet the continuous change in the market. Besides, these principles support the whole activities actualized by the company. These are as follows (Tidd, 2022)

- Realization of value
- Future-focused leaders
- Strategic direction
- Culture
- Exploiting insights
- Managing uncertainty
- Adaptability
- Systems approach (Tidd, 2022).

The application process of ISO 56002 consists of five main steps; application methodology, assessment, innovation committee, internal audit and documentation audit. While it is not necessary, it can be stated that ISO 56002 documentation has weight and importance, especially in the international markets.

2.2. Corporate Performance Management and Basic Components

Corporate Performance Management is a business process that aims to close the gap among strategy planning, application and measurement. Having an identified process helps the decision makers to gain a global mentality about various courses including financial and operational planning for estimating performance gaps, consolidation of the processes and increase of productivity. Performance Management is a one-year process based on the communication between the employee and the director to plan, observe and review the employee's performance, objectives and contribution to the organisation. (Demartini, 2014)

Fundamentally, performance management is something that is assumed to make organizations achieve success and maintain competitive advantage. The main purpose of performance management is to encourage the atmosphere in which individuals and teams embrace the development of their own and the organization. Specifically, performance management is about enabling personal objectives and providing each employee to work goal-directed in corporate environments. Businesses may face an essential rupture between financial planning and

performance measurement. Finance and profit centres do not reflect how the decisions are taken throughout the business. Corporate Performance Management clears up this rupture (Waxin and Bateman, 2009).

On the contrary, corporate performance management, with the performance reporting dimension has to provide to correlate the operational activities and decision-making process by gaining the strategy. It gives the background information to the organizations to make more confident and effective decisions (Murphy and Cleveland, 1995).

Corporate Performance Management consists of three main propositions. Those are: Planning, Budgeting and Estimation which have to serve the business to understand how the ongoing activities go toward actualising future long-term strategy. It assigns scarce resources in line with the strategic goals of the business. In response to changing conditions, provides planning activities that will help to achieve strategic targets. Performance reporting supports the organizations to turn their data into sensible, relevant and promptly management knowledge. This knowledge takes place in the centre of supporting fact-based decision-making. Profitability and cost analysis have to be developed to provide cost-utility threshold, income and profitability at multiple levels throughout the organization. This approach is contrary to traditional profit and cost centres. That modern analysis of the business complies with the part at which strategic decisions are taken (Hutchinson, 2013).

Businesses have to combine these three main factors to direct corporate performance improvement and strategy planning dynamically. An effective corporate management system is necessary for the employees to evaluate, measure and understand where they are. As people feel worth, motivation and being supported they show the best performance and it is what performance management aims to succeed (Paladino, 2011).

According to Gallup (2012), in research results, 2 of 10 employees declared that their performance is managed towards motivating them to do wonderwork. While most organizations use performance systems one way or another, too many employees cannot accept that performance management aims to encourage positive workplace behaviours which improve productivity and success. Components of corporate performance management include the followings:

- Planning
- Monitoring
- Developing

- **Rating and promoting**

Corporate performance management includes a series of tools and processes that organizations may use to measure performance, achieve goals and make data-based decisions. These tools help the leaders to manage the operations, projects and products of the organizations. Understanding KPM may help us to apply it effectively for making Bu pabetter business decisions and strengthen our ability to cooperate with other companies. An effective corporate performance management system enables orientation for the changing market conditions modelling business processes firmly and flexibly. This means the existence of modelling tools helps to create the right representation of business processes included in problem-solving. A system like that may satisfy a good deal of data types and needs to support the operational requirements of an organization. Sound modelling abilities, also provide for creating existing system-based models and transferring data inside and outside from the other systems (Hutchinson, 2013). A perfect corporate performance management system software may be integrated with other systems like human resources, finance and customer services. A corporate performance management system is important since it works together with other software systems and integrates with existing business processes without suspending the current system. Integration abilities, enabling a trouble-free transition help cost reduction and increase productivity. Besides, it provides you using current data and knowledge and opens access to all companywide employees (Wall, 2002).

The best corporate performance management system is a complete and measurable solution that provides tools including all financial information, customer data and employee details for business management. It extinguishes the difficulties of using only one platform, single accessing for whole information and maintaining it. A reliable corporate performance management system can be scaled in terms of size and complication to easily meet the demands of a growing company. Both completeness and scalability of a system enable expansion with minimum interruption length that increases productivity. An effective corporate performance management system enables users to create flexible and comprehensive reports as they hear. A flexible reporting structure enables the information to be reported in various forms including reports, panels and warnings. Comprehensive data collection enables registering all necessary information from more than one source. These features provide various users to understand the data and make conscious decisions (Camardella, 2003).

In an organization benefits of using a corporate performance management system are as follows: 1. Tenders flexibility. Since corporate performance management system software collects significant data from different departments,

It may express insight related to changing models in a company or sector. Leaders may change the parameters of corporate performance management system software to comply with changing objectives and conditions. For example, if any organization verifies its product portfolio, a corporate performance management system may monitor income from various product categories and may offer new insight that monitors income and costs of new products. 2. Provides in-depth visualization. A corporate performance management system enables in-depth data visualization and analysis that help you to make better decisions. This information can be used to determine the issues, measure the performance and find out the customers' demands. While these kinds of software allow the company to observe its own performance, also helps them to understand the customer reactions towards various marketing efforts. The advantage of data visualization also provides to identify areas of the products or services that need to be improved. 3. Develop cooperation. Since a corporate performance management system includes data collection, analysis and sharing, may help to advance interdepartmental cooperation and result in more productive business processes. For example, a corporate performance management system may observe how often the customer support department communicates to the customers and which questions they ask. This information may help to see how customer services will be improved. Besides, it provides a high road to see how the work of employees is in line with the company objectives. 4. It helps making better decisions. A corporate performance management system enables data collection from various departments, analysis and visualization. This system also increases the value of these data providing them to be related (Wall, 2002).

A corporate performance management system is an integration of analytically integrated control and reformation methods. Among the methods strategy map, equal scorecards, pricing (price floored cost management included), budgeting, estimate and source capacity requirements planning take place. These methods feed solutions like customer relations management, supply chain management and human capital management systems as well as other fundamental solutions like lean management and Six Sigma attempts (Cokins,2015).

2.3. Relationality between ISO 56002 Innovation Managements System and Corporate Performans Management System Conceptually

Tangible factors that measure effectiveness and success rate are needed for an innovation management system to answer the purposes. And this is discussed as a hard issue (Zhou, Govindan and Xie, 2020). Harrington and Benraouane (2022) remark it has to be expressed that consolidation of this idea and clear definition of the applications in a well-organized operational innovation management system is a distinctive factor between failure and sustainable growth. Moreover, expressing that innovation management has to be aware of the characteristics of each company could be an adopted approach since the size, pre-existing technological progress levels, industry type, consumer market, strategies and organizational factors intervene with the innovation management system substantially.

Concordantly, the ISO 56002 standard has been accepted as an important tool for the configuration, implementation, maintenance and continuous improvement of innovation management systems (Zhou, Govindan and Xie, 2020). Hyland, Karlsson and Kristiansen (2023) point out that ISO 56002 provides a common language and frame to create an innovation ability. Since it is an important tool for systematic innovation search, and allows the companies to add value to business models enabling innovation processes to be managed more integrated, systematically and effectively, it is also expressed that ISO 56002 standard has been accepted as a worldwide reference around corporate management systems.

According to Harrington and Benraouane (2022), it is estimated that more than 75% of innovative projects start with an Innovation Management System that fails or cannot produce expected results. The largest wastage most mid and large-scale companies face is waste of money, time, prestige, opportunity and income that are caused by these failures. ISO 56002:2019 provides a step-by-step procedure about how a medium or large-scale project, program or product will be performed following a pre-used Management Systems Standard that considers the guide in innovation. Generally, the most complicated, difficult and hardest system used in an organization is the Management System Standard. However it is most important system, because it is the system that produces most of the value added products and includes the key processes. In time, probability of failure and effect on the organization are critic and generally it means the gap between achievement and bankrupt. Throughout the innovation cycle, it elaborates high intensity inputs and activities which are needed to process individual projects/programs/products. Discusses how medium and large scaled projects, programs and products proceed and also determines the frame to be used for small organizations and simple

innovation activities. Essentially, maximum change between small and large scaled innovation projects is that small projects can take higher risk, need less formal documentation, use simpler communication systems and necessitate less sources (Hyland and Karlsson, 2023).

Hyland and Karlsson (2023) tried to supply an overall analysis to find out what is necessary from the moment an opportunity is realized till the customer use the innovation by a book prepared for professionals responsible for directing innovative projects and programs in order to get a comprehensive management strategy and step by step plan and ISO 56004 Innovation Management Assessment using ISO 56002:2019- Innovation Management- Innovation Management System- Guidance. The book also introduces a new innovation modelling cloud service that provides to descend to particulars of 5 levels from system level to job definition and allows free access to most of the best application process models. It provides guidance for establishing, applying, maintaining and continuous improvement of an innovation management system for the purpose of being used through including ISO 56002, 'Innovation Management- Innovation Management System- Guidance' SME. It is a guide generic, applicable to all types of organizations and innovations (e.g. a product, service, process, business model) from incremental innovations to radical ones. During this process increasing corporate performance is also discussed as a significant indicator.

Another research by Kesikbaş, Vural and Savcı (2022) remarking Defence and Aerospace Industry (DAI) is one the critic sectors where the most important technologic developments take place, according to the report with the title "2020 Global Aerospace and Defence Industry outlook" by Deloitte, while the world-wide concentration of security threats continue, technologic developments and innovations form DAI because of increasing military expenditures. Today, innovation management is in the front line of global competition that forms international security environment. Concordantly, defence industry investments of Turkey in the recent period became a significant topic to be examined in terms of innovation management. The research aims to provide factual information about implementation of an innovation management system around the companies affiliated with OSTİM (Defence and Aerospace Group) and their organizational abilities about adaptation of ISO 56002 standards for innovation management and search the relation level with corporate performance.

A systematic literature review has been performed about relations between conceptual innovation and performance, a search has been made through Web of Science and Scopus databases and 172 articles has been chosen. Results show that there is a positive relation among quality management, product and process innovation (gradual and radical), operational and

financial performance and direct and indirect relations. According to the results, a range of direct or indirect relation has been suggested among these variables. The study completes a few previous research about these common relations (Zhou, Govindan and Xie, 2020).

ISO 56002 standards have several advantages. Some of these advantages can be listed as: to make the company market reference having an innovation based management system, a better skill for coping with uncertainty, lower costs, less waste, increasing profitability, consumers, suppliers, more satisfaction between investors and others about the business, making easier to take the employees' fancy and retention, offer an area for employees to be creative and develop ideas, provide the company a good reputation, make it possible to do business with larger organizations, more ways for increasing income, more credibility in market and a developed company image in the field of self activity, better accordance with the regulatory standard of market, forming an increasing capacity to catch partners, employees and financing (Hyland and Karlsson, 2023).

Corporate performance management is a technology based process which uses direct measurement and analysis of business processes to follow, evaluate, support and improve the productivity of an organization. Strategy uses data analysis and visualization tools in order to provide a real time level leadership about organization performance and analyse all business processes and activity information. Corporate performance management methods help management to follow the in-house groups, sections and departments in order to improve finance, operations and human capital abilities continuously (Camrdella, 2003).

However, corporate performance management brings a holistic view to performance of an organization and provides instructions that help actualising long and short term financial objectives of the business. the general opinion behind using innovation management system is to use experimental proofs in order to confirm the results of organizational policies, programs or decisions. The aim is to provide users confidence about the information obtained from business systems and on the basis of this information to ensure them making the best decision. Large companies and government agencies use this method to measure employee performance and to help the employees to achieve these goals more productively. When it is examined with in-depth-analysis, ISO 56002 control process has the chance to determine the potential points that the company needs to proceed in innovation projects with performance dimension and this is the best, the cheapest and the fastest way for the companies to think about and prepare for the faster one. Therefore, ISO 56002 certificate provides the ability of being ready for the future management by management systems proper for global conversion (Hyland., Karlsson and

Kristiansen, 2023). Therefore, company does not have to abide by the standard, instead standard abides by the company. Standard has various opportunities of choosing the best approach and tools for the organization considering the market, culture and objectives of the company.

ISO 56002 has been formed to guide the organizations about defining vision, strategy, policy and innovation objectives, provide guides and structures for improvement of innovation management systems continuously and to determine a common language and standard (Harrington and Benraouane, 2022).

In this context, within a literature review because of limited number of sources in dimension of relational between ISO 56002 innovation management system and corporate performance management, it can be expressed that the study titled "Effect of ISO 56002 Innovation Management system Fundamental Principles on Corporate Performance Components" will contribute the literature with taking R&D employees into the research, research analysis, findings and commends.

3. Research

3.1. Purpose of the Research

The main purpose of this research is to determine the effect of ISO 56002 innovation management system fundamental principles on corporate performance components within the scope of employee perceptions.

3.2. Data Collecting Tools

As a data collecting method, a survey is applied with the Simple Random method. As a result of the Profession literature review, a survey form is prepared based upon the various measurement tools. In the survey consisting of 72 questions within the scope of 9 main dimension the studies by Khan, Johl and Johl (2021), TS EN ISO 56000 (2021), TS EN ISO 56002 (2021), Akdemir, vd. (2012), Reyane, Djenouhat and Kherbachi (2023), Çelikleş (2008), Vatan (2010), Ibarra (1993), Demirtaş (2003) take place in literature.

3.3. Data Collection and Analysis

The survey form prepared as a result of the literature review has been applied using face-to-face and through teams methods on 29 employees (managers and specialists) of the R&D and Innovation company which is active in energy sector with 37 employees and entitled to be certified by successfully passing the ISO 56002 Innovation Management System Certification

audit for the first time in Turkey, between March 2023 and July 2023. Teams interview registers are archived. Within the research, necessary written permissions documents, ethics committee approvals, approval forms have been arranged.

Consequently, this study has been performed for the first time in an R&D innovation company that concluded Innovation Management system documentation successfully and consists of 37 employees. In other words, number of employees who work within the mentioned framework is only 37. Therefore, population of the study includes 37 individuals. 29 (13 women and 16 men) of these 37 individual have been interviewed by face to face and teams. Thus, a random participation about 78% (29/37) has been provided. Data gathered as a result of the research have been analysed with SPSS software.

3.4. Fundamental Hypotheses of the Research

The fundamental hypotheses of the research are as follows:

H1: ...factors are noticed by the participants. f1:Profitability, f2:Productivity, f3:Performance, f4:Effectiveness, f5: Efficiency, f6:High Quality, f7:Customer Satisfaction, Expectation and Attitude, f8:Strategic and Operating Performance, f9:Human Resources Behavioural Dimensions (perception, attitude, expectation, behaviour, motivation, learning and improvement, job satisfaction, organizational commitment, overcoming the stress, positive human relations etc.)

H2: There is a direct relation between ... factors. (f1:Profitability, f2:Productivity, f3: Productiveness, f4:Effectiveness, f5: Efficiency, f6:High Quality, f7:Customer Satisfaction, Expectation and Attitude, f8:Strategic and Operating Performance, f9:Human Resources Behavioural Dimensions (perception, attitude, expectation, behaviour, motivation, learning and improvement, job satisfaction, organizational commitment, overcoming the stress, positive human relations etc.)

4. Findings

4.1. Findings Towards Independent Variables

It is observed that general age average of survey participants (n=29) and standard deviation age average (min-max=25-64) is $37,1 \pm 4,78$. Age average of women (n=3) and standard deviation is $33,9 \pm 4,45$ an men's (n= 29) age average and standard deviation is $42,1 \pm 5,58$. 44,8% of participants (n=13) women and 55,2% men(n=16), 31,0% (n=9) executives and 69,0% (n=20) specialists. In table 1. findings towards variable analysis have been offered.

Table 1. Distribution by Socio-Demographic (Independent) Variables (Demographic Characteristics of Participants) (n=29)

Demographic Information		n	%	Demographic Information		n	%
Gender	Woman	13	44,8	Education Level	Bachelor's Degree	10	34,5
	Man	16	55,2		Postgraduate	10	34,5
	Total	29	100,0		Doctorate	9	31,0
Position	Manager	9	31,0	Total	29	100,0	
	Specialist	20	69,0	25-35	11	38,0	
	Total	29	100,0	36-45	15	51,7	
				Age	46-64	3	10,3
					Total	29	100,0

4.2. Findings Towards Reliability/Validity and Factors of Measurement Tool

For the structure forms from propositions with 72 expressions Kaiser-Meyer-Olkin value 0,904 and Bartlett Globalization Test result are found meaningful ($\chi^2=168,198$, $sd=4$, $p=.00$). H_0 : (correlation matrix is unit matrix) is refused. Diagonal values of anti image correlation matrix take reading about 1000. Based on these findings, the proposition consist of 72 expressions is confirmed to be proper for factor analysis and as a result of factor analysis, 9 factors that explain the total variance at the rate of 78,149%. Cronbach Alpha value is 0.962. Internal consistency is provided in analysis. According to this result, it is determined that the factors pointed by the propositions in the survey explain the case at a higher up reliable level. Factor analysis is actualized within the frame of fundamental components. According to the total variances, nine factor total variance is being explained at level of 76,02 %. The fist factor explains the total variance at the rate of 36,847%, the second factor 29,777 %, the third factor %24,543, the fourth factor 21,147 %, the fifth factor 19,628 %, the sixth factor 16,543 %, the seventh factor 14,259 %, the eighth factor 12,145 % and the ninth factor 10,784 %. Within this frame, factors and their names are like f1:Profitability, f2:Productivity, f3:Performance, f4:Effectiveness, f5: Efficiency, f6:High Quality, f7:Customer Satisfaction, Expectation and Attitude, f8:Strategic and Operating Performance, f9:Human Resources Behavioural Dimensions (perception,

attitude, expectation, behaviour, motivation, learning and improvement, job satisfaction, organizational commitment, overcoming the stress, positive human relations etc.) (Table 2

Table 2. Factor Analysis and Descriptive Statistics (Validity and Reliability of Measurement Tool)

N=29		Component									Cronbah Alfa General =,962
Expressions	Factor Dimensionss	f1	f2	f3	f4	f5	f6	f7	f8	f9	
Realization of value	Profitability	,968	,453	,126	-,339	,420	-,025	-,325	,420	-,025	,954
Future-focused leaders		,912	,448	-,055	-,413	,475	,049	-,421	,475	,049	,936
Strategic direction		,901	,160	,183	-,401	,501	,145	-,401	,501	,145	,924
Culture		,876	,453	,126	-,462	,487	,108	-,402	,487	,108	,915
Exploiting insights		,868	,448	-,055	-,417	,332	,131	-,417	,332	,131	,951
Managing uncertainty		,862	,048	,535	-,375	,191	,111	-,375	,191	,111	,937
Adaptability		,859	-,059	,201	-,179	,107	-,115	-,179	,107	-,115	,809
System Approach		,849	,211	,128	-,073	-,102	-,445	-,073	-,102	-,445	,849
Realization of value		Productivity	-,077	,887	,176	-,286	,343	,001	,223	,126	,126
Future-focused leaders	-,011		,774	,200	-,312	-,038	-,210	-,046	,274	,274	,756
Strategic direction	,211		,755	,128	-,347	,149	-,041	,123	,124	,124	,798
Culture	-,077		,751	,176	,453	,126	,025	-,139	,045	,045	,724
Exploiting insights	,035		,745	-,072	,035	-,072	,035	,055	,088	,088	,789
Managing uncertainty	,098		,734	-,050	,098	-,050	,098	-,105	,176	,176	,957
Adaptability	,056		,725	-,073	,056	-,073	,056	,157	,126	,126	,936
System Approach	,022		,712	,051	,022	,051	,022				,824
Realization of value	Productiveness		,011	,011	,945	,011	,021	,011	,131	-,217	,332
Future-focused leaders		-,247	-,247	,938	-,247	-,024	-,247	,201	,201	,201	,889
Strategic direction		-,312	-,312	,822	-,312	-,014	-,312	,128	,128	,128	,737
Culture		,084	,084	,814	,084	,132	,084	,176	,176	,176	,709
Exploiting insights		,223	,223	,802	-,016	,024	,243	,200	,200	,200	,849
Managing uncertainty		,058	,058	,774	-,044	,076	,079	,128	,128	,128	,909
Adaptability		,034	,034	,755	-,041	,232	-,163	,176	,176	,176	,756
System Approach		-,092	-,092	,751	-,017	,295	,055	-,072	-,072	-,072	,798
Realization of value		Effectiveness	,223	,132	,084	,915	,024	,243	-,050	-,050	-,050
Future-focused leaders	-,046		,024	,243	,885	,118	,231	-,073	-,073	-,073	,930
Strategic direction	,123		,132	,084	,879	,098	,535	-,247	,332	,131	,951
Culture	-,139		-,177	,453	,855	,094	,495	-,312	,191	,111	,943
Exploiting insights	,055		-,074	,035	,714	,067	,586	,084	,107	-,115	,809
Managing uncertainty	-,105		,365	,098	,698	-,083	,400	,223	-,102	-,445	,812
Adaptability	,157		,299	,056	,583	-,106	,320	,058	,343	,001	,782
System Approach	,141		,345	,055	,576	-,045	-,323	-,247	-,038	-,210	,950
Realization of value	Efficiency		,006	,005	-,105	,076	,887	-,254	,332	,131	-,417
Future-focused leaders		-,100	,126	,157	,232	,774	-,398	,191	,111	-,375	,746
Strategic direction		-,077	,274	,141	,295	,755	-,338	,107	-,115	-,179	,782
Culture		,066	,124	,006	,024	,751	-,323	-,102	-,445	-,073	,725
Exploiting insights		-,260	,045	-,100	,118	,745	-,290	,343	,001	,223	,926
Managing uncertainty		-,183	,088	-,077	,163	,734	-,155	-,038	-,210	-,046	,812
Adaptability		-,027	,176	,055	-,012	,725	-,274	-,312	-,014	-,312	,723
System Approach		,114	,008	,126	-,155	,887	,191	,084	,132	,084	,850
Realization of value		High Quality	,161	-,168	,274	-,274	-,440	,876	-,016	,024	,243
Future-focused leaders	-,015		-,366	,124	-,247	-,461	,868	-,044	,076	,079	,830
Strategic direction	-,084		-,125	,045	-,330	-,208	,862	-,041	,232	-,163	,819
Culture	-,104		,202	,088	-,301	-,404	,859	-,017	,295	,055	,843
Exploiting insights	-,025		-,325	,420	-,025	-,025	,849	-,312	-,014	-,312	,957
Managing uncertainty	,049		-,421	,475	,049	,049	,774	,084	,132	,084	,936
Adaptability	,145		-,401	,501	,145	,145	,755	-,016	,024	,243	,824
System Approach	,108		-,402	,487	,108	,108	,751	-,044	,076	,079	,815
Realization of value	Customer Satisfaction, Expectation and Attitude		-,366	-,417	,332	,131	,453	-,041	,935	,232	-,163
Future-focused leaders		-,125	-,375	,191	,111	,035	-,017	,928	,295	,055	,737
Strategic direction		,202	-,179	,107	-,115	,098	-,312	,810	-,014	-,312	,709
Culture		-,325	-,073	-,102	-,445	,056	,084	,809	,132	,084	,849
Exploiting insights		-,421	,223	,126	,126	,055	-,016	,802	,024	,243	,948
Managing uncertainty		-,401	-,046	,274	,274	-,105	-,044	,774	,076	,079	,936
Adaptability		-,402	,123	,124	,124	,157	-,041	,755	,232	-,163	,824
System Approach		-,366	-,325	,420	-,025	,141	-,017	,751	,295	,055	,815
Realization of value		Strategic And Operating	-,366	,124	-,247	-,461	-,366	,124	,223	,898	-,461
Future-focused leaders	-,125		,045	-,330	-,208	-,125	,045	-,046	,868	-,208	,756
Strategic direction	,202		,088	-,301	-,404	,202	,088	,123	,862	-,404	,798
Culture	-,325		,420	-,025	-,025	-,325	,420	-,139	,859	-,025	,724

Exploiting insights	Human Resources Behavioural Dimensions	-.421	,475	,049	,049	-.421	,475	,055	,849	,049	,789	,912
Managing uncertainty		-.401	,501	,145	,145	-.401	,501	-.105	,774	,145	,957	
Adaptability		-.402	,487	,108	,108	-.402	,487	,157	,755	-.461	,936	
System Approach		-.417	,332	,131	,453	-.417	,332	,141	,751	-.208	,824	
Realization of value		-.375	,191	,111	,035	-.375	,191	,223	-.301	,945	,815	
Future-focused leaders		-.179	,107	-.115	,098	-.179	,107	-.046	-.025	,885	,889	
Strategic direction		-.073	-.102	-.445	,056	-.073	-.102	,123	,049	,879	,737	
Culture		,223	,126	,126	,055	,223	,126	-.139	,145	,855	,709	
Exploiting insights		-.046	,274	,274	-.105	-.046	,274	,055	,108	,714	,909	
Managing uncertainty		,123	,124	,124	,157	,123	,124	-.105	,131	,698	,756	
Adaptability		-.325	,420	-.025	,141	-.325	,420	,157	,111	,583	,798	
System Approach		-.366	,124	-.247	-.461	-.366	,124	,141	-.115	,550	,724	

According to one sample t-test findings practised within the scope of participants, H_1 hypothesis is accepted in 9 factors. According to one sample t-test findings, it is determined that each factor is considered important. Within this scope, f1:Profitability, f2:Productivity, f3: Productiveness, f4:Effectiveness, f5: Efficiency, f6:High Quality, f7:Customer Satisfaction, Expectation and Attitude, f8:Strategic and Operating Performance, f9:Human Resources Behavioural Dimensions (perception, attitude, expectation, behaviour, motivation, learning and improvement, job satisfaction, organizational commitment, overcoming the stress, positive human relations etc.) hypothesis is accepted within each single factor (Table 3).

Table 3. One Sample t-Test within the scope of Factors

N=29		$\bar{x} \pm s$	One Sample t test (Test Value $3 \leq \mu$)	
			t	p
f1	Profitability	3,9±,55	25,278	,000
f2	Productivity	3,8±,54	14,317	,000
f3	Productiveness	3,7±,53	21,842	,000
f4	Effectiveness	3,9±,54	23,421	,000
f5	Efficiency	3,7±,55	19,656	,000
f6	High Quality	3,7±,56	17,736	,000
f7	Customer Satisfaction, Expectation and Attitude	3,6±,57	24,278	,000
f8	Strategic and Operating Performance	3,7±,55	16,317	,000
f9	Human Resources Behavioural Dimension	3,7±,52	20,842	,000

According to r value and correlation coefficient takes value between -1 and +1, taking values close to +1 shows that there is a positive relation. N=29 and "Sig. (2-tailed)" having 000 value for p shows that correlation coefficients are meaningful. Pearson correlation coefficient between f1 and f2 is found out as $r=0,885$. Pearson correlation coefficient between f1 and f3 is found out as $r=0,686$. Pearson correlation coefficient between f1 Profitability and f4 is found out as $r=0,765$. Pearson correlation coefficient between f1 and f5 is found out as $r=0,647$,

Pearson correlation coefficient between f1 and f6 is found out as $r=0,697$, Pearson correlation coefficient between f1 and f7 is found out as $r=0,597$, Pearson correlation coefficient between f1 and f8 is found out as $r=0,647$ and Pearson correlation coefficient between f1 and f9 is found out as $r=0,596$. Concordantly, a linear relation is observed among , f1:Profitability, f2:Productivity, f3:Performance, f4:Effectiveness, f5: Efficiency, f6:High Quality, f7:Customer Satisfaction, Expectation and Attitude, f8:Strategic and Operating Performance, f9:Human Resources Behavioural Dimensions (perception, attitude, expectation, behaviour, motivation, learning and improvement, job satisfaction, organizational commitment, overcoming the stress, positive human relations etc).

The hypothesis H2 that there is a linear relation between ISO 56002 Innovation management system fundamental principle variables and corporate performance component factors (Table 4.).

Table 4. Pearson Correlation Analysis

		Correlations								
		f1	f2	f3	f4	f5	f6	f7	f8	f9
f1	Pearson Correlation	1	,885**	,686**	,765**	,647**	,697**	,597**	,647**	,596**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f2	Pearson Correlation	,885**	1	,397**	,410**	,622**	,656**	,676**	,622**	,697**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f3	Pearson Correlation	,686**	,397**	1	,621**	,578**	,527**	,597**	,578**	,797**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f4	Pearson Correlation	,765**	,410**	,621**	1	,560**	,523**	,623**	,669**	,621**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f5	Pearson Correlation	,647**	,622**	,578**	,560**	1	,592**	,692**	,692**	,621**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f6	Pearson Correlation	,697**	,656**	,527**	,523**	,592**	1	,592**	,592**	,527**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29

	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f7	Pearson Correlation	,597**	,676**	,597**	,623**	,692**	,592**	1**	,578*	,578*
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f8	Pearson Correlation	,647**	,622**	,578**	,669**	,692**	,592**	,578*	1	,527**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
f9	Pearson Correlation	,596**	,697**	,797**	,621**		,527**	,578*	,527**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
**: Correlation significance level 0.01 (2-tailed)										

5. Discussion And Conclusion

Significance of innovations for innovation management, achieving the growth targets and guarantee the existence of companies has been emphasized by various researches. On the other hand, a great number of studies underline the difficulties companies face while applying innovations. ISO 56000 series represent an important factor for innovative ability of a company, sustainable growth and long term maintaining. ISO 56000 is accepted as standards and guide series consist of ten parts which is designed to help the companies to apply, maintain and improve an innovation management system forming a general frame. The first area of ISO 56002 innovation management system is to sum up the frame for establishing and prosecution of the system.(Willams, 2002)

Within this scope, the effect of ISO 56002 innovation management system fundamental principles on performance components within the frame of employee perceptions is determined in this research. The surveys that applied over one to one and teams throughout 29 (executive and specialist) employees of an R&D and innovation company with totally 37 employees which broke new ground passing ISO 56002 Innovation Management System Documentation inspection successfully and entitled to certification and the results were analysed.

In consequence of one sample T-Test, it is specified that each factor has been noticed on highest degree as corporate performance management system components while the correlations are examined in general, the relations among factors emerge at high-mid level and positive. Therefore, it can be remarked that "value realization, future-oriented leadership, strategic

tendency, culture, benefit from insights, uncertainty management, adaptability, system approach" which are the fundamental principles within the scope of factors of Profitability, Productivity, Productiveness, Effectiveness, Efficiency, High Quality, Customer Satisfaction, Expectation and Attitude, Strategic and Operating Performance, Human Resources Behavioural Dimensions are considered at high level by participants and the relation among them has a high level importance.

Consequently, although setting standards about innovation and applying seems conflicting and annoying in the beginning, ISO 56000 series give substantial opportunities to create a successful innovation management system. Forming a frame structured with ISO 56000 and holistic, helps the companies to develop a joint innovation perceptive and in this way, it makes internal and external cooperation simpler. Additively, the standard throws light on too many elements and conditions necessary to create a successful innovation management system sustainably. As well, redundant restriction of the organizations about innovation activities is prevented avoiding tangible and detailed specifications of tools and activities. It can be remarked to be effective at the point of providing the whole personnel to work together towards an objective by its effect on performance.

References

- Akdemir, C., Ay, C., Karaküçük, H. ve Timar, Y. (2021). Dağıtık Simülasyon Sistemlerinde Performans Analiz Altyapısı, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2012, 11 (1), 163-175
- Camardella, M. (2003).Effective Management of the Performance – Appraisal Process”, *Employment Relations Today to Hoboken, Volume:30, Spring.pp.103-107.*
- Cokıns, G. (2015). Enterprise Performance Management: Making it Work, *EDPACS: The EDP Audit, Control, and Security Newsletter*, 48:6, 11-21, <http://doi.org/10.1080/07366981.2014.865954>
- Çelıktaş, H. (2008), İnovasyon Yönetimi: Çukurova Bölgesinde Faaliyet Gösteren Şirketlerde İnovasyon Uygulamalarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Demartini, C. (2014).Innovation and the Performance Management System. Literature Review. *Performance Management Systems* (pp.89-115) http://doi.org/10.1007/978-3-642-36684-0_4
- Demirtaş, Ö. (2003),Stratejik insan kaynakları yönetimi ve örgütsel inovasyon, *Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,C:XXXV,S:II,
- Gallup, G. (1972). *The Sophisticated Poll Watcher's Guide.*
- Griffith, R. etc. (2006). Innovation and Productivity Across Four European Countries. *Oxford Review of Economic Policy* 22 (4). 483- 498.
- Harrington, J. & Benraouane, A. (2022). Managing Innovative Projects and Programs, *Using the ISO 56000 Standards for Guidance and Implementation*, <https://doi.org/10.4324/b22993>
- Hutchinson, S. (2013). Performance Management Theory and Practise, *London: CIPD.*
- Hyland, J. and Karlsson, M. (2021). Towards a management system standard for innovation. *Journal of Innovation Management*, 9(1): 11-19.
- Hyland, J., Karlsson, M. and Kristiansen, J. N. (2023). “Common Themes and Success Factors”. *In Changing the Dynamics and Impact of Innovation Management: A Systems Approach and the ISO Standard* (347-369).
- Ibarra, H.(1993),Network centrality, power, and innovation involvement: determinants of technical and administrative roles, *Academy of Management Journal*, 36/33
- Kesikbaş, Ö., Vural, B. ve Savcı E. (2022).Innovation Management in Defence and Aviation Industry in Türkiye: *A case study on Ostim Defence and Aviation Cluster*, Cilt: 2 Sayı: 2, 63 - 73, 23.12.2022
- Khan, P.A.,Johl, K.S. and Jhol, K.S. (2021).Does adoption of ISO 56002-2019 and green innovation reporting enhance the firm sustainable development goal performance? An emerging paradigm. *ERP Environment and John Wiley & Sons Ltd. wileyonlinelibrary.com/journal/bse.*
- Kherbachi, H, Djenouhat, A. & Rezak, R. (2023). The Role of Innovation Management System ISO 56002 Standard in the Competitive Edge toward Sustainability. *Sumerianz Journal of Business Management and Marketing*, 6(1): 1-8.
- Kimpimäki, J. P., Malacina, I. and Lähdeaho, O. (2022). Open and sustainable: An emerging frontier in innovation management? *Technological Forecasting and Social Change*, 174: , 121229. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121229>
- Lopes, A., Polónia, D., Gradim, A. and Cunha, J. (2022). Challenges in the integration of quality and innovation management systems. *Standards*, 2(1): 52–65.
- Sustainability Reporting, opening the Social Impact Black Box. *SocioEconomic Challenges*, Volume 5, Issue 1, 2021 ISSN (print) – 2520-6621, ISSN (online) – 2520-6214. [https://doi.org/10.21272/sec.5\(1\).13-27.2021.](https://doi.org/10.21272/sec.5(1).13-27.2021)
- Maxwell, I. E. (2010). Managing sustainable innovation: The driver for global growth softcover reprint of hardcover. 1st ednSpringer

- Murphy, K.R. and Cleveland, J.N. (1995). *Understanding Performance Appraisal: Social, Organizational and GoalBased Perspectives, California: Sage Publications.*
- Paladino, B. (2011). *Innovative Corporate Performance Management, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.*
- PwC, *Innovation – Deutsche Wege zum Erfolg, 2015.*
- Raja, N.W. & Wei, S. (2015). Evaluating innovation performance and quality practices relationship: A review from different industries. <http://doi.org/10.1016/j.tekhne.2015.09.002>
- Rayane, R., Djenouhat. A. and Kherbachi. H. (2023). The Role of Innovation Management System ISO 56002 Standard in the Competitive Edge toward Sustainability. *Sumerianz Journal of Business Management and Marketing*, 6(1): 1-8.
- Roberts R. (1998). *Managing Innovation: The Pursuit of Competitive Advantage and The Design of Innovation Intense Environments, Research Policy*, 27.
- Tidd, J. (2022). A review and critical assessment of the iso56002 innovation management systems standard: Evidence and limitations. *International Journal of Innovation Management*, 25(1): 2150049. <https://doi.org/10.1142/s1363919621500493>
- Truffer, B. and Coenen, L. (2012). Environmental innovation and sustainability transitions in regional studies. *Regional Studies*, 46(1): 1-21. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.646164>
- TS EN ISO 56000. (2021). *İnovasyon yönetimi — Temel bilgiler ve sözlük*, TSE Standard Hazırlama Merkezi Başkanlığı. Ankara.
- TS EN ISO 56002 (2021). *Yenilikçilik (inovasyon) yönetimi – İnovasyon yönetim sistemi - Rehberlik (ISO 56002:2019)*, TSE Standard Hazırlama Merkezi Başkanlığı: Ankara
- Vatan, A.(2010), *Turizm İşletmelerinde İnovasyon: İstanbuldaki 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir
- Zhou, M., Govindan, K., & Xie, X. (2020). How fairness perceptions, embeddedness, and knowledge sharing drive green innovation in sustainable supply chains: An equity theory and network perspective to achieve sustainable development goals. *Journal of Cleaner Production*, 260, 120950. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120950>
- Walker, R., Damanpour, F. & Devece, A. (2010). Management Innovation and Organizational Performance: The Mediating Effect of Performance Management. *Journal of Public Administration Research and Theory* 20(2). <https://doi.org/10.1093/jopart/muq043>
- Wall, A. (2002). The Power of World-Class Performance Management: Use It!, *Measuring Business Excellence, Bradford*, 2002, ss.9-19.
- Waxin, M. F. ve Bateman, R. (2009). “Public Sector Human Resource Management Reform Across Countries: From Performance Appraisal to Performance Steering?”, *European J. International Management*, C.3 S.4, s.495-511.
- Williams, R. (2002). *Managing Employee Performance : Design and Implementation in Organizations, London, Thomson Learning,*

ANALYSIS OF THE STUDIES CONDUCTED ON THE INTERNET OF THINGS IN LOGISTICS BY SCIENTIFIC MAPPING METHOD

Filiz SİVASLIOĞLU¹, Nurgül ERDAL²

Abstract

This research aims to examine the concept of “Internet of Things in Logistics” from a bibliometric point of view and evaluate the studies conducted on this subject. For this purpose, the keyword “Internet of Things” was scanned from the studies conducted between 1998-2023 in the Web of Science database on 24.07.2023. The studies included in the SCI-EXPANDED, CPCI-S, SSCI, ESCI, CPCI-SSH, BKCI-S, BKCI-SSH indexes of the Web of Science core collection formed as a result of the limitation in the research were evaluated. In terms of disciplines, the vast majority of studies are limited to areas such as Computer Science, Telecommunications, Business Economics, Transportation, Logistics. When these fields were selected, 2451 data were obtained, and when articles, early appearance and book chapters were evaluated, 1380 results were reached. From the results obtained, 261 data were obtained when the Internet of Things was scanned in the logistics sector. For the scientific mapping method, the VOSviewer mapping program was used. The obtained data were analyzed according to the parameters of the most cited document, source, author, institution, country and keywords. This study is an important resource for studying research trends in Internet of things applications in the field of logistics.

Keywords: Internet of Things, Logistics, Web of Science, VOSviewer, Bibliometric
JEL Classification: M10, N70, 014

LOJİSTİKTE NESNELERİN İNTERNETİ KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİLİMSEL HARİTALAMA YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Öz

Bu araştırma, “Lojistikte Nesnelerin İnterneti” kavramını bibliyometrik açıdan incelemeyi ve bu konuda yapılan çalışmaları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, 24.07.2023 tarihinde Web of Science veri tabanında 1998-2023 yılları arasında yapılmış çalışmalardan “Nesnelerin İnterneti” anahtar kelime taranmıştır. Araştırmadaki sınırlandırma sonucunda oluşan Web of Science çekirdek koleksiyonu SCI-EXPANDED, CPCI-S, SSCI, ESCI, CPCI-SSH, BKCI-S, BKCI-SSH indekslerinde yer alan çalışmalar değerlendirmeye alınmıştır. Disiplinler açısından çalışmaların büyük çoğunluğu, Computer Science, Telecommunications, Business Economics, Transportation, Logistics gibi alanlarla sınırlandırılmıştır. Bu alanlar seçildiğinde 2451 veri elde edilmiş, makaleler, erken görünüm ve kitap bölümleri değerlendirildiğinde ise, 1380 sonuca ulaşılmıştır. Çıkan sonuçlardan lojistik sektöründe nesnelerin interneti tarandığında 261 veri elde edilmiştir. Bilimsel haritalama yöntemi için VOSviewer haritalama programından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler, en çok atıf alan doküman, kaynak, yazar, kurum, ülke ve anahtar kelimeler parametrelerine göre analiz edilmiştir. Bu çalışma, lojistik alanında nesnelerin interneti uygulamalarında araştırma eğilimlerini incelemek için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Nesnelerin İnterneti, Lojistik, Web of Science, VOSviewer, Bibliyometrik
JEL Sınıflaması: M10, N70, 014

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, fsivaslioglu@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8524-6928
²Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, nerdal@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2961-3906

1. Introduction

The Internet has brought an important dimension to the activities of humanity such as working, living, and learning. The fact that billions of people around the world connect to the internet with billions of devices and as a result exchange data with billions of interconnected objects shows that the communication capacity and speed of the internet has reached an extraordinary level (Turak, 2015). With the developing technologies, it has been ensured that all kinds of devices and objects are connected. The concept of the Internet of Things (IoT) has become a concept that is increasing in popularity day by day with the development of modern wireless communication technologies. Internet of Things technology enables two different smart devices to communicate. Today, this system, which finds its place in many areas from urban planning to small household appliances, offers a wide range of benefits for both people and companies. It provides the transformation of the economy and societies in areas such as logistics, health, transportation, production, and tourism (Delgosta et al., 2021:1).

The importance of the internet of things is increasing day by day. The Internet of Things is predicted to be among the technologies that will become widespread within 5-10 years. Although the internet of things is used in a wide variety of areas, it is known that it will add speed, time and traceability to logistics processes. When the literature is examined, it is seen that research on this subject is limited. There is limited research in the literature on the Internet of Things in logistics businesses. In this study, studies in logistics were examined in the Web of science database and current trends were revealed. In the research, only articles published on the web of science between 1998 and 2023 were considered and the Vosviewer mapping model was used. This method was preferred because VOSviewer involves creating maps based on network, bibliometric and text data, visualizing and detailing the studies in the literature.

IoT is a new wave of digital transformation that brings together billions of devices that enable real-time sensing, data collection, and sharing that can be communicated over the internet. Relevant devices are technology that detects the physical world, sends and retrieves observation data, and allows us to act with these data (Fizza et al., 2021:1). In our age, there are radical changes in software and hardware technology. With the use of information technologies, great benefits have been achieved in almost every field (Qi and Tao, 2018: 3585).

Relative to the report of Statista Online Services in 2021, the number of IoT devices worldwide was 8.74 billion in 2020, and this number is expected to exceed 23,4 billion in 2030. IoT vehicles are used in electricity, water, logistics, business, marketing, production, and many

similar areas, and their use is increasing day by day. It is estimated that it will reach 8 billion in 2030 (Statista, 2021). From IoT technologies, people, companies, and governments perform various activities by exchanging data. Intelligently working wired and wireless networks increase the usability of information obtained from non-traditional calculations over the Internet. In this way, businesses will also develop along with the devices (El Khodr et al., 2019: 47).

IoT technology has been used in many branches of science and much research has been done. Some of these studies, human life in design and production (Barrios et al., 2022; Chen et al., 2023b), aviation (Ning et al., 2012; Möller and Vakilzadian, 2014; Korchagin et al., 2019; Chen et al., 2023a), sustainability (Palco et al., 2022; Ehsanifar et al., 2023), supply chain and logistics (Ivankova et al., 2020; Yao et al., 2022) bioengineering (Nath et al., 2021; Wang and Mu, 2022). We see areas such as etc. The common aspect of the studies is to increase efficiency and productivity, use smart systems, increase speed, spread electronic works, increase customer satisfaction and loyalty, and customer safety (Zhang et al., 2013; Dinesh Reddy and Gangadharan, 2016; Dharfizi, 2018; Ghouchani et al., 2020; Ivankova et al., 2020; Kurnia et al., 2020).

Businesses operating in various sectors benefit from IoT technologies to gain competitive power and increase efficiency. Thus, they become competitive by adapting to digital transformation. The logistics sector is also one of the areas where the highest possible technology is used. The advancement of advanced technologies makes significant contributions to the development of logistics. The benefits of IoT such as better forecasting, early warning of problems, development of decision support systems, increasing efficiency, ensuring security and full transmission of data are seen (Janakiraman, 2018; Lee et al., 2021; Chen et al., 2022; Qu et al., 2023; Memarzadeh et al., 2023; Shankar and Sahana, 2023; Xie et al., 2021).

Logistics systems with complex and dynamic features include the management of assets, finance, services, and information flows in supply chain management. The use of data in logistics systems and increasing its volume are realized with the Internet of Things. IoT is a new concept and one of the nine technologies considered fundamental in Industry 4.0 (Jagtap et al., 2021: 176). IoT technologies are systems that guide synchronized decision-making, taking into account the current state of the system, which allows the collection of data that provides the connection between factors such as equipment, materials, jobs, and employees in logistics processes (Agostino et al., 2020: 387). If it is desired to automate, simplify, and make

the processes in the logistics sector efficient, IoT technologies should be used (Sergi et al., 2021: 21).

IoT technology helps logistics service providers track, route, and deliver goods to customers. In logistics processes equipped with IoT, slow deliveries in traditional logistics activities are reduced to a few days, thanks to the automatic and controlled movement of products from the sender to the receiver. Thus, logistics service providers gain a competitive advantage against rival companies (Golpira et al., 2021: 8). This study was planned to emphasize the importance of the internet of things, which is among the most important technologies in logistics, to determine current trends and to guide future studies. In the introduction section, general information about the Internet of Things and its usage areas are mentioned. In the second chapter, an extensive literature review was made and the usage areas of the Internet of Things in logistics were explained. In the third section, research on the subject and Vosviewer analysis are mentioned. The research method was mentioned. In the fourth chapter, the findings were examined and the locations were illustrated using the mapping method. In the fifth chapter, results and discussion are given and suggestions are made.

2. Review of Previous Literature

2.1. Efficient Applications with The Internet of Things in Logistics

Using this approach in various fields of activity such as the use of the Internet of Things in logistics, transportation management, warehouse management, handling, packaging, distribution, logistics information processing systems, and demand forecasting can offer a competitive advantage and productivity enhancement opportunities for businesses.

2.1.2. Transportation Management: Logisticians serving in the field of transportation management obtain various data with the Internet of Things technology. With this data, managers can ensure that the time to deliver the goods is estimated and the planning is done correctly (Singh and Roy, 2020: 310). Today, transport vehicles not only carry goods but also generate large amounts of data such as location, engine status, environmental conditions, vehicle data, driver behavior, and safety. This data is uploaded to a cloud-based data system, feeding other technologies and transportation processes, supporting routing, fleet management, driver performance, shipment tracking, and quality. In this way, information sharing will flow smoothly in the transportation system and a cycle will be formed (Taliaferro et al., 2019: 3-4).

2.1.3. Warehouse Management: The Internet of Things ensures that the products in the warehouse always know where they are (Van Geest et al., 2021: 4). Since both products, shelves, and operators are monitored, it provides instant monitoring as it provides decision support to the management in the warehouse management system. In cases where there is no visibility of the products, product loss, and unknown storage locations cause various problems. A real-time monitoring system with the Internet of Things increases the status and traceability of the warehouse (Zhang et al., 2021: 3). These; it simplifies inventory management, eliminates frustration, allocates warehouse resources efficiently, improves warehouse efficiency and helps reduce human errors (Ding et al., 2021: 330; Zhang et al., 2012: 716).

2.1.4. Handling: The Internet of Things, which allows handling activities within the enterprise without employee intervention or with very light interventions, is an important technology in the more efficient and economical use of personnel and equipment. The logistics base structure managed by the employees becomes autonomous. When the Internet of Things is adopted, human errors are minimized (Buntak et al., 2019: 249; Rey et al., 2021: 585).

2.1.5. Packaging: Protection and communication features, which are the main functions of packaging, have become more comprehensive with nanoscale materials developed recently. The Internet of Things is changing traditional packaging methods, modern package formats are emerging with newly developed alternatives, and an industrial tool for store and customer communication is emerging (Lydekaityte and Tambo, 2020: 390). For customers, labeled packages provide more visibility in the transportation of products, and they are also informed about the location of the package, the estimated time of arrival, and the delivery address.

2.1.6. Distribution: Distribution is the most important element in the logistics industry. The use of the Internet of Things enables businesses to solve their problems to a large extent by reflecting digital developments on distribution channels. The increase in the scale of a logistics company, the change in the production volume, the increase in the product types, and the large size of the inventory assets cause the planning in the distribution centers not to be done at the desired level. Therefore, the usage areas are low and problems arise. Optimizing the transport, transfer, and distribution process can be achieved by modernizing the IoT (Zhang et al., 2021: 175).

2.1.7. Logistics Information Processing Systems: These are software systems that meet the planning or operational needs of the companies in the supply chain and can work in integration with other related systems inside and/or outside the company. Logistics computing

systems are technologies that reorganize business processes, control and integrate the information of logistics activities, help sharing and effective use of information inside and outside, and increase economic benefit and competitiveness (Yu, 2019: 1756). It is thanks to the advanced sensing capabilities of the Internet of Things to monitor and control the locations and status of products remotely in logistics activities and to produce solutions to reduce costs (Verdouw et al., 2018: 755). IoT improves operational efficiency by phasing out old supply chain patterns. There are no interruptions in communication due to the adoption of real-time digital interaction in analog techniques (telephone, paper, and fax). Shipping costs, resource allocation, and the entire shipping process have been improved.

2.1.8. Demand Forecasting: Forecast plays an important role in strategic management decision-making activities in all sectors. While making logistics planning, the focus is on the estimation method and future goals. Short, medium, and long-term forecasts are needed in planning. In short-term plans, in planning the number of trucks, lorries, or delivery vehicles that will depart daily, it is necessary to estimate according to the demand, distance, and amount of the load. Medium-term plans are generally used to determine the raw material needs, to recruit temporary personnel, and to determine the source to be used in the purchase of machinery and equipment. Long-term plans, on the other hand, are the plans to be made for the future, such as entering and exiting the target market related to environmental factors. It makes forecasts related to demand forecasting, production process design, service process design, location and distribution design, resource utilization, sales planning, and operational planning. In the Internet of Things, demand forecasting with smart technologies, user behavior, current market trends, customer requests and preferences, consumers' reasons for purchasing and how the purchased products are used can be provided efficiently.

2.1.9. Optimization: IoT systems provide highly automated optimization in the logistics industry. Logistics 4.0 connected logistics network level provides optimization of outbound and inbound logistics through smart software in software and databases. Because these software exchange information about systems, they can improve logistics scheduling by connecting the global positioning system and mapping systems to enterprise resource planning systems. With this use, it supports issues such as making efficient decisions, increasing transportation capacity, optimizing transportation in cities, automatic exception reports, product orientation, and transparency (Anitha et al., 2021:1). Warehouse space optimization is also used in product layouts and architectural solution areas. Automatic storage systems using the Internet of Things support decision-making mechanisms (Song et al., 2021: 4262).

In recent years, it can be seen that many bibliometric studies have been conducted in both national and international literature. Publications on bibliometric research are constantly increasing, especially in the international literature. In national publications, publications on bibliometric research techniques are few. Among bibliometric research, vosviwer bibliometric mapping is a preferred technique because it shows the relationship between scientific fields, specialties, documents and authors.

3. Methods and Materials

This study, which examines the research on the Internet of Things in logistics, aims to define the literature gaps and guide future research. For this purpose, the studies were examined by bibliographic analysis method and illustrated by mapping. Today, based on various existing research on the Internet of Things, the subject of the Internet of Things (IoT) in the logistics industry is considered an important issue, and various studies are being carried out. The use of bibliometric analysis methods in scientific evaluations is very useful and offers significant advantages over other research evaluations. Bibliometric analyses can be used to create quantitative and numerical indicators and can be considered as an interdisciplinary research measure (Ismail et al., 2012).

When the literature is examined, it is seen that bibliometric studies have been carried out on various subjects on this IoT subject (Guo et al., (2020); for example, Lim, M. K. et al., (2020), in their studies, of vehicle sharing (private vehicles) and IoT (internet of things) in terms of vehicle energy efficiency). It proposes a green distribution method with a combination of and emphasizes improving the energy efficiency of social tools and providing more convenient distribution services. It has also been explained that an IoT architecture has been created, consisting of a customer data layer, information collection layer, cloud optimization layer, and delivery task execution layer. Wang, J. X. et al., (2020) proposed an IoT-based intelligent logistics dispatch system that provides dynamic coordination between customers, order-picking robots, and cloud technology.

Emphasis was placed on demonstrating the ability to efficiently coordinate dispatch operations and outperform traditional dispatch methodologies through IoT technology to increase customer satisfaction. Zhao, Z. H. et al., (2020) conducted smart parking research in their work and explained that with the development of the Internet of Things (IoT), vehicle mergers and separations should be made for industrial hazardous chemical vehicles, tractors, and trailers to fulfill their logistics tasks. They stated that the real-time dynamic indoor location information

of both tractors and trailers is of great importance among users. They emphasized the importance of using IoT technology, as excessive time and human effort spent locating vehicles will cause delays in transportation and irregular parking will exacerbate congestion in the parking garage. Song, Y. X et al., (2021), in their study, explained that the Internet of Things will solve complex relationships with the help of various analysis technologies in smart logistics.

As a result of their research, they stated that IoT will help the development of logistics and that the countries will gain competitiveness of the companies, thus providing development in the economy. Cuenca, R. I et al., according to the (2020) global economic scenario, adapting to the elasticity of demand will be realized thanks to the Internet of Things in industrial logistics. The importance of IoT is explained with the application of the PROKNOW-C method in industrial logistics. Yang, (2022) emphasizes the replacement of traditional methods aimed at the development and implementation of an internet-based system to increase the efficiency of the e-commerce logistics system. Companies around the world are starting to implement IoT technologies to provide the most efficient business possible. The importance of applying this technology has been particularly evident in improving logistics processes. Their study explained the importance of IoT applications in processes such as supply chain management, that is, control of the transportation and storage of goods and materials.

3.1. Relevance of Bibliometric Analysis

Bibliometric analysis tools are used in different literature. In the study, the VOSviewer program was preferred because of its strengths in terms of functionality. It seems to be an important program that facilitates researchers to explore evolutions, relationships, ships, and new concepts in the literature. In addition, since it provides visualization, mapping, and multidimensional analysis, it allows for in-depth examination of data sets.

The use of the Web of Science database in research is an essential factor in giving research confidence for a variety of analyses, including bibliometric analyses. Thanks to various control mechanisms, it covers qualified and reliable studies in terms of publication ethics.

In the study, Documents on Citation, Sources on Citation, Authors on Citation, Co-citation of Co-authors, Organizations on Citation, Countries on Citation, and Keywords on Citation analyses were used in the VOSviewer program to illustrate mapping based on bibliographic data. Strong links on authors, documents, sources, institutions, and countries with strong bibliographic links are discussed.

On 24.07.2023, 2451 results were reached by selecting "All Fields" in Web of Science with the word "Internet of Things". The words Intelligent Logistics, Logistics Information, Smart Supply Chain, and Supply Chain were chosen as keywords. 1382 articles, 944 papers, 134 review articles, 69 early view studies, and 26 book chapters were identified. In the review, most of the studies in terms of disciplines, Computer Science (633), Telecommunications (309), Business Economics (151), Transportation (42), etc. Subjects other than Business, Telecommunications, and Logistics are not included in the data set. When only articles from different disciplines were selected between 1998-2023, the result decreased to 1380. When years, keywords, authors, organizations, countries, and research areas were selected, the number of data was found to be 261. The studies included in the Web of Science core collection SCI-EXPANDED, CPCI-S, SSCI, ESCI, CPCI-SSH, BKCI-S, BKCI-SSH indexes, which were formed as a result of the limitation in the research, were evaluated. The obtained data were analyzed as documents, sources, authors, authors' links, institutions, countries, and keywords. The data in the Web of Science database were analyzed in VOSviewer by taking the criteria. When researched as literature trends, it was seen that keywords related to the subject were searched in 1998 and the data were entered into the Web of Science database.

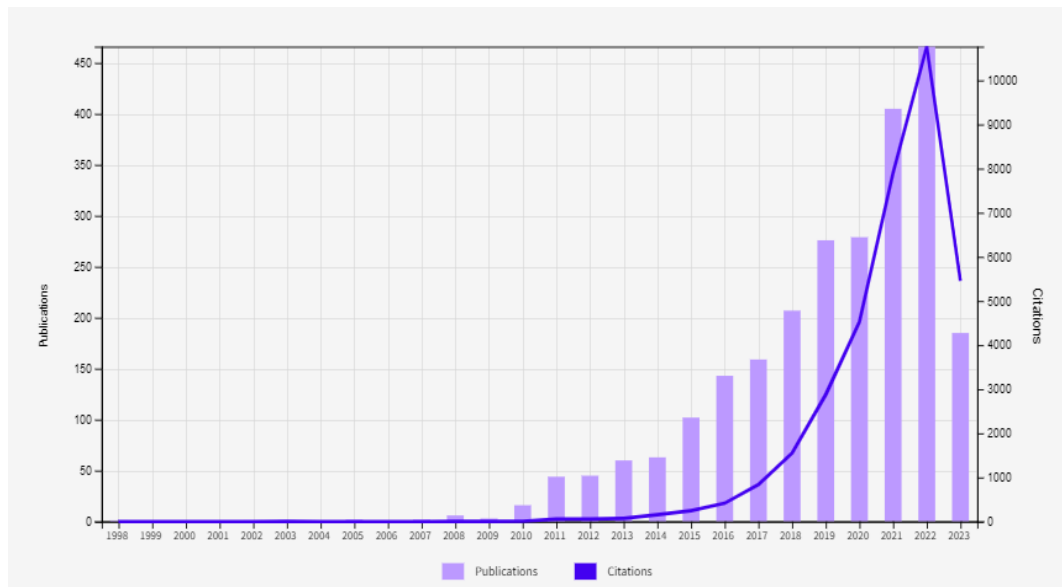


Figure 1. The Yearly Trend of Published Articles

As seen in Figure 1, as a result of the limitation made in the subject category, it is seen that the studies on the Internet of Things in logistics started mainly in 2010 and the highest number of

publications was in 2022. The number of publications started to increase significantly in 2019 and 2020. It reached the highest level in 2021 and 2022.

4. Internet of Things According to Web of Science Database VOSviewer Mapping Technique

This research is between 1998-2023. Web of science also includes publications on the internet of things in logistics. Publications published in other databases were not included in the research. Scanning was done with the keywords internet of things, logistics companies, mapping method, VOSviewer.

In this section, the findings obtained under the title of Internet of Things are given. Documents, Sources, Authors, Co-citation of Co-authors, Organizations, Countries, and Keywords mapping based on Citation data regarding the concept of "Internet of Things" discussed within the scope of the study.

4.1. Citation of Documents Analysis

The list of documents on the Internet of Things, their works, attributions, and links are shown in Table 1.

Table 1. Citation of Documents

Documents	Years	Titles	Citations	Links
Lopes De. Sousa Jabbour et al.	(2018)	Industry 4.0 and the circular economy: A proposed research agenda and original roadmap for sustainable operations.	514	96
Mehmood et al.	(2017a)	Internet-of-Things-Based Smart Cities: Recent Advances and Challenges	328	35
Qiu et al.	(2015)	Edge Computing in Industrial Internet of Things: Architecture, Advances and Challenges	189	58
Zhong et al.	(2017)	Intelligent Manufacturing in the Context of Industry 4.0: A Review	176	78
Zhang	(2018)	An 'Internet of Things' enabled dynamic optimization method for smart vehicles and logistics tasks	156	93
Wang	(2022a)	Optimal Design of International Trade Logistics Based on Internet of Things Technology	126	73
Frederico	(2020)	Organizational learning and Industry 4.0: findings from a systematic literature review and research agenda	123	3
Sinha	(2019)	Impact of Internet of Things (IoT) in disaster management: a task-technology fit perspective.	119	174
Ganzha	(2017)	Semantic interoperability in the Internet of Things: An overview from the INTER-IoT perspective	99	25

Hasan	(2019)	Resilient supplier selection in logistics 4.0 with heterogeneous information	94	13
Hopkins	(2018)	Big Data Analytics and IoT in logistics: a case study	84	1
Fortino	(2018)	Evaluating Critical Security Issues of the IoT World: Present and Future Challenges	79	1

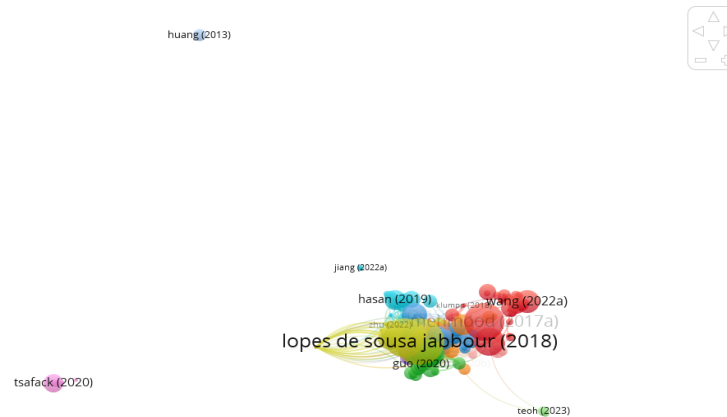


Figure 2. Mapping of Citation of Documents Contribute to IoT Research (Network Visualization)

While performing the analysis, the minimum number of documents was 5 the minimum number of citations received by a document was chosen as 2 and the number of citation links was calculated for each of the 261 documents with the highest link. It is seen that there is a complex and intense relationship between these documents that resulted on the map. Among these documents, more than one cluster, in different colors was formed. Among the documents shown on this map, the documents with the highest number of links; are Lopes de Sousa Jabbour et al., (2018), Mehmood et al., (2017a), and Qiu (2015).

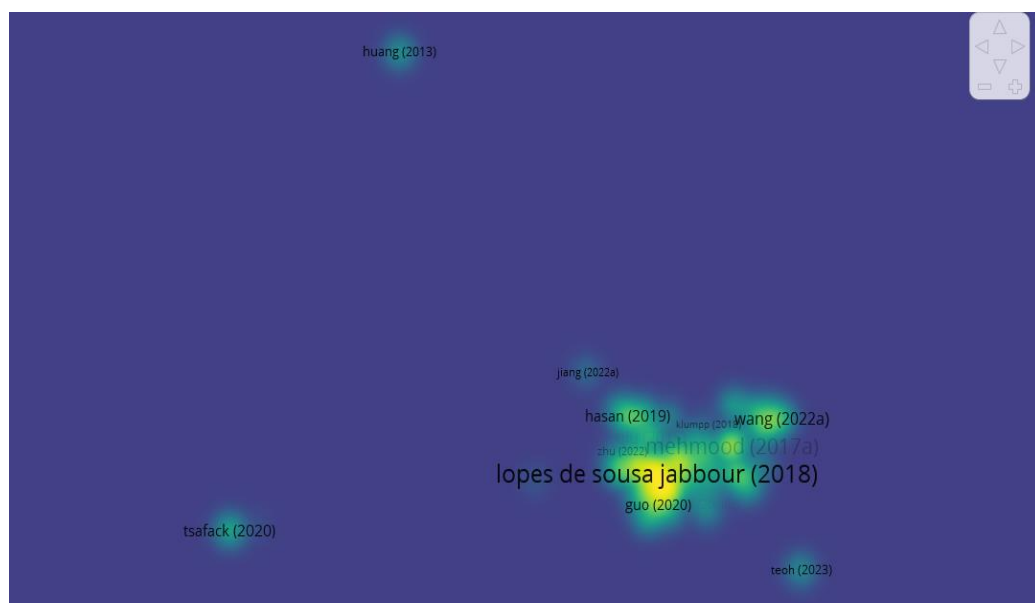


Figure 3. Mapping of Citation of Documents Contribute to IoT Research (Density Visualization)

The network map in Figure 2 and the density map in Figure 3 are depicted according to the relationship strength between the documents in which studies on the Internet of Things are published. Documents above the yellow color intensity in the table show the most linked authors.

4.2. Citation Sources Analysis

The minimum number of sources of publications was 5 and the minimum number of citations received by source 2 was selected, and the relationship between 13 sources of 121 sources was determined. For each of the 121 sources, the total connection strength of citations with other sources was calculated. The network map was created by selecting the source with the highest total connection power. It is possible to say that the relationship between sources is intense. Table 2 is formed by ranking the journals with the highest number of citations. International Journal of Production Research (738), Computers and Industrial Engineering (392), and Ieee Access (370) were determined.

Table 2. Citation of Sources

Sources	Documents	Citations	Total Link Strenght
International Journal of Production Research	10	738	16
Computers and Industrial Engineering	11	392	14
Ieee Access	23	370	6
Ieee Transactions on Industrial Informatics	5	368	8
Ieee Internet of Things Journal	14	367	8
International Journal of Production Economics	5	235	7
International Journal of Logistics Management	5	226	4
Industrial Management and Data Systems	6	224	17
Future Generation Computer Systems	8	108	4
International Journal of Logistics	6	84	9
Internet of Things	5	83	0
Electronic	6	38	1
Computer Communications	5	33	2

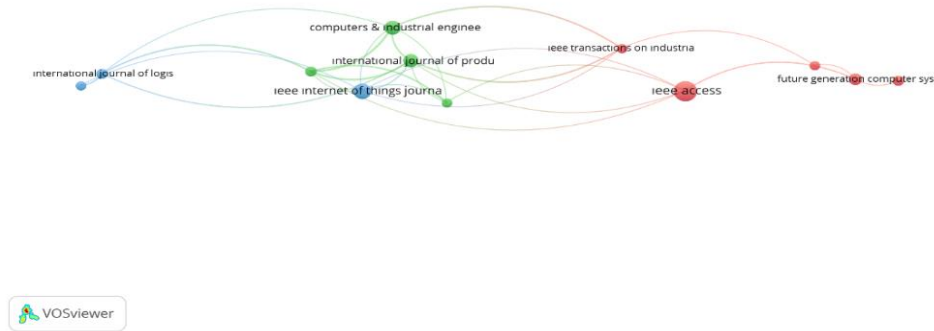


Figure 4. Mapping of Citation of Sources Contribute to IoT Research (Network Visualization)

The network map in Figure 4 and the density map in Figure 5 are depicted according to the strength of the relationship between the sources where studies on the Internet of Things are published.

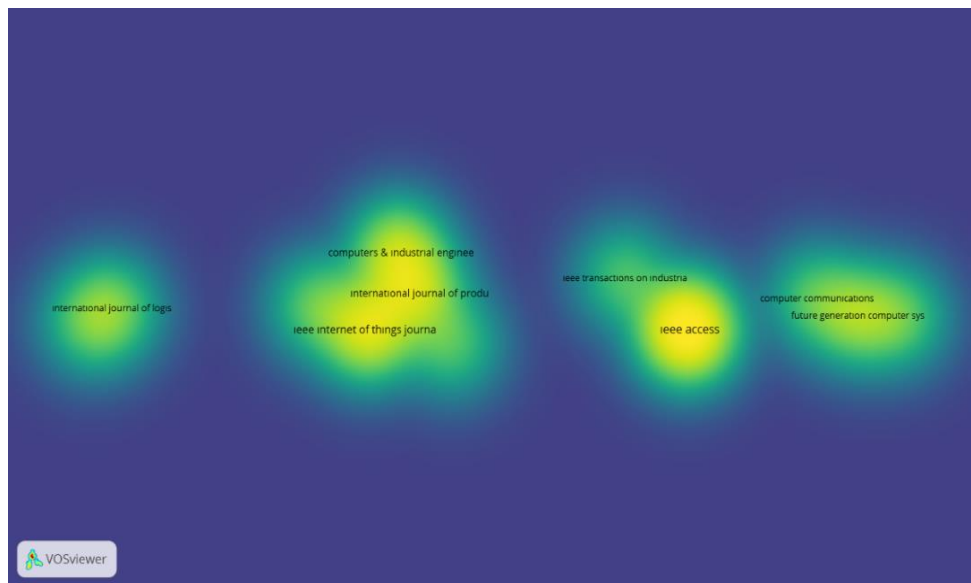


Figure 5. Mapping of Citation of Sources Contribute to IoT Research (Density Visualization)

Above is the network map of the sources where the studies on the Internet of Things are published. The sources with the highest total connection strength were selected and a map was created. It seems that there is a relationship between many sources on the map and this relationship is quite evident. The number of citations was taken into account while making the analysis.

4.3. Citation of Authors' Analysis

To determine the citation networks, a network map of at least 5 publications and at least 2 citation criteria and author citation analysis was created. In the analysis made on 21 units that are seen to be connected, a total of 3 clusters, 41 connections, and the total connection strength were determined as 150. The number of works of the authors included in the visualization, their citation information, and the total link strength between the authors are given in the table below and the ranking is made according to the number of citations. The most cited authors are; Huang, George Q, who received 865 citations with 24 articles, Zhong, Ray, Y, who received 436 citations with 10 articles, and Liu, Fagui, who received 269 citations with 31 articles.

Table 3. Citation of Authors

Authors	Documents	Citations	Total Link Strength	Authors	Documents	Citations	Total Link Strength
Huang, George, Q.	24	865	77	Zhang, Mengdi	9	127	21
Zhong, Ray, Y.	10	436	33	Li, Ming	5	124	13
Liu, Fagui	31	269	57	Wu, Wei	7	98	20
Lim, Ming, K	5	207	0	Pratap, Saurabh	5	86	12
Zhao, Zhiheng.	12	178	30	Ding, Yi	5	63	0
Guo, Dagiang.	6	153	19	Fang, Weiwei	5	63	0
Qu, Ting	6	152	29	Wang, Bin	10	49	33
Shen, Leidi	6	144	15	Jiang, Jun	10	37	45
De Albuquerque, Victor H, C.	6	133	0	Tang, Quan	7	33	40
Kong, Xiang, T, R	6	127	31	Ng, Wing W.Y	5	18	24
				Zhong, Guoxiang	5	12	31

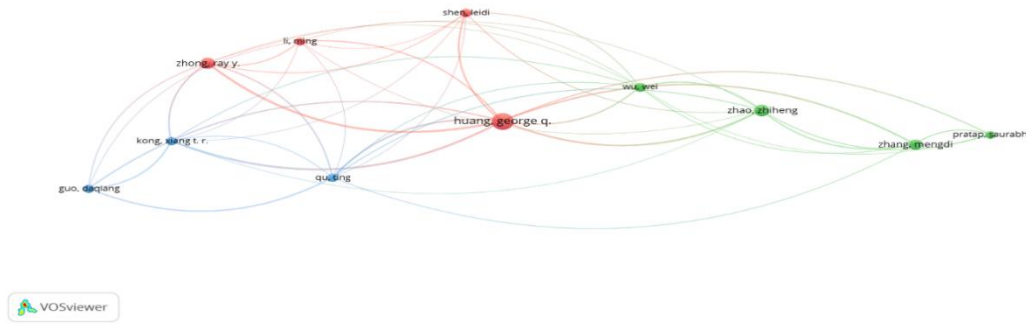


Figure 6. Mapping of Citation of Authors Contribute to IoT Research (Network Visualization)

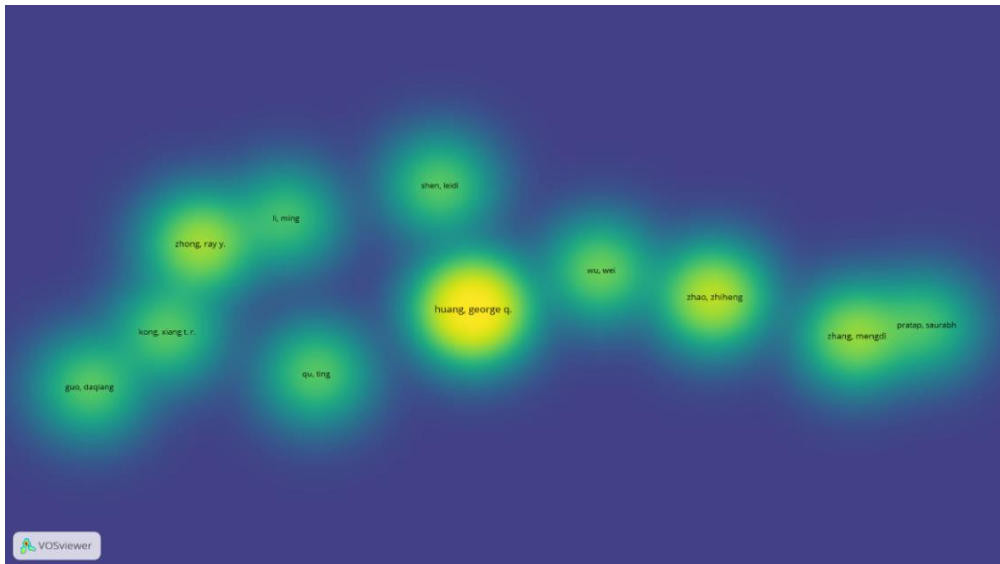


Figure 7. Mapping of Citation of Authors Contribute to IoT Research (Density Visualization)

The citations of the authors who published the studies on the Internet of Things are depicted in Figure 6 and the density map is in Figure 7.

4.4. Co-citation of Co-authors Analysis

According to the co-authorship links showing the cooperation between the authors, the most connected and collaborating authors were identified, and a table and network map were made by determining at least 5 publications and at least 2 citation criteria. According to the analysis made among the names with the highest connection, the names and total connections combined in a single cluster were revealed. Different sources cited in a publication are called co-citations. It is seen that 17 authors collaborated with a minimum of 2 citations. Most commonly cited authors Zhang, Y. F, (61) Link strength 323, Zhong, R. Y, (44) connection strength was determined as 212 and Qu T, (29) connection strength was determined as 165.

Table 4. Co-Citation of Co-Authors

Authors	Citations	Total Link Strength	Authors	Citations	Total Link Strength
Zhang, Y.F.	61	323	Ivanov, D	22	59
Zhong, R.Y.	44	212	Sarker, Ih.	22	0
Qu, T	29	165	Wang, Y.	21	31
Tao, F.	37	150			
Xu, Ld,	29	103	Fortino, G.	21	24
Hofmann, E.	24	47	Huang, Gq.	20	118
Atzori, L	23	69	Zhao, Z. H.	20	77
Verdouw,C.N.	23	42	Kong, X.T.R.	20	74
Qiu, X	22	112	Gubbi, J.	20	52

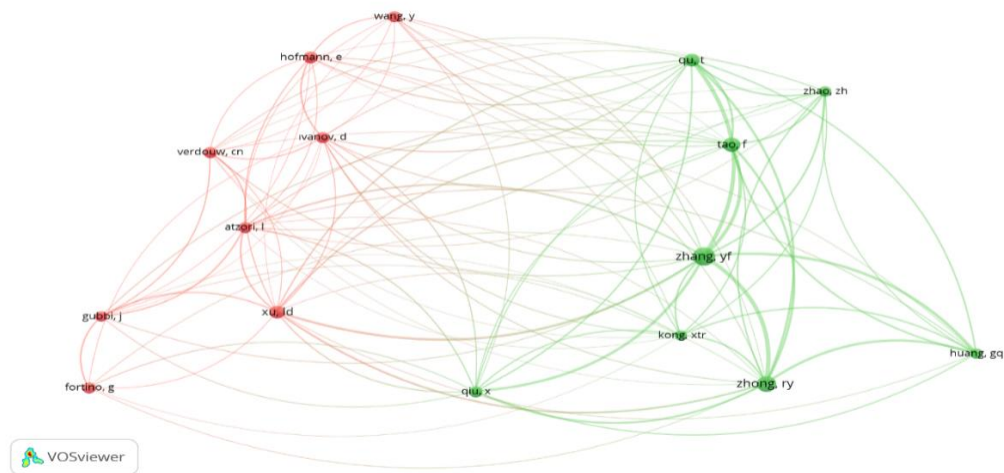


Figure 8. Mapping of Co-Citation of Co-Authors Contribute to IoT Research (Network Visualization)

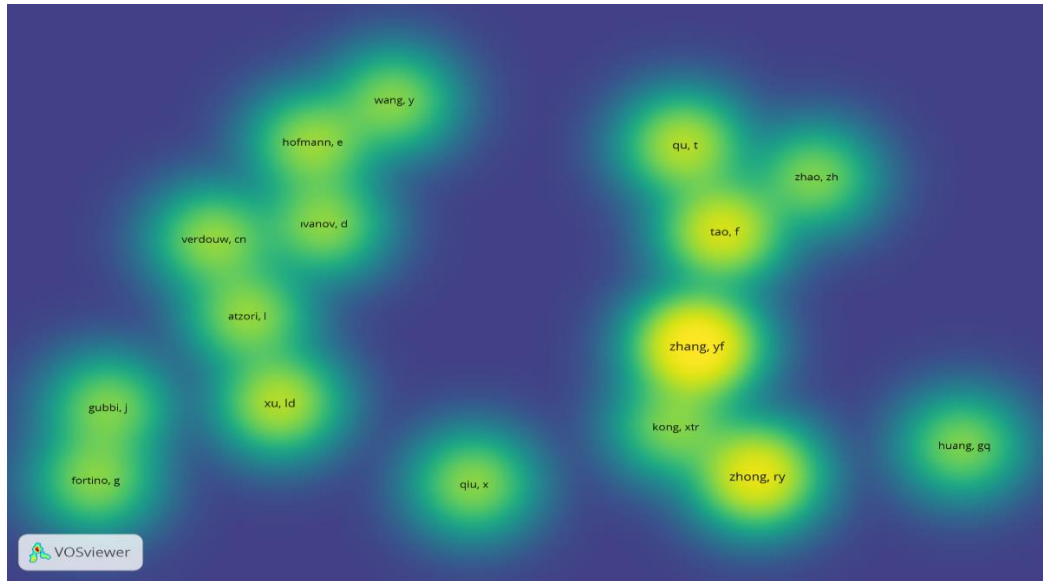


Figure 9. Mapping of Co-Citation of Co-Authors Contribute to IoT Research (Density Visualization)

The network map in Figure 8 and the density map in Figure 9 are depicted according to the strength of the relationship between the authors who published the studies on the Internet of Things.

4.5. Citation of Organizations Analysis

In this section, an analysis has been made of the institutions of the authors who carry out the most collaborative work on the Internet of Things in logistics. To create a network map of inter-institutional citations, results were obtained by publishing a minimum of 5 works by an institution and choosing a minimum of 2 as the number of citations. Considering the connections of 20 institutions among 431 organizations in line with the citation scope criteria, the following table was created. All visualizations are arranged according to the number of citations for the institutions of the collaborating authors. Table 5 below contains information on 20 institutions, the number of studies, and the number of citations. University of Hong Kong 30 works, 1053 citations; Hong-Kong Polytech University 10 works, 522 citations; University of Derby 5 works 521 cited; King Saud University 7 works, 492 citations; Shenzhen University 8 works have been cited 430 times.

Table 5. Citation of Organizations

Organizations	Documents	Citations	Organizations	Documents	Citations
University, Hong-Kong	30	1053	Beijing Wuzi University	12	235
Hong- Kong Polytech University	10	522	Vellore İnst. Technology	5	220
University Derby	5	521	Nanjing uni. Posts and Telecommunications	14	194
King Saud University	7	492	Asia University	6	185
Shenzhen University	8	430	Swinburne Uni. Technology	5	176
Dalian University Technology	5	335	Wuhan Uni. Technology	5	150
Chongqing University	6	312	Peng Cheng Lab. Minist Education	7	136
South China University	33	271	Nirma University	6	114
Jinan University	9	254	China Med. University	5	95
			Beijing Jiaotong University	6	89
				6	64

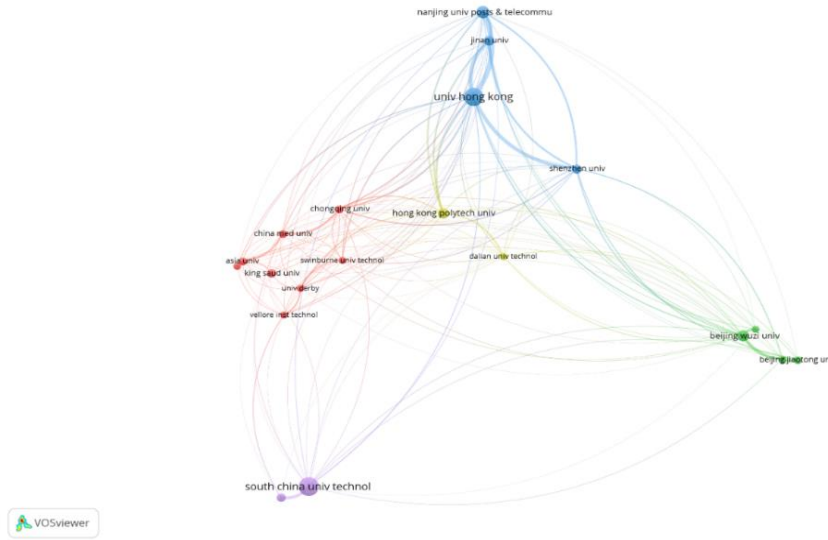


Figure 10. Mapping of Citation of Organizations Contribute to IoT Research (Network Visualization)

The network map of the important institutions that produce publications on the Internet of Things in logistics is given above. To obtain the results, the minimum number of documents of an institution is 5 and the minimum number of citations is 2. 20 of 431 institutions meet this link. The map was created by choosing the institutions with the highest connection power. Universities seem to have done the most work among institutions. It is possible to talk about the existence of an intense and complex relationship between these institutions. Among the institutions shown on the map, the institutions with the highest number of citations are; Institutions such as University Hong Kong (1053); Hong Kong Polytech University (522); University Derby (521); King Saud University (492); Shenzhen University (430); Dalian University Technology (335) are in the first place.

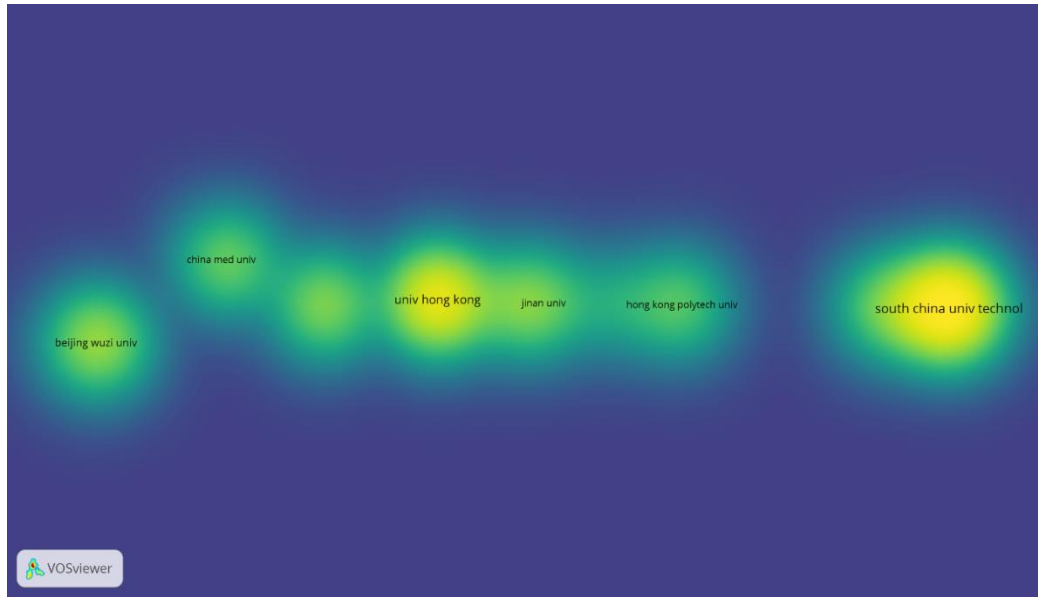


Figure 11. Mapping of Citation of Organizations Contribute to IoT Research (Density Visualization)

The network map in Figure 10 and the density map in Figure 11 are depicted according to the strength of the relationship between the institutions where studies on the Internet of Things are published. Universities, which are among the institutions that broadcast on the Internet of Things, occupy a key position in the yellow color intensity.

4.6. Citation of Countries Analysis

To create a network map of the citations received by the publications according to their country of origin, analysis was made based on the citation numbers over 21 observation units from 62 countries, which are related to each other, within the scope of the criteria of publishing at least 5 works by a country and receiving 2 citations. According to Table 6, when we look at the citations among the countries in the IoT research, it is seen that the continents of Asia, Europe, and America are mostly cited. China, England, India, and Brazil are among the countries that make the most references to each other on the Internet of Things. The country with the highest number of works and citations is the People's Republic of China 131 works, citation 3461; England, 26 works, 1121 citations; India 52 works, 1024 citations; Brazil 13 works, 839 citations; USA 31 works 757 citations.

Table 6. Citation of Countries

Countries	Documents	Citations	Total Link Strength	Countries	Documents	Citations	Total Link Strength
Peoples R. China	131	3461	81	South Korea	14	362	17
England	26	1121	43	Spain	8	281	2
India	52	1024	35	Netherlands	6	226	5
Brazil	13	839	12	United Arab Emirates	7	167	11
USA	31	757	32	Canada	10	157	5
France	8	704	9	Sweden	7	131	13
Australia	19	694	19	Egypt	7	131	10
Saudi Arabia	20	559	18	Italy	6	126	10
Germany	12	539	13	Pakistan	13	99	10
Malaysia	8	493	13	Portugal	5	41	2
Taiwan	14	479	42				

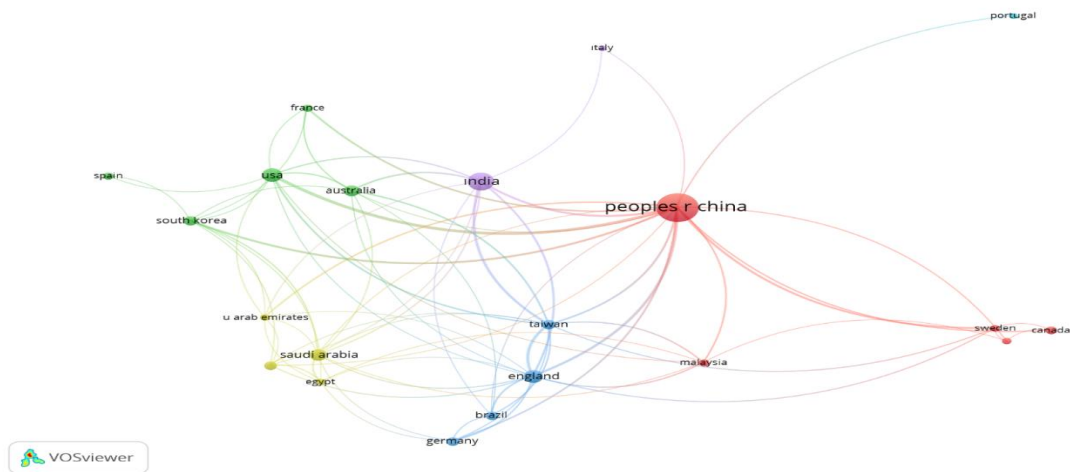


Figure 12. Mapping of Citation of Countries Contribute to IoT Research (Network Visualization)

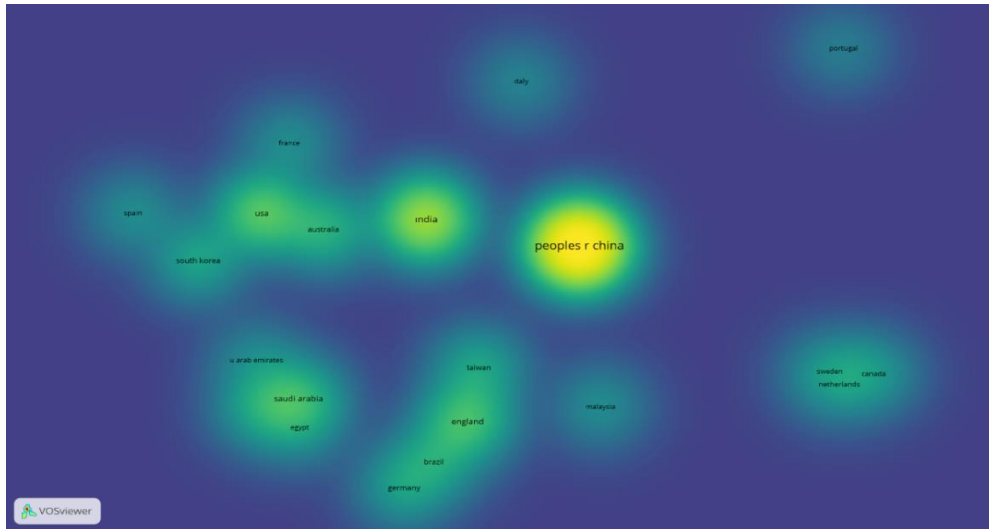


Figure 13. Mapping of Citation of Countries Contribute to IoT Research (Density Visualization)

The network map in Figure 12 and the density map in Figure 13 are according to the strength of the relationship between the countries where the studies on the Internet of Things are published.

4.7. Co-occurrence of All Keyword Analysis

When looking at the most frequently used keywords in publications related to the Internet of Things, the expressions ‘Internet of Things’ with 123 repetitions, ‘Blockchain’ with 20 repetitions and ‘Logistics’ with 18 repetitions are leading. The strongest expressions in terms of total connection strength were ‘Internet of Things’ 175. As a result of the analysis conducted with 35 observation units that have been seen at least 2 times and have a relationship between them, a total of 3 clusters, 77 connections, and 198 total connection strengths have been determined.

Table 7. Co-occurrence of All Keywords

Keywords	Occurrences	Total Link Strength	Keywords	Occurrences	Total Link Strength
Internet of Things	136	108	Cyber-Physical Systems	7	15
Blockchain	20	41	Edge Computing	7	13

Logistics	18	33	Real-Time Systems	7	12
Cloud Computing	17	33	Rfid	7	7
Supply Chain Management	21	46	Fog Computing	6	19
Security			Logistic Regression	6	14
Machine Learning	13	31	Sustainability	6	12
Digital Twin	13	19	Deep Learning	6	10
Industry 4			Circular Economy	6	7
Industrial	12	11	Ethereum	6	7
Industry 4.0	11	26	Wireless Sensor Networks	5	14
Optimization			Cybersecurity		
Smart Contracts	8	13	Supply Chain	5	9
Artificial Intelligence	7	23	Production	5	9
Covid 19	7	20		5	7
Monitoring	7	20		5	6
	7	18		5	5

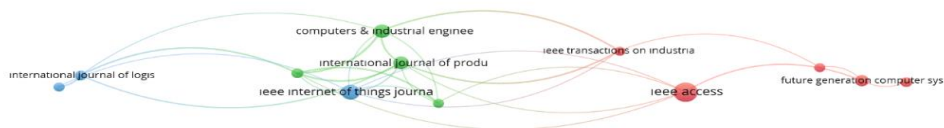


Figure 14. Mapping of Co-Occurrence of All Keywords Contribute to IoT Research (Network Visualization)

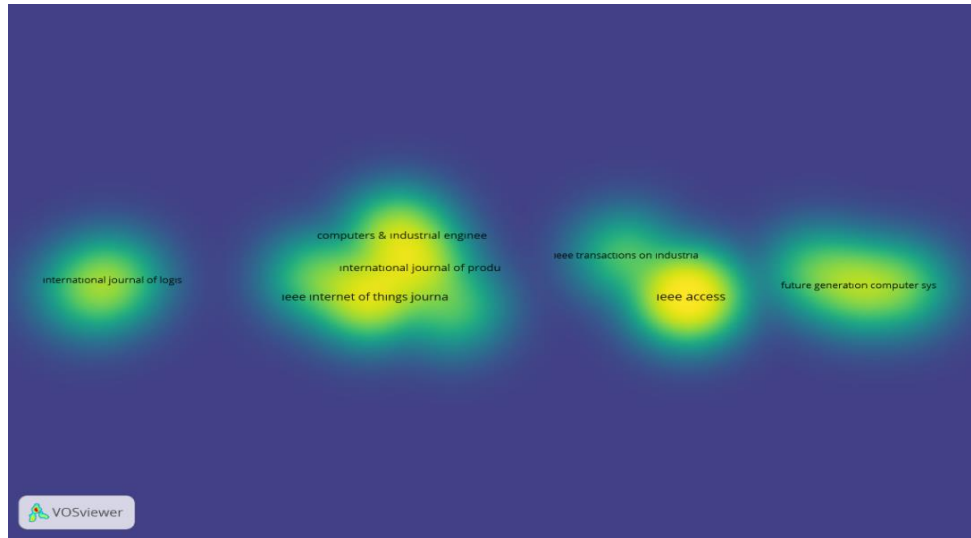


Figure 15. Mapping of Co-Occurrence of All Keywords Contribute to IoT Research (Density Visualization)

Network map in Figure 14 and density map in Figure 15 of the most frequently used keywords in studies on the Internet of Things. It is seen that these keywords are trend topics in the field of the Internet of Things in logistics.

5. Discussion and Conclusion

The Internet of Things is defined as a technology that changes the rules, with the potential to transform the way companies work, especially in the logistics industry. With this technology, devices and objects are connected, helping to collect and exchange data over the internet. Logistics companies increase their efficiency and productivity by optimizing their decision-making capabilities with real-time data. With these technologies, they will update their shipments, inventory levels, and the status of their products at the right time, shortening delivery times and gaining customer satisfaction.

In this study, the works on the internet of things in logistics have been examined and the importance of the subject has been pointed out. In the literature, it is thought that attention should be drawn to the fact that the subject is a new concept and offers suggestions for the future. In the literature, there are various studies on the Internet of Things in logistics, Milic et al., (2023) emphasized that IoT technologies are prominent in improving logistics processes. They explained with examples that technologies such as NB-IoT and 5G should be researched and that these technologies should be adapted to the logistics industry with smart solutions. Ding et al., (2021) with their bibliometric analysis based on publications between 2008 and 2019, revealed the main technologies and effects of IoT-based smart logistics research and applications, and their industrial and geographical distributions. Wu et al., (2022) proposed a

system architecture that uses the industrial Internet of Things and digital twin technologies to provide seamless cyber-physical synchronization, spatiotemporal traceability, and visibility for product logistics in the workshop. They also conducted a real-life case study at a world-leading computer manufacturer's factory to demonstrate the feasibility and practicality of the proposed systems and methods by developing hardware and software. Qiuxia and Yujie, (2022) examined the application of the Internet of Things in the development of international trade and economic and industrial growth through the data analysis method. Trachtman, (2019) explains the problem of cybersecurity-based concerns regarding investments in manufacturing or distribution facilities for trading IoT products, analyzes applicable international law that would limit national cybersecurity-based import or investment restrictions, and evaluates the availability of security. Wang, (2022), examining the optimization design of international trade logistics based on internet technology, proposed an Rfid method in which it is possible to master a journey in the truly international trade logistics process. Jiang et al., (2022) with the rapid development of environmental intelligence in the Internet of Things (IoT), many data streams are generated from sensing devices in smart scenarios. Anomalous behavior may occur due to deployment issues of IoT devices and the complexity of the system, resulting in unstable data categories. They proposed a dynamic ensemble algorithm to address this imbalance problem. This research is the examination of the research of the logistics companies on the "Web of Science" site on the Internet of Things, using the scientific mapping method.

As a result of the search for "All Fields" with the keywords "Internet of Things in Logistics", 261 studies were found to be analyzed between the years 1998-2023. The studies were analyzed according to documents, sources, authors, institutions, countries, and keyword parameters. The data is illustrated using the visual mapping technique. The visual network analysis of the study was made with the VOSviewer program, which provides functional convenience and allows multidimensional analysis. When the maps are examined as a result of the analysis, it is seen that the authors who carry out the most collaborative work on the Internet of Things; "Huang, George, Q, Zhong, Ray, Y, Zhao Zhiheng, and Zhang, Mengdi, where the authors' institutions with the most collaborative work are "University Hong-Kong; Hong Kong Polytech University; University Derby; King Saud University; It has been determined that the countries of the authors who have done a lot of collaborative work are concentrated around "Peoples R. China; England; India; Brazil; USA". Common word analysis results; the most repeated words are "Internet of Things; Internet of Things (IoT); Blockchain; Logistics; It has shown that it is Cloud Computing. As a result of the citation analysis, the most cited studies in the field of the

Internet of Things in logistics were found to be “Lopes De. Sousa Jabbour et al., (2018); Mehmood et al., (2017a); and Qiu et al., (2015); It is seen that Zhong et al., (2017) concentrated around his work in the specified years. When the journals with at least 2 studies and at least 5 citations in the field of IoT in logistics are examined, the most influential journals are the International Journal of Production Research, Computers and Industrial Engineering, and Ieee Access.

Among the map approaches based on bibliographic data, the option create a map based on bibliographic data was used. There are different numbers of analysis units under each of these options, and two levels of data mapping were obtained by selecting each analysis unit separately. These are two levels; network visualization is listed as density visualization. These results are expected to help researchers in future studies in the field of IoT in logistics. The limitation of the study is the use of only the Web of Science. In future research, bibliometric analysis can be done using different keywords from different databases. However, this study was carried out using the VOSviewer package program. Comparative analyses can also be made using different package programs other than the VOSviewer package program. As a result, it is recommended to focus on the most cited authors, journals, institutions, and countries to conduct research.

Using internet of things technology in logistics processes provides benefits in terms of speed, time and traceability. It increases customer satisfaction and loyalty by increasing effectiveness and efficiency. Provides competitive advantage. It is known that the use of internet of things technology in sectors other than logistics will provide superiority to businesses. They can increase their performance by investing in such technologies in all sectors. When we look at the publications, we see that there are fewer publications in Türkiye. Internet of things technology is a current technology and its use will increase in the future and the studies carried out will increase.

The realization of the research by obtaining data from the Web of Science database, from other databases (Scopus, TR Index, etc.) not to be taken advantage of it constitutes the limitations of the study. In other researches, bibliometric by using different keywords from different databases analyses can be performed. In addition, with the exception of the VOSviewer program Bibexcel, Pajek, it may also be recommended to use programs such as Bibliometrix and SciMAT. In Review the author, journal, institution, country and keywords that have received the most citations it has been investigated. Cooperation between authors in future deceptions and an

examination can also be made on the connections. These results, in the field of Internet of things, it is expected to guide researchers in the studies to be conducted.

References

- Agostino, Í. R. S., Ristow, C., Frazzon, E. M., & Taboada Rodriguez, C. M. (2020). Perspectives on the application of internet of things in logistics. *Paper presented at the Dynamics in Logistics, Cham*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-44783-0_37
- Anitha, K., Palaksha Reddy, K., Krishnamoorthy, N., & Jaiswal, S. (2021). IoT enables the supply chain visibility and connectivity and optimization of performance. *Materials Today: Proceedings*. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2020.12.343>
- Atzori, L., Iera, A., & Morabito, G. (2010). The Internet of things: a survey, *Comput. Netw.* 54 (15) (2010) 2787–2805. *Elsevier*. <https://doi.org/10.1016/j.comnet.2010.05.010>
- Barrios, P., Danjou, C., & Eynard, B. (2022). Literature review and methodological framework for integration of IoT and PLM in the manufacturing industry, *Computers in Industry*, Vol. 140, 103688. <https://doi.org/10.1016/j.compind.2022.103688>
- Buntak, K., Kovačić, M., & Mutavdžija, M. (2019). Internet of Things and smart warehouses as the future of logistics. *Tehnički glasnik*, 13(3), 248-253. <https://doi.org/10.31803/tg-20190215200430>
- Chen, Q., Li, M., Xu, G., & Huang, G.Q. (2023a). Cyber-physical spare parts intralogistics system for aviation MRO, *Advanced Engineering Informatics*, Vol. 56, 101919. <https://doi.org/10.1016/j.aei.2023.101919>
- Chen, Y., Wang, X., Liu, Z., Cui, J., Osmani, M., & Demian, P. (2023b). Exploring building information modeling (BIM) and Internet of things (IoT) integration for sustainable building, *Buildings*, Vol. 13 No. 2, 288. <https://doi.org/10.3390/buildings13020288>
- Chen, N., Sun, Y., Wang, Z., & Peng, C. (2022). Improved LS-SVM method for flight data fitting of civil aircraft flying at a high plateau, *Electronics*, Vol. 11 No. 10, 1558. <https://doi.org/10.3390/electronics11101558>
- Cuenca, R.I., Tokars, R.L., Warnecke, V. C., Deschamps, F., & Valle, P. D. (2020). Systematic literature review on the use of the Internet of Things in industrial logistics. *P:151-160. Proceedings of the 27th ISTE International Conference on Transdisciplinary Engineering*, July 1-July 10,2020.
- Delgosha, M. S., Hajiheydari, N., & Talafidaryani, M. (2021). Discovering IoT implications in business and management: A computational thematic analysis. *Technovation*, 102236. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102236>
- Dharfizi, A. D. H. (2018). The energy sector and the Internet of Things – sustainable consumption and enhanced security through industrial revolution 4.0, *Journal of International Studies*, Vol. 14, pp. 99-117. DOI: <https://doi.org/10.32890/jis2018.14.7>
- Dineshreddy, V., & Gangadharan, G. R. (2016). Towards an “Internet of Things” framework for the financial services sector, *2016 3rd International Conference on Recent Advances in Information Technology (RAIT)*, Dhanbad, pp. 177-181. DOI: 10.1109/RAIT.2016.7507897
- Ding, Y., Jin, M., Li, S., & Feng, D. (2021). Smart logistics based on the internet of things technology: an overview. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 24(4), 323-345. <https://doi.org/10.1080/13675567.2020.1757053>

- Ehsanifar, M., Dekamini, F., Spulbar, C., Birau, R., Khazaei, M., & B_arb_acioru, I.C. (2023). A sustainable pattern of waste management and energy efficiency in smart homes using the internet of things (IoT), *Sustainability*, Vol. 15 No. 6, 5081. <https://doi.org/10.3390/su15065081>
- Elkhodr, M., Alsinglawi, B., & Alshehri, M. (2019). A privacy risk assessment for the Internet of Things in healthcare, *Applications of Intelligent Technologies in Healthcare, Springer International Publishing*, pp. 47-54. https://doi.org/10.1007/978-3-319-96139-2_5
- Fizza, K., Banerjee, A., Mitra, K., Jayaraman, P., P. Ranjan., R. Patel, P., & Georgakopoulos, D. (2021). QoE in IoT: a vision, survey and future directions. *Discover Internet of Things*, 1, 4. <https://doi.org/10.1007/s43926-021-00006-7>
- Fortino, G., Savaglio C., & Spezzano, G. (2020). Internet of Things as system of systems: A review of methodologies, frameworks, platforms, and tools. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*. Volume: 51, Issue: 1.
- Frederico G. F. (2019). Supply chain 4.0: concepts, maturity, and research agenda. *Supply Chain Management An International Journal*. 25(2):262-282. <https://doi.org/10.1108/BPMJ-12-2016-0248>
- Ganzha, M., Paprzycki, M., Pawlowski, W., Szmeja, P., & Wasielewska, K. (2018). Towards semantic interoperability between internet of things platforms. <https://www.researchgate.net/publication/318510298>
- Ghouchani, B.E., Jodaki, S., Joudaki, M., Balali, A., & Rajabion, L. (2020). A model for examining the role of the Internet of Things in the development of e-business, *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, Vol. 50 No. 1, pp. 20-33. <https://doi.org/10.1108/VJKMS-04-2019-0058>
- Golpîra, H., Khan, S. A. R., & Safaeipour, S. (2021). A review of logistics Internet-of-Things: Current trends and scope for future research. *Journal of Industrial Information Integration*, 22, 100194. <https://doi.org/10.1016/j.jii.2020.100194>
- Gubbi,J., Rao, S. A., Ngo, T., Mendis, P., & Palaniswami, M. (2016). Internet of Things for structural health monitoring. *CRC Press Taylor & Francis Group Boca Raton London New York*. P:89-121.
- Guo, H.-f., Xu, C.-y., Zhang, R., Shi, J.-c., Qu, T., Li, C.-d., Cai, Y.-g., Luo, X.-f. & He, Z.-h. (2020). Bibliometric analysis of Internet of Things based on CiteSpace, in Chien, (Eds), *IE&EM, Springer, Singapore*.
- Guo, D., Li, M., Lyu, Z., Kang, K., Wu, W., Zhong, R. Y., & Huang, G.Q. (2021). Synchronoperation in industry 4.0 manufacturing. *International Journal of Production Economics*, 238, 108171. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2021.108171>
- Harish, AR., Liu, X., Li, M., Zhong, RY., & Huang, G. Q. (2023). Blockchain-enabled digital assets tokenization for cyber-physical traceability in E-commerce logistics financing. *Association for Computing Machinery*. <https://doi.org/10.1016/j.compind.2023.103956>
- Hasan, W. K. A., Alraddad, A., Ashour, A., Ran, Y., Alkelsh, M. A., & Ajele, R. A. M. (2019). Design and implementation of smart transformer based on IoT. *International Conference on Computing, Electronics & Communications Engineering*, 16-21

- Hofmann, E. (2005). Supply chain finance: Some conceptual insights. *Logistic Management*, 203-214.
- Hopkins J., & Hawking. P. (2018). Big data analytics and IoT in logistics: a case study, *Int. J. Logistics. Management*. 29 (2). 575–591. <https://doi.org/10.1108/IJLM-05-2017-0109>
- Hossain, Md. S., Rahman, M., Sarker, Md. T., Haque, Md. E., & Jahid, A. (2019). A smart IoT-based system for monitoring and controlling the sub-station equipment. *Internet of Things*, 7, 100085. <https://doi.org/10.1016/j.iot.2019.100085>
- Ismail. R., Farhadi. M., & Fooladi M. (2012). Information and communication technology use and economic growth, *Plos One Colleccion Psychology*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0048903>
- Ivankova, G. V., Mochalina, E. P., & Goncharova, N. L., (2020). Internet of Things (IoT) in logistics, *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, Vol. 940, 012033 doi:10.1088/1757-899X/940/1/012033.
- Jagtap, S., Duong, L., Trollman, H., Bader, F., Garcia-Garcia, G., Skouteris, G., & Rahimifard, S. (2021). Chapter 5 - IoT technologies in the food supply chain. In C. M. Galanakis (Ed.), *Food Technology Disruptions (ss. 175-211): Academic Press*.
- Janakiraman, V. M. (2018). Explaining aviation safety incidents using deep temporal multiple instance learning, *Proceedings of the 24th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, Association for Computing Machinery*, pp. 406-415. <https://doi.org/10.1145/3219819.3219871>
- Jiang, J., Liu, F. G., Liu, Y. H., Tang, Q., Wang, B., Zhong, G. X., & Wang, W. Z. (2022). A dynamic ensemble algorithm for anomaly detection in IoT imbalanced data streams. *Computer Communications*. Volume: 194, Pp:250-257. <https://doi.org/10.1016/j.comcom.2022.07.034>
- Jiang, J., Liu, F., Wing W. Y. Ng., Tang, Q., Wang, W., & Pham, Q, V. (2022). Dynamic incremental ensemble fuzzy classifier for data streams in green Internet of Things. *IEEE Transactions On Green Communications And Networking*, Vol. 6, No. 3. DOI: 10.1109/TGCN.2022.3151716
- Kai Lin., Chensi Li., Giancarlo, F., & Joel J.P.C Rodrigues. (2018). Vehicle Route Selection Based on Game Evolution in Social Internet of Vehicles. *IEEE Internet Of Things Journal*, Vol. 5, No. 4. DOI: 10.1109/IIOT.2018.2844215
- Korchagin, A., Deniskina, A., & Fateeva, I. (2019). Lean and energy-efficient production based on Internet of things (IoT) in the aviation industry, *E3S Web Conference*, Vol. 110, 02124. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/201911002124>
- Kong, X, T, R., Clyde Z. L., Zhe C., Fan X., Bing X., Xulu L., & Zhao, Y. (2021). A blockchain- and IoT-based smart product-service system for the sustainability of prefabricated housing construction. *Elsevier, Journal of Cleaner Production*. Volume 286, 125391. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.125391>
- Kurnia, R., Mulyanti, B., & Widiaty, I. (2020). Internet of Things application in mechanical learning in automotive engineering, *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, Vol. 830, 042098. doi:10.1088/1757-899X/830/4/042098
- Lee, H., Puranik, T.G., & Mavris, D.N. (2021). Deep spatio-temporal neural networks for risk prediction and decision support in aviation operations, *Journal of Computing and*

- Information Science in Engineering*, Vol. 21 No. 4, 042098.
<https://doi.org/10.1115/1.4049992>
- Li, M. (2022). Operation twins: production-intralogistics synchronization in Industry 4.0. *July 2022 International Journal of Production Research*. 61(7):1-19.
<https://doi.org/10.1080/00207543.2022.2098874>
- Lim, M. K., Muhammad Shoaib,, Ming K. Lim., & Chao Wang. (2020). An integrated framework to prioritize blockchain-based supply chain success factors *Industrial Management & Data Systems* WWW.emerald.com/insight/0263-5577.
doi/10.1108/IMDS-04-2020-0194/full/XXX/full/html
- Liu, Fagui., Jiang, J., Wing. W.Y.N. g., Tang, Quan., Wang. W., & Pham. QV. (2022). Dynamic incremental ensemble fuzzy classifier for data streams in green Internet of Things. *Ieee. Ieee Transactions On Green Communications And Networking*, Vol. 6, No. 3. DOI: 10.1109/TGCN.2022.3151716
- Lopes De Sousa Jabbour, A. B., Jabbour, C. J. C., Godinho Filho, M., & Roubaud, D. (2018). Industry 4.0 and the circular economy: a proposed research agenda and original roadmap for sustainable operations. *Annals Of Operations Research*.270:273–286
<https://doi.org/10.1007/s10479-018-2772-8>
- Lydekaityte, J., & Tambo, T. (2020). Smart packaging: definitions, models, and packaging as an intermediary between digital and physical product management. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 30(4), 377-410.
<https://doi.org/10.1080/09593969.2020.1724555>
- Mehmood, I., Ullah, A., Muhammad, K., Deng, D., Meng, W., Al-Turjman, F. Sajjad, M., & Albuquerque, V.H.C. (2019). Efficient image recognition and retrieval on IoT-assisted energy-constrained platforms from big data repositories. *IEEE Internet of Things Journal*. DOI: 10.1109/JIOT.2019.2896151
- Memarzadeh, M., Matthews, B., Templin, T., Rohani, A.S. & Weckler, D. (2023). Semi-supervised active learning for anomaly detection in aviation, *Journal of Aerospace Information Systems*, Vol. 20 No. 4, pp. 181-194. <https://doi.org/10.2514/1.I011083>
- Milic, D.C., Dujmenović, I., & Peko, M. (2023). An approach to the application of the internet of things in logistics. *Tehnicki Glasnik/Technical Journal*. Volume,17, 1(2023), 134-140. <https://doi.org/10.31803/tg-20220609190233>
- Möller D. P.F., & Vakilzadian, H. (2014). Ubiquitous networks: Power line communication and Internet of things in smart home environments. *IEEE International Conference on Electro/Information Technology*. DOI: 10.1109/EIT.2014.6871832
- Nath, D., Kallepalli, S., Rao, L. T., Dubey, S.K., Javed, A., & Goel, S. (2021). Microfluidic paper microbial fuel cell powered by *Shewanella putrefaciens* in IoT cloud framework, *International Journal of Hydrogen Energy*, Vol. 46 No. 4, pp. 3230-3239.
<https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2020.04.294>
- Ning, H., Hu, S., He, W., Xu, Q., Liu, H., & W., C. (2012). NID-based internet of things and its application in airport aviation risk management, *Chinese Journal of Electronics*, Vol. 21 No. 2, pp. 209-214.
- Palco, V., Fulco, G., De Capua, C., Ruffa, F., & Lugar_a, M. (2022). IoT and IAQ monitoring systems for the healthiness of dwelling, in *2022 IEEE International Workshop on*

- Metrology for Living Environment (MetroLivEn)*, Cosenza, pp. 105-109. DOI: 10.1109/MetroLivEnv54405.2022.9826946
- Qi, Q., & Tao, F. (2018). Digital twin and big data towards smart manufacturing and industry 4.0: 360-degree comparison, *IEEE Access*, Vol. 6, pp. 3585-3593. DOI: 10.1109/ACCESS.2018.2793265
- Qiu, M., Lin, K., Wang, W., Bi, Y., & Hassan, M.M. (2015). Human localization is based on inertial sensors and fingerprints in the industrial of things. *Computer Networks, In press*. <https://doi.org/10.1016/j.comnet.2015.11.012>
- Qiuxia, H., & Yujie, H. (2022). The application of Internet of Things data analysis in the development of international trade. *National Library of Medicine*. PMID: 35769269. PMCID: PMC9236831. <https://doi.org/10.1155/2022/5507951>
- Qu, J., Wu, S., & Zhang, J. (2023). Flight delay propagation prediction based on deep learning, *Mathematics*, Vol. 11 No. 3, p. 494. <https://doi.org/10.3390/math11030494>
- Qu, T., Lei, S. P., Wang, Z. Z., Nie, D. X., Chen, X., & Huang, G. Q. (2016). IoT-based real-time production logisticssynchronization system under smart cloud manufacturing. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*. 84 (1–4): 147–164.
DOI 10.1007/s00170-015-7220-1
- Rey, A., Panetti, E., Maglio, R., & Ferretti, M. (2021). Determinants in adopting the Internet of Things in the transport and logistics industry. *Journal of Business Research*, 131, 584-590. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.12.049>
- Sergi, I., Montanaro, T., Benvenuto, F. L., & Patrono, L. (2021). A smart and secure logistics system based on iot and cloud technologies. *Sensors*, 21(6), 2231. <https://doi.org/10.3390/s21062231>
- Shen, L. (2022). Just Trolley: Implementation of industrial IoT and digital twin-enabled spatial-temporal traceability and visibility for finished goods logistics. *Advanced Engineering Informatics* 52(5):101571. ELSEVIER. <https://doi.org/10.1016/j.aei.2022.101571>
- Singh, S. K., & Roy, S. (2020). Internet of Things (IoT) Based green logistics operations for sustainable development in the indian context, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-2854-5_27
- Sinha, A., Kumar, P., Rana, N.P., Islam R., & Dwivedi Y. K. (2019). Impact of Internet of Things (IoT) in disaster management: a task-technology fit perspective. *AnnOper Res*, Vol: 283,pp:759–794.<https://doi.org/10.1007/s10479-017-2658-1>
- Shankar, A., & Sahana, B.C. (2023). Early warning of low visibility using the ensembling of machine learning approaches for aviation services at Jay Prakash Narayan International (JPNI) Airport Patna, *SN Applied Sciences*, Vol. 5 No. 5, p. 132. <https://doi.org/10.1007/s42452-023-05350-7>
- Sodhro, A, H., Pirbhulal, S., Luo, Z., & de Albuquerque, V, H, C. (2019). Towards an optimal resource-management for IoT based Green and sustainable smart cities, *Journal of Cleaner Production*, Vol.220, pp.1167-1179. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.01.188>

- Song, Y., Yu, F. R., Zhou, L., Yang, X., & He, Z. (2021). Applications of the Internet of Things (IoT) in smart logistics: A Comprehensive Survey. *IEEE Internet of Things Journal*, 8(6), 4250-4274. DOI: 10.1109/JIOT.2020.3034385
- Taliaferro, A., Ernst, R., Ahmed, U., Harolikar, A., & Ray, S. (2019). Creating IoT ecosystems in transportation: Logistics companies are looking to connect IoT technologies to traditional systems. *Retrieved from Toronto, Canada.*
- Tang, G., Hung, E. P., Au-Yeung, H. K. C., & Yuen, S. (2020). Politically motivated internet addiction: Relationships among online information exposure, internet addiction, FOMO, psychological well-being, and radicalism in massive political turbulence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 633. doi:10.3390/ijerph17020633
- Tao, F., & M. Zhang. (2017). Digital twin shopfloor: A newshopfloor paradigm towards smart manufacturing. *Pieces*. 5: 20418–20427. DOI: 10.1109/ACCESS.2017.2756069
- Trachtman, J. P. (2019). The Internet of Things cybersecurity challenge to Trade and Investment: trust and verify? *SSRN*: 3374542. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3374542>
- Turak Y. (2015). Nesnelerin interneti ve güvenliği. *Bilişim Teknolojisi Hukuku Enstitüsü, Bilişim Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi.*
- Van Geest, M., Tekinerdogan, B., & Catal, C. (2021). Design of a reference architecture for developing smart warehouses in Industry 4.0. *Computers in Industry*. 124, 103343. <https://doi.org/10.1016/j.compind.2020.103343>
- Verdouw, C. N., Robbemon, R. M., Verwaart, T., Wolfert, J., & Beulens, A. J. M. (2018). A reference architecture for IoT-based logistic information systems in agri-food supply chains. *Enterprise Information Systems*, 12(7), 755-779. <https://doi.org/10.1080/17517575.2015.1072643>
- Wang, C., Lim, M. K., Zhao, L., Tseng, M.-L., Chien, C.-F., & LEV, B.J.O. (2020). The evolution of omega-the International Journal of Management Science over the past 40 years, A Bibliometric, Overview, *Omega*, Vol. 93, p. 102098. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2019.08.005>
- Wang, Y. (2022). Optimal design of international trade logistics based on Internet of Things Technology. *Computational Intelligence and Neuroscience*. <https://doi.org/10.1155/2022/8781095>
- Wang, J., Lim, M. K., Wang, C., & Tseng, M.-L. (2021). The evolution of the Internet of Things (IoT) over the past 20 years. *Computers & Industrial Engineering*. 155, 107174. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2021.107174>
- Wang, Q., & Mu, Z. (2022). Risk monitoring model of intelligent agriculture Internet of Things based on big data, Sustainable Energy Technologies, and Assessments. Vol. 53, 102654. <https://doi.org/10.1016/j.seta.2022.102654>
- Wu, W., Shen, L. D., Zhao, Z. H., Li, M., & Huang, G. Q. (2022). Industrial IoT and long short-term memory network-enabled genetic indoor-tracking for factory logistics. *Ieee Transactions On Industrial Informatics*. Volume: 18, Issue: 11. Pp:7537-7548. DOI: 10.1109/TII.2022.3146598

- Xie, Y., Pongsakornsathien, N., Gardi, A., & Sabatini, R. (2021). Explanation of machine-learning solutions in air-traffic management, *Aerospace*. Vol. 8 No. 8, p. 224. <https://doi.org/10.3390/aerospace8080224>
- Yao, Y., Zhang, H., Lin, L., Lin, G., Shibasaki, R., Song, X., & Yu, K. (2022). Internet of Things positioning technology based intelligent delivery system, *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print, pp. 1-15, doi: 10.1109/TITS.2022.3155638.
- Yu, W. (2019). Research on optimization of logistics management information system based on Internet of Things. *Paper presented at the 2019 5th International Conference on Education Technology, Management and Humanities Science*. DOI: 10.25236/etmhs.2019.371
- Zhang, Y., Guo, Z., Lv, J., & Liu, Y. (2018). A framework for smart production-logistics systems based on CPS and Industrial IoT. *IEEE Transactions on Industrial Informatics*.14 (9): 4019–4032. DOI: 10.1109/TII.2018.2845683
- Zhang, G., Shang, X., Alawneh, F., Yang, Y., & Nishi, T. (2021). Integrated production planning and warehouse storage assignment problem: An IoT assisted case. *International Journal of Production Economics*. 234, 108058. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2021.108058>
- Zhao, L., Brandao Machado, Matsuo, I., Zhou, Y., & Lee, W. J. (2019). Design of an industrial iot-based monitoring system for power substations. *IEEE Transactions on Industry Applications*. 55(6), 5666-5674. DOI: 10.1109/TIA.2019.2940668
- Zhao, Z., Wei W., Leidi S., Zhiheng Z., Ming Li., & Huang, G. Q. (2022). Industrial IoT and long short-term memory network enabled genetic indoor tracking for factory logistics. *IEEE, Transactions On Industrial Informatics*. Vol. 18, No. 11. DOI: 10.1109/TII.2022.3146598
- Zhong, R. Y., Xu, C. C., & Huang, G. Q. (2017). Big data analytics for physical internet-based intelligent manufacturing shopfloors. *International Journal of Production Research*. 55 (9): 2610–2621. <https://doi.org/10.1080/00207543.2015.1086037>
- www.statista.com, Number of Internet of Things (IoT) connected devices worldwide from 2019 to 2030, <https://www.statista.com/statistics/1183457/iot-connected-devices-worldwide/>, (Erişim Tarihi: 27.07.2023).
- www.webofscience.com. (Erişim Tarihi: 24.07.2023).

GEY BİREYLERİN BABALARIYLA KURDUKLARI İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Gizem KURBAN ABUELENİN¹, Hakan KARAMAN², Ömer Miraç YAMAN³

Öz

Gey bireyler, uluslararası literatürde farklı boyutları ile ele alınmış olsa da Türkiye’de geylere ilişkin literatür oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmada, ailede erkek çocuk olarak deneyimlenen süreçte gey bireylerin çocukluktan bugüne kadar şekillenen baba ilişkileri çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Kendisini gey olarak tanımlayan 9 katılımcı ile yapılan derinlemesine mülakatlar neticesinde, katılımcıların söylemleri analiz edilerek veriler temalandırılmıştır. Ulaşılan sonuçlarda katılımcıların çocukluklarında kendilerini genel itibarıyla sessiz, yalnız, asosyal olarak tanımladıkları görülürken bu profilleri pekiştiren bir tecrübe olarak akran zorbalığına ilişkin ortak bir deneyim de ortaya çıkmıştır. Diğer yandan otoriter, ilgisiz, sert ve donuk mizaçlı baba profillerinin öne çıktığı görülmekte iken baba-oğul ilişkisi anlamında mesafeli ve kısıtlı iletişime sahip bir ilişki biçimi kendini göstermiştir. Özellikle ergenlik dönemi ile birlikte babayla olan ilişkilerin daha sık olumsuz yönde seyrettiği anlaşılmıştır. Diğer yandan katılımcılarda babaya ilişkin öfke, kırgınlık, pişmanlık, özlem gibi duyguların yoğun olduğu görülmüştür. Mevcut durumda ise babayla görüşmenin tercih edilmediği ya da mecburiyetten dolayı sınırlı düzeyde sürdürülen bir ilişki biçiminin varlığı söz konusudur. Dolayısıyla katılımcıların genel olarak babayla olan deneyimlerinin olumsuz yönde geliştiği görülmüştür. Babayla olan ilişki böylesine olumsuz bir tablo sunması, bu durumun gey bireylerin yaşamlarında ayırıcı bir karşılığı olabileceğini düşündürmüştür. Bu anlamda babayla olan ilişkinin çocukluk ve ergenlikteki karşılığını daha iyi ortaya koymak, gey kimliği ile nasıl ve ne düzeyde ilişkilenebileceğini anlamak adına ileri araştırmaların planlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gey, Baba, Aile, İlişki, Nitel Araştırma

JEL Sınıflaması: D01, D62, G32

A QUALITATIVE RESEARCH ON THE EVALUATION OF THE RELATIONSHIP OF GAY INDIVIDUALS WITH THEIR FATHERS

Abstract

In this study, the father relationships of gay individuals, which have been shaped from childhood to the present, in the process experienced as a boy in the family, were examined in various perspectives. Qualitative research design was used in the study. As a result of in-depth interviews with 9 participants who defined themselves as gay, the discourses of the participants were analyzed and themed. In the results, it was seen that the participants described themselves as quiet, lonely and asocial in general in their childhood, and a common experience of peer bullying emerged as an experience reinforcing these profiles. On the other hand, authoritarian, disinterested, harsh and dull-tempered father profiles were seen to come to the fore, while a distant and limited communication style in terms of father-son relationship emerged. Also it was observed that feelings such as anger, resentment, regret and longing for the father were intense. In the current, there is a type of relationship in which meeting with the father is not preferred or is maintained at a limited level due to necessity. Therefore, it was observed that the overall experience of the participants with the father developed negatively. Accordingly, it is thought that this situation may have a distinctive counterpart in the lives of gay individuals.. In this sense, it is recommended to plan further research in order to better reveal the counterpart of the relationship with the father in childhood and adolescence, and to understand how and to what extent it can be associated with gay identity.

Keywords: Gay, Father, Family, Relationship, Qualitative Research

JEL Classification: D01, D62, G32

¹ Sosyolog, gizemkurban@gmail.com ORCID: 0009-0004-6786-2198

²Doktor Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, karamannhakann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5729-6012

³Profesör Doktor, İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, omermirac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9989-8575

1. Giriş

Cinsellik, insanlık tarihinin başından itibaren üzerine konuşulmuş, yazılmış ve farklı şekillerde yorumlanarak insanlar arasında daima önemini korumuş konulardan biridir. Freud'un (1953) cinselliği insan hayatının merkezine koyan ve diğer her şeyi etkisi altına alan yaklaşımının yanı sıra Foucault (1990) gibi düşünürler de cinselliğin tarihi, mahrem alandan gün yüzüne çıkışı ve politik söylemlerle şekillenmesi üzerine çalışmalar ortaya koymuştur. Cinselliğin bir parçası olarak cinsiyet konusu ise geçmişten günümüze şekil değiştirerek çeşitli isimlendirmeler ile karşımıza çıkmış, özellikle Amerika'da 1950'li yıllarda örgütlenmeye başlayan LGBT (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transeksüel) hareketlerinin etkisi ile hiç olmadığı kadar gündemimize girerek bu konuda yeni tanımlama ve söylemler ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Stein, 2012).

Yaygın ve alışlagelmiş anlamda kullanılan cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyet olarak nitelendirilen ve kromozom sayısı ile hormonal farklılıklara dayanan kadın ve erkek kategorilendirmesi ile karşımıza çıkmaktadır (Ngun, Ghahramani, Sánchez, Bocklandt ve Vilain, 2011). Geçmişteki biyoloji temelli cinsiyet tanımlamalarına ilaveten toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim kavramları da tartışmaya yeni pencereler açarak önümüze sunulmuştur. Padgug (1979), yaptığı çalışmada, cinselliğe dair kategorilerin politik ve kültürel atmosferden etkilenerek değişiklik gösterebilen, sonradan belirlenmiş kategoriler olduğunu öne sürerken, homoseksüellik ve heteroseksüelliğin geçmişte davranış biçimi olarak ele alındığından ve bu kavramların gerçek anlamda kimliğe dönüşmesinin aslında 19. yüzyılı bulan bir süreç olduğundan bahseder. Padgug'a göre modern kapitalizm öncesi bir alt kimlik olarak karşımıza çıkan bir homoseksüel grup yoktur ancak homoseksüel ve heteroseksüel ilişkiler ya da diğer bir deyişle eşcinsel davranış eğilimi gösterenler vardır. Sosyolojik bağlamda ele alınan toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise biyolojik anlamdaki cinsiyetten (sex) farklı olarak, toplumdaki bireylerin zaman içinde kazandığı sosyal, kültürel ve psikolojik kimlik olarak cinsiyeti ele alır. Bireyin bu cinsiyeti edinmedeki bireysel etkisi kadar toplumun ve diğer kurumların da cinsiyet edinme ve sergileme sürecinde etkisi olduğu öne sürülmektedir (West ve Zimmerman, 1987). Cinsel yönelim kavramı ise Amerikan Psikoloji Derneği tarafından ifade edildiği şekliyle biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyetten farklı olarak bireyin erkeğe, kadına ya da ikisine birden duyduğu duygusal, romantik ve cinsel arzuyu ifade etmektedir (APA, 2012).

Homoseksüellik, en basit tanımıyla aynı cinsiyete sahip insanlar arasındaki cinsel ilişkilere (Cardoso, 2010). Bu grubun bir alt kategorisi olan geylik, erkek bireylerin diğer erkek bireylere ilgi duyduğu homoseksüel ilişki biçimini temsil etmektedir. Bu bağlamda geylik, alışlagelmiş cinsel yönelim olarak karşı cinse arzu duyan heteroseksüel grubun dışında, kendi hemcinsine karşı ilgi, arzu ve aşk ihtiyacı duyan erkekler için kullanılan bir tanımlamadır. (LeVay, 2017)

Troiden (1989) insanların her şeyi öğrendiği gibi cinselliği de öğrendiği, biyolojik gerçeklerin yanında sonradan öğrenilenlerin de cinselliği şekillendirdiğini iddia etmektedir. Aynı çalışmanın devamında hangi objelerin cinsellikle ilişkilendirildiği, erkek ve kadının cinsellikten beklentisi ve doyum şeklinin yanı sıra; bunların kültüre, zamana ve farklı bağlamlara göre değişiklik gösterebileceğini, kişinin kendisini homoseksüel ya da heteroseksüel olarak tanımlamasının da sonradan öğrenilerek inşa edilebileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre homoseksüel kimlik, öz benlik (self-identity) olarak ilk başta dışarıdakilerin belli davranış ve durumları homoseksüel olarak tanımlaması sonucu bireyin kendini homoseksüel olarak tanımlamasıyla (perceived) oluşan bir kimlik iken sonrasında, bu durumu kabullenip deklare ederek sunulmuş (presented) kimlik olarak karşımıza çıkartması ile daha fazla gerçeklik kazanmaktadır. Aslında Troiden, süreç içinde belli duygu ve davranışları homoseksüel olarak tanımlayan bireylerin, sonrasında bu sonradan inşa edilmiş duyguları paylaşan grupla ortak noktaları görerek ve birtakım farklılıkları yok sayarak bu grupla aidiyet kurma ve üyesi olma şeklinde gelişen bir homoseksüel kimlik kazanma teorisi öne sürmektedir. Plummer (1981) ise eşcinsel ilişkilerin tarih boyunca var olduğunu ancak eşcinsel kimliğin 20. yüzyılın bir icadı olduğunu öne sürmektedir.

Homoseksüel ve biseksüel bireylerin yaşadığı; kendinin farkına varma, kabullenme, aile ve çevreyle paylaşma ve kimliğini benimseme gibi basamaklarla devam eden süreç, literatürde açılma (coming out) olarak adlandırılmakta ve bu süreç, kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Kişi, açılma öncesi ve sonrası süreçleri adım adım deneyimleyebileceği gibi, aileye açılma ya da kimliği kabullenmeyerek kimliği reddetme gibi tepkilerle süreci farklı biçimlerde de deneyimleyebilmektedir. Ne şekilde değişkenlik gösterirse gösterebilir, açılma süreci bu bireylerin hayatında merkeze oturan, öncesindeki aile ilişkilerinden etkilendiği gibi açılma sonucu aile ilişkilerini de doğrudan etkileyen ve ailenin tepkisine göre bireyin ruh sağlığını belirleyebilen kritik bir süreçtir (Bregman, Malik, Page, Makynen ve Lindahle 2013). Ailelerin verdikleri tepkilere ve bunların sonuçlarına odaklanan çalışmalar, bu sürecin LGBT bireylerin hayatları üzerindeki etkisini anlamaya çalışmıştır (Ryan, Legate ve

Weinstein, 2015). Ailenin verdiği pozitif tepki ya da kabullenme, LGBT bireylerde özgüven, ayrımcılığa direnme ve dışarda karşılaşılabilecekleri zorluklara karşı mücadele gücü sağlarken; aileden gelen negatif tepkiler ise bireyler üzerinde depresyon, intihar fikri ve diğer mental rahatsızlıkların yaşanma ihtimalini arttırmaktadır (King, Semlyen, Tai, Killaspy, Osborn, Popelyuk ve Nazareth, 2008). Açılma süreci genelde anne tarafından daha olumlu karşılanmakta iken babayla ilişkilerde fiziksel ve psikolojik şiddetten pozitif kabule kadar değişik tepkilerle karşılaşılmaktadır (Cramer ve Roach, 1988). Baba ve gey bireyin ilişkisinin gey bireyin hayatında önemli bir etkiye sahip olması nedeniyle, literatür gey bireylerin babalarına yönelik yapılan klinik ve diğer bazı çalışmalara ayrıca yer vermiştir. Gey bireyler için aile arasında özellikle baba figürü cinsellik ve maskülenlik bağlamında daha farklı bir yere oturmakta ve bu bireylerde baba-oğul ilişkisi açısından farklı bir ebeveynlik tecrübesi yaşanmaktadır (Horn ve Wong, 2014). Bu sebeple literatür, gey bireyler ile babaları arasında anneye kıyasla daha uzak olan mesafeyi (Livingston ve Fourie, 2016) anlamlandırarak yorumlamaya çalışmıştır. Uluslararası raporlar, homoseksüeller arasında intihar ve mental sağlık problemleri yaşanma riskinin daha sık olduğundan ve önlem alınması gerektiğinden bahsetmektedir (King ve ark., 2008). McAndrew ve Warne'nin (2010) çalışması sorunların odağına, baba-oğul ilişkisi, yalnızlık ve dışlanmışlık, iki farklı hayat sürme, suç ve cezalandırma gibi temalar yerleştirmiştir (McAndrew ve Warne, 2010).

Bu araştırmada, gey bireylerin babalarıyla ilişkilerini çocukluktan açılma süreci sonrasında kadar geçen süreçte, psikososyal dinamikler bağlamında anlamayı ve açıklamayı hedeflemektedir. Bireyin üzerinde psikolojik, fizyolojik, ruh ve beden sağlığı açısından etkili olan aile ilişkileri, cinsel azınlık olarak isimlendirilen gey bireylerdeki etkisi üzerinden detaylıca incelenerek gey bireylerin baba-oğul ilişkisi anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu sayede literatürde pek fazla yer almayan yönüyle, gey bireyin gözünden babaya ve babalığa ilişkin bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Mevcut sınırlı literatür göz önüne alındığında bu çalışma, Türkiye özelinde gey bireylerin babalarıyla olan tecrübesine yakından bakan öncü bir araştırma olarak konuyla ilgili ileri araştırmalara yön verecek bir potansiyel içermektedir.

2. Yöntem

Nitel araştırma yöntemi çatı kavram olarak ele alındığında araştırma deseni olarak fenomenoloji(olgubilim) tercih edilmiştir. Bunun sebeplerinin başında, günlük yaşantımızda karşımıza çıkan deneyimler, olaylar ve algıları farkında olsak da derinlemesine incelemeye ve ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız alanlara odaklanarak bu kavramları araştırmaya uygun bir

zemin sağlaması gelmektedir. Fenomenolojinin başlıca veri toplama aracı görüşmelerdir. Kavram ve olgulara ilişkin deneyim ve anlamların ortaya çıkmasında faydalanılan görüşme metodu, araştırmacılara gereken esnekliği ve etkileşime dayalı derinlemesine görüşmelere imkân sağlamaktadır (Yıldırım, 2016). Yine fenomenolojik araştırmalar, bir olguyu incelerken olgunun kendisine ve bu olguyu tecrübe edenlere odaklandığı için araştırma, doğrudan gey bireylerle yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

2.1.Çalışma grubu

Bu araştırmada çalışma grubunu 18 yaş üstü, 9 gey birey oluşturmaktadır. Kartopu yöntem ile katılımcıların tümüne sosyal medya üzerinden ulaşılmıştır. Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan amaçlı örneklem seçimi, küçük bir grubu kapsamakla beraber veri derinliğine odaklanması açısından tercih edilmiştir (Baltacı, 2018). Sosyal medyada açık ya da anonim hesaplarda gey olduğu ima ya da ifade eden, bu doğrultuda paylaşımlar yapan 150 kişiye araştırmayla ilgili davet mesajı atılmış, 30 kişiden olumlu-olumsuz geri dönüş mesajı alınmış ancak sadece 12 kişi pozitif dönüş sağlamıştır. Bu kişilerden 3 katılımcı ise sonradan fikrini değiştirmiş ve araştırma 9 kişi ile gerçekleştirilerek tamamlanmıştır. Katılımcı bilgilerine ilişkin tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Katılımcı Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	İş/okul	Anne-Baba Durumu
K1	Erkek	23	Çalışan - Öğrenci	Ayrı
K2	Erkek	25	Çalışan	Ayrı
K3	Erkek	40	Çalışan	Birlikte
K4	Erkek	22	Çalışan - Öğrenci	Birlikte
K5	Erkek	20	Çalışan - Öğrenci	Birlikte
K6	Erkek	20	Öğrenci	Birlikte
K7	Erkek	32	Öğrenci	Birlikte
K8	Erkek	38	Çalışan	Ayrı

K9	Erkek	21	Öğrenci	Birlikte
----	-------	----	---------	----------

2.2. Veri toplama ve analizi

Fiziksel imkanların kısıtlılığı nedeniyle farklı mekanlarda bulunan katılımcılarla yapılan görüşmeler 10 Kasım 2022 – 11 Aralık 2022 tarihleri arasında, internet ortamında video görüşme ile yapılmış olup görüşme süresince ses kayıtları bilgisayar ortamında kaydedilmiştir. Sonrasında bu görüşmelerin deşifre edilerek yazıya geçirilmesi ile görüşmeler üzerinde analiz yapılmıştır. Mülakat formunda yer alan yarı yapılandırılmış araştırma soruları ilgili literatürden faydalanılarak oluşturulmuş olup araştırma ekibi dışında bir uzman görüşü ile desteklenerek son halini almıştır. Nitel çalışmanın doğası gereği açık uçlu, kronolojik olarak takibi kolay ve araştırma odağıyla ilgili olacak şekilde hazırlanan araştırma sorularına, kimi görüşmelerde akışa göre anlık yeni sorular eklenerek mülakatlar detaylandırılmıştır. Yazılı hale getirilen görüşme dosyaları Atlas.ti programında tematik olarak kodlanmış, betimsel analize uygun olarak yorumlanmış ve son okuyucuya sunulacak tema ve alt temalar belirlenmiştir. Nicel çalışmalardan farklı olarak nitel çalışmalar, elde edilen bilgilerin tamamını kullanmaya imkan vermez ve bu nedenle belli bir ayıklama sürecine tabi tutulur (Guest, MacQuenn ve Namey, 2012). Bu doğrultuda tekrar eden verilerin ortaya çıkarılması, belli ana temalar etrafında bulguların düzenlenmesi ve yeniden yapılandırılması önemlidir (Creswell, 2013). Çalışmamızda tüm deşifrelerden metinde kullanılacak alıntıların belirlenmesine değin olan süreçte, bu ayıklama işlemi titizlikle yapılmıştır. Ortaya çıkan temalar, katılımcıların kendi ifadeleriyle güçlendirilerek detaylandırılmış ve son okuyucuya sunulmuştur. Araştırma, toplumdaki bir cinsel azınlığı içermesi nedeniyle gizlilik ve hassasiyet içerisinde yürütülmüştür. Çalışmanın etik kurul onayı İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 2022/349 sayılı yazısıyla sağlanmıştır.

2.3. Kısıtlılıklar

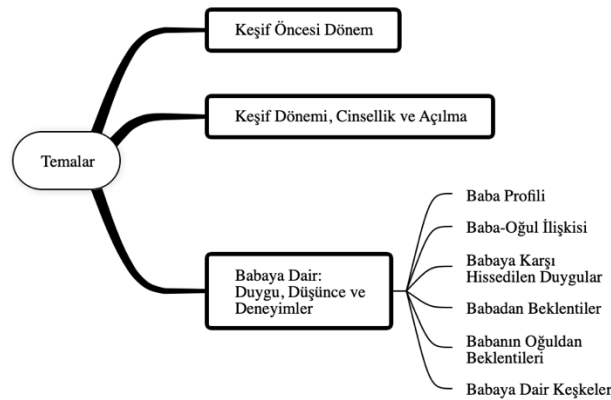
Nitel araştırma yöntemlerinin genel kısıtlılığı olarak katılımcı sayısının zaman ve bütçe nedeniyle belli sayıda katılımcı ile kısıtlı kalması, görüşme yapılanların ait oldukları grubun tam anlamıyla temsil edilmemesine neden olmaktadır. Diğer yandan, katılımcı sayısı ne kadar artarsa artsın, araştırılan olgunun her kişide farklı tecrübe edilmesi, katılımcıların bireysel ve çevresel faktörlerinin farklı olması nedeniyle her zaman geneli tam anlamıyla temsil etmekte sınırlı kalacaktır. Yine de bireyden yola çıkarak genele yaklaşılmaya ve bir olguya dair daha detaylı bilgi edinmeye yönelik araştırmalar, mevcut çalışmalarda yeterince değinilmeyen

alanlara değinerek kendisinden sonraki ileri çalışmalara yol açması açısından son derece önemli bir yere oturmaktadır.

Araştırmanın diğer bir kısıtlılığı, araştırma özelinde odaklanılan gey bireyler ve babalarıyla olan ilişkilerini anlamada, Türkiye genelinde baba-oğul ilişkisine dair yapılmış çalışmaların yetersizliği nedeniyle başka gruplarla kıyaslama açısından dezavantajlı bir durumda olmasıdır. Başka bir diğer kısıtlılık ise, çok sayıda gey bireye ulaşılmasına rağmen çeşitli kaygılarla ya da özel sebeplerle ulaşılan kişilerin çalışmaya katılmayı istememeleridir. Çalışmayı kabul eden katılımcılar da benzer şekilde çevrelerine sorabileceklerini ancak babaları ile ilgili olumsuz tecrübe ya da zayıf ilişkileri nedeniyle katılmayı tercih etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle araştırmada verilerin çeşitliliği açısından doğal bir sınırlılığın oluştuğunu söylemek mümkündür.

3. Bulgular

Çalışma, katılımcıların hayatlarına bütünsel bir yaklaşımla bakarak onların erken çocukluk dönemi anlatılarıyla başlayıp günümüze kadar yaşadıkları tecrübeleri, hissettikleri duyguları ve karşılaştıkları olayları onların dilinden ele almaktadır. Bu doğrultuda kronolojik olarak değerlendirilen erken çocukluk dönemi, cinsel farkındalık oluşmaması nedeniyle keşif öncesi dönem olarak ele alınmıştır. Cinsel farkındalıkların ortaya çıktığı ergenlik dönemi ve bazı katılımcıların çevresine açılması ile devam eden süreç, keşif dönemi ve sonrası olarak ayrı bir başlıkta ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın odak noktasını oluşturan “Baba-Oğul” ilişkisi ise babaya karşı hissedilen duygular, babadan beklenen beklentiler, babaya dair sahip olunan keşkeler, babanın oğlundan beklentileri gibi farklı alt temalarla detaylıca incelenmiştir.



3.1.Keşif öncesi dönem

Katılımcılar, kendi çocukluklarına dair bilgi verirken öne çıkan ifadelerinde genellikle kendilerini sessiz, sakin, asosyal ya da kendi halinde yalnız bir çocuk olarak belirtmişlerdir.

Şekil 1: Katılımcılar Nasıl Bir Çocuktuktu?



“K2, Hep sessiz sakindim, yani genel olarak sessiz sakin bir karakterim vardı. Yani toplumdan genel olarak biraz daha asosyal bir çocuk olarak yaşıyordum. İnsanlar kendileri benimle diyaloga geçmeye çalıştığında biraz daha iletişime geçebiliyordum. Arkadaş edinmesi daha zor bir çocuktum.”

“K9, Ama genel olarak hayatım boyunca böyle bir insan olduğum için sessiz bir insan oldum. Arkadaş bulmakta çok zorlanmıştım. Yani okul hayatım boyunca sanırım yalnız bir çocuk olduğumu söyleyebilirim. Özellikle ortaokul altıdan sonra bayağı bir yalnızlık süreci başladı.”

“K3, Yani ben hani hatırladığım kadarıyla hep böyle çok sessiz, sakin bir çocuktum. İşte kreşe gittiğim zaman da hatırlıyorum bir köşeye çekilir, tek başıma oynardım. Büyüdükçe yani bu sessiz sakin olma hali bilmiyorum bana belki de biraz dezavantaj da getirdi beraberinde.”

Bu sessizlik ve kendi halindelik durumu, aile ilişkilerinde de etkili olmuş ve katılımcıların kendi ifadeleriyle aile içinde arada kaynamışlık, görünmez olma, fark edilmeme durumunu da ortaya çıkarmıştır.

“K3, Tabii bir başarı kriteri değil bence. Teşekkür takdir almak, herkese veriliyor da. Derslerim fena değildi. Hani bilmiyorum bunlar ne kadar konuşuluyordu. Yani ben böyle

şeyin çok konuşulduğunu hatırlamıyorum. Bir günün nasıl geçti? Bugün okulda ne yaptın? Hayat nasıl gidiyor? Böyle şeylerin konuşulduğu bir aile ortamı hatırlamıyorum.”

“K2, Üvey babamın annemi aldatması, annemin evde çok bulunmaması yani tam aslında kendi figürlerini yaşamadıkları için aslında beni de arada bir yerde kaynatmış oluyorlardı...aile içerisinde çok görünürlüğüm yoktu o dönem.”

Katılımcıların çocukluk dönemlerine ilişkin hal ve tavırlarında, ilgi alanlarında, oynadıkları oyunlar ve sosyal çevreleriyle ilgili anlatılarında çeşitlilik fark edilmiştir. Bu açıdan çocukluk dönemlerinde, beklenen akran pratiklerine uyumlu hareket edildiğini belirtilen anlatıların yanı sıra cinsiyetine uyumlu olmayan oyunlar oynayan ve bu nedenle sözlü hakaretlere maruz kaldığını ifade eden söylemler de tespit edilmiştir.

“K6, Şey değildim bu arada ben arabalarla oynamam, bebeklerle oynarım gibi de değildim. Arabalarla da oynardım. Bebeklerle de oynardım ama çok fazla oyuncakla oynamazdım. Onu hatırlıyorum. Bu arada ben futbol severdim yani. Onlar böyle davrandığı için futboldan uzaklaştım o okul döneminde. Yoksa küçükken falan da sokakta top oynardım ve severdim.”

“K4, Hala da mesela aktif futbol hayatım var, futbol oynuyorum. Hep erkek oyunları oynadım. Sadece şöyle kız oyunları oynayınca da bir problem görmüyordum ekstradan. Hani arkadaşlarımla çok güzel futbol oynuyordum hani eğlenerek. Ama hani gidip kız arkadaşlarımla bir evcilik oynamak da hoşuma gidiyordu.”

“K2, Çocukluğumda hiçbir zaman futbol sevmedim. Hiçbir zaman basketbol sevmedim. Hiçbir zaman bu tarz oyunları sevmekten ziyade daha çok kız oyunlarını sevmiş bir karakterim. Yani onların kız oyunları olarak nitelendirdiği oyunları.”

Bu noktada tüm katılımcıların ortak noktada bulunduğu “akran zorbalığı” tecrübesi, özellikle kişinin kendini henüz keşfetmediği ve hayatında ilk kez çevresinden “ibne” ve “top” gibi kavramlarla karşılaşması sonrasında bunun üstüne düşerek irdelemesi ayrı önem arz etmektedir.

“K2, İleriki dönemlerde zaten daha çok saç şeklim, giyim tarzım vesaire daha insanlardan farklı olduğu için hakaret de almaya başlamıştım...Bundan dolayı şey daha çok ibne sıfatı yakıştırılıyordu. Daha sonradan işte bu yani normalde kendi cinsel kimliğimi 10 yaşından sonraki dönemde tamamen algılamaya başlamıştım.”

“K1, işte mahalledeki bazı birkaç kişi ve okuldaki akranlarımdan bu zorbalıkları yaşıyordum işte top diyorlardı bana, işte nonoş diyorlardı...İşte ben çoğu zaman şey diye düşünüyorum

mesela işte o öğrencilerin, sonra mahalledeki çocukların, babamın bana bu şekilde laflar yakıştırmasıyla beraber belki de ben birazcık daha kendimi keşfetme sürecinde hani buraya belki kendimi keşfetme sürecinde aslında belki de keşfetmemem gereken bir yer keşfetmiş olabilirim.... Hani çünkü top diyor, kız diyor nonoş diyor. Ve bunlar ne anlama geliyor? Ne anlama geldiğini de bilmiyorum o sırada bunların ne anlama geldiğini. Belki de böyle bir keşifte buldum bilmiyorum ve belki de birazcık itildim eşcinsel olmaya. Kendimi bu şekilde keşfetmiş olabilirim.”

“K6, Bu arada ben 1 ve 2. sınıfta sanırım bir tık daha feminendim. Halim, tavrım. Yani o yüzden bu kadar bilinçli bir şekilde top diyorlardı belki onların gördüğü. Ailelerinden böyle duymuşlar ya da bu tabirleri öğrenmişler. Top diyorlardı...İlkokuldaki fiziksel ve sözlü sataşmalar, tacizlerden sonra ortaokulda daha sakindim. Çok geri plana çektim kendimi. Mesela bir etkinlik oluyordu, katılmak istiyordum ama katılmıyordum.”

“K5, Ben 9 iken başlıyor bu şey sen kız gibisin olayı falan. Devam ediyor 10 yaşında kadar. Sonra 11 yaşında bir gün şey duyuyorum. Gay gibisin. Ya da gaysin. Anneme soruyorum anne gay ne demek falan. Neyse. Ve o öyle sürekli böyle şey K5 gay, K5 kız gibi, K5 şöyle, K5 böyle. Sonra zamanla azalıyor tabii ki. Çünkü ben artık onlara takmadığımı göstermeye çalışıyorum. Aslında çok yaralıyor beni.”

Akran zorbalığına ilaveten, doğrudan yakın ailelerinden katılımcılara yönelik zorbalık ve erkekliklerine dair hakaretler de katılımcıların bir kısmının dile getirdiği hususlardandır. Katılımcıların henüz cinselliğe dair bir fikirlerinin oluşmadığı erken çocukluk dönemlerinde hafızalarına yer eden anılar, onlar tarafından sıkça dile getirilmiştir.

“K6, annem bana sürekli şey derdi, tam kelimesine, bir tabir var onların Anadolu'da kullandığı, sancınık derdi, nonoş anlamına gelen...İşte kız mısın, nonoş musun, sancınık kelimesi. Sancınık kelimesi asla çıkmıyor aklımdan. O sancınık kelimesini yani sürekli bunu söylerlerdi. Buradan belki bu yaptıklarından bir sonuç çıkardıkları için ben tabağımı kaldırdığımda da sancınık mısın, bulaşık yıkamak istediğimde de sancınık mısın derlerdi.”

*“K1, (babasından bahsederken) hani ikokulda bana böyle şeyler söylüyordu. İşte sen kızsın, kız K1 bilmem ne falan filan. Ben de çok ağlıyordum o öyle şeyler söyleyince...Bu şey işte sen kendini s**tiryorsun, or*spusun. İşte tecavüze uğrayacaksın gibi cümleler artık ortaokulda falan başladı. İlkokulda bana öyle şeyler söylemiyordu. İlkokulda bana şey diyordu sanki sen kızsın.*

3.2.Keşif dönemi, cinsellik ve açılma

Keşif dönemi, genellikle katılımcıların ergenliğe geçiş döneminde kendi bedenini tanıma, mastürbasyon ve porno izleme pratikleri üzerinden başlamıştır. Çoğu katılımcı ortaokul döneminde porno izleme üzerinden aldıkları hazzı kıstas olarak eşcinsellere yönelik pornolarda daha fazla tatmin yaşamaları sebebiyle böyle bir şüpheye kapıldıklarını ifade etmiştir.

“K3, Heteroseksüellere yönelik porno izlemeye başlamıştım. Lisede internet gelmişti eve. Ben de çoğu ergen gibi internete girip onu izliyordum, aslında çok acayip bir şey yapmıyordum. Bir süre sonra hani fark ettim ki heteroseksüellere yönelik üretilen pornodan ziyade eşcinsellere yönelik üretilen porno filmler daha fazla ilgimi çekiyor. Ama tabii bir yandan da müthiş utaniyorum bundan ve bunu hani ilk başlarda şöyle yorumlamıştım. Ben eşcinsel değilim bu bir fantezi.”

“K2, Kendini keşfediş dönemi başlıyor. Sende bir şey oluyor mu, sende bir şeyler geliyor mu vesaire falan filan tarzında çünkü daha yeni anlıyorsunuz seks ne demek cinsel organ ne demek falan filan tamamen. O dönemlerden sonraki dönemde ben aslında zaten heteroseksüel pornodan hoşlanmadığımı kendime daha çok ben de herhangi bir şey yaratmadığımı algılamaya başlamıştım. Eşcinsel pornoların bende daha dürtü yarattığına keşfetmeye başlamıştım.”

“K6, arkadaşlarımla 8. Sınıftayken ve onlarla konuşurken tabii ki yavaş yavaş cinsel yönlerimizi fark etmeye başlıyoruz ve birbirimizle paylaşıyoruz. Cinsel içerikli izlediğimiz şeyleri, mastürbasyonu, şunu bunu konuşurken...Dedim ki nasıl falan onlardan öğrendim, anlamaya çalıştım ve evde denemek istedim. Ama hetero pornolarda herhangi bir şey uyanmadı, yine yapamıyorum zannettim. Bu arada işte 6-7. sınıfta da belki denedim, 7. sınıfta falan. Ve hiçbir şey olmuyordu. Cinsel olarak mastürbasyon yapamıyordum, izlediğimden bir zevk almıyordum... Sonrasında işte araştırmaya başladım. Eşcinselliği falan görmeye başladım internetten. Ama böyle çok gizli. Bilgisayar ortaktı evde ve ondan bakıyorum falan böyle. Sonrasında eşcinsel pornoların olduğunu öğrendim. Onlara baktım gerçekten beni tatmin eden şeyler olduğunu farkettim.”

Kendini keşif sürecinde katılımcıların çoğu aşamalı olarak önce şüphe sonrasında araştırma, mücadele ve reddetme ile kabullenme evresine geçmiştir. Kabullenme evresi genelde lisenin sonuna doğru ya da üniversite dönemine tekabül etmektedir. Buna paralel olarak ilk eşcinsel ilişki tecrübesi de genellikle üniversite dönemine denk düşmektedir. Katılımcılardan çoğu

eşcinsel ilişkileri öncesi kız arkadaşlarıyla duygusal ya da cinsel ilişki yaşamış, yalnız iki katılımcı ise sadece eşcinsel ilişkilerle cinsel hayatına başlamıştır.

“K2, 13 yaşından sonra işte 14 yaşında 15 yaşındayken ilk cinsel ilişkim oldu. Bakıcının oğluydu... O benden 3 yaş falan büyüktü, 17 yaşında falan...Yani yönlendirme gibi şeylerle beraber ilerleyen bir şey oldu aslında. Şöyle bir masaj esnasında şuraya masaj yapar mısın bunu yapar mısın gibisinden ilerleyen bir süreçle beraber onun daha çok kontrolünde bir aşamayla beraber ilerledi...Biz ikimiz aynı odada kalıyorduk zaten bakıcının oğluyla, ev 2+1 gibi bir yer, bir tarafta bakıcı yaşıyor. Bakıcının oğluyla bense bir odada kalıyoruz, o şekilde.”

“K4, Duygusal olarak hani şöyle söyleyeyim, sevgililerim oldu ama hani onlara karşı bir duygu beslediğimi hiç hatırlamıyorum, hiç hissetmedim. Birkaç kişi de oldu hani sadece bir kişi de değil. Ama hiçbirine karşı bir duygusal veya bir cinsel çekim yoktu. Hani cinsellik yaşadım mı, evet yaşadım. Ama zoraki diyelim, bir yakınlaşma olduktan sonra mecbur hissettiğim için yaşadım. Yoksa işte bir cinsel isteğim uyandı diye değil. Yanlış değilsem 15-16 yaş civarında kızlarla ilişki yaşamaya başladım birkaç defa.”

“K3, 24 yaşında ilk kez bir erkekle romantik bir ilişki yaşadım. O zaman artık zaten büyük ölçüde kabullenme sürecimde de belli bir aşamaya geçmiştim artık. İlk erkek arkadaşım ile yaşadım ilk cinsellik.”

Kabullenme sonrası öngörülen açılma süreçleri, katılımcıların büyük kısmının ailesine açılmayı düşünmediği ancak ailenin tepkisinin belli ölçüde öngörülebildiği bir süreci ifade ederken, diğer katılımcılar ailelerine açılmış ya da aileleri çeşitli yollarla öğrenmiştir.

“K3, Eşcinsel olduğumu fark etmiş yani. Öğrenmemişler. Fark etmiş. Yıkılmıştır yani. Zaten baya üzgündü. Baya mutsuz olduğundan eminim. Ama hani bir daha da sormadı.”

“K4, Sadece dediğim gibi benim bir küçük kardeşim, belki bir gün açılırım ona. Onun dışında bütün ailem homofobik olduğu için hep gizli kalacak.”

“K6, Annem ve babama açılmadım, açılmayı da düşünmüyorum. Şu an durumumu bilen amcam, halam, ablam annemle babama söylememi istemiyorlar zaten.”

Katılımcılar, geçmiş aile tecrübelerinin çeşitli yönlerle bugünkü hayatlarına yansıdığını; bugünkü ilişkilerinde bu tecrübelerin etkileri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu anlamda ilgi çekici anlatıların birinde katılımcılardan K4, babasından duyamadığı ilgi ve sevgiyi gey ilişkilerinde aradığını ve bu nedenle genellikle kendinden yaşça büyük erkeklerden

hoşlandığını ifade etmiştir. Yine K3 geçmiş dönemde ailesinin ilgisiz tavırlarına karşın bugünkü ilişkilerinde fark edilme, değer görme ve buna bağlı olarak özgüven hissini yaşama durumunu öne çıkarmıştır. Katılımcılardan K2 ise aile üyelerinin kendisine yönelik yerleştirdiği terk edilme korkusunu uzun dönem yaşadığını ve bugünkü sosyal ilişkilerinde dahi terk edilmeye ilişkin kaygısının canlı olduğunu ifade etmiştir.

“K4, bir eksiklik yaşadığımızda özellikle babanızdan veya annenizden bunu dışarıda karşılamak istiyorsunuz zaten. Ben bunu kendimde çok yaşıyorum. Örneğin ben babamın bana karşı olan manevi sevgisini hiç hissettirmedi. Ben bunu başka adamlarda arayabiliyorum zaten. Ya da başkası bana öyle yaklaştığında hoşuma gidiyor. Kendimi değerli hissettiriyor. Şu an bir ilişkiden çok etkilendiğim şeylerden biri diyebilirim. Zaten şöyle ben kendi yaş çerçevemden hoşlanan biri değilim. Benden minimum 3-4 yaş büyük olan kişilere karşı bir hoşnutluk oluyor. Böyle de hani benden yaşça büyük birinin ilgi göstermesi, beni sevip sarıp kollaması hoşuma gidiyor. Babamın yapmadığı şeyleri yapması beni çok etkileyen, en etkileyen şeylerden biri hatta.”

“K3, Yani sessiz sakin bence hala öyle biriyim ama bir özgüven geldi tabii bana...Bu olumlanma süreci, bu takdir görme süreci tabii çok güzel bir duygu. Yani bunu hiç yaşamamışsın, ailende görmemişsin, çevrende görmemişsin. Ama birden içinde bulunduğun ortamda senin bu görünürlüğün ve aktifliğin çok takdir görüyor...Bu tabii çok müthiş bir duygu yani. Hem tatmin eden, manevi olarak tatmin eden bir şey hem de başarı duygusu yaratan bir şey.”

“K2, Şöyle 2 ay sonra misal annemle babam geldi, alacağız oğlum seni merak etme şöyle böyle falan filan. Ama o dönemler daha şey böyle terk edilmiş bir hissiyat vardı. Ondan sonra o evde yalnız kaldığım dönemlerde de şöyle oldu, daha terk ediliyormuş gibi hissettim. Yani o terk edilme hissini daha sonradan şey yaptım, daha nötrledim. Yaş geliştikçe vesaire falan filan aslında terk edilmiyorum. Aslında bir yere gidiyor ve geliyor psikolojisinde oldum ama o dönemki o yani ilk başta 6 aya yakın başka bir bakıcı evinde bırakılıp daha nadir gözükmeye durumu vesaire falan filan daha bende şey terk edilme korkusu psikolojisi yerleştirdi. Genel olarak arkadaşlarımdan vesaire de ondan dolayı şeyi yapıyorum. İstanbuldayım, daha çok var. Yani ben bunları zaten zor ediniyorum. Belki onlarda beni bir gün terk eder. Belki insanlar da beni bir gün terk edecek psikolojisini daha çok kafama yerleştirdim.”

3.3.Babaya dair: duygu, düşünce ve deneyimler

Bu tema altındaki veriler “Baba Profili”, “Baba-Oğul İlişkisi”, “Babaya Karşı Hissedilen Duygular”, “Babadan Beklentiler”, “Babanın Oğlundan Beklentileri” ve “Babaya Dair Keşkeler” olmak üzere 6 alt temada derlenmiştir.

3.3.1. Baba profili

Katılımcıların çoğu, babalarını otoriter, sert mizaca sahip ve aile içinde karar verici pozisyonda olarak tanımlamıştır. Genel olarak aile içi ilişkilerde babaların diğer aile üyelerine yönelik baskın karakterinin etkisi görülmekle birlikte babalar, mecburi olmadığı sürece ilişki kurulmak istenmeyen birisi olarak resmedilmiştir.

Şekil 2: Öne Çıkan Baba Profilleri



“K3, Yani şöyle otoriter yani kararları o alır. Mesela biz taşındık. Eski evimizi babam bu eşyalar burada kalsın, ben bu evi eşyayla kiraya vereyim. Yeni eve, yeni eşya aldı. Ya adım gibi eminim bir kişi bir şeyi bile, bir perdenin rengini, bir koltuğunun rengini bile anneme sormamıştır. Dedi mimarım ben zevkliyim, bu işlerden anlarım şeyinde, kafasında. Hani öyle yani sormazdı yani görüşünü, sen ne düşünüyorsun, sen ne istersin.”

“K4, Yani şöyle hani babamın sert bir mizacı var genel olarak. Ama bunu bize nadiren yansıtır. Genelde şey olur, evde çok muhabbet olmaz babam ile zorunlu olmadığı sürece...Babam da biraz daha ateerkil hani herkes benim dediğimi yapacak, benim lafımdan çıkmayacak.”

“K2, Sadece üvey babam daha çabuk sinirlenebilen bir karakterdi. Bunun olumsuzluğu bir tık vardı benim üzerimde çünkü hasta olduğumda ne yapacağımı bilemediği için misal kendi kendine sinirlenip bu sefer benim üzerime biraz daha o siniri yansıttığı dönemler oldu.”

Katılımcıların ifadelerinde ortaya çıkan önemli bir diğer boyut ise, bazı babaların alkol, sigara, oyun, televizyon ya da kumar gibi bağımlılıklarının olmasıdır.

“K1, Bilgisayar bağımlıydı. Gece gündüz bilgisayarda takılıyordu. Yani şöyleydi mesela onun yaşam tarzı. İşte saat sabah dokuzda okula gidiyor. Akşam beşte okuldan geri dönüyor. İşte tam gün çalışıyor. Daha sonra akşam beşte uyuyor, böyle kısa bir vakit uyuyor. Daha sonra atıyorum 9-10 gibi uyanıyor beşten sonra. Dokuzdan sonra işte bir sonraki dokuza kadar bilgisayarın başında. Hı. Sonra da okula gidiyor. İşte öğretmenlik yapmaya devam ediyor. Hem bilgisayar bağımlıydı.”

“K2, Sekizinci yaşında annem daha çok çalışıp üvey babama bakmaya başlıyor. Üvey babam daha çok kumar o şu bununla uğraşılıyor o dönemler... babam da şöyle. Belli saat aralıklarında adam yok neredeyse, yani saat sekizden sonra kumar o şu bu derken yok...Normalde alkolik bir adam.:Alkol var, onun dışında annemi aldattığı safhalar oldu.”

“K5, iPad'i vardı. Tabletinde oynardı öyle. Aynen veya evden çıkardı giderdi.”

Öne çıkan noktalardan bir diğeri katılımcıların çeşitli sebeplerle babaları tarafından psikolojik ve fiziksel şiddete maruz bırakılmasıdır. Bu noktada dikkat çeken hususlardan birisi, şiddet uygulayıcısı olan babanın aile içindeki sert ve otoriter profilinin aksine dışarda sevilen ve itibar gören kibar bir profil olarak karşımıza çıkması olmuştur.

“K1, Babam otoriter bir insan. Hani belki mesleği gereği de biraz bu yöne evrilmiş birazcık. Böyle hatta dışarıdan da çok sevilen, saygı duyulan bir insandı o zamanlar..., babam, anneme şiddet uyguluyordu. Bana da uyguluyordu. Ablalarım da uyguluyordu yani böyle kötü bir aile yapısı vardı yani gerçekten.”

“K1, Bir tane salata yapmıştım. Böyle hani salata yapabilir insan değil mi? Çok normal bir eylem. Salata yapmıştım. Sonra da işte getirmiştim babamın, babama getirmişti. Babam o sıra bilgisayar başındaydı. Ondan sonra birden bana döndü ve dedi ki işte sen nasıl salata yaparsın dedi. Sana beni baya bir dövmeğe başladı. Hani baya kötü dövmüştü ya o zaman. Yani o zaman 8-10 yaş arası olabilir. Çok çok ilginç dövmüştü. Ben hayatımda hiç öyle dayak yememiştim gerçekten. Baya fena dövmüştü o.”

“K7, Babam otoriter, sinirlidir ama sadece ailesine karşı. Ama dışarıya karşı aşırı sevecendir. Annem çok yardımseverdir. Hani böyle kimsenin bir eksiği kalmasın kimse geride kalmasın. Aman o kişiye de yardım edeyim bu kişiye de yardım edeyim diye.”

“K7, Psikolojik, fiziksel her anlamda şiddet vardı yani. Çocukluk dönemimde ama bu 18-20 yaşından sonra bitti tamamen, yani şiddet olayı bitti... Yani kemer cetvel bilimum aletler. İşte normal dayak.”

Baba profillerine ilişkin öne çıkan son boyut ise babanın sadece katılımcı tarafından değil ailenin diğer üyeleri tarafından da seilmeyen birisi olarak ifade edilmesi olmuştur.

“K3, Ya ben liseye gidiyordum sanki. Diğer çocuğunun bir tartışmada ya baba ben seni sevmiyorum dediğini duydum. O da ben de seni sevmiyorum demişti. Annem zaten işte 50 yıldır evliler. 50 yıl yani. Hani bir tür böyle yani kadın bilmiyorum bak kürek cezası gibi geliyor bana anneme, babamla evli olmak. Yani ben de çok sevildiğini düşünmüyorum. Ama işte şey hayatta ve herkes belli bir sınırdan ona işte saygı duyuyor.”

“K1, Ama gel gelelim ki aile içinde gerçekten ya çok da seilmeyen bir karakterdi. Maalesef. Öyle işte.”

3.3.2. Baba-oğul ilişkisi

Katılımcılar, babalarıyla olan ilişkilerini tanımlarken genellikle iletişimin olmadığı, mesafeli ve donuk bir ilişki biçimini ifade etmişlerdir. Bu anlamda katılımcılar erken çocukluk döneminden itibaren beraber paylaşımın olmadığı, evde ya da dışarıda birlikte bir şeylerin yapılmadığı aslında pek de aktif olmayan bir ilişki biçimi tanımlarken babalarına dair “keşke” cümlelerinin içinde de bu eksikliğin getirdiği babayla daha yakın bir baba-oğul ilişkisine sahip olma arzusu kendisini göstermektedir.

“K3, Telefonu kapatıyoruz, iyi günler diyor. İyi günler. Haber mi sunuyorsun iyi günler... Böyle bir donukluk, bir resmîlik... Yani ha böyle baba mı olur? Ya benim iki tane oğlum olacak. Onlarla çıkarım, içmeye çıkarım. Dışarı çıkarım onlarla ama daha küçük yaşta başlarım buna yani hani illa alkol almak gerekmez belki ama bir çıkartırım onları ya. Hani ikisi iyi anlaşamıyorsa onlarla ayrı ayrı, ne bileyim bir yani daha yakın davranırım diye düşündüm. Bu yakınlık hiç olmadı.”

“K2, Belli saat aralıklarında adam yok neredeyse, yani saat sekizden sonra kumar o şu bu derken yok. Zaten geceleyin dışarıda olduğu için sabahın da belli saatleri aslında saat bire kadar neredeyse o baba figürü tamamen yok ortadan.”

“K6, İkimiz baş başa babamla çıkmadık. Sadece 2 kere babamla birlikte iş yerine gittim. Onun dışında babamla beraber yaptığımız bir şey de köy derneğimiz var. Oraya babamlar hafta sonu oyun oynamaya giderler, okey iskambil falan. 3-4 kere, belki en fazla 5 kere babamla bir yere gitmişizdir. İkisi iş yeri, üçü dernektir. Baş başa gittiğimiz ama tabii orada baş başa değiliz.”

“K4, Dediğim gibi babam hani bizimle pek iletişim halinde olmuyordu genelde...Ya şöyle nasıl diyeyim kendisi kalkıp mesela bizle sohbet etmez bir problemimiz var mı yok mu hayat nasıl gidiyor diye pek sormaz.”

“K1, Annemle ve ablamla yani gerçekten aile yapısını gördüm ama babamdan hiç görmedim.”

“K7, Ya benim öyle babamla hiçbir zaman ilişkim olmadı. Hatta annem bana bebeklik dönemimi falan anlatıyor. Mesela ben uyurken annem yüzümü okşadığı zaman hiç tepki vermiyormuşum. Ama babam ben uyurken yüzüme dokunduğu zaman aşırı bir tepki, ağlamaya başlıyorum. Direkt uykumdan uyanıyormuşum. Ya benim çok farklı bir durum. Onu hala ben çözmüş değilim. Şu anda da mesela hiçbir bir baba oğulla ilişkimiz yok mesela...Hani şeydi zaten çok otoriter olduğu için aramız hep mesafeliydi.”

3.3.3. Babaya karşı hissedilen duygular

Katılımcıların ifadelerine göre, baba-oğul ilişkileri çocukluğun ilk dönemlerinde daha yakın ve pozitif iken büyüme süresince aşamalı bir kopuş ve mesafe meydana gelmektedir. Bu süreçte ilk çocukluk deneyimlerinde babaya yönelik olumlu duygular baskın iken babayla ilişkinin zayıfladığı süreçle birlikte babaya yönelen duygularda da olumsuz yönde bir değişimin başladığı ve bu yöndeki duyguların ilişkide yerleşik bir hal aldığı anlaşılmıştır.

“K8, İşte babam çok büyük ben çok küçüğüm, o hep beni kucağına alıyor, omzuna çıkarıyor, burasında gezdiriyor. Ben o anlarda böyle uçmak, havalarda gezmek, etrafı çok başka perspektifle izlemek, tam düşeceğim her zaman onun arkadan belimden tutması gibi hatırladığım hisler var...Çok benzer bir mutluluk hissetmişim, benzer bir güvenme hissi. Sonra bir daha uzun yıllar babamla ilgili hiç öyle hissetmedim galiba.”

“K3, Ben çocukken babamla daha yakındım. İşte mesela şunu hatırlıyorum artık yok Burger King gibi McDonalds bir şey vardı. Her hafta sonu bir gün babamla gidip hamburger yedik.... Babamla da daha çok şey paylaşabiliyorduk. Hafta sonu vakit geçiriyorduk dediğim gibi. İşte beni babaanneme götürürdü falan. Daha çok benle vakit geçirmekten sanki hoşlanıyordu.”

“K5, Babamla çok böyle şey anılarım yok benim gidip de şunu yaptık diyebileceğim. Çok çocukken var. Gidip orada burada oynadığımız falan. Ama bir dönem işsiz olduğu bir dönem vardı. Aynı dönem o dönemle çakışıyor.”

Katılımcılarda özellikle çatışmaların başladığı ergenlik dönemi ve sonrasında, çeşitli sebeplerle babaya karşı duyulan öfke ve kızgınlığın arttığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle geriye dönük anlatılarında travmatize anılara yoğunlaşan katılımcılar, babalarıyla kopan ilişkilerini net söylemlerle ifade etmektedirler.

“K1, Ya hiç aklıma gelmiyor ya babam. O yüzden sıkıntı yok. Şu an hani hatta Twitter'dan yazıyorum aa benim babam varmış evet. Hiç hatırlamıyorum yani hiç aklıma hiç gelmiyor... Yani işte hiç böyle babalık görmediğim için ben öyle.”

“K7, Nötr ya hani çok aşırı nefret de yok. Sevgi zaten yok. Yani öfke ister istemez oluyor. Ama konusuna göre değişiyor. Yani değişken bir durum o. Konusuna göre değişen bir durum.”

“K8, Galiba gene 16'lar falan, öyle bir şey yani. Kaşımın ortasını almıştım. Bunu da gene, travmatik bir şey olarak hatırlıyorum... Annem böyle korkunç bir tepki göstermişti. Sonra babam da gelip böyle kötü kötü bakıp yüzüme tükürmüştü. Onu, onu. Ve böyle çok kötü utanmıştım. Yani böyle, içimden aynı anda bütün duygular yükselmişti. Yani nefret ettim, sinirlendim, utandım. Böyle garip bir andı yani, çok garip bir andı.”

“K3, Hep öfke var benim babama karşı hayatımda. Yani ben babamı sevmiyorum diyebilirim gönül rahatlığıyla... Bir dönem. Gerçi hani yine şu an hani oturup bir şeyleri konuşabiliyoruz ama yani hayatım bu sonuçta babam yani atamam, satamam. O da evladıyım, atamaz satamaz. Ama sevgiye dayalı yani benim için sevgiye dayalı bir ilişki değil bu.”

“K2, O dönemde 17 yaşındaydım. Bu dönemde şöyle bir şey oldu zaten akşamleyin içki masası formatında, babamın evindeyiz. Mafya babası beni baya baya tehdit etti... Bu o dönem bende de gerçekten güzel bir yara açtı. Ondan sonra ne anneme tamamen güvenebileceğim ne de babama güvenebileceğimi anlamış oldum.”

Katılımcılardan özellikle babaya karşı yoğun negatif duygu besleyen ya da duygusal bir bağı kalmamış 4 katılımcının ifadelerinde, babalarının ölmesi durumunda herhangi bir üzüntü duymama, belki rahatlama ve hatta sevinme tepkisi, baba-oğul ilişkileri açısından önemli bir bulgu sunmaktadır.

“K3, Ama babam ölse hayatımın en büyük rahatlamasını yaşarım... Şimdi bir ya artık onu görmeyeceğim. Şimdi haftada bir iki gün uğruyorum. Öyle biraz havadan sudan konuşmaya çalışıyorum. Bunun kendisi bile bazen bana ızdırıp veriyor yani aslında bunu yapmak istemiyorum... Onun bir daha bakışlarını üzerimde hissetmeyecek olmam yeterince rahatlatıcı zaten.”

“K1, Ama babam ölse bir şey fark etmez. Belki ablamlar üzülür diye dolaylı olarak onlara üzülürüm. Ablamlar çok üzülür diye belki. Ama babam ölse üzülmem. Hatta mutlu olurum. Çünkü işte parası bize gelir. İşte arsaları bize gelir. Evi bize gelir. Annemle falan ablalarım gelir. O yüzden mutlu olabilirim belki de.”

“K7, Sanırım ağlamam. İlk başlarda böyle bir garip olurum ama sonrasında bir rahatlama gelir diye düşündüm hep bu zamana kadar ama hani o ki o gerçek durumu yaşamadan tabii ki net bir sonuç bilemiyorum ama şu ana kadar düşüncelerim hep bu yöndeydi.”

3.3.4. Babadan beklentiler

Katılımcı görüşlerinden yola çıkıldığında babalara dair ortak eleştiri babalarının kendileriyle iletişim kurmaması olarak belirlenmiş, babalardan beklentilerinde ise babalarının kendilerine sevgi ve ilgi göstermesi, onlarla sohbet etmesi ve kendileriyle daha çok paylaşım odaklı bir ilişki kurması yönünde bir eğilim açığa çıkmıştır.

“K6, Ben mesela sarılmayı çok severim. Bu iletişimleri kuramadığımızda sadece sevgi anlamında değil, bir sohbet bile çok önemli olabilir bence. Ve ihtiyaç duyuluyor. Babamın da aynı şekilde göstermediği sevgi bana da eksiklik olarak gelir. Çünkü var olan bir insan var, insan figürü var. O sevgiye tabii ki ihtiyaç duyuyorum.”

“K2, ...Ben orada zaten para kazanıyorum. Sen bir tane sigara alıp bana 50 TL harçlık veriyorsun ama gelip bana şey diyorsun oğlum kaşını aldirtma, şu saçlarını bi kestir, şu küpeleri de çıkart...gelme daha iyi o zaman, yani ben zaten burada markette çalışıyorum. Kendime para çıkartmaya çalışıyorum belli bir miktar, sen bana gelip buraya 50 TL harçlık verip üzerine üstlük benim hayatıma karışmaya çabalıyorsun.”

“K3, Ama hani bunlar bilmiyorum yani bir kişisel gelişim kursu da değil ki aile. Ailenin asıl esprisi duygusal destek, dayanışma işte. Çok tertipliydim, para biriktirmeyi öğrendim. Ya bunu başka şekilde de edinirim bu becerileri. Veya edinmesem ne olurdu? Ama ben derdimi anlatabiliyor muyum? Hayır. Bir şey paylaşabiliyor muyum? Hayır. Hasbelkader hayatın bir araya getirdiği dört kişi. Dört yabancı yani.”

“K4, Ya şöyle en azından haftada bir defa belki iki defa gerçekten nasıl olduğumu falan merak etmesini isterdim. Bir baba sadece maddi olarak olmamalı. Ne olursa olsun duygusal ve manevi yanında hissettirmeli...Örneğin ben babamın bana karşı olan manevi sevgisini hiç hissettirmedi. Ben bunu başka adamlarda arayabiliyorum zaten. Ya da başkası bana öyle

yaklaştığında hoşuma gidiyor. Kendimi değerli hissettiriyor. Şu an bir ilişkiden çok etkilendiğim şeylerden biri diyebilirim.”

3.3.5. Babanın oğlundan beklentileri

Katılımcıların babalarından beklentilerinin yanında babalarının da onlardan beklentileri öne çıkan temalardan biri olmuştur. Bu anlamda babalarının ideallerindeki oğul olmaya ve babalarının oğullarını kendilerine benzetme arzusuna ilişkin söylemler dikkat çekmektedir. Kimi anlatılarda bu beklentileri karşılayamayacağını hisseden katılımcılar babalarından uzaklaştığını ifade ederken kimi zaman da karşılıklı olarak birbirlerinin beklentilerini karşılayamama sonucu ilişkilerinde kopukluk yaşandığını ve ilişkinin mevcut düzeye geldiğini aktarmışlardır.

“K8, ...Ama bu işte bir yerde dengeler kaçmış, hem onların kendi ilişkisindeki denge kaçmış, hem bu benim gay olmamla ilgili şüphelerle ilgili şeylere maruz kalıp ben bir set koymuşum, küsmüşüm ve herhalde şey hissetmişim, yani istenmiyor ya da beğenilmeyen evlat, oğul falan gibi bir ilişki herhalde kodlamışım kafama ve uzaklaşmışım ve biraz o noktadan sonra artık hayatımda olmamaya başlamış.”

“K2, Normalde hep istediği şey kendi çevresine sokabileceği kendisine benzer bir çocuk yetiştirmektir. Büyüme çağına dahi böyle düşündü. Hatta diğer çocuğu vardı normalde, ben böyle 10 11 yaşındayken bize gelmişti. Onu belki öyle yapabilirim diye düşündü. Ondan olmayacağını anlayınca bana daha çok şey yaptı. Kendinin bir kopyasını yetiştirme projesi şeklinde. Sevdiği bir çocuğu var bir ucunda ama bir tarafta da kendi kimliğinden dolayı kendi topluma yerleşiminden dolayı oluşan daha sert maço bir adam bu kişide gay bir çocuğu toplum ortasına çıkarmaya korkuyor.”

“K4, Açılırsam hayal kırıklığı yaşayacağını düşünüyorum. Çünkü şöyle söylemek gerekirse benim abim okumadı, ablalarım da okumadı. Okuyan tek en büyük çocuğuyum. O hayal benim üzerime kurulmuş. Sorumluluk bana yüklenmiş. Akrabalar arasında da sürekli yok Mehmet'in oğlu K4 burada okuyor, böyle davranıyor diye sürekli olumlu şeyler gittiği için çok umutlu. Bu tarz bir şey duyduğumda sanki. Nasıl diyeyim? Sadece cinsel yönelimim olarak değil de genel hayatım olarak düşüneceğini biliyorum. Mesleğime etki edecek, yaşam tarzıma etki edecek, giyim tarzıma etki edecek. Bunların hepsi babam için bir eksik.”

3.3.6. Babaya dair keşkeler

Karşılanamayan beklentileri içeren “keşke” ifadeleri, katılımcıların beklentilerine paralel şekilde babayla daha yakın bir ilişki arzusunu göstermektedir. Bu anlamda babayla ilgili olarak aile içinde şiddetten uzak, daha anlayışlı ve saygılı, çocuğuyla daha çok vakit geçiren ve paylaşımda bulunan ilgili bir baba olmaya ilişkin keşkelerin öne çıktığı görülmektedir.

Şekil 3 : Babalara Dair Keşkeler



“K1, Yani bir keşke babam or**pu çocuğu olmasaydı diyorum...Ya genel böyle genel hani tam şerefsiz bir insandı. Keşke şerefsiz olmasaydı. Bilgisayar bağımlısı olmasaydı. Anneme saygı gösterseydi, bizi dövmeseydi, hakaret etmeseydi arkamızda dursaydı. Yani bir aile olabilmek için birazcık uğraş gösterseydi keşke. Ve bu kadar paranoyak olmasaydı...”

“K7, Keşke hiç doğmasaymışım falan diyorum ya da ne bileyim farklı bir ailede de doğuyor olabilirdim ya da şöyle nasıl diyeyim? Eğitimini almış, kendini geliştirmiş, yani eğitim derken üniversite ya da liseden bahsetmiyorum. Kendi kişisel gelişim ve eğitimine önem vermiş bir ailede yetişmeyi isterdim mesela...Babam için yani empati yeteneğinin olması ve bencilliğinin ortadan kalkmasını isterdim mesela.”

“K5, Keşke keşke daha çok vakit geçirebilseydik. Keşke anılarımız daha çok olsaydı. Yani keşke sadece baba oğul yaptığımız başka şeyler olsaydı. Ve keşke babam ondan alacağım desteği bana daha erken hissettirebilseydi. Çünkü o kendimi yalnız hissettiğim dönem beni çok fazla etkiledi bence geleceğim yönünde.”

“K4, Daha ilgili bir baba olsaydı. Yani sadece okul hayatımı veya maddi hayatımı merak etmek yerine duygusal hayatımı da işte maneviyatımı da merak etseydi çok farklı olabilirdi.

4. Tartışma

Araştırma, katılımcılar açısından değerlendirildiğinde çocukluk profili olarak sessiz, sakin ve durgun karakterli bir profili ön plana çıkarmaktadır. Çocukluk davranışlarının cinsiyetiyle uyumsuzluğunu dile getirenler olduğu gibi cinsiyetiyle uyumlu ve toplum normlarıyla paralel davrandığını ifade edenler de olmuştur. Cinsiyetiyle uyumsuz davranış sergileme olarak adlandırılan davranışlar; feminen beden dili ve davranışlar, saç ve giyim tarzı farklılığı ya da genelde kızların ilgi duyduğu oyun ve oyuncaklara ilgi duyma yer almaktadır. Bu tarz cinsiyete uyumsuz davranışlar, beraberinde akran zorbalığını getirmekte ve katılımcılar çevreleri tarafından “top”, “nonoş,” ya da gey gibi ifadelerle sözlü zorbalığa maruz bırakılmıştır. Bu tarz zorbalık deneyimleri ise kişilerde erkeklikleri üzerine bir sorgulama sürecini başlatmıştır. Friedman ve arkadaşları (2006) cinsiyetle uyumsuz davranışların sebep olduğu zorbalıkları intihar riskiyle ilişkilendirerek ele almış, zorbalığa maruz kalanların tespit edilerek psiko-sosyal destek sağlanmasıyla olası kötü sonuçların önüne geçilmesini gündeme getirmiştir. Aynı zamanda yaşanan zorbalık, kişilerde kendini sosyal pratiklerden geri çekme, pasif bir karaktere bürünme ve görünmez olma durumlarına sebep olabilmektedir. Zorbalığın doğurduğu sonuçlar psikolojik, akademik ve sosyal yönlerden incelendiğinde; özgüvensizlik, yabancılaşma, değersiz hissetme gibi başlıklar öne çıkmaktadır (Mishna, Newman, Daley ve Solomon, 2009). Sosyal çevreden olduğu kadar aile içinde de anne-baba ya da akrabalarından çeşitli zorbalıklara, sözlü hakaret ve ithamlara maruz kalma deneyimleri de mevcuttur.

Çalışma kapsamındaki katılımcıların deneyimlerinde cinsel keşif, genellikle ergenlikte arkadaş ortamında porno izleme ve mastürbasyon yapma pratikleri üzerinden başlamaktadır. Özellikle porno izlemek, cinselliği ve kendi bedenini tanımanın ilk aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Eşcinsel kimliğin kabulü konusunda da eşcinsel pornolara olan ilgi, kişilerin kendilerinin de eşcinsel olduklarına inanmada ve bu pornolardan aldıkları hazzı açıklamada temel bir unsura dönüşmektedir. Nitekim K3, bu keşif dönemiyle ilişkili olarak kadınlardan hoşlanmasına rağmen bir fantezi unsuru olarak eşcinsel pornolardan haz aldığı için bu yönde içerik tükettiğini ifade etmiştir. Yine cinsel çekimin erkeklere olan yoğunluğu ile ilgili olarak katılımcılardan K8 “*Yani evet kadınlarla romantik olarak ilgi duyabiliyorum ama cinsel olarak kadınlarla ilgilenmiyorum aslında*” ve katılımcı K5 “*Zamanında kadınlarla ilişkiye girdiğim de oldu. Erkeklere çok daha fazla yükseliyorum. Çok çok daha fazla...Cinsel (ilişki)*” ifadeleriyle romantik ve duygusal bir bağlamdan ziyade cinsel olarak erkeklere duydukları yakınlığı vurgulamışlardır. Bununla ilgili olarak literatürde, eşcinsel pornolarda erotikleştirilen erkeklerin heteroseksüel kadınlar tarafından da ilgi çekici ve cezbedici

bulunması ve tüketilmesi nedeniyle eşcinsel porno ürünlerini bir popüler kültür tüketim malzemesi olarak değerlendiren yayınlar bulunmaktadır (McCutcheon ve Bishop, 2015). Farklı sebeplerle eşcinsel pornoları cezbedici bulan heteroseksüel kadınlar, bunların daha gerçekçi olması, eşcinsel pornodaki ilişkilerin ses ve davranışlarının doğala yakın olması ya da erkeklerin bedenlerinin daha belirgin bir orgazm görüntüsü yaratması gibi sebeplerle etkilendiklerini ifade etmişlerdir (Ramsay, 2017). Bu noktada eşcinsel pornoya duyulan ilginin temel sebebini doğrudan cinsel yönelimle ilişkilendirmek sağlıklı bir yaklaşım sunmamaktadır. Benzer çalışmalar, yetişkin ikizler ve ergenlik dönemindeki ikizlerle yapılan araştırmalarda genetik temelli bir eşcinsel çekim bulgusuna rastlanmadığını ifade ederken toplumsal ortam faktörlerinin eşcinsel çekim ve heteroseksüel çekim üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, doğumdan bir süre sonra şekillenmeye başlayan cinsiyet algısının takip eden psikolojik süreçlerle farklı olana ilgi duyma hatta diğer bir tabirle “egzotik olanın erotikleşmesi” fikrini öne sürerek eşcinsel çekime alternatif bir hipotez sunar (İnsan Cinselliği Dergisi Komisyonu, 2022). Aynı zamanda katılımcılardan bazılarının kadınlara karşı duydukları gerek cinsel gerek duygusal ilgi ve yine katılımcıların erkeklere yönelik çekimlerinin büyük oranda cinsellikte yoğunlaşması, eşcinsel kategorinin tekdüze tanımına ve belirli bir grubu temsiliyetine yönelik şüpheleri beraberinde getirmektedir. Daha önce de literatürde değindiğimiz tek tip eşcinsel kimliklerden bahsetmek yerine eşcinsel ilişkileri daha performatif ve değişken dinamiklere sahip bir davranış biçimi şeklinde ele alma, yaygın söylemi sorgulama ihtiyacını doğurmaktadır (Padgug, 1979). Eşcinsel bireylerle yapılan terapilerden yola çıkarak yapılan çalışmada, eşcinsel çekime sahip olan bireylerde kendi ebeveynlerinden sevgi, ilgi, sarılma, anlayış ve sabır gibi şeylerin yoksunluğunu taşıması nedeniyle ortak risk faktörlerine rastlanmaktadır (İnsan Cinselliği Dergisi Komisyonu, 2022a). Diğer yandan benzer risk faktörlerini taşıyan başka bireylerin eşcinsel çekim geliştirmemesi, ortaya standart bir ortak tablo sunmasa da eşcinsel çekimi açıklamaya yardımcı önemli ortak dinamikler ortaya koymaktadır.

Sorgulama sürecinde teşebbüs edilen zorlama kız arkadaş tecrübeleri, özellikle başarısızlıkla sonuçlanmaları durumunda yine kişilerin kendilerini gey hissetme/olma konusunda ikna etme çabaları açısından bir test aracına dönüştürülmüş durumdadır. Katılımcıların çoğu, sosyal çevrelerinde açık olsalar dahi ailelerine karşı gizli gey olarak kalmakta ve açılmayı düşünmemektedirler. Buradaki önemli sebeplerden biri, ailelerinin böyle bir durumu kabul edilebilir bulmamasıdır. Valentine, Skelton ve Butler (2003) çalışmasında, açılma sürecinin bireysel olduğu kadar tüm aile bireylerini etkileyen kolektif bir tecrübe olduğundan bahseder.

Açılma ya da açılmama kararında gey bireyin beklentisi ve seçimlerinin etkili olduğunu belirtirken bu kararda sevdiği ailesini kaybetme, onları incitme, hayal kırıklığına uğratma, çevreye karşı utandırma gibi aileye karşı duyulan sorumluluk duygusunun altını çizer (Valentine ve ark., 2003). Aynı zamanda, genel aile profiline bakıldığında, katılımcıların ailelerinden sağlayamadıkları duygusal ihtiyaç ve paylaşımlar, bugünkü hayatlarında hâlâ dile getirilen ve keşkeleri arasında yer alan eksikliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda partner seçiminde olgun figürlere yakınlık ve ilişkilerdeki sevilme ve güven arayışı, gey bireylerin bugünkü ilişkilerinde babayla olan patolojik deneyimlerin etkili olduğunu gösteren dikkat çekici bulgular olmuştur.

Babalara bakıldığında, çoğunlukla otoriter, şiddet uygulayıcı ya da aile içinde sevilmeyen bir baba profili öne çıkmaktadır. Bu profile eşlik eden alkol, kumar ve diğer davranışsal bağımlılıklara sahip baba, oğluya ilişki açısından da zayıf, mesafeli ve paylaşımı olmayan bir ilişki biçimine sahiptir. Ebeveynlerin çocuklarına yönelik duyarsız ve ilgisiz olmalarının düşük kalite çocuk-ebeveyn ilişkisine neden olduğu, zayıf ilişkiyle birlikte daha fazla çatışmalı ve kopuk bir ilişki biçimine geçildiği belirtilmektedir (Kildare ve Middlemiss, 2017). Baba-oğul ilişkisine odaklanan çalışmalar, bu ilişkinin çocuk gelişimi açısından önemine dikkat çekerken, bu ilişkide babanın; dünyaya açılma, güvenli sığınak olma, cesur olma ve risk alma gibi davranışların kazanılmasında ve geliştirilmesinde aktif rol oynadığını öne sürmektedir (Paquette, 2004). Baba sevgisi üzerine yapılan bir çalışmada, baba-oğul ilişkisinin ve babanın çocuğa gösterdiği sevgi ya da yok sayma davranışının, erken çocukluktan itibaren erken yetişkinlik dönemine kadar etkisini sürdürdüğü ve çocuğun kendine duyduğu; özgüven, kendini sevmeye, anksiyete gibi unsurlara doğrudan etki gösterdiği ifade edilmektedir (Rohner ve Veneziano, 2001). Yine Lamb ve Lemonda (2004) ,babanın ailede dış dünyaya açılan bir köprü görevi gördüğünü, dolaylı yoldan ekonomik, duygusal destek ve diğer başka yetilerin baba rol modeli üzerinden kazanıldığını, babanın anneye olan tavrının dahi anne-çocuk ilişkisinin kalitesinde etkili olduğunu ve çatışmalı karı-koca ilişkilerinde çocukların mağduriyet yaşayabileceğini öne sürmektedir. Bu çalışma kapsamındaki katılımcılardan bazılarının da literatüre benzer şekilde çatışmalı anne-baba ilişkilerinin kendilerini olumsuz etkilediğini, özellikle K8'in ifadesinde yer verdiği şekliyle aile ilişkilerindeki geometrinin birçok farklı durumdan etkilendiğini ortaya koymaktadır.

“K8, Ama işte kendi evliliklerinde çok silik bir karakter babam bir kere zaten ve o siliklik bir şekilde benim ilişkiye çok ciddi şekilde sirayet etmiş durumda... Ya bir çocukluğumda bir yaşımaya kadar daha annem bu kadar yoğun değilken, hem obsesyonları bu kadar yoğun

değilken, hem bu kadar dominant değilken ve onların ilişkisi de daha zehmli tozmalı kendi araları yani zamanlarını daha güzel harcadıkları zaman, daha böyle ailecek, herkesin daha eşit bir ilişki kurduğu zamanlar, babamla da daha yakın, daha temas içinde, onun kucağında beraber elini tuttuğum, gezdiğim fotoğraflarımız var. Ama bu işte bir yerde dengeler kaçmış, hem onların kendi ilişkisindeki denge kaçmış, hem bu benim gay olmamla ilgili şüphelerle ilgili şeylere maruz kalıp ben bir set koymuşum, küsmüşüm.”

Özellikle ergenlikle beraber artan çatışmalar, katılımcılarda yaşları kaç olursa olsun babaya karşı devam eden bir öfke ve kızgınlık halini beraberinde getirmektedir. Çocukluk anlarına dair hissedilen eksiklikler, hayal kırıklıkları ve beklentiler, aslında bugünkü baba ilişkilerinde de devam eden, varlığını gösteren ve bugüne taşınan bir gerçekliğe sahiptir. Bu bağlamda baba-oğul ilişkisinin dinamizmi ve devam eden etkileri, konunun önemi ve derinliğine dair bir gösterge olmaktadır. Ayrıca dikkat çeken hususlardan biri de kişilerin babalarının onlardan beklentilerini karşılayamadıkları ya da karşılayamayacaklarını düşünmeleri nedeniyle babadan uzaklaşma refleksine sahip olmalarıdır. Bu bağlamda, babaların idealize edilmiş, genellikle kendilerine benzeyen ya da erkek olarak belli özellikleri taşımasını istedikleri oğullarının, kendilerinin buna uymadıklarını hissetmeleri sonucunda zamanla babadan koştukları gözlemlenmiştir. Literatürde babaların oğullarından beklentilerinin büyük etkiye sahip olduğu belirtilirken, destekleyici ve esnek baba davranışlarının pozitif yönde katkı sağladığı ancak sert ve baskıcı tavırla ifade edilen beklentilerin negatif sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir (Levant, Gerdes, Jadaszewski ve Alto, 2018). Aynı çalışmada ideal maskülen davranışlara uymayan oğlun, babanın beklentilerine uymama nedeniyle yaşayacağı deneyimin, çocuğun gelişimsel ve ruh sağlığı açısından negatif sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir. Benzer bir çalışmada ise babaların kendilerine görev edindikleri, oğullarını gerçek bir erkeğe dönüştürme misyonu ve oğullarına dair taşıdıkları geleneksel cinsiyet normlarına uyma beklentisi, baba-oğul ilişkisini olumsuz etkilemekte ve ilişkinin niteliğini zayıflatmaktadır (Levant, Gerdes, Jadaszewski ve Mcdermott, 2017). Çalışmamızda katılımcılardan K8, literatüre paralel şekilde gerçekleşen baba-oğul kopuşunu şu şekilde özetlemiştir:

“K8, Onu bir çocuk olarak hissediyorsunuz, garip bir şey bu ya. Yani o erkeklik rolleriyle ilgili bir şey. Ya bu çocuk niye futbolla ilgilenmiyor diye götürüyor... Ama aslında küstüm, yani küsmüşüm. Yani şey, bir set koyduğumu hatırlıyorum. Yani çünkü ben onun istediği gibi biri değilim falan gibi bir şey kodlanmış bir şekilde.”

Sonuç olarak, araştırma bağlamında mülakat gerçekleştirilen 9 katılımcı, babalarıyla olan ilişkilerinde mesafeli, az paylaşımlı ve kısıtlı bir iletişime sahip olduklarını ifade etmektedir. Çocukluk döneminde başlayan baba-oğul arası iletişim kopukluğu ve resmi ilişki biçimi, genellikle ilerleyen yıllarda da devam ederek babayla hiç görüşmeme, kısıtlı ya da zoraki görüşme şeklini almıştır. Babaya karşı duyulan kızgınlık, kırgınlık ya da öfke gibi duygular, babalarının ölümü durumunda katılımcıların yaşayacakları rahatlama ya da özgürlük hislerinde açığa çıkmaktadır. Bu durum aslında babayla olan ilişkinin ne düzeyde sorunlu olduğunu göstermektedir. Otoriter, sert mizaçlı, şiddet uygulayıcısı baba profilinde karşılaşılan çocuğa karşı ilgisizlik ve baba figürünün yokluğu, yumuşak mizaçlı ve sessiz sakın baba profilinde de çocuğa karşı ilgisiz ve evdeki baba figürünün olmayışı açısından birbiriyle benzerlik göstermektedir. Tüm katılımcıların “keşke” ifadelerinde benzerlik taşıyan ve babalarına karşı devam eden beklentilerini de içeren “ilgi gösterme”, “daha çok şey paylaşma” ve “sevgisini gösterme” temaları, araştırmada öne çıkan bulgular arasında kendini göstermektedir. Katılımcıların gey kimliklerini gizleme ya da açılmayı düşünmeme tercihi de aileleri tarafından kabul görmeyecekleri ya da onlar için hayal kırıklığı olacakları düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Baba-oğul ilişkisine dair mevcut literatür, farklı yönlerden ele alınmış birçok çalışmayı içerse de geylik ve babalık tecrübesine dair çalışmaların kısıtlılığı, ileri çalışmaların genişletilmesi ve derinleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Aynı evde yaşayarak/yaşa(ya)mayarak birçok öğrenimin geliştiği en güçlü hemcins profil olarak babanın gey bireyler açısından karşılığı, gerek baba gerek oğul perspektifinden çocukluktan itibaren bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu noktada babanın ebeveynlik biçimi, baba-oğul arasındaki ilişki biçimi, babanın beklentileri ve ideal evlat üzerinden kendi oğluna davranış biçimi, gey bireylerin babayla ilişkilerinin psikolojik altyapısı, gey ilişkilerdeki cinsel ve duygusal boyutlarda babanın görünür/görünmez varlığı üzerine çalışmalara odaklanmasında, alanyazın birikimi açısından fayda görülmektedir.

Kaynakça

- American Psychological Association (2012). Guidelines for psychological practice with lesbian, gay, and bisexual clients. *American Psychologist*, 67(1), 10-42. doi: 10.1037/a0024659
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bregman, H. R., Malik, N. M., Page, M. J. L., Makynen, E., ve Lindahl, K. M. (2013). Identity profiles in lesbian, gay, and bisexual youth: the role of family influences. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(3), 417-430. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9798-z>
- Cardoso, F. L. (2010). Political and sexual attitudes concerning same-sex sexual behavior. *Sexuality & Culture*, 14(4), 306-326.
- Cramer, D. W., ve Roach, A. J. (1988). Coming out to mom and dad: a study of gay males and their relationships with their parents. *Journal of Homosexuality*, 15(3-4), 79-92. https://doi.org/10.1300/J082v15n03_04
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (3. Baskı). Çev. Ed., M. Bütün ve SB Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Foucault, M. (1990). *The history of sexuality: an introduction*, New York: Vintage.
- Freud, S. (1953). *Three essays on the theory of sexuality*, (7. Baskı). London: Hogarth Press.
- Friedman, M. S., Koeske, G. F., Silvestre, A. J., Korr, W. S. ve Sites, E. W. (2006). The impact of gender-role nonconforming behavior, bullying, and social support on suicidality among gay male youth. *Journal of Adolescent Health*, 38(5), 621-623. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2005.04.014>
- Guest, G., MacQueen, K. ve Namey, E. (2012). *Applied thematic analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Horn, A. J. ve Wong, Y. J. (2014). Fathering gay sons: A typology of fathering concerns and clinical recommendations. *Professional Psychology: Research and Practice*, 45(4), 247-257. <https://doi.org/10.1037/a0037632>
- İnsan Cinselliği Dergisi Komisyonu. (2022). *Eşcinselliğin Gelişimi ve Eşcinsel Ebeveynlik Tartışmaları* (Çev. Ed., N. Güner). İstanbul: Ayık Kitap.
- İnsan Cinselliği Dergisi Komisyonu. (2022a). *Eşcinselliğin Nedenleri Eşcinsel Eğilim ve Freud* (Çev. Ed., N. Güner). İstanbul: Ayık Kitap.
- Kildare, C. A., ve Middlemiss, W. (2017). Impact of parents mobile device use on parent-child interaction: A literature review. *Computers in Human Behavior*, 75, 579-593. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.06.003>
- King, M., Semlyen, J., Tai, S. S., Killaspy, H., Osborn, D., Popelyuk, D. ve Nazareth, I. (2008). A systematic review of mental disorder, suicide, and deliberate self harm in lesbian, gay and bisexual people. *BMC Psychiatry*, 8(1), 70. <https://doi.org/10.1186/1471-244X-8-70>
- Lamb, M. E., ve Lemonda, C. S. (2004). The Role of the Father: An Introduction. (Ed. M. E. Lamb), *The Role of the Father in Child Development içinde* (pp. 1-32). John Wiley & Sons.
- Levant, R. F., Gerdes, Z. T., Jadaszewski, S. ve Alto, K. M. (2018). "Not my father's son": Qualitative investigation of U.S. men's perceptions of their fathers' expectations and influence. *The Journal of Men's Studies*, 26(2), 127-142. <https://doi.org/10.1177/1060826517734380>

- Levant, R., Gerdes, Z., Alto, K., Jadaszewski, S. ve McDermott, R. (2017). Development and Evaluation of the Fathers' Expectations About Sons' Masculinity Scale (Short Form). *Psychology of Men & Masculinity*, 19(3),325. <https://doi.org/10.1037/men0000108>
- LeVay, S. (2017). *Gay, straight, and the reason why: The science of sexual orientation* (Second edition). Oxford University Press.
- Livingston, J. ve Fourie, E. (2016). The experiences and meanings that shape heterosexual fathers' relationships with their gay sons in south africa. *Journal of Homosexuality*, 63(12), 1630–1659. <https://doi.org/10.1080/00918369.2016.1158009>
- McAndrew, S. ve Warne, T. (2010). Coming out to talk about suicide: Gay men and suicidality. *International Journal of Mental Health Nursing*, 19(2), 92–101. <https://doi.org/10.1111/j.1447-0349.2009.00644.x>
- McCutcheon, J. M. ve Bishop, C. (2015). An erotic alternative? Women's perception of gay pornography. *Psychology & Sexuality*, 6(1), 75–92. <https://doi.org/10.1080/19419899.2014.983740>
- Mishna, F., Newman, P. A., Daley, A. ve Solomon, S. (2009). Bullying of Lesbian and Gay Youth: A Qualitative Investigation. *The British Journal of Social Work*, 39(8), 1598–1614. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm148>
- Ngun, T. C., Ghahramani, N., Sánchez, F. J., Bocklandt, S. ve Vilain, E. (2011). The genetics of sex differences in brain and behavior. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 32(2), 227–246. <https://doi.org/10.1016/j.yfrne.2010.10.001>
- Padgug, R. (1979). Sexual matters: On conceptualizing sexuality in history. *Radical History Review*, 20, 3–24. <https://doi.org/10.1215/01636545-1979-20-3>
- Paquette, D. (2004). Theorizing the father-child relationship: mechanisms and developmental outcomes. *Human Development*, 47(4), 193–219. <https://doi.org/10.1159/000078723>
- Plummer, K. (1981). *The Making of the Modern Homosexual* (Ed., K. Plummer.). Rowman & Littlefield Publishers.
- Ramsay, G. (2017). Straight women seeing gay porn: 'He's too good looking!' *Porn Studies*, 4(2), 157–175. <https://doi.org/10.1080/23268743.2017.1299037>
- Robert A. ve Padgug. (2002). Sexual matters: On conceptualizing sexuality in history. In *Culture, Society And Sexuality* (pp. 15–28). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203020173-4>
- Rohner, R. P. ve Veneziano, R. A. (2001). The importance of father love: history and contemporary evidence. *Review of General Psychology*, 5(4), 382–405. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.4.382>
- Ryan, W. S., Legate, N. ve Weinstein, N. (2015). Coming out as lesbian, gay, or bisexual: the lasting impact of initial disclosure experiences. *Self and Identity*, 14(5), 549–569. <https://doi.org/10.1080/15298868.2015.1029516>
- Stein, M. (2012). *Rethinking the gay and lesbian movement*. Routledge.
- Troiden, Dr. R. R. (1989). The formation of homosexual identities. *Journal of Homosexuality*, 17(1–2), 43–74. https://doi.org/10.1300/J082v17n01_02
- Valentine, G., Skelton, T. ve Butler, R. (2003). Coming out and outcomes: negotiating lesbian and gay identities with, and in, the family. *Environment and Planning D: Society and Space*, 21(4), 479–499. <https://doi.org/10.1068/d277t>
- West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151. <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ek -1 -Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soruları

Kısaca kendinizi tanıtır mısınız?

Genel olarak nasıl bir ailede yetiştiniz, ailenizden bahseder misiniz?

Aile içi ilişkileriniz nasıldı?

Babanız nasıl birisiydi ve sizinle ilişkiniz nasıldı?

Cinsel yönelimdeki farklılığınızı ilk olarak nasıl fark ettiniz? Bu süreçte ne tür duygu ve düşünceler hakimdi?

Bu süreçte özellikle öne çıkan aile ve babayla ilişkili duygular düşünceler var mıydı, varsa neler oldu?

Bu farkındalığın ardından süreç nasıl gelişti? Bu yönde ne tür pratikler geliştirdiniz?

Açılma sürecini yaşadınız mı? Yaşadıysanız nasıl gelişti?

Ailenizden, özellikle babanızdan, nasıl tepkiler aldınız?

Sizce bu süreçte babanız neler düşünmüştür ve nasıl hissetmiştir?

Sizce bu yönelimde ailenizin olumlu/olumsuz bir etkisi var mı? Varsa nasıl?

Babayla olan ilişkinin kişi yaşamındaki önemi hakkında neler söylersiniz?

Özelde babanıza ve genel olarak ailenize ilişkin keşke dediğiniz şeyler var mı?

Ekleme istediğiniz başka bir husus var mı, varsa nedir?

beykozakademi

DERGİSİ

CİLT 12 - SAYI 01
YIL 2024



E-ISSN 2651-5393



TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN YÜZÜNCÜ YILI

www.beykoz.edu.tr • 0216 912 22 52

[f](#) [x](#) [@](#) YouTube / beykoz.edu.tr

ISSN 2147-8082



9 772147 808009 >